E. K. Rand
Cambridge. 1944
This set of Lemaire's Cicero
was given me by my classmate
G. A. Walker. '94.

BIBLIOTHECA

CLASSICA LATINA

SIVE

COLLECTIO

AUCTORUM CLASSICORUM LATINORUM

CUM NOTIS ET INDICIBUS

BIBLIOTHECA

CLASSICA LATINA

SIVE

COLLECTIO

AUCTORUM CLASSICORUM LATINORUM

CUM NOTIS ET INDICIBUS

EXCUDEBAT FIRMINUS DIDOT,
REGIS ET GALLICARUM ACADEMIARUM TYPOGRAPHUS,
VIA JACOBÆA, N° 24.

M. T. CICERONIS

PARS QUARTA

SIVE

EPISTOLARUM OMNIUM LIBRI

AD OPTIMOS CODICES

ET EDITIONEM J. VICT. LE CLERC

RECENSITI

CUM SELECTIS VETERUM AC RECENTIORUM NOTIS

CURANTE ET EMENDANTE

N. E. LEMAIRE

VOLUMEN PRIMUM

PARISIIS

COLLIGEBAT NICOLAUS ELIGIUS LEMAIRE

POESEOS LATINÆ PROFESSOR

MDCCCXXVII

PRÆFATIO NOVI EDITORIS
DE CICERONIANIS EPISTOLIS.

De hac parte quarta Ciceronis operum, qua quidem omnes Epistolæ quæ ab illo, vel ad illum, scriptæ exstant, continentur, pauca sunt præmonenda, et consilium, quo in iis exscribendis et enucleandis usi sumus, breviter explicandum. Quamquam olim innumeri pæne editores huic operæ summo cum studio incubuerunt, inter quos non sine laude nominandus V. C. Prévost, qui quidem Manutii optimum commentarium assidue perlexit, et omnia quæ illi ætas sua conferre potuit subsidia undequaque contulit, haud inficiandum est post Grævium et Olivetum ipsumque Lallemand. et virum doctissimum Ernestium, textui Epistolarum adeo difficili et intricato, sæpiusque mutilo, multam lucem ex aliis ac recentioribus curis accessisse. Nos autem, ne frustra postremi in hunc campum decurreremus, editiones Wetzelii et Benedicti, anno 1795, Martyni-Lagunæ 1804, Schützii 1809, ut omittamus ejusdem editionem omnium Ciceronis operum, ubi in textu Epistolarum non pauca desiderantur, denique innumeras observationes in variis philologorum disquisitionibus, quæ in Anglia, Germania, aliisque doctissimis regionibus quotannis

prodeunt, sparsas eruimus et collegimus, ut uno quodam fasciculo quidquid in opera Ciceronis per triginta hosce annos Europa universa contulit, connectatur.

Titulum autem Epistolarum *ad Diversos,* quem præfecimus his quæ vulgo dicuntur *ad Familiares,* Schützius quidem ut parum latinum improbavit, sed nullum aptius ostendit, et eo ipso utitur. Certe nullum ex his, sive *ad Familiares*, sive *ad Diversos,* sive etiam simpliciter *Familiares Epistolæ,* invenitur in veteribus MSS Epistolarum Ciceronis, neque in scriptoribus ipsis paullo antiquioribus, qui illas allegaverunt. A. Gellius, Non. Marcellus, Priscianus, ordinem libri et hominis nomen, ad quem quæque scripta fuerit epistola, memorare contenti sunt. Aliquando etiam, ut liber designetur, utuntur eo nomine, quod prima præfert epistola. Exempli gratia, liber primus Aulo Gellio dicitur « liber Epistolarum ad Lentu« lum ». In Nonio legimus : « sic Cicero ad Varro« nem epistola Pæti », i. e. in epistola ad Pætum, quæ est in libro *ad Varronem*. Qui quidem liber *ad Varronem* dicitur, quia ad hunc octo priores epistolæ sint scriptæ. Deperditi autem sunt plures alii Epistolarum libri quorum exstant nomina, quæ duxerant ab illustribus viris ad quos vel priores, vel plurimæ fuerant missæ. Reliquas, quas habemus, nongentas fere numero, post quadragesimum Ciceronis annum scriptas constat. Multo numerosiores Epistolas fuisse non tan-

tum omnes, sed illas etiam quæ cura Tironis, Ciceronis liberti, prodierunt, ex hoc maxime cognoscitur, quod multi libri veteribus scriptoribus nominantur omnino deperditi, primus scil. liber Epistolarum ad Axium; secundus ad M. filium; tertius ad J. Cæsarem: primus ad Licinium Calvum; tertius ad Octavium; tertius ad Pansam; octavus ad Brutum; nonus ad A. Hirtium. Sed nusquam occurrit has Epistolas dictas esse *familiares*. Suetonius quidem de Cæsaris epistolis agens, multas ait ab eo scriptas *ad Familiares, de rebus domesticis;* et Cicero ipse in epist. ad Attic. XIII, 6: « Epistolas mihi pronuntiabat « versiculis facetis ad Familiares missas a Corin« tho ». Neque tamen ideo conjiciendum est sexdecim Epistolarum libris hunc titulum esse affigendum, vel umquam iis in Tironis collectione præfixum fuisse. Gebhardus quidem vir celeberrimus, quum hujus tituli origini explorandæ animum attendisset, hunc sibi in nullo antiquiore MS obvium testatur, quam in Palatino secundo, quem hesternum MS appellare non dubitat. In tertio autem Palatino *M. T. Ciceronis Epistolarum familiarium liber primus incipit.* In his duobus multum interesse facile quivis animadverterit: potest enim ad familiarissimum minime familiaris epistola mitti. Quæ autem magis familiares, quam ad Atticum epistolæ?

De ordine quem sequuti sumus pauca quoque dicenda. In Epistolis Ciceronis, quamquam per

libros et titulos bene distinctis, nullus fere hactenus ordo temporum servatus est. Etsi Caroli Sigonii præclarum studium in his ad sua tempora revocandis, assumpto Hieronymi Ragazonii nomine, enituerat, et postea aliquot factæ sunt editiones, inde ab Adamo Theodoro Sibero, quæ vulgari ordine relicto istas epistolas temporis ordine digestas haberent. Schützius autem non solum Epistolas ad Diversos, sed etiam ad Atticum et Q. fratrem conjunctim eodem temporum ordine servato edere curavit. Ita quidem putavit et quæ sit sententia Ciceronis multis in locis facilius intelligi, omninoque et ipsius et eorum ad quos scripsit, vel de quibus in istis epistolis agitur, virtutes et vitia verius animis lectorum repræsentari. Nos vero alia ratione freti ordinem a Tirone inductum non mutandum decrevimus; quia non modo literati viri, sed ipsi pueri, quibus in scholis Epistolæ Ciceronis legendæ traduntur, huic ordini assuefacti sunt; neque abrogare voluimus legem, quæ usu venerat; neque eos, ex Horatii præcepto (Epist. II, 1, 85):

Quæ
Imberbes didicere, senes perdenda fateri.

Et hoc nos maxime permovit, quod ex vulgari ordine et ab antiquis et a recentioribus scriptoribus hæ Epistolæ jam millesimum et octingentesimum annum adnotantur et allegantur. Non tamen verum ordinem indicare omisimus, nec

ideo usi sumus tabula Dransfeldianæ editionis, Lipsiæ 1697, quæ vix uni aut duobus lectoribus profuisset, sed initio cujusque epistolæ, locum et diem, quo data quæque epistola fuerit, proposuimus, vel ex ipso Ciceronis contextu, vel e sagacissimis editorum conjecturis. Hoc et in Epistolis ad Atticum, ad Quintum Ciceronem et ad Brutum observavimus, hisque omnibus collectionibus indicem temporis ordine digestum, ac universas Epistolas subjecimus.

Textum quidem sic instruximus, ut emendatissimam editionem viri celeberrimi J.V. Le Clerc, in Academia Parisiensi professoris, fundamenti loco positam cum subsidiis, quæ adhuc exstant, Ernestii, Wetzelii, Benedicti, Martyni-Lagunæ, Schützii, criticis diligenter compararem, non ita tamen, ut ab optima recensione viri doctissimi et vere Ciceroniani discederem, sed ut mutationes, quæ vel mihi vel lectori probandæ viderentur, in notis indicarem. Ceterum farraginem discrepantium lectionum, quæ nihil ad veritatem scripturæ reperiendam prodessent, omnem prætermisi.

In reliqua annotatione hunc modum tenui, ut ex his, quæ superiores editores Victorius, Corradus, Olivetus, præcipue Manutius, necnon gallici interpretes VV. CC. Prévost et Mongault, et recentiores editores quos modo nominavi, ad historiam potissimum illustrandam, et res de quibus ageretur explicandas, attulissent, ea seligerem, quæ mihi obscuritatem aliquam, aut dubitationem bre-

vissime et lucidissime expedire viderentur. Et his quidem adnotationibus auctorum nomina subjeci; literas vero Ed. iis quas ipse addendas putavi, subscribere curavi.

De jucunditate et summa utilitate ex Ciceronis Epistolis percipienda, vix quidquam est dicendum, quum apud omnes constet nulla alia re, quam isto scribendi genere, animi reconditos sensus, virtutesque et vitia hominum verius declarari posse. Ipsa quoque rerum his temporibus gestarum historia evolvitur, necnon et optima de ratione agendi inter tumultus et dissensiones civiles præcepta inde hauriuntur. Ita ut non sine causa Cornelius Nepos de his Epistolis agens dixerit, vita T. Pomponii Attici, cap. 16: « prudentiam quodammodo esse divinationem. Non « enim Cicero ea solum, quæ vivo se acciderunt, « futura prædixit; sed etiam quæ nunc usu ve« niunt, cecinit ut vates ».

Neque duos insignes locos eximiorum scriptorum (*Voltaire* et *Montesquieu*) de his Epistolis omittam.

Prior sagaci ingenio notus ait, *Mélanges littéraires*[1], tom. XLVII, p. 243: « Il semble que pour « bien juger les hommes publics, on pourrait « s'en rapporter aux monuments secrets et non « suspects qui restent d'eux, comme les lettres

1. *Voir l'édition de Lequien, tom. XLVII, n° 8, des morceaux inédits fournis par M. Clogenson.*

« dans lesquelles ils ouvrent leur cœur à leurs « amis : mais c'est dans les lettres mêmes de Ci-« céron que ses admirateurs et ses détracteurs « trouvent également les preuves de leurs éloges « et de leurs censures. Tout cela prouve combien « il est difficile et peut-être même inutile de « chercher la vérité dans les détails de l'histoire. « Quoi qu'il en soit des vertus patriotiques de « Cicéron, la postérité admirera toujours en lui « l'orateur, l'homme d'état et le philosophe ».

Posterior celeberrimus vir *de Montesquieu (Grandeur et Décadence des Romains),* eadem sentit, quæ retulimus infra h. vol. p. 440, not. 12.

Optimum etiam judicium de his Epistolis scripsit V. C. *Prévost,* in ipsa historia Ciceronis libro XII, quod hic exscribi lector fortasse haud inique feret.

« Les Lettres qui portent le nom de *familières* « n'ont point une élégance recherchée : Cicéron « employait les premiers termes qui se présen-« taient à sa plume, et qui étaient dans l'usage « ordinaire de la conversation. S'il écrivait dans « un moment où son esprit fût disposé à la « joie, ses expressions étaient légères, naturelles ; « elles semblaient couler de son sujet ; l'abon-« dance n'en diminuait point le feu ni la finesse ; « et dans ces occasions il ne rejetait pas un mot « badin, s'il le croyait propre à faire rire son ami. « Dans ses lettres de compliment, dont plusieurs « sont adressées aux plus grands hommes qui

« aient jamais vécu, le désir qu'il avait de plaire « est exprimé d'une manière douce et aisée, dans « les sentiments comme dans les termes, sans le « secours de ces titres pompeux ni de ces magni- « fiques épithètes que l'usage moderne a introduits « dans le commerce avec les grands, et qu'il a « revêtus mal à propos du nom de politesse. « Dans ses lettres politiques, toutes ses maximes « sont tirées d'une profonde connaissance des « hommes et des affaires; il touche toujours le « principal point des difficultés qui l'embarras- « sent; il prévoit les dangers; il prédit les dis- « grâces; et l'effet de ses prédictions ne man- « quait guère de justifier la sagesse de ses « conseils. Cette remarque est prouvée dans l'his- « toire de sa vie par tant d'exemples, qu'un des « meilleurs écrivains[1] du même temps n'a pas « fait difficulté de dire de lui *que sa prudence « était une espèce de divination, et que non seu- « lement il avait prédit mille choses qui étaient « arrivées pendant sa vie; mais que ses lumières, « comme celles des prophètes, s'étaient étendues « jusqu'aux événements qui avaient suivi sa mort.* « Mais, de toutes ses lettres, il n'y en a point qui « fassent plus d'honneur à son caractère que les « lettres de recommandation. Dans les autres, on « voit éclater son esprit et ses talents : dans celles- « ci, c'est la tendresse de son cœur et sa probité

1. Cornélius Népos, Vie d'Atticus, chap. 16.

« qui se font admirer. Il sollicite l'intérêt de ses « amis avec cette chaleur et cette force d'expres- « sion dans laquelle il était un si grand maître. « Il apporte toujours quelque raison particulière « pour justifier son zèle, jusqu'à déclarer sou- « vent qu'il y croit son honneur même intéressé.

« Après tout, les Lettres de Cicéron n'ont pas « de qualité plus précieuse que celle d'être les « derniers monuments de ce genre qui nous res- « tent de la république romaine. Elles sont comme « les dernières expressions et les derniers soupirs « de la liberté mourante. Cicéron les écrivait « dans la crise de la ruine publique, pour exciter « à la défense de la patrie tout ce qui restait de « vertu et de courage dans le cœur des honnêtes « gens de Rome. Il est aisé de remarquer l'avan- « tage qu'elles tirent de cette circonstance, en les « comparant avec les épîtres des plus illustres et « des plus vertueux Romains qui fleurirent en- « suite sous le règne des empereurs. Les Lettres « de Pline méritent l'estime qu'elles ont obtenue, « pour le savoir, l'esprit et la délicatesse qui s'y « font admirer : mais on y découvre une séche- « resse et une stérilité qui ne peuvent venir que « de la terreur d'un maître ; tous les récits et « toutes les réflexions de l'écrivain se renferment « dans la vie privée ; on n'y trouve rien d'impor- « tant qui appartienne à la politique ; les grandes « affaires, l'explication des conseils publics, les « motifs et les ressorts des événements y sont tou-

« jours des sujets étrangers. Pline avait possédé « les mêmes emplois que Cicéron, dont il affecte « de suivre l'exemple avec une espèce d'émula-« tion[1]. Mais tous ces honneurs n'avaient plus « d'éclat que par leurs titres. Ils étaient conférés « par un pouvoir supérieur, et on les exerçait « dans la dépendance de ce pouvoir; de sorte « que sous les noms de consul et de proconsul, « on cherchait inutilement l'homme d'état, le « magistrat et le politique. Dans le gouvernement « de la même province où Cicéron avait une au-« torité suprême, et où il avait vu des rois atten-« dre respectueusement ses ordres, Pline n'aurait « pas eu la hardiesse de faire réparer un bain, « de punir un esclave fugitif, ou d'établir une « compagnie de maçons, sans avoir demandé la « permission de Trajan, et sans l'avoir obtenue[2]. »

1. « Lætaris, quod honoribus ejus insistam, quem æmulari in « studiis cupio. » Plin. Epist. IV, 8.

2. « Prusenses, domine, balineum habent et sordidum, et vetus. « Id itaque indulgentia tua restituere desiderant ». Plin. Epist. X, 34. « Quorum ego supplicium distuli, ut te conditorem disciplinæ « militaris, firmatoremque, consulerem de modo pœnæ ». Ibid. 38. « Tu, domine, dispice, an instituendum putes collegium fabro-« rum, duntaxat hominum CL. » Ibid. 42. (Vid. nost. Plinii junioris edit. tom. II, pp. 141, 144, 148. Ed.)

M. T. CICERONIS

VITA

EDITA A PAULO MANUTIO.

Quia ad Epistolarum libri primi cognitionem non parum conduxerit vitæ, et casuum auctoris cognitio, eam complectar paucissimis. M. T. C. Arpini natus, Romæ, quo puer perductus fuerat, tantum in discendo profecit, ut in causis dicendis primum locum consequutus sit; tantumque veritatis, et reip. studio potuit, ut omnes honores suo ordine obtinuerit. In consulatu autem sic sese gessit, ut non minus veræ gloriæ in toga meruerit, quam alius quispiam in armis: liberavit enim Urbem ab incendio, et civitatem a cæde conjuratorum, Catilina duce: in quos quum animadvertisset, et Catilina jam in prælio cecidisset, primus in toga triumphavit, primusque parens patriæ appellatus est, erectis ejus gloriæ perpetuis monumentis. Quæ res illi invidiæ non parum peperit: præsertim apud Cæsarem, et paullo post apud Clodium virum apprime nobilem: qui captus amore Pompeiæ uxoris Cæsaris, in domo ejus, in veste muliebri, deprehensus est temerasse «festa Bonæ (mari«bus non adeunda) Deæ»; ob quam rem in jus vocatus negavit se tunc in Urbe fuisse. Citatus autem Cicero in eum testis asseruit, Clodium eo die secum Romæ fuisse, quod idem et alii præclari viri testati sunt. Clodius tamen, judicibus corruptis pecunia, absolu-

tus est. Cæsar autem uxorem repudiavit, quod diceret, « Domum[1] Cæsaris non solum crimine, sed etiam « suspicione criminis vacare debere ». In Clodium, ut Ciceroni incommodet, nihil gravius egit. At Clodius ultionis aviditate a patribus ad plebem per adoptionem transivit; factusque tribunus plebis, Ciceroni diem dixit, quod nobilissimos cives necasset, indicta causa. Erant autem tunc consules L. Piso Cæsaris socer, et P. Gabinius, qui provinciarum spe Clodii conatibus favebant. Quod intelligens Cicero, quum neque a Pompeio, neque ab aliis amicis satis tutaretur, aufugit : absensque damnatus est a Clodio, ut, bonis ejus publicatis, quadringentis millibus passuum ab Italia igni et aqua illi interdiceretur : qui vero hospitio eum suscepisset, exsul esset, et sua amitteret omnia: additumque rogationi est, ne quis de eo reducendo referret, disputaretve, aut pedibus in sententiam iret. Quæ omnia populus scivit, atque approbavit, maxime (ut semper fuit) animorum mutabilitate. Clodius ita exsulis villas diripuit, incendit, domum in Palatio a fundamentis demolitus est, et in area templum Libertatis constituit : fortunas omnes hastæ subjecit; nec tamen in tota illa auctione sector quispiam repertus est. Cicero in Macedoniam aufugit, ubi a Planco benigne exceptus est. Clodius autem ob victoriam insolentior factus, etiam Pompeium in publica concione contumeliis proscidit, quærens, ut populus, Pompeium eum esse, responderet : « Quis « uno digito caput scaberet? quis vir virum quæreret? »

1. Plutarchus non *domum*, sed *uxorem*, γυναῖκα, dixit. Xylander interpretatus est *domum*, nescio quam ob causam; et eum sequutus est ipse P. Manutius; at parum feliciter. Ed.

et similia. Qua contumelia iratus Pompeius, fretusque Lentuli auctoritate, ad quem proximæ sunt epistolæ, et qui Ciceroni amicissimus fuit, auctor fuit T. Annio tribuno plebis, ut rogationem ad populum ferret de Cicerone revocando. Quæ res ingentes turbas concitavit. Clodius enim cum factione sua tribunitiæ obstitit rogationi, eoque obnitente, aliquamdiu nihil agi potuit, certatumque est interim in publico armis, tribunitiaque potestas violata est, multi quoque interfecti; adeo ut Q. Cicero, Marci frater, inter cadavera latitans, sit servatus. Postremo Pompeius ingenti bonorum manu, ad hoc ipsum ex tota Italia collecta, Clodium foro expulit, auxilioque fuit, ut populus sine aliquo majore motu rogaretur. Numquam major populi romani de aliqua re consensus fuisse dicitur; neque tam magnum alias totius Italiæ studium, quæ ad hoc ipsum Romam confluxerat; ut non magis eleganter, quam vere Cicero postea gloriatus sit, Italiæ se humeris ab exsilio reportatum. Senatus caritate et benivolentia cum populo decertavit, decrevitque, ut publice laudarentur civitates, quæ Ciceronem humaniter accepissent; ut domus, et villæ ejus publico instaurarentur sumptu. Rediit xvi mense, postquam Urbe ejectus fuerat, in senatuque aliquantulum floruit, quo tempore ad Lentulum primi libri Epistolas scripsit: deinde Ciliciam post Lentulum, et Appium Claudium Pulchrum, provinciam obtinuit, unde reversus, bella civilia inter Cæsarem et Pompeium offendit orta: quæ res effecit, ut triumphare non potuerit; diu autem ad concordiam utrumque frustra hortatus, Pompeium tandem sequutus est: quo victo, et occiso, per Dolabellam generum suum Cæ-

sari reconciliatus, quum in foro locus non esset, ad philosophiam se contulit. Tandem, Cæsare occiso, quum libertatis publicæ gratia ejus percussores tutaretur, et in M. Antonium Cæsaris vindicem Philippicas habuisset, postquam Antonius, Lepidus et Augustus triumviratum iniissent, ab Antonio, aliis conniventibus, proscriptus est; et in fuga deprehensus, capite, et manu, qua Philippicas scripserat, truncatus est.

P. MANUTIUS

DE TEMPORIBUS DIVERSIS, QUIBUS A CICERONE, VEL AD CICERONEM, SCRIPTÆ SUNT EPISTOLÆ.

Epistolæ, quas Familiares vocant, scriptæ sunt omnes post consulatum, ante exsilium, in exsilio, post exsilium. Ante exsilium quinque. Prima omnium, quæ Pompeio Magno inscribitur: altera Q. Metelli Celeris ad Ciceronem: tertia Ciceronis ad eum: quarta, ad C. Antonium: quinta, ad P. Sextium: quæ in libro quinto omnes leguntur. In exsilio, ad Terentiam uxorem quinque lib. XIV. Post exsilium reliquæ omnes. Ad Lentulum lib. I diversis temporibus, id est, toto triennio, scriptæ sunt, sex quidem primæ, gerentibus consulatum Marcellino et Philippo: septima et octava, Pompeio et Crasso: nona, Domitio et Appio: quod ex earum argumentis et observatione cognoscitur historiæ.

P. MANUTIUS

DE PTOLEMÆO REGE

AD INTELLIGENTIAM PRIMI LIBRI EPISTOLARUM.

Rex Ægypti Ptolemæus, cognomento Auletes, quia tibiis canere præter dignitatem regiam solitus esset, pater Ptolemæi, qui Magnum Pompeium occidit, et Cleopatræ, notissimæ feminæ, ejectus ab Ægyptiis propter flagitia, maximeque ob acerbissimam intolerabilium tributorum exactionem, Romam venit, consulatum gerentibus P. Lentulo et Q. Metello : queritur injuriam, pro sua, pro majorum societate, veterrimoque ac perpetuo erga populum romanum studio, suppliciter orat, ut restituatur : nec impetrat magno negotio, vel Pompeii gratia regis causam adjuvantis, eique non solum amicitia, Mithridatico bello contracta, sed etiam hospitio conjuncti : vel quod ejus regis, quem senatus, ac populus romanus biennio ante socium amicumque appellasset, injurias ulcisci, non modo justum, sed exemplo etiam utile speciosumque videbatur. Accedebant merita : nam (ut a Varrone scriptum Plinius memorat) Pompeio circa Judæam bellum gerenti, octo equitum millia Ptolemæus, nullo reipublicæ sumptu, præsidio miserat. His de causis fit S. C. referente consule P. Lentulo, ut sortiantur consules, uter eum in regnum reducat. Prior exiit sors Lentuli simul cum administratione Ciliciæ; nam Hispania, quæ Metello Nepoti ejus collegæ obtigit, longe ab Ægypto remota, cum reductione regis Alexandrini conjungenda non fuit. Hujus et S. C. et sortis in oratione in

Pisonem mentio fit his verbis : « Auderet Gabinius, si « non acerrime fureret, quam provinciam P. Lentulus, « quum et auctoritate senatus, et sorte haberet, inter- « posita religione deposuisset, eam sibi tum adsciscere, « quum, etiamsi religio non impediret, mos majorum « tamen, et exempla, et gravissimæ legum pœnæ ve- « tarent? » Postea per C. Catonem trib. pl. objecta senatui religio est, prolato e Sibyllinis versibus oraculo, ne rex cum multitudine reducatur : si fiat, malo publico futurum. Tum fit alterum S. C. referente Marcellino consule : regem cum multitudine reduci periculosum reipublicæ videri; deinde, quis sine exercitu reducat, deliberatur : alii eum honorem Lentulo, quem jam antea et S. C. et sortis beneficio acceperat, conservabant; alii Pompeio mandandum; alii aliter censebant: varietas opinionum rem extraxit; Catonis vero tribuni pleb. audacia disturbavit penitus, atque pervertit. Nam et ab initio tribunatus, ut Fenestella docet apud Nonium, concionibus assiduis invidiam regi, ac Lentulo concitavit; et mox, lege etiam de abrogando Lentulo Ciliciæ imperio promulgata, animos eorum, qui Lentulo favebant, a minore cura ad summum timorem traduxit. Pompeium vero in senatu aspere, et acerbe accusatum eo redegit, ut consilium reducendi regis abjiceret. Itaque rex, desperato senatus auxilio, confugit ad Gabinium Syriæ proconsulem; a quo, promissis decem talentorum millibus, Pompeio etiam, qui eo anno cum Crasso consul fuit, admodum pro eo contendente, facile impetravit, ut restitueretur. Ex quo postea Gabinius majestatis accusatus, quod provinciæ suæ finibus contra legem Corneliam de majestate excessisset, corruptis judicibus absolutus est. Mox ta-

men de repetundis in judicium vocatus, defendente, Pompeii rogatu, Cicerone, qui priore judicio accusaverat, odio maxime prioris judicii damnatus, publicatis bonis, in exsilium abiit : quem postea dictator Cæsar restituit. Hinc illa in eum oblique conjecta in oratione, quam habuit in senatu, contra collegam ejus L. Pisonem : « Seipsum, fasces suos, exercitum populi romani, « numen, interdictumque deorum immortalium, re- « sponsa sacerdotum, auctoritatem senatus, jussa po- « puli, nomen, ac dignitatem imperii regi Ægyptio « vendidit : in Ægyptum venit : signa contulit cum « Alexandrinis : cepit Alexandriam ». Atque hoc in loco fœdam Appiani negligentiam dissimulare non possum, qui Gabinium, Pompeio tertium consule, de majestate damnatum putat. In quo dupliciter peccat; primum temporis, deinde criminis inscientia. Nam Gabinius biennio ante Pompeii tertium consulatum, Domitio et Appio coss. damnatus est, non de majestate (quo crimine, corruptis judicibus, evasit), sed de repetundis, odio maxime judicii de majestate, quod corruptum esse constabat. Utrumque docet Dionis historia lib. XXXIX, cui si fides abrogatur, ipse certe non refelletur Cicero, quo ego, præsertim in rebus illius ætate gestis, locupletiorem testem non quæro. Is in Epistola 16 ad Atticum, lib. IV, et lib. III ad Q. Fratrem, ep. 4, prorsus patefacit ἀνιςορησίαν Appiani. Pulsus est Ptolemæus e regno post quatuor fere annos, quam regnare cœperat; Romamque venit, P. Lentulo, Q. Metello coss. quod quidem e Ciceronis Agraria in Rullum licet conjicere : in qua non hunc Auletem Ptolemæum, sed alium regnare, Alexandro Rege mortuo, indicat his verbis : « Eum, qui regnum illud hoc tempore teneat,

« genere regio non esse, video inter omnes convenire ». De Aulete numquam ita loqueretur, de quo in oratione pro Domo : « Cujus, inquit, cum patre, avo, majori- « bus societas populo romano juncta est ». Præterea socius, et amicus populi romani a Cæsare consule appellatus est, quod ipse Cæsar scriptum reliquit lib. III de Bello civ. et Cicero, epistola 16, libri II ad Atticum, idem significat, ut videatur paullo ante regnum accepisse, quod societate statim, atque amicitia populi romani confirmandum curavit. Quod si rex fuit ante Cæsarem consulem, nec fuit consule Cicerone, ut ex ejus Agraria oratione ostendimus : sequitur, ut quarto fere, aut tertio regni anno ejectus Romam venerit : quo anno (ut dixi jam) consulatum gerebant Spinther Lentulus, et Metellus Nepos; id quod non modo Livius, ut ex epitome dignoscitur, et Dio, sed Strabo etiam, gravis auctor, significat, quum ejectum ait esse Ptolemæum, Gabinio Syriam obtinente : eique successisse Archelaum, Gabinii familiarem, uxore ducta, trium Ptolemæi filiarum maxima, Berenice; quam postea cum Archelao, restitutus a Gabinio Ptolemæus interemit. Honor autem ille societatis, et amicitiæ populi romani a Ptolemæo, sicuti a reliquis quoque regibus non mediocriter expetitus, causam attulit, ut anno proximo ab Ægyptiis ejiceretur : emit enim societatem a Cæsare consule, ejusque genero Pompeio, ut Suetonius prodidit, sex prope talentorum millibus : quæ sunt nummo nostro, scutatorum tricies, et sexcenta millia : communi lingua, tres milliones et sexcenta millia; quam pecuniam mutuatus a fœneratoribus, et amicis, quorum e numero fuit C. Rabirius Postumus, quem postea Cicero defendit, intolerabilia

tributa, ut creditoribus satisfaceret, Ægyptiis imposuit: ex quo, multitudine concitata, pulsus est. Neque vero tantam pecuniam Cæsari primum a Ptolemæo datam, ut ei regnum societate, et amicitia populi romani confirmaretur, deinde Gabinio, ut exactus restitueretur, quisquam mirabitur, qui ex annuis Ægypti vectigalibus quantum caperet, animadverterit: capiebat enim talentorum duodena millia quingena, id est, scutatorum septuagies quingena millia : quantum hodie universi Galliarum regni, quod omnium regnorum fructuosissimum habetur, annua tributa non conficiunt. Mirum etiam, quod a Varrone traditum scripsit Plinius, hunc Ptolemæum, Pompeio circa Judæam res gerente, octona millia equitum sua pecunia toleravisse; mille convivas totidem aureis potoriis, mutantem vasa cum ferculis, saginasse.

M. T. CICERONIS
EPISTOLARUM
AD DIVERSOS
LIBER PRIMUS.

EPISTOLA I.

Rex Ægypti Ptolemæus, a suis ejectus, ut ab Romanis restitueretur, cupide largitionibus laboravit. Obstabat Sibyllinum carmen, quod vetabat Ægyptium exercitu juvare. Quidam censuerunt, ut Lentulus, Ciliciæ proconsul, sine exercitu regem reduceret; alii, ut Pompeius. Quid actum de his in senatu fuerit, Cicero perscribit. (Romæ, anno U. C. 697.)

M. T. CICERO P. LENTULO PROCOS. S. D.

Ego omni officio, ac potius pietate erga te, cæteris satisfacio omnibus: mihi ipsi [1] numquam satisfacio. Tanta enim magnitudo est tuorum erga me meritorum [2], ut, quia tu [3], nisi perfecta re de me [4], non conquiesti, ego non idem [5] in tua causa efficio, vitam

1. Alii, *mihi ipse*. J. V. L.

2. *Meritorum*. Meritum Lentuli maximum erga Ciceronem fuit, quum eum, lege Clodia pulsum, consul sexto decimo ejus exsilii mense revocavit. Orat. post Redit. Manut. — Huic Lentulo jocularium cognomen erat *Spinther*, quia cum comœdo quodam *Spinthere* Lentulo mira erat oris similitudo. Vid. Valerius Max. IX, 14, 4. Quintilianus, VI, 3: « Jam veteres illi jocabantur, qui Lentulum Spintherem, et Scipionem Serapionem esse dixerunt ». Ed.

3. *Qui tu*. Martyni-Laguna, *quoniam*. J. V. L.

4. Olim, *nisi perfecta re, de me*. Lambinus et Grævius sic distinguunt: « nisi perfecta re de me, non conquiesti », quos sequimur. Ed.

5. Ante Ernest. *ego, quia non idem*. J. V. L.

mihi esse acerbam putem. In causa hæc sunt. Ammonius, regis legatus, aperte pecunia nos oppugnat. Res agitur per eosdem creditores[6], per quos, quum tu aderas, agebatur. Regis causa, si qui sunt, qui velint, qui pauci sunt, omnes rem ad Pompeium deferri volunt. Senatus religionis calumniam[7], non religione, sed malevolentia[8], et illius regiæ largitionis invidia comprobat. Pompeium et hortari, et orare, et jam liberius accusare[9], et monere, ut magnam[10] infamiam

6. *Creditores.* Qui non solum id agebant, ut rex restitueretur, quo creditas ei pecunias exigere possent; verum etiam aperte pecunias pro Pompeio contra Lentulum suppeditabant, quod regem cupere intelligebant. Vid. ad Q. Fr. II, ep. 2. Man.

7. *Religionis calumniam.* Sibyllæ versus Ægypti regem cum exercitu reduci vetabant; cujus oraculi verba apud Dionem, lib. XXXIX, hæc sunt: « Si rex Ægypti, auxilio indigens aliquo, venerit, amicitiam quidem ei ne denegaveritis; ne tamen eum multitudine aliqua juveritis: sin aliter, et labores, et pericula habebitis ». Cicero, qui reductionem regis, Lentuli gratia, vehementer cuperet, *calumniam religionis* appellat, id est, malitiosam et fictam de Sibyllinis versibus orationem. Manut. — Lucanus hujus oraculi meminit VIII, 824: « Cumanæ carmine vatis Cautum, ne Nili Pelusia tangeret ora Hesperius miles, ripasque æstate tumentes ». Ed.

8. *Malevolentia.* Duas causas affert, quare præceptum Sibyllæ de non reducendo cum exercitu rege senatui placeret: malevolentiam, quia de legatis Ægyptiis mandato regis clam interfectis percrebuisset; regiæ largitionis invidiam, quia, quum Ammonius quorumdam senatorum animos aperte pecunia corrumperet, ea largitio turpissimam infamiæ notam ordini inureret universo. Man. — Hic *invidiam* esse arbitror offensionem. Invidiam id habere dicitur, aut invidiosum esse, quod homines non libenter vident. Anon.

9. *Liberius accusare.* Levius est quam, libere accusare. Nam interdum efficacitatis minus habent, quæ comparandi adverbia grammatici appellant, quam quæ simpliciter, sine ulla comparatione enuntiantur. *Accusatio* autem extra judicium etiam in privatis rebus, atque adeo inter amore conjunctissimos, locum habet. Itaque noster Off. III: « Accusabit patrem filius nefaria de patria cogitantem », pro, *reprehendet*. Man.

10. *Magnam infamiam.* Triplicem; vel ingrati animi, qui Lentulo, cujus erga se officia quum in sermone quotidiano, tum in senatu palam commemoraverat, reductionem regis Alexandrini, præsertim ei jam a senatu decretam, conaretur eripere; vel immoderatæ ambitionis, qui summis jam perfunctus honoribus, triumque triumphorum gloria circumfluens, frumentaria etiam curatione, summa cum potestate, paullo ante ornatus, tamen his non contentus, honorem præterea,

fugiat, non desistimus. Sed plane nec precibus nostris, nec admonitionibus relinquit locum [11]. Nam quum in sermone quotidiano, tum in senatu palam sic egit causam tuam, ut neque eloquentia majore quisquam, neque gravitate, nec studio, nec contentione agere potuerit, cum summa testificatione tuorum in se officiorum, et amoris erga te sui. Marcellinum [12] tibi esse iratum scis [13]. Is, hac regia causa excepta, cæteris in rebus se acerrimum tui defensorem fore ostendit. Quod dat, accipimus: quod instituit referre [14] de religione [15], et sæpe jam retulit, ab eo deduci non potest. Res ante idus acta sic est: nam hæc idibus mane scripsi.

Hortensii, et mea, et Luculli [16] sententia cedit religioni de exercitu [17] (teneri enim res aliter non

quicumque esset, Ægyptiæ legationis appeteret; vel etiam avaritiæ, quod regis muneribus, magnam ab ipso restituendi cupiditatem præ se ferentis, corruptus existimari posset. Man.

11. *Relinquit locum. Non relinquere locum precibus*, duobus modis accipitur: vel quum is, cujus gratia et auctoritas prodesse nobis potest, ita se gessit, ut eum rogare non oporteat; ut hoc loco: vel quum ita meriti sumus, ut precibus nihil proficere posse videamur; cujus generis habemus exemplum apud Terentium in Andr. « Quid causæ est, quin hinc in pistrinum recta proficiscar via? Nihil est preci loci relictum: jam perturbavi omnia ». Locum igitur precibus vel aliena humanitas, vel nostra adimit improbitas. Man.

12. *Marcellinum*. Cn. Cornelium Lentulum Marcellinum, consulem hoc anno cum L. Marcio Philippo. Man.

13. *Tibi esse iratum scis*. Si *regi esse iratum scis*, legas, ut quidam volunt, non erit quærendum, an qui una in re sit alicui iratus, induci possit ut in cæteris se ejusdem defensorem fore ostendat. Conrad.

14. *Referre. Referre* ad senatum, de quo sententiæ dicerentur. Man.

15. *De religione*. De Sibyllinis versibus, reduci regem cum multitudine vetantibus. Man.

16. *Luculli*. Marci, non Lucii, qui multo citius a negotiis secesserat. De hoc Lucio, Marci fratre, agitur hoc libro, ep. 8. Eos fratres fuisse ex multis locis Ciceronis patet, ac præsertim ex proœmio Academicorum. Marcus autem suum prænomen ceperat ex Marco Terentio Varrone, a quo fuerat adoptatus. Ed.

17. *Cedit religioni de exercitu*. Antea tamen, reducendum cum exercitu regem, Cicero censuerat: habuit enim orationem pro Ptolemæo reducendo. Man.

cognoscent. Si esset in iis fides, in quibus summa esse debebat, non laboraremus. Vale.

« Tantum habeo polliceri, me tibi absenti tuisque præsentibus cumulate satisfacturum ». Alii multi e MSS legunt, « tui absentis, præsentisque tuis, etc. » — Servamus veterem lectionem, duce Martynio-Laguna. J. V. L.

EPISTOLA II.

Significat quid deinceps actum in senatu sit in causa regia idibus januariis: quæ sententiæ dictæ: quo Pompeius, quo ejus familiares animo: et quæ tribuni frustra moliti sint. (Romæ, anno U. C. 697.)

M. T. C. S. D. P. LENTULO PROCOS.

Idibus januariis in senatu nihil est confectum, propterea quod dies magna ex parte consumptus est altercatione [1] Lentuli consulis et Caninii tribuni plebis. Eo die nos quoque multa verba fecimus; maximeque visi sumus senatum commemoratione tuæ voluntatis erga illum ordinem commovere. Itaque postridie placuit, ut breviter sententias diceremus. Videbatur enim reconciliata nobis voluntas senatus esse: quod tum dicendo, tum singulis appellandis rogandisque perspexeram. Itaque quum sententia prima Bibuli pronuntiata esset, ut tres legati regem reducerent; secunda Hortensii, ut tu sine exercitu reduceres; tertia Volcatii, ut Pompeius reduceret: postulatum est, ut Bibuli sententia divideretur [2]. Quatenus de religione dicebat,

1. *Altercatione.* De rege reducendo: quum Caninius Pompeio rem deferri vellet; consul regem neque cum exercitu reduci, neque ab iis, qui cum imperio essent. Ita Pompeium excludebat, qui cum imperio erat. Man.

2. *Divideretur.* Quia de religione et de tribus legatis simul deliberan-

cui rei jam obsisti non poterat[3], Bibulo assensum est: de tribus legatis, frequentes ierunt in alia[4] omnia. Proxima erat Hortensii sententia, quum Lupus[5], tribunus plebis, quod ipse de Pompeio retulisset, intendere[6] cœpit, ante se oportere discessionem[7] facere,

dum censebat: quod si esset factum, utrumque simul rejici, aut utrumque simul probari necesse erat. Quam consuetudinem egregie Pedianus expressit his verbis: «Quum aliquis in dicenda sententia duas pluresve res complectitur, ex si non omnes probantur, postulatur ut dividatur, id est, de rebus singulis referatur». Man.—Nec consulibus tantum, sed senatori cuilibet jus erat hanc divisionem poscere. Hoc jure autem sæpe abutebantur, qui senatusconsultis moram afferre cupiebant. De his videatur Festus. Ed.

3. *Cui rei jam obsisti non poterat.* Satis implicata sententia videtur, sed, ut arbitror, explicabitur hoc modo. Quatenus de religione loquebatur, et in quo jam obsisti non poterat, Bibulo assensum est. Obsisti autem ideo non poterat, quia factum jam erat S. C. regem cum multitudine reduci, periculosum reip. videri. Man.

4. *Ierunt in alia omnia. Ire in alia omnia*, et *discedere*, et *transire*, pro dissentire, veteres dicebant. De quo Festus his verbis: «Qui hoc censetis, illuc transite; qui alia omnia, in hanc partem». Man.

5. *Lupus.* Obscurus hic locus est; neque enim apparet causa hæc, an occasio tantum fuerit postulati tribunitii; et si causa, quæ causa hujus causæ. Suspicor autem rem invidiose magis (ut oratorum mos est in iis, quibus adversantur) quam simpliciter a Cicerone propositam. Et accipiendum, non quasi omnino tribunus pleb. jus vindicet ante consules, quod absurdum verba sonant; sed quia quam consules tertiam fecerant sententiam (satis ostendentes eo se non valde inclinare, et sperantes ex duabus prioribus utique alteram victuram, ita ut ad tertiam non perveniretur) quia igitur, quam illi tertiam fecerant sententiam, eadem erat relatio tribuni plebis Lupi, hic contendisse videtur, quoniam de prima sententia concessisset ipse consulibus, et ea irrita esset; nunc oportere se discessionem facere, et præponi relationem tribuni, qui esset magistratus populi romani; sententia Hortensii nihil aliud tum, quam consularis viri. J. F. Gron.

6. *Intendere.* Sic antiqui libri, quos viderim, omnes; non, *contendere*. Man. — Omnino *contendere* malim, quam *intercedere*, atque adeo quam *intendere*. Lamb.

7. *Discessionem facere.* Perrogatis omnibus sententiis, quum tres, aut quatuor controversiæ invenirentur: oportuit in aliquam earum S. C. fieri. Fiebat vero in eam, quam plures laudassent. Pronuntiatis igitur differentibus opinionibus senatorum, in singulas discedebatur, ut, quam plures probarent, cognosceretur. Hinc apud Festum: «Pedarius senator appellatur, quod numquam diceret, sed, quum discederetur, transeundo tantum ad eum, cujus sententiam probabat, quid videretur, indicaret». Zamosc. de Senatu Rom.

quam consules. Ejus orationi vehementer ab omnibus reclamatum est: erat enim iniqua et nova[8]. Consules neque concedebant[9], neque valde repugnabant[10]: diem consumi volebant; id quod est factum. Perspiciebant enim, in Hortensii sententiam multis partibus[11] plures ituros; quamquam aperte[12] Volcatio assentirentur. Multi rogabantur[13], atque id ipsum consulibus invitis[14]: nam ii Bibuli sententiam valere cupierunt[15]. Hac controversia usque ad noctem ducta, senatus dimissus. Et ego eo die casu apud Pompeium cœnavi[16], nactusque tempus hoc magis idoneum, quam umquam antea, quod post tuum discessum is dies[17] honestissimus nobis fuerat in senatu, ita sum cum illo loquutus, ut mihi viderer animum hominis ab omni alia cogitatione ad

8. *Iniqua et nova.* Quia semper consulum jus fuit sententiam primam, postremam pronuntiare, quamcumque libuisset: atque hæc eorum præcipua vis et potestas in senatu. J. F. Gron.

9. *Concedebant.* Scilicet, sui juris suæque dignitatis causa. J. F. Gron.

10. *Repugnabant.* Libidinis ergo, et voluntatis suæ, et in præsenti causa, ne statim Hortensianam sententiam, a qua abhorrebant, pronuntiandam haberent. J. F. Gron.

11. *Multis partibus plures.* Qui sic explanant, vidisse consules in Hortensii sententiam plures ituros a multis partibus, id est, hinc illinc, parum omnino agnoscunt purissimam et ornatissimam locutionem, qua elegantissimi ejus ætatis viri suis in scriptis eleganter usi sunt. *Multis partibus plures.* Multo plures. Eodem modo Cælius ep. 9 lib. VIII: « Turpe tibi erit, Patiscum Curioni decem pantheras misisse, te non multis partibus plures ». In Academicis: « Quibus efficitur, solem multis partibus majorem esse quam terram ». Lib. III de Fin. « Multis partibus malit », pro, *multo malit.* Man.

12. *Aperte.* Simulabant Pompeii causa: sed consules, oratione Ciceronis reconciliatam Lentulo senatus voluntatem intelligentes, diem consumi passi sunt, ne discessio fieret. Man.

13. *Rogabantur.* A tribuno Lupo sc. de discessione facienda. J. F. Gron.

14. *Invitis.* Quod credibile est et ipsos et factionem illorum demonstrasse, Lupo et Lupinæ factioni obstrependo. Idem.

15. Male, auctore Ernestio, rescribunt alii *cupiebant.* J. V. L.

16. *Cœnavi.* Non semper eadem apud veteres vocis *cœna* significatio. Principio *cœna* meridie fiebat, et quæ vespere fiebat *vesperna* vocabatur. Cibus pomeridianus *merenda,* et antemeridianus *jentaculum* erat. Ed.

17. *Honestissimus.* Id est, auditus fueram ab applaudentibus, assurgentibus, acclamantibus, mirificas dantibus significationes favoris. J. F. Gron.

tuam dignitatem tuendam traducere. Quem ego ipsum quum audio, prorsus eum libero omni suspicione cupiditatis; quum autem ejus familiares omnium ordinum video, perspicio, id quod jam omnibus est apertum, totam rem istam jam pridem a certis hominibus, non invito rege ipso, consiliariisque ejus, esse corruptam.

Hæc scripsi a. d. XVI kal. febr.[18] ante lucem. Eo die senatus erat futurus. Nos in senatu, quemadmodum spero, dignitatem nostram, ut potest in tanta hominum perfidia et iniquitate, retinebimus. Quod ad popularem rationem attinet, hoc videmur esse consequuti, ut ne quid agi cum populo, aut salvis auspiciis, aut salvis legibus, aut denique sine vi[19] possit. De his rebus pridie, quam hæc scripsi, senatus auctoritas[20]

18. *A. d.* XVI *kal. febr.* Tunc januario 29 dies tantum erant, secundum Numæ calendarium. Hæc igitur epistola incidit in 15 januarii. Sed post emendationem Julianam postridie id. januarii fuit XIX kal. febr. Ed.

19. *Aut denique sine vi.* Cur hoc tertium addit? Ut ostendat, si tribunos pleb. nec auspicia, nec intercessio deterreat, populum tamen ipsum novas leges non esse probaturum. Itaque præter vim, qua tribuni plebis nonnunquam in ferendis legibus utebantur, nihil timendum. De hac ipsa vi sic in epist. 2, lib. II, ad Q. Fratr. « Suspicor per vim rogationem Caninium perlaturum ». De eadem, et simul de populi studio erga Lentulum, epist. 4, lib. I: « Ego tibi a vi, hac præsertim imbecillitate magistratuum, præstare nihil possum: vi excepta, possum confirmare, te, et senatus, et populi romani summo studio, amplitudinem tuam retenturum ». Vis autem illa significatur, quum seditiosi tribuni pleb. ut suas rogationes perferrent, eam populi partem, quæ bene de republica sentire videbatur, armis foro excluderent, operas autem ad suffragia ferenda inducerent. Describitur hæc vis quum in aliis orationibus, tum in Phil. I, his verbis: « Forum sepietur, etc. » Man.

20. *Auctoritas.* Quum senatus legitimus, id est, quo loco, quo die, quo numero, a quo magistratu oporteret, habitus, aliquid vel de publica, vel de privata re decreverat; tum si ex collegio tribunorum plebis nemo intercedebat, rata senatus voluntas erat, et S. C. dicebatur; eoque nomine inscriptum publicis tabulis consignabatur; sin autem vel senatus non legitimus aliquid decreverat, vel tribunus plebis intercesserat; infirmum ac prorsus irritum decretum illud erat, nec S. C. sed *senatus auctoritas* vocabatur; propterea quod auctorita-

gravissima intercessit[21]: cui quum Cato[22] et Caninius intercessissent, tamen est perscripta. Eam ad te missam esse arbitror. De cæteris rebus, quidquid erit actum, scribam ad te; et ut quam rectissime agantur omnia[23], mea cura, opera, diligentia, gratia providebo. Vale.

tem quamdam publicis tabulis testata senatus voluntas habere videbatur. Man.

21. *Intercessit. Intercedere*, modo est impedire, ut infra: « Cui quum Cato et Caninius intercessissent, etc. » modo intervenire, ut hic. Man.

22. *Cato*. Cato hic Marcellino et Philippo coss. tribunus plebis, diversus fuit a Catone Uticensi, quum ille Marcus prænomine, hic noster Caius diceretur, adolescens audax, nec imparatus ad dicendum. Periit paullo post per tumultum occisus, quum Pompeium privatus Dictatorem appellasset. Vid. Cic. ad Q. Frat. lib. I. Liv. epit. lib. CV. Fenestellam apud Non. Marcellum in voce *rumor*.

23. Mart. Lag. addit *omni*, et post delet *gratia*. J. V. L.

EPISTOLA III.

A. Trebonii * negotia, quæ in provincia Cilicia habebat, proconsuli Lentulo diligentissime commendat. (Romæ, anno U. C. 697.)

M. T. C. P. LENTULO S. D.

Aulo Trebonio, qui in tua provincia magna negotia, et ampla, et expedita[1] habet, multos annos utor valde familiariter. Is quum antea semper et suo splendore, et nostra, cæterorumque amicorum commendatione gratiosissimus[2] in provincia fuit; tum hoc tempore propter tuum in me amorem, nostramque necessitudinem, vehementer confidit, his meis literis se apud te gratiosum fore. Quæ ne spes eum fallat, vehe-

* Is videtur fuisse eques: non enim senatoribus commercium exercere licebat. Ed.

1. *Expedita*. Impedita enim, ne tibi molestiam afferrem, haud libenter tibi commendarem. Man.

2. *Gratiosissimus*. Alii, *gratissimus*. J. V. L.

menter rogo te; commendoque tibi ejus omnia negotia, libertos, procuratores, familiam; in primisque, ut, quæ T. Ampius[3] de ejus re decrevit[4], ea comprobes, omnibusque rebus eum ita tractes, ut intelligat, meam commendationem non vulgarem fuisse. Vale.

3. *T. Ampius.* Qui ante Lentulum Ciliciæ præfuerat, prætorius, non consularis. Deinceps exsulavit, et quædam ad eum Ciceronis sunt epistolæ.

4. Schütz, *decrerit.* Sed habent quoque *decrevit* codices regii. J. V. L.

EPISTOLA IV.

Conquestus de adversariorum calumniis, quæ peracta in senatu fuerint eodem die, quo superiorem epistolam ante lucem scripserat, significat, obtinendæ causæ spe adjecta, nisi vis, quam solam timet, interverterit. (Romæ, anno U. C. 697.)

M. T. C. S. D. P. LENTULO PROCOS.

A. D. XVI kal. febr. quum in senatu pulcherrime staremus, quod jam illam sententiam Bibuli de tribus legatis pridie ejus diei fregeramus, unumque certamen esset relictum, sententia Volcatii: res ab adversariis nostris extracta est variis calumniis[1]. Causam enim frequenti senatu, in magna varietate[2], magnaque invidia eorum, qui a te causam regiam alio transferebant, ob-

1. *Variis calumniis. Varias calumnias* vocat Cicero varias causas ficte inductas, varia figmenta, quum nihil verum, nihil ex animo loquerentur, sed tantum ut rem ducerent, diemque dicendo extraherent. Sic epist. ad fratrem, II, 2: « Per obtrectatores Lentuli res calumnia extracta est ». MAN.

2. *In magna varietate.* Varietatem sententiarum dicit. Sententias autem quinque varie decernentium exposuit in prima epistola; Hortensii, de reductione regis uni Lentulo mandanda; Crassi, de tribus legatis, etiam ex iis qui cum imperio essent; Bibuli, de tribus item legatis, sed ex iis tantum, qui privati essent; Servilii, ne rex reduceretur; Volcatii denique qui censebat ut reduceretur a Pompeio. MAN.

tinebamus. Eo die acerbum habuimus Curionem[3]; Bibulum multo justiorem[4], pæne etiam amicum. Caninius et Cato negarunt, se legem ullam ante comitia[5] esse laturos. Senatus haberi ante kal. febr. per legem Pupiam[6], id quod scis, non potest; neque mense febr. toto, nisi perfectis aut rejectis[7] legationibus. Hæc tamen opinio est populi romani, a tuis invidis atque obtrectatoribus nomen inductum fictæ[8] religionis, non tam ut te impedirent, quam ut ne quis propter exercitus cupiditatem Alexandriam vellet ire. Dignitatis autem tuæ, nemo est, quin existimet, habitam esse rationem ab senatu[9]. Nemo est enim, qui nesciat, quo minus discessio fieret, per adversarios tuos esse factum: qui nunc populi nomine, re autem vera, sceleratissimo latrocinio, si quæ conabuntur agere, satis[10] provisum est, ut ne quid salvis auspiciis aut legibus, aut jam sine vi agere possint. Ego neque de meo studio, neque de nonnullorum injuria scribendum mihi esse arbitror. Quid enim aut me ostentem? qui, si vitam pro tua dignitate profundam, nullam partem

3. *Curionem*. C. Scribonium Curionem, consularem, et triumphalem, patrem ejus, ad quem epistolæ mittuntur nonnullæ lib. II.

4. *Justiorem*. Hujus mutationis illa Bibulo causa fuit, quod, quum ipse de tribus legatis obtinere non potuisset, malebat Lentulo rem deferri, quam Pompeio, quem Cæsaris, inimicissimi sui, generum, fautoremque et amplificatorem dignitatis, ornari non libenter videbat. Man.

5. *Comitia*. Mense augusto comitia ad creandos magistratus fiebant. Majores quidem *per centurias*, minores vero *per tribus* nominabantur. Ed.

6. *Per legem Pupiam*. Quæ comitialibus diebus haberi senatum vetabat. Ad Q. Fratrem, II, 2 et 12. Man.

7. *Rejectis*. In aliud tempus dilatis. Mense autem februario postulata et legationes provinciarum audiri solitas confirmat Cic. in Verr. I, 35; II, 31. Item ad Attic. I, 14. J. F. Gron.

8. *Fictæ religionis*. Non enim eos religio movebat; sed specie religionis malevolentiam suam tegebant. *Religionis calumnia* vocatur in epist. 1. Man.

9. *Ab senatu*. Non enim senatus, sed adversariorum tuorum culpa, ne discessio fieret, commissum est. Man.

10. Mart. Laguna addit *mihi*. J. V. L.

videar tuorum meritorum assequutus; aut de aliorum injuriis querar? quod sine summo dolore facere non possum. Ego tibi a vi, hac præsertim imbecillitate magistratuum, præstare nihil possum: vi excepta, possum confirmare, te, et senatus, et populi romani summo studio, amplitudinem tuam retenturum. Vale.

EPISTOLA V.

Scribit de C. Catonis promulgatione, de statu regiæ causæ, de suo Seliciique consilio, cujus non inhonorum eventum sperat. (Romæ, anno U. C. 697.)

M. T. C. S. D. P. LENTULO PROCOS.

Tametsi mihi nihil fuit optatius, quam ut primum abs te ipso, deinde a cæteris omnibus, quam gratissimus erga te esse cognoscerer: tamen afficior summo dolore, ejusmodi tempora post tuam profectionem consequuta esse, ut et meam, et cæterorum erga te fidem et benevolentiam [1] absens experirere. Te [2] videre, et sentire, eamdem fidem esse hominum in tua dignitate [3], quam ego in mea salute [4] sum expertus, ex tuis literis intellexi. Nos quum maxime consilio, studio, labore, gratia, de causa regia niteremur, subito exorta est [5] nefaria Catonis promulgatio [6], quæ nostra stu-

1. *Fidem et benevolentiam.* Quum hæc verba referuntur ad *meam*, retinent suam nativam significationem: si ad *cæterorum*, ironice dicuntur et notant perfidiam et malignitatem. J. F. Gron.

2. Recentiores multi, *Te autem videre*, post Victorium et Lambinum, qui sic legerant e MSS. J. V. L.

3. *In tua dignitate.* De qua agitur in regia causa. Man.

4. *In mea salute.* Quum ab amicis proditus in exsilium abii. Man.

5. *Exorta est.* Præter exspectationem; quia Cato et Caninius negaverant se ullam legem ante comitia esse laturos. Man.

6. *Promulgatio.* Ut Lentulus e Ci-

dia impediret, et animos a minore cura[7] ad summum timorem[8] traduceret. Sed tamen, in hujusmodi perturbatione rerum, quamquam omnia sunt metuenda, nihil magis, quam perfidiam[9] timemus: et Catoni quidem, quoquo modo se res habeat, profecto resistimus. De Alexandrina re, causaque regia[10], tantum habeo polliceri, me tibi absenti tuisque præsentibus cumulate satisfacturum. Sed vereor, ne aut eripiatur nobis[11], aut deseratur: quorum utrum minus velim, non facile possum existimare. Sed, si res coget, est quiddam tertium[12], quod neque Selicio, nec mihi displicebat: ut neque jacere[13] regem pateremur, nec, nobis repugnantibus, ad eum deferri, ad quem prope jam delatum existimatur. A nobis agentur omnia diligenter: ut nec, si quid obtineri poterit, non contendamus; nec, si quid non obtinuerimus, repulsi[14] esse videamur. Tuæ sapientiæ magnitudinisque animi est, omnem amplitudinem et dignitatem tuam in virtute, atque in rebus gestis tuis, atque in tua gravitate posi-

licia revocaretur. Vide ad Q. Fr. I, 3. — Scilicet hac lege cavebat Cato partium Pompeianarum studiosissimus, ne cum Pompeio Lentulus de restituendo Ptolemæo contenderet. Ed.

7. *Minore cura.* De reducendo rege. Oliv.

8. *Timorem.* Ne imperium tibi abrogetur. Corr.

9. *Perfidiam.* Si enim in officio manserint amici, qui suam nobis operam ad impediendas tribunorum pleb. rogationes polliciti sunt, nihil timemus. Man.

10. *Causa regia.* Facile et ipse crediderim *causa regia* esse glossema, ut Lambinus et Manutius recte viderunt; verum ejicere illa verba, et eradicare invitis omnibus, quotquot visi adhuc sunt, codicibus antiquis, non ausim, et id sane temerarium est. Fecerunt tamen illi duumviri. Sed ego sequor libros exaratos manu, Victorium et Gruterum. — Res, est negotium Ptolemæi; causa, est religionis impedimentum de quo Romæ agebatur. Ed.

11. Alii, *causa regia nobis.* J. V. L.

12. *Quiddam tertium.* Quid hoc sit, plane non exponit; sed videtur significare: Si Lentulus regem non reducat, neque sibi, neque Selicio displicere, ut a quovis alio potius, quam a Pompeio, reducatur. Man.

13. *Jacere.* A nemine restitui.

14. *Repulsi.* Pertinet ad illud tertium, quod sibi non displicere dixit: rege enim ad Pompeium delato, Len-

tam existimare; si quid ex iis rebus, quas tibi fortuna largita est, nonnullorum hominum perfidia detraxerit, id majori illis fraudi, quam tibi futurum. A me nullum tempus prætermittitur de tuis rebus et agendi, et cogitandi; utorque ad omnia Q. Selicio: neque enim prudentiorem quemquam ex tuis, neque fide majore esse judico, neque amantiorem tui.

Hic quæ agantur [15], quæque acta sint, ea te et literis multorum, et nuntiis cognoscere arbitror; quæ autem posita sunt in conjectura, quæque mihi videntur fore, ea puto tibi a me scribi oportere.

Posteaquam Pompeius apud populum a. d. IIX idus febr. quum pro Milone diceret, clamore convicioque [16] jactatus est, in senatuque a Catone [17] aspere

tulus repulsam tulisse videretur; sin, utroque rejecto, alia quapiam ratione reduceretur, jacturam existimationis suæ Lentulus in eo nullam faceret.

15. *Hic quæ agantur.* Disjungendam a superioribus, ut sit alia epistola; quod ex ipso cognoscitur argumento: dixit enim in superiore, prope delatum esse regem ad Pompeium: in hac, Alexandrinam causam ab eo depositam, significat. Præterea, cur de Catone eadem iterentur? cur ita concludat epistolam: « Tu fac animo forti, magnoque sis »; quum eum jam ad animi magnitudinem cohortatus in eo loco sit: « Tuæ sapientiæ, magnitudinisque animi est? » Et omnino quum tota res alia videtur, tum agnoscitur epistolæ principium in his verbis: « Hic quæ agantur, quæque acta sint, ea te, etc. » Aut hoc est alterius epistolæ initium; aut quæ sequuntur, non eodem die scripta sunt, quo superior epistolæ pars: sæpe autem accidit, ut literas non continua, sed crebro repetita scriptione conficiamus, singulis diebus novi aliquid appingentes: id quod in epistolis ad Atticum scriptis sæpissime factum videmus. MANUT. — Schütz, Lallem. et aliquot MSS exemplo, novam hinc epistolam orditur. Sed nihil mutavit Manutius ipse, quamvis non alienus esset, ut videtur, ab hac sententia. J. V. L.

16. *Convicio.* Quum enim Clodius de loco superiore (ut ait Plutarchus) interrogaret suos in concione stantes, quis esset, qui plebem fame necaret? respondebant operæ, Pompeius; quis Alexandriam ire cuperet? Pompeius. Ad convicium impetus accessit: nam in oratione pro Milone: « Reo, inquit, Milone ad populum, accusante P. Clodio, quum in Cn. Pompeium pro Milone dicentem impetus factus esset, quæ tum non modo occasio, sed etiam causa illius opprimendi fuit? » MAN. — Vide ad Q. Fr. II, 3. OLIV.

17. *Catone.* Caio Catone, tribuno plebis, de quo supra. MAN.

et acerbe nimium magno silentio est accusatus: visus est mihi vehementer esse perturbatus[18]. Itaque Alexandrina causa, quæ nobis adhuc integra est (nihil enim tibi detraxit senatus[19], nisi id, quod per eamdem religionem dari alteri non potest), videtur ab illo plane esse deposita. Nunc id speramus, idque molimur, ut, quum rex intelligat, sese id, quod cogitabat, ut a Pompeio reducatur, assequi non posse, et, nisi per te sit restitutus, desertum se atque abjectum fore, proficiscatur ad te. Quod sine ulla dubitatione, si Pompeius paullum modo ostenderit sibi placere, faciet. Sed nosti hominis tarditatem et taciturnitatem. Nos tamen nihil, quod ad eam rem pertineat, prætermittimus[20]. Cæteris injuriis, quæ propositæ sunt a Catone, facile, ut spero, resistemus. Amicum ex consularibus neminem tibi esse video, præter Hortensium et Lucullum: cæteri sunt partim obscurius iniqui, partim non dissimulanter irati. Tu fac animo forti magnoque sis, speresque fore, ut, fracto impetu levissimi[21] hominis, tuam pristinam dignitatem et gloriam consequare.

18. *Perturbatus.* Non tam, quod aspere et acerbe accusatus esset a Catone, quam quod senatorum omnium magno silentio. Man.

19. *Nihil enim tibi detraxit senatus.* Dederat tibi, ut regem reduceres: id postea non detraxit, sed exercitum: quem non tam tibi, quam omnino omnibus ademptum existimare debes. Man.

20. Ante Ernestium sic: ille rescripsit *prætermittemus.* J. V. L.

21. *Levissimi.* Ideo ep. 2, lib. I, ad Fratrem: « Cato adolescens, nullius consilii ». Et Fenestella: « Cato adolescens, turbulentus, et audax ».

EPISTOLA VI.

Et a temporis medela, et a suo exemplo solatur Lentulum in tardo speratæ rei progressu, et ad animi magnitudinem adhortatur. (Anno U. C. 697.)

M. T. C. P. LENTULO PROCOS. S. D.

Quæ gerantur, accipies ex Pollione[1]: qui omnibus negotiis non interfuit solum, sed præfuit. Me in summo dolore, quem in tuis rebus capio, maxime scilicet consolatur spes, quod valde suspicor, fore, ut infringatur hominum improbitas et consiliis tuorum amicorum, et ipsa die, quæ debilitat cogitationes et inimicorum, et proditorum. Facile secundo loco me consolatur recordatio meorum temporum[2], quorum imaginem video in rebus tuis. Nam etsi minore in re violatur tua dignitas, quam mea salus[3] afflicta sit; tamen est tanta similitudo, ut sperem, te mihi ignoscere, si ea non timuerim[4], quæ ne tu quidem umquam timenda duxisti. Sed præsta te eum, qui mihi a teneris, ut Græci dicunt, unguiculis es cognitus. Illustrabit, mihi crede, tuam amplitudinem hominum injuria. A me omnia summa in te studia officiaque exspecta: non fallam opinionem tuam. Vale.

1. *Pollione*. Hic videtur fuisse M. Asinius Pollio, de quo dicendum erit, quum de ipsius epistolis agetur. Ed.

2. *Meorum temporum*. Sic sæpe res adversas suas et tempus exsilii sui Cicero designat. Ed.

3. Aberat *salus*. Gruter. et post eum multi e codice Vatic. addidere. J. V. L.

4. *Si ea non timuerim*. Fore, ut nos ab inimicis tuis victi perpetuo jaceremus. Corr.

EPISTOLA VII.

Varia hæc responsoria epistola habet. Post moratum exordium agit de amicorum fide, de Alexandrina causa, de suis consiliis, de constantia tenenda, de reip. statu, de Tulliæ nuptiis, de Lentuli filio. (Anno U. C. 698. Vide autem not. 4. Ed.)

M. T. C. P. LENTULO PROCOS. S. D.

Legi tuas literas, quibus ad me scribis, gratum tibi esse, quod crebro certior per me fias de omnibus rebus, et meam erga te benevolentiam facile perspicias: quorum alterum mihi, ut te plurimum diligam, facere necesse est, si volo is esse, quem tu me esse voluisti; alterum facio libenter, ut, quoniam intervallo locorum et temporum disjuncti[1] sumus, per literas tecum quam sæpissime colloquar. Quod si rarius fiet, quam tu exspectabis, id erit causæ, quod non ejus generis meæ literæ sunt, ut eas audeam temere committere. Quoties mihi certorum hominum potestas erit, quibus recte dem, non prætermittam. Quod scire vis, qua quisque in te fide sit et voluntate; difficile dictu est de singulis. Unum illud audeo, quod antea tibi sæpe significavi, nunc quoque, re perspecta et cognita, scribere: vehementer quosdam homines, et eos maxime[2], qui te et maxime debuerunt, et plurimum juvare[3] potuerunt, invidisse dignitati tuæ, simillimamque in re dissimili tui temporis nunc, et

1. Alii, *dijuncti.* J. V. L.

2. Grævius hoc *maxime* delendum putabat: nescio an recte. J. V. L.

3. Editio prima, et cod. Palat. tertius, « qui et te amare maxime debuerunt, et plurimum juvare ». J. V. L.

nostri quondam fuisse rationem : ut, quos tu reipublicæ causa læseras, palam te oppugnarent; quorum auctoritatem, dignitatem, voluntatemque defenderas, non tam memores essent virtutis tuæ, quam laudis inimici. Quo quidem tempore, ut perscripsi ad te antea, cognovi Hortensium percupidum tui, studiosum Lucullum; ex magistratibus autem L. Racillium[4] et fide et animo[5] singulari. Nam nostra propugnatio ac defensio dignitatis tuæ, propter magnitudinem beneficii tui, fortasse plerisque officii[6] majorem auctoritatem habere videatur, quam sententiæ. Præterea quidem de consularibus nemini possum aut studii erga te, aut officii, aut amici animi esse testis. Etenim Pompeium, qui mecum sæpissime, non solum a me provocatus, sed etiam sua sponte de te communicare solet, scis, temporibus illis non sæpe in senatu fuisse[7]. Cui quidem literæ tuæ, quas proxime miseras, quod facile intellexerim, perjucundæ fuerunt : mihi quidem[8] humanitas tua, vel summa potius sapientia, non jucunda

4. *Ex magistratibus L. Racillium.* Loquitur de magistratibus anni superioris : dixit enim, « Quo quidem tempore »; et infra, « Temporibus illis », id est, Marcellino et Philippo consulibus. Racillius autem eodem anno, quo Lupus, tribunus plebis fuit, ut constat ex epistola prima libri II ad Q. Fratrem. Lupum vero tribunum plebis fuisse, Marcellino et Philippo consulibus, plane cognoscitur ex epist. 1 et 2. Non potest igitur hoc anno Racillius tribunatum plebis gerere, quum epistola scripta sit Pompeio et Crasso II coss. post decretum Cæsari stipendium, et auctum legatorum numerum : quæ facta esse Pompeii et Crassi secundo consulatu, Appianus et Dio docent. Man. — Rectissime autem monet J. V. L. potuisse eosdem tribunos sub diversis consulibus existere : nam tribuni quidem medio fere decembre magistratum inibant. Immo potuit hæc ipsa epistola Philippo et Marcellino consulibus, ann. 697, scribi. Ed.

5. Lallem. post Lambin. add. *in te.* J. V. L.

6. *Officii.* Favere me tibi, fortasse homines arbitrantur, non quod ita sentiam, sed quod beneficio tuo vinctus, ingratus esse non possim. Man.

7. *Non sæpe in senatu fuisse.* Postquam a C. Catone accusatus fuerat, et a Clodio conviciis agitatus. Vid. sup. ep. 5. Cell.

8. Abest *quidem* a codd. Dresdens. duobus. J. V. L.

solum, sed etiam admirabilis visa est. Virum enim excellentem, et tibi tua præstanti in eum liberalitate[9] devinctum, nonnihil suspicantem, propter aliquorum opinionem suæ cupiditatis[10], te abs se abalienatum, illa epistola retinuisti. Qui mihi quum semper tuæ laudi favere visus est, etiam ipso suspiciosissimo[11] tempore Caniniano; tum vero, lectis tuis literis, perspectus est a me, toto animo de te, ac de tuis ornamentis et commodis cogitare. Quare ea, quæ scribam, sic habeto, me, cum illo re sæpe communicata, de illius ad te sententia atque auctoritate scribere: quoniam senatusconsultum nullum exstat[12], quo reductio regis Alexandrini tibi adempta sit[13]; eaque, quæ de ea scripta est, auctoritas, cui scis intercessum[14] esse, ut ne quis omnino regem reduceret, tantam vim habet, ut magis iratorum hominum studium, quam constantis senatus consilium esse videatur: te perspicere posse, qui Ciliciam Cyprumque[15] teneas, quid efficere, et quid consequi possis; et, si res facultatem habitura videatur, ut Alexandriam atque Ægyptum tenere possis, esse et tuæ, et nostri imperii dignitatis, Ptolemaide, aut aliquo propinquo loco rege col-

9. *Liberalitate.* Liberalis in Pompeium Lentulus fuerat, quum de frumentaria curatione ad eum deferenda et egerat consul, et obtinuerat. Epistola prima Cicero dixit: « Quod eum ornasti ». Man.

10. *Opinionem suæ cupiditatis.* Ortam ex eo, quod ejus familiares omnes de re Alexandrina ei mandanda vehementer contenderant. Ep. 1 et 2.

11. *Suspiciosissimo.* Quo suspicio maxima fuit, Caninium tribunum plebis, inductum a Pompeio, rogationem ferre voluisse, ut Ptolemæus ab eo, cum duobus tantum lictoribus, reduceretur. Man.

12. Al. forte rectius, *exstet*, et mox, *habeat.* J. V. L.

13. *Adempta sit.* Quæ tibi data est eo S. C. quod, te consule referente, factum est. Man.

14. *Intercessum.* A tribunis plebis, ex quo fieri non potuit S. C. sed remansit senatus auctoritas. Man.

15. *Cyprumque.* Ea insula provinciæ Ciliciæ in gratiam Lentuli adjecta erat. Cilicia autem et Cyprus Ægypto vicinæ sunt. Ed.

locato, te cum classe atque exercitu proficisci Alexandriam, ut, quum eam pace præsidiisque firmaris, Ptolemæus redeat in regnum[16]: ita fore, ut per te restituatur, quemadmodum senatus initio censuit, et sine multitudine reducatur, quemadmodum homines religiosi[17] Sibyllæ placere dixerunt. Sed hæc sententia sic et illi, et nobis probabatur, ut ex eventu homines de tuo consilio existimaturos videremus: si cecidisset ut volumus[18] et optamus, omnes te et sapienter, et fortiter; sin aliquid esset offensum[19], eosdem illos, et cupide et temere fecisse, dicturos. Quare quid assequi possis, non tam facile est nobis, quam tibi, cujus prope in conspectu Ægyptus est, judicare. Nos quidem hoc sentimus: si exploratum tibi sit, posse te illius regni potiri, non esse cunctandum; si dubium, non esse conandum. Illud tibi affirmo, si rem istam ex sententia gesseris, fore, ut absens a multis, quum redieris, ab omnibus collaudere: offensionem esse periculosam, propter interpositam auctoritatem religionemque, video. Sed ego te, ut ad certam laudem adhortor, sic a dimicatione deterreo; redeoque ad illud, quod initio scripsi, totius facti tui judicium non tam ex consilio tuo, quam ex eventu homines esse facturos.

Quod si hæc ratio rei gerendæ periculosa tibi[20] esse

16. *Redeat in regnum*. Non a te reducatur, ne contra senatus voluntatem committas, sed, Alexandria prius a te pace, præsidiisque firmata, ipse redeat. MAN.

17. *Homines religiosi*. Quindecimviros librorum Sibyllinorum custodes, vel tribunos plebis, arguit fictæ religionis. Vid. ep. 4. ED.

18. *Si cecidisset ut volumus*. Infra idem aliis verbis: « Si rem istam ex sententia gesseris ». Translatum videtur a talis, modo ut volumus, modo contra quam volumus, cadentibus.

19. *Esset offensum*. Si difficultatem res habuisset, et Alexandrinis regem recusantibus, ventum esset ad arma. MAN.

20. *Periculosa tibi... videbitur*. Visa est. Non enim consilium illud Ciceronis et Pompeii sequutus est Lentulus. MAN.

videbitur, placebat illud, ut, si rex amicis tuis, qui per provinciam atque imperii tui provincias[21] ei credidissent, fidem suam præstitisset[22]; et auxiliis eum tuis, et copiis adjuvares[23]: eam esse naturam et regionem[24] provinciæ tuæ, ut illius reditum vel adjuvando confirmares, vel negligendo impedires. In hac ratione quid res, quid causa, quid tempus ferat, tu facillime optimeque perspicies: quid nobis placuisset, ex me potissimum putavi te scire oportere.

Quod mihi de nostro statu[25], de Milonis familiaritate, de levitate et imbecillitate Clodii gratularis; minime miramur, te tuis, ut egregium artificem, præclaris operibus lætari: quamquam[26] est incredibilis hominum perversitas (graviori enim verbo uti non libet), qui nos, quos favendo in communi causa reti-

21. Multæ edd. veteres, « qui per pr. imperii tui pecunias ei credidissent ». J. V. L.—*Provinciam atque imperii tui provincias.* Vid. sup. not. 16. Aliæ erant Ciliciæ adjectæ, Lycaonia, Pamphylia, pars Phrygiæ Majoris ultra Mæandrum. Tres aliæ regiones eidem provinciæ adjunctæ sunt sub proconsulatu Ciceronis. Ed.

22. *Fidem suam præstitisset.* Non opinor hoc dici: pecuniam persolvisset: non enim solvendo rex erat, prius quam in regnum reduceretur: sed cavisset de fide sua: effecisset aliquo modo, ut ejus fides in dubium illis venire non posset. Epist. 9: « Ut fidem fratris mei præstarem ». Epist. 11, lib. V: « Quamcumque ei fidem dederis, præstabo ». De Divin. lib. II: « Spectare vetat fortunam virtus, dum præstetur fides ». Man.

23. *Adjuvares.* Non, ut ipse cum classe atque exercitu Alexandriam proficiscaris, ut eam pace, præsidiisque firmes: quæ ratio rei gerendæ periculosa videri potest: sed ut ipsum Ptolemæum, in regnum redeuntem, auxiliis tuis et copiis adjuves. Man.

24. Alii, *rationem.* J. V. L.

25. *De nostro statu.* Quod pristina fruar et dignitate, et gratia. Man.

26. *Quamquam.* Excusatio, quod se in tuenda republica ad Pompeii maxime voluntatem conformet, temporibus admonitus, et quorumdam invidia, qui tamen eum in reditu juverant, compulsus. Erant enim factiones in rep. duæ: in una Cæsar, Pompeius, Crassus, de sua potentia laborantes; a quibus dissentire, periculosum Cicero videbat: in altera optimates; qui licet de republ. optime sentirent, Ciceroni tamen, novo homini tantam gloriam ac dignitatem adepto, invidebant, atque etiam obtrectabant. Quos in epist. 9 significat his verbis: « Certorum hominum sermones referebantur ad me: qui quum illa sentirent

nere potuerunt, invidendo abalienarunt: quorum malevolentissimis obtrectationibus nos scito de vetere illa nostra diuturnaque sententia prope jam esse depulsos, non nos quidem ut nostræ dignitatis simus obliti, sed ut habeamus rationem aliquando etiam salutis.

Poterat utrumque præclare, si esset fides, si gravitas in hominibus consularibus[27]; sed tanta est in plerisque levitas, ut eos non tam constantia in republica nostra delectet, quam splendor offendat. Quod eo libentius[28] ad te scribo, qui non solum temporibus iis, quæ per te sum adeptus, sed etiam olim nascenti prope nostræ laudi, dignitati, virtutique præfuisti[29]: simul quod video, non, ut antehac putabam, novitati esse invisum meæ; in te enim, homine omnium nobilissimo, similia invidorum vitia perspexi: quem tamen[30] illi esse in principibus facile sunt passi, evolare altius certe noluerunt. Gaudeo tuam dissimilem fuisse fortunam: multum enim interest, utrum laus imminuatur[31], an salus deseratur. Me meæ tamen ne nimis pœniteret, tua virtute perfectum est: curasti enim, ut plus additum ad memoriam nominis nostri, quam demptum de fortunà videretur.

Te vero moneo quum beneficiis tuis, tum amore incitatus meo, ut omnem gloriam, ad quam a pueritia

in rep. quæ ego agebam, semperque sensissent; me tamen non satisfacere Pompeio, Cæsaremque mihi inimicissimum mihi futurum, gaudere se aiebant ». Notat autem maxime Bibulum, Catonem, Domitium Ahenobarbum, Marcellinum, Cæsari Pompeioque infensos. Man.

27. *Consularibus*. Quos sæpe carpit lib. IV, epist. ad Att. Man.

28. Benedict. e vett. edd. et octo MSS Dresd. *liberius*. J. V. L.

29. *Præfuisti*. Alii, *favisti*. Victorius, quia neutrum exstat in MSS, neutrum agnoscit, locumque ut mutilum notavit.

30. Jam pridem adnotatum legi etiam *tamen etsi*. Martyni-Laguna probavit et recepit. J. V. L.

31. *Utrum laus imminuatur*. Tantum enim de tua dignitate agitur, mea vero salus afflicta est. Epist. 6: « Minore in re violatur tua dignitas, quam mea salus afflicta sit ». Man.

inflammatus fuisti, omni cura atque industria consequare; magnitudinemque animi tui, quam ego semper sum admiratus, semperque amavi, ne umquam inflectas cujusquam injuria. Magna est hominum opinio de te, magna commendatio liberalitatis [32], magna memoria consulatus tui. Hæc profecto vides quanto expressiora, quantoque illustriora futura sint, quum aliquantum ex provincia atque ex imperio [33] laudis accesserit. Quamquam te ita gerere volo, quæ per exercitum atque imperium gerenda sunt, ut hæc multo ante meditere, huc te pares, hæc cogites, ad hæc te exerceas; sentiasque id, quod quia semper sperasti, non dubito quin adeptus intelligas, te facillime posse obtinere summum atque altissimum gradum civitatis. Quæ quidem mea cohortatio ne tibi inanis, aut sine causa suscepta videatur, illa me ratio movit, ut te ex nostris eventis communibus admonendum putarem, ut considerares, in omni reliqua vita, quibus crederes, quos caveres.

Quod scribis [34] te velle scire, qui sit reipublicæ status: summa dissensio est, sed contentio dispar. Nam qui plus opibus, armis, potentia valent [35], profecisse tantum mihi videntur stultitia [36] et inconstantia ad-

32. *Liberalitatis.* Quod officia libenter in omnes conferas: ut supra: « Tua præstanti in eum liberalitate devinctum ». Vel ad ædilitatem respexit, in qua Lentulus summam liberalitatem ostenderat: quam Cicero effert laudibus lib. I Offic. Man.

33. *Ex imperio.* Hoc addit, quia multis imperium, quod vel augendæ, vel tuendæ reipubl. causa dabatur, et ipsis, et reipub. dedecori, damnoque fuit. Man.

34. *Quod scribis.* Hic ellipsis est. Integrum foret: ut respondeam ad id, « quod scribis ». Nihil frequentius Ciceroni, inquit Jac. Perizonius in Sanctii Minerv. IV, 5, quam progredi respondendo per voculam *Quod* ad alteram partem epistolæ illius, cui respondet. Oliv.

35. *Qui plus opibus, armis, potentia valent.* Cæsar, qui Galliam cum exercitu administrabat; Pompeius et Crassus, cum Cæsare sentientes, qui consulatum gerebant. Man.

36. *Stultitia.* Stulti enim, qui a senatu et ordinem equestrem, ét Pompeium abalienaverint. Epist. 8. Man.

versariorum [37], ut etiam auctoritate jam plus valerent. Itaque, perpaucis adversantibus, omnia, quæ ne per populum quidem sine seditione se posse [38] assequi arbitrabantur, per senatum consequuti sunt. Nam et stipendium [39] Cæsari decretum est, et decem legati [40]; et, ne lege Sempronia [41] succederetur, facile perfectum est. Quod ad te brevius scribo, quia me status hic reipublicæ non delectat: scribo tamen, ut te admoneam, quod ipse, literis omnibus [42] a pueritia deditus, experiendo tamen magis, quam discendo, cognovi, tu, rebus tuis integris, discas, neque salutis nostræ rationem habendam nobis esse sine dignitate, neque dignitatis sine salute. Quod mihi de filia et de Crassipede [43] gratularis, agnosco humanitatem tuam; speroque, et opto, nobis hanc conjunctionem voluptati fore. Lentulum nostrum, eximia spe summæ virtutis adolescentem, quum cæteris artibus, quibus studuisti semper ipse, tum in primis imitatione tui fac erudias:

— E quorum quidem numero fuerunt M. Cato, M. Bibulus, L. Domitius Ahenobarbus, cæterique earum partium. Ed.

37. *Inconst. adv.* Quod in gratiam redierint cum P. Clodio, quem oderant antea. Ex quo dum Clodium ad suas partes adjungunt propter Cæsarem, Ciceronem a publica causa propter Clodium removerunt. Man.

38. Abest *posse*. Grævius addidit. Legit quoque Martyni-Laguna, *assequi posse*. Goerenz. vero, ad Academ. II, 18, facile abesse patiatur. J. V. L.

39. *Stipendium*. Et stipendium, et legatorum numerum, et supplicationes senatus decernebat sine populi suffragio. Man.

40. *Decem legati*. Quorum opera in bello uteretur, quique singulis legionibus singuli præessent. Vide Or. de Prov. Cons.

41. *Lege Sempronia*. C. Gracchus, Tiberii frater, in ea lege, quam de provinciis tulit, tria comprehendit: unum, ut senatus consulares provincias decerneret, id est, eas, in quas consules, magistratu functi, sorte proficiscerentur; alterum, ut quotannis; tertium, ut, quum decerneretur, intercedere nemini liceret. Man. — Hoc anno non fuit legi Semproniæ obtemperatum. Quum enim quatuor provinciæ sortiendæ essent, Cæsar rursus Gallias, Syriam quoque rursus Gabinius, et Macedoniam Q. Ancharius, prætorius, non consularis, obtinuit. Ed.

42. Mart. Lag. addit *optimis*. J. V. L.

43. *De filia et de Crassipede*. Cui

nulla enim erit hac præstantior disciplina. Quem nos, et quia tuus, et quia te dignus est filius, et quia nos diligit, semperque dilexit, in primis amamus, carumque habemus.

Tulliam post reditum ab exsilio pridie nonas aprilis despondit, mortuo jam, ut in Quæstura ostendimus, C. Pisone. Corr. — Tertium autem Tullia nupsit P. Corn. Dolabellæ, a quo divortio voluntario discessit, quemadmodum et a Furio Crassipede, ut videtur. Ed.

EPISTOLA VIII.

De statu rerum publico conqueritur: Lentulum solatur spe exigua causæ regiæ, aut propemodum exstincta: certiorem spem supplicationum facit, ut dolorem Lentuli leniat. (Anno U. C. 698.)

M. T. C. P. LENTULO PROCOS. S. D.

De omnibus rebus, quæ ad te pertinent, quid actum, quid constitutum sit, quid Pompeius susceperit, optime ex M. Plætorio [1] cognosces: qui non solum interfuit his rebus, sed etiam præfuit; neque ullum officium erga te hominis amantissimi, prudentissimi, diligentissimi prætermisit. Ex eodem de toto statu rerum communium cognosces: quæ quales sint, non facile est scribere. Sunt quidem certe in amicorum [2] nostrorum potestate, atque ita, ut nullam mutationem umquam hac hominum ætate habitura res esse videatur. Ego quidem, ut debeo, et ut tute mihi præce-

1. MSS, « Emplatorio, Exeplatorio, Expletorio, etc. » — Vitio quidem librarii, nullus enim Exemplatorius in historia romana: de M. Plætorio agitur in orat. pro Cluent. Videmus eum fuisse Fonteii accusatorem. Manutio in hac emendatione recentiores omnes assenserunt. Ed.

2. *Amicorum*. Pompeii et Cæsaris: addo etiam Crassum; cum quo, rogatus a Pompeio et Cæsare, a Publio præterea, ipsius Crassi filio, redierat

pisti, et ut me pietas utilitasque[3] cogit, me ad ejus rationes[4] adjungo, quem tu in meis rationibus tibi esse adjungendum putasti[5]. Sed te non præterit, quam sit difficile, sensum in republica, præsertim rectum et confirmatum, deponere. Verumtamen ipse me conformo ad ejus voluntatem, a quo honeste dissentire non possum[6]. Neque id facio, ut forsitan quibusdam videar, simulatione: tantum enim animi inductio, et mehercule amor erga Pompeium apud me valet, ut, quæ illi utilia sunt, et quæ ille vult, ea mihi omnia jam et recta, et vera videantur. Neque, ut ego arbitror, errarent ne adversarii quidem ejus, si, quum pares esse non possent, pugnare desisterent. Me quidem etiam illa res consolatur, quod ego is sum, cui vel maxime concedant omnes, ut vel ea defendam, quæ Pompeius velit, vel taceam, vel etiam, id quod mihi maxime lubet, ad nostra me studia referam literarum: quod profecto faciam, si mihi per ejusdem amicitiam licebit. Quæ enim proposita fuerant nobis, quum et honoribus amplissimis, et laboribus maximis perfuncti essemus, dignitas in sententiis dicendis, libertas in republica capessenda; ea sublata tota, sed nec mihi magis, quam omnibus. Nam aut assentiendum est nulla cum gravitate paucis[7], aut frustra dissentiendum. Hæc ego ad te ob eam causam maxime scribo, ut jam tu quoque de tua ratione me-

in gratiam. Epist. sequenti et epist. 8 lib. V, et apud Plutarchum in Crasso.

3. *Pietas utilitasque*. *Pietas*, erga optime de me meritum: *utilitas*, quum habendam mihi rationem aliquando etiam tuendæ salutis intelligam. Man.

4. *Ad ejus rationes*. Ad ea, quæ illi utilia sunt, quæque ille vult. Pompeium significari, satis constat.

5. *Putasti*. Quum de me ageres. Man.

6. *Honeste dissentire non possum*. Quum is auctor fuerit salutis meæ. Man.

7. *Paucis*. Si pauci, quo modo ab iis frustra dissentitur? quia pauci quidem principes, Cæsar, Pompeius,

ditere. Commutata tota ratio est senatus, judiciorum, rei totius publicæ. Otium nobis exoptandum est: quod ii, qui potiuntur rerum, præstaturi videntur, si quidam homines patientius eorum potentiam ferre potuerint. Dignitatem quidem illam consularem fortis et constantis senatoris, nihil est quod cogitemus: amissa est, culpa eorum[8], qui a senatu et ordinem conjunctissimum, et hominem clarissimum[9] abalienarunt. Sed, ut ad ea, quæ conjunctiora rebus tuis sunt, revertar; Pompeium tibi valde amicum esse cognovi. Eo tu consule, quantum ego perspicio, omnia, quæ voles, obtinebis: quibus in rebus me sibi ille affixum[10] habebit; neque a me ulla res, quæ ad te pertineat, negligetur. Neque enim verebor, ne sim ei molestus, cui jucundum erit, etiam propter id ipsum, quod me esse gratum videbit. Tu velim tibi ita persuadeas, nullam rem esse minimam, quæ ad te pertineat, quæ mihi non carior sit, quam meæ res omnes; idque quum sentiam, sedulitate mihimet ipse satisfacere possum, re quidem ipsa ideo mihi non satisfacio, quod nullam partem tuorum meritorum, non modo referenda, sed ne cogitanda quidem gratia, consequi possum. Rem te valde bene gessisse rumor erat. Ex-

Crassus, sed factio eorum maxima.

8. *Culpa eorum*. Catonem significat: qui publicanis, questis in senatu, se cupiditate prolapsos, nimis magno publica conduxisse, ut locatio induceretur, postularant, adversatus est, et ita equites a senatu alienavit, et concordiam ordinum a Cicerone in consulatu constitutam, opinione falsus, dissolvit. Qua de re plura epistolarum ad Attic. I. Lamb. — Cæsar autem hanc dissensionem fovit, equitesque in partes suas traxit, Ed.

9. *Hominem clarissimum*. Pompeium, quem abalienaverant a senatu, qui ea, quæ ille, devicto Mithridate, regibus, dynastis, et civitatibus in Asia concesserat, confirmari a senatu non permiserant: quorum princeps fuit L. Lucullus, qui sororem M. Catonis Serviliam in matrimonio habebat, adjuvantibus Catone et Metello Celere consule: ex quo Pompeius, uxore ducta Cæsaris filia, facile impetravit, ut is consul acta sua confirmaret. Appianus lib. II Bell. Civ. Dio lib. XXXVII. Sueton. in Jul. Man.

10. *Affixum*. Ab eo non discedam.

spectabantur literæ tuæ; de quibus eramus jam cum Pompeio loquuti: quæ si erunt allatæ, nostrum studium exstabit in conveniendis magistratibus et senatoribus. Cætera, quæ ad te pertinebunt, quum etiam plus contenderimus, quam possumus, minus tamen faciemus, quam debemus.

EPISTOLA IX.

Excusabundus respondet Lentulo, qui quæsierat, cur in gratiam cum Cæsare, Vatinio, et Crasso rediisset. Rationes consilii sui multis verbis exponit, et de Cæsare quidem, de Vatinio, de Crasso denique. Tandem de scriptis suis respondet, et de Q. Fratris negotio; quibus addit de Appii spe succedendi, et de publicanis non offendendis. (Anno U. C. septemb. 699.)

M. T. C. P. LENTULO IMPERATORI[1] S. D.

Perjucundæ mihi fuerunt literæ tuæ; quibus intellexi, te perspicere meam in te pietatem: quid enim dicam benevolentiam, quum illud ipsum gravissimum et sanctissimum nomen pietatis levius mihi meritis erga me tuis esse videatur? Quod autem tibi grata mea erga te studia scribis esse, facis tu quidem abundantia quadam amoris, ut etiam grata sint ea, quæ prætermitti sine nefario scelere non possunt. Tibi autem multo notior atque illustrior meus in te animus esset, si hoc tempore omni[2], quo disjuncti fuimus, et una,

1. *Lentulo imperatori.* Re bene gesta, qui ab exercitu imperator erat appellatus, literas suas imperatoris nomine inscribebat; quod Cicero fecit epist. 10 libro secundo. Similiter, qui ad eum scribebant, imperatorem appellabant; propterea superiores literæ inscribuntur, *Lentulo proconsuli*, victoria nondum certa; hæ vero, *imperatori*, quum plane cognita res esset. — Quæ autem fuerit a Lentulo victoria relata, non liquet. Ed.

2. *Hoc tempore omni.* Triennium. Nam ante biennium Lentulus, consulatu functus, iverat in Ciliciam, mansitque ad Calvinum et Messalam consulem: quo anno successit ei App. Clodius. Man.

et Romæ fuissemus. Nam in eo ipso, quod te ostendis[3] esse facturum, quodque et in primis potes, et ego a te vehementer exspecto, in sententiis senatoriis, et in omni actione atque administratione reipublicæ floruissemus. De qua ostendam equidem paullo post, qui sit meus sensus, et status, et rescribam tibi ad ea, quæ quæris; sed certe et ego te auctore amicissimo et sapientissimo, et tu me consiliario, fortasse non imperitissimo, fideli quidem et benevolo certe, usus esses: quamquam tua quidem causa, te esse imperatorem, provinciamque bene gestis rebus cum exercitu victore obtinere, ut debeo, lætor. Sed certe qui tibi ex me fructus debentur, eos uberiores et præsentiores[4] præsens capere potuisses. In eis vero ulciscendis, quos tibi partim inimicos esse intelligis propter tuam propugnationem salutis meæ, partim invidere propter illius actionis amplitudinem et gloriam; mirificum me tibi comitem præbuissem: quamquam ille perennis inimicus[5] amicorum suorum, qui tuis maximis beneficiis ornatus, in te potissimum fractam illam et debilitatam vim suam contulit, nostram vicem[6] ultus est ipse sese[7]. Est enim ea conatus, quibus patefactis, nullam sibi in posterum, non modo dignitatis, sed ne libertatis quidem[8] partem reliquit.

3. *Ostendis.* Verbis significas. Sic epist. 2: «Cæteris in rebus se acerrimum tui defensorem fore ostendit».

4. Alii, *præstantiores.* J. V. L.

5. *Inimicus.* C. Cato, qui vim suam in Lentulum potissimum contulit, quum de abrogando illi imperio legem promulgavit. Corr.

6. *Nostram vicem.* Quod ad nos pertinuit, quod ipsi facere debuimus. Sic *Doleo tuam vicem,* veteres dicebant, pro, quod ad te pertinet; et Plautus in Captiv. «Neque ullum pol de hac re negotium est, Quin male occidam, oppetamque pestem, heri vicem mei». Man.

7. *Ultus est ipse sese.* Se ipse punivit, pœnas ipse sibi eas intulit, quas inferre nos debuimus. Man.

8. *Ne libertatis quidem.* Ut ei ne liberum quidem sit in publico versari; vel quod scelus aliquod insigne committere voluerit, vel quod revocatus in judicium sit; quum defen-

Te autem etsi mallem in meis rebus expertum, quam etiam in tuis, tamen in molestia gaudeo[9], eam fidem cognosse hominum, non ita magna mercede[10], quam ego maximo dolore[11] cognoram. De qua ratione tota jam videtur mihi exponendi tempus dari, ut tibi rescribam ad ea, quæ quæris.

Certiorem te per literas scribis esse factum, me cum Cæsare et cum Appio[12] esse in gratia, teque id non reprehendere adscribis; Vatinium autem, scire te velle ostendis, quibus rebus adductus defenderim et lau-

dente Scauro, hoc ipso anno, ut Pedianus docet, quintili mense absolutus esset. Certe quum propter alia flagitia, tum eo nomine invisum esse optimatibus oportuit, quod tribunus pleb. intercesserat, ne consules Marcellinus et Philippus comitia consularia habere possent. Ex quo senatus, ad mœrorem indicandum, vestem mutavit. Epitome Liviana libro CV.

9. *In molestia gaudeo.* Figura quædam ex mistione contrariorum orationi venustatem concilians: quæ nisi pluribus ostendatur exemplis, fortasse non facile dabitur imitandi facultas. Nobis autem, hunc interpretandi laborem suscipientibus, id maxime propositum fuit, ut adolescentes, pro viribus ingenii nostri, commodiore quadam quasi via ad aliquam eloquentiæ laudem perduceremus. Duplex igitur hæc figura est. Aut enim cum significatione doloris et molestiæ conjungitur gaudium et consolatio: aut contra, gaudii consolationisque significationem dolor et molestia sequitur. Primum genus hoc exemplo declaratur, « in molestia gaudeo ». Et epist. 15, libro secundo, ad Q. Fr. « Se effecturum, ut ego in medio dolore ac desiderio tui, te, quum a me abesses, potissimum secum esse lætarer ». Nec dissimile illud sup. epist. 6: « Me in summo dolore, quem in tuis rebus capio, maxime scilicet consolatur spes, quod valde suspicor fore, ut infringatur hominum improbitas ». Aut illud epist. 17, libro primo ad Atticum: « In ista incommoditate alienati illius animi, et offensi, illud inest tamen commodi ». Aut inf. ep. 26 lib. XI: « In maximo meo dolore, hoc solatio utor ». Alterum genus agnoscitur epist. 21 lib. XV: « Sed tamen in ea voluptate, hunc accepi dolorem ». Epist. 8 lib. XVI: « In magna consolatione, ingens inest sollicitudo ». Epist. 10, lib. II, ad Q. Fr. « Nunc mihi jucunditatis plena epistola hoc aspersit molestiæ ». Pertinere videtur ad hoc genus et illud epist. 16, lib. II: « Hæc aspersi, ut scires, me tamen in stomacho solere ridere ».

10. *Non ita magna mercede.* Quod explanavit epist. 6: « Minore in re violatur tua dignitas, quam mea salus afflicta sit ». Et epist. 7: « Multum interest, utrum laus imminuatur, an salus deseratur ». Man.

11. *Maximo dolore.* Afflicta salute, quum ejectus patria sum. Man.

12. *Cæsare et Appio.* Ciceroni infensi ambo erant: Appius quidem ob fratrem suum P. Clodium; Cæsar ob probrosam de se a Cicerone habitam in senatu orationem. Ed.

darim. Quod tibi ut planius exponam, altius paullo rationem consiliorum meorum repetam, necesse est.

Ego me, Lentule, initio rerum atque actionum tuarum[13], non solum meis, sed etiam reipublicæ restitutum putabam: et, quoniam tibi incredibilem quemdam[14] amorem, et omnia in te ipsum summa ac singularia studia deberem, reipublicæ, quæ te in me restituendo multum adjuvisset, eum certe me animum merito ipsius debere arbitrabar, quem antea tantummodo communi officio civium, non aliquo erga me singulari beneficio debitum præstitissem. Hac me mente fuisse, et senatus ex me, te consule, audivit[15], et tu in nostris sermonibus collocutionibusque ipse vidisti. Etsi jam primis temporibus illis, multis rebus meus offendebatur animus, quum te agente de reliqua nostra dignitate[16], aut occulta nonnullorum odia, aut obscura in me studia cernebam. Nam neque de monumentis[17] meis ab iis adjutus es, a quibus debuísti; neque de vi nefaria, qua cum fratre eram domo expulsus, neque hercule in iis ipsis rebus, quæ, quamquam erant mihi propter rei familiaris naufragia necessariæ, tamen a me minimi putabantur in meis damnis, ex auctoritate senatus sarciendis[18], eam vo-

13. *Initio actionum tuarum.* Pro, initio reditus mei, qui actio tua fuit.

14. *Quemdam.* Hoc verbo amoris magnitudo tanta declaratur, quantam verbis exprimere non licet. Sic enim loquimur, ubi conceptam animo sententiam enuntiare, atque ostendere pro voluntate non possumus. Epistola prima libro secundo: « Incredibilis quædam exspectatio ». In hac, infra: « Commemoranda quædam, et divina Cæsaris liberalitas ». Man.

15. *Audivit.* Quum sententiam dicerem: non enim reputans, quid Pompeius vellet, aut socer ejus Cæsar, in omnibus meis sententiis de rep. pristinis permanebam. Man.

16. *De reliqua nostra dignitate.* Ut dejecto P. Clodii monumento in meis ædibus collocarer. Corr.

17. *De monumentis.* Domo, porticu Catuli, et forte etiam monimento, de quo lib. I epist. ad Q. Fratrem mentionem facit. Idem.

18. *Sarciendis.* Quod enim Clodius everterat, id quum senatus pu-

luntatem, quam exspectaram, præstiterunt. Quæ quum viderem (neque enim erant obscura), non tamen tam acerba mihi hæc accidebant, quam erant illa grata, quæ fecerant [19]. Itaque quamquam et Pompeio plurimum, te quidem ipso prædicatore ac teste, debebam, et eum non solum beneficio, sed amore etiam et perpetuo quodam judicio meo diligebam: tamen non reputans, quid ille vellet, in omnibus meis sententiis de republica pristinis permanebam. Ego, sedente Cn. Pompeio [20], quum, ut laudaret [21] P. Sextium, introisset [22] in Urbem, dixissetque testis Vatinius, me fortuna et felicitate C. Cæsaris commotum, illi amicum esse cœpisse: dixi, me eam Bibuli [23] fortunam, quam ille afflictam putaret, omnium triumphis victoriisque anteferre; dixique eodem teste [24], alio loco, eosdem esse [25], qui Bibulum exire domo prohibuissent, et qui me coegissent. Tota vero interrogatio mea nihil habuit, nisi reprehensionem illius tribunatus: in quo [26] omnia dicta sunt libertate animoque maxi-

blico sumptu ædificandam censuisset, æstimarunt consules de consilii sententia, quanti fuisset ædium superficies: neque hoc solum, sed quanti etiam fuissent villæ, Tusculana et Formiana, eversæ ab eodem Clodio. Quam Cicero æstimationem in domo non improbat, in villis accusat, ep. 2 lib. IV ad Attic. Man.

19. *Quæ fecerant.* Pro salute mea.

20. *Sedente Cn. Pompeio.* In judicio, quum defenderet Sextium Cicero. Man.

21. *Laudaret.* Laudatione judiciali.

22. *Introisset.* Quod ut ei salvis legibus liceret, a senatu impetraverat. Alioqui, quum esset cum imperio frumentariæ curationis causa, Urbem introire non poterat. Man.

23. *Bibuli.* Quem Vatinius tribunus pl. et Cæsar consul exire domo prohibuerant, ne Cæsaris acta impediret. Man. — Benedict. et Mart. Lag. e duobus MSS Desdrens. « me M. Bibuli ». J. V. L.

24. *Eodem teste.* De Pompeio intelligit Manutius. Immo, quum iterum alio in judicio testis Vatinius adversus clientem meum esset. J. F. Gron.

25. *Eosdem esse.* His verbis nec ipsi Pompeio pepercit. Is enim pro Cæsare consule contra Bibulum, ejus collegam, omni non solum studio, sed etiam contentione dimicavit. Plutarchus et alii. Man.

26. *In quo.* Ita Victorius, Græviue, Cellarius, et referunt ad Vatinii tri-

mo, de vi[27], de auspiciis[28], de donatione[29] regnorum. Neque vero hac in causa modo, sed constanter sæpe in senatu : quin etiam, Marcellino et Philippo consulibus, nonis april. mihi est senatus assensus, ut de agro Campano, frequenti senatu, idibus maiis[30] referretur. Num potui magis in arcem[31] illius causæ invadere, aut magis oblivisci temporum[32] meorum, meminisse actionum? Hac a me sententia dicta, magnus animorum factus est motus[33]; quum eorum, quorum oportuit, tum illorum etiam, quorum numquam putaram. Nam hoc[34] senatusconsulto in meam sententiam facto, Pompeius, quum mihi nihil ostendisset se esse offensum, in Sardiniam[35] et in Africam profectus est, eoque itinere Lucam[36] ad Cæsarem venit : ibi multa de mea sententia questus est Cæsar, quippe qui etiam Ravennæ Crassum ante vidisset, ab eoque

bunatum. Alii vero *in qua*, et ad Ciceronis interrogationem referunt. Oliv.

27. *De vi*. Qua Bibulum obnuntiantem foro expulit, atque etiam in vincula ducere conatus est. Man.

28. *De auspiciis*. Quibus neglectis, leges pro Cæsare Vatinius tulit. Man.

29. *De donatione regnorum*. Vide interrog. in Vatinium, cap. 12.

30. *Idibus maiis*. Quo tamen die relatum non esse, scribit ipse ad fratrem, epist. 7 lib. II : « Quod, inquit, idibus, et postridie fuerat dictum, de agro Campano actum iri; non est actum ». Ideo autem eo die, ut senatus decreverat, de agro Campano non est actum, quia sententiam Cicero mutavit; quod indicant ea, quæ sequuntur. Man.

31. *Magis in arcem*. Magis adversari Cæsaris ac Pompeii voluntati. Translatione usus est ad indicandam animi sui fortitudinem accommodata. Nemo enim, nisi fortis et constans, in arcem invadit. Man.

32. *Temporum*. Calamitatum, quas modo pertuli. *Actionum*, quas olim gessi. Man.

33. Alii, *motus est factus*. J. V. L.

34. Ernest. *hoc* delendum putat, nulla ante facta mentione senatusconsulti. Sed dum hæc ad amussim exigit liberius scripta, nimis grammaticus est. J. V. L.

35. *In Sardiniam*. Ut frumentum ad Urbem convehendum curaret.

36. *Lucam*. Extremum oppidum Galliæ Cisalpinæ, quæ Cæsaris imperio cum Transalpina et Illyrico regebatur. Man. — Qui autem cupient scire, quam ob causam Cæsar Lucam, Crassus Ravennam et Q. Cicero Sardiniam iverint, adeant Historiam Ciceronis, auctore *Middleton*, libb. V et VI. Ed.

in me esset incensus. Sane moleste Pompeium id ferre constabat, quod ego, quum audissem ex aliis, maxime ex meo fratre cognovi; quem quum in Sardinia[37] Pompeius paucis post diebus, quam Luca discesserat, convenisset: Te, inquit, ipsum cupio; nihil opportunius potuit accidere: nisi cum Marco fratre diligenter egeris, dependendum tibi est, quod mihi pro illo spopondisti. Quid multa? questus est graviter; sua merita commemoravit; quid egisset sæpissime de actis Cæsaris cum ipso meo fratre, quidque sibi is de me recepisset, in memoriam redegit; seque, quæ de mea salute egisset, voluntate Cæsaris egisse, ipsum meum fratrem testatus est, cujus causam dignitatemque mihi ut commendaret, rogavit, ut eam ne oppugnarem, si nollem, aut non possem tueri. Hæc quum ad me frater pertulisset, et quum ante tamen[38] Pompeius ad me cum mandatis Vibullium[39] misisset, ut integrum[40] mihi de causa Campana ad suum reditum reservarem; collegi ipse me, et cum ipsa quasi republica colloquutus sum: ut mihi, tam multa pro se perpesso atque perfuncto, concederet, ut officium meum, memoremque in bene meritos animum, fidemque fratris mei præstarem; eumque, quem bonum civem semper habuisset, bonum[41] vi-

37. *Quum in Sardinia*. Ubi, nisi fallimur, Q. Cicero pro M. fratre erat Pompeii legatus. Corr.

38. Ern. conj. *jam*, frustra. J.V.L.

39. *Vibullium*. Q. Vibullium, præfectum fabrum Pompeii civili bello, ejusdemque copiarum ductorem. Epist. 2 libro octavo ad Attic. et ep. Pompeii ad Ciceronem eod. lib. et epist. Cæsaris lib. IX ad Attic. idemque lib. I Bell. Civ. Man.

40. *Integrum*. Sunt qui scripturam sollicitent, malintque « integram rem servarem ». Sed ita etiam scripsit Cælius epist. 6 lib. VIII: « De Dolabella integrum tibi reserves, suadeo ». Cellar.

41. *Bonum virum*. Bonum civem a bono viro distinguit, quia patriæ simul et amicitiæ satisfacere non possit. Verum, duobus propositis honestis, minori majus præferendum esse quis dubitet? Major igitur patriæ, quam amicitiæ, habenda ratio est,

rum esse pateretur. In illis autem meis actionibus sententiisque omnibus, quæ Pompeium videbantur offendere, certorum hominum[42], quos jam debes suspicari, sermones referebantur ad me: qui quum illa sentirent in republica, quæ ego agebam, semperque sensissent; me tamen non satisfacere Pompeio, Cæsaremque inimicissimum mihi futurum, gaudere se aiebant. Erat hoc mihi dolendum; sed multo illud magis, quod inimicum meum (meum autem? immo vero legum, judiciorum, otii, patriæ, bonorum omnium) sic amplexabantur, sic in manibus habebant, sic fovebant, sic me præsente osculabantur, non illi quidem ut mihi stomachum facerent, quem ego funditus perdidi, sed certe ut facere se arbitrarentur. Hic ego, quantum humano consilio efficere potui, circumspectis rebus meis omnibus, rationibusque subductis, summam feci cogitationum mearum omnium: quam tibi, si potero, breviter exponam.

Ego, si ab improbis et perditis civibus rempublicam teneri viderem, sicut et meis temporibus scimus, et nonnullis aliis accidisse accepimus, non modo præmiis, quæ apud me minimum valent, sed ne periculis quidem compulsus ullis, quibus tamen moventur etiam fortissimi viri, ad eorum causam me adjungerem; ne si summa quidem eorum in me merita constarent. Quum autem in republica Cn. Pompeius princeps esset, vir is, qui hanc potentiam et gloriam maximis in rempublicam meritis, præstantissimisque rebus gestis

quod ipse lib. III Offic. declarat. Quamquam, quum dicat, « bonum virum esse pateretur », quasi gratiæ loco postulat ab ipsa rep. quod ab ejus rationibus alienum esse, id est, quod officio boni civis adversari, non ignorat. Eamdem sententiam in oratione pro Plancio posuit cap. 38: « Res vero ipsa publica si loqui posset, etc. » Man.

42. *Certorum hominum*. Catonis imprimis, Bibuli, L. Domitii. Man.

esset consequutus, cujusque ego dignitatis ab adolescentia fautor, in prætura autem et in consulatu adjutor etiam exstitissem; quumque idem auctoritate et sententia per se, consiliis et studiis tecum me adjuvisset, meumque inimicum unum in civitate haberet inimicum : non putavi famam inconstantiæ mihi pertimescendam, si quibusdam in sententiis paullum me immutassem, meamque voluntatem ad summi viri, de meque optime meriti, dignitatem aggregassem. In hac sententia complectendus erat mihi Cæsar, ut vides, in conjuncta et causa, et dignitate. Hic multum valuit quum vetus amicitia, quam tu non ignoras mihi et Q. fratri cum Cæsare fuisse, tum humanitas ejus ac liberalitas, brevi tempore et literis et officiis[43] perspecta nobis et cognita. Vehementer etiam res ipsa publica me movit, quæ mihi videbatur contentionem, præsertim maximis rebus a Cæsare gestis, cum illis viris nolle fieri; et, ne fieret, vehementer recusare. Gravissime autem me in hanc mentem[44] impulit et Pompeii fides, quam de me Cæsari dederat; et fratris mei, quam Pompeio. Erant præterea hæc animadvertenda in civitate, quæ sunt apud Platonem[45] nostrum scripta divinitus : Quales in republica principes essent, tales reliquos solere esse cives. Tenebam memoria, nobis consulibus, ea fundamenta jacta ex kalendis januariis[46] confirmandi senatus, ut neminem mirari

43. *Literis et officiis.* Literis ad M. Ciceronem missis, officiis in Quintum collatis : qui tunc erat Cæsaris legatus in Gallia. Infra, et ad Attic. IV, 18. Man.

44. *In hanc mentem.* Sic Ernest. e vett. edd. et aliquot MSS intulit. Non paruit Martyni-Laguna. J. V. L. — *In hac mente.* Hoc est, in hoc proposito; quum ita sentirem. Atque hæc est Victoriana lectio, quam Camerarius sic interpretatur. Manutius autem et Lambin. « in hanc mentem ».

45. *Apud Platonem.* De Leg. IV.

46. *Ex kalendis januariis.* Dicta in senatu oratione contra Rullum. Corr.

oporteret, nonis decembribus[47] tantum vel animi fuisse in illo ordine, vel auctoritatis. Idemque memineram, nobis privatis usque ad Cæsarem et Bibulum consules, quum sententiæ nostræ magnum in senatu pondus haberent, unum fere sensum fuisse bonorum omnium. Postea, quum tu Hispaniam citeriorem cum imperio obtineres, neque respublica consules haberet, sed mercatores provinciarum[48], et seditionum servos ac ministros, jecit quidam casus caput meum, quasi certaminis causa[49], in mediam contentionem dissensionemque civilem. Quo in discrimine quum mirificus senatus, incredibilis Italiæ totius, singularis omnium bonorum consensus in me tuendo exstitisset: non dicam, quid acciderit : multorum est enim, et varia culpa; tantum dicam brevi, non mihi exercitum, sed duces defuisse. In quo, ut jam sit in iis culpa, qui me non defenderunt[50], non minor est in iis, qui reliquerunt[51]: et, si accusandi sunt, si[52] qui pertimuerunt, magis etiam reprehendendi, si qui se timere simularunt. Illud quidem certe nostrum consilium jure laudandum est, qui meos cives, et a me conservatos, et me servare cupientes, spoliatos ducibus, servis armatis objici noluerim, declararique maluerim, quanta vis esse potuisset in consensu bonorum, si iis pro me stante pugnare licuisset, quum afflictum exci-

47. *Non. d.* Quo die senatus sumendum de conjuratis supplicium censuit.

48. *Mercatores provinciarum.* Eos designat, de quibus in oratione pro Sextio, cap. 10: « Fœdus fecerunt cum tribuno plebis palam, ut ab eo provincias acciperent, ... id autem fœdus meo sanguine ictum sanciri posse dicebant ». Ed.

49. *Quasi certaminis causa.* Speravit Clodius, si Ciceronem vexaret, eam fore causam bonos cum improbis committendi. Man.

50. *Non defenderunt.* Hortensium et Catonem videtur significare. Corr.

51. *Reliquerunt.* Ut Pompeius. Id.

52. Male Scheller, Observat. 146, alterum hoc *si* deletum velit. Vid. quid doceat Gœrenz. ad Cic. Acad. I, 2, pag. 6. J. V. L.

tare potuissent. Quorum quidem animum tu non perspexisti solum, quum de me ageres, sed etiam confirmasti atque tenuisti. Qua in causa (non modo non negabo, sed etiam semper et meminero, et prædicabo libenter) usus es quibusdam nobilissimis hominibus, fortioribus in me restituendo, quam fuerant iidem in tenendo: qua in sententia si constare voluissent, suam auctoritatem simul cum salute mea recuperassent. Recreatis enim bonis viris[53] consulatu tuo, et constantissimis atque optimis actionibus tuis excitatis[54], Cn. Pompeio præsertim ad causam adjuncto[55]; quum etiam Cæsar, rebus maximis gestis, singularibus ornatus et novis honoribus ac judiciis senatus, ad auctoritatem ejus ordinis adjungeretur: nulli improbo civi locus ad rempublicam violandam esse potuisset. Sed attende, quæso, quæ sunt consequuta.

Primum illa furia muliebrium religionum, qui non pluris fecerat Bonam Deam, quam tres[56] sorores, impunitatem[57] est illorum sententiis assequutus, qui

53. Alii, *recreati e. boni viri*. J. V. L.

54. *Excitati*, iidem. J. V. L.

55. *Adjuncto*. *Quum etiam*. Servavit Schütz, præeunte Benedicto, veterem lectionem, a Græv. et Ernest. mutatam; sed hic reponit, ut bene procedat constructio, « Quumque etiam Cæsar ». J. V. L.

56. *Tres sorores*. Clodiam, Terentiam, et alteram cognomine Quadrantem, quas Clodius frater constuprasse dicitur. Corr. — De moribus et sceleribus P. Clodii vide Orationes pro Sextio, in Vatinium, pro Milone, pro domo sua, etc. Ed.

57. *Impunitatem*. Ne quis putet hoc dici, Clodium absolutum esse judicum sententiis, in eo judicio, quod de violatis Bonæ Deæ sacris factum est; quod ante Ciceronis exsilium factum erat: sed quorumdam optimatum, quorum hic Cicero inconstantiam et perfidiam accusat, sententiis, in senatu dictis, factum esse, ut judicium illud, quod Milo tribunus pl. Clodio de vi accusato intendebat, omitteretur; ex quo non absolutus Clodius (non enim *absolutus* dicitur, de quo latæ sententiæ non sunt), sed impunitatem consequutus, quia punitus non est, vere ac proprie dicitur. Tota vero res ita se habet. Restituto Cicerone, quum ejus domus ex S. C. reficeretur, expulsi a Clodio fabri de area sunt: disturbata porticus Catuli, quæ ipsa quoque ex S. C. reficiebatur, et ad tectum pæne pervenerat: Q. Ciceronis domus primo

(quum tribunus[58] plebis pœnas a seditioso civi per bonos viros judicio persequi vellet) exemplum præclarissimum in posterum vindicandæ seditionis de republica sustulerunt: iidemque postea, non meum monumentum (non enim illæ manubiæ meæ, sed operis locatio mea fuerat), monumentum vero senatus, hostili nomine[59] et cruentis inustum literis[60] esse passi sunt. Qui me homines quod salvum esse voluerunt,

fracta conjectu lapidum, deinde inflammata. Neque hac una vi contentus quievit Clodius, sed, sexto post die, cum lapidibus, fustibus, gladiis M. Ciceronem insequutus est: sequenti autem die, Milonis domum expugnare et incendere ita conatus est, ut palam cum scutis homines eductis gladiis, alios cum accensis facibus adduxerit. Propterea Milo tribunus pl. eum de vi accusavit. Sed judicium, opera Clodii, ejusque amicorum, usque eo perductum est, donec habitis ædilitiis comitiis, Clodius ædilis creatus in judicium vocari non potuit. Non enim vocare in judicium eos licuit, qui magistratum gerebant. Hoc igitur queritur Cicero, et jure queritur, quod, quum ageretur in senatu, utrum ante comitia judicium fieret, quod Milo, Cicero, nec pauci præterea, bene de rep. sentientes, exoptabant, an quod Clodius ejusque factio postulabat, ut comitia ante judicium haberentur, quo posset, magistratum adeptus, pœnam effugere; S. C. factum sit, ut post comitia judicium fieret: in quibus positam esse Clodii, nocentissimi hominis, salutem, licebat intelligere. Hac de re sic in oratione pro Sextio: « Volitat ædilis, accusat eum, qui aliqua ex parte ejus furorem exsultantem repressit: hic accusare eum moderate, a quo ipse nefarie accusatur, per senatus auctoritatem non est situs ». Non licuisse Miloni per senatus auctoritatem Clodium accusare, demonstrat. In oratione autem de provinciis, « Qui meum, inquit, inimicum, repugnante vestra auctoritate, texerunt ». Præterea epist. 3 lib. IV ad Attic. et 1 lib. II ad Q. Fr. « Impunitatem igitur Clodius assequutus est, quia judicium fieri de eo, ædile creato, non licuit. Optimatum vero sententiis, quia comitia fieri ante judicium voluerunt ». Nec tamen omnes notat optimates, sed tantum eos, qui judicium de Clodio a Milone accusato fieri noluerunt. Nam bonos aliquot in senatu pro Milone, id est, pro rep. sensisse, satis ostendit iis verbis, quæ jam recitavimus ex oratione de provinciis. Quum enim dixit: « Qui meum inimicum, repugnante vestra auctoritate, texerunt », optimatum duo genera significat, eos, qui Clodium texerunt, et eos, qui repugnarunt. Corr.

58. In MS Menteliano additum erat *T. Annius*, quod probat *Grævius*, cui vix credibile videtur, nomen omissum esse. Sed in re nota quid opus fuit? J. V. L.

59. *Hostili nomine*. Clodii nomine.

60. *Cruentis literis*. Oppressa conjuratione Catilinæ templum Libertati S. C. decretum fuerat, ad memoriam

est mihi gratissimum; sed vellem non solum salutis meæ, quemadmodum medici, sed, ut aliptæ, etiam virium et coloris rationem habere voluissent. Nunc, ut Apelles Veneris caput[61] et summa pectoris politissima arte perfecit, reliquam partem corporis inchoatam reliquit, sic quidam homines in capite meo solum elaborarunt, reliquum corpus imperfectum ac rude reliquerunt. In quo ego spem fefelli non modo invidorum, sed etiam inimicorum meorum: qui de uno acerrimo et fortissimo viro, meoque judicio, omnium magnitudine animi et constantia[62] præstantissimo, Q. Metello, Lucii filio, quondam falsam opinionem acceperant[63]; quem post reditum dictitant fracto animo et demisso fuisse. Est vero probandum[64], qui et summa voluntate cesserit, et egregia animi alacritate abfuerit, neque sane redire curarit, eum ob id ipsum fractum fuisse, in quo quum omnes homines, tum M. illum Scaurum[65], singularem virum, constantia et gravitate superasset. Sed, quod de illo acceperant, aut etiam suspicabantur, de me idem cogitabant, abjectiore animo me futurum, quum respublica majorem etiam mihi animum, quam umquam habuissem, daret, quæ declarasset, se non potuisse me uno civi carere; quumque Metellum unius tribuni plebis roga-

servatæ a Cicerone reip. consecrandam. Clodius vero, deleta monumenti inscriptione, aliam Ciceroni probrosam insculpi curaverat. Ed.

61. *Veneris caput*. Apelles inchoavit et aliam Venerem Cois, superaturus etiam illam suam priorem: invidit mors peracta parte, nec, qui succederet operi ad præscripta lineamenta, inventus est. Plin. XXXV, 10.

62. *Constantia*. Quum in L. Saturnini legem de agro Gallico dividendo, per vim latam, jurare noluit, et in exsilium abire, quam de sua sententia decedere, maluit. Plutarchus in Mario. Man.

63. *Acceperunt*. Sequimur Ernest.

64. *Est vero probandum*. Ironia, quæ negandi vim habet, quum affirmare verba tamen ipsa videantur. Sic Virg. Æn. lib. IV: « Egregiam vero laudem, etc. » Man.

65. *Scaurum*. Patrem ejus, pro quo exstat mutilata Ciceronis oratio.

tio, me universa respublica, duce senatu, comitante Italia, promulgantibus omnibus[66], referente consule, comitiis centuriatis, cunctis ordinibus, hominibus[67], incumbentibus, omnibus denique suis viribus recuperasset.

Neque vero ego mihi postea quidquam assumpsi, neque hodie assumo, quod quemquam malevolentissimum jure possit offendere: tantum enitor, ut neque amicis, neque etiam alienioribus, opera, consilio, labore desim. Hic meæ vitæ cursus offendit eos fortasse, qui splendorem et speciem hujus vitæ intuentur, sollicitudinem autem et laborem[68] perspicere non possunt. Illud vero non obscure queruntur, in meis sententiis, quibus ornem Cæsarem, quasi descissem a pristina causa. Ego autem quum illa sequor, quæ paullo ante proposui, tum hoc non in postremis, de quo cœperam exponere[69]. Non offendes eumdem bonorum sensum, Lentule, quem reliquisti: qui confirmatus consulatu nostro, nonnumquam postea interruptus, afflictus ante te consulem, recreatus abs te totus est, nunc ab iis, a quibus tuendus fuerat, derelictus. Idemque non solum fronte atque vultu, quibus simulatio facillime sustinetur, declarant ii, qui tum nostro illo statu optimates nominabantur, sed

66. Schütz hæc ita legit e conjectura, « referente consule, promulgantibus octo tribunis, comitiis centuriatis, cunctis ordinibus incumbentibus ». J. V. L. — Comitia quidem *curiatim*, aut *centuriatim*, aut *tributim* fiebant. Centuriata maxime solennia erant. Ed.

67. *Hominibus*. Vocem hanc delendam esse conj. Græv. ex MSS. J. V. L.

68. *Sollicitudinem et laborem*. Quibus eum splendorem eamque speciem tueor. Græv.

69. *Cœperam exponere*. Quum enim sententiam Platonis posuisset de corruptis principum exemplo civibus, eam ut probaret, ita longe digressus est, inducta commemoratione sui consulatus, ut a proposito nonnihil aberrasse videatur. Itaque narrationem interruptam, ab alio tamquam orsus principio, retexit. Man.

etiam sensu sæpe jam tabellaque[70] docuerunt. Itaque tota jam sapientium civium, qualem me et esse et numerari volo, et sententia, et voluntas mutata esse debet. Id enim jubet idem ille Plato[71], quem ego vehementer auctorem sequor: tantum contendere in republica, quantum probare tuis civibus possis; vim neque parenti, neque patriæ afferri oportere. Atque hanc quidem ille causam sibi ait non attingendæ reipublicæ fuisse, quod quum offendisset populum Atheniensem prope jam desipientem senectute, quumque eum nec persuadendo, nec cogendo regi posse vidisset, quum persuaderi posse diffideret, cogi fas esse non arbitraretur. Mea ratio fuit alia, quod, neque desipiente populo, neque integra re[72] mihi ad consulendum, capesseremne rempublicam, implicatus tenebar. Sed lætatus tamen sum, quod mihi liceret, in eadem causa, et mihi utilia, et cuivis bono recta defendere. Huc accessit commemoranda quædam, et divina Cæsaris in me fratremque meum liberalitas: qui mihi, quascumque res gereret, tuendus esset. Nunc in tanta felicitate tantisque victoriis, etiamsi in nos non is esset, qui est, tamen ornandus videretur. Sic enim te existimare velim, quum a vobis, meæ salutis auctoribus, discesserim[73], neminem esse, cujus officiis me

70. *Tabella.* In judiciis; quum absolverunt, quos damnari oportuit. Nec dubito, quin hic Cicero Sex. Clodii, nocentissimi hominis, absolutionem significet, quem senatorum urna copiose absolvit, ad quos dirigitur hæc tota narratio. Vid. epist. 6 lib. VI ad Q. Fratr. Man. — Mart. Lagum sic, « sed etiam ostensa sæpe jam tabella docuerunt ». J. V. L.

71. *Plato.* In Critone, cap. 12. Similiter in libris de Republica, Cicero se Platonem sequi profitetur: sed Plinius memorat eum, amissa filia, ut solatium quæreret, Crantori se addixisse. Ed.

72. *Neque integra re.* Integra Platoni res fuit ad consulendum; quia numquam attigit rempubl. Quod mihi non contigit; qui quum remp. antea tractassem, propterea implicatus tenebar. Man.

73. *Discess.* Vobis exceptis, nemo est, cui perinde ac Cæsari debeam.

tam esse devinctum non solum confitear, sed etiam gaudeam.

Quod quoniam tibi exposui, facilia sunt ea, quæ a me de Vatinio et de Crasso requiris. Nam de Appio [74] quod scribis, sicuti de Cæsare, te non reprehendere : gaudeo consilium tibi probari meum. De Vatinio autem, primum reditus intercesserat in gratiam per Pompeium [75], statim ut ille prætor est factus, quum quidem ego ejus petitionem gravissimis in senatu sententiis oppugnassem, neque tam illius lædendi causa, quam defendendi atque ornandi Catonis. Post autem Cæsaris, ut illum defenderem [76], mira contentio est consequuta. Cur autem laudarim, peto a te, ut id a me, neve in hoc reo, neve in aliis [77] requiras ; ne tibi ego idem reponam, quum veneris : tametsi possum vel [78] absenti. Recordare enim, quibus laudationem ex ultimis terris [79] miseris. Nec hoc pertimueris : nam a me ipso laudantur, et laudabuntur iidem. Sed tamen defendendi Vatinii fuit etiam ille stimulus [80], de quo

74. *De Appio*. Cicero cum illo in gratiam redierat, opera Bruti, cujus filio Appii filia nupserat. Ed. — Infra *reditus intercesserat in gratiam*. Reconciliatio intervenerat. Cell.

75. *Pompeium*. Quo consule comitia habente, superiore proximo anno prætor Vatinius creatus est, M. Catone rejecto : qui quum ante Vatinium populi suffragiis prætor fieret, consul Pompeius, auspicia mentitus, comitia dissolvit. Quod ei, augur quum esset, jure sacerdotii licebat. Plutarchus in Pompeio; Dio libro XXXIX. Man.

76. *Defenderem*. Accusatus est Vatinius, ut ait Pedianus in commentarii procemio orationis pro Scauro, Appio et Domitio coss. id est, quo anno scripsit Cicero hanc epistolam : accusatus autem a C. Licinio Calvo de ambitu, quia prætoria comitia corrupisset. Man.

77. Palat. tert. « neve in hoc, neve in aliis ». J. V. L.

78. Alii, *licet*, forte e glossa. J. V. L.

79. *Ultimis terris*. Hispaniæ duæ fuerunt, citerior, et ulterior : hic de citeriore accipiendum ; cui præfuisse eum imperio Lentulum, supra demonstratum est iis verbis : « Quum tu Hispaniam citeriorem cum imperio obtineres ». Man.

80. *Stimulus*. Quod enim P. Clodium quidam optimates, Ciceronis inimicum, ipso præsente amplexarentur, in manibus haberent, foverent,

in judicio, quum illum defenderem, dixi me facere quiddam, quod[81] in Eunucho[82] parasitus suaderet militi :

> Ubi nominabit Phædriam, tu Pamphilam
> Continuo. Si quando illa dicet, Phædriam in-
> tromittamus comissatum; tu, Pamphilam
> Cantatum provocemus. Si laudabit hæc
> Illius formam; tu hujus contra. Denique
> Tu par pari[83] referto, quod eam mordeat.

Sic petivi a judicibus, ut, quoniam quidam nobiles homines, et de me optime meriti, nimis amarent inimicum meum, meque inspectante sæpe eum in senatu modo severe[84] seducerent, modo familiariter atque hilare amplexarentur, quoniamque illi haberent suum Publium, darent mihi ipsi alium Publium, in quo possem illorum animos, mediocriter lacessitus, leviter repungere. Neque solum dixi, sed etiam sæpe facio, diis hominibusque approbantibus.

Habes de Vatinio : cognosce de Crasso. Ego quum mihi cum illo magna jam gratia[85] esset, quod ejus omnes gravissimas injurias, communis concordiæ causa,

oscularentur, ut ei stomachum facerent; propterea, ut eorum consuetudinem imitaretur, et quasi par pari referret, ipse quoque, hominem optimatibus invisum Vatinium defendit. Mas.

81. Lambinus conjicit, « dixi me facere idem, quod, etc. » J. V. L.

82. *Eunucho*. Actu 1, sc. 1.

83. Lallem. « Par pro pari ». J. V. L.

84. *Severe*. Quasi de gravibus seriisque rebus cum eo deliberaturi. Mas.

85. *Magna jam gratia*. Vetus inter eos fuerat simultas, vel exorta Cicerone consule, quum Crassus Catilinæ consiliorum particeps esse putaretur, ut historiæ declarant; vel, ut ego arbitror, multo ante, quum Cicero ab adolescentia sua, ut in hac epistola jam dixit, Pompeii fautor exstitisset, Crassumque sæpe, ut epist. 12 lib. I ad Atticum scripsit, in Pompeiana laude perstrinxisset : in suasione quidem legis Maniliæ, laudem servilis belli, Crassi virtute confecti, magna ex parte ad Pompeium transfert. Primus dies eos in gratiam reduxit, quum Crassus in senatu, præsente

debemus. Quamobrem, ut paullo ante posui, si essent omnia mihi solutissima [96], tamen in republica non alius essem, atque nunc sum. Quum vero in hunc sensum et alliciar beneficiis hominum, et compellar injuriis: facile patior, ea me de republica sentire ac dicere, quæ maxime quum mihi, tum etiam reipublicæ rationibus putem conducere. Apertius autem hæc ago ac sæpius, quod et Quintus, frater meus, legatus est Cæsaris, et nullum meum minimum dictum, non modo factum, pro Cæsare intercessit, quod ille non ita illustri gratia exceperit, ut ego eum mihi devinctum putarem. Itaque ejus omni et gratia, quæ summa est, et opibus, quas intelligis esse maximas, sic fruor, ut meis. Nec mihi aliter potuisse videor hominum perditorum de me consilia frangere, nisi cum præsidiis iis, quæ semper habui, nunc etiam potentium benevolentiam conjunxissem. His ego consiliis, si te præsentem habuissem, ut opinio mea fert, essem usus eisdem. Novi enim temperantiam et moderationem naturæ tuæ: novi animum, tum mihi amicissimum, tum nulla in cæteros malevolentia suffusum, contraque quum magnum et excelsum, tum etiam apertum et simplicem. Vidi ego quosdam in te tales, quales tu eosdem in me videre potuisti. Quæ me moverunt, movissent eadem te profecto. Sed, quocumque tempore mihi potestas præsentis tui fuerit, tu eris omnium moderator consiliorum meorum: tibi erit eidem, cui salus mea fuit, etiam dignitas curæ. Me quidem certe tuarum actionum, sententiarum, volun-

96. *Solutissima.* Soluta, et libera Ciceronis voluntas non erat, quum et alliceretur Pompeii Cæsarisque beneficiis, et compelleretur optimatum quorumdam injuriis. MANUTIUS.

— *Facile patior.* Ita loquebantur, quum aliquid se nec admodum libenter, nec moleste tamen facere significabant. Epist. 7 lib. V: « Si quando non mutuo respondetur officiis meis;

tatum, rerum denique omnium socium comitemque habebis; neque mihi in omni vita res tam erit ulla proposita, quam ut quotidie vehementius te de me optime meritum esse lætere.

Quod rogas, ut mea tibi scripta mittam, quæ post discessum tuum scripserim; sunt orationes quædam [97], quas Menocrito [98] dabo : neque ita multæ; ne pertimescas. Scripsi etiam (nam ab orationibus dijungo [99] me fere, referoque ad mansuetiores Musas [100]; quæ me maxime, sicut jam a prima adolescentia, delectant [101]), scripsi igitur Aristoteleo more, quemadmodum quidem volui, tres libros in disputatione ac dialogo de Oratore, quos arbitror Lentulo tuo fore non inutiles. Abhorrent enim a communibus præceptis, et [102] omnem antiquorum, et Aristoteleam, et Isocrateam rationem oratoriam complectuntur. Scripsi etiam versibus tres libros de temporibus meis [103] : quos jam pridem ad te misissem, si esse edendos putassem. Sunt enim testes, et erunt, sempiterni meritorum erga me tuorum, meæque pietatis. Sed quia verebar [104], non eos,

plus apud me officii residere facillime patior ». Man.

97. *Orationes quædam*. Hæ sunt, quas absente Lucullo habuerat, per triennium fere : 1° Marcellino et Philippo coss. *pro L. Calpurnio Bestia*, *pro Sextio*, *in Vatinium*, *de Provinciis consularibus*, et *de Aruspicum responsis*. 2° Pompeio et Crasso coss. *in Pisonem*. 3° Domitio et Appio coss. *pro Vatinio*, *pro Scauro*, *pro M. Cælio*, *pro A. Gabinio*. Ed.

98. *Menocrito*. Lentuli liberto.

99. Alii, *disjungo*. J. V. L.

100. *Mansuetiores Musas*. Conjecerunt ex his verbis nonnulli Ciceronem id temporis Carmen ad Cæsarem componere. Sed de Dialogis intelligenda hæc sunt, quod τὸ *igitur* infra demonstrat. Ed.

101. Alii, *delectarunt*. J. V. L.

102. Alii, *ac*. J. V. L.

103. *Tres libros de temporibus meis*. Dio lib. XXXIX : Βιβλίον μέντοι τι ἀπόῤῥητον, etc. Vertit Leunclavius : « Librum quemdam occultum conscripsit, cujus erat inscriptio, *de suorum consiliorum rationibus*. In eum multa acerba contra Cæsarem, Crassumque, aliosque nonnullos dicta congessit : metuensque ne se vivo emanaret, obsignatum filio tradidit, cum mandato, ne eum se superstite aut legeret, aut ederet ». H. Vales.

104. *Sed quia verebar*. Ἔλλειψις, figura aliquid detrahens. Nam hic sen-

qui se læsos arbitrarentur (etenim id feci parce et molliter), sed eos, quos erat infinitum bene de me meritos omnes nominare. Quos tamen ipsos libros, si quem, cui recte committam, invenero, curabo ad te perferendos. Atque istam quidem partem vitæ consuetudinisque nostræ totam ad te defero. Quantum literis, quantum studiis, veteribus nostris delectationibus, consequi poterimus, id omne ad arbitrium tuum, qui hæc semper amasti, libentissime conferemus.

Quæ ad me de tuis rebus domesticis scribis, quæque mihi commendas, ea tantæ mihi curæ sunt, ut me nolim admoneri; rogari vero sine magno dolore vix possum [105]. Quod de Quinti fratris negotio scribis, te priore æstate, quod morbo impeditus in Ciliciam non transieris, conficere non potuisse; nunc autem omnia facturum, ut conficias; id scito esse ejusmodi, ut frater meus vere existimet, adjuncto isto fundo [106], patrimonium fore suum per te constitutum. Tu me de tuis rebus omnibus, et de Lentuli tui nostrique studiis et exercitationibus, velim quam familiarissime certiorem, et quam sæpissime facias; existimesque, neminem cuiquam neque cariorem, neque jucundiorem umquam fuisse, quam te mihi; idque me, non modo ut tu sentias, sed ut omnes gentes, etiam ut posteritas omnis intelligat, esse facturum.

Appius [107] in sermonibus antea dictitabat; postea

tentia desiderat, « Non misi »; ut sit: Ideo non misi eos libros ad te, quia verebar eos, quos erat infinitum bene de me meritos omnes nominare. Man. — Ego delendum puto τὸ *quia*, nec rationem reddi quare non miserit, sed quare non putarit edendos. *Sed verebar non eos*, id est, non edendos putavi, qui verebar. J. F. Gron.

105. Lallem. *possim*. J.V.L.

106. *Isto fundo*. De hoc fundo, quod Quintus in Cilicia adquisierat, nulla alibi exstat mentio. Ed.

107. *Appius*. Appius Pulcher, cos. cum L. Domitio Ahenobarbo. — Ideo dubitabat an legem curiatam ferre posset, quia plerumque tribuni plebis intercedebant. Cæterum videtur Appius

dixit etiam in senatu, palam sese, si licitum esset legem curiatam ferre, sortiturum esse cum collega provinciam; si curiata lex non esset, se paraturum[108], tibique successurum; legem[109] curiatam consuli ferri opus esse[110], necesse non esse; se, quoniam ex senatusconsulto provinciam haberet[111], lege Cornelia[112] imperium habiturum, quoad in Urbem introisset. Ego, quid ad te tuorum quisque necessariorum scribat, nescio: varias esse opiniones intelligo. Sunt, qui putent, posse te non decedere, quod sine lege curiata tibi succedatur: sunt etiam, qui, si decedas, a te relinqui posse, qui provinciæ præsit. Mihi non tam de jure certum est (quamquam ne id quidem valde dubium est[113]), quam, illud ad tuam summam amplitudinem, dignitatem, liberalitatem[114], qua te scio libentissime frui solere, pertinere, te sine ulla mora provinciam successori concedere, præsertim quum sine suspicione tuæ cu-

deinceps legem curiatam obtinuisse: nam bellum in provincia sua gessit, quod sine tali lege rectoribus provinciarum non licebat. Ed.

108. *Se paraturum. Parare,* hic est pacisci, constituere. Mos enim fuit, ut S. C. de provinciis consularibus ita fieret, ut eas consules aut sortirentur, aut compararent inter se. Man.—Alii, *se paraturum cum collega.* J. V. L.

109. Alii, *legemque.* J. V. L.

110. *Opus esse.* Convenire. *Necesse non esse,* scil. consuli. Corr.

111. *Provinciam haberet.* Non Ciliciam nominatim: quod si esset, quorsum de sortitione, aut comparatione loqueretur? sed provinciam ideo habebat, quia senatus decreverat, ut ex duabus consularibus provinciis unam Appius, alteram Domitius, vel sortientes, vel inter se comparantes, obtinerent. Man.

112. *Lege Cornelia.* Quæ imperium, sed sine armis, dabat. Alia ejus legis sunt lib. III, ep. 6. Cell.

113. *Ne id quidem valde dubium est.* Ne de jure quidem dubitari valde potest, quin Appio, vel si tibi sine curiata lege succedat, provinciam debeas concedere. Argumento sunt hæc verba, falli eos, qui legem curiatam rectoribus provinciarum omnino necessariam putarent; quum sine ea jus dicere, et provinciæ præesse possent, imperio lege Cornelia dato, quoad in Urbem introissent. In his omnibus Manutio adsentit Carolus Sigonius in disputationibus adversus Nicolaum Gruchium. Cæterum de curiata lege et duplici provinciarum imperio vide *Nieupoort* fusius agentem. Ed.

114. *Liberalitatem.* Sic Lambinus, sic H. Stephani editio 1577. Alii, *libertatem.*

piditatis non possis illius cupiditatem refutare. Ego utrumque meum puto esse, et quid sentiam, ostendere, et quod feceris, defendere.

Scripta jam epistola superiore, accepi tuas literas de publicanis [115]: quibus æquitatem tuam non potui non probare [116]; felicitate quidem, vellem, consequi potuisses [117], ne ejus ordinis, quem semper ornasti, rem aut voluntatem offenderes. Equidem non desinam tua decreta defendere; sed nosti consuetudinem hominum. Scis, quam graviter inimici ipsi illi Q. Scævolæ [118] fuerint. Tibi tamen sum auctor, ut, si quibus rebus possis, eum tibi ordinem [119] aut reconcilies, aut mitiges. Id etsi difficile est, tamen mihi videtur esse prudentiæ tuæ. Vale.

115. *De publicanis.* Contra quos decretum ex voluntate provincialium fecerat. Man.

116. *Non potui non probare.* Videtur alterum *non* delendum esse. J. F. Gronov.

117. *Felicitate quidem, vellem, consequi potuisses.* Vellem, ita felix esse potuisses, nihil ut omnino contra ejus ordinis, quem semper ornasti, aut rem, aut voluntatem ageres. Quidam veteres libri, *felicitatem;* alii, « facilitate autem quod vellem consequi potuisses ». Sed facilitas est voluntatis : quam si Cicero requirit in Lentulo, hominem carpit amicissimum, optimeque de se meritum. J. F. Gron. — Lego: « felicitate quadam, vellemque consequi, etc. » Vellem sic favisset tibi Fortuna, ut necesse non fuisset aliquid abs te statui, quo illi aut vectigalia sua deteriora, aut gratiam contemptam putarent. J. F. Gronov.

118. *Q. Scævolæ.* Auguri, P. F. Lælii Sapientis genero, Crassi oratoris socero. Fuit alter Q. Scævola, Q. F. pont. max. multis annis junior. De Quinto Scævola, ex-prætore Asiæ, qui in se odium et inimicitias publicanorum concitaverat, agit Asconius Pedianus. Vide quoque Epit. Livian. 70. Ed.

119. *Ordinem.* Equestrem.

EPISTOLA X.

Inter jocos significat Valerio se ejus nomine P. Lentulo gratias egisse, eumque, ut domum redeat, hortatur. (Romæ, anno U. C. 699.)

M. T. C. S. D. L. VALERIO[1], JURISCONSULTO.

Cur enim tibi hoc non gratificer[2], nescio: præsertim quum his temporibus audacia pro sapientia[3] liceat uti. Lentulo nostro egi per literas tuo nomine gratias diligenter. Sed tu velim desinas jam nostris literis[4] uti, et nos aliquando revisas; et ibi malis esse, ubi aliquo numero sis[5], quam istic, ubi solus sapere[6] videare. Quamquam qui istinc[7] veniunt, partim te superbum

1. *Valerio.* Hic idem est Valerius, de quo agitur lib. III, ep. 1, et lib. VII, ep. 12. Festus tradit nomina quædam, *Valerii, Salvii, Statorii* boni ominis haberi: « ominis boni gratia in delectu censuve primi nominantur, Valerius, Salvius, Statorius ». Ed.

2. *Cur e. tibi hoc non gr.* Ob tale initium quidam putaverunt hoc tantum fragmentum epistolæ esse, perperam. Quum inscripsisset, « Valerio, jurisconsulto », subjunxit jocans: Nam, jurisconsultum cur te non appellem, nescio, etiam si jurisconsultus valde non sis. Et sane Valerius hic non videtur jus civile, quantum opus esset, cognovisse: quum de eo sic ad Appium scripserit: « Valerium jurisconsultum valde tibi commendo, sed ita etiam, si non est jurisconsultus ». Verum ita familiariter eum Cicero diligebat, ut ei, quod omnino falsum non erat, id per jocum objiceret. Man.

3. *Audacia pro sapientia.* Vivimus eo sæculo, quo sapiens habetur, qui plurimum audet. Ludit in vocabulo *sapientiæ*. Nam JC. κατ' ἐξοχὴν *sapientes*. De Amicit. cap. 1 et 2; de Offic. II, 11. Sic Lælius sapiens, M. Cato sapiens, Verr. 11, 2. Pro Mur. 11: « et ab ipsis cautis JC. eorum sapientiam compilavit ». J. F. Gron.

4. *Desinas nostris literis uti.* Commendatitiis. Desinas abesse et procul vagari meis commendationibus. Id.

5. *Ubi aliquo numero sis.* Ludit rursum in verbis; nam « aliquo numero esse » est in dignatione esse, et esse ubi plures sint similes tibi. Idem.

6. *Solus sapere.* Significat eum ibi esse, ubi nulli sunt alii jurisconsulti: nam jurisconsulti, ut dictum, sapientes. Idem.

7. *Quamquam qui istinc.* Olim addebant *nunc*, unde Gulielm. conjecerat *huc*. J. V. L.

esse dicunt, quod nihil respondeas[8]; partim contumeliosum, quod male respondeas[9]. Sed jam cupio tecum coram jocari. Quare fac, ut quam primum venias, neque in Apuliam tuam accedas, ut possimus salvum venisse gaudere[10]. Nam illo si veneris, tamquam Ulysses, cognosces tuorum neminem[11]. Vale.

8. *Quod nihil respondeas.* Jocus est in his verbis et abstrusus, et elegans. Vult enim innuere, ideo nihil eum quandoque respondere, non quod superbus sit, sed quod eum nemo consulat, quum homines bonum jurisconsultum non putent: ideo autem male respondere, non quod comtumeliosus, sed quod imperitus et indoctus. Proprium vero jurisconsultorum fuit, hodieque est, de jure consulentibus respondere. Similis jocus est in Trebatium, epist. 16 lib. VII: «Qui istinc veniunt, superbiam tuam accusant, quod negent te percunctantibus respondere». Man.

9. Martyni-Laguna et Schütz delevere iteratum *respondeas.* Imitari nolim. J. V. L.

10. *Ut possimus salvum venisse gaudere.* Quod si Romam, inquit, venies; erit, qui, te salvum venisse, gaudeat: habes enim hic, qui te norint, et diligant: in Apuliam vero tuam si accesseris, quis erit, qui gaudeat? Hanc sententiam, illata figura παρὰ προσδοκίαν, confirmat sequentibus verbis: « tamquam Ulysses, cognosces tuorum neminem ». Quod etsi discrepat ab Ulyssis fabula; qui suos quidem ipse domesticos omnes, Ithacam reversus, cognovit, sed ab iis cognitus non est: tamen Cicero, nactus jocandi locum, lepide sermonem convertit ab Ulysse ad ipsius Valerii humilitatem ac solitudinem. Quod ideo ostendendum putavi, ne quis Ciceronem in Ulyssis fabula memoriæ vitio labi putet: quum in eo ipso jocus appareat, quod, quum, inducta Ulyssis mentione, dicturus videretur, Cognosceris a tuorum nemine, traduxit sententiam, ut dixi, ad id, quo Valerii notabatur ignobilitas. Possit etiam hoc aliquis referre ad illud tempus, quum Ulysses dormiens, a Phæacibus in litore Ithacensi expositus, mox experrectus patriam non agnovit. Odyss. lib. XIII. Man.

11. *Cognosces tuorum neminem:* quasi significet omnes, quos noverat, periisse. J. F. Gron.

M. T. CICERONIS
EPISTOLARUM
AD DIVERSOS
LIBER SECUNDUS.

EPISTOLA I.

Accusatus a Curione negligentiæ literarum, se excusat, eique, quod absens summam laudem consequutus sit, gratulatur, hortaturque, ut, quam concitasset, exspectationi sui respondeat, et ipsum, cujus consiliis ad hanc dignitatem pervenerit, jam prope senescentem, amore suo oblectet. (Romæ, anno U. C. 700.)

M. T. C. S. D. C. CURIONI [1].

Quamquam me nomine negligentiæ suspectum tibi esse doleo, tamen non tam mihi molestum fuit, accusari abs te officium meum, quam jucundum requiri: præsertim quum, in quo accusabar, culpa vacarem; in quo autem desiderare te significabas meas literas, præ te ferres perspectum mihi quidem, sed tamen dulcem et optatum amorem tuum. Equidem neminem prætermisi, quem quidem ad te perventurum putarem, cui literas non dederim: etenim quis est tam scribendo [2] impiger, quam ego? A te vero bis, terve summum, et eas perbreves accepi. Quare, si iniquus es

1. *Curioni.* Hoc erat cognomen gentis Scriboniæ. De hoc Curione et ejus eloquentia, vid. Cicero in Bruto; Plin. VII, 41; Vell. II, 48. Ed.

2. Manut. *in scribendo* se reperisse affirmat in tribus codd. atque Ernest. receperat. Sed abest *in* a pluribus libris. J. V. L.

in me judex, condemnabo eodem ego te crimine; sin me id facere noles, te mihi æquum præbere debebis. Sed de literis hactenus[3]. Non enim vereor, ne non scribendo te expleam; præsertim si in eo genere studium meum non aspernabere.

Ego te abfuisse[4] tamdiu a nobis et dolui, quod carui fructu jucundissimæ consuetudinis; et lætor, quod absens omnia cum maxima dignitate es consequutus, quodque in omnibus tuis rebus, meis optatis fortuna respondit. Breve est, quod me tibi præcipere meus incredibilis in te amor cogit. Tanta est exspectatio vel animi, vel ingenii tui, ut ego te obsecrare obtestarique non dubitem, sic ad nos conformatus[5] revertare, ut, quam exspectationem tui concitasti, hanc sustinere ac tueri possis. Et, quoniam meam tuorum erga me meritorum memoriam nulla umquam delebit oblivio[6], te rogo, ut memineris, quantæcumque tibi accessiones fient et fortunæ, et dignitatis, eas te non potuisse consequi, nisi meis puer[7] olim fidelissimis atque amantis-

3. *De literis hactenus.* Dixi jam nihil esse in latina lingua contemnendum; si modo ea proprie, recteque uti cogitamus. Quare subjungam, quæ nonnullis fortasse levia videantur: sed, quo turpius in minimis labimur, eo diligentior esse debet animadversio. *Hactenus*, et *Adhuc*, æque continuationem significant; sed hoc differunt, quod, *Hactenus* de re semper usurpatur; *Adhuc* de tempore. Non enim recte dixeris, « Hactenus ita sensi »; sed, « Adhuc ita sensi ». Contraque proprie non dicitur, « de literis adhuc »; sed, « de literis hactenus ». Etiam illud observavimus, non eamdem utroque continuationem significari. Nam *Hactenus*, absolutæ rei continuationem semper indicat; *Adhuc*, interdum etiam non absolutæ: ut epist. 20 lib. II ad Attic. « Clodius adhuc mihi denuntiat periculum ». Exemplorum refertus est Cicero. Man.

4. *Abfuisse.* Erat Curio in Asia.

5. Codd. Dresd. *confirmatus*. J. V. L.

6. *Nulla umquam delebit oblivio.* Vulgatam sequimur cum J. V. L. Sed Gebhardus edendum censet *ulla numquam*, in quo præeunt meliores libri: nempe Victorii, Vatic. Pall. quart. quintus, et codd. Lips. Torg. quod Grævius quoque sequutus est. Ed.

7. *Puer.* Intellige sedecim fere annorum, qua ætate togam virilem induebant. Mos erat id temporis, ut nobiles Romani viro cuidam eloquentia aut jurisperitia insigni se addice-

simis consiliis paruisses. Quare hoc animo in nos esse debebis, ut ætas nostra jam ingravescens[8] in amore atque in adolescentia tua[9] conquiescat. Vale.

rent. In his autem Curio magistrum habuerat Ciceronem. Ed.

8. *Ætas nostra jam ingravescens.* Cicero id temporis annum quartum et quinquagesimum agebat. Ed.

9. Aberat *tua*. J. V. L. — *Adolescentia* et *pueritia* eodem sensu usque ad trigesimum annum usurpantur fere. Curio idem noster *juvenis* dicitur in Epist. ad Atticum, II, 12, quæ tamen epistola septem ante hanc annis scripta est. Livius de Alexandro Magno, qui tertium et trigesimum annum agens obiit, lib. IX: « adolescens, in incremento rerum, nondum alteram fortunam expertus decessit ». Ed.

EPISTOLA II.

Patris mortem filio absenti significat, ac se illi parentis loco fore pollicetur. (Romæ, anno U. C. 700.)

M. T. C. C. CURIONI S. D.

Gravi teste privatus sum amoris summi erga te mei, patre tuo, clarissimo viro[1]: qui, quum suis laudibus, tum vero te filio, superasset omnium fortunam, si ei contigisset, ut te ante videret, quam a vita discederet. Sed spero nostram amicitiam non egere testibus. Tibi patrimonium dii fortunent[2]! Me certe habebis, cui et carus æque sis et jucundus, ac fuisti patri.

1. *Clariss. viro.* Consulatu, quem cum Cn. Octavio gessit: eloquentia, et rebus gestis in Macedonia, de qua etiam triumphavit. Corr.

2. *Fortunent.* Epist. 8 lib. XI: « Eum honorem tibi deos fortunare volo », id est, ne quid adversi contingat. Man.

EPISTOLA III.

Rupam libertum excusat, quod in patris funere ludos populo non promiserit, quia amicis displicuerit. Cujus consilii, coram pluribus exponendi, jam summam perscribit, et quanta in exspectatione Curio filius sit, significat. (Romæ, anno U. C. 700.)

M. T. C. C. CURIONI S. D.

Rupæ studium non defuit declarandorum[1] munerum[2] tuo nomine; sed nec mihi placuit, nec cuiquam tuorum, quidquam, te absente, fieri, quod tibi, quum venisses, non esset integrum[3]. Equidem quid sentiam, aut scribam ad te postea pluribus, aut, ne ad ea[4] meditere, imparatum te offendam, coramque contra istam rationem[5], meam dicam : ut aut te in meam sententiam adducam, aut certe testatum apud animum

1. *Declarandorum.* Ostendendorum, promittendorum : ut epist. 8 lib. IX : « Munus flagitare, quamvis quis ostenderit, ne populus quidem solet, nisi concitatus ». Man.

2. *Munerum.* Munera populo dabant, gratiam ejus aucupantes, quum vel gladiatorum certamina præberent, vel nummos dividerent, vel epulum darent, aut aliquid ejusmodi. Curio in funebri patris munere, præter cætera, ludos dedit, et in iis pantheras : ut scripsit Cœlius ep. 6 et 7 lib. VIII. Dedit etiam admirandam illam, quæ amphitheatri formam faceret, ligneam machinam, de qua Plin. lib. XXXVI, 15. Idem.

3. *Non esset integrum.* Ut, si consilium nostrum probares, mutare sententiam posses. Verebatur Cicero, ne, muneribus dandis, æris alieni plurimum Curio contraheret, eoque coactus, omissa reip. causa, cum improbis civibus, maximeque cum Cæsare, societatem, bonis exitiosam, coiret. Quod ita contigit. Idem.

4. *Ne ad ea*, scilicet plura, quæ scribere poteram. Aut etiam non scribam, et tantummodo eloquar, quid de istis muneribus sentiam, ut venias ad me non præmeditatus, non commentatus; nec habeas quidquam cogitati, quo sententiam meam oppugnes. J. F. Gron. — Vulg. mendose, *ad eam.* Deinde Ernest. conjicit, « imparatum te opprimam ». J. V. L.

5. *Contra istam rationem.* Istud genus ambitionis, plebem muneribus

tuum relinquam, quid senserim; ut, si quando (quod nolim) displicere[6] tibi consilium tuum cœperit, possis meum recordari. Brevi tamen sic habeto, in eum statum temporum[7] tuum reditum incidere, ut iis bonis, quæ tibi natura, studio, fortuna data sunt, facilius omnia, quæ sunt amplissima in republica, consequi possis, quam muneribus: quorum neque facultatem quisquam admiratur (est enim copiarum, non virtutis); neque quisquam est, quin satietate jam defessus sit. Sed aliter, atque ostenderam, facio, qui ingrediar ad explicandam rationem sententiæ meæ. Quare omnem hanc disputationem in adventum tuum differo. Summa scito in exspectatione te esse, eaque a te exspectari, quæ a summa virtute, summoque ingenio exspectanda sunt. Ad quæ si es, ut debes, paratus, quod ita esse confido, plurimis maximisque muneribus et nos amicos, et cives tuos universos, et rempublicam afficies. Illud cognosces profecto, mihi te neque cariorem, neque jucundiorem esse quemquam.

demulcendi. J. F. Gron. — Et sane lib. II de Offic. (cap. 16) pecuniarum effusiones ad multitudinem deleniendam, nec iis, quorum causa fiunt, nec iis, a quibus fiunt, honorificas, multis verbis ostendit. Man.

6. *Displicere*. Nec aliter cecidit. Nam, quum, præstituta die, creditoribus suis Curio satisfacere non posset, intercalationem, id est, prorogationem temporis, a pontificibus petiit: quam quum non obtinuisset, addixit se suamque sententiam Cæsari, deserto reip. patrocinio. Epist. 9 lib. VIII. Idem.

7. *Eum statum temporum*. Ea tempora erant quibus Pompeius omni ope in auctoritatem Cæsaris augendam nitebatur: consules erant Calvinus et Messalla. Ed.

EPISTOLA IV.

Diversa dicit literarum genera, quorum neutrum sibi jam conveniat. Quapropter ad cohortationem transit, ut pergat Curio ad gloriam ire, quia gravis ipsi adversaria, omnium exspectatio, constituta sit. (Romæ, anno U. C. 700.)

M. T. C. C. CURIONI S. D.

Epistolarum genera multa esse non ignoras; sed unum illud certissimum, cujus causa inventa res ipsa est, ut certiores faceremus absentes [1], si quid esset, quod eos scire, aut nostra, aut ipsorum interesset. Hujus generis literas a me profecto non expetis. Tuarum enim rerum domesticarum [2] habes et scriptores, et nuntios. In meis autem rebus nihil est sane novi. Reliqua sunt epistolarum genera duo, quæ me magnopere delectant: unum familiare et jocosum, alterum severum et grave. Utro me minus deceat uti, non intelligo. Jocerne tecum per literas? civem mehercule non puto esse, qui temporibus his ridere possit. An gravius aliquid scribam? quid est, quod possit graviter a Cicerone scribi ad Curionem, nisi de republica? Atque in hoc genere hæc mea causa est, ut neque ea, quæ sentio, nec quæ non [3] sentio, velim scribere. Quamobrem, quoniam mihi nullum scribendi argumentum relictum est, utar ea clausula, qua soleo, teque ad studium summæ laudis cohortabor. Est enim

1. *Absentes.* Turpilius a B. Hieronymo citatus: « Sola res est, quæ homines absentes præsentes facit ». Ed.

2. *Domesticarum. Domesticos* habet antiquus liber, pro *domesticarum:* et ita opinor ex loco simili legendum esse. F. Urs.

3. *Quæ nunc.* Manutio et Grutero

tibi gravis adversaria[4] constituta et parata, incredibilis quædam exspectatio : quam tu una re facillime vinces, si hoc statueris, quarum laudum gloriam adamaris, quibus artibus eæ laudes comparantur, in iis esse laborandum. In hanc sententiam scriberem plura, nisi te tua sponte satis incitatum esse confiderem. Et hoc, quidquid attigi, non feci inflammandi tui causa, sed testificandi amoris mei. Vale.

probatur, « quæ non », et reperitur in omnibus quatuor MSS quibus usus est Grævius.

4. *Gravis adversaria*. Sic enim nobis, ut cum acerrimo inimico, cum exspectatione pugnandum est : iis autem, qui nulla in exspectatione sunt, licet esse otiosis. MAN.

EPISTOLA V.

Questus de publicis malis, Curioni gratulatur, quod ea non videat, et magnam ex benefactis laudem consequatur. Sed quoquo se modo respublica habeat, ad eam capessendam, vindicandamque adhortatur. (Romæ, anno U. C. 700.)

M. T. C. C. CURIONI S. P. D.

HÆC negotia quomodo se habeant, ne epistola quidem narrare audeo. Tibi, etsi, ubicumque es, ut scripsi ad te antea, in eadem es navi, tamen, quod abes, gratulor : vel quia non vides ea, quæ nos; vel quod excelso et illustri loco sita est[1] laus tua, in plurimorum et sociorum et civium conspectu : quæ ad nos nec obscuro, nec vario sermone, sed et clarissima, et una omnium voce perfertur[2]. Unum illud nescio, gratulerne tibi, an timeam, quod mirabilis est exspectatio reditus tui : non quo verear, ne tua virtus opinioni hominum non

1. *Vel quod... sita est*. Alii volunt, *sita sit*. J. V. L.

2. Palat. quartus, « et una omnium et viva voce perfertur ». J. V. L.

respondeat; sed mehercule, ne, quum veneris, non habeas jam, quod cures: ita sunt omnia debilitata jam prope[3] et exstincta. Sed hæc ipsa nescio, rectene sint literis commissa: quare cætera cognosces ex aliis. Tu tamen, sive habes aliquam spem de republica, sive desperas, ea para, meditare, cogita, quæ esse in eo civi ac viro debent, qui sit rempublicam afflictam et oppressam miseris temporibus, ac perditis moribus, in veterem dignitatem ac libertatem vindicaturus.

3. Sic ed. pr. Alii, «et jam prope». Lallem. sic distinguit, «ita sunt omnia debilitata jam, prope et exstincta». J. V. L.

EPISTOLA VI.

Curioni ex Asia adventanti, Milonis causam, consulatum petentis, diligentissime commendat, ut gratia, qua plurimum polleat, petitionem ejus adjuvet, quo ipso non tam Milonem sibi, quam Ciceronem, devincturus sit. (Romæ, anno U. C. 700.)

M. T. C. C. CURIONI S. P. D.

Nondum erat auditum, te ad Italiam adventare, quum Sextum Villium[1], Milonis mei familiarem, cum his ad te literis misi. Sed tamen quum appropinquare tuus adventus putaretur, et te jam ex Asia Romam versus profectum esse constaret, magnitudo rei fecit, ut non vereremur, ne nimis cito mitteremus, quum has quam primum ad te perferri literas magnopere vellemus. Ego, si mea in te essent officia solum, Curio, tanta, quanta magis a te ipso prædicari, quam a me ponde-

1. *Sex. Villium.* Manut. *Sex. Julium:* Corrad. et Græv. *Servilium.* — Videtur fuisse gens plebeia: de nomine certo non liquet. Ed.

rari solent; verecundius a te, si qua magna res mihi petenda esset, contenderem. Grave est enim homini pudenti, petere aliquid magnum ab eo, de quo se bene meritum putet: ne id, quod petat, exigere magis, quam rogare, et in mercedis potius, quam beneficii loco numerare videatur. Sed quia tua in me vel nota omnibus, vel ipsa novitate meorum temporum clarissima et maxima beneficia exstiterunt; estque animi ingenui, cui multum debeas, eidem plurimum velle debere: non dubitavi, id a te per literas petere, quod mihi omnium esset maximum, maximeque necessarium. Neque enim sum veritus, ne sustinere tua in me vel innumerabilia non possem: quum præsertim confiderem, nullam esse gratiam, quam non vel capere animus meus in accipiendo, vel in remunerando cumulandoque illustrare posset [2].

Ego omnia mea studia, omnem operam, curam, industriam, cogitationem, mentem denique omnem in Milonis consulatu fixi et locavi; statuique in eo me non officii solum fructum, sed etiam pietatis laudem debere quærere. Neque vero cuiquam salutem ac fortunas suas tantæ curæ fuisse umquam puto, quantæ mihi sit honos ejus, in quo omnia mea posita esse decrevi. Huic te unum tanto adjumento esse, si volueris, posse intelligo, ut nihil sit præterea nobis requirendum. Habemus hæc omnia: bonorum studium, conciliatum ex tribunatu, propter nostram, ut spero te intelligere, causam; vulgi ac multitudinis, propter magnificentiam munerum [3], liberalitatemque naturæ: juventutis et gratiosorum in suffragiis studia, propter ipsius excellentem in eo genere vel gratiam, vel diligentiam;

2. MSS Græv. « cumulare atque illustrare posset ». J. V. L.

3. *Munerum*. Milo in his rem familiarem exhauserat. Ed.

nostram suffragationem, si minus potentem, at probatam[4] tamen, et justam, et debitam, et propterea fortasse etiam gratiosam. Dux nobis et auctor opus est, et eorum ventorum[5], quos proposui, moderator quidam, et quasi gubernator : qui si ex omnibus unus optandus esset, quem tecum conferre possemus, non haberemus. Quamobrem, si me memorem, si gratum, si bonum virum, vel ex hoc ipso, quod tam vehementer de Milone laborem, existimare potes; si dignum denique tuis beneficiis judicas; hoc a te peto, ut subvenias huic meæ sollicitudini, ut huic meæ laudi, vel, ut verius dicam, prope saluti[6] tuum studium dices.

De ipso T. Annio[7] tantum tibi polliceor, te majoris animi, gravitatis, constantiæ, benevolentiæque erga te, si complecti hominem volueris, habiturum esse neminem. Mihi vero tantum decoris, tantum dignitatis adjunxeris, ut eumdem te facile agnoscam fuisse in laude mea, qui fueris in salute. Ego, ni te videre scirem, quum ad te hæc scriberem, quantum officii[8] sustinerem, quantopere mihi esset in hac petitione Milonis omni, non modo contentione, sed etiam dimicatione elaborandum, plura scriberem. Nunc tibi omnem rem, atque causam, meque totum commendo, atque trado. Unum hoc sic habeto : si a te hanc rem impetraro, me pæne plus tibi, quam ipsi Miloni debiturum. Non enim mihi tam mea salus cara fuit, in qua præcipue sum ab illo adjutus, quam pietas erit in re-

4. Mendosa olim lectio, *approbatam*. J. V. L.

5. *Eorum ventorum*. Ventis comparat plebem, gratiosos in suffragiis, et suam ipsius suffragationem. Nam quum secundi venti sint, reguntur tamen arte quadam, ab eo, qui navem gubernat. Man.

6. Male olim legebatur « propriæ saluti » J. V. L.

7. *T. Annio*. Milo gente quidem Papia oriebatur, sed T. Annii, avi sui, a quo adoptatus erat, nomen et prænomen cepit. Ed.

8. Martyni-Laguna addit *onus* e MSS. J. V. L.

ferenda gratia, jucunda. Eam autem unius tui studio me assequi posse confido. Vale.

EPISTOLA VII.

Ex Cilicia Curioni de tribunatu pl. gratulatur, hortaturque ne cujus consilium sequatur, sed quod rectum est, constanter faciat, nec patiatur sibi provinciam prorogari. (Pindenissi, anno U. C. 702.)

M. T. C. PROCONSUL, C. CURIONI, TRIBUNO PLEB. S. D.

Sera gratulatio reprehendi non solet, præsertim si nulla negligentia prætermissa est: longe enim absum [1]: audio sero. Sed tibi et gratulor, et, ut sempiternæ laudi tibi sit iste tribunatus, exopto: teque hortor, ut omnia gubernes et moderere prudentia tua; ne te auferant aliorum [2] consilia. Nemo est, qui tibi sapientius suadere possit te ipso: numquam labere, si te audies. Non scribo hoc temere: cui scribam, video; novi animum, novi consilium tuum; non vereor, ne quid timide, ne quid stulte facias, si ea defendes, quæ ipse recta esse senties.

Quod in id reipublicæ tempus non incideris, sed veneris (judicio enim tuo, non casu in ipsum discrimen rerum contulisti tribunatum tuum), profecto vides, quanta vis in republica temporum sit, quanta varietas rerum, quam incerti exitus [3], quam flexibiles

1. *Absum.* Cicero tunc provinciam Ciliciam habebat, coss. Serv. Sulpicio et M. Marcello. Ed.

2. *Aliorum.* Ut M. Antonii. Corr.

3. *Incerti exitus.* Nihil igitur novi cogitandum, exitu rerum incerto. Timet Curionis multiplex ingenium: ne quid in rep. novi moliretur, spe alicujus boni proposita: quod et facere solebant tribuni pleb. et fecit ipse Curio; cujus turbulentus in primis, ac seditiosus tribunatus fuit. Man.

hominum voluntates : quid insidiarum, quid vanitatis in vita, non dubito, quin cogites[4]. Sed, amabo te, cura et cogita nihil novi[5], sed illud idem, quod initio scripsi : tecum loquere ; te[6] adhibe in consilium ; te audi ; tibi obtempera : alteri[7] qui melius dare consilium possit, quam tu, non facile inveniri potest ; tibi vero ipsi certe nemo melius dabit. Dii immortales ! cur ego non adsum vel spectator laudum tuarum, vel particeps, vel socius, vel minister consiliorum? tametsi[8] hoc minime tibi deest ; sed tamen efficeret magnitudo et[9] vis amoris mei, consilio te ut possem juvare.

Scribam ad te plura alias : paucis enim diebus eram missurus domesticos tabellarios, ut, quoniam sane feliciter, et ex mea sententia rem[10] gessimus, unis literis totius æstatis[11] res gestas ad senatum[12] perscriberem.

4. Verba hæc, « non dubito, quin cogites », omisit Mart. Laguna. J. V. L. — Et videntur abundare præcedente τῷ *vides*. Ed.

5. Benedict. nuper edidit e MSS, « Sed, amabo ; te cura et cogitatione non nihil novi ». J. V. L.

6. Alii, *et te*. J. V. L.

7. Ed. pr. et quidam codd. *alter*, male. J. V. L.

8. Alii, *jam etsi*. J. V. L.

9. Abest *et*. J. V. L.

10. *Rem*. Alii volunt *rempubl. gessimus*. In Amano monte, ut epist. 10. Capto etiam Pindenisso, ut epist. ad Attic. 20 lib. V. Man.

11. *Totius æstatis*. Pindenissum tamen non æstate, sed Saturnalibus, id est, XIV kal. jan. in suam potestatem redegit; quod Attico scripsit Cicero loc. citato. Verum res æstate gestas appellat, quod *æstivâ* vocarentur, quæcumque æstate cœpta essent, licet ante hiemem non perfecta. Sic epist. 9 libro tertio, « æstiva confecta, non nisi Pindenisso capto », significat : Quum tamen deditio Pindenissi decembri mense facta sit. Idem.

12. *Ad senatum*. Eæ literæ non exstant. Nam quæ leguntur libro decimo quinto, in epist. 4 ad Catonem scripta, res gestas non exponunt. Ad senatum autem scripsisse videtur januarii mensis initio, ad novos consules; quod ex epist. 20, libro quinto, ad Attic. licet intelligere. Quod quum ita sit, potuit hanc epistolam scribere mense dec. Nam, quum Pindenissum XIV kal. jan. captum ostenderim, et hic rem feliciter esse gestam, scribatur; necesse est, Curionem jam tribunatum pleb. iniisse : nam tribunis pleb. primus magistratus dies fuit, non kalendæ jan. ut aliis magistratibus, sed quarto idus dec. ut Livius Dionysiusque docuerunt. Idem.

De sacerdotio tuo[13] quantam curam adhibuerim, quamquam difficili in re atque causa, cognosces ex iis literis, quas Tharasoni[14], liberto tuo, dedi. Te, mi Curio, pro tua incredibili in me benevolentia, meaque item in te singulari, rogo atque oro, ne patiare, quidquam mihi ad hanc provincialem molestiam temporis prorogari. Præsens tecum egi, quum te tribunum plebis isto anno fore non putarem, itemque petivi sæpius per literas: sed tum quasi a senatore nobilissimo, et[15] adolescente gratiosissimo; nunc a tribuno plebis, et a Curione tribuno: non ut decernatur aliquid novi, quod solet esse difficilius; sed ut ne quid novi decernatur; et ut senatusconsultum[16] et leges[17] defendas; eaque mihi conditio maneat, qua profectus sum. Hoc te vehementer etiam atque etiam rogo. Vale.

13. *De sacerdotio tuo.* De pontificatu, quem petiit, et obtinuit, patre mortuo, ut in ejus locum subrogaretur. De patre Curionis, qui in collegio pontificum fuit, mentio fit in Orat. de Harusp. resp. cap. 6; de filio, apud Dion. lib. XL. Man.

14. Editio primitus cusa hoc nomen liberto Curionis indidit, quamquam levi mutatione, « Tarasoni ». Repræsentamus nos lectionem plurimorum codd. Unus e Palatinis habet « Tassasoni ». Olim « Thrasoni » legebatur. J. V. L. — Quia Curionis libertus erat, ex more appellandus erat C. Scribonius Tharaso. Ed.

15. *Et.* Alii, *tum.* J. V. L.

16. *Senatusconsultum.* Sed Gebhardus produxit *senaticonsultum* ex edit. Victor. ac Pal. prim. Vatic. ut sæpe Livius.

17. *Leges.* Quibus erat annua provincia. Et ad M. Marcellum consulem, his verbis, epist. 9 lib. XV: « Ne quid accedat temporis ad id, quod tu mihi et S. C. et lege finisti ». Man. — *Leges.* Forte Sempronia, Curiata, et Cornelia. Corr.

EPISTOLA VIII.

M. Cœlius, cujus est liber VIII harum epistolarum, scripserat leviores res urbanas Ciceroni de gladiatoriis ludis, dilatione vadimonii, et furtis nonnullis, quæ ipsum nihil afficiebant. Reprehensa ergo illa sedulitate monet, ut severiores res, quem statum putet reip. futurum esse, perscribat. Addit, cum Pompeio fuisse, cui se ut Cœlius det, hortatur, et cum Caninio Athenis. Denique sua commendat. (Athenis, anno U. C. 702.)

M. T. C. PROCONSUL, M. COELIO S. D.

Quid? tu me hoc tibi mandasse existimas, ut mihi gladiatorum compositiones [1], ut vadimonia dilata [2], et Chresti [3] compilationem mitteres, et ea, quæ nobis, quum Romæ sumus, narrare nemo audeat? Vide, quantum tibi meo judicio tribuam (nec mehercule injuria: πολιτικώτερον [4] enim te adhuc neminem cognovi): ne illa quidem curo mihi scribas, quæ maximis in rebus reipublicæ geruntur quotidie, nisi quid ad me ipsum pertinebit : scribent alii; multi nuntiabunt; perferet multa etiam ipse rumor. Quare ego nec præterita, nec præsentia abs te, sed ut ab homine longe in posterum prospiciente, futura exspecto, ut ex tuis

1. *Compositiones*. Quis cum aliquo pugnasset. Inde *Par gladiatorum* dicebatur, quum duo comparabantur, et componebantur ad certamen. Recitat Lucilii versus Cicero in libro de optimo genere Oratorum, cap. 6: « Cum Pacidiano hic componitur, etc. » Quintil. II, 27 : « Gladiatores... inter se componuntur ». Man.

2. *Vadimonia dilata. Differre vadimonium*, est prorogare diem, de quo inter litigantes convenerat, ut in judicio adessent. Nam *vadari*, est diem judicio ex compacto constituere. Idem.

3. *Chresti*. Gron. intelligit furtum in Chresto vel a Chresto commissum. Rectius de narratione quadam periodica a Chresto scripta hoc videtur intelligendum. Ed.

4. Πολιτικώτερον. Peritiorem administrandæ reip.

literis quum formam reipublicæ viderim, quale ædificium futurum sit, scire possim. Neque tamen adhuc habeo, quod te accusem: neque enim fuit, quod tu plus providere posses, quam quivis nostrum, in primisque ego, qui cum Pompeio complures dies [5] nullis in aliis, nisi de republica, sermonibus versatus sum: quæ[6] nec possunt scribi, nec scribenda sunt. Tantum habeto, civem egregium esse Pompeium, et ad omnia, quæ providenda sunt in republica, et animo, et consilio paratum. Quare da te homini: complectetur, mihi crede. Jam iidem illi et boni et mali cives videntur, qui nobis [7] videri solent.

Ego quum Athenis decem ipsos [8] dies fuissem, multumque mecum Gallus noster Caninius [9], proficiscebar inde pridie nonas quintiles, quum hoc ad te literarum dedi. Tibi quum omnia mea commendatissima esse cupio, tum nihil magis, quam ne tempus nobis provinciæ prorogetur: in eo mihi sunt omnia. Quod quando, et quomodo, et per quos agendum sit, tu optime constitues. Vale.

5. *Complures dies.* Triduum. Vide ad Attic. V, 7, Tarenti. Vide ib. ep. 6. Quod si quærat aliquis; quid agebat eo tempore Pompeius Tarenti? crediderim, eo se contulisse valetudinis causa post gravem illum morbum, quo eum prope urbem Neapolim laborasse, Plutarchus, et Cicero Tusc. I demonstrat. Ægrotavit enim post tertium consulatum; eoque tempore Cicero in provinciam ivit. Man.

6. *Sermonibus... quæ.* Generis mutatio, per intellectum τοῦ *de negotiis, quæ*. J. F. Gron.

7. *Nobis.* Mihi et tibi. Nam ante profectionem Ciceronis in provinciam, recte Cœlius de rep. sensit: postea, vel Curionis amore, vel Ap. Claudii odio, ab optimatibus ad Cæsarem descivit: quod ipse in ultima epist. lib. VIII confessus est: idque confirmant in lib. de claris Orat. c. 79 hæc verba Ciceronis: « Quum ædilis curulis factus esset, nescio quo modo discessu meo discessit a sese, ceciditque postea quam eos imitari cœpit, quos ipse perverterat ». Man.

8. *Ipsos.* Neque plures, neque pauciores, plane decem. Idem.

9. *Gallus Caninius.* Quem reum defenderat, Pompeii rogatu, iterum consulis. Epist. I lib. VII. Vide quæ Valer. Max. IV, 2, de hoc, ut arbitror, Caninio scripsit. Id. — Quidam putant hunc eumdem esse, ac Gellium Canum, de quo Nepos in Attico. Ed.

EPISTOLA IX.

Gratulatur de ædilitate obtenta, Hirro* competitore dejecto, in quem veteris poetæ verbis facete jocatur. (Monte Tauro, anno U. C. 702.)

M. T. C. COELIO RUFO, ÆDILI CURULI DESIGNATO, S. D.

Primum tibi, ut debeo, gratulor, lætorque quum præsenti, tum etiam sperata tua dignitate[1], serius, non negligentia mea, sed ignoratione rerum omnium: in his enim sum locis, quo et propter longinquitatem, et propter latrocinia, tardissime omnia perferuntur. Et quum gratulor, tum vero quibus verbis tibi gratias agam, non reperio, quod ita factus sis, ut dederis nobis, quemadmodum scripseras[2] ad me, quem semper ridere possemus. Itaque, quum primum audivi[3], ego ille ipse factus sum[4], scis quem dicam; egique[5] omnes illos adolescentes, quos ille jactitat[6]: difficile est lo-

* *Hirro*. Is Ciceroni infensus erat, quia illi competitor fuerat in petendo auguratu. Ed.

1. *Quum præsenti, tum etiam sperata tua dignitate*. Tum ædilitate, quam adeptus es, tum etiam reliquis honoribus, qui ædilitatem consequuntur. Prætura enim biennio post ædilitatem dabatur, consulatus biennio post præturam. Man. — Quid ædiles fuerint ubique in historia obvium. Tria erant ædilitatis genera, *plebeia*, *curulis*, *cerealis*. Plebeia ædilitas instituta est cum tribunatu plebis anno 260: curulis paullo post; denique cerealis a Julio Cæsare, a. R 709. Ed.

2. *Quemadmodum scripseras*. Ep. 3, lib. VIII: « Si fio... tota vita risus nobis deesse non possit ». Corr.

3. *Audivi*. Te ædilem designatum, Hirrum dejectum. Man.

4. *Factus sum*. Suscepi personam Hirri; quia, quæ tu mihi de illo scripsisti, omnia cogitavi. Idem.

5. *Egi*. Repræsentavi, cogitatione ipsa mihi ante oculos posui. Idem.

6. *Jactitat*. Jactare solitus est: quod fecit, ædilitatem petens: quum diceret, se gratiosorum in suffragiis adolescentum opera ædilem futurum. Epist. 6. Juventutem ostendit in suffragiis plurimum posse. Proprie enim

qui [7]. Te autem contemplans absentem [8], et quasi tecum coram loquerer,

Non ædepol, quantam egeris rem, neque quantum facinus feceris.

Quod quia præter opinionem mihi acciderat, referebam me ad illud [9]:

Incredibile hoc factu objicitur.

Repente vero incessi « omnibus lætitiis [10] ». In quo quum objurgarer, quod nimio gaudio pæne desiperem, ita me defendebam :

Ego voluptatem [11] animi nimiam.

Quid quæris [12]? dum illum rideo, pæne sum factus ille [13]. Sed hæc pluribus, multaque alia et de te, et ad te, quum primum ero aliquid otii nactus. Te vero, mi Rufe, diligo, quem mihi fortuna dedit amplificatorem dignitatis meæ, ultorem non modo inimicorum, sed etiam invidorum meorum : ut eos partim scelerum suorum, partim etiam ineptiarum pœniteret. Vale.

adolescentum gratia est, virorum auctoritas. Man.

7. *Difficile est loqui.* Quæ de illo cogitavi, exponere non facile possum.

8. *Te autem contemplans absentem.* Hoc totum usque ad illud, « Quod quia », videtur a vetere poeta sumptum. Ideo, « Contemplans », non est, quo referatur : deest enim verbum poetæ; quum Cicero locum non expleverit, ut interdum solet. Man.

9. *Ad illud.* Ejusdem poetæ.

10. *Omnibus lætitiis.* Eumdem locum Cicero significat lib. II de Finib. quum ait : « Ille Cæcilianus, qui sese omnibus lætitiis lætum esse narrat ».

11. *Ego voluptatem.* Est versiculus non totus Trabeæ, poetæ comici : in Tuscul. IV integer est, sententia certe ejus non desideratur : « Ut ille, qui voluptatem animi nimiam summum errorem esse arbitratur ». Vict.

12. *Quid quæris?* Ubi satis verborum effluxit, nec tamen omnino videmur, quod volumus, explicasse; ad hanc interrogationem confugimus, « Quid quæris? » et ad exitum statim sententia perducitur. Man.

13. *Ille.* Tam stultus, quam ille est, scilicet Hirrus. Ed.

EPISTOLA X.

Querendo de tabellariis, occulte Cœlium negligentiæ literarum accusat: res suas in Amano gestas narrat; et, ne provincia prorogetur, rogat: de rep. cupit certior fieri. (Pindenissi, anno U. C. 702.)

M. T. C. IMPER. M. COELIO RUFO, ÆDILI CURULI DESIGN. S. D.

Tu vide, quam ad me [1] literæ non perferantur: non enim possum adduci, ut abs te, posteaquam ædilis es factus, nullas putem datas: præsertim quum esset tanta res, tantæ gratulationis; de te, quia quod sperabam [2]; dein Hillo, balbus enim sum, quod non putaram. Atqui sic habeto, nullam me epistolam accepisse tuam post comitia ista præclara, quæ me lætitia extulerunt: ex quo vereor, ne idem eveniat in meas literas. Equidem numquam domum misi unam epistolam, quin esset ad te altera: nec mihi est te jucundius quidquam, nec carius. Sed, balbi non sumus [3], ad rem redeamus. Ut optasti, ita est: velles enim, ais [4], tantummodo ut haberem negotii, quod esset ad laureolam

1. Manut. et Corrad. in codd. repererant *quamobrem*. J. V. L.

2. *De te, quia quod sperabam; dein Hillo, balbus enim sum, quod non putaram*. In epist. 4 lib. VIII, Cœlius de Hirro competitore suo loquens ita scripserat: « Spero te celeriter et de nobis, quod sperasti, et de illo, quod vix sperare ausus es, auditurum ». Quibus verbis Cicero respondens, eadem pæne repetiit. Et quia scripserat Cœlius, *de illo;* facete et salse adspirationem Cicero addidit, ut Hirri nomen, more balborum, qui, *r*, literam exprimere non possunt, enuntiaret. Man. — MSS, *de nihilo;* Manutius primus emendavit *de Hillo;* Benedict. *de illo*. Sequimur cum Ernest. Gulielmii conjecturam. J. V. L.

3. *Sed, balbi non sumus*. Sic ludit, quia sequitur *rem* et *redire:* quasi balbi *ad rem redire* metuant, quod pronuntiare non possunt. J. F. Gron.

4. *Ais*. Lib. VIII, ep. 5.

satis[5]. Parthos times, quia diffidis copiis nostris: ergo ita accidit. Nam Parthico bello nuntiato, locorum quibusdam angustiis et natura montium fretus, ad Amanum exercitum adduxi, satis probe ornatum auxiliis[6], et quadam auctoritate apud eos, qui me non norant, nominis nostri. Multum est enim in his locis: « Hiccine est ille, qui Urbem[7]?... quem senatus[8]?... » nosti cætera[9]. Quum venissem ad Amanum, qui mons mihi cum Bibulo communis est[10], divisus aquarum divortiis[11]; Cassius noster[12], quod mihi magnæ voluptati fuit, feliciter ab Antiochia hostem rejecerat[13]. Bibulus provinciam acceperat. Interea cum meis copiis omnibus vexavi Amanienses, hostes sempiternos. Multi occisi, capti; reliqui dissipati; castella munita improviso adventu capta et incensa. Ita victoria justa[14] imperator appellatus apud Issum (quo in loco sæpe, ut ex te audivi,

5. *Ad laureolam satis*. Jam spe Cicero triumphum præsumebat, sed hic de rebus a se gestis lepide jocatur. Ed.

6. *Auxiliis*. Sociorum populorum, id est, Galatarum, Pisidarum, Lyciorum, quos nominat ep. 5, lib. VI, ad Attic. Nam Dejotarum cum omnibus suis copiis ad eum venientem, certiorem Cicero fecit, non videri esse causam, cur abesset a regno. Quod ad Catonem, epist. 4 lib. XV, scripsit. Man.

7. *Qui Urbem?* Servavit ab insidiis Catilinæ, etc. Idem.

8. *Quem senatus?* Decreto laudavit honorificentissimo, etc.

9. *Cætera*. Quæ in nos, ob res in consulatu præclare gestas, conferri solent.

10. *Communis est*. Quum ejus pars ad Syriam, Bibuli provinciam, altera ad Ciliciam, cui Cicero præerat, pertineret. Strabo et alii. Man.

11. *Divisus aquarum divortiis*. Ut ad Syriam ab una parte, ad Ciliciam ab altera pertineret, defluentibus aquis distributus. Quum enim aquæ dividuntur, divortium earum fit. Sic ep. 20 ad Attic. lib. V: « Ad Amanum contendi, qui Syriam a Cilicia aquarum divortio dividit ». Flaccus etiam Siculus in libro de limitibus, *divergia* aquarum dixit, eadem significatione: quod in diversas partes *vergant*, et vertantur aquæ: unde *divergium* et *divortium*. Idem.

12. *Cassius noster*. C. Cassius, qui postea Cæsarem occidit. Is M. Crassi quæstor in Syria fuerat: quo interfecto reliquias copiarum Antiochiam deduxit. Idem.

13. *Rejecerat*. Vide ad Attic. V, 20.

14. *Victoria justa*. Certum hostium numerum esse oportuit, quo cæso imperatoris nomen consequerentur. — Vide ipsum Ciceronem, Philipp.

Clitarchus [15] tibi narravit [16], Darium ab Alexandro esse superatum), adduxi [17] exercitum ad infestissimam Ciliciæ partem. Ibi quintum et vicesimum jam diem aggeribus, vineis [18], turribus oppugnabam oppidum munitissimum, Pindenissum, tantis opibus [19], tantoque negotio, ut mihi ad summam gloriam nihil desit, nisi nomen oppidi: quod si, ut spero, cepero, tum vero literas publice mittam. Hæc ad te in præsenti scripsi, ut speres, te assequi id, quod optasses.

Sed, ut redeam ad Parthos, hæc æstas habuit hunc exitum satis felicem. Ea, quæ sequitur, magno est in timore. Quare, mi Rufe, vigila: primum ut mihi succedatur: sin id erit, ut scribis, et, ut ego arbitror, spissius [20]; illud, quod facile est, ne quid mihi temporis prorogetur. De republica, ex tuis literis, ut antea tibi scripsi, quum præsentia, tum etiam futura magis exspecto. Quare, ut ad me omnia quam diligentissime perscribas, te vehementer rogo. Vale.

XIV, 5 : « An si quis Hispanorum, aut Gallorum, aut Thracum mille, aut duo millia occidisset, non eum hac consuetudine, quæ increbuit, imperatorem appellaret senatus ». Et videatur Dio, lib. XXXVII. Ed.

15. *Clitarchus*. Historicus, Alexandri comes in Persica expeditione, ut ait Plin. lib. VI, cap. 31. Ejus probatum esse ingenium, fidem vituperatam, ostendit Quintilianus lib. X, cap. 1. Mań.

16. *Narravit*. Argute, pro, « legisti apud Clitarchum ».

17. Olim, *abduxi*. Palat. sec. *deduxi*. J. V. L.

18. *Vineis*. Instrumentum bellicum fuit, quo tecti milites audacius ad mœnia subibant. Mań.

19. Sic omnes MSS Palatini, ed. princeps; al. Codd. tamen multi habent *operibus*, quod J. F. Gronov. probavit, et Benedict. et Schütz in ordinem recepere. J. V. L.

20. *Spissius*. Hæc meliores libri: alii *serius* habent. Eadem sententia. Nam *spisso*, præter densitatis notionem, etiam tarditatis est, ut multis exemplis probavit Nonius Marcellus. Cell. — Et, quoniam *spissis* liquida opponuntur, factum est, ut *liquido* pro *facile* usurpetur. Mań.

EPISTOLA XI.

Prorogationis metu sollicitus ob varias causas, de pantheris, in ludos ædilis Cœlii capiendis, scribit : et sibi res urbanas perscribi postulat. (Laodiceæ, anno U. C. 703.)

M. T. C. IMP. M. CŒLIO, ÆDILI CUR. S. D.

PUTARESNE umquam accidere posse, ut mihi verba deessent; neque solum ista vestra oratoria[1], sed hæc etiam levia nostratia? Desunt autem propter hanc causam, quod mirifice sum sollicitus, quidnam de provinciis decernatur. Mirum me desiderium tenet Urbis, incredibile meorum, atque in primis tui, satietas autem provinciæ : vel quia videmur eam famam consequuti, ut non tam accessio quærenda, quam fortuna metuenda sit; vel quia totum negotium non est dignum viribus nostris, qui majora onera in republica sustinere et possim[2], et soleam; vel quia belli magni timor impendet, quod videmur effugere, si ad constitutam diem decedemus.

De pantheris[3], per eos, qui venari solent, agitur mandato meo diligenter; sed mira paucitas est : et eas, quæ sunt, valde aiunt queri, quod nihil cuiquam insidiarum[4] in mea provincia, nisi sibi, fiat. Itaque

1. *Vestra oratoria*. Jocatur; quia Cœlius quoque locum inter oratores obtinebat. MAN. — Vide infra ad epistolam primam libri octavi.

2. Regii codd. « et possimus, et soleamus ». J. V. L.

3. *De pantheris*. Quas Cœlius petierat, ut ludis suis, id est, Romanis, daret. Epist. 2, 4, 6, 7, 9 lib. VIII. MAN.

4. *Insidiarum*. Ludit eleganter, et suæ laudis aliquid admiscet, quasi hæ feræ doleant se non sentire solas felicitatem provinciæ præside Cicerone, et quum latronem aut insidiatorem nemo ibi metuat ob vigilantiam

constituisse dicuntur, in Cariam[5] ex nostra provincia decedere. Sed tamen sedulo fit, et in primis a Patisco. Quidquid erit, tibi erit; sed quid esset, plane nesciebamus. Mihi, mehercule, magnæ curæ est ædilitas tua. Ipse dies me admonebat: scripsi enim hæc ipsis Megalensibus[6]. Tu velim ad me de omni reipublicæ statu quam diligentissime perscribas: ea enim certissima putabo, quæ ex te cognovero. Vale.

et justitiam proconsulis, sibi tranquillis esse non licere, sed insidiis patere venantium. J. F. Gron.

5. *In Cariam.* Quæ extra Ciceronis jurisdictionem esset. Cell.

6. *Ipsis Megalensibus.* Et Megalenses et Romani ludi ad ædiles curules pertinebant: ut in Dione legimus, lib. XXXIX. Dies igitur Megalensium, qui dabantur aprili mense, Ciceronem admonebat ludorum Romanorum, quos Cœlius septembri mense daturus erat. Man. — De ludis Megalensibus, sive Megalesiis, Liv. XXIX, 14. Ovid. Fast. IV, 179, etc. Oliv.

EPISTOLA XII.

Appropinquante discessu ex provincia, Urbem desiderat, cujus fructus provincialibus præfert: et obviam sibi literas mitti postulat. (Ex Cilicia, anno U. C. 703.)

M. T. C. IMP. M. COELIO, ÆDILI CUR. S. D.

Sollicitus equidem eram de rebus urbanis: ita tumultuosæ conciones, ita molestæ quinquatrus[1] afferebantur: nam citeriora nondum audiebamus. Sed tamen nihil me magis sollicitabat, quam in his molestiis non me, si quæ ridenda essent, ridere tecum: sunt enim multa, sed ea non audeo scribere. Illud

1. *Quinquatrus.* Dictum fortasse nominandi potius, quam, ut alii putarunt, generandi casu. Mallem tamen, *quinquatribus*: ut intelligatur dies, quo gestæ sunt res, non quo allatæ, quum inferat, « Citeriora nondum audiebamus ». Quinquatrus autem, quinque dies festi fuerunt, Minervæ

moleste fero, nihil me adhuc his de rebus habere tuarum literarum. Quare etsi, quum tu hæc leges, ego jam annuum munus confecero; tamen obviæ mihi velim sint literæ tuæ, quæ me erudiant de omni republica, ne hospes plane veniam : hoc melius, quam tu, facere nemo potest. Diogenes tuus, homo modestus, a me cum Philone[2] Pessinunte[3] discessit: iter habebant ad Dejotarum[4] regem, quamquam omnia nec benigna, nec copiosa cognorant. Urbem, Urbem, mi Rufe, cole, et in ista luce vice. Omnis peregrinatio (quod ego ab adolescentia judicavi) obscura et sordida est iis, quorum industria Romæ potest illustris esse. Quod quum probe scirem, utinam in sententia permansissem! Cum una mehercule ambulatiuncula, atque uno sermone nostro, omnes fructus provinciæ non confero. Spero me integritatis laudem consequutum : non erat minor ex contemnenda, quam ex conservata provincia. Spem

dicati. Ovid. Fast. lib. III, 809 : « Una dies media est, et fiunt sacra Minervæ, Nominaque a junctis quinque diebus habent ». Varro « Quinquatrum diem » ait appellatum, quod erat post diem quintum id. mart. id est, XIV kal. apr. et quamquam ex Ovidio constet, *quinquatrus* fuisse quinque dies : tamen, quum Cicero *quinquatrus* nominat, non semper eos omnes dies, sed interdum primum duntaxat eorum significat, ut ad Div. XII, 25, et ad Attic. IX, 9. Man.

2. *Diogenes tuus... cum Philone*. Diogenes Græcus, amicus Cœlii, non libertus : Philo autem libertus. Epist. 7 lib. VIII. Idem.

3. *Pessinunte*. Pessinus oppidum Phrygiæ, clarum templo Matris Magnæ Deum, cujus ad urbem Romam translata statua est, ad Ciceronis provinciam pertinuit; qui duas in Majore Phrygia διοικήσεις habuit, unam ultra Mæandrum flumen, alteram citra. Id. — Martyni-Laguna, *Pessinunta*. J. V. L.

4. *Dejotarum*. Mart. Laguna, « ab Adjatorige, quem nec benignum, nec copiosum cognorant ». Deinde, pro « Spem triumphi, etc. » idem Martyni-Laguna, partim præeunte Benedicto : « Spes triumphi? inquis : satis gloriose triumpharam, nec essem tamdiu quidem in desiderio, etc. » audacius. J. V. L. — *Dejotarum*. MSS hic varii sunt : pleræque edd. Vaticani auctoritatem sequutæ habent *Dejotarum*, quod tamen refellunt verba quæ sequuntur. Neque enim verisimile Dejotarum male affectum erga Romanos fuisse. Vetus MS præfert *Tatoregem*, unde Manutius fecit Adjatorigem,

triumphi? inquis : satis [5] gloriose triumpharem, si non essem quidem tamdiu in desiderio rerum mihi carissimarum. Sed, ut spero, propediem te videbo : tu mihi obviam mitte epistolas te dignas. Vale.

quem Strabo, lib. XII, memorat regem Comanorum fuisse. Dejotarus quidem, quum tetrarcha Galatiæ esset, mox a senatu rex Armeniæ Minoris factus est; sed amicitia Ciceronis multo clarior exstitit. Ed.

5. *Satis*. Pro omni triumpho duco, non tamdiu abesse a suis. J. F. Gron.

EPISTOLA XIII.

De literarum infrequentia modeste questus, amicitiam Appii Cœlio excusat, et rationibus defendit. Curionis inconstantiam se prævidisse, provinciam recte confecisse, et Urbis desiderio nunc unice teneri dicit. (Laodiceæ, anno U. C. 703.)

M. T. C. IMP. M. COELIO, ÆDILI CURULI, S. D.

Raras tuas quidem (fortasse enim non perferuntur), sed suaves accipio literas. Vel quas proxime acceperam, quam prudentis [1]! quam multi et officii, et consilii! Etsi omnia sic constitueram mihi agenda, ut tu admonebas: tamen confirmantur nostra consilia, quum sentimus, prudentibus fideliterque suadentibus idem videri. Ego Appium, ut sæpe tecum loquutus sum, valde diligo; meque ab eo diligi statim cœptum esse, ut simultatem [2] deposuimus, sensi. Nam et honorificus in me consul fuit, et suavis amicus, et studiosus studiorum etiam meorum. Mea vero officia ei non defuisse, tu es testis, quoniam [3] κωμικὸς μάρτυς, ut opinor, occi-

1. Alii, ut Lallem. legunt *prudentes*. J. V. L.

2. *Simultatem*. Susceptam ex eo, quod frater ejus P. Clodius capitali odio a Cicerone dissideret. Man.

3. Gulielm. conjiciebat *quo jam*. Pro *occidit* al. *accidit*, vel *accedit*. Mart. Lag. *cui jam... accedit*. Idem habet, « tu scis, tu es testis ». J.V.L. — Melius autem *occidit* : vivo enim

dit Phania[4]. Et mehercule etiam pluris eum feci, quod te amari ab eo sensi. Jam me Pompeii[5] totum esse scis. Brutum[6] a me amari intelligis. Quid est causæ, cur mihi non in optatis sit[7], complecti hominem, florentem ætate, opibus, honoribus, ingenio, liberis, propinquis, affinibus, amicis; collegam meum[8] præsertim, et in ipsa collegii laude[9] et scientia, studiosum mei? Hæc eo pluribus scripsi, quod mihi significabant tuæ literæ, subdubitare te[10], qua essem erga illum voluntate. Credo, te audisse aliquid[11]: falsum est, mihi crede, si quid audisti. Genus institutorum[12] et rationum mearum dissimilitudinem nonnullam habet cum illius administratione provinciæ. Ex eo quidam suspicati fortasse sunt, animorum contentione, non opinionum dissensione, me ab eo discrepare. Nihil autem feci umquam, neque dixi, quod contra illius existimationem esse vellem. Post hoc negotium autem, et temeritatem nostri Dolabellæ[13], deprecatorem me pro illius periculo præbeo.

Erat in eadem epistola veternus[14] civitatis: gaudebam

Phania, Cicero simulationis argui poterat. Ed.

4. *Phania.* Appii libertus; de quo ad Div. III, 1. Hunc autem vocat comicum testem, κωμικὸν μάρτυρα, sive ob nomen personis scenicis imponi solitum; sive quia, quum Phania libertus esset Appii, poterat Cicero videri sensus suos non vere exprimere, quod fit in comœdiis. Ed.

5. *Pompeii.* Cujus filius filiam Appii habebat uxorem. Corr.

6. *Brutum.* M. Brutum, Appii item generum.

7. Alii, *est.* J. V. L.

8. *Collegam meum.* In auguratu.

9. *Collegii laude.* Quum scripsit Appius de jure augurali: quos libros ad Ciceronem misit. Itaque hic subjungit, « Studiosum mei ». Vid. ep. 9 et 11 lib. III. Man.

10. Aberat *te.* J. V. L.

11. *Te audisse aliquid.* Quasi acta ejus in provincia successor rescidissem, et hic ei me parum æquum et benevolum demonstrassem. J. F. Gron.

12. *Genus institutorum.* Est quædam diversitas inter meum et illius propositum atque institutum in regenda provincia. Idem. — Hac de re scripsit ipse ad Appium, lib. III, ep. 8, et ad Att. I, 6.

13. *Dolabellæ.* Qui Appium reum fecerat. Vid. lib. VIII, ep. 6.

14. *Veternus.* Nimium quoddam

sane, et congelasse[15] nostrum amicum lætabar otio. Extrema pagella pupugit me tuo chirographo[16]. Quid ais? Cæsarem nunc defendit Curio? quis hoc putaret præter me? nam, ita vivam, putavi. Dii immortales! quam ego risum nostrum desidero! Mihi erat in animo, quoniam jurisdictionem confeceram, civitates locupletaram[17], publicanis etiam superioris lustri[18] reliqua, sine sociorum ulla querela, conservaram, privatis, summis, infimis fueram jucundus, proficisci in Ciliciam[19] nonis maii; et, quum prima æstiva attigissem, militaremque rem collocassem[20], decedere ex senatusconsulto. Cupio te ædilem videre, miroque desiderio me Urbs afficit, et omnes mei, tuque in primis. Vale.

otium, et negotiorum intermissio. Epist. 6 lib. VIII. Corr.

15. *Congelasse.* Curionem tribunum pl. adeo nihil movere, ut videretur defixus vel immobilis factus, instar aquæ congelatæ. J. F. Gron.

16. *Chirographo.* Quum in reliqua epistola amanuensis opera usus esset. Man. — Videtur Cœlius hæc addidisse, quæ scribæ committere nolebat. Ideo autem se Cicero affirmat prævidisse, quæ scribit Cœlius, quod bene noverat Curionis indolem, sciebatque illum rei familiaris prodigentia eo adactum, ut nullam nisi in rebus turbidis spem reponeret. Ed.

17. *Locupletaram.* Qua ratione civitates locupletaverit, ostendit ep. 2, lib. VI, ad Attic. Man.

18. *Superioris lustri.* Provinciales homines vectigalia publicanis debebant superioris etiam lustri: quæ ut libenter solverent, Ciceronis opera et auctoritate factum est. Qua de re in eadem ad Attic. ep. Idem.

19. *In Ciliciam.* Ut ibi reliquam jurisdictionem absolveret. Idem.

20. *Militaremque rem collocassem.* Erat enim præsidium relinquendum, si quid Parthi conarentur. Idem. — Vetus liber Fulv. Ursini, « militemque in ea collocassem ». J. V. L.

EPISTOLA XIV.

M. Fabium commendat diligenter : de urbanis rebus literas exspectat. (Laodiceæ, anno U. C. 703.)

M. T. C. IMP. M. CŒLIO, ÆDILI CURULI, S. D.

Marco[1] Fabio, viro optimo, et homine doctissimo, familiarissime utor, mirificeque eum diligo, quum propter summum ingenium ejus, summamque doctrinam, tum propter singularem modestiam. Ejus negotium[2] sic velim suscipias, ut si esset res mea. Novi ego vos magnos patronos[3]: hominem occidat oportet, qui vestra opera uti velit. Sed in hoc homine nullam accipio excusationem. Omnia relinques, si me amabis, quum tua opera Fabius uti volet. Ego res romanas vehementer exspecto et desidero; in primisque, quid agas, scire cupio : nam jamdiu, propter hiemis magnitudinem, nihil novi ad nos afferebatur[4]. Vale.

1. Tres vett. codd. non habent prænomen *Marco ;* neque erat in quatuor Grævii. J. V. L. — Exstant lib. VII ad hunc M. Fabium Gallum, epist. 24 et 25. Ed.

2. *Ejus negotium.* De Herculanensi fundo, quem proscriptum a fratre Q. Fabio esse, cum quo communem habebat, in Asia audivit. Lib. IX, epist. 25. Cell.

3. *Magnos patronos.* Jocatur, Cœlium in magnis causidicis ponens, qui leviores causas, ut Fabii erat, non suscipiant, sed homicidii, majestatis, magnorumque criminum reos tueantur. Idem. — Ut epist. 11 quum dixit, « ista vestra oratoria ». Oliv. — De Cœlio agit Cicero in libro de claris Oratoribus, cap. 79. Ed.

4. Al. MSS, *referebatur.* J. V. L.

EPISTOLA XV.

Ad plures Cœlii epistolas respondet, præsertim XI et XIII libri octavi, hoc est, de supplicatione, de filiæ et Dolabellæ nuptiis : quibus addit de quæstore Cœlio provinciæ præfecto, de Ocella et aliis. (Anno U. C. 703.)

M. T. C. IMP. M. COELIO, ÆDILI CUR. S. P. D.

Non potuit accuratius agi, nec prudentius, quam actum est a te cum Curione de supplicatione[1] : et, mehercule, confecta res ex sententia mea est, quum celeritate, tum quod is[2], qui erat iratus, competitor tuus, et idem meus, assensus est ei[3], qui ornavit res nostras divinis laudibus. Quare scito me sperare ea, quæ sequuntur[4]: ad quæ tu te para. Dolabellam a te gaudeo primum laudari, deinde etiam amari. Nam ea[5], quæ speras Tulliæ meæ prudentia temperari posse, scio, cui tuæ epistolæ respondeant[6]. Quid, si meam legas, quam ego tum ex tuis literis[7] misi ad Appium?

1. *Supplicatione*. Diis decernenda, Ciceronis nomine, pro victoria. Oliv.

2. *Is*. Hirrus, Ciceronis competitor in auguratu, et Cœlii in tribunatu. Idem.

3. *Ei*. M. Catoni, qui Ciceronem in senatu laudavit, sed de ejus petitione triumphi libere loquutus est. Ed.

4. *Quæ sequuntur*. Triumphum significat : qui plerisque post supplicationem dabatur. Man.

5. *Ea*. Vitia quædam Dolabellæ, quibus illum sibi antea parum utilem fuisse, et emendatum iri pudore Tulliæ, scripserat Cœlius. Idem.

6. *Cui tuæ epistolæ respondeant. Respondere* valet hic, consentire, convenire. Scio, cum qua congruat hæc epistola. Est autem ordo : Scio, cui tuæ epistolæ respondeant ea, quæ scribis Tulliæ meæ prudentia temperari posse. Ut dandi casu, « Tuæ epistolæ », dictum sit, non nominandi, ut acceperunt ii, qui elegantissimum loquendi genus non agnoverunt : unde temeritas, mutandique libido nata est. Idem.

7. *Ex tuis literis*. Sensus est : Cujus argumentum petii et hausi ex tuis literis. Oliv.

Sed quid agas? sic vivitur. Quod actum est, dii approbent. Spero fore jucundum generum nobis; multumque in eo tua nos humanitas adjuvabit.

Respublica me valde sollicitat. Faveo Curioni; Cæsarem honestum esse cupio [8]; pro Pompeio emori possum: sed tamen ipsa republica nihil mihi est carius. In qua tu non valde te jactas [9]: districtus enim mihi videris esse, quod et bonus civis, et bonus amicus es. Ego de provincia decedens, quæstorem Cœlium [10] præposui provinciæ. Puerum? inquies. At quæstorem; at nobilem adolescentem; at omnium fere exemplo [11]: neque erat superiore honore usus [12], quem præficerem. Pomtinius [13] multo ante discesserat: a Quinto fratre impetrari non poterat; quem tamen si reliquissem, dicerent iniqui, non me plane post annum, ut senatus voluisset, de provincia decessisse, quoniam alterum me reliquissem. Fortasse etiam illud adderent, senatum eos voluisse provinciis præesse, qui antea non præfuissent; fratrem meum triennium Asiæ præfuisse. Denique nunc sollicitus non sum: si fratrem reliquissem, omnia timerem. Postremo non tam mea sponte, quam

8. Alias, quod Lambino non aspernandum videtur, « Cæsari honestissime cupio ». J. V. L. — *Honestum.* Hoc est: Volo Cæsaris dignitatem salvam et inviolatam manere. Græv.

9. *In qua tu non valde te jactas.* In qua tu non multum laboras et contendis, non multum ejus rebus et negotiis te immisces, sed quiescis quasi. Cœlius ad Ciceronem, ad Div. VIII, 10: « Curionem video dupliciter se jactaturum: primum, ut aliquid Cæsari adimat; inde, ut aliquid Pompeio tribuat ». Idem.

10. *Cœlium.* C. Cœlium, ad quem scribit epistolam ultimam hujus libri.

11. *Omnium fere exemplo.* Plerique enim, de provincia decedentes, præponere quæstorem solebant. Ep. 18. Idem.

12. Vulg. *ullus.* Lamb. « superior honore ullus », sine MSS. J. V. L.

13. *Pomtinius.* Qui legatus fuerat Ciceronis, et Cœlium honore superabat, non quod legatus, sed quod præturam gesserat, atque etiam de Allobrogibus triumphaverat. Idem.— Alias *Pontinus*. *Pontinius* præfert Olivetus, perperam.—Hunc et tres alios legatos suos in Cilicia Cicero nominat Ep. XV, 4, Q. fratrem, M. Anneium, et L. Tullium. Ed.

potentissimorum duorum[14] exemplo, qui omnes Cassios, Antoniosque[15] complexi sunt[16], nobilem adolescentem[17] non tam allicere volui, quam alienare nolui. Hoc tu meum consilium laudes necesse est: mutari enim non potest. De Ocella[18] parum ad me plane scripseras: et in actis[19] non erat. Tuæ res gestæ ita notæ sunt, ut trans montem Taurum etiam de Matrinio[20] sit auditum. Ego, nisi quid me Etesiæ morabuntur, celeriter, ut spero, vos videbo. Vale.

14. *Duorum.* Pompeii et Cæsaris.

15. *Omnes Cassios Antoniosque.* Q. Cassium Longinum, Pompeii in Hispania quæstorem intelligit, et M. Antonium in Hispania Cæsaris quæstorem: auctore Dionysio libro XLV. Corr.

16. *Complexi sunt.* Sunt qui in sensu horum verborum tradendo non parum decepti sint: non enim narrat Cicero, se idcirco Cœlium præposuisse provinciæ, quod vellet sibi gratiam reliquorum ejusdem familiæ conciliare, neque arbitratur Pompeium et Cæsarem id consilium in præficiendis quæstoribus sequutos fuisse: sed inquit, se id pæne fecisse coactum exemplo potentissimorum virorum, qui quæstores suos omni ratione qua potuerunt, ornarunt, et illorum gratiam omni benevolentiæ genere iniverunt: id enim est « complexi sunt ». Nisi enim quæstorem et ipse præposuisset, timebat illum iratum, qui iniquo animo tulisset se honorem illum a Cicerone impetrare non potuisse, quem antea quæstores Cassius et Antonius a suis procoss. et impp. accepissent. Vict.

17. Vulg. « hominem adolescentem ». Id recepit Ernesti, quod Græv. in codicibus repererat. J. V. L.

18. *De Ocella.* Sic nominatum ob oculorum parvitatem fuisse eum testatur Plin. Hist. Nat. XI, 37. Bis intra triduum in adulterio fuerat deprehensus. Vid. lib. VIII, ep. 7. Ed.

19. *In actis.* Quibus urbanæ res singulorum dierum scribebantur. Man.

20. *Matrinio.* Qua de re agatur, interpretes non docent; sed volunt hunc fuisse ædilitium Cœlii scribam. —*Matrinio.* Sic e Medicæo Victorius, Lambinus, Manutius. Rutgersius vero emendandum putavit, « M. Atratino ». Quem multi sequuti sunt. Lallem. e MSS reg. « matrimonio ». J. V. L. — De *Matrinio* agitur, an de eodem, dubito, in Verr. III, 24; pro Cluentio, 45; pro Balbo, 21. Cœlius videtur in illum vel pro illo aliquid suscepisse. Ed.

EPISTOLA XVI.

Cicero ex provincia regressus, Cœlio videbatur nimium ad Pompeium propendere, quod dissuasit illi epist. 16 lib. VIII, cui Cicero respondet, se pacem et otium malle, quam castra sequi; etiam causas sinisterioris suspicionis ostendit, et refutat. (Cumis, anno U. C. 704.)

M. T. C. IMP. M. COELIO, ÆDILI CUR. S. P. D.

MAGNO dolore me affecissent tuæ literæ[1], nisi jam et ratio ipsa depulisset omnes molestias, et diuturna desperatione rerum obduruisset animus ad dolorem novum. Sed tamen quare acciderit, ut ex meis superioribus literis id suspicarere, quod scribis, nescio: quid enim fuit in illis, præter querelam temporum, quæ non animum meum magis sollicitum haberet, quam tuum? Nam non eam cognovi aciem ingenii tui, quod ipse videam, te id ut non putem videre[2]. Illud miror, adduci potuisse te, qui me penitus nosse deberes, ut me existimares aut tam improvidum, qui ab excitata fortuna ad inclinatam[3] et prope jacentem desciscerem; aut tam inconstantem, ut collectam gratiam florentissimi hominis[4] effunderem, a meque ipse deficerem, et, quod initio, semperque fugi, civili bello interessem. Quod est igitur meum triste consilium? ut discederem fortasse in aliquas solitudines: nosti enim non modo stomachi mei, cujus tu similem quondam habebas, sed etiam oculorum, in hominum inso-

1. *Tuæ literæ.* Lib. VIII, ep. 16.

2. *Non putem videre.* Ordo est: Non cognovi eam aciem ingenii tui, ut non putem te videre id, quod ipse videam. ED.

3. *Ab excitata fortuna ad inclinatam.* Excitata Cæsaris, inclinatam Pompeii; quum Cæsar Italiam, ejecto Pompeio, teneret. MAN.

4. *Florentissimi hominis.* Cæsaris.

lentium indignitate, fastidium. Accedit etiam molesta hæc pompa lictorum meorum, nomenque imperii [5], quo appellor. Eo si onere carerem, quamvis parvis Italiæ latebris contentus essem. Sed incurrit hæc nostra laurus non solum in oculos, sed jam etiam in voculas malevolorum. Quod quum ita esset, nil tamen umquam de profectione [6], nisi vobis approbantibus, cogitavi. Sed mea prædiola [7] tibi nota sunt: in his mihi necesse est esse, ne amicis molestus sim. Quod autem in maritimis facillime [8] sum, moveo nonnullis suspicionem, velle me navigare: quod tamen fortasse non nollem, si possem ad otium; nam ad bellum quidem qui convenit? præsertim contra eum [9], cui spero me satisfecisse [10]; ab eo [11], cui tamen satisfieri nullo modo potest? Deinde sententiam meam tu facillime perspicere potuisti jam ab illo tempore, quum in Cumanum mihi obviam venisti. Non enim te celavi sermonem T. Ampii [12]. Vidisti, quam abhorrerem ab Urbe relinquenda. Quum audissem, nonne tibi affirmavi, quidvis me potius perpessurum, quam ex Italia ad bellum ci-

5. *Nomenque imperii*. Nomen imperatoris, quod victoria meruerat; lictoresque et fasces laureati. Cell.

6. *De profectione*. Ad Pompeium, in Græciam. Jam enim mare transierat. Man.

7. *Prædiola*. Propinqua mari: de quibus vide epist. 14 et 28 lib. XIV. Idem.

8. *Quod...facillime*. Id est, quod in maritimis prædiis libenter maneo, quod valde delector villis meis, quæ mari propinquæ sunt: non existimantes me id facere inductione animi, suspicantur me id facere quod navigationem exspectem, et hinc avolare cupiam. Corr.

9. *Contra eum*. Cæsarem. Man.

10. *Satisfecisse*. Quod adhuc me cum Pompeio non conjunxerim, nec interesse bello voluerim. Idem.

11. *Ab eo*. Et in quo standum mihi esset ab eo, vel ab ejus partibus, nempe Pompeio. J. F. Gron. — Fortasse, *ad eum*, scilicet Pompeium, cui satisfacere nunc non possum, quia nimis sero venio. Græv.

12. *T. Ampii*. Balbi, ad quem scribit lib. VI, epist. 12. Cujus sermo haud dubie minax et immoderatus de bello utique gerendo. Unde Cæsariani hunc T. Ampium «Tubam belli civilis» post victoriam appellabant. J. F. Gron.

vile exiturum? Quid ergo accidit, cur consilium mutarem? Nonne omnia potius, ut in sententia permanerem? Credas hoc mihi velim, quod puto te existimare, me[13] ex his miseriis nihil aliud quærere, nisi ut homines aliquando intelligant, me nihil maluisse, quam pacem; ea desperata, nihil tam fugisse, quam arma civilia. Hujus me constantiæ puto fore ut numquam pœniteat. Etenim memini, in hoc genere gloriari solitum esse familiarem nostrum, Q. Hortensium, quod numquam bello civili interfuisset. Hoc nostra laus erit illustrior, quod illi tribuebatur ignaviæ; de nobis id existimari posse non arbitror. Nec me ista terrent, quæ mihi a te ad timorem fidelissime[14] atque amantissime proponuntur. Nulla est enim acerbitas, quæ non omnibus, hac orbis terrarum perturbatione, impendere videatur: quam quidem ego a republica, meis privatis et domesticis incommodis libentissime, vel istis ipsis, quæ tu me mones, ut caveam, redemissem. Filio meo, quem tibi carum esse gaudeo, si erit ulla respublica, satis amplum patrimonium relinquam in memoria nominis mei: sin autem nulla erit, nihil accidet ei separatim a reliquis civibus. Nam quod rogas, ut respiciam generum meum, adolescentem optimum, mihique carissimum: an dubitas, quum scias, quanti quum illum, tum vero Tulliam meam faciam, quin ea me cura vehementissime sollicitet? et eo magis, quod in communibus miseriis, hac tamen oblectabar specula, Dolabellam meum, vel potius nostrum, fore ab iis molestiis, quas libertate[15] sua contraxerat, liberum.

13. Abest *me* in aliis. J. V. L.

14. Alii, *fidissime*. J. V. L.

15. *Libertate*. Accusatione Appii Pulchri, qua Pompeium, Brutum, aliosque offenderat. Sic legunt et interpretantur Lambinus, Grævius, Cellarius. Alii vero legunt *liberalitate*. Erit liber Dolabella, inquit J. F. Gronovius, ab iis molestiis, hoc est, a vexantibus creditoribus, propter æs

Velim quæras, quos ille dies sustinuerit, in Urbe dum fuit; quam acerbos sibi, quam mihi ipsi socero non honestos. Itaque neque ego hunc Hispaniensem [16] casum exspecto, de quo mihi exploratum est ita esse, ut tu scribis; nec quidquam astute [17] cogito. Si quando erit civitas, erit profecto nobis locus: sin autem non erit, in easdem solitudines tu ipse, ut arbitror, venies, in quibus nos consedisse audies. Sed ego fortasse vaticinor; et hæc omnia meliores habebunt exitus. Recordor enim desperationes eorum, qui senes erant, adolescente me. Eos ego fortasse nunc imitor, et utor ætatis vitio. Velim ita sit. Sed tamen togam prætextam [18] texi Oppio [19], puto te audisse. Nam Curtius noster dibaphum [20] cogitat; sed eum infector [21] moratur. Hoc adspersi, ut scires, me tamen in stomacho solere ridere. Dolabellæ, quod scripsi, suadeo videas [22], tamquam si tua res agatur. Extremum illud erit: nos nihil turbulenter, nihil temere faciemus. Te tamen oramus, quibuscumque erimus in terris, ut nos liberosque nostros ita tueare, ut amicitia nostra et tua fides postulabit. Vale.

alienum, cui eum immodici sumptus illigarant. Cessabant enim judicia bello civili. Sic Manutius quoque. Oliv.

16. *Hispaniensem casum.* Eventum belli Cæsaris contra Pompeii in Hispania legatos, Afranium et Petreium. Cell.

17. *Astute.* Astute agerem, si exitum Hispaniensis belli exspectarem; ut ex eo vel manendi, vel discedendi consilium caperem; manendi, si Cæsar vinceret; discedendi, si duriore fortuna idem uteretur. Man.

18. Schütz, Martynii-Lagunæ exemplo, sic præcidit orationem, « Sed tamen... Togam pr. » ingeniose. J. V. L. — *Togam prætextam.* Vestem consularem. Parari consulatum Oppio uni comitum Cæsaris: quem salva rep. non erat habiturus. J. F. Gron.

19. Olim, *apio.* Unde falsa multa Alexander ab Alex. Genial. Dier. II, 7. J. V. L.

20. *Dibaphum.* Auguratum arbitror. — *Dibaphus*, purpura bis tincta.

21. *Infector.* Vel de Cæsare dicitur, vel de ipso populo, cujus suffragiis hoc tempore auguratus dabatur lege, quam tulerat T. Atius Labienus. Man.

22. *Suadeo videas.* Velim cures.

EPISTOLA XVII.

Sallustii, qui Bibuli proconsulis Syriæ quæstor erat, binis literis respondet : prioribus, ad singula eo ordine quo rogaverat; posterioribus, causas exponendo, quare illum Bibulo commendare non debeat, cui tamen morem gerit. (Tarsi, anno U. C. 703.)

M. T. C. IMPERATOR CANINIO SALLUSTIO PROQUÆSTORI [1] S. D.

LITERAS [2] a te mihi stator tuus reddidit Tarsi a. d. XVI kalend. sextiles. His ego ordine, ut videris velle, respondebo. De successore meo nihil audivi, nec quemquam fore arbitror. Quin ad diem decedam, nulla causa est, præsertim sublato metu Parthico. Commoraturum me nusquam sane arbitror. Rhodum, Ciceronum causa puerorum, accessurum puto : neque id tamen certum. Ad Urbem volo quam primum venire; sed tamen iter meum reipublicæ et rerum urbanarum ratio gubernabit. Successor tuus non potest ita maturare ullo modo, ut tu me in Asia possis convenire. De rationibus referendis [3], non erat incommodum, te nullam referre, quam tibi scribis a Bibulo fieri potestatem; sed id vix mihi videris per legem Juliam facere posse : quam Bibulus certa quadam ratione non servat, tibi magnopere servandam censeo. Quod scribis, Apamea præsidium deduci non oportuisse, videbam idem cæ-

1. Immutavit titulum pro arbitratu suo Manutius, legitque, « Sallustiano proconsuli ». J. V. L. — *Proquæstor* is erat, quem decedens provincia cum imperio proconsul relinquebat. ED.

2. Mart. Lagun. « Binas literas ». J. V. L.

3. *De rationibus refcrendis*. Lex Julia, quam C. Julius Cæsar consul tulerat, provinciarum rationes referri

teros existimare; molesteque ferebam, de ea re minus commodos[4] sermones malevolorum fuisse. Parthi transierint, necne, præter te video dubitare neminem: itaque omnia præsidia, quæ magna et firma paraveram, commotus hominum non dubio sermone, dimisi. Rationes mei quæstoris nec verum fuit me tibi mittere, nec tamen erant confectæ: eas nos Apameæ deponere cogitabamus. De præda mea, præter quæstores urbanos[5], id est, populum romanum, teruncium nec attigit, nec tacturus est quisquam. Laodiceæ me prædes accepturum arbitror omnis pecuniæ publicæ, ut et mihi et populo cautum sit sine vecturæ periculo[6]. Quod scribis ad me de drachmis CCCIƆƆƆ, nihil est, quod in isto genere cuiquam possim commodare. Omnis enim pecunia ita tractatur, ut præda, a præfectis; quæ autem mihi attributa est, a quæstore curatur[7]. Quod quæris, quid existimem de legionibus, quæ decretæ sunt in Syriam, antea dubitabam, venturæne essent; nunc mihi non est dubium, quin, si antea auditum erit, otium esse in Syria, venturæ non sint. Marium quidem successorem tandem[8] video esse venturum, propterea quod senatus ita decrevit, ut cum legionibus iret.

Uni epistolæ respondi: venio ad alteram. Petis, ut Bibulo te quam diligentissime commendem: in quo mihi voluntas non deest; sed locus esse videtur tecum

jubebat. Eam legem, quia contra auspicia lata esset, Bibulus, Cæsaris inimicus, servare nolebat: quem Sallustius decreverat imitari. Ep. 20 lib. V, et orat. in Pisonem. Man.

4. *Minus commodos.* Cum aliqua contumelia, parum gratos. Idem.

5. *Quæstores urbanos.* Ad quos, Romam reversus, prædam in bello factam deferre cogitabat. Hoc modo conjungendum: Præter quæstores urbanos, ne teruncium quidem tacturus est quisquam. Man.

6. Ernest. conjicit « de vecturæ periculo ». J. V. L.

7. Olim, *curetur.* J. V. L.

8. Ante Gruterum *tarde*, quod interpretamentum verbi *tandem* e mar-

expostulandi. Solus enim tu ex omnibus, qui cum Bibulo sunt, certiorem me numquam fecisti, quam valde Bibuli voluntas a me sine causa abhorreret. Permulti enim ad me detulerunt, quum magnus Antiochiæ metus esset, et magna spes in me atque in exercitu meo, solitum dicere, quidvis se perpeti malle, quam videri eguisse auxilio meo: quod ego, officio quæstorio te adductum, reticere de prætore tuo, non moleste ferebam; quamquam, quemadmodum tractarere, audiebam. Ille autem, quum ad Thermum de Parthico bello scriberet, ad me literam numquam[9] misit; ad quem intelligebat ejus belli periculum pertinere. Tantum de auguratu filii sui scripsit ad me: in quo ego misericordia[10] commotus, et quod semper amicissimus Bibulo fui, dedi operam, ut ei quam humanissime scriberem. Ille si omnibus ėst malevolus (quod numquam existimavi), minus offendor in me: sin autem a me est alienior, nihil tibi meæ literæ proderunt. Nam, ad senatum quas Bibulus literas misit, in iis, quod mihi cum illo erat commune, sibi soli attribuit; se ait curasse, ut cum quæstu populi pecunia permutaretur[11]. Quod autem meum erat proprium, ut alariis[12] Transpadanis[13] uti negarem, id etiam populo se remisisse scribit. Quod vero illius erat solius, id mecum communicat: « Equitibus auxiliariis, inquit, quum amplius supple-

gine in textum transierat ». J. V. L.

9. Mart. Lag. habet *nullam*. J.V.L.

10. *Misericordia*. Bibulo duobus filiis orbato. De quibus Val. Max. IV, 1.

11. *Permutaretur*. Alibi solveretur.

12. *Alariis*. Erant in exercitu duo genera equitum, legionarii, et auxiliares. *Alarii* dicebantur auxiliares, quod iis, tamquam alis, pedites tegerentur. Cincius apud Gellium: « Alæ dictæ exercitus, equitum ordines; quod circum legiones dextra sinistraque, tamquam alæ avium corporibus, locabantur ». Et Servius in illud Virg. Æn. lib. IV: « Dum trepidant alæ », subjunxit hæc: « Alæ, equites, ob hoc *alæ* dicti, quia pedites tegunt alarum vice ». Man.

13. *Transpadanis*. Trans Padum lectis, ut contra Parthos mitterentur.

« menti[14] postularemus[15]». Illud vero pusilli animi, et ipsa malevolentia jejuni atque inanis, quod Ariobarzanem[16], quia senatus per me regem appellavit, mihique commendavit, iste in literis non regem, sed regis Ariobarzanis[17] filium appellat. « Hoc animo qui sunt, « deteriores fiunt rogati. » Sed tibi morem gessi : literas ad eum scripsi, quæ quum acceperis, facies quod voles. Vale.

14. Sic F. Ursinus legerat in libro vetere, et recepit interpres noster. Vulgo, « frumenti ». J. V. L.

15. *Postularemus*. Quod suo et Ciceronis nomine loquebatur Bibulus, id Ciceroni displicet, qui commeatum suis militibus suppeditarat. Quart.

16. *Ariobarzanem*. Regem Cappadociæ, Cicerone consule referente, appellatum. Idem.

17. *Ariobarzanis*. Quem Mithridates regno bis expulit; quem Romani bis restituerunt; semel Sylla, iterum Pompeius. Idem.

EPISTOLA XVIII.

Asiæ proprætori suadet, ut decedens quæstorem potius, quam legatum, provinciæ præficiat. (Laodiceæ, anno U. C. 703.)

M. T. C. IMPER. Q. THERMO PROPRÆTORI[1] S. D.

Officium meum erga Rhodonem, cæteraque mea studia, quæ tibi ac tuis præstiti, tibi, homini gratissimo, grata esse, vehementer gaudeo : mihique scito in dies majori curæ esse dignitatem tuam; quæ quidem a te ipso integritate et clementia tua sic amplificata est, ut nihil addi posse videatur. Sed mihi magis magisque quotidie de rationibus tuis cogitanti, placet illud meum consilium, quod initio Aristoni nostro, ut ad me venit, ostendi : graves te suscepturum inimicitias, si adole-

1. *Proprætori*. Q. Minucius Thermus, qui quum fuisset prætor, Asiam administrabat. Provinciæ aliæ erant prætoriæ, aliæ consulares : his *proconsul*, illis *proprætor* præficiebatur. Ed.

scens [2] potens et nobilis a te ignominia[3] affectus esset. Et hercle sine dubio erit ignominia : habes enim neminem honoris gradu superiorem. Ille autem, ut omittam nobilitatem, hoc ipso vincit viros optimos, hominesque innocentissimos, legatos tuos, quod et quæstor est, et quæstor tuus. Nocere tibi iratum neminem [4] posse perspicio : sed tamen tres [5] fratres, summo loco natos, promptos, non indisertos, te nolo habere iratos, jure præsertim; quos video deinceps tribunos plebis per triennium fore. Tempora autem reipublicæ qualia futura sint, quis scit? mihi quidem turbulenta videntur fore. Cur ego te velim incidere in terrores tribunitios, præsertim quum sine cujusquam reprehensione quæstoris legatis quæstorem possis anteferre? Qui si dignum se majoribus suis præbuerit, ut spero et opto, tua laus ex aliqua parte fuerit : sin quid offenderit, sibi totum, nihil tibi offenderit. Quæ mihi veniebant in mentem, quæ ad te pertinere arbitrabar, quod in Ciliciam [6] proficiscebar, existimavi me ad te oportere scribere. Tu, quod egeris, id velim dii approbent. Sed, si me audies, vitabis inimicitias, et posteritatis otio [7] consules. Vale.

2. *Adolescens*. Caius Antonius ejus Marci filius qui fuit triumvir. Hic Thermi quæstor erat. Ed.

3. *Ignominia*. Si provinciæ non præponatur, quum decedes. Ed.

4. *Neminem*. Legatorum. Cell.

5. *Tres*. Alii, *tris*, ut passim. J. V. L.

6. *In Ciliciam*. Erat igitur in Asia; cujus tres diœceses provinciæ suæ attributas esse scribit ep. 67 lib. XIII. Erat autem Laodiceæ, ubi mansit ad idus maii : quod significat epist. ult. lib. V ad Attic. et 2 lib. VI, ad eumdem. Ergo scripta est epistola anno, quo Cicero provincia decessit, Paullo et Marcello coss. Ed.

7. *Posteritatis otio*. Posteri temporis otio. *Posteritas* enim non solum posteros, verum etiam posterum tempus ostendit : ut Orat. I in Catilinam : « Si mea voce perterritus ire in exsilium animum induxeris; video, quanta tempestas invidiæ nobis, si minus in præsens tempus, recenti memoria scelerum tuorum, at in posteritatem impendeat ». Et infra ibidem : « An invidiam posteritatis times? » Man.

EPISTOLA XIX.

C. Cœlium, quæstorem sibi sorte datum, hortatur, ut festinet ad se venire, antequam ipse decedat. (Ex Cilicia, anno U. C. 703.)

M. T. C. IMPERATOR C. COELIO L. F. CALDO[1], QUÆSTORI DES. S. D.

Quum optatissimum nuntium accepissem, te mihi quæstorem obtigisse, eo jucundiorem mihi eam sortem sperabam fore, quo diutius in provincia mecum fuisses. Magni enim videbatur interesse, ad eam necessitudinem, quam nobis sors tribuisset, consuetudinem quoque accedere. Posteaquam mihi nihil neque a te ipso, neque ab ullo alio de adventu tuo scriberetur; verebar, ne id ita caderet (quod etiam nunc vereor), ne ante, quam tu in provinciam venisses, ego de provincia decederem. Accepi autem a te missas literas in Cilicia, quum essem in castris, a. d. x kal. quintiles, scriptas humanissime; quibus facile et officium et ingenium tuum perspici posset: sed neque unde, neque quo die datæ essent, aut quo tempore te exspectarem, significabant; nec is, qui attulerat, a te acceperat, ut ex eo scirem, quo ex loco, et quo tempore, essent datæ. Quæ quum essent incerta, existimavi tamen esse faciundum, ut ad te statores meos et lictores cum literis mitterem: quas si satis opportuno tempore accepisti, gratissimum mihi feceris, si ad me in

1. *C. Cœlio Caldo.* Is erat juvenis quem Cicero quæstorem, excedens Cilicia, provinciæ præposuerat. Duos in eo anno quæstores habuerat Cicero, L. Mescinium Rufum, et Cn. Volusium. Huic posteriori Cœlius succes-

Ciliciam quam primum veneris. Nam quod ad me Curius, consobrinus tuus, mihi, ut scis, maxime necessarius; quod item C. Virgilius, propinquus tuus, familiarissimus noster, de te accuratissime scripsit: valet id quidem apud me multum, sicuti debet hominum amicissimorum diligens commendatio; sed tuæ literæ, de tua præsertim dignitate, et de nostra conjunctione, maximi sunt apud me ponderis. Mihi quæstor optatior obtingere nemo potuit. Quamobrem quæcumque[2] a me ornamenta ad te proficiscentur; ut omnes intelligant, a me habitam esse rationem tuæ majorumque tuorum dignitatis. Sed id facilius consequar, si ad me in Ciliciam veneris: quod ego et mea, et reipublicæ, et maxime tua[3] interesse arbitror. Vale.

sit. Quædam editiones post hoc nomen habent L. F. C. N. quæ siglæ variam interpretationem admittunt. Ed.

2. *Quæcumque*. Alibi ponitur pro, «Omnia quæ», subsequentibus duobus verbis, ut, Quæcumque facis, mihi grata sunt: hic pro *Omnia*, simpliciter, unico subjuncto verbo: quidquid garriat inepta grammaticorum turba. Ubi enim eorum auctoritate, qui latini sermonis usu et scientia floruerunt, probari aliquid posse video; quisquilias contemno. Sic ad Att. ep. 21 lib. III: «Te oro, ut, si quid erit, quod perspicias, quamcumque in partem, quam planissime ad me scribas». Et in Catilinam, orat. II: «Quæ sanari poterunt, quacumque ratione sanabo». De Oratore: «Permultos excellentes in quocumque genere videbis». Man.

3. *Maxime tua*. Quia cogitabat eum decedens provinciæ præponere (Ep. 15, et ad Att. ep. 4 lib. VI), quum de quæstore Mescinio bene non existimaret, ut ibidem ostendit; et epist. 3 ejusdem libri. Idem.

M. T. CICERONIS
EPISTOLARUM
AD DIVERSOS
LIBER TERTIUS.

EPISTOLA I.

Appio Pulchro brevitatem excusat, quod Phanias, ejus libertus, omnia narraturus sit, quem æque, ut ipsum Appium, laudat, nec non Cilicem, alterum libertum. Tandem Valerium jurisconsultum commendat. (Romæ, anno U. C. 702.)

M. T. C. APPIO[1] PULCHRO[2] IMP. S. D.

Si ipsa respublica tibi narrare posset, quomodo sese haberet, non facilius ex ea cognoscere posses, quam ex liberto tuo Phania: ita est homo non modo prudens, verum etiam, quod juvet[3], curiosus. Quapropter ille tibi omnia explanabit. Id et ad brevitatem est aptius, et ad reliquas res providentius[4]. De mea autem benevolentia erga te, etsi potes ex eodem Phania cognoscere,

1. *Appio.* Ejus App. Clodii filio, qui cum P. Servilio Isaurico consul fuerat, anno Urbis DCLXXIV. MAN.

2. *Pulchro.* Gentis Claudiæ fuere Pulchri, Nerones, Marcelli; patricii Pulchri et Nerones, plebeii Marcelli. Quod Asconius aliique tradiderunt. Nobilitatam hanc gentem duobus de triginta consulatibus, dictaturis quinque, censuris septem, triumphis sex, duabus ovationibus, in Tiberii vita Suetonius dixit. IDEM.

3. *Quod juvet.* Alii, *quod vidi.*

4. *Providentius.* Dixit pro, majoris cautionis. Possunt enim in alienas manus literæ pervenire. IDEM.

tamen videntur etiam aliquæ meæ partes. Sic enim tibi persuade, carissimum te mihi esse, quum propter multas suavitates ingenii, officii, humanitatis tuæ; tum quod ex tuis literis et ex multorum sermonibus intelligo, omnia, quæ a me profecta sunt in te, tibi accidisse gratissima. Quod quum ita sit, perficiam profecto, ut longi temporis usuram, qua caruimus[5], intermissa nostra consuetudine et gratia, et crebritate et magnitudine officiorum meorum sarciam : idque me, quoniam tu ita vis, puto non invita Minerva[6] esse facturum; quam quidem ego, si forte de tuis sumpsero[7], non solum Pallada, sed etiam Appiada nominabo. Cilix,

5. *Caruimus*. Ob inimicitias P. Clodii, Appii fratris, qui anno proximo perierat, a Milone interfectus. Man.

6. *Non invita Minerva*. Haud imperite, cum benevolentibus diis, atque adeo non infeliciter. Simul alludit ad vulgare proverbium, quo et utitur lib. I Offic. 31, et XII Epist. ad Div. 21, et quod ipse Minervæ, ut patronæ ac peculiaris deæ, consilio Catilinariam conjurationem exstinxisse videri volebat, dedicaveratque in Capitolio signum : ΑΘΗΝΑ ΡΩΜΗΣ ΦΥΛΑΚΗ. Vide Plutarch. in Ciceronis vita. Unde et inimici objiciebant, quasi gloriaretur Minervam omnes eum artes docuisse, ut apparet ex Declam. sub nomine Sallustii. Sed latet ἀλληγορικόν τι. Nam si priora inspicias, « Non invita Minerva » est approbante ipsa rep. quasi adderet, quod prius non poteram, quum tu hostem reipubl. et bonorum fratrem tuum foveres. Ille autem tum, quum hæc scribebantur, jam perierat, quippe anno U. C. 701, Pompeio III sine collega, a Milone occisus. Sed hoc ne nimium pateret, offenderetque Appium, subjungit, quæ sequuntur : ad quæ si referas τὸ *non invita Minerva*, explicari potest, non sine literis nostris; et tacite promittit, se eum honoraturum dedicatione alicujus scripti, perinde ut Appius ad Ciceronem de auguratu scripserat. J. F. Gron. — Poterat illud Minervæ signum, Cicerone exsulante, in manus P. Clodii, Appii fratris, venisse. Ed.

7. *De tuis sumpsero*. Ambiguum relinquit, monumentis intelligi, velit, an literis vel scriptis. Erat monumentum Clodiorum in foro, in quo essent statuæ dearum, et, ut videtur, inter illas Minervæ, quæ *Appiades* dicebantur. Ovid. Art. Am. III, v. 452, « Appiadesque deæ »; et Art. Am. I, vs. 81; de Remedio, vs. 660. Convenit etiam intelligere *literis*. Quasi enim sibi domi non esset Minerva, sed contra curta scribendi suppellex, dicit se ab Appio Minervam mutuam sumpturum, hoc est, ex illius scriptis animum et facultatem scribendi (ut poetæ ex Homero, quasi quodam Helicone) accepturum, et deinde deam, quæ subministraverit ingenium

libertus tuus, antea mihi minus fuit notus: sed ut mihi reddidit a te literas plenas et amoris, et officii, mirifice ipse suo sermone subsequutus est humanitatem literarum tuarum. Jucunda mihi ejus oratio fuit, quum de animo tuo, de sermonibus, quos de me haberes quotidie, mihi narraret. Quid quæris? biduo factus est mihi familiaris: ita tamen, ut Phaniam valde sim desideraturus; quem quum Romam remittes, quod (ut putamus) celeriter eras facturus, omnibus ei de rebus, quas agi, quas curari a me voles, mandata des velim. L. Valerium, jureconsultum, valde tibi commendo; sed ita etiam, si non est jureconsultus. Melius enim ei cavere[8] volo, quam ipse aliis solet. Valde hominem diligo: est ex meis domesticis atque intimis familiaribus. Omnino tibi agit gratias; sed idem scribit, meas literas maximum apud te pondus habituras. Id eum ne fallat, te etiam atque etiam rogo. Vale.

sibi, non Pallada, sed Appiada vocaturam, quippe quam Appio deberet. J. F. Gron.

8. *Melius enim ei cavere*. Hoc dicit: Ego volo ei cavere, ne, si non jurisconsultus esse appareat, hoc ei sit fraudi apud te, et dedecori. Notissimum enim est proprie jurisconsultos dici «cavere alicui», quum provident consilio, scriptove, solennibusque formulis instruendo, ne quis in contrahendo decipiatur. Ovid. de Art. Am. I, 83: «Illo sæpe loco capitur consultus amore, Quique aliis cavit, non cavet ipse sibi». Græv. — Cum hoc ipso Valerio, de quo hic agitur, Cicero jocatur supra ob titulum jureconsulti, Epist. I, 10. Ed.

EPISTOLA II.

Ciliciam provinciam sortitus, Appium ex ea decessurum rogat, ut sibi eam quam maxime aptam explicatamque tradat. (Romæ, U. C. 702.)

M. T. C. PROC. APPIO PULCHRO IMP. S. D.

Quum et contra voluntatem meam [1], et præter opinionem accidisset, ut mihi cum imperio [2] in provinciam proficisci necesse esset, in multis et variis molestiis cogitationibusque meis, hæc una consolatio occurrebat, quod neque tibi amicior, quam ego sum, quisquam posset succedere; neque ego ab ullo provinciam accipere, qui mallet eam mihi quam maxime aptam explicatamque tradere. Quod si tu quoque eamdem de mea voluntate erga te spem habes, ea te profecto numquam fallet. A te maximo opere, pro nostra summa conjunctione tuaque singulari humanitate, etiam atque etiam quæso et peto, ut, quibuscumque rebus poteris (poteris autem plurimis), prospicias, consulas [3] rationibus meis. Vides, ex senatusconsulto provinciam esse habendam. Si eam, quoad ejus facere poteris, quam expeditissimam mihi tradideris, facilior erit mihi quasi decursus mei temporis. Quid in eo genere efficere possis, tui consilii est; ego te, quod tibi veniet in mentem mea interesse, valde rogo. Plu-

1. *Contra voluntatem meam.* Deposuit enim provinciam consul, qua de re fusius agit in epistola secunda, ad Div. lib. V. Ad Catonem vero epist. 4 lib. XV: « Provinciam ornatam, et spem triumphi non dubiam neglexi ». Man. — Vide orationem quartam in Catil. initio.

2. *Cum imperio.* Cicero enim Ciliciam provinciam lege curiata et ex senatusconsulto obtinuerat. Ed.

3. *Consulas.* Alii multi, *et consulas.*

ribus verbis ad te scriberem, si aut tua humanitas longiorem orationem exspectaret; aut id fieri nostra amicitia pateretur; aut res verba desideraret, ac non pro se ipsa loqueretur. Hoc velim tibi persuadeas, si rationibus meis provisum esse intellexero, magnam te ex eo et perpetuam voluptatem esse capturum. Vale.

EPISTOLA III.

Significat se Appii legatum Brundisii invenisse, suum exspectare, cum quo proxime navigaturus sit. Rogat interea, quum Sulpicius consul, contra senatus voluntatem, impediisset, ne supplementa scriberentur, Appius sibi commodet, nec milites, quos habeat, dimittat. (Brundisii, anno U. C. 702.)

M. T. C. APPIO PULCHRO S. D.

A. D. XI kalendas junias Brundisium quum venissem, Q. Fabius [1], legatus tuus, mihi præsto fuit, eaque me ex tuis mandatis monuit, quæ non modo mihi, ad quem pertinebant, sed universo senatui venerant in mentem, præsidio [2] firmiori opus esse ad istam provinciam. Censebant enim omnes fere, ut in Italia supplementum meis et Bibuli [3] legionibus [4] scriberetur. Id

1. *Q. Fabius* Virgilianus, de quo infra ep. 4. Alii ex quibusdam MSS volunt reponere *Q. Fabianus*; sed nulla adserit auctoritas. Ed.

2. *Præsidio*. Ob metum Parthici belli. Man.

3. *Bibuli*. Cui Syria obtigerat, post Crassum a Parthis interfectum. Id.

4. *Legionibus*. Plutarchus cum Cicerone in Ciliciam ivisse narrat duodecim millia peditum, duo millia et sexcentos equites. Quamquam in equitum numero suspicor esse mendum. Non enim cum duabus legionibus tantus videtur equitatus esse potuisse. Nisi si sexcenti Romani, reliqui omnes auxiliarii, extra ordinem, metu scilicet Parthici equitatus, qui post Crassi necem imminere Romanis provinciis videbatur. Idem.

quum Sulpicius consul passurum se negaret, multa nos quidem questi sumus: sed tantus consensus senatus fuit, ut mature proficisceremur, parendum ut fuerit: itaque fecimus. Nunc, quod a te petii literis iis, quas Romæ tabellariis tuis dedi, velim tibi curæ sit, ut, quæ successori conjunctissimo et amicissimo commodare potest is, qui provinciam tradit, ea, pro nostra consociatissima[5] voluntate, cura ac diligentia tua complectare: ut omnes intelligant, nec me benevolentiori cuiquam succedere, nec te amiciori potuisse provinciam tradere.

Ex iis literis, quarum ad me exemplum misisti, quas in senatu recitari voluisti, sic intellexeram, permultos a te milites esse dimissos: sed mihi Fabius idem demonstravit, id te cogitasse facere; sed, quum ipse a te discederet, integrum[6] militum numerum fuisse. Id si ita est, pergratum mihi feceris, si istas exiguas copias, quas habuisti, quam minime imminueris: qua de re senatusconsulta, quæ facta sunt, ad te missa esse arbitror. Equidem pro eo, quanti te facio, quidquid feceris, approbabo; sed te quoque confido ea facturum, quæ mihi intelliges maxime esse accommodata. Ego C. Pomtinium, legatum[7] meum,

5. *Consociatiss.* Al. *constantissima.*

6. *Integrum.* Vide infra, epist. 6. Aberant tres cohortes.

7. *C. Pomtinium legatum.* Prætorium, ac triumphalem. Hunc Πομπτίνον, et Πομπτίνον græci libri nominant: ex latinis alii *Pomptinum*, alii *Pomtinum*; nonnulli, quos sequutus sum, *Pomtinium*, ut inter romanas gentes, quæ in *ius* desinebant, agnoscatur. Ciceronis, Ciliciæ proconsulis, quæstores fuere L. Mescinius, Cn. Volusius, C. Cœlius; legati, Q. Cicero ejus frater, C. Pomtinius, M. Anneius, L. Tullius; tribunus militum, Q. Fufidius; præfectus evocatorum, Antonius; præfectus fabrum, Q. Lepta; scriba, M. Tullius; accensus, Pausanias; interpres, M. Marcilius. De quæstore Mescinio, epist. 19 et 20 lib. V; epist. 26 lib. XIII; epist. 6 lib. XVI. De Volusio, epist. 11 lib. V, ad Attic. De Cœlio, qui paucis diebus ante, quam Cicero decederet, in provinciam venit, epist. 19 lib. II, et ad Attic. epist. 5 lib. VI. De lega-

Brundisii exspectabam; eumque ante kalendas jun. Brundisium venturum arbitrabar. Qui quum venerit, quæ primum navigandi nobis facultas data erit, utemur. Vale.

tis, epist. 4 lib. XV. De tribuno mil. epist. 12 lib. XIII. De præfecto evocatorum, ep. 6 h. lib. De præfecto fabrum, epist. 7 huj. lib. De scriba, epist. 20 lib. V. De accenso, epist. 7 huj. lib. De interprete, epist. 54 lib. XIII. Mar. — De Pomtinio egimus supr. II, 15. Ed.

EPISTOLA IV.

Exspectari a se scribit L. Clodium cum mandatis. Suum studium pollicetur, cujus causas exponit. (Brundisii, anno U. C. 702.)

M. T. C. APPIO PULCHRO S. D.

Pridie nonas jun. quum essem Brundisii, literas tuas accepi: quibus erat scriptum, te L. Clodio[1] mandasse, quæ illum mecum loqui velles. Eum sane exspectabam, ut ea, quæ a te afferret, quam primum cognoscerem. Meum studium erga te, et officium, tametsi multis jam rebus spero tibi esse cognitum; tamen in iis maxime declarabo, quibus plurimum significare potero, tuam mihi existimationem[2] et dignitatem carissimam esse. Mihi et Q. Fabius Virgilianus, et C. Flaccus[3], Lucii filius, et diligentissime M. Octavius, Cnæi filius, demonstravit, me a te plurimi fieri: quod egomet multis argumentis jam antea

1. *L. Clodio*. Is erat præfectus fabrum. Ed.

2. *Tuam mihi existimationem*. Merito hoc promittit: erat enim in potestate successoris, si vellet, decessorem graviter onerare ac lædere, acta ejus rescindendo, quod et fecit Cicero, dum justitiæ studet, sed quam lenissime poterat. J. F. Gron.

3. *Flaccus*. Hoc erat Valeriorum

tuo, veni in eum sermonem, ut dicerem, me libenter ad eam partem provinciæ primum esse venturum, quo te maxime velle arbitrarer. Tunc mihi ille dixit, quod classe tu velles[5] decedere, per fore accommodatum tibi, si ad illam maritimam partem provinciæ[6] navibus accessissem. Dixi me esse facturum: itaque fecissem, nisi mihi L. Clodius noster Corcyræ dixisset, minime id esse faciendum; te Laodiceæ fore ad meum adventum. Erat id mihi multo brevius, multoque commodius, quum præsertim te ita malle arbitrarer. Tua ratio[7] postea est commutata. Nunc, quid fieri possit, tu facillime statues. Ego tibi meum consilium exponam. Prope kal. sextil. puto me Laodiceæ fore: ibi perpaucos dies, dum pecunia accipitur, quæ mihi ex publica permutatione debetur, commorabor. Deinde iter faciam ad exercitum, ut circiter idus sextil. putem me ad Iconium[8] fore. Sed si quid nunc me fallit in scribendo (procul enim aberam ab re ipsa, et a locis), simul ac progredi cœpero, quam celerrime potero, et quam creberrimis literis faciam, ut tibi nota sit omnis ratio dierum atque itinerum meorum. Oneris tibi imponere nec audeo quidquam, nec debeo. Sed, quod tuo commodo fieri possit, utriusque nostrum magni

5. *Quod classe tu velles*. Id est, quoniam classe tu velis decedere: nam « dixit quod velles », pro « dixit te velle », latinum non est. Sensus est, Dixit me serviturum commodo tuo, si accessissem ad maritimam provinciæ partem, quoniam tibi constitutum esset mare transire. « Per fore accommodatum tibi » eleganti tmesi, pro « peraccommodatum », ut Orat. I, 47: « nobis vero ista pergrata sunt perque jucunda ». J. F. Gron.

6. Corradus, ex sequenti epistola, « si ad Sidam, maritimam partem provinciæ ». J. V. L.

7. *Tua ratio*. *Ratio* non est voluntas, non negotium, non consuetudo, non consilium: quid igitur? unico verbo non satis videtur explicari posse: hic quidem, « Tua ratio postea est commutata », valet, mutasti quod te facturum ostenderas: non eadem fuit sententia tua. Man.

8. *Ad Iconium*. Lycaoniæ urbem, ubi erant castra.

interest, ut te videam ante, quam decedas[9]. Quam facultatem si quis casus eripuerit, mea tamen in te omnia officia constabunt, non secus ac si te vidissem. Tibi de nostris rebus nihil sum ante mandaturus per literas, quam desperaro coram me tecum agere posse. Quod te a Scævola petiisse dicis, ut, dum tu abesses, ante adventum meum, provinciæ præesset: eum ego Ephesi vidi; fuitque mecum familiariter triduum illud, quod ego Ephesi commoratus sum: nec ex eo quidquam audivi, quod sibi a te mandatum diceret. Sane vellem potuisset obsequi[10] voluntati tuæ. Non enim arbitror noluisse. Vale.

9. Regius codex optimus, « prius conveniamus, quam decedas ». In aliis MSS locus est, teste Victorio, mutilus. J. V. L.

10. *Vellem potuisset obsequi.* Ita omnes, et ipse Olivetus. Prætulerat tamen Manut. lectionem, « potuisse eum obsequi ». J. V. L.

EPISTOLA VI.

Ostendit congressum, a se expetitum, ab Appio vitatum: se tamen ei fore amicissimum: qui ut locum constituat, ubi convenire possint, sui itineris certiorem eum facit. (Ex Cappadocia, anno U. C. 702.)

M. T. C. APPIO PULCHRO S. D.

Quum meum factum cum tuo comparo, etsi non magis mihi faveo in nostra amicitia tuenda, quam tibi; tamen multo magis meo facto delector, quam tuo. Ego enim Brundisii quæsivi ex Phania, cujus mihi videbar et fidelitatem erga te perspexisse, et nosse locum, quem apud te is teneret; quam in partem provinciæ maxime putaret te velle, ut in succedendo primum venirem. Quum ille mihi respondisset, nihil me

tibi gratius facere posse, quam si ad Sidam[1] navigassem : etsi minus dignitatis habebat ille adventus, et ad multas res mihi minus erat aptus, tamen ita me dixi facturum. Idem ego quum L. Clodium[2] Corcyræ convenissem, hominem ita tibi conjunctum, ut mihi, cum illo quum loquerer, tecum loqui viderer; dixi ei, me ita facturum esse, ut in eam partem, quam Phania rogasset, primum venirem. Tunc ille mihi quum gratias egisset, magnopere a me petivit, ut Laodiceam protinus irem; te in prima provincia[3] velle esse, ut quam primum decederes; quin, nisi ego successor essem, quem tu cuperes videre, te antea, quam tibi successum esset, decessurum fuisse : quod quidem erat consentaneum cum iis literis, quas ego Romæ acceperam; ex quibus perspexisse mihi videbar, quam festinares decedere. Respondi Clodio, me ita esse facturum, ac multo quidem libentius, quam si illud esset faciendum, quod promiseram Phaniæ[4]. Itaque et[5] consilium mutavi, et ad te statim mea manu scriptas literas misi : quas quidem ex tuis literis intellexi satis mature ad te esse perlatas. Hoc ego meo facto valde delector. Nihil enim potuit fieri amantius. Considera nunc vicissim tuum. Non modo ibi non fuisti, ubi me quam primum videre posses; sed eo discessisti, quo ego te ne persequi quidem possem triginta diebus,

1. *Ad Sidam.* Sida, vel Side, Pamphyliæ urbs maritima cum portu.

2. *L. Clodium.* Is erat Appii *præfectus fabrum*, scil. fabrorum, qui exercitum sequebantur, ut necessaria opera conficerent. Cur *præfectus fabrum* dicatur explicat Cicero, Orator, cap. 46 : « Jam ut censoriæ tabulæ loquuntur *fabrum* et *procum* audeo dicere, non *fabrorum* et *procorum* ». Ed.

3. *In prima provincia.* Hoc est, in prima regione provinciæ. Sic *ultima provincia* est extrema regio provinciæ. Cic. ad Attic. V, epist. 16 : « Appius ut audivit nos venire, in ultimam provinciam se conjecit ». Græv.

4. *Phaniæ.* Is erat Appii libertus, de quo jam supra egimus, lib. II, ep. 13, et III, 1. Videtur autem anno sequenti obiisse. Ed.

5. Alii, *Ita et.* J.V. L.

qui tibi ad decedendum[5] lege, ut opinor, Cornelia constituti essent : ut tuum factum, qui, quo animo inter nos simus, ignorant, alieni hominis (ut levissime dicam) et fugientis congressum; meum vero, conjunctissimi et amicissimi esse videatur. Ac mihi tamen ante, quam in provinciam venirem, redditæ sunt a te literæ; quibus etsi te Tarsum proficisci demonstrabas, tamen mihi non dubiam spem mei conveniendi afferebas: quum interea, credo equidem, malevoli homines (late enim patet hoc vitium, et est in multis[6]), sed tamen probabilem materiam nacti sermonis, ignari meæ constantiæ, conabantur alienare a te voluntatem meam; qui te forum Tarsi agere[7], statuere multa, decernere, judicare, dicerent, quum posses jam suspicari, tibi esse successum : quæ ne ab iis quidem fieri solerent, qui brevi tempore sibi succedi putarent. Horum ego sermone non movebar. Quin etiam (credas mihi velim), si quid tu ageres, levari me putabam molestia; et ex annua provincia, quæ mihi longa videtur[8], prope jam undecim mensium[9] provinciam factam esse gaudebam, si absenti mihi unius mensis labor detractus esset. Illud (vere dicam) me movet, in tanta militum paucitate abesse tres[10] cohortes, quæ

5. *Ad decedendum.* Lex Cornelia, L. Syllæ dictatoris, concedebat rectoribus provinciarum, ut per triginta dies post successoris adventum in provincia morari possent. Man.

6. *Et est in multis.* Abest hoc a meo vetere libro : et sane glossema esse potuit antecedentium verborum. Idem. — *Et est enim in multis* alii volunt. J. V. L.

7. *Forum Tarsi agere. Forum agere* est conventum in provincia juris dicundi gratia habere. *Fora* enim fuerunt loca in quibus jus dicebatur, teste Nonio. Græv.

8. Aliquot MSS, *videretur*, vel *videbitur*. Ernest. conjecit *videbatur*. J. V. L.

9. Alii MSS, *mensum*. J. V. L.

10. Multi etiam codd. habent *tris;* deinde Palat. quintus, « quæ sint jam plenissimæ ». J. V. L.—*Tres cohortes.* Cohortes id temporis videntur fuisse quingentorum hominum, ut ex Cæsare liquet, Bell. Civ. III. Deinde sexcentorum fuerunt. Ed.

sint plenissimæ; nec me scire, ubi sint. Molestissime autem fero, quod, te ubi visurus sim, nescio; eoque ad te tardius scripsi, quod quotidie te ipsum exspectabam : quum interea ne literas quidem ullas accepi, quæ me docerent, quid ageres, aut ubi te visurus essem. Itaque virum fortem, mihique in primis probatum, Antonium, præfectum evocatorum[11], misi ad te, cui, si tibi videretur, cohortes[12] traderes: ut, dum tempus anni esset idoneum, aliquid negotii gerere possem. In quo, tuo consilio ut me sperarem esse usurum, et amicitia nostra, et literæ tuæ fecerant: quod ne nunc quidem despero. Sed plane, quando, aut ubi te visurus sim, nisi ad me scripseris, ne suspicari quidem possum. Ego, ut me tibi amicissimum esse, et æqui, et iniqui intelligant, curabo. De tuo in me animo iniquis secus existimandi videris nonnihil loci dedisse. Id si correxeris, mihi valde gratum erit.

Et, ut habere[13] rationem possis, quo loco me, salva lege Cornelia, convenias, ego in provinciam veni pridie kal. sext.[14]. Iter in Ciliciam facio per Cappadociam[15]. Castra movi ab Iconio[16] pridie kalendas sept.

11. *Evocatorum. Evocati* erant emeriti maximam partem, qui expletis stipendiis in gratiam ducum aut consulum militiam sumebant, et, ut auctor est Dio, vices instar centurionum gerebant. Erant immunes operum et munium. Iis præerat *præfectus*, ut ex hoc loco apparet. Vid. Lips. de Mil. Rom. lib. I, dial. 8. Græv.

12. *Cohortes*. Quas secum Appius habebat. Nam exercitus universus erat in Lycaonia, unde abesse dixit tres cohortes. Vide epist. 4 lib. XV. Man.

13. Alii, *Ut tu habere*. J. V. L.

14. *Ego in provinciam veni prid. kal. sext.* Laodiceam, quæ non erat in Appii provincia, sed inter τρεῖς διοικήσεις Asiaticas Ciceroni attributas: et ideo Ciceronem Appius salva lege Cornelia poterat convenire. Corr.

15. *Per Cappadociam*. Nam et alia erat, eaque brevior, in Ciliciam via : quam cur omiserit, exponit epist. 4 lib. XV. Man.

16. *Castra movi ab Iconio. Movere castra* dicuntur imperatores, quum locum mutant, alioque proficiscuntur. Hinc sumpta metaphora Virgil. Æn. III, 519 : « Dat clarum e puppi signum : nos castra movemus, Tentamusque viam ». Gland.

Nunc tu et ex diebus, et ex ratione itineris, si putabis me esse conveniendum, constitues, quo loco id commodissime fieri possit, et quo die. Vale.

EPISTOLA VII.

Querelam Appii refellit; contraque ipse queritur: et virtutem extollens contra nobilium arrogantiam, se amicissimum fore confirmat. (Laodiceæ, anno U. C. 702.)

M. T. C. IMP.[1] S. D. APPIO PULCHRO.

Pluribus verbis ad te scribam, quum plus otii nactus ero. Hæc scripsi subito, quum Bruti pueri Laodiceæ me convenissent, et se Romam properare dixissent. Itaque nullas iis, præterquam ad te, et ad Brutum, dedi literas. Legati Appiani[2] mihi volumen[3] a te, plenum querelæ iniquissimæ, reddiderunt, quod eorum ædificationem[4] literis meis impedissem. Eadem autem

1. *Imp.* Sic est inscribendum, non *Procos.* Scripsit enim, ut ipse ait, hanc epistolam Laodiceæ: quo se contulit æstivis confectis, id est, Amanicensibus victis, qua victoria imperator appellatus est, et Pindenisso capto. Fuit autem Laodiceæ a III id. febr. usque ad non. maii: quod ep. 2, lib. VI, ad Attic. ostendit. Man.

2. *Legati Appiani.* Magna semper varietate scriptus est hic locus, quum nonnulli *Apamæani* pro *Appiani* legerent; sed falso, ut puto: nam et *Appiani* ubique habent veteres codices, et hos populos esse provinciæ, cui Cicero præerat, docet Plin. lib. V, cap. 29, his verbis: « Alter conventus a Synnada accipit nomen: conveniunt Lycaones, Appiani, Cercopeni, Dorylæi, Midæi, Julienses, et reliqui ignobiles populi XV ». Quum igitur vetustissimorum codicum lectio, ratione, et optimorum auctorum testimonio confirmetur, non video cur temere mutanda sit. Vict. — Harduinus non *Cercopeni,* sed *Eucarpeni.*

3. *Volumen.* Quamquam tunc epistolæ voluminis vocabulo ob figuram et speciem dicerentur, tamen hic, et aliis locis, pro scripto satis longo sumitur. Ed.

4. *Ædificationem.* Monumenti, vel templi in honorem Appii, quasi Appius quidam servator et deus provinciæ fuisset: ut fieri solebat. Lib. V ad Attic. 21: « nullos honores mihi, nisi

epistola petebas, ut eos quam primum, ne in hiemem inciderent, ad facultatem ædificandi liberarem; et simul peracute querebare[5], quod eos tributa exigere vetarem prius, quam ego, re cognita, permisissem: genus enim quoddam fuisse impediendi, quum ego cognoscere non possem, nisi quum ad hiemem me ex Cilicia recepissem. Ad omnia accipe; et cognosce æquitatem expostulationis tuæ. Primum, quum ad me aditum esset ab iis, qui dicerent, a se intolerabilia tributa exigi: quid habuit iniquitatis, me scribere, ne facerent ante, quam ego rem causamque cognossem? Non poteram, credo, ante hiemem. Sic enim scribis. Quasi vero ad cognoscendum ego ad illos, non illi ad me venire debuerint. Tam longe? inquis. Quid? quum dabas iis literas, per quas mecum agebas, ne eos impedirem, quo minus ante hiemem ædificarent, non eos ad me venturos arbitrabare? Tametsi id quidem fecerunt ridicule. Quas enim literas afferebant, ut opus æstate facere possent, eas mihi post brumam[6] reddiderunt. Sed scito, et multo plures esse, qui de tributis recusent, quam qui exigi velint; et me tamen, quod te velle existimem, esse facturum. De Appianis hactenus.

A Pausania, Lentuli liberto, accenso meo[9], audivi, quum diceret, te secum esse questum, quod tibi obviam non prodissem. Scilicet contempsi te; nec potest fieri me quidquam superbius. Quum puer tuus ad me secunda fere vigilia venisset, isque te ante lucem Iconium mihi venturum nuntiasset, incertumque utra

verborum, decerni sino: statuas, fana, τέθριππα prohibeo». Sueton. Tib. 26. Oct. 52. J. F. Gron.

5. *Peracute querebare.* Salse dictum et ironice, ut infra, « æquitatem expostulationis tuæ ». Ed.

6. *Brumam*, scilicet prima frigora. Ed.

7. *Accenso meo.* Apparitorum multa genera, inter quos accensi quoque erant, dicti, « quod sæpius ad necessarias res accirentur », ut ait Varro. Man.

via, quum essent duæ; altera Varronem, tuum familiarissimum, altera Q. Leptam, præfectum fabrum meum, tibi obviam misi. Mandavi utrique eorum, ut ante ad me excurrerent, ut tibi obviam prodire possem. Currens Lepta venit, mihique nuntiavit, te jam castra prætergressum esse. Confestim Iconium veni. Cætera jam tibi nota sunt. An ego tibi obviam non prodirem? primum, Appio Claudio? deinde, imperatori? deinde, more majorum? deinde[8], quod caput est, amico? præsertim quum in isto genere multo etiam ambitiosius facere soleam, quam honos meus et dignitas postulat. Sed hæc hactenus. Illud idem Pausanias dicebat, te dixisse: «Quidni[9]? Appius Lentulo[10], «Lentulus Appio processit obviam: Cicero Appio noluit?» Quæso, etiamne tu has ineptias, homo (mea sententia) summa prudentia, multa etiam doctrina, plurimo rerum usu, addo urbanitatem, quæ est virtus[11], ut stoici rectissime putant, ullam Appietatem[12], aut Len-

8. Ernest. conjiciebat *denique*, quod nuperi editores recepere. J. V. L.

9. *Quidni?* Ciceronis, non Appii verba: ideo parenthesi includenda. Man. — Schütz, *Quid?* J. V. L.

10. *Appius Lentulo*. Appius succedens Lentulo decedenti. Man.

11. *Urbanitatem, quæ est virtus*. Multum huic nomini tribuisse stoicos ostendit etiam Plutarchus in commentario, quo declaravit, quomodo deceat adolescentes legere poetas: diversam enim et penitus contrariam vim apud illos habere ἀστεῖον nomen alteri quod est ἀμαθής, intelligitur ab eo qui locum eum Plutarchi accurate animadvertit: disserit autem quemadmodum stoici nihil commune esse judicarent virtuti ac vitio: et quemadmodum urbanus apud illos (ita autem vocabant virtute præditum) omni culpa vacaret, et omnes res recte facere posset; imperitus autem (is erat apud illos vitiosus) omnibus criminibus obnoxius esset, et in omni semper negotio laberetur. Verba ipsius hæc sunt: Πολλὰ πάνυ τοῖς Στωϊκοῖς, etc. Hæc adnotasse mirifice utile esse credo ad hujus loci perspicuitatem. Vict.—Olim, *urbanitate*. J. V. L.

12. *Appietatem*. Productione nominis fit sonitus auribus ingratus: et simul ipsa res, nomini subjecta, deformatur. Appius autem novum Ciceronis nomen, præ suo Lentulique contempserat. Quam superbiam irridet Cicero, Claudiæ familiæ insitam, ut ex omni patet historia, et his maxime Taciti verbis, Ann. I, 4: «Tiberium Neronem, maturum annis, spectatum bello, sed

tuitatem, valere apud me plus, quam ornamenta virtutis, existimas? Quum ea consequutus nondum eram, quae sunt hominum opinionibus amplissima, tamen ista vestra nomina numquam sum admiratus; viros esse, qui ea vobis reliquissent, magnos arbitrabar. Postea vero quam ita et cepi et gessi maxima imperia, ut mihi nihil neque ad honorem, neque ad gloriam acquirendum deesse[13] putarem; superiorem quidem numquam, sed parem vobis me speravi esse factum. Nec, mehercule, aliter vidi existimare vel Cn. Pompeium, quem omnibus, qui umquam fuerunt, vel P. Lentulum, quem mihi ipsi antepono. Tu si aliter existimas, nihil errabis, si paullo diligentius (ut, quid sit εὐγένεια, quid sit nobilitas, intelligas[14]), Athenodorus, Sandonis filius[15], quid de his rebus dicat, attenderis. Sed, ut ad rem redeam, me tibi non amicum

vetere atque inita Claudiae familiae superius ». Man.

13. *Cod. reg. optimus*, « neque ad gloriam putarem deesse ». J. V. L.

14. *Ut, quid sit εὐγένεια, quid sit nobilitas, intelligas.* Ut intelligas, *utrum idem sint, ac inter se differant εὐγένεια*, et *nobilitas*. Quasi dicat: *Falleris*, quum vel te putas, quia sis *εὐγενής*, hoc est, claro genere natus, *ideo nobilem esse*, vel me, quia *non sum εὐγενής*, propterea nobilem *esse non posse. Potest* enim *εὐγένεια esse, ubi non sit nobilitas*; et nobilitas, *ubi non sit εὐγένεια*. Nobilitas *enim a majoribus* non accipitur, sed virtute, *magnisque* in rempubl. meritis comparatur. Haec fuit Athenodori sententia: quam homo novus Cicero libenter probat. Aristoteles autem in Politicis libris nobilitatem in majorum claritate, et in opibus ponit. Man. — Aliquot edd. « quid sit ἀρχή, quid εὐγένεια, intelligas ». J. V. L.

15. *Sandonis filius*. Patris nomen adjunxit, ut eum distingueret ab altero Athenodoro, ejus aequali. Nam, ut ait Strabo lib. IV, Athenodori duo fuere; quorum alter, qui Cordylio vocatus est, cum M. Catone vixit, et apud eum obiit; alter vero, Sandonis filius, quem et Cananitam a quodam vico appellant, Caesaris Augusti praeceptor fuit. De hoc ipso Athenodoro Suidas mentionem facit: et idem Sandonem philosophum nominat, hujus, opinor, Athenodori patrem. Man. — Athenodorus Calvus, qui Augusti praeceptor fuit, stoicum quidem se professus philosophum multum a praeceptis hujus sectae aberravit, et probrose vixit. Magna apud Augustum auctoritate valuit, qua pessime usus est, ut Suidas testatur. De hoc agitur Epist. ad Attic. XVI, 11. Ed.

modo, verum etiam amicissimum existimes velim. Profecto omnibus meis officiis efficiam, ut ita esse vere possis judicare. Tu autem si id agis, ut minus mea causa, dum ego absim, debere videaris, quam ego tua laborarim[16], libero te ista cura.

Παρ' ἐμοί γε καὶ ἄλλοι[17],
Οἵ κέ με τιμήσουσι, μάλιςα δὲ μητιέτα Ζεύς.

Si autem natura es φιλαίτιος[18], illud non perficies, quo minus tua causa velim : hoc assequere, ut, quam in partem tu accipias, minus laborem. Hæc ad te scripsi liberius, fretus conscientia officii mei, benevolentiæque, quam a me certo judicio susceptam[19], quoad tu voles, conservabo. Vale.

16. *Laborarim*. Quum aliis in rebus, de quibus epist. 9, tum in supplicatione tibi decernenda, de qua epistola ultima. Man.

17. Παρ' ἐμοί γε καὶ ἄλλοι. « Apud me quidem et alii, qui me colant, maxime autem consiliarius Jupiter ». Iliad. A, 174.

18. Φιλαίτιος. Querulus, accusandi cupidus. Vide ad Attic. XIII, 20. Ed.

19. *Certo judicio susceptam*. Eo susceptam animo, ut perpetuo conservarem. Hoc dicit, ne videatur ficte in gratiam rediisse; quod suspicari Appius videbatur, quum in malam partem acciperet ea, quæ minime contra ejus existimationem a se fieri Cicero voluerat. Man.

8.

EPISTOLA VIII.

Refellit, quæ Appius objecerat, probatque, si quid egerit, quod inique interpretetur Appius, aut imprudenter illum facere, qui malevolorum sermonibus credat, aut astute nimis, qui, quæ sibi in mentem veniant, aliis attribuat. Deinde gratum sibi esse ostendit, quod de urbanis rebus perscripserit, et promiserit de suis: in quibus id maxime rogat, ne prorogari provinciam concedat. Tandem de bellicis provinciæ rebus addit, et crebras poscit literas. (Mopsuhestiæ[1], anno U. C. 702.)

M. T. C. PROC. S. D. APPIO PULCHRO.

Etsi, quantum ex tuis literis intelligere potui, videbam, te hanc epistolam, quum ad Urbem esses[2], esse lecturum, refrigerato jam levissimo sermone hominum provincialium[3]; tamen, quum tu tam multis verbis ad me de improborum oratione scripsisses, faciendum mihi putavi, ut tuis literis brevi responderem. Sed prima duo capita epistolæ tuæ, tacita mihi quodam modo relinquenda sunt. Nihil enim habent, quod aut definitum sit, aut certum, nisi me vultu et taciturnitate significasse, tibi non esse amicum; idque pro tribunali, quum aliquid ageretur, et nonnullis in convi-

1. *Mopsuhestia*, urbs Ciliciæ. Ed.

2. *Quum ad Urbem esses. Esse ad Urbem* dicebantur, qui cum potestate provinciali aut nuper e provincia revertissent, aut nondum in provinciam profecti essent. Sic enim scripsit Asconius; eoque modo Cicero, Sallustius, et alii ejusdem ætatis loquuti. Solebant autem, qui ob res in provincia gestas triumphum peterent, extra Urbem exspectare, donec, lege lata, triumphantes Urbem introire possent. Et de triumpho Appium cogitasse, ex epist. 10 cognoscitur; ne triumpharet, accusatione Dolabellæ factum est, epist. 6 lib. VIII. Man.

3. *Hominum provincialium*. Quibus de meo in te animo falsa narrantibus credidisti. Phryges et Lycaones nominat epist. 10. Idem.

viis intelligi potuisse. Hoc totum nihil esse, possum intelligere : sed quum sit nihil, ne quid dicatur quidem intelligo. Illud quidem scio, meos multos, et illustres, et ex superiore, et ex æquo loco[4] sermones habitos cum tua summa laude, et cum magna significatione[5] nostræ familiaritatis, ad te vere potuisse deferri. Nam, quod ad legatos[6] attinet, quid a me fieri potuit aut elegantius, aut justius, quam ut sumptus egentissimarum civitatum minuerem, sine ulla imminutione dignitatis tuæ, præsertim ipsis civitatibus postulantibus? Nam mihi totum genus legationum[7], tuo nomine proficiscentium, notum non erat. Apameæ quum essem, multarum civitatum principes ad me detulerunt, sumptus decerni legatis nimis magnos, quum solvendo civitates non essent. Hic ego multa simul cogitavi. Primum, te hominem, non solum sapientem, verum etiam, ut nunc loquimur[8], urbanum, non arbitrabar genere isto legationum delectari; idque me arbitror Synnadis[9] pro tribunali multis verbis disputavisse : primum[10], Appium Claudium senatui populoque romano, non Myndensium testimonio (in ea enim civitate[11] mentio facta est), sed sua sponte, esse

4. *Ex superiore, et ex æquo loco.* Et pro tribunali, et privatis in locis, sive ut supra, *in conviviis.* MAN.

5. Alii, « sollicitudine, significatione ». J. V. L.

6. *Ad legatos.* Questus erat Appius, quod legatos civitatum Romam ire, ut Appium in senatu laudarent, Cicero prohibuisset. MAN.

7. *Totum genus legationum.* Hanc unam ob causam legatos Romam ire, ut te laudarent, nesciebam. IDEM.

8. *Ut nunc loquimur.* Non quod, *Urbanus*, novum esset verbum, quum eo Plautus quoque non semel usus esset; sed quod nova tunc significatio. Quod enim peregrini homines ab urbanis morum elegantia et lepore vincebantur; inde cœptum Ciceronis ætate, *urbanus homo* dici, pro eo, cujus in factis aut dictis nihil odiosum, nihil inconditum, nihil turpe notaretur. Epistola etiam proxima urbanitatem in Appio laudavit. IDEM.

9. *Synnadis.* Oppido Phrygiæ.

10. Martyni-Laguna legit *nimirum.* J. V. L.

11. *In ea enim civitate.* Ex his verbis, proxime legendum, *Synnadensium*, non *Myndensium*, conjicio :

laudatum; deinde, me ista[12] vidisse multis accidere, ut eorum causa legationes Romam venirent, sed his legationibus non meminisse ullum tempus laudandi, aut locum dari; studia mihi eorum placere, quod in te bene merito grati essent; consilium totum videri minime necessarium. Si autem vellent declarare in eo officium suum, laudaturum me, si qui suo sumptu functus esset officio; concessurum, si legitimo[13]; non permissurum, si infinito. Quid enim reprehendi potest, nisi quod addis, visum esse quibusdam edictum[14] meum, quasi consulto ad istas legationes impediendas esse accommodatum? Jam non tam mihi videntur injuriam facere, si qui[15] hæc disputant, quam si cujus aures ad hanc disputationem patent. Romæ composui edictum: nihil addidi, nisi quod publicani me rogarunt, quum Samum ad me venissent, ut de tuo edicto totidem verbis transferrem in meum. Diligentissime scriptum caput est, quod pertinet ad minuendos sumptus civitatum: quo in capite sunt quædam nova, salutaria civitatibus; quibus ego magnopere delector. Hoc vero, ex quo suspicio nata est, me exquisisse aliquid, in quo te offenderem, translatitium est[16]. Neque enim eram tam desipiens, ut privatæ rei causa legari putarem, qui et tibi non privato, et pro

quum dixerit jam, « idque me arbitror Synnadis pro tribunali multis verbis disputavisse ». Man.—*Midaensium* legi oportuit, ab oppido Phrygiæ Midaio, quod Græci Μιδάειον scribunt. Fuit enim pars ea Phrygiæ sub proconsulis Ciliciæ administratione, a qua longe Myndos Carica abfuit. Quart.

12. Forte rectius, *ita*. J. V. L.

13. *Legitimo*. Quantum lex Cornelia concedebat. Epistola decima. Man.

14. *Edictum*. Ex quo in provincia jus dicerem. Idem.

15. Alii, « facere ii, qui ». J. V. L.

16. *Translatitium est*. Usitatum, quod ad omnes consuetudine transfertur. Hæc igitur est sententia Ciceronis. Quod edixi, ne legati Romam injussu meo proficiscerentur; ex quo suspicatus es, me exquisivisse aliquid, in quo te offenderem: novi nihil feci, aut a me exquisitum, ut minuerem dignitatem tuam: translatitium id

re non privata sua, sed publica, non in privato, sed in publico orbis terræ consilio (id est, in senatu[17]), ut gratias agerent, mittebantur: neque quum edixi[18], ne quis injussu meo proficisceretur, exclusi eos, qui me in castra, et qui trans Taurum persequi non possent. Nam id est maxime in tuis literis irridendum. Quid enim erat, quod me persequerentur in castra, Taurumve transirent, quum ego Laodicea usque ad Iconium iter ita fecerim, ut me omnium illarum diœcesium, quæ cis Taurum sunt, omniumque earum civitatum magistratus legationesque convenirent? Nisi forte postea cœperunt legare[19], quam ego Taurum transgressus sum: quod certe non ita est. Quum enim Laodiceæ, quum Apameæ, quum Synnadis, quum Philomeli[20], quum Iconii essem; quibus in oppidis omnibus

fuit, usitatum antea. Quum enim nec privatæ rei causa, nec ut homini privato, nec ut in privato loco, sed ut in senatu gratias tibi agerent, mitti legatos intelligerem; cur in eo me de tua privata contumelia cogitasse putas? Quod si tua privata res, non publica, ageretur; querendi fortasse de me si non veram, speciosam tamen causam haberes. Nunc, si privatæ rei causa legari credidissem, plane desipiens fuissem. Man.

17. Schütz quatuor hæc verba, ut manifestum glossema, delevit. Ernest. uncerat. J. V. L.

18. *Neque quum edixi.* Duo videtur Appius objecisse Ciceroni: primum edixisse, ne quis injussu suo e provincia discederet; secundum, trans Taurum abiisse, quo civitatum legati eum persequi non possent, ut facultatem eundi Romam peterent. Quo facto videbantur excludi, id est, omni eundi Romam potestate privari. Hoc ultimum confutat Cicero, dum ostendit nihil fuisse opus, ut eum legati extra Taurum persequerentur, siquidem prius montem Taurum quam transiret, istius generis legationes jam audierat. Quart.

19. *Nisi forte postea cœper. legare.* Cicero sic argumentatur: Nullam habuerunt causam me sequendi in castra magistratus urbium et diœcesium, qui tibi legationem decreverunt, quum ego per illorum fines iter fecerim, iisque tam diu sim commoratus, ut possent me omnes commodissime convenire, et de illis legationibus mecum agere, quippe quas jam ante adventum meum constituerant. Ergo non necesse fuit quemquam hoc nomine me sequi in castra et trans Taurum, et nec ego quemquam edicto meo exclusi legatione, quod tu scribebas. Græv.

20. *Philomeli. Philomelum*, vel *Philomelium*, urbs Phrygiæ Majoris, cujus incolæ *Philomelienses*. Verr. III, 83.

commoratus[21] sum; omnes jam istius generis legationes erant constitutæ. Atque hoc tamen te scire volo, me, de isto sumptu legationum aut minuendo, aut remittendo, decrevisse nihil, nisi quod principes civitatum a me postulassent[22]: ne in venditionem tributorum[23], et illam acerbissimam exactionem, quam tu non ignoras, capitum atque ostiorum[24], inducerentur sumptus[25] minime necessarii. Ego autem quum hoc suscepissem, non solum justitia, sed etiam misericordia adductus, ut levarem miseriis perditas civitates, et perditas maxime per magistratus suos[26], non potui in illo sumptu non necessario negligens[27] esse: tu, quum istiusmodi sermones ad te delati de me sunt, non debuisti credere. Si autem hoc genere delectaris, ut, quæ tibi in mentem veniant, aliis attribuas, genus sermonis inducis in amicitiam minime liberale.

21. *Commoratus.* « Biduum Laodiceæ, quatriduum Apameæ, triduum Synnadis, totidem dies Philomeli. » Sic enim scripsit ad Catonem epist. 4 lib. XV. Aliter tamen ad Attic. epist. 16 et 20 lib. V. Commoratus autem, quia jus in iis oppidis dixit. Qua jurisdictione nihil æquabilius, nihil lenius, nihil gravius esse potuisse, scripsit ad Attic. epist. 20 lib. V. Man.

22. Martyni-Laguna, « maxime postulassent ». J. V. L.

23. *Venditionem tributorum.* Est, locationem et redemptionem, quum universa summa tributi præsens sumitur a publicanis ad hastam invitatis. J. F. Gron.

24. *Capitum atque ostiorum.* Quum per singula capita atque ostia exiguntur tributa per eos, quibus vendita sunt. Man.

25. *Inducerentur sumptus.* Ne propter sumptus minime necessarios, illæ per se satis graves exactiones onerarentur. Ne in eas sumptus inutiles imputarentur. Agrar. XI, 26: « Hic ager omnis, quoquo pretio emptus erit, tamen ingens pecunia vobis inducetur ». Verr. I, 41: « Pecuniam grandem, quemadmodum in rationes inducerent ». Infra, epistola 10. J. F. Gron.

26. *Per magistratus suos.* Hoc adjunxit, ne perditas ab Appio civitates videatur dicere. Perditas tamen per Appium maxime, significat in epistolis ad Attic. atque hæc ipsa tributa memorat epist. 16 lib. V. Man.

27. *Negligens.* Non potui esse facilis ac liberalis in decernendo hoc sumptu, sive permittendo, ut hunc, qui minime necessarius est, sumptum facerent. *Negligens* hic rara et exquisita significatione accipitur pro prodigus, effusus in sumptus, cui opponi-

Ego si in provincia detrahere de tua fama umquam cogitassem, non ad generum tuum Lentulum[28], neque ad libertum tuum Brundisii, neque ad præfectum fabrum Corcyræ, quem in locum me venire velles, retulissem. Quare potes, doctissimis hominibus auctoribus, quorum sunt de amicitia gerenda præclarissime scripti libri, genus hoc totum orationis tollere: « Disputabant; ego contra disserebam: dicebant; ego « negabam ». An mihi de te nihil esse dictum umquam putas? ne hoc quidem, quod, quum me Laodiceam venire voluisses, Taurum ipse transisti? quod iisdem diebus meus conventus erat Apameæ[29], Synnadis, Philomeli; tuus Tarsi? Non dicam plura, ne, in quo te objurgem, id ipsum videar imitari. Illud dicam, ut sentio: si ista, quæ alios loqui dicis, ipse sentis, tua summa culpa est; sin autem alii tecum hæc loquuntur, tua tamen, quod audis, culpa nonnulla est. Mea ratio in tota amicitia nostra constans et gravis reperietur. Quod si quis me astutiorem fingit, quid potest esse

tur *diligens*, hoc est, frugalis, parcus. Suet. Galb. 14: « His diverso vitiorum genere grassantibus adeo se abutendum permisit et tradidit, ut sibi ipse non constaret: modo acerbior parciorque, modo remissior ac negligentior quam conveniret principi electo, atque illius ætatis ». Sicut *acerbior* hic opponitur τῷ *remissior*, sic *parcior* opponitur τῷ *negligentior*. Horum vitiorum sibi contrariorum exempla statim subjicit; negligentiæ quidem, quod a comitibus donari gratias, vectigalia, et immunitates poenas sit. Ibid. cap. præcedenti: « Ordinario dispensatori breviarium rationum offerenti paropsidem leguminis pro sedulitate ac diligentia porrexisse ». Diligentia hic est frugalitas, parcimonia, propria patrumfamilias virtus, qui *diligentes* dicuntur, hoc est, frugi. Cicero in Verr. IV: « Diodorus homo frugi ac diligens, qui sua servare vellet ». Plaut. Amphit. III, 3: « Recte loquere, et proinde ut diligentem decet uxorem ». Græv.

28. *Ad generum tuum Lentulum*. Pompeius filius, et M. Brutus, generi hujus Appii laudantur epist. 4. Lentuli autem nusquam mentio: neque id nomen codices Græviani habent, estque suspectum Manutio: glossema Ursino: cui Grævius ad subscribendum pronus est. Cellar. — Delent quidam *Lentulum*. J. V. L.

29. *Quod iisdem diebus meus conventus erat Apameæ*. Hoc est, quod iisdem diebus ego jus dicerem Apameæ. Cellar.

callidius[30], quam, quum te absentem semper defenderim, quum præsertim mihi usu[31] venturum non arbitrarer, ut ego quoque absens a te defendendus essem; nunc committerem, ut tu jure optimo me absentem deserere posses?

Unum genus excipio sermonis, in quo persæpe aliquid dicitur, quod te putem nolle dici[32]; si aut legatorum tuorum cuipiam, aut præfectorum, aut tribunorum militum male dicitur: quod tamen ipsum non mehercule adhuc accidit me audiente, ut aut gravius diceretur, aut in plures[33], quam mecum Corcyræ Clodius est loquutus; quum in eo genere maxime quereretur, te aliorum improbitate minus felicem fuisse. Hos ego sermones, quod et multi sunt, et tuam existimationem, ut ego sentio, non offendunt, lacessivi numquam, sed non valde repressi. Si quis est, qui neminem bona fide in gratiam putet redire posse, non nostram is perfidiam coarguit, sed indicat suam; simulque non de me is pejus, quam de te, existimat. Sin autem quem mea instituta in provincia non delectant, et quadam dissimilitudine institutorum meorum ac tuorum lædi se putat[34], quum uterque nostrum recte fecerit, sed non idem uterque sequutus sit; hunc ego

30. Schütz edidit consulto, *calidius*. J.V.L.

31. Alii male, *usum*. J.V.L.

32. *Quod te putem nolle dici*. Legendum esse, « quod te putem non nolle dici », declarat id quod sequitur non longe admodum. Ibi, « Hos ego sermones, quod et multi sunt, et tuam existimationem, ut ego sentio, non offendunt, lacessivi numquam, etc. » Nam hæc verba, « quod te putem non nolle dici », hanc vim habent, de quo te putem non laborare, si dicatur, quia scilicet existimationem tuam non lædat. Quod si liceret libris consentientibus reponere, « quod te putem non valde nolle dici », vel sic, « quod te putem non nimium nolle dici, etc. » multo magis probarem. LAMB.

33. Martyni-Laguna revocavit ex edd. priscis, *impurius*. J.V.L.

34. *Lædi se putat*. Notat homines provinciales, qui non eosdem e Ciceronis institutis fructus caperent, quos ex Appii administratione capere con-

amicum habere non curo. Liberalitas tua, ut hominis nobilissimi, latius in provincia patuit. Nostra si angustior (etsi de tua prolixa beneficaque natura limavit[35] aliquid posterior annus, propter quamdam tristitiam temporum), non debent mirari homines, quum et natura semper ad largiendum ex alieno fuerim restrictior, et temporibus, quibus alii moventur, iisdem ego movear,

Med esse acerbum sibi, ut sim dulcis mihi[36].

De rebus urbanis quod me certiorem fecisti, quum per se mihi gratum fuit, tum quod significasti, tibi omnia mea mandata curæ fore. In quibus unum illud te præcipue rogo, ut cures, ne quid mihi ad hoc negotii aut oneris accedat, aut temporis; Hortensiumque, nostrum collegam et familiarem[37], roges, ut, si unquam mea causa quidquam aut sensit, aut fecit, de hac quoque sententia bima[38] decedat, quia mihi nihil potest esse inimicius. De nostris rebus quod scire vis, Tarso nonis octobr. Amanum[39] versus profecti sumus.

sueverant. Huc spectat id, quod sequitur : « Liberalitas tua latius in provincia, etc. » Alii legendum arbitrantur, « Lædi te putat », discedentes primum ab antiquis libris, deinde etiam (ut mihi videor ostendisse) a mente Ciceronis. Man.

35. *Limavit.* Μεταφορικῶς· minuit omnes inutiles sumptus quasi conterendo. Vict. — Male quidam tentaverunt *limitavit*, quos refellit *Prévost*. Ed.

36. *Ut sim dulcis mihi.* Ut meæ laudi consulam. Aperta translatio, contrariis expressa, ut in Lælio : « Scitum est illud Catonis, multo melius de quibusdam acerbos inimicos mereri, quam eos amicos, qui dulces videntur ». Man. — Hæc Gronovius charactere distinxit, tamquam ex vetere auctore desumpta verba, quod Oliv. non sequutus est. Ed.

37. *Collegam et familiarem.* Q. Hortensius orator Appii et Ciceronis collega in auguratu. Immo Ciceronem ipsum inauguraverat; quod Cicero in Bruto, 1, testatur. Hortensius autem hoc tempore censuerat, ut provinciæ in biennium darentur. Ed.

38. *Sententia bima.* Ut provinciæ per biennium ab iisdem obtinerentur. Man.

39. *Amanum.* Quo in monte quæ gesserit, scripsit ad Cœlium epist. 10 lib. II, sed copiosius ad Catonem epist. 4 lib. XV. Cell.

Hæc scripsi postridie ejus diei, quum castra haberem in agro Mopsuhestiæ[40]. Si quid egero, scribam ad te; neque domum umquam ad meos literas mittam, quin adjungam eas, quas tibi reddi velim. De Parthis quod quæris, fuisse nullos puto. Arabes qui fuerunt, admixto Parthico ornatu[41], dicuntur omnes revertisse. Hostem esse in Syria negant ullum. Tu velim ad me quam sæpissime, et de tuis rebus scribas, et de meis, et de omni reipublicæ statu. De quo sum sollicitus eo magis, quod ex tuis literis cognovi, Pompeium nostrum in Hispaniam[42] iturum. Vale.

40. *Mopsuhestiæ*, i. e. *sacrarium Mopsi.* Cicero de Div. I, 40, hanc urbem a Mopso conditam scribit. Ed.

41. *Parthico ornatu.* Quo plus terroris inferrent. Finitimi Syriis Arabes sunt: ideo facilis irruptio est. Epist. 10 lib. VIII. Man.—Schütz, ex epist. 10 lib. VIII, « qui fuerunt immissi, Parthico ornatu ». J. V. L.

42. *Hispaniam.* Quam per legatos absens administrabat, acceptam lege Trebonia in quinquennium. Man.

EPISTOLA IX.

Appii literis humanissime scriptis, humanitate pari respondet, eique de triumphi spe gratulatur, et ad absolvendos augurales libros hortatus, petit ut supplicationem sibi decerni curet. (Ex Cilicia, anno U. C. 703.)

M. T. C. APPIO PULCHRO S. D.

Vix tandem legi literas dignas Appio Claudio[1], plenas humanitatis, officii, diligentiæ. Adspectus videlicet Urbis tibi tuam pristinam urbanitatem reddidit. Nam, quas ex itinere ante, quam ex Asia egressus esses[2], ad me

1. *Dignas Appio Claudio.* Intelligendum est Appium Claudium Ciceronis benevolentiæ respondisse. Ed.

2. Olim *egressus es.* Correxit Ernest. e cod. Lips. qui habet *ees*, scilicet per compendium. J. V. L.

literas misisti, unas de legatis a me prohibitis proficisci, alteras de Appianorum[3] ædificatione impedita, legi perinvitus. Itaque conscientia meæ constantis erga te voluntatis rescripsi tibi subiratus. Iis vero literis lectis, quas Philotimo, liberto meo, dedisti, cognovi intellexique, in provincia multos fuisse, qui nos, quo animo inter nos sumus, esse nollent; ad Urbem vero ut accesseris, vel potius ut primum tuos videris, cognosse te ex iis, qua in te absentem fide, qua in omnibus officiis tuendis erga te observantia et constantia fuissem. Itaque quanti illud me æstimare putas, quod est in tuis literis scriptum: si quid inciderit, quod ad meam dignitatem pertineat, etsi vix fieri possit, tamen te parem mihi gratiam relaturum? Tu vero facile[4] facies. Nihil est enim, quod studio et benevolentia, vel amore potius, effici non possit. Ego, etsi et ipse ita judicabam, et fiebam crebro a meis per literas certior; tamen maximam lætitiam cepi ex tuis literis de spe minime dubia et plane explorata triumphi tui. Neque vero ob eam causam, quo ipse facilius consequerer: nam id quidem Ἐπικούρειον[5] est; sed, mehercule, quod tua dignitas atque amplitudo mihi est ipsa cara per se. Quare quoniam plures tu habes, quam cæteri, quos scias in hanc provinciam proficisci, quod te adeant fere omnes, si quid velis[6]: gratissimum mihi feceris, si ad me, simul atque adeptus eris, quod et tu confidis, et ego opto, literas miseris. Longi subsellii (ut

3. *Appianorum.* Vid. epist. 7.

4. Alii, ut Mart. Lag. *facillime.* J. V. L.

5. Ἐπικούρειον. Esse hoc ejus hominis, qui Epicuri sententiam sequeretur, id est, qui ad se ipsum omnia referret, et in sua utilitate cuncta poneret. Vid. lib. VII, epist. 12. Man.

6. *Si quid velis.* Te rogant quæsitum num quid velis, num quid habeas ibi, quod nuntiari conficive velis. Erat propria et solennis formula qua utebantur abituri, offerentes suam operam et ministerium ad quævis officia. Nihil frequentius apud comicos. Græv.

noster Pompeius appellat) judicatio[7] et mora, si quem tibi item unum alterumve diem abstulerit: quid enim potest amplius? tua tamen dignitas suum locum obtinebit. Sed, si me diligis, si a me diligi vis, ad me literas, ut quam primum lætitia afficiar, mittito.

Et velim, reliquum quod est promissi ac[8] muneris tui, mihi persolvas. Quum ipsam cognitionem juris augurii consequi cupio, tum mehercule tuis incredibiliter studiis erga me muneribusque delector. Quod autem a me tale quiddam desideras, sane mihi considerandum est, quonam te remunerer potissimum genere: nam profecto non est meum, qui in scribendo, ut soles admirari, tantum industriæ ponam, committere, ut negligens scribendo fuisse videar: præsertim quum id non modo negligentis, sed etiam ingrati animi crimen futurum sit. Verum hæc videbimus. Illud, quod polliceris, velim pro tua fide diligentiaque, et pro nostra, non instituta, sed jam inveterata amicitia, cures, enitare, ut supplicatio[9] nobis quam honorificentissime, quam primumque decernatur. Omnino serius misi literas, quam vellem: in quo quum difficultas navigandi fuit odiosa, tum[10] in ipsum discessum senatus[11] incidisse credo literas meas. Sed id feci adductus auctoritate et consilio tuo: idque a me recte factum puto, quod non statim, ut appellatus impera-

7. *Longi subsellii... judicatio.* Est res, ad quam decernendam multi requiruntur qui judices sedeant, quæ a magno judicum consessu definienda est, ut hic senatus, qui de triumphis judicabat. Postquam vero senatus decretum populo probatum erat, poterat dux triumphaturus Urbem intrare cum nomine imperatoris, quod diem unum servare poterat. Vide Dion. lib. XXXI, de triumpho Pomtinii agentem. Ed.

8. *Reliquum quod est promissi ac muneris.* De libris auguralibus. Corr.

9. *Supplicatio.* Pro rebus in Amano monte gestis: ex qua victoria imperator appellatus est. Man.

10. *Tum.* In aliis edd. post *tum* abest *in.* J. V. L.

11. *Discessum senatus.* Discedebat

torsim, sed aliis rebus additis[12], æstivisque confectis[13], literas miserim. Hæc igitur tibi erunt curæ, quemadmodum ostendis; meque totum, et mea, et meos commendatos habebis. Vale.

senatus aprili mense, cujus fere dies omnes vel ludis dabantur, vel festi erant, vel comitiales, quibus haberi senatum non licebat. Max.

12. *Aliis rebus additis.* Capto Pindenisso die quinquagesimo septimo, postquam oppugnari cœptum erat. Idem.

13. *Æstivisque confectis.* Quum in hiberna milites dimittuntur; nec jam bellum geri per anni tempus licet. Idem.

EPISTOLA X.

Appium Dolabella, reversum e Cilicia, de majestate et de ambitu accusaverat, quo tempore Tulliam duxerat, filiam Ciceronis. Id factum, inscienti se, conatur probare. Præterea suspicionem impeditæ legationis, quæ ad laudandum illum decreta fuisset, conatur eripere. Addiderat gestorum in provincia narrationem, quæ periit. Tandem auguratur, censuram ei delatum iri. (Laodiceæ, anno U. C. 703.)

M. T. C. APPIO PULCHRO S. D.

Quum est ad nos allatum de temeritate eorum, qui tibi negotium facesserent, etsi graviter primo nuntio commotus sum, quod nihil tam præter opinionem meam accidere potuit: tamen, ut me collegi, cætera mihi facillima videbantur, quod et in te ipso maximam spem, et in tuis[1] magnam habebam; multaque mihi veniebant in mentem, quamobrem istum laborem tibi etiam honori putarem fore. Illud plane moleste tuli, quod certissimum et justissimum triumphum hoc invidorum consilio esse tibi ereptum[2] videbam. Quod

1. *Tuis.* Pompeius, socer unius e filiabus Appii, et Brutus, Appii gener, qui illi summa ope favebant. Ed.

2. *Ereptum.* Dolabellæ accusatione

tu si tanti facies, quanti ego semper judicavi faciendum esse: facies sapienter, et ages victor ex inimicorum dolore triumphum justissimum. Ego enim plane video fore, nervis, opibus, sapientia tua, vehementer ut inimicos tuos pœniteat intemperantiæ suæ. De me tibi sic, contestans omnes deos, promitto atque confirmo, me pro tua dignitate (malo enim dicere, quam pro salute), in hac provincia, cui tu præfuisti, rogando deprecatoris, laborando propinqui, auctoritate cari hominis, ut spero, apud civitates, gravitate imperatoris suscepturum officia[3] atque partes. Omnia volo a me et postules, et exspectes: vincam meis officiis cogitationes tuas.

Q. Servilius perbreves mihi a te literas reddidit, quæ mihi tamen nimis longæ visæ sunt. Injuriam enim mihi fieri putabam, quum rogabar. Nollem accidisset tempus, in quo perspicere posses, quanti te, quanti Pompeium, quem unum ex omnibus facio, ut debeo, plurimi, quanti Brutum facerem: quamquam in consuetudine quotidiana perspexisses, sicut perspicies. Sed, quoniam accidit, si quid a me prætermissum erit, commissum facinus et admissum dedecus confitebor. Pomtinius, qui a te tractatus est[4] præstanti ac singulari fide, cujus tui beneficii sum ego testis, præstat tibi memoriam benevolentiamque, quam debet: qui, quum maximis rebus suis coactus, a me invitissimo decessisset; tamen, ut vidit interesse tua, conscendens

factum, ut triumphi spem abjiceres, Urbem ingressus ad defensionem. Vide lib. VIII, epist. 6. Cell.

3. *Suscepturum officia.* Ne quis ex provincia Romam iret, ut adversus Appium testimonium diceret. Hinc illud epistola sequenti: « De mercenariis testibus, a suis civitatibus notandis... fiet a me, quum per Asiam decedam ». Man.

4. *Qui a te tractatus est.* Quum tu cos. illi in petitione triumphi ex Allobrogibus victis, contra Catonem et Servilium prætores favisti. Corr.

jam navem, Epheso Laodiceam[5] revertit. Talia te quum studia videam habiturum esse innumerabilia, plane dubitare non possum, quin tibi amplitudo[6] ista sollicitudo futura sit. Si vero effeceris[7], ut censores creentur[8], et, si ita gesseris censuram, ut et debes, et potes: non tibi solum, sed tuis omnibus video in perpetuum summo te præsidio futurum. Illud pugna et enitere, ne quid nobis temporis prorogetur: ut, quum hic tibi satisfecerimus, istic quoque nostram in te benevolentiam navare possimus. Quæ de hominum atque ordinum omnium erga te studiis scribis ad me, minime mihi miranda, et maxime jucunda acciderunt; eademque ad me perscripta sunt a familiaribus meis. Itaque capio magnam voluptatem, quum tibi, cujus mihi amicitia non solum ampla, sed etiam jucunda est, ea tribui, quæ debeantur; tum vero remanere etiam nunc in civitate nostra studia, prope omnium consensu, erga fortes et industrios viros: quæ mihi ipsi una[9] semper tributa merces est laborum et vigiliarum mearum.

Illud vero mihi permirum accidit, tantam temeritatem fuisse in eo adolescente[10], cujus ego salutem duobus capitis judiciis[11] summa contentione defendi,

5. *Laodiceam*. Ut in provincia operam daret, ne testes in Appium Romam irent, ex quo patet, accusatum Appium de rebus in provincia gestis, quibus majestatem populi romani læsisse videretur. Man.

6. *Amplitudo*. Sic omnes MSS, quod quum durum nonnullis, sed perperam, videretur, *amplitudini* substituerunt. Cell. — Sensum facilius perspiciet, qui voces sic ordinabit: « Quin sollicitudo ista sit futura tibi amplitudo ». Quin ista sollicitudo incrementum tibi allatura sit amplitudinis ac dignitatis. Hoc ipsum est, quod ante dixit, putare se, Appio hunc « laborem etiam honori fore ».

7. Alii, *efficis*, male, sequente τῷ *gesseris*. Ed.

8. *Ut censores creentur*. Quod si accidat, fore non dubitat, ut censor ipse Appius creetur. Itaque subjungit: « et si ita gesseris censuram ». Creatus autem est cum L. Pisone, in quem exstat Ciceronis oratio. Man.

9. *Una*. Una in primis. Habet enim non tam definiendi, quam augendi vim. Id.

10. *Adolescente*. Dolabella. Id.

11. *Duobus capitis judiciis*. Ep. 11

ut, tuis inimicitiis suscipiendis, oblivisceretur patroni omnium fortunarum ac rationum suarum: præsertim quum tu omnibus vel ornamentis, vel præsidiis redundares; illi (ut levissime dicam) multa deessent. Cujus sermo stultus [12] et puerilis erat jam antea ad me a M. Cœlio [13], familiari nostro, perscriptus: de quo item sermone multa scripta sunt abs te. Ego autem citius cum eo, qui tuas inimicitias suscepisset, veterem conjunctionem diremissem, quam novam [14] conciliassem. Neque enim de meo erga te studio dubitare debes; neque id est obscurum cuiquam in provincia, nec Romæ fuit.

Sed tamen significatur in tuis literis suspicio quædam, et dubitatio tua: de qua alienum tempus est mihi tecum expostulandi; purgandi autem mei, necessarium. Ubi enim ego cuiquam legationi fui impedimento, quo minus Romam ad laudem tuam mitteretur? aut in quo potui, si te palam odissem, minus, quod tibi obesset, facere? si clam, magis aperte inimicus esse? Quod si essem ea perfidia, qua sunt ii, qui in nos hæc conferunt; tamen ea stultitia certe non fuissem, ut aut in obscuro odio apertas inimicitias, aut, in quo tibi nihil nocerem, summam ostenderem voluntatem nocendi. Ad me adire quosdam memini, nimirum ex Epicteto [15], qui dicerent, nimis magnos

lib. VI scripsit se Dolabellæ periculis non defuisse. *Capitis* autem *judicium* fuit, quo libertas, aut civitas amittebatur. MAN.

12. *Sermo stultus*. Dictitabat fortasse, probari a Cicerone accusationem illam, hoc argumento, quod sibi tunc filiam suam collocasset. ID.

13. *A M. Cœlio*. Literæ Cœlii ad quas alludit Cicero videntur periisse: nihil enim in his, quæ exstant, reperitur, quod ad hunc locum spectare possit. ED.

14. *Novam*. Nuptiis filiæ conciliatam.

15. Verba, « nimirum ex Epicteto », quæ aberant, addidit primus Victorius auctoritate duorum codd. Schütz delet *nimirum*, ut repetitum ex antecedente *memini*. J. V. L.

sumptus legatis decerni: quibus ego non tam imperavi, quam censui [16], sumptus legatis quam maxime ad legem Corneliam [17] decernendos. Atque in eo ipso me non perseverasse, testes sunt rationes [18] civitatum, in quibus, quantum quæque voluit, legatis tuis datum induxit [19]. Te autem quibus mendaciis homines levissimi onerarunt? non modo sublatos sumptus, sed etiam a procuratoribus eorum, qui jam profecti essent, repetitos et ablatos; eamque causam multis omnino non eundi fuisse. Quererer tecum atque expostularem, ni, ut supra scripsi, purgare me tibi hoc tuo tempore [20], quam accusare te mallem; idque putarem esse rectius. Itaque nihil de te, quod credideris de me; quamobrem non debueris credere, pauca dicam. Nam si me virum bonum, si dignum his studiis eaque doctrina, cui me a pueritia dedi; si satis magni animi, non minimi consilii in maximis rebus perspectum habes: nihil in me, non modo perfidiosum et insidiosum [21] et fallax in amicitia, sed ne humile quidem aut jejunum debes agnoscere. Sin autem me astutum et occultum juvat [22] fingere; quid est, quod minus cadere in ejus-

16. *Non tam imperavi, quam censui.* Non tam hoc imperii, quam judicii fuit. Non hoc pro imperio feci, sed quod ita faciendum censui. MAN.

17. *Ad legem Corneliam.* Sumptum videtur lex Cornelia definiisse, quum ad eorum laudem, qui provinciis præfuissent, legationes Romam mitterentur. Huc illud spectat, quod scriptum est epist. 8: « Laudaturum me, si quis suo sumptu functus esset officio; concessurum, si legitimo; non permissurum, si infinito ». IDEM. — Ea quidem lege Cornelia, quam L. Sylla tulerat, hoc genus tributi pro omnibus Asiæ civitatibus statuebatur. ED.

18. *Rationes.* Tabulæ publicæ, in quas accepti expensique ratio refertur. MAN.

19. *Induxit.* Usurpari solitum est hoc verbum in expensis perscribendis. Eodem modo loquutus, orat. 2 in Rullum: « Ut agros, inquit, a vobismet ipsis emptos, quanti velletis populo romano induceretis ». ID.

20. *Hoc tuo tempore*, sc. quum te sollicitant inimicitiæ Dolabellæ, qui Appium majestatis accusabat. ED.

21. Illud *et insidiosum* Mart. Lag. delevit. Sane et male sonat post *perfidiosum*, et ejus vis jam est in *fallax*. Sed dant omnes libri. J. V. L.

22. Apud alios, *lubet*. J. V. L.

modi naturam possit, quam aut florentissimi hominis aspernari benevolentiam, aut ejus existimationem oppugnare in provincia, cujus laudem domi defenderis? aut in ea re animum ostendere inimicum, in qua nihil obsis? aut id eligere ad perfidiam, quod ad indicandum odium apertissimum sit, ad nocendum, levissimum? Quid erat autem, cur ego in te tam implacabilis essem, quum te ex fratre meo, ne tunc quidem, quum tibi prope necesse esset[23] eas agere partes, inimicum mihi fuisse cognossem? Quum vero reditum nostrum in gratiam uterque expetisset: quid in consulatu tuo frustra mecum egisti, quod me aut facere, aut sentire voluisses? Quid mihi mandasti, quum te Puteolis prosequerer[24], in quo non exspectationem tuam diligentia mea vicerim? Quod si id est maxime astuti, omnia ad suam utilitatem referre; quid mihi tandem erat utilius, quid commodis meis aptius, quam hominis nobilissimi atque honoratissimi conjunctio, cujus opes, ingenium, liberi, affines, propinqui, mihi magno vel ornamento, vel præsidio esse possent? Quæ tamen ego omnia in expetenda amicitia tua, non astutia quadam, sed aliqua potius sapientia, sequutus sum. Quid? illa vincula, quibus quidem libentissime adstringor, quanta sunt? studiorum similitudo, suavitas consuetudinis, delectatio vitæ atque victus, sermonis societas, literæ interiores[25]. Atque hæc domestica: quid illa tandem popularia? reditus illustris in gratiam, in quo ne per imprudentiam quidem[26] errari

23. *Prope necesse esset*. Quia frater tuus, P. Clodius, me oppugnaret. MAN.

24. *Te Puteolis prosequerer*. In provinciam proficiscentem; erat enim in more Romanis, ut amicos in longinqua itinera abeuntes, partem itineris comitarentur. Epist. 6 lib. XIII: « Quum te prosequerer paludatum ». ED.

25. *Interiores*. Secretiores, reconditæ, quæ ad minus multos pertinent.

26. *Ne per imprudentiam quidem*.

potest, sine suspicione perfidiæ; amplissimi[27] sacerdotii collegium, in quo non modo amicitiam violari apud majores nostros fas non erat, sed ne cooptari[28] quidem sacerdotem licebat, qui cuiquam ex collegio esset inimicus. Quæ ut omittam tam multa atque tanta: quis umquam tanti quemquam fecit, aut facere potuit, aut debuit, quanti ego Cn. Pompeium, socerum tuæ filiæ? Etenim si merita valent, patriam, liberos, salutem, dignitatem, memet ipsum mihi per illum restitutum puto; si consuetudinis jucunditas, quæ fuit umquam amicitia consularium in nostra civitate conjunctior? si illa amoris atque officii signa, quid mihi ille non commisit? quid non mecum communicavit? quid de se in senatu, quum ipse abesset, per quemquam agi maluit? quibus ille me rebus non ornatissimum voluit amplissime? qua denique ille facilitate, qua humanitate tulit contentionem meam pro Milone[29], adversante[30] interdum actionibus suis? quo studio providit, ne qua me illius temporis invidia[31] attingeret, quum me consilio, quum auctoritate, quum armis denique texit

In oratione pro Gabinio: « Ego quum omnes amicitias tuendas semper putavi summa religione et fide, tum eas maxime, quæ essent ex inimicitiis revocatæ in gratiam; propterea quod integris amicitiis officium prætermissum, imprudentiæ, vel, ut gravius interpretemur, negligentiæ excusatione defenditur: post reditum in gratiam si quid est commissum, id non neglectum, sed violatum putatur, nec imprudentiæ, sed perfidiæ assignari solet ». Man. — Vid. lib. VIII, ep. 9.

27. *Amplissimi sacerdotii.* Auguratus. Man.

28. Alii, *optari.* J. V. L.

29. *Contentionem meam pro Milone.* Notum est Pompeium Miloni infensum, certe ejus causæ adversum, forum armatis hominibus cinxisse, et Ciceronis orationem terrore perturbavisse. Miram scilicet *facilitatem!* laudandam *humanitatem!* Ed.

30. *Adversante.* Ita Grævius ex Victorio. Alii, *adversantem.* — Est in Gruter. cod. *adversitante;* et paullo post in Palat. tert. « armis denique detexit suis ». J. V. L.

31. *Invidia.* Quia suspicio fuit, consilio Ciceronis Clodium a Milone interfectum: idque Plancus et Q. Pompeius tribuni pleb. seditiosis concionibus persuadere populo conati sunt. Man.

suis[32]? quibus quidem temporibus hæc in eo gravitas, hæc animi altitudo fuit, non modo ut Phrygi alicui, aut Lycaoni, quod tu in legatis fecisti; sed ne summorum quidem hominum malevolis de me sermonibus crederet. Hujus igitur filius[33] quum sit gener tuus, quumque, præter hanc conjunctionem affinitatis, quam sis Cn. Pompeio carus, quamque jucundus, intelligam: quo tandem animo in te esse debeo? quum præsertim eas ad me is literas miserit, quibus, etiamsi tibi, cui sum amicissimus, hostis essem, placarer tamen; totumque me ad ejus viri, ita de me meriti, voluntatem nutumque converterem. Sed hæc hactenus: pluribus enim etiam fortasse verbis, quam necesse fuit, scripta sunt.

Nunc ea, quæ a me perfecta, quæque instituta sunt, cognosce***. Atque hæc agimus[34], et agemus magis pro dignitate, quam pro periculo tuo. Te enim, ut spero, propediem censorem audiemus: cujus magistratus officia, quæ sunt maximi animi, summique consilii, tibi diligentius et accuratius, quam hæc, quæ nos de te agimus, cogitanda esse censeo. Vale.

32. *Armis denique texit suis*. Exercitum eo tempore Pompeius in Urbe habuit, ne quid respublica ei commissa detrimenti caperet. Man.

33. *Hujus igitur filius*. Cneus, Magni filius, major natu. Sextum autem Liboniam duxisse, Hypsanii Libonis filiam, ex Dione novimus. Ed.

34. *Quæ a me perfecta, quæque instituta sunt, cognosce. Atque hæc agimus*. Ante hæc verba « Atque hæc agimus » multa desunt: quis enim non videat hunc locum esse mutilatum et decurtatum: desiderarique explicationem eorum omnium beneficiorum, quæ Cicero in Appium contulerit, quæque conferre instituisset? Non erimus in hoc longiores, satis enim rem signasse fuit: si quis nobis felicior locum hunc ex antiquiore et minus lacero exemplari restituere potuerit, is a me et studiosis omnibus magnam gratiam inierit. Vict. — *Cognosce*, dixit, quia cum literis commentarium mittebat de rebus a se pro Appio actis et agendis. Partem quidem ipsius epistolæ desiderari nullam puto. Man. — Animadversionem suam pluribus confirmat Victorius in *posterioribus*.

EPISTOLA XI.

Gratulatur Appio de absolutione majestatis, et de ambitu similem eventum sperat. Laudatis Pompeio et Bruto, pollicetur operam suam ad illos notandos, qui testimonium in Appium pretio dixerant. Augurales libros ad otium utriusque servari, orationes autem mitti cupit; et humaniores literas pollicitus, monet, ut proavum in censura imitetur. (Ex Cilicia, anno U. C. 703.)

M. T. C. APPIO PULCHRO, UT SPERO, CENSORI, S. D.

Quum essem in castris ad fluvium Pyramum [1], redditæ mihi sunt uno tempore a te epistolæ duæ, quas ad me Q. Servilius Tarso miserat. Earum in altera dies erat adscripta nonarum aprilium; in altera, quæ mihi recentior videbatur, dies non erat. Respondebo igitur superiori prius, in qua scribis ad me de absolutione majestatis. De qua etsi permultum ante [2] certior factus eram literis, nuntiis, fama denique ipsa (nihil enim fuit clarius : non quo quisquam aliter putasset; sed nihil de insignibus ad laudem viris obscure nuntiari solet): tamen eadem illa lætiora fecerunt mihi tuæ literæ, non solum quia planius loquebantur et uberius, quam vulgi sermo, sed etiam, quia magis videbar tibi gratulari, quum de te ex te ipso audiebam. Complexus igitur sum cogitatione te absentem; epistolam vero

1. *Pyramum*. Fluvium Ciliciæ, qui ex Tauro monte in mare Pamphylium profluit, Issum versus. Strabo, lib. XII.

2. *Permultum ante*. Respuunt hoc aures meæ, quum latini sermonis consuetudo, « permulto ante », requirere videatur. Quamquam Valla quid scripserit, non me fugit. Sed in antiquis fero omnia (quamquam, mendosa non

osculatus, etiam ipse mihi [3] gratulatus sum. Quæ enim a cuncto populo, a senatu, a judicibus, ingenio, industriæ, virtuti tribuuntur (mihi ipsi [4] assentor fortasse, quum ea esse in me fingo); mihi quoque ipsi tribui puto. Nec tam gloriosum exitum tui judicii exstitisse, sed tam pravam inimicorum tuorum mentem fuisse mirabar. De ambitu vero [5] quid interest, inquies, an de majestate? Ad rem nihil. Alterum enim non attigisti; alteram auxisti [6]. Verumtamen est majestas [7], ut Sulla voluit [8], ne in quemvis impune declamare liceret. Ambitus vero ita apertam vim habet, ut aut accusetur improbe [9], aut defendatur. Qui enim facta, aut non facta largitio ignorari potest? Tuorum autem honorum cursus, cui suspectus umquam fuit? Me miserum, qui non affuerim! quos ego risus excitassem?

Sed de majestatis judicio duo mihi illa ex tuis literis jucundissima fuerunt : unum, quod te ab ipsa repu-

esse, quis præstat?) non omnia tamen imitor. Man. — Unus Manutio Lambinus obtemperavit.

3. Martyni-Laguna, *mihi ipsi*. J. V. L.

4. Vulg. *quia mihi*. Recte Ernest. delevit. Male Benedict. e multis codd. *assentior*. J. V. L.

5. *De ambitu vero*. Dices forsan : majestatis absolutus sum, sed adhuc de ambitu periclitor : quid interest, in ambitu hæream, an in majestatis crimine? Respondet Cic. παρὰ προσδοκίαν. Ad summam rei nihil interest : nam utriusque idem erit exitus : absolveris ambitus perinde, ut absolutus es majestatis. J. F. Gron.

6. *Alteram auxisti*. Majestatem vero populi romani adeo non minuisti, ut etiam auxeris; vel, Tuam ipsius majestatem auxisti, postquam judicio majestatis absolutus es. Id. — Olim, *alterum*. J. V. L.

7. *Verumtamen est majestas*. Videat adversarius tuus, ne ipse majestatis reus sit : nam hujus legis caput est, ne viros honestos liceat contumeliose compellare. Atque in ea re Augustus discipulus Syllæ fuit. Tac. Ann. I, 72 : « Primus Augustus cognitionem de famosis libellis specie legis ejus tractavit, etc. » J. F. Gron. — Schütz, partim præeunte Lambino, refingit totum locum : « Verumtamen ea est majestatis vis et sic involuta, ut in quemvis impune declamare liceat ». Non sensus quidem, fateor, at MSS omnes repugnant. J. V. L.

8. *Voluit*. Lege Cornelia.

9. *Improbe*. Improbus est, vel qui ambitum accusat, vel qui defendit. Quum enim largitio facta, aut non

blica [10] defensum scribis: quæ quidem, etiam in summa bonorum et fortium civium copia, tueri tales viros deberet; nunc vero eo magis, quod tanta penuria est in omni vel honoris, vel ætatis gradu, ut tam orba civitas tales tutores complecti debeat: alterum, quod Pompeii et Bruti [11] fidem benevolentiamque mirifice laudas. Lætor virtute et officio quum tuorum necessariorum, meorum amicissimorum, tum alterius, omnium sæculorum et gentium principis, alterius, jampridem juventutis, celeriter (ut spero) civitatis.

De mercenariis testibus a suis civitatibus notandis [12], nisi jam factum aliquid est per Flaccum, fiet a me, quum per Asiam decedam.

Nunc ad alteram epistolam venio. Quod ad me quasi formam communium temporum et totius reipublicæ misisti expressam: prudentia literarum tuarum valde mihi est grata. Video enim et pericula leviora, quam timebam, et majora præsidia, si quidem, ut scribis, omnes vires civitatis se ad Pompeii ductum applicaverunt; tuumque simul promptum animum et alacrem perspexi ad defendendam rempublicam, mirificamque cepi voluptatem ex hac tua diligentia, quod, in summis tuis occupationibus, mihi tamen reipublicæ sta-

facta ignorari non possit; nemo vir bonus ejus delicti nomine quemquam accusabit, quo eum vacare satis liqueat. Rursus nocens reus improbe defendet, quod multorum testimonio probetur. Improbus igitur Dolabella, qui te de ambitu accuset, cujus honorum cursus nemini suspectus umquam fuit. Hoc totum pro Appio contra Dolabellam, generum suum, tempori serviens Cicero collegit: quod factum excusat in epist. ad Cœlium, lib. II, 15, his verbis: « Quid, si meam legas, quam ego tum ex tuis literis misi ad Appium? sed quid agas? sic vivitur ». Man.

10. *Ab ipsa republica.* Ab omnibus magistratibus et bonis. Hi enim pro ipsa rep. habentur.

11. *Pompeii et Bruti.* Unam ex duabus Appii filiabus uxorem duxerat Cn. Pompeii filius, alteram M. Brutus. Sup. epist. 4. Brutus vero et laudavit reum Appium, et defendit. Illud ex Diomede, hoc ex libro de claris Orat. constat. Man.

12. *Notandis.* Psephismate, vel senatusconsulto, aut decreto civita-

tum per te notum esse voluisti. Nam augurales libros ad commune utriusque nostrum otium serva. Ego enim, a te quum tua promissa per literas flagitabam, ad Urbem[13] te otiosissimum esse arbitrabar. Nunc tamen, ut ipse polliceris, pro auguralibus libris, orationes tuas confectas omnes exspectabo. Tullius[14], cui mandata ad me dedisti, non convenerat me; nec erat jam quisquam mecum tuorum, præter omnes meos[15], qui sunt omnes tui. Stomachosiores meas literas quas dicas esse, non intelligo. Bis ad te scripsi, me purgans diligenter, te leviter accusans in eo, quod de me cito credidisses: quod genus querelæ mihi quidem videbatur esse amici; sin tibi displicet, non utar eo posthac. Sed si, ut scribis, eæ[16] literæ non fuerunt disertæ, scito meas non fuisse. Ut enim Aristarchus Homeri versum negat, quem non probat; sic tu (libet enim mihi jocari), quod disertum non erit, ne putaris meum. Vale, et in censura, si jam es censor, ut spero, de proavo[17] multum cogitato tuo.

tum. Vide me ad Liv. XXVII, 25. J. F. Gron.

13. *Ad Urbem*. Eorum more, qui ex provincia cum imperio reversi ad Urbem exspectant, ut eis triumphus decernatur. Man.

14. *Tullius*. Non videtur hic esse L. Tullius legatus, de quo epist. 4 lib. XV, et ad Attic. epist. 4, 11, 21 lib. V, sed potius ex familiaribus Appii, quod Ciceronis verba demonstrant. Fuere igitur quinque Tullii. Præter Ciceronem nostrum, hic familiaris Appii, et L. Tullius legatus, et M. Tullius scriba, de quo epist. 20 lib. V, et L. Tullius Montanus, de quo epist. 52 ad Attic. lib. XII. Id.

15. *Præter omnes meos*. Contubernales, vel de cohorte mea. J. F. Gron.

16. Alii legunt *hæ*. J. V. L.

17. *De proavo*. Appio Claudio Cæco, qui solus toto quinquennio censor fuit. Corr.

EPISTOLA XII.

Gratulatur de absolutione ambitus: nuptias Tulliæ excusat se insciente confectas, quibus ipse ad declarandam Appio benevolentiam moveatur. (Sidæ, anno U. C. 703.)

M. T. C. APPIO PULCHRO S. D.

Gratulabor tibi prius: ita enim rerum ordo postulat; deinde ad me convertar. Ego vero vehementer gratulor de judicio ambitus: neque id, quod nemini dubium fuit, absolutum esse te; sed illud, quod, quo melior civis, quo vir clarior[1], quo fortior amicus es, quoque plura virtutis et industriæ ornamenta in te sunt, eo mirandum est magis, nullam ne in tabellæ[2] quidem latebra fuisse absconditam malevolentiam, quæ te impugnare auderet. Non horum temporum, non horum hominum atque morum negotium! Nihil jam sum pridem admiratus magis.

De me autem[3], suscipe paullisper meas partes, et eum te esse finge, qui sum ego: si facile inveneris quod dicas, noli ignoscere hæsitationi meæ. Ego vero velim mihi, Tulliæque meæ, sicut tu amicissime et

1. Peckii liber, *industrior;* quocum Palat. primus, quantum per rasuram licet, videtur consensisse. Unde Gulielmius volebat *inlustrior*. J. V. L.

2. *Tabellæ.* Tabellis aut judices absolvebant, aut condemnabant, aut ampliabant. Litera A ad absolutionem utebantur, C ad condemnationem, et N L, i. e. *non liquet*, quum dubitabant damnarentne, an absolverent. His tabellis in urnam conjectis, prætor exuta prætexta judicium pronuntiabat. Ed.

3. *De me autem.* Quod autem ad filiam meam, accusatori tuo collocatam, pertinet: suscipe meam personam, ut putes te esse, qui ego sum: tum intelliges, mihi ignoscendum esse, nunc hæsitanti, quia nec tu facile inveneris, quod dicas. Hæsito

suavissime optas, prospere evenire ea, quæ, me insciente, facta sunt a meis : sed ita cecidisse[4], ut agerentur eo tempore[5], spero omnino cum aliqua felicitate[6], et opto. Verumtamen plus me in hac spe tua sapientia et humanitas consolatur, quam opportunitas[7] temporis. Itaque, quemadmodum expediam exitum hujus institutæ orationis, non reperio. Neque enim tristius dicere quidquam debeo ea de re[8], quam tu ipse ominibus optimis prosequeris. Neque non me tamen mordet aliquid. In quo unum vereor, ne tu parum[9] perspicias ea, quæ gesta sunt, ab aliis esse gesta, quibus ego ita mandaram, ut, quum tam longe abfuturus essem, ad me ne referrent; agerent, quod probassent. In hoc autem mihi illud occurrit : Quid tu igitur, si affuisses? Rem probassem. De tempore, nihil te invito, nihil sine consilio egissem tuo. Vides sudare me, jamdudum laborantem, quomodo ea tuear, quæ mihi tuenda sunt, et te non offendam. Leva me igitur hoc onere; numquam enim mihi videor tractasse causam difficiliorem. Sic habeto tamen : nisi jam tunc omnia negotia cum summa tua dignitate diligentissime

autem, quia neque possum dicere probari a me novam affinitatem, quæ cum accusatore tuo contracta sit; nec improbare debeo, ne malis ominibus prosequar eam rem, quam tu quoque mihi prospere cupis evenire. Man.

4. *Sed ita cecidisse.* Scribendum censeo : « et ita cecidisse ». Sic enim cohæret oratio : « spero et opto ». Ubi adversativa particula locum non habet. J. F. Gron.

5. *Agerentur eo tempore.* Quo tu cum illo collisus es, ita ut viceris, quo facilius fore spero, ut me medio et interprete redeatis in gratiam. Id.

6. *Cum aliqua felicitate.* Ex spe, te et Dolabellam reconciliandi. Corr. — Non hoc solum Cicero dicit, sed latius felicitatem vult patere. Spero felix futurum hoc conjugium quum in aliis rebus, tum in hoc etiam ut in gratiam redeas cum Dolabella. Græv.

7. *Opportunitas.* Quæ sit, ut ego alterius amicus, alterius socer, hoc tuo tempore sim inter vos quasi interpres. Corr.

8. *Ea de re.* De nuptiis. Man.

9. *Unum vereor, ne tu parum.* Una res leviorem curam meam facit, quod non dubito, quin satis intelli-

confecissem, tametsi nihil videbatur ad meum erga te pristinum studium addi posse: tamen, hac mihi affinitate nuntiata[10], non majore equidem studio, sed acrius, apertius, significantius dignitatem tuam defendissem.

Decedenti mihi, et jam imperio annuo terminato, ante diem III nonas sextiles, quum ad Sidam navi accederem, et mecum Q. Servilius esset, literæ a meis sunt redditæ. Dixi statim Servilio (etenim videbatur esse commotus), ut omnia a me majora exspectaret. Quid multa? benevolentior tibi, quam fui, nihilo sum factus; diligentior ad declarandam benevolentiam, multo. Nam, ut vetus nostra simultas antea stimulabat me, ut caverem, ne cui suspicionem ficte reconciliatæ gratiæ darem: sic affinitas nova curam mihi affert cavendi, ne quid de summo meo erga te amore detractum esse videatur. Vale.

gas, Tulliam esse desponsatam Dolabellæ, me absente et ignorante, quum ut id fieret reperto commodo genero, Terentiæ et amicis Romæ relictis permisissem. J. F. Gron. — Veterum librorum, quos ego vidi, consensus movet me, ut de manuscripta lectione non dubitem, quæ *modo vereor* habet, pro eo quod est in vulgatis, *non vereor*. F. Ursin. — Benedict. e pluribus MSS, «non vereor». J. V. L.

10. Alii, *renuntiata*. J. V. L.

EPISTOLA XIII.

Appio gratias agit, quod suos in supplicatione decernenda adjuvisset: parataque illi officia pollicetur. De Dolabellæ reconciliatione non desperat: censuram obtentam esse sperat. (Anno U. C. 703.)

M. T. C. APPIO PULCHRO S. P. D.

Quasi divinarem, tali in officio fore mihi aliquando expetendum studium tuum, sic, quum de tuis rebus gestis agebatur, inserviebam honori tuo. Dicam tamen vere : plus, quam acceperas, reddidisti. Quis enim ad me non perscripsit, te non solum auctoritate orationis, sententia tua, quibus ego a tali viro contentus eram, sed etiam opera, consilio, domum veniendo, conveniendis meis, nullum munus [1] officii cuiquam reliquum fecisse? Hæc mihi ampliora multo sunt, quam illa ipsa, propter quæ hæc laborantur. Insignia enim virtutis multi etiam sine virtute assequuti sunt: talium virorum tanta studia assequi sola virtus potest. Itaque mihi propono fructum amicitiæ nostræ, ipsam amicitiam : qua nihil est uberius; præsertim in iis studiis, quibus uterque nostrum devinctus est. Nam tibi me profiteor et in republica socium, de qua idem sentimus, et in quotidiana vita conjunctum iis artibus studiisque, quæ colimus [2]. Vellem [3] ita fortuna tulisset, quanti ego omnes tuos facio, uti [4] tu meos

1. Sic Grævius ex optimo codice : quod jam Lambinus voluerat. Benedict. tamen *onus* revocavit. J. V. L.

2. Cum *his artibus studiisque colimus*. Sic MSS quos inspexi. Et videtur multo elegantius. — Olim, *cum iis*. J. V. L.—Quis enim nescit bonis artibus et studiis, vitam coli et ornari? Græv.

3. Alii, *Velim*. J. V. L.

4. Schütz legit *tanti*, et post *meos* addit *omnes;* nam ex omni, inquit,

facere posses : quod tamen ipsum, nescio qua permotus animi divinatione, non despero. Sed hoc nihil ad te[5] : nostrum est onus[6]. Illud velim sic habeas, quod intelliges, hac re novata[7], additum potius aliquid ad meum erga te studium, cui nihil videbatur addi posse, quam quidquam esse detractum. Quum hæc scribebam, censorem te jam esse sperabam : eo brevior est hæc epistola, et, ut adversus magistrum morum[8], modestior. Vale.

Ciceronis familia nemo erat, quem Appius odisset, præter unum Dolabellam. J. V. L.

5. *Nihil ad te.* Habet rationem Appii dignitatis, quia pluris facere adolescens Dolabella Appii amicitiam, viri in primis honorati, quam contra Appius Dolabellæ, debebat : accedebat æquitas : utrum enim decet, eum, qui injuriam intulit, an eum, qui accepit, de reconciliatione laborare? Man.

6. *Nostrum est onus.* Ego efficiam, ut reconciliationis initia a genero meo proficiscantur. Id.

7. *Hac re novata.* Quod mihi Dolabellam affinitate devinxerim. Idem.

8. *Magistrum morum.* Trebellius Pollio, in Valerian. de muneribus censorum hæc habet : « Suscipe censuram... judicaturus de moribus nostris. Tu æstimabis qui manere in curia debeant. Tu equestrem ordinem in antiquum statum rediges. Tu censibus modum pones. Tu vectigalia firmabis, divides statum, res publicas recensebis. Tibi legum scribendarum auctoritas dabitur. Tibi de ordinibus militum judicandum est. Tu arma respicies. Tu de nostro palatio, tu de judicibus, tu de præfectis eminentissimis judicabis ». Ed.

M. T. CICERONIS
EPISTOLARUM
AD DIVERSOS
LIBER QUARTUS.

EPISTOLA I.

Sulpicio, congressum petenti, respondet, suamque cum illius voluntate convenire demonstrat, et desperatum reipubl. statum deplorat. Scripta est epistola, quum Cæsar in Hispaniam regressus Pompeii legatos oppugnaret. (Anno U. C. 704.)

M. T. C. SER. SULPICIO S. D.

Caius Trebatius[1], familiaris meus, ad me scripsit, te ex se quæsisse, quibus in locis essem; molesteque te ferre, quod me propter valetudinem tuam, quum ad Urbem[2] accessissem, non vidisses; et hoc tempore velle te mecum, si propius accessissem, de officio utriusque nostrum communicare. Utinam, Servi, salvis rebus (sic enim est dicendum) colloqui potuissemus inter nos! Profecto aliquid opis occidenti reipublicæ tulissemus. Cognoram enim jam absens, te hæc mala multo ante providentem, defensorem pacis[3], et in consulatu

1. *Caius Trebatius.* Jurisc. carissimus Ciceroni, qui illi sua Topica dicavit, eumque Cæsari, tunc Gallias administranti, enixe commendavit. Ed.

2. *Ad Urbem.* Ubi Cilicia reversus Cicero exspectaret donec sibi triumphus decerneretur. Vid. lib. III, epist. 8, ubi de hac locutione dictum est. Ed.

3. *Defensorem pacis.* Nam, quum

tuo, et post consulatum[4] fuisse. Ego autem quum consilium tuum probarem, et idem ipse sentirem, nihil proficiebam. Sero enim veneram[5]; solus eram; rudis esse videbar in causa[6]; incideram in hominum pugnandi cupidorum insanias. Nunc, quoniam nihil jam videbimur[7] opitulari posse reipublicæ, si quid est, in quo nobismet ipsis consulere possimus, non ut aliquid ex pristino statu nostro retineamus, sed ut quam honestissime lugeamus : nemo est omnium, quicum potius mihi, quam tecum, communicandum putem. Nec enim clarissimorum virorum, quorum similes esse debemus, exempla; neque doctissimorum, quos semper coluisti, præcepta te fugiunt. Atque ipse antea ad te scripsissem, te frustra in senatum, sive potius in conventum senatorum esse venturum, ni veritus essem, ne ejus[8] animum offenderem, qui a me, ut te imitarer[9], petebat. Cui quidem ego, me quum rogaret[10], ut adessem in senatu, eadem omnia, quæ a te de pace[11] et de Hispaniis[12] dicta sunt, ostendi me esse dicturum.

M. Marcellus consul et provincias Gallias ante legitimum tempus, et privilegium Cæsari, quod ei populus concesserat, ut absens consulatum petere posset, eripere conaretur; Sulpicius collega restitit; quod iniquum putaret ea rescindi, quæ populus jusserat; eamque fore civilis belli causam intelligeret. Suetonius. Man.

4. *Post consulatum*. Quum C. Marcellus, M. Marcelli frater patruelis, consul eadem in Cæsarem tentavit, ut scripsit Suetonius. Is enim consulatum ex Marci fratris auctoritate gessit; ut legitur in ep. 9 : cui successit L. Lentulus, et ipse Cæsaris causæ acerrimus adversarius. Man.

5. *Veneram*. Ex provincia. Venit autem pridie non. jan. L. Lentulo, C. Marcello coss. Abfuit igitur toto anno, quo C. Marcellus, Marci frater, cum L. Paulo consul fuit. Idem.

6. « Rudis etsi videbar in causa ». Sic aliquot MSS. J. V. L.

7. *Videbimur*. Al. malunt *videmur*. J. V. L.

8. *Ejus*. Cæsaris.

9. *Ut te imitarer*. Ut irem in senatum. Id enim Cæsar cupiebat.

10. *Quum rogaret*. Formiis : quod ex epist. 17 et 18 lib. IX ad Attic. intelligitur.

11. *De pace*. Ut ageretur de concordia Cæsaris et Pompeii.

12. *De Hispaniis*. Senatui non placere, Cæsarem in Hispanias contra Pompeii legatos proficisci. Man. — Alii, « de Hispanis ». J. V. L.

Res vides[13] quo modo se habeant[14]: orbem terrarum, imperiis distributis[15], ardere bello; Urbem sine legibus, sine judiciis, sine jure, sine fide, relictam direptioni et incendiis[16]. Itaque mihi venire in mentem nihil potest, non modo quid sperem, sed vix jam quid audeam optare. Sin autem tibi, homini prudentissimo, videtur utile esse, nos colloqui; quamquam longius etiam cogitabam ab Urbe discedere, cujus jam etiam nomen invitus audio: tamen propius accedam[17]; Trebatioque mandavi, ut, si quid tu eum velles ad me mittere, ne recusaret; idque ut facias, velim; aut, si quem tuorum fidelium voles, ad me mittas, ne aut tibi exire ex Urbe necesse sit, aut mihi accedere. Ego tantum tibi tribuo, quantum mihi fortasse arrogo[18]: ut exploratum habeam, quidquid nos de communi sententia statuerimus, id omnes homines probaturos. Vale.

13. *Res vides*. Vulgati plerique: «Rem vides quo modo se habeat». Antiptosis. — Quidam *videas*. J. V. L.

14. Alii, «habeat». J. V. L.

15. *Imperiis distributis*. Id est, quamquam provinciam quisque obtinuerit, quam petierat: Cæsar quidem Gallias, Pompeius autem Hispanias. Ed.

16. *Direptioni et incendiis*. Nempe quum Pompeius et consules Romam, adventante Cæsare, deseruissent, et pessima quæque timerentur. Ed.

17. *Tamen propius accedam*. E Campania et maritima ora, quæ me, ut voluit Pompeius, habet ἐπίσκοπον. Corr. — Vide ad Div. XVI, 11 et 13. Att. VII, 11. — Forte, «tantum». J. V. L.

18. *Fortasse arrogo*. Fortasse enim mihi assentor, quum mihi tantumdem, quantum tibi, tribuo. *Arrogare* dicimur *nobis ea*, quæ nostra non sunt. Man.

EPISTOLA II.

Quærenti Sulpicio, quid faciendum sit, respondet cum laude ejus, si recta sequendo, certam rationem esse, non item, si utilia, quia Cæsaris causa firmior; honestior, Pompeii. Longius ergo discedendum ab Urbe, in qua quæ fiant, turpe sit probare, non probare, periculosum. Sed quo eundum, difficilem esse deliberationem. Qua de re si colloqui velit, quam primum rogat adveniat. (Cumis, anno U. C. 704.)

M. T. C. SER. SULPICIO S. D.

A. D. III kal. maias quum essem in Cumano, accepi tuas literas: quibus lectis, cognovi, non satis prudenter fecisse Philotimum[1]; qui, quum abs te mandata haberet, ut scribis, de omnibus rebus, ipse ad me non venisset, literas tuas misisset: quas intellexi breviores fuisse, quod eum perlaturum putasses. Sed tamen, postquam literas tuas legi, Postumia tua me convenit, et Servius[2] noster. His placuit, ut tu in Cumanum venires: quod[3] etiam mecum, ut ad te scriberem, egerunt. Quod meum consilium exquiris, id est tale, ut capere facilius ipse possim, quam alteri dare. Quid enim est, quod audeam suadere tibi, homini summa auctoritate, summaque prudentia? Si, quid rectissimum sit, quærimus; perspicuum est: si, quid maxime expediat; obscurum: sin ii sumus, qui profecto esse debemus, ut nihil arbitremur expedire, nisi quod rectum honestumque sit; non potest esse dubium, quid

1. *Philotimum.* Libertum Terentiæ Ciceronis. Epist. 3 lib. VIII.

2. *Postumia... Servius.* Illa, uxor Servii Sulpicii: hic, ejusdem filius, natu major, et ideo prænomen patris habens. Suetonius Postumiam a Cæsare corruptam narrat. Jul. Cæs. 50. Ed.

3. *Quod.* Ordo est, «quod etiam

faciendum nobis sit. Quod existimas, meam causam conjunctam esse cum tua, certe similis in utroque nostrum, quum optime sentiremus, error fuit. Nam omnia utriusque consilia ad concordiam spectaverunt: qua quum ipsi Cæsari nihil esset utilius[4], gratiam quoque nos inire ab eo, defendenda pace, arbitrabamur. Quantum nos fefellerit[5], et quem in locum res deducta sit, vides. Neque solum ea perspicis, quæ geruntur[6], quæque jam gesta sunt; sed etiam, qui cursus rerum, qui exitus futurus sit. Ergo aut probare oportet ea, quæ fiunt, aut interesse, etiamsi non probes: quorum altera[7] mihi turpis, altera etiam periculosa ratio videtur. Restat, ut discedendum putem. In quo reliqua videtur esse deliberatio, quod consilium in discessu, quæ loca sequamur. Omnino quum miserior res numquam accidit, tum ne deliberatio quidem difficilior. Nihil enim constitui potest, quod non incurrat in magnam aliquam difficultatem. Tu, si videbitur, ita censeo facias, ut, si habes jam statutum[8], quid tibi agendum putes, in quo non sit conjunctum consilium tuum cum meo, supersedeas hoc labore itineris; sin autem est, quod mecum communicare velis, ego te exspectabo. Tu,

ut ad te scriberem mecum egerunt». — Alii, *qui*. J. V. L.

4. *Nihil esset utilius.* Ut quidem ipse Cicero putabat, cui, quod honestum, id unum utile videbatur. Cæsar autem nihil melius, quam regnare existimabat. MAN.

5. *Nos fefellerit.* Non Cæsar, sed id quod arbitrabamur. Dicimus enim simpliciter interdum, «Non me fallit». Fefellit autem in eo Ciceronem opinio, quod Cæsar, quum ei nihil esset utilius concordia, rem tamen ad arma deducere maluerat. IDEM.

6. *Geruntur.* A Cæsare in Hispania contra Pompeii legatos; pulso enim Italia Pompeio, ad Urbem Cæsar excurrit, inde in Hispaniam. Quo autem tempore cum Sulpicio colloquutus est Cicero, bellum in Hispania gerebatur. Id cognoscitur ex epist. 11, 12 lib. X ad Attic. IDEM. — Iter vero ad Pompeium, in quem inclinabat Cicero, valde periculosum erat. ED.

7. *Quorum altera.* Sic in decem antiquis libris: in duobus, *quarum*. Antiquitatem magis redolet, *quorum:* et vereor, ne quis ob sequens *altera*, scribendum putaverit, *quarum*. MAN.

8. Duo codd. Palat. *factum*. J. V. L.

quod tuo commodo fiat, quam primum velim venias, sicut intellexi et Servio et Postumiæ placere. Vale.

EPISTOLA III.

Sulpicium, a Cæsare Achaiæ post aciem Pharsalicam præfectum, consolatur, qui dolorem ex calamitate reip. ceperat. Scripta post Africanum bellum Cæsaris, ante Hispaniense. (Romæ, anno U. C. 707.)

M. T. C. SER. SULPICIO S. D.

Vehementer te esse sollicitum, et in communibus miseriis præcipuo quodam dolore angi, multi ad nos quotidie deferunt. Quod quamquam minime miror, et meum quodam modo agnosco [1]: doleo tamen, te sapientia præditum prope singulari, non tuis bonis delectari potius, quam alienis malis laborare. Me quidem, etsi nemini concedo, qui majorem ex pernicie et peste reipublicæ molestiam traxerit: tamen multa jam consolantur, maximeque conscientia consiliorum meorum. Multo enim ante, tamquam ex aliqua specula, prospexi tempestatem futuram; neque id solum mea sponte, sed multo etiam magis, monente et denuntiante te. Etsi enim abfui magnam partem consulatus tui: tamen et absens cognoscebam, quæ esset tua in hoc pestifero bello cavendo et prædicendo [2] sententia,

1. *Et meum quodam modo agnosco.* Accipio non masculino genere, ut intelligatur *dolorem*, quod vult Manutius: sed neutro, ut sit aliquid mei moris. Plaut. Trin. III, 2, 5: « Neque meum est, neque facere didici ». Bacch. V, 2, 34: « Tu tuum facito, ego quod dixi, haud mutabo ». J. F. Gron.

2. *Et prædicendo. Prædicendo* hic locum habere non posse, facile assentiaris, animum si recte advertas. Non vereor, ne errem, si rescribam: « præcidendo ». *Præcidere bellum* eadem

et ipse affui primis temporibus tui consulatus, quum accuratissime monuisti senatum, collectis omnibus bellis civilibus, ut et illa timerent, quæ meminissent, et scirent [3], quum superiores, nullo tali exemplo antea in republica cognito, tam crudeles fuissent, quicumque postea rempublicam oppressisset armis, multo intolerabiliorem futurum. Nam, quod exemplo fit, id etiam jure fieri putant; sed aliquid atque adeo multa addunt et afferunt de suo. Quare meminisse debes, eos, qui auctoritatem et consilium tuum [4] non sunt [5] sequuti, sua stultitia occidisse [6], quum tua prudentia salvi esse potuissent. Dices : Quid me ista res consolatur in tantis tenebris et quasi parietinis [7] reipublicæ? Est omnino vix consolabilis dolor : tanta est omnium rerum amissio, et desperatio recuperandi : sed tamen et Cæsar ipse ita de te judicat, et omnes cives sic existimant, quasi lumen aliquod, exstinctis cæteris, elucere sanctitatem, et prudentiam, et dignitatem tuam. Hæc tibi ad levandas molestias magna esse debent. Quod autem a tuis abes, id eo levius ferendum est,

elegantia dicitur, qua « præcidere amicitiam », Cicero noster lib. I de Offic. cap. 33 : « Amicitias, quæ minus delectent, et minus probentur, magis decere censent sapientes, sensim dissuere, quam repente præcidere ». Plin. IX, ep. 1 : « Cujus cunctationem nec res ipsa desiderat, et ratio præcidit ». Sæpius Cicero hoc verbo eadem potestate usus est. Heum. Parerg. Crit.

3. Quinque codd. veteres, « et sentirent ». J. V. L.

4. *Consilium tuum*. Ne Cæsari ante concessum lege Trebonia tempus succederetur, et ut absenti consulatum petere liceret. Epitome Liviana CVIII. Contentiones inter consules de successore C. Cæsari mittendo, agente in senatu M. Marcello consule, ut Cæsar ad petitionem consulatus veniret, etc. vide apud Sueton. Plut. Dion. alios. Man.

5. Reposuit *sint* Benedict. post Bengelium e codd. 2 et 5 Dresdens. sic et Ascens. legerat. J. V. L.

6. *Occidisse*. Consulares, Pompeium Magnum, L. Lentulum, Bibulum, Domitium Ahenobarbum, Scipionem Pompeii socerum, prætorium, M. Catonem, etc. qui bellum paci prætulerant. Man.

7. *Parietinis. Parietinæ*, parietum ruinæ. Cic. ad rempubl. transtulit, et, *quasi*, præposuit, veritus ne paullo

quod eodem tempore a multis et magnis molestiis abes : quas ad te omnes perscriberem, nisi vererer, ne ea cognosceres absens, quæ quia non vides, mihi videris meliore esse conditione, quam nos, qui videmus.

Hactenus existimo nostram consolationem recte adhibitam esse, quoad certior ab homine amicissimo fieres iis de rebus, quibus levari possent molestiæ tuæ. Reliqua sunt in te ipso, neque mihi ignota, nec minima solatia, [8] ut quidem ego sentio, multo maxima : quæ ego [9] experiens quotidie, sic probo, ut ea mihi salutem afferre videantur. Te autem ab initio ætatis memoria teneo summe omnium doctrinarum studiosum fuisse, omniaque, quæ a sapientissimis ad bene vivendum tradita essent, summo studio curaque didicisse. Quæ quidem vel optimis rebus et usui et delectationi esse possent; his vero temporibus habemus aliud nihil, in quo acquiescamus. Nihil faciam insolenter ; neque te, tali vel scientia, vel natura præditum, hortabor, ut ad eas te referas artes, quibus a primis temporibus ætatis studium tuum dedisti. Tantum dicam, quod te spero [10] approbaturum, me, posteaquam illi arti, cui studueram, nihil esse loci, neque in curia, neque in foro, viderim [11], omnem meam curam atque operam ad philosophiam contulisse. Tuæ scientiæ excellenti ac singulari non multo plus, quam nostræ, relictum est loci. Quare non equidem te moneo; sed mihi ita persuasi, te quoque in

durior translatio videretur. Quod præcipit Crassus lib. III de Orat. « Mollienda, inquit, translatio est præposito sæpe verbo ». MAN.

8. Alii, ut Lallem. addunt *et.* J. V. L.

9. Addidit *ipse* Martyni - Laguna. J. V. L.

10. *Quod te spero.* Idem habet *sperem.* J. V. L.

11. Sic recte Ernest. pro vulg. *viderem.* J. V. L.

iisdem versari rebus, quæ, etiamsi minus prodessent, animum tamen a sollicitudine abducerent. Servius quidem tuus in omnibus ingenuis artibus, in primisque in hac, in qua ego me scripsi acquiescere, ita versatur, ut excellat; a me vero sic diligitur, ut tibi uni concedam, præterea nemini. Mihique ab eo gratia refertur: in quo ille existimat, quod facile appareat, quum me colat et observet, tibi quoque in eo se facere gratissimum. Vale.

EPISTOLA IV.

Sulpicii excusatione accepta ex parte, ipsiusque elegantia scribendi laudata, probat illius consilia, quibus Achaiæ administrationem non recusandam esse putaret. Narrat de senatus in Marcelli restitutione officio, de studiis Servii filii, et aliis rebus. (Romæ, anno U. C. 707.)

M. T. C. SER. SULPICIO S. D.

Accipio excusationem tuam, qua usus es, cur sæpius ad me literas uno exemplo dedisses [1]: sed accipio ex ea parte, quatenus aut negligentia, aut improbitate eorum, qui epistolas accipiant, fieri scribis, ne ad nos perferantur. Illam partem excusationis, qua te scribis orationis paupertate (sic enim appellas) iisdem verbis epistolas sæpius mittere, nec nosco, nec probo [2]. Et ego ipse, quem tu per jocum (sic enim accipio) divitias orationis habere dicis, me non esse verborum ad-

1. *Literas uno exemplo dedisses.* Iisdem verbis scriptas. Exemplum veteribus est, quod nos gallice *copie* dicimus. Cicero in epistolis sæpe hac locutione usus est, « Ex literis cognosces, quarum exemplum ad te misi ». Græv.

2. Lectio hæc MSS et primarum edd. cedere non debuisset olim vulgatæ, « nec agnosco, nec probo ». J. V. L.

modum inopem agnosco; εἰρωνεύεσθαι[3] enim non necesse est: sed tamen idem (nec hoc εἰρωνευόμενος[4]) facile cedo tuorum scriptorum subtilitati et elegantiæ[5]. Consilium

3. Εἰρωνεύεσθαι. *Dissimulare:* quod Socrati usitatum; quum iis, quos refellere volebat, plus tribuere videretur. Man.

4. Εἰρωνευόμενος. *Simulans.* Est enim ironia modo dissimulatio, ut proxime; modo simulatio, ut hic. Dissimulamus enim vera; quum occultamus ea, quæ sunt: simulamus falsa; quum ea fingimus esse, quæ non sunt. Late igitur patet ironia: et est omnino, ut ait Aquila, quum aliud verbis significamus, aliud re sentimus. Addit Beda, gravitate pronuntiationis adjuvandam. Alioqui confiteri videbitur, quod negare contendit. Id.

5. *Subtilitati et elegantiæ. Subtilitas* in sententiis, *elegantia* in verbis. *Subtilitas* autem a dialectica maxime sumitur, quam Sulpicius egregie cognovit. Alibi *subtilitas* non idem valet, sed venustas potius quædam est orationis, et naturalis quasi color, nullo adhibito artis pigmento: qualis apud nos est Cæsaris sermo, apud Græcos Lysiæ. Itaque lib. III de Orat. *subtilitatem* quidem illi Cicero tribuit, *acumen* autem Hyperidi. Et in Bruto illud: « Lysias egregie subtilis scriptor atque elegans » : sic accipio, non ut acutum scriptorem Lysiam dici putem, sed ut purum, ut venustum, ut politum, ut plane atticum. Attica enim subtilitas ipsa per se laudatur, iis carens ornamentis, quæ ab arte sumuntur. Qua laude Catonem Censorium afficit Cicero in eodem libro infra: « Qui in Græcis (inquit) antiquitate delectantur, eaque subtilitate, quam atticam appellant, hanc in Catone non noverunt quidem. Hyperidæ volunt esse et Lysiæ: laudo: sed cur nolunt Catonis? » Atticum igitur dicendi genus illud, in quo Lysias excelluit (nam plura genera, ut ait Cicero, fuerunt), non ornatum, copiosum, illustre, ut Demosthenis et Æschinis; non acutum, ut Hyperidis; sed exile, jejunum, siccum, politum tamen et venustum fuit: idque tum indicant eæ, quæ exstant, illius orationes: tum ipse Cicero, si Lysiæ orationes non haberemus, clarissime tamen ostenderet. Nam in eodem libro aliquanto post, « Atticum, ait, se Calvus noster dici oratorem volebat. Inde erat ista exilitas, quam ille de industria consequebatur ». Et paullo post: « Si quis jejunitatem, et siccitatem, et inopiam, dum modo sit polita, dum urbana, dum elegans, in attico genere ponit; hoc recte duntaxat: sed quia sunt in Atticis alia meliora, videat ne ignoret, et gradus, et dissimilitudines, et vim, et varietatem Atticorum ». Et infra: « Si acutum, prudens, et idem sincerum, et solidum, et exsiccatum genus orationis probant; nec ullo graviore ornatu oratorio utuntur; et hoc primum esse Atticorum volunt: recte laudant. Est enim in arte tanta, tamque varia, etiam huic minutæ subtilitati locus ». Nam, quod non ita multo post dicitur, « Lysia pictius esse nihil posse » : id affertur ex Attici persona, nimium in Græcos ambitiosi, et a Cicerone dissentientis, qui Catonem Lysiæ comparaverat. Cicero autem ipse de Lysia quid sentiat, declarat in Oratore his verbis: « Dicat igitur attice venustissimus ille scriptor ac politissimus Lysias, quis

tuum, quo te usum scribis, hoc Achaicum [6] negotium non recusavisse, quum semper probavissem, tum multo magis probavi, lectis tuis proximis literis. Omnes enim causæ, quas commemoras, justissimæ sunt, tuaque et auctoritate, et prudentia dignissimæ. Quod aliter [7] cecidisse rem existimas, atque opinatus sis, id tibi nullo modo assentior. Sed quia tanta perturbatio et confusio est rerum, ita perculsa et prostrata fœdissimo bello jacent omnia, ut is cuique locus, ubi ipse sit, ut sibi quisque [8], miserrimus esse videatur; propterea et tui te consilii pœnitet, et nos, qui domi sumus, tibi beati videmur: at contra nobis, non tu quidem vacuus molestiis, sed præ nobis beatus. Atque hoc ipso melior est tua, quam nostra, conditio, quod tu, quid doleat, scribere audes; nos ne id quidem tuto possumus: nec id victoris vitio, quo nihil moderatius, sed ipsius victoriæ, quæ civilibus bellis semper est insolens. Uno te vicimus [9], quod de Marcelli, collegæ [10]

enim id possit negare? dum intelligamus hoc esse atticum in Lysia, non quod tenuis sit atque inornatus, sed quod nihil habeat insolens aut ineptum ». Et paucis interjectis, « Qui Lysiam, inquit, sequuntur, non illum quidem amplum atque grandem, subtilem et elegantem tamen ». Hinc *agere causas subtiliter,* pro, simplici quodam et puro, et ad docendum, non ad promovendum, aut delectandum, apto dicendi genere in causis uti, dixit Cicero epist. 21 lib. IX: « Privatas, inquit, causas, et eas tenues, agimus subtilius ». Et in Oratore: « Tenues, acuti, omnia docentes, et dilucidiora, non ampliora facientes, subtili quadam et pressa oratione limati ». Et infra: « Orationis subtilitas imitabilis illa quidem videtur esse existimanti, sed nihil est experienti minus ». Elegantiam autem differre ab ornatu, ostendit Cicero in epistola ad Cornelium Nepotem: « Quis, ait, sententiis aut acutior, aut crebrior? quis verbis aut ornatior, aut elegantior? » Man.

6. *Achaicum.* Achaiæ administrandæ curam, a Cæsare mandatam.

7. *Aliter.* Putasti te, quum ab Urbe abesses, a molestiis etiam abfuturum.

8. Alii nonnulli, « ac sibi quisque ». Lallem. prætulit, « et sibi quisque ». J. V. L.

9. Martyni-Laguna edidit, *vincimus;* quod Ernest. jam legendum esse conjecerat. Habent etiam quidam codices. J. V. L.

10. *Collegæ.* Is enim cum Ser. Sulpicio consul fuit. Ed.

tui, salute paullo ante, quam tu, cognovimus; etiam mehercule, quod, quemadmodum ea res ageretur, vidimus. Nam sic fac existimes: post has miserias, id est, postquam armis disceptari cœptum est de jure publico [11], nihil esse actum aliud cum dignitate. Nam et ipse Cæsar, accusata acerbitate Marcelli (sic enim appellabat), laudataque honorificentissime et æquitate tua, et prudentia, repente, præter spem dixit, se senatui roganti de Marcello, ne hominis quidem [12] causa negaturum. Fecerat autem hoc senatus, ut, quum a L. Pisone mentio esset facta de Marcello, et quum C. Marcellus se ad Cæsaris pedes abjecisset, cunctus consurgeret, et ad Cæsarem supplex accederet. Noli quærere [13]. Ita mihi pulcher hic dies visus est, ut speciem aliquam viderer videre quasi reviviscentis reipublicæ.

Itaque quum omnes ante me rogati gratias Cæsari egissent, præter Volcatium [14]; is enim, si eo loco esset, negavit se facturum fuisse [15]: ego rogatus, mutavi meum consilium. Nam statueram, non mehercule inertia, sed desiderio pristinæ dignitatis, in perpetuum

11. Duo MSS, « cœptum sit de jure publico ». J. V. L.

12. *Ne hominis quidem causa.* Ne ipsius quidem Marcelli causa, a quo graviter esset offensus. Quamquam (aiebat) in me fuerit acerbior; tamen, ne hac quidem causa, senatui deprecanti ejus reditum negabo. Non tanti apud me erit Marcelli ipsius injuria, quanti senatus universi consensus et deprecatio. Lib. VI epist. 6: « Marcellum, cui maxime succensebat, etc. » Man.

13. *Noli quærere.* Quum res ejusmodi est, ut eam ne longa quidem oratione pro voluntate nostra satis exprimere videamur posse; confugimus ad hoc loquendi genus, et ad illud, *Quid quæris?* et similia quædam. Idem.

14. *Præter Volcatium.* L. Volcatium Tullum, qui cum M. Æmilio Lepido consul fuerat, triennio ante Ciceronem. Idem.

15. *Si eo loco esset*, etc. Puto hoc dici: negavit se in patriam fuisse rediturum, si Marcellus fuisset; id est, si eadem, quæ Marcellus consul, contra Cæsarem fecisset; et si cum Pompeio postea adversus eumdem Cæsarem pugnasset, nec se, post victum Pompeium, victori credidisset: quæ quum

tacere. Fregit hoc meum consilium et Cæsaris magnitudo animi, et senatus officium. Itaque pluribus verbis egi Cæsari gratias; meque, metuo[16], ne etiam in cæteris rebus honesto otio privarim, quod erat unum solatium in malis[17]. Sed tamen, quoniam[18] effugi ejus offensionem, qui fortasse arbitraretur, me hanc rempublicam non putare[19], si perpetuo tacerem; modice hoc faciam, aut etiam intra modum[20], ut et illius voluntati, et meis studiis serviam. Nam etsi a prima ætate me omnis ars et doctrina liberalis, et maxime philosophia delectavit: tamen hoc studium quotidie ingravescit[21], credo et ætatis maturitate ad prudentiam, et his temporum vitiis, ut nulla res alia levare animum molestiis possit. A quo studio te abduci negotiis intelligo ex tuis literis: sed tamen aliquid jam noctes te adjuvabunt. Servius tuus, vel potius noster, summa me observantia colit: cujus ego quum omni probitate summaque virtute, tum studiis doctrinaque delector. Is mecum sæpe de tua mansione, aut decessione communicat. Adhuc in hac sum sententia, nihil ut faciamus, nisi quod maxime Cæsar velle videatur. Res sunt

Marcellus fecisset, inconstantiæ videbatur esse, nec satis honorificum, beneficio ejusdem in patriam redire. Manut. — Mart. Lag. maluit, « is enim sic eo loco negavit se facturum fuisse ». Idem supra legerat, « is dies », pro *hic dies*. J. V. L.

16. *Metuo*. Metuo, ne, quum in senatu loqui cœperim, idem posthac sæpe cogar facere, ut Cæsaris voluntati serviam. Man.

17. Al. MSS, a nonnullis edd. expressi, « quod erat unicum s. i. m. » J. V. L.

18. Alii, *quando*. J. V. L.

19. *Me hanc rempubl. non putare*. Me hanc remp. quæ nunc est in illius manibus, non habere pro rep., me præsentem statum adversari et abominari. J. F. Gron.

20. *Intra modum*. Hoc est, etiam minus, quam modus permittit. Tria momenta sic exprimuntur, ut *intra modum*, vel *legem*, sit, minus, quam vult jubetque, aut saltem concedit lex aut modus: *ad modum*, vel *legem*, ipsum terminum modi finesque describat: *ultra modum*, excessum, transgressionemque indicet. Id.

21. *Ingravescit*. Hoc est, crescit et augetur: non, ut putant nonnulli, fit molestius. Facc.

ejusmodi, ut, si Romæ sis, nihil, præter tuos, delectare te[22] possit. De reliquis, nihil melius ipso est. Cæteri et[23] cætera ejusmodi, ut, si alterutrum necesse sit, audire ea malis, quam videre. Hoc nostrum consilium nobis minime jucundum est, qui te videre cupimus; sed consulimus tibi. Vale.

22. *Delectare te.* In aliis abest *te.* J. V. L.

23. Schütz delevit *cæteri et*, perperam. J. V. L.

EPISTOLA V.

Servius, Græciæ præfectus, audita Tulliæ Ciceronis filiæ morte, mœrentem patrem undique conquisitis argumentis consolatur, ut epistola hæc perfectæ et elaboratæ consolationis exemplum sit. Scripta, quum Cæsar in Hispania Pompeii liberos profligasset: quod ex initio epist. 20, lib. XIII, ad Atticum constat: « A Cæsare literas accepi consolatorias, datas pridie kal. mai. Hispali ». (Athenis, anno U. C. 708.)

SER. SULPICIUS M. T. CICERONI S. D.

Posteaquam mihi renuntiatum est de obitu Tulliæ, filiæ tuæ, sane quam pro eo, ac debui, graviter molesteque tuli, communemque eam calamitatem existimavi. Qui, si istic affuissem, neque tibi defuissem, coramque meum dolorem tibi declarassem. Etsi genus hoc consolationis miserum atque acerbum est; propterea quia, per quos ea confieri debet, propinquos ac familiares, ipsi pari molestia afficiuntur, neque sine lacrymis multis id conari possunt; uti magis ipsi videantur aliorum consolatione indigere, quam aliis posse suum officium præstare : tamen quæ in præ-

sentia in mentem mihi venerunt, decrevi brevi ad te perscribere: non quod ea te fugere existimem; sed quod forsitan, dolore impeditus, minus ea perspicias.

Quid est, quod tanto opere te commoveat tuus dolor intestinus? Cogita, quemadmodum adhuc fortuna nobiscum egerit: ea nobis erepta esse, quæ hominibus non minus, quam liberi, cara esse debent; patriam, honestatem, dignitatem, honores omnes. Hoc uno incommodo addito, quid ad dolorem adjungi potuit? aut qui non in illis rebus exercitatus animus callere[1] jam debet, atque omnia minoris æstimare? An illius[2] vicem, credo[3], doles? Quoties in eam cogitationem necesse est et tu veneris, et nos sæpe incidimus, hisce temporibus non pessime cum iis esse actum, quibus sine dolore licitum est mortem cum vita commutare? Quid autem fuit, quod illam hoc tempore ad vivendum magno opere invitare posset? quæ res? quæ spes? quod animi solatium? Ut cum aliquo adolescente primario[4] conjun-

1. *Callere.* Quasi callo ex consuetudine facto sic obduruisse, ut novum dolorem jam non sentiat. Proprie Plautus in Pseud. « Plagis costæ callent ». Man.

2. *An illius.* Nullum mihi dubium est, quin legendum sit, « At illius, credo, vicem doles. Quoties, etc. » non vero, « An illius, credo, vicem doles? » ut pessime editum est. Œorz. Lect. Tullian. II, 2.

3. Davisius, ad Cicer. de Natura deor. I, 24, conjicit *cedo*. Non persuasit Mart. Lag. Habet tamen regius optimus. J. V. L.

4. *Cum aliquo adolescente primario conjuncta.* Divortium cum Tullia fecerat Dolabella antequam pareret. Quod quum ex hoc loco, tum ex *epist.* 18 lib. VI, in qua sunt hæc: « Me Romæ tenuit omnino Tulliæ meæ partus: sed quum ea, quemadmodum spero, satis firma sit, teneor tamen, dum a Dolabellæ procuratoribus exigam primam pensionem ». Scripsit tamen ad Dolabellam ep. 11 lib. IX de filiæ morte cum amoris in eum significatione non vulgari (ob eam causam opinor), quod temporis causa, Cæsare dominante, apud quem gratiosus erat Dolabella, simulandum fuit. Notanda Pediani indiligentia, qui Tulliolam scripsit apud virum suum P. Lentulum ex partu decessisse; quum neque Lentulus inter Ciceronis generos quisquam fuerit; et illa, ut Sulpicii verba ostendunt, et ut ipso teste Cicerone probavimus, post divortium perierit. Man. — Error Pediani inde ortus est, quod P. Dolabella, vir Tulliæ tertius, e familia Lentulorum erat. Ed.

cta ætatem gereret? Licitum est tibi, credo[5], pro tua dignitate ex hac juventute generum deligere, cujus fidei liberos tuos te tuto committere putares. An ut ea liberos ex sese pareret[6], quos quum florentes videret, lætaretur? qui rem a parente traditam per se tenere possent? honores ordinatim petituri essent in republica? in amicorum negotiis libertate[7] sua uterentur[8]? Quid horum fuit, quod non prius, quam datum esset[9], ademptum sit? At vero malum est liberos amittere. Malum: nisi pejus[10] sit, hæc sufferre et perpeti.

Quæ res mihi non mediocrem consolationem attulit, volo tibi commemorare, si forte eadem res tibi minuere dolorem possit. Ex Asia rediens, quum ab Ægina Megaram versus navigarem, cœpi regiones circumcirca prospicere. Post me erat Ægina; ante Megara; dextra Piræeus; sinistra Corinthus: quæ oppida quodam tempore florentissima fuerunt, nunc prostrata et diruta ante oculos jacent. Cœpi egomet mecum sic cogitare: Hem! nos homunculi indignamur, si quis nostrum interiit, aut occisus est, quorum vita brevior esse debet, quum uno loco tot oppidum cadavera projecta jaceant? Visne tu te, Servi, cohibere, et meminisse, hominem te esse natum? Crede mihi: cogitatione ea non mediocriter sum confirmatus. Hoc idem, si tibi videtur, fac ante oculos tibi proponas.

5. *Credo*. Ironia: quasi credendum minime sit, ob ea quæ sequuntur.

6. *Pareret*. Pepererat: sed infans obiit; de quo Cicero ad Attic. X, 18. Man. — Alii, *pararet*, jure ab Ernestio rejectum. J. V. L.

7. *Libertate*. Sed Lallem. *liberalitate*. Quod quidem Man. probat, quia hoc nomine non largitio tantum, sed officium quodlibet, omnisque benignitas indicatur. Sed ex *libertate* melior elicitur sententia, ut ostendat Sulpicius, neminem amicis jam navare operam aut studium posse, quum libertas omnibus adempta sit. Ed. — *Liberalitate* non placet. J. V. L.

8. *Uti*. Gulielm. conjecit *usuri*. J. V. L.

9. Alii, *est*. J. V. L.

10. Alii, « nisi hoc pejus ». J. V. L. — *Hæc*. Quæ quum patimur, jucunda esse vita non potest.

Modo uno tempore tot viri clarissimi interierunt; de imperio præterea tanta deminutio facta est; omnes provinciæ conquassatæ sunt. In unius mulierculæ animula si jactura facta est, tanto opere commoveris? quæ si hoc tempore non diem suum obisset, paucis post annis tamen ei moriendum fuit, quoniam homo nata fuerat.

Etiam tu ab hisce rebus animum ac cogitationem[11] tuam avoca, atque ea potius reminiscere, quæ digna tua persona sunt: illam, quamdiu ei opus fuerit, vixisse; una cum republica fuisse; te patrem suum, prætorem, consulem, augurem vidisse; adolescentibus primariis[12] nuptam fuisse; omnibus bonis prope perfunctam esse; quum respublica occideret, vita excessisse. Quid est, quod tu, aut illa, cum fortuna hoc nomine queri possitis? Denique noli te oblivisci Ciceronem esse, et eum, qui aliis consueris præcipere et dare consilium: neque imitare malos medicos, qui in alienis morbis profitentur tenere se medicinæ scientiam, ipsi se curare non possunt; sed potius, quæ aliis tute præcipere soles, ea[13] tute tibi subjice, atque apud animum propone. Nullus dolor est, quem non longinquitas temporis minuat ac molliat. Hoc te exspectare tempus, tibi turpe est, ac non ei rei[14] sapientia tua te occurrere. Quod si quis etiam inferis sensus est; qui

11. Vulg. *ad cogitationem*. J. V. L.

12. *Adolescentibus primariis*. Tribus. Nupsit enim primum C. Calpurnio Pisoni Frugi, ut est in epist. 2, lib. I, ad Attic. deinde Furio Crassipedi, de quo epist. 7, lib. I, ad Lentulum, et epist. 4, lib. II, ad Fratr. quo mortuo, vel relicto (nam neque de obitu ejus, neque de divortio constat), P. Cornelio Dolabellæ collocata est. A Dolabella, ut diximus, dimissa periit ex partu. In quo notanda Plutarchi et Asconii indiligentia, qui duos tantum Ciceronis generos nominarunt, Pisonem et Lentulum: in Lentuli etiam nomine peccantes. Man. — Vide sup. pag. 159, not. 4. Ed.

13. Abest *ea*. J. V. L.

14. MSS alii non agnoscunt *rei*. J. V. L.

illius in te amor fuit, pietasque in omnes suos, hoc certe illa te facere non vult. Da hoc illi mortuæ; da cæteris amicis ac familiaribus, qui tuo dolore mœrent; da patriæ, ut, si qua in re opus sit, opera et consilio tuo uti possit. Denique, quoniam in eam fortunam devenimus, ut etiam huic rei nobis serviendum sit: noli committere, ut quisquam te putet non tam filiam, quam reipublicæ tempora et aliorum victoriam lugere. Plura me ad te de hac re scribere pudet, ne videar prudentiæ tuæ diffidere. Quare, si hoc unum proposuero, finem faciam scribendi. Vidimus aliquoties secundam pulcherrime te ferre fortunam, magnamque ex ea re te laudem apisci[15]: fac aliquando intelligamus, adversam quoque te æque ferre posse, neque id majus, quam debeat, tibi onus videri, ne ex omnibus virtutibus hæc una tibi videatur deesse. Quod ad me attinet, quum te tranquilliorem animo esse cognoro, de iis rebus, quæ hic geruntur, quemadmodumque se provincia habeat, certiorem faciam. Vale.

15. *Apisci.* Sunt nonnulla in hac epistola aliquanto antiquiora, ut *confieri*, etsi Virgilius etiam ea voce usus est; et *oppidum* pro oppidorum, quod item ab antiquo codice acceptum est; et *apisci* pro adipisci, quam vocem sæpe et Lucretius et Tacitus usurpant. VICT.

EPISTOLA VI.

Respondet consolanti Sulpicio, gratum sibi ejus officium fuisse, nec id exiguo doloris levamento: maximam tamen sibi levationem ex reditu et consuetudine Sulpicii fore. (Asturæ, anno U. C. 708.)

M. T. C. SER. SULPICIO S. D.

EGO vero, Servi, vellem, ut scribis, in meo gravissimo casu affuisses. Quantum enim præsens me adju-

vare potueris et consolando, et prope æque dolendo, facile ex eo intelligo, quod, literis lectis, aliquantum acquievi. Nam et ea scripsisti, quæ levare luctum possent, et in me consolando non mediocrem ipse animi dolorem adhibuisti. Servius tamen tuus omnibus officiis, quæ illi tempori tribui potuerunt, declaravit, et quanti ipse me faceret, et quam suum talem erga me animum tibi gratum putaret fore: cujus officia, jucundiora scilicet[1] sæpe mihi fuerunt; numquam tamen gratiora. Me autem non oratio tua solum, et societas pæne ægritudinis, sed etiam auctoritas consolatur. Turpe enim esse existimo, me non ita ferre casum meum, ut tu, tali sapientia præditus, ferendum putas. Sed opprimor interdum, et vix resisto dolori, quod ea me solatia deficiunt, quæ cæteris, quorum mihi exempla propono, simili in fortuna non defuerunt. Nam et Q. Maximus, qui filium consularem, clarum virum, et magnis rebus gestis, amisit; et L. Paullus, qui duo septem diebus; et vester[2] Gallus, et M. Cato, qui summo ingenio, summa virtute filium perdidit, iis temporibus fuerunt, ut eorum luctum ipsorum dignitas consolaretur ea, quam ex republica consequebantur. Mihi autem, amissis ornamentis iis, quæ ipse commemoras, quæque eram maximis laboribus adeptus, unum manebat illud solatium, quod ademptum est. Non amicorum negotiis, non reipublicæ procuratione impediebantur cogitationes meæ; nihil in foro agere libebat; adspicere curiam non poteram; existimabam, id quod erat, omnes me et industriæ meæ fructus, et fortunæ perdidisse. Sed, quum cogitarem, hæc mihi tecum, et cum quibusdam esse com-

1. Grævius *scilicet* deleri vult, aberatque MS Amstel. Non valde Ernest. repugnet. J. V. L.

2. *Vester*. Ex vestra gente Sulpicia. C. Sulpicius Gallus, qui cum M. Claudio Marcello cos. fuit. Corr.

munia; et quum frangerem jam ipse me, cogeremque illa ferre toleranter: habebam quo confugerem, ubi conquiescerem, cujus in sermone et suavitate omnes curas doloresque deponerem. Nunc autem, hoc tam gravi vulnere, etiam illa, quæ consanuisse [3] videbantur, recrudescunt. Non enim, ut tum me a republica mœstum domus excipiebat, quæ levaret, sic nunc domo mœrens ad rempublicam confugere possum, ut in ejus bonis acquiescam. Itaque et domo absum, et foro, quod nec eum dolorem, quem a republica capio, domus jam consolari potest, nec domesticum respublica.

Quo magis te exspecto, teque videre quam primum cupio. Major mihi levatio afferri nulla potest, quam conjunctio consuetudinis sermonumque nostrorum: quamquam sperabam, tuum adventum (sic enim audiebam) appropinquare. Ego autem quum multis de causis te exopto quam primum videre; tum etiam, ut ante commentemur inter nos, qua ratione nobis traducendum sit hoc tempus, quod est totum ad unius [4] voluntatem accommodandum, et prudentis, et liberalis, et, ut perspexisse videor, nec a me alieni, et tibi amicissimi. Quod quum ita sit, magnæ est tamen deliberationis, quæ ratio sit ineunda nobis, non agendi aliquid, sed illius concessu [5] et beneficio quiescendi. Vale.

3. *Consanuisse*. Manutius legit *consenuisse*. Metaphora est, inquit, ab iis morbis, qui licet vetustate non omnino tollantur, quotidie tamen ex consuetudine leviores fieri videntur. Non enim sublata ea mala Cicero significat, sed animum suum diuturnitate tamquam obcalluisse, ut aliquanto minus ea sentiret: nunc autem veterem sibi acerbitatem novo esse vulnere renovatam. Gruteriani codices Manutio favent; sed Victorium sequimur. Oliv.

4. *Unius*. Cæsaris.

5. *Concessu*. Ita plerique et Oliv. Alii, *consensu*. J. V. L.

EPISTOLA VII.

Laudato consilio, et prudentia Marcelli, qui abesse a patria perpetuo volebat, suadet nihilo minus, ut revertatur, quia id facile impetrare a Cæsare possit, nec tutius alibi, nec melius vivat, quam in patria et apud suos. (Romæ, anno U. C. 707.)

M. T. C. M. MARCELLO S. D.

Etsi eo te adhuc consilio usum intelligo, ut id reprehendere non audeam, non quin ab eo ipse dissentiam, sed quod ea te sapientia esse judicem, ut meum consilium non anteponam tuo; tamen et amicitiæ nostræ vetustas, et tua summa erga me benevolentia, quæ mihi jam a pueritia tua cognita est, me hortata est, ut ea scriberem ad te, quæ et saluti tuæ conducere arbitrarer, et non aliena esse ducerem a dignitate. Ego eum te esse, qui horum malorum initia multo ante videris, consulatum magnificentissime atque optime gesseris, præclare memini: sed idem etiam illa vidi, neque te consilium civilis belli ita gerendi [1], neque copias [2] Cn. Pompeii, nec genus exercitus [3] probare, semperque summe diffidere [4]. Qua in sententia me quoque fuisse, memoria tenere te arbitror. Itaque neque tu

1. *Ita gerendi*. Quod Urbem Pompeius primum, deinde Italiam, stulto consilio deseruit. Hoc in epist. ad Attic. sæpe accusat Cicero, atque etiam epist. 11, lib. XVI, ad Tironem. Mar.

2. *Copias*. Militum numerum: quem quum, ante Cæsaris adventum, maximum promisisset, Cæsaris adventu nuntiato, paratum exercitum non habuit: ex quo Favonii vox illa, « Nunc, Pompei, terram pede percute »; quia promiserat, ubi terram pede percussisset, illico futurum, ut adessent ingentes peditum equitumque copiæ. Quod postea non præstitit. Id.

3. *Genus exercitus*. Ex tironibus magna ex parte collectum. Idem.

4. Al. MSS, « semper summe diffidere ». J. V. L.

multum interfuisti rebus gerendis, et ego id semper egi, ne interessem. Non enim iis rebus pugnabamus, quibus valere poteramus, consilio, auctoritate, causa, quæ erant in nobis superiora, sed lacertis et viribus, quibus pares non eramus. Victi sumus igitur, aut, si vinci dignitas non potest, fracti certe et abjecti. In quo tuum consilium nemo potest non maxime laudare, quod cum spe vincendi simul abjecisti certandi etiam cupiditatem; ostendistique, sapientem et bonum civem initia belli civilis invitum suscipere, extrema libenter non persequi. Qui non idem consilium, quod tu, sequuti sunt, eos video in duo genera esse distractos. Aut enim renovare bellum conati sunt, hique se in Africam contulerunt[5]; aut, quemadmodum nos, victori sese crediderunt[6]. Medium quoddam tuum consilium fuit, qui hoc fortasse humilis animi duceres, illud pertinacis. Fateor, a plerisque, vel dicam ab omnibus sapiens tuum consilium, a multis etiam magni ac fortis animi judicatum. Sed habet ista ratio, ut mihi quidem videtur, quemdam modum: præsertim quum tibi nihil deesse arbitrer ad tuas fortunas omnes obtinendas, præter voluntatem. Sic enim intellexi, nihil aliud esse, quod dubitationem afferret ei, penes quem est potestas, nisi quod vereretur, ne tu illud beneficium omnino non putares. De quo quid sentiam, nihil attinet dicere, quum appareat, ipse quid fecerim. Sed tamen, si[7] jam ita constituisses, ut abesse perpe-

5. Alii, « ut ii, qui se in Africam contulerunt ». J. V. L. — *In Africam.* Ad Jubam regem, qui, Curione Cæsarianarum partium duce interfecto, equitatum firmissimum, et elephantos plurimos habebat. Ideo stultitiam eorum, qui ad bestiarum auxilium confugerant, carpit Cic. Ep. IX, 6. Man. — Hic præsertim Catonem et Scipionem videtur designare. Ed.

6. Martyni-Laguna, « victori sese tradiderunt ». Benedict. e codd. aliquot, « se victos esse crediderunt », quod videtur Cicerone dignius. Sic olim fere omnes. J. V. L.

7. Rectius, *tametsi.* J. V. L.

tuo malles, quam ea, quæ nolles, videre; tamen id cogitare deberes, ubicumque esses, te fore in ejus ipsius, quem fugeres, potestate. Qui si facile passurus esset, te, carentem patria et fortunis tuis, quiete et libere vivere; cogitandum tibi tamen esset, Romæne et domi tuæ, cujusmodi res esset[8], an Mitylenis aut Rhodi malles vivere.

Sed quum ita late pateat ejus potestas, quem veremur, ut terrarum orbem complexa sit: nonne mavis sine periculo domi tuæ esse, quam cum periculo alienæ? Equidem, etiamsi oppetenda mors esset, domi atque in patria mallem, quam in externis atque alienis locis. Hoc idem omnes, qui te diligunt, sentiunt; quorum est magna, pro tuis maximis clarissimisque virtutibus, multitudo. Habemus etiam rationem rei familiaris tuæ, quam dissipari nolumus. Nam etsi nullam potest accipere injuriam, quæ futura perpetua sit; propterea quod neque is, qui tenet rempublicam, patietur, neque ipsa respublica; tamen impetum prædonum in tuas fortunas fieri nolo. Hi autem qui essent, auderem scribere, nisi te intelligere confiderem. Hic te unius sollicitudines, unius etiam multæ et assiduæ lacrymæ C. Marcelli, fratris optimi, deprecantur[9]: nos cura et dolore proximi sumus; precibus tardiores,

8. *Cujusmodi res esset*. Qualiscumque status esset reip. Censeo autem Ciceronem scripsisse: «cuicuimodi res esset». Ut pro Sext. Rosc. 34: «Vereor enim cuicuimodi es, T. Rosci, ne ita hunc videar voluisse servare, ut tibi omnino non pepercerim». Sic advocat Priscian. l. XIII. Lib. III de Finib. 9: «his tamen omnibus eos antepono, cuicuimodi sunt, qui summum bonum in animo atque in virtute posuerunt». J. F. Gron.—*Cuicuimodi* Sch. et Mart. Lag. receperunt. J. V. L.

9. *Deprecantur*. Tuam salutem a Cæsare precibus petunt. *Deprecamur*, vel quum expetimus aliquid, vel quum recusamus. Prior significatio patet hic, et in oratione pro Marcello: «Quum, inquit, M. Marcellum, deprecantibus vobis, conservavit». Et ad Cornificium epist. 24 lib. XII: «Senatus legatos non ad pacem deprecandam, sed ad bellum denuntiandum miserat, nisi legatorum nuntio

quod jus adeundi, quum ipsi deprecatione eguerimus, non habemus. Gratia tantum possumus, quantum victi; sed tamen consilio, studio, Marcello non desumus. A tuis reliquis non adhibemur[10]: ad omnia parati sumus. Vale.

paruisset ». Alterius exemplum significationis unum illud pro Balbo, quum suppetant multa, recitabimus: « Quiddam de communi conditione omnium nostrum, deprecandæ malevolentiæ causa, deprecandum videtur ». Man.

10. *Non adhibemur.* Nisi a fratre, ad consilium de tuo reditu capiendum. Id. — Hoc confirmat ep. 11 inf. quæ M. Marcelli est. Ed.

EPISTOLA VIII.

Laudata Marcelli prudentia, pollicetur officia sua, et, ut domum, quicumque status reip. sit, revertatur, iterum admonet. (Romæ, anno U. C. 707.)

M. T. C. M. MARCELLO S. D.

Neque monere te audeo, præstanti prudentia virum, nec confirmare maximi animi hominem, unumque fortissimum[1]; consolari vero, nullo modo. Nam si ea, quæ acciderunt, ita fers, ut audio, gratulari magis virtuti debeo, quam consolari dolorem tuum. Sin te tanta mala reipublicæ frangunt, non ita abundo ingenio, ut te consoler, quum ipse me non possim. Reliquum est igitur, ut tibi me in omni re eum præbeam[2]

1. *Unumque fortissimum.* Sic lib. XV epist. 16 : « quamquam quicum loquor? cum uno fortissimo viro ». Philip. II, 3 : « Tamquam mihi cum M. Crasso contentio esset,... non cum uno gladiatore nequissimo ». J. F. Gron.—Alii, *virumque fortissimum*, quod volebat *Prévost*, in hoc sequutus Manutium, Lambinum, et alios nonnullos editores. Nos lectionem Victorii, Gruteri, et Schützii, optimis MSS firmatam, accepimus. Ed.

2. *Præbeam.* Hoc verbum *præbere* a *præstare* sic differt, ut voluntas ab actu. Multi enim se præbent, non præstant. Ed.

præstemque, ut ad omnia, quæ tui velint, ita adsim præsto, ut me non solum omnia debere tua causa, sed ea quoque, etiam quæ non possim, putent[3]. Illud tamen vel tu me monuisse[4], vel censuisse puta, vel propter benevolentiam tacere non potuisse, ut, quod ego facio, tu quoque animum inducas : si sit aliqua respublica, in ea te esse oportere, judicio hominum reque principem, necessitate cedentem tempori; sin autem nulla sit, hunc tamen aptissimum esse etiam ad exsulandum locum.

Si enim libertatem sequimur, qui locus hoc dominatu vacat? sin qualemcumque locum, quæ est domestica sede jucundior? Sed mihi crede, etiam is, qui omnia tenet, favet ingeniis; nobilitatem vero et dignitates hominum, quantum ei res et ipsius causa concedit, amplectitur. Sed plura, quam statueram. Redeo ergo ad unum illud, me tuum esse; fore cum tuis, si modo erunt tui[5]; si minus, me certe in omnibus rebus satis nostræ conjunctioni amorique facturum. Vale.

3. *Putent*. Pro *putent*, quod habent vulgati, leges, « etiam putem ». Corr. — Hanc emendationem recepit Ernestius. Ed.

4. Benedict. e cod. Medic. « vultu me monuisse ». J. V. L.

5. *Si modo erunt tui*. Quis non intelligat, carum suis Marcellum non fuisse? licet in obscuro causa sit. Ideo in epistola superiore : « A tuis reliquis non adhibemur ». Idque Marcellus ipse in suis literis significavit, in eo loco : « In summa paucitate amicorum, propinquorum, ac necessariorum, qui vere meæ saluti faverent, te cupidissimum mei, singularemque mihi benevolentiam præstitisse cognovi ». Manut. — Marcelli epistolam a Manutio laudatam hoc libro habes, epist. 11.

EPISTOLA IX.

Reditum in patriam Marcello suadet, refutatis singulis, quæ dissuadere videbantur, præsertim quod nec aliter futurum fuisset, si vicissent Pompeiani. (Romæ, anno U. C. 707.)

M. T. C. M. MARCELLO S. D.

Etsi perpaucis ante diebus dederam Q. Mucio literas ad te pluribus verbis scriptas, quibus declaraveram, quo te animo censerem esse oportere, et quid tibi faciendum arbitrarer; tamen, quum Theophilus, libertus tuus, proficisceretur, cujus ego fidem erga te benevolentiamque perspexeram, sine meis literis eum ad te venire nolui. Iisdem igitur te rebus etiam atque etiam hortor, quibus superioribus literis hortatus sum: ut in ea republica, quæcumque est, quam primum velis esse. Multa videbis fortasse, quæ nolis; non plura tamen, quam audis quotidie. Non est porro tuum, uno sensu solum oculorum moveri; quum idem illud auribus percipias, quod etiam majus[1] videri solet, minus laborare. At tibi ipsi dicendum erit aliquid, quod non sentias; aut faciendum, quod non probes. Primum tempori cedere, id est, necessitati parere[2], semper sa-

1. *Quod etiam majus.* Contra in epist. 13: « Nec audio solum, quod ipsum esset miserum, sed etiam video, quo nihil est acerbius, eorum fortunas dissipari ». Et ad Torquatum, epist. 1 lib. VI: « Oculi augent dolorem, nec avertere a miseriis cogitationem sinunt ». Est enim hoc in oratoris artificio, ut easdem res temporis causa modo oppugnet, modo defendat. Propterea in illis ad Nigidium ac Torquatum epistolis pro auribus contra oculos; in hac ad Marcellum, quem redire in Urbem cupiebat, pro oculis contra aures argumentatur. Man.

2. Verba hæc, « id est, necessitati parere », Ruhnkenius in Animadv. ad Velleium, n. 144, ut insititia damnavit. J. V. L.

pientis est habitum. Deinde non habet, ut nunc quidem est[3], id vitii res. Dicere fortasse, quæ sentias, non licet : tacere plane licet. Omnia enim delata ad unum sunt. Is utitur consilio, ne suorum quidem, sed suo. Quod non multo secus fieret, si is rempublicam teneret, quem sequuti sumus. An, qui in bello, quum omnium nostrum conjunctum esse periculum suo cerneret, certorum hominum minime prudentium consilio uteretur[4], eum magis communem[5] censemus in victoria futurum fuisse, quam incertis rebus[6] fuisset? et, qui nec, te consule, tuum sapientissimum consilium sequutus esset, nec, fratre tuo consulatum ex auctoritate tua gerente, vobis auctoribus uti voluerit, nunc omnia tenentem, nostras sententias desideraturum censes fuisse? Omnia sunt misera in bellis civilibus; quæ majores nostri ne semel quidem, nostra ætas sæpe jam sensit : sed miserius nihil, quam ipsa victoria; quæ etiamsi ad meliores venit, tamen eos ipsos ferociores impotentioresque reddit; ut, etiamsi natura tales non sint, necessitate esse cogantur. Multa enim victori eorum arbitrio, per quos vicit, etiam in-

3. *Ut nunc quidem est*. Præsentem rei statum hoc loquendi genere veteres ostendebant, quasi dicerent, quid futurum sit, affirmare non licet; sed, ut nunc quidem, res ita se habet. Mar.

4. Bengelius, libros veteres sequutus, « quum omnium nostrum conjunctum esset periculum, suo et certorum hominum minime prudentium consilio uteretur ». Schütz id accepit magno plausu; nobis, quare vulgatam deseram, non liquet. J. V. L.

5. *Communem*. *Communes* Latinis dicuntur *comes*, aliter *civiles*, qui nihil singulare ac præcipuum sibi tribuunt præ aliis, qui non supra alios cives se extollunt, qui sunt populares, modesti, patientes juris legumque communium, qui non suo in omnibus utuntur consilio, sed et aliorum civium hominumve. Corn. Nep. Att. 3 : « Hic autem sic se gerebat, ut communis infirmis, par principibus videretur ». Terent. « Quemquamne animo tam communi esse aut leni putes ? » Sueton. Claud. 21 : « Nec ullo spectaculo communior, etc. » Græv.

6. Sic Gebhard. Græv. Ernest. Alii, post Victorium, *incertis in rebus*. Paullo ante Ursin. et Gulielm. *comem* pro *communem* male probant. J. V. L.

vito, facienda sunt. An tu non videbas mecum simul, quam illa crudelis esset futura victoria? Igitur tunc quoque patria careres, ne, quæ nolles, videres? Non, inquies : ego enim ipse tenerem opes et dignitatem meam. At erat tuæ virtutis, in minimis tuas res ponere; de republica[7] vehementius laborare.

Deinde, qui finis istius consilii est? nam adhuc et factum tuum probatur, et, ut in tali re, etiam fortuna laudatur : factum, quod et initium belli necessario sequutus sis, et extrema sapienter persequi nolueris; fortuna, quod honesto otio[8] tenueris et statum, et famam dignitatis tuæ. Nunc vero nec locus tibi ullus dulcior esse debet patria; nec eam diligere minus debes, quod deformior est, sed misereri potius, nec eam multis claris viris orbatam, privare etiam adspectu tuo. Denique, si fuit magni animi, non isse supplicem victori; vide ne superbi sit, aspernari ejusdem liberalitatem; et, si sapientis est, carere patria, duri, non desiderare; et, si re publica non possis frui, stultum[9] est, nolle privata.

Caput est illud, ut, si ista vita tibi commodior esse videatur, cogitandum tamen sit, ne tutior non sit. Magna gladiorum est licentia[10]; sed in externis locis minor etiam ad facinus verecundia. Mihi salus tua tantæ curæ est, ut Marcello, fratri tuo, aut par, aut certe proximus sim. Tuum est consulere temporibus, et incolumitati, et vitæ, et fortunis tuis. Vale.

7. Melius, *re publica*. In sequentibus, « non isse supplicem victori », rectissime, pro *esse*, ex Mediceo Victorius, quem sequuti sunt Gebhard. Græv. Ernest. Abest *victori* a quibusdam MSS. J. V. L.

8. *Honesto otio*. Mitylenis, usurpatione et renovatione doctrinæ. Corr.

9. Martyni-Laguna, *stulti*. J. V. L.

10. *Gladiorum licentia*. Videtur aliquid Cicero divinasse. Infr. ep. 12. Cellar. — Sic omnes fere codices. Vulgati olim libri, « gladiatorum ». J. V. L.

EPISTOLA X.

Hortatur Marcellum, ut reditum maturet, jam a Cæsare impetratum, quum id ad rem ejus familiarem valde pertineat. (Romæ, anno U. C. 708.)

M. T. C. M. MARCELLO S. D.

Etsi nihil erat novi, quod ad te scriberem, magisque literas tuas jam exspectare incipiebam, vel te potius ipsum; tamen, quum Theophilus[1] proficisceretur, non potui nihil ei literarum dare. Cura igitur, ut quam primum venias. Venies enim, mihi crede, exspectatus, neque solum nobis, id est, tuis, sed prorsus omnibus. Venit enim mihi in mentem, subvereri interdum, ne te delectet tarda decessio. Quod si nullum haberes sensum, nisi oculorum, prorsus tibi ignoscerem, si quosdam nolles videre. Sed, quum leviora non multo essent, quæ audirentur, quam quæ viderentur; suspicarer autem, multum interesse rei familiaris tuæ, te quam primum venire, idque in omnes partes[2] valeret; putavi, ea de re te esse admonendum. Sed, quoniam, quid mihi placeret, ostendi; reliqua tu, pro tua prudentia, considerabis. Me tamen velim, quod ad tempus[3] te exspectemus, certiorem facias. Vale.

1. *Theophilus*, Marcelli libertus.

2. *In omnes partes*. Ad omnia. Ut epist. 6, lib. XI, ad Attic. « Brundisii jacere, in omnes partes molestum ». Et in epist. Vatinii, lib. V : « Me tibi in omnes partes defendendum putes ». Contrarium illud epist. 10 ad Attic. lib. XIII : « Hoc nullam ad partem valet scilicet ». Man.

3. *Quod ad tempus*. Non quousque, sed quo plane tempore. Sic epist. 5 lib. IX : *Ad nonas*, pro *nonis*. Id.

EPISTOLA XI.

Marcellus significat, se plus Ciceronis, quam fratris hortatu commotum in causa reditus fuisse: literas etiam, restitutionis nuntias, et gratulationem, et amicorum benevolentiam, maxime Ciceronis, sibi admodum placere, et gratam semper fore. (Mitylenis, anno U. C. 707.)

M. MARCELLUS M. CICERONI S. D.

Plurimum valuisse apud me tuam semper auctoritatem, quum in omni re, tum in hoc maxime negotio, potes existimare. Quum mihi C. Marcellus, frater amantissimus mei, non solum consilium daret, sed precibus quoque me obsecraret[1]; non prius mihi persuadere potuit, quam tuis est effectum literis, ut uterer vestro potissimum consilio. Res quemadmodum sit acta, vestræ literæ mihi declarant. Gratulatio tua etsi est mihi probatissima, quod ab optimo fit animo; tamen hoc mihi multo jucundius est, et gratius, quod in summa paucitate amicorum, propinquorum ac necessariorum, qui vere meæ saluti faverent, te cupidissimum mei, singularemque mihi benevolentiam præstitisse cognovi. Reliqua sunt ejusmodi, quibus ego, quoniam hæc erant tempora, facile et æquo animo carebam: hoc vero ejusmodi esse statuo, ut sine talium virorum et amicorum benevolentia, neque in adversa, neque in secunda fortuna quisquam vivere possit. Itaque in hoc ego mihi gratulor. Tu vero ut intelligas, homini amicissimo te tribuisse officium, re tibi præstabo. Vale.

1. *Obsecraret.* N. Scelsi codex, *oneraret:* sed nulli sequuti sunt. Ed.

EPISTOLA XII.

M. Marcelli cædem, perfecto narrationis exemplo ita nuntiat, ut antecedentia, media, consequentia ordinatim exponat. (Athenis, anno U. C. 708.)

SER. SULPICIUS M. CICERONI S. D.

Etsi scio, non jucundissimum nuntium me vobis allaturum; tamen, quoniam casus et natura in nobis dominatur, visum est faciendum, quoquo modo res se haberet, vos certiores facere. A. d. x kal. jun. quum ab Epidauro Piræeum navi advectus essem, ibi Marcellum, collegam nostrum, conveni, eumque diem ibi consumpsi, ut cum eo essem. Postero die, quum ab eo digressus essem eo consilio, ut ab Athenis in Bœotiam irem, reliquamque jurisdictionem absolverem; ille, uti aiebat, supra Maleas[1] in Italiam versus navigaturus erat. Postridie ejus diei, quum ab Athenis proficisci in animo haberem, circiter hora decima noctis P. Postumius, familiaris ejus, ad me venit, et mihi nuntiavit, M. Marcellum, collegam nostrum, post

1. *Supra Maleas*. Veteres libri omnes, *Maias*, non *Maleas*, quod omnino mendosum est. *Maleam* autem Virgilius, Livius, omnes denique nominant: *Maleas* vero unus, quod sciam, Plinius junior in epist. ad Trajanum, lib. X, græcis verbis, ὑπὲρ Μαλέας. Quod si legatur hic *supra Maleas*, interpretaremur, superato Malearum promontorio, Laconicæ provinciæ, navigantibus valde periculoso. Mar. — Hæc erat conj. Victorii, qua nihil certius et liquidius, si quis Plutarchi (in Arato) Pliniique loca consideret, quæ is attulit. Videtur autem locutio fuisse trita Græcis Latinisque, qua significabant cursum ex Asia et Græcia in Italiam per *Maleam*, sive ad *Maleam* appellerent naves, sive illic conscenderent ex Græcia in Italiam profecturi, sive ita navigationem instituerent, ut illud promontorium prætervehérentur non longe. Grævius. — *In Italiam versus*. Usitate. Sic inf. Epist. VIII, 15, « ad Alpes versus »; et Liv. I: « ad meridiem versus ». Ed.

cœnæ tempus, a P. Magio Cilone, familiare ejus, pugione percussum esse, et duo vulnera accepisse, unum in stomacho, alterum in capite, secundum aurem; sperare tamen, eum vivere posse; Magium se ipsum interfecisse[2]; postea se a Marcello ad me missum esse, qui hæc nuntiaret, et rogaret, uti cogerem medicos. Coegi, et e vestigio eo sum profectus prima luce. Quum non longe a Piræeo abessem, puer[3] Acidini obviam mihi venit cum codicillis[4], in quibus erat scriptum, paullo ante lucem Marcellum diem suum obiisse. Ita vir clarissimus ab homine deterrimo acerbissima morte est affectus; et cui inimici propter dignitatem pepercerant, inventus est amicus, qui mortem afferret. Ego tamen ad tabernaculum ejus perrexi: inveni duos libertos, et pauculos servos. Reliquos aiebant profugisse, metu perterritos, quod dominus eorum[5] ante tabernaculum interfectus esset. Coactus sum in eadem illa lectica, qua ipse delatus eram, meisque lecticariis in urbem eum referre; ibique pro ea copia, quæ Athenis erat, funus ei satis amplum faciendum curavi. Ab Atheniensibus, locum sepulturæ intra urbem ut darent, impetrare non potui, quod religione se impediri[6] dicerent: neque tamen id antea cuiquam con-

2. *Se ipsum interfecisse.* Quod eum commissi facinoris pœniteret. Causam necis Cicero ignorat epist. 10, lib. XIII, ad Attic. Valerius hanc ponit lib. IX, cap. 11; quod quum esset Marcello Magius vetere conjunctus amicitia, eique in Pompeiana militia comes fuisset: indignaretur aliquos sibi amicorum ab eo præferri. Man.

3. *Puer.* Servus. *Acidini.* Manliorum cognomen fuit *Acidinus.* Constat ex lib. II de Orat. et lapidibus Capitolinis. Id.

4. *Codicillis.* Codicilli, tabellæ ceratæ erant, in quibus stylo pangebatur: a *codice*, id est, arboris libro, nominati. De codicillis Plin. XIII, cap. 13, et XXXIII, 1. Id.

5. *Dominus eorum.* Servis enim capitale erat, qui dominum non defendissent, ut ex Ulpiani verbis, Syllanum S. C. interpretantibus, cognoscitur. Id.

6. *Religione se impediri.* Nam lex XII tabularum, de Solonis legibus translata, ita habet, « In Urbe ne sepelito, neve urito ». Corr.—Hanc legem Cicero refert de Leg. II, 23. Ed.

cesserant. Quod proximum fuit, uti, in quo vellemus gymnasio, eum sepeliremus, nobis permiserunt. Nos in nobilissimo orbis terrarum gymnasio Academiæ locum delegimus, ibique eum combussimus, posteaque curavimus, ut iidem Athenienses in eodem loco monumentum ei marmoreum faciendum locarent. Ita, quæ nostra officia fuerunt, pro collegio[7] et propinquitate, et vivo et mortuo omnia ei præstitimus. Vale. D. pr. kal. jun. Athenis.

7. *Pro collegio.* Consulatus. Fuit enim consul A. U. 702. Man.

EPISTOLA XIII.

Exsulantem Nigidium consolatur, quantum potest qui in eadem causa fuit. Spem tamen futuri reditus ex certis signis facit; conditionis pristinæ, facere non potest : ideoque ad utramque fortunam ex æquo ferendam hortatur. (Romæ, anno U. C. 707.)

M. T. C. P. NIGIDIO FIGULO[1] S. D.

Quærenti mihi jamdiu, quid ad te potissimum scri-

1. *Nigidio Figulo.* De Nigidio ipso, quæ legendo animadvertimus, hæc sunt. Scripsit libros de Animalibus, ut ostendit lib. III Macrobius; et Plinius bis lib. XXIX, cap. 4 et 6, ejus utitur testimonio : librum de Extis, ut in Gellio lib. XVI, cap. 6, legimus : commentarios grammaticos, ut idem Gellius lib. XIX, cap. 14, et Nonius prodidere. Interpretatus est comœdias Terentii, teste Donato. Videtur etiam scripsisse de Deis, quantum ex Arnobio licet conjicere : qui ejus testimonio in mentione Matris Deum, Neptuni, Apollinis et Jovis utitur lib. III. Hæc de scriptis: de doctrina subjungam. Gellius Varronem et Nigidium *doctrinarum culmina* lib. XIX, cap. 14, appellat, et idem lib. XIII, cap. 24, « in disciplinis doctrinarum omnium præcellentem » nominat; et lib. IV, cap. 9, « hominem juxta M. Varronem doctissimum » : Macrobius autem « maximum rerum naturalium indagatorem », lib. III. Idem lib. VI : « hominem omnium bonarum artium disciplinis egregium ». Servius quoque Honoratus hæc de eo tradidit: « Nigidius Figulus solus post Varronem, licet Varro præcellat in theologia, hic in communibus literis: nam uterque utrumque scripserunt ».

berem, non modo certa res nulla[2], sed ne genus quidem literarum usitatum veniebat in mentem. Unam enim partem et consuetudinem earum epistolarum, quibus, secundis rebus, uti solebamus, tempus eripuerat; perfeceratque fortuna, ne quid tale scribere possem, aut omnino cogitare. Relinquebatur triste quoddam et miserum, et his temporibus consentaneum genus literarum : id quoque deficiebat me; in quo debebat[3] esse aut promissio auxilii alicujus, aut consolatio doloris tui. Quod pollicerer, non erat. Ipse enim pari fortuna abjectus[4], aliorum opibus casus meos sustentabam[5], sæpiusque mihi veniebat in mentem queri, quod ita viverem, quam gaudere, quod viverem. Quamquam enim nulla me ipsum privatim pepulit insignis injuria, nec mihi quidquam tali tempore in mentem venit optare, quod non ultro mihi Cæsar detulerit : tamen nihilominus eis conficior curis, ut ipsum[6], quod maneam in vita, peccare me existimem. Careo enim quum familiarissimis multis, quos aut

Nonius quoque, « Nigidius, inquit, studiis bonarum artium præclarissimus ». Nemo tamen illum melioribus extulit laudibus, quam Cicero ipse idem ejus amicissimus. Nam in proœmio libri de Universitate : « Fuit, inquit, vir ille quum cæteris artibus, quæ quidem dignæ libero essent, ornatus omnibus, tum acer investigator et diligens earum rerum, quæ a natura involutæ videntur. Denique sic judico, post illos nobiles Pythagoreos, quorum disciplina exstincta est quodam modo, hunc exstitisse, qui illam renovaret ». Suetonius ait illum, cognita hora, qua natus erat Augustus, affirmasse, dominum terrarum orbi natum. Man. — Vide quæ de hoc Nigidio Figulo notavit Joan. Rutgersius Var. Lect. III, 16, ubi Fragmenta ejus collegit. Græv.

2. Codd. Manutii novem et aliquot Dresd. *ulla*. J. V. L.

3. *Debebat*. Meus primus, *debeat*, quod Gronovio merito probatur. Man.

4. *Pari fortuna abjectus*. MSS *affectus*, non *abjectus*. Sic alibi apud Ciceronem, « magna desperatione affectus, magna molestia affectus, tot tantisque difficultatibus affectus ». J. F. Gron.

5. *Casus meos sustentabam*. Nunc sustentari se dicit aliorum opibus, id est, eorum auctoritate et gratia, quos veteri sibi necessitudine conjunctos, plurimum ob victoriæ societatem posse apud Cæsarem intelligebat. Man.

6. Alii, *ut hoc ipsum*. J. V. L.

mors[7] eripuit nobis, aut distraxit fuga[8], tum omnibus amicis, quorum benevolentiam nobis conciliarat per me quondam, te socio[9], defensa respublica, versorque in eorum naufragiis et bonorum direptionibus; nec audio solum, quod ipsum esset miserum, sed etiam video, quo nihil est acerbius, eorum fortunas dissipari, quibus nos olim adjutoribus illud incendium[10] exstinximus; et, in qua urbe modo gratia, auctoritate, gloria floruimus, in ea nunc iis quidem omnibus caremus. Obtinemus ipsius Cæsaris summam erga nos humanitatem; sed ea plus non potest, quam vis et mutatio omnium rerum atque temporum. Itaque orbus iis rebus omnibus, quibus et natura me, et voluntas, et consuetudo assuefecerat; quum cæteris, ut quidem videor, tum mihi ipse displiceo. Natus enim ad agendum semper aliquid dignum viro, nunc non modo agendi rationem nullam habeo, sed ne cogitandi quidem; et, qui antea aut obscuris hominibus, aut etiam sontibus opitulari poteram, nunc P. Nigidio, uni omnium doctissimo et sanctissimo, et maxima quondam gratia, mihi[11] certe amicissimo, ne benigne quidem polliceri possum[12]. Ergo hoc ereptum est literarum genus. Reliquum est, ut consoler, et afferam rationes, quibus te a molestiis coner abducere. At ea quidem facultas vel tui, vel alterius consolandi, in te summa est, si umquam in ullo fuit. Itaque eam partem, quæ ab exquisita quadam ratione et doctrina proficiscitur,

7. *Mors.* Perierant Pompeius, P. Lentulus, M. Cato, etc. Man.

8. *Fuga.* Fugerant, post Africanum bellum, in Hispanias ad Pompeii liberos multi. Id.

9. *Te socio.* Plutarch. in Cic.

10. *Illud incendium.* Catilinæ conjurationem, qua, tamquam incendio, nisi nos opem tulissemus, resp. deflagrasset. Man. — Rectius forte, *aliud.* J. V. L.

11. Olivet. et alii *et mihi.* Delevit *et,* auctoritate codd. Ernestius. J. V. L.

12. *Polliceri possum.* Cod. Vatican. et Palat. primus habent *possim.* J. V. L.

non attingam : tibi totam relinquam. Quid sit forti et sapienti homine dignum; quid gravitas, quid altitudo animi, quid acta tua vita, quid studia, quid artes, quibus a pueritia floruisti, a te flagitent, tu videbis. Ego, quod intelligere, et sentire, quia sum Romæ, et quia curo[13] attendoque, possum, id tibi affirmo; te in istis molestiis, in quibus es hoc tempore, non diutius futurum; in iis autem, in quibus etiam nos sumus, fortasse semper fore[14]. Videor mihi perspicere primum ipsius animum, qui plurimum potest, propensum ad salutem tuam. Non scribo hoc temere. Quo minus familiaris sum, hoc sum ad investigandum curiosior. Quo facilius, quibus est iratior[15], respondere[16] tristius possit, hoc est adhuc tardior ad te molestia liberandum. Familiares vero ejus, et ii quidem, qui illi jucundissimi sunt, mirabiliter de te et loquuntur, et sentiunt. Accedit eodem vulgi voluntas, vel potius consensus omnium. Etiam illa, quæ minimum nunc quidem potest, sed possit necesse est, respublica, quascumque vires habebit, ab iis ipsis, a quibus tenetur, de te propediem (mihi crede) impetrabit.

Redeo igitur ad id, ut jam tibi etiam pollicear aliquid, quod primo omiseram. Nam et complectar ejus familiarissimos, qui me admodum diligunt, multumque mecum sunt; et in ipsius consuetudinem, quam adhuc meus pudor mihi clausit, insinuabo; et certe omnes vias persequar, quibus putabo ad id, quod volumus, pervenire posse. In hoc toto genere plura faciam, quam scribere audeo: cætera, quæ tibi a multis prompta esse certo scio, a me sunt paratissima. Nihil in re fa-

13. Martyni-Laguna addit *talia.* J. V. L.

14. Unus codex, si Lambino fides, « fortasse non semper fore ». J. V. L.

15. *Quibus est iratior.* Propter bellum in Africa renovatum. Man.

16. *Respondere tristius.* Veniam precantibus negare.

miliari mea est, quod ego meum malim esse, quam tuum. Hac de re, et de hoc genere toto, hoc scribo parcius, quod te, id quod ipse confido, sperare malo, esse usurum tuis. Extremum illud est, ut te orem et obsecrem, animo ut maximo sis; nec ea solum memineris, quæ ab aliis magnis viris accepisti, sed illa etiam, quæ ipse ingenio studioque peperisti. Quæ si colliges, et sperabis omnia optime, et, quæ accident, qualiacumque erunt, sapienter feres. Sed hæc tu melius, vel optime omnium. Ego, quæ pertinere ad te intelligam, studiosissime omnia diligentissimeque curabo; tuorumque tristissimo meo tempore[17] meritorum erga me memoriam conservabo. Vale.

17. *Tristissimo meo tempore.* Quum ejectus a Clodio exsularem.

EPISTOLA XIV.

Plancius bis Ciceroni, et de recuperata per Cæsarem dignitate, et de nuptiis cum virgine, dimissa Terentia, initis, gratulatus fuerat. Utrisque literis una epistola respondet Cicero: prioribus, non esse pristinam dignitatem, quam receperat: alteris, quæ causa fuerit novi consilii ineundi. Tandem solatur Plancium exsulantem, eique nihil, præter communem calamitatem timendum esse confirmat, cui sua denique officia pollicetur. (Romæ, anno U. C. 707.)

M. T. C. CN. PLANCIO S. D.

Binas a te accepi literas, Corcyræ datas: quarum alteris mihi gratulabare, quod audisses, me meam pristinam dignitatem obtinere; alteris dicebas te velle, quæ egissem, bene et feliciter evenire[1]. Ego autem,

1. *Evenire.* De Publiliæ matrimonio, quam sexagenarius virginem duxit, dimissa Terentia, quia rem domesticam, ipso absente, negligenter administraverat; præter alias causas, quæ commemorantur a Plutarcho.

si dignitas est, bene de republica sentire, et bonis viris probare quod sentias, obtineo dignitatem meam. Sin autem in eo dignitas est, si, quod sentias, aut re efficere possis[2], aut denique libera oratione defendere, ne vestigium quidem ullum est reliquum[3] nobis dignitatis; agiturque præclare, si nosmet ipsos regere possumus, ut ea, quæ partim jam adsunt, partim impendent, moderate feramus: quod est difficile in ejusmodi bello[4], cujus exitus ex altera parte cædem[5] ostentat, ex altera servitutem. Quo in periculo nonnihil me consolatur, quum recordor, hæc me tum vidisse, quum secundas etiam res nostras, non modo adversas pertimescebam, videbamque, quanto periculo[6] de jure publico disceptaretur armis. Quibus, si vicissent ii, ad quos ego pacis spe, non belli cupiditate adductus accesseram, tamen intelligebam, et iratorum hominum, et cupidorum, et insolentium, quam crudelis esset futura victoria: sin autem victi essent, quantus interitus esset futurus[7] civium, partim amplissimorum, partim etiam optimorum; qui me hæc prædicentem, atque optime consulentem saluti suæ, malebant nimium timidum, quam satis prudentem existimari. Quod autem mihi de eo, quod egerim, gratularis; te ita velle certo scio: sed ego tam misero tempore nihil novi consilii cepissem, nisi in reditu meo nihilo me-

Quintilianus lib. VI, cap. de risu, quum Cicero objurgaretur, quod virginem jam senex duxisset, respondisse ait, «Cras erit mulier». MAN.— Sed et Publiliam ab eo dimissam Plut. et Dio prodiderunt, quod illi mors Tulliæ lætitiæ fuisse visa esset. ED.

2. *Quod sentias, aut re efficere possis*. Mart. Lag. post Lallem. «quod sentias, aut re efficere posse, aut denique, etc.» J. V. L.

3. Mart. Lag. *relictum*. J. V. L.

4. *Bello*. Africano: quod Scipio Pompeii socer, et M. Cato, freti Jubæ regis auxiliis renovaverant. MAN.

5. *Cædem*. Cædem a Pompeianis timet, a Cæsare servitutem. MAN.

6. Alii, «videbam, quanto periculo». J. V. L.

7. *Quantus interitus esset futurus*. Sic sæpe Cicero cum amicis, et quidem ante Pompeii cædem, loquitur. ED.

liores res domesticas[8], quam rempublicam offendissem. Quibus enim, pro meis immortalibus beneficiis, carissima mea salus et meæ fortunæ[9] esse debebant, quum propter eorum scelus[10] nihil mihi intra meos parietes tutum, nihil insidiis vacuum viderem; novarum me necessitudinum fidelitate contra veterum perfidiam muniendum putavi. Sed de nostris rebus satis, etiam nimium multa. De tuis velim, ut eo sis animo, quo debes esse, id est, ut ne quid tibi præcipue timendum putes. Si enim status erit aliquis civitatis, quicumque erit, te omnium periculorum video expertem fore. Nam alteros[11] tibi jam placatos esse intelligo; alteros numquam iratos fuisse. De mea autem in te voluntate sic velim judices, me, quibuscumque rebus opus esse intelligam, quamquam videam, qui sim hoc tempore, et quid possim, opera tamen et consilio, studio quidem certe, rei, famæ, saluti[12] tuæ præsto futurum. Tu velim et quid agas, et quid acturum te putes, facias me quam diligentissime certiorem. Vale.

8. *Res domesticas*. Dimissam ab eo Terentiam ait Plutarchus, quia rem familiarem, ipso absente, male tractasset, ærisque plurimum alieni contraxisset: quod ut dissolveret, virginem Publiliam, admodum divitem, in tutelam sibi traditam, suadentibus amicis, uxorem sibi duxit. MAN.

9. *Mea salus et meæ fortunæ*. In fortunis uxorem accusat; in salute Quintum fratrem, fratrisque filium; qui vehementer illum, post Pharsalicam pugnam, apud Cæsarem oppugnarunt, quum se dicerent auctore Marco adversus illum arma cepisse. Ad Att. lib. XI, epist. 5, 8, 9, 10, 13, 14, 15, 16, 23. ID.

10. *Scelus*. Et hoc in fratrem potius fratrisque filium, quam in uxorem, confertur. Scelus Quinti fratris nominat etiam in epist. 21, lib. XI, ad Att. IDEM.

11. *Alteros*. Cæsarianos.

12. Gulielm. e vestigiis cod. Stewech. « rei familiari ac saluti », frustra. J. V. L.

EPISTOLA XV.

Hortatur, ut communem fortunam fortiter ferat, nec propriam sibi postulet; eoque in se animo sit, quo fuerat semper. (Romæ, anno U. C. 707.)

M. T. C. CN. PLANCIO S. D.

Accepi perbreves tuas literas, quibus id, quod scire cupiebam, cognoscere non potui; cognovi autem id, quod mihi dubium non fuit. Nam quam fortiter ferres communes miserias, non intellexi: quam me amares, facile perspexi; sed hoc sciebam. Illud si scissem, ad id meas literas accommodavissem[1]. Sed tamen etsi antea scripsi, quæ existimavi scribi oportere; tamen hoc tempore breviter commonendum putavi, ne quo periculo te proprio existimares esse: in magno omnes, sed tamen in communi, sumus. Quare non debes aut propriam fortunam et præcipuam postulare, aut communem recusare. Quapropter eo animo simus inter nos, quo semper fuimus. Quod de te sperare, de me præstare possum. Vale.

1. *Accommodavissem.* Regii MSS, *accommodassem.* J. V. L.

M. T. CICERONIS EPISTOLARUM AD DIVERSOS

LIBER QUINTUS.

EPISTOLA I.

Queritur Metellus Celer, qui, prætor superiore anno, Cicerone consule, ex prætura Galliam citeriorem pro consule regebat, Metellum Nepotem, fratrem suum, a Cicerone in senatu oppugnatum esse. (Ex Gallia citeriore, anno U. C. 691.)

Q. METELLUS Q. F. CELER[1], PROCOS. M. T. CICERONI S. D.

Si vales, bene est. Existimaram pro mutuo inter nos animo, et pro reconciliata gratia, nec absentem[2] ludibrio læsum iri, nec Metellum fratrem[3], ob dictum[4], capite ac fortunis per te oppugnatum iri. Quem si parum pudor ipsius defendebat; debebat vel familiæ nostræ dignitas[5], vel meum studium erga vos remque

1. *Celer.* Hoc genti Metellorum cognomen datum erat, ob unum ex illis qui ludos cum mira festinatione post patris mortem ediderat. Is adoptatus hæres fuerat a Q. Metello Celere, de quo Cicero, Brut. 89. Ed.

2. *Nec absentem.* Sic priscæ edd. et Victorius, et quinque MSS Palat. Alii, quos sequutus est Martyni-Laguna, « nec me absentem ». J. V. L.

3. *Fratrem.* Germanum: ut pater utrique fuerit Q. Metellus Nepos, Balearici filius, Macedonici nepos. Nam hunc Nepotem, Ciceronis inimicum, filium ejus Nepotis fuisse, qui cum T. Didio consul fuit anno DCLV, Pedianus ostendit in commentario Cornelianæ. Man.

4. *Ob dictum.* Vide quæ Cicero respondeat, inf. pag. 188. Ed.

5. *Familiæ nostræ dignitas.* Intra annos duodecim, Metelli duodecim vel consulatum, vel censuram, vel triumphum erant adepti. Nævius, ab

publicam, satis sublevare. Nunc video illum circumventum, me desertum, a quibus minime conveniebat. Itaque in luctu et squalore sum, qui provinciæ, qui exercitui præsum, qui bellum gero[6]. Quæ quoniam nec ratione, nec majorum nostrorum[7] clementia, administrastis, non erit mirandum, si vos pœnitebit. Te tam mobili[8] in me meosque esse animo, non sperabam. Me interea nec domesticus dolor, nec cujusquam injuria a republica abducet. Vale.

Asconio citatus : « Fato Metelli Romæ fiunt consules ». Prima claritudo a L. Metello, in primo bello Punico, triumphum adepto. Ed.

6. *Bellum gero*. Cum Salassis, et Inalpinis gentibus, quæ nondum populo romano parebant. Et cum iisdem pugnasse D. Brutum, cognoscitur ex epist. 4 lib. XI. Mar.

7. Multi codd. *nostrum*. J. V. L.

8. *Te tam mobili*. Bened. e vestigiis codd. « Te etiam mobili ». J. V. L.

EPISTOLA II.

Respondet superiori epistolæ, querelæ Metelli, commemorando sua in eum officia, quibus ille non mutuo respondisset : nec fratrem ejus se oppugnasse, sed oppugnanti restitisse. Quem quod Celer tueatur, laudat ejus pietatem : suæ autem amicitiæ constantiam pollicetur. (Romæ, anno U. C. 691.)

M. T. CICERO Q. METELLO Q. F. CELERI, PROCOS. S. D.

Si tu exercitusque valetis, bene est. Scribis ad me, te existimasse, « pro mutuo inter nos animo, et pro re-« conciliata gratia, numquam te a me ludibrio læsum « iri ». Quod cujusmodi sit, satis intelligere non possum : sed tamen suspicor, ad te esse allatum, me, in senatu, quum disputarem, permultos esse, qui rempublicam a me conservatam dolerent, dixisse, a te propinquos tuos, quibus negare non potuisses, impetrasse, ut ea, quæ statuisses tibi in senatu de mea laude esse di-

cenda, reticeres. Quod quum dicerem, illud adjunxi: mihi tecum ita dispertitum officium fuisse in reipublicæ salute retinenda, ut ego Urbem a domesticis insidiis et ab intestino scelere, tu Italiam[1] et ab armatis hostibus, et ab occulta conjuratione defenderes; atque hanc nostram tanti et tam præclari muneris societatem a tuis propinquis labefactatam[2]; qui, quum tu a me rebus amplissimis atque honorificentissimis ornatus esses, timuissent, ne qua mihi pars abs te voluntatis mutuæ tribueretur. Hoc in sermone quum a me exponeretur, quæ mea exspectatio fuisset orationis tuæ, quantoque in errore[3] versatus essem: visa est oratio non injucunda; et mediocris quidam est risus consequutus, non in te, sed magis in errorem meum, et quod me abs te cupisse laudari, aperte atque ingenue confitebar. Jam hoc non potest in te non honorifice esse dictum, me in clarissimis meis atque amplissimis rebus tamen aliquod testimonium tuæ vocis habere voluisse.

Quod autem ita scribis, «pro mutuo inter nos animo,» quid tu existimes esse in amicitia mutuum, nescio. Equidem hoc arbitror, quum par voluntas accipitur, et redditur. Ego, si hoc dicam, me tua causa prætermisisse provinciam[4]; tibi ipse levior videar esse. Meæ enim rationes ita tulerunt; atque ejus mei consilii majorem in dies singulos fructum voluptatemque capio. Illud dico, me, ut primum in concione provinciam deposuerim, statim, quemadmodum eam tibi trade-

1. *Italiam*. Cicero consul Q. Metellum miserat in agrum Picenum et Gallicanum, ut Catilinæ conatus impediret. Cell.

2. *Labefactatam*. J. V. L. *labefactam*. Nec rationem addit. Ed.

3. *Quantoque in errore*. Alii, *quantoque mœrore*. Et infra *in mœrorem meum*. J. V. L.

4. *Provinciam*. Quum ex consulatu in Galliam ire posset, studio reipubl. maluit in Urbe remanere. Quod ipsum epist. 4 lib. XV scripsit ad Catonem, et ad Att. ep. 1 lib. II. Man.

rem, cogitare cœpisse. Nihil dico de sortitione[5] vestra: tantum te suspicari volo, nihil in ea re per collegam meum, me insciente, esse factum. Recordare cætera: quam cito senatum illo die, facta sortitione, coegerim; quam multa de te verba fecerim, quum tu ipse mihi dixisti, orationem meam non solum in te honorificam, sed etiam in collegas tuos[6] contumeliosam fuisse. Jam illud senatusconsultum, quod eo die factum est, ea præscriptione est[7], ut, dum id exstabit, officium meum in te obscurum esse non possit. Postea vero, quam profectus es[8], velim recordere, quæ ego de te in senatu egerim; quæ in concionibus dixerim; quas ad te literas miserim. Quæ quum omnia collegeris, tu ipse velim judices, satisne videatur his omnibus rebus tuus adventus, quum proxime[9] Romam venisti, mutue respondisse. Quod scribis de «reconciliata nostra gratia»; non intelligo, cur reconciliatam esse dicas, quæ numquam imminuta[10] est.

Quod scribis, non oportuisse Metellum fratrem tuum, «ob dictum», a me oppugnari: primum, hoc ve-

5. *De sortitione vestra.* Legitur *et nostra*, hoc est, mea et C. Antonii: in qua primo mihi Macedonia, et illi evenit Gallia. Corr. — Sed nihil mutandum censet Lambinus; et recte, opinor, sentit.

6. *Collegas tuos.* Prætores. Nam in magistratu provincias sortiebantur. Et Galliam Metello invidebant. Man.

7. *Ea præscriptione est.* Præscriptio ejus S. C. fuit: «Quod M. Tullius Cicero cos. M. F. de provincia Gallia quæ Q. Cæcilio Metello evenit, ornanda, D. E. R. I. C. (de ea re ita censuerunt)», ut intelligere est ex lib. VIII, epist. 8, ubi alia exponuntur. Ex qua formula manifestum est studium et officium Ciceronis erga Metellum, in cujus gratiam ille hæc verba fecisse, atque ad senatum retulisse, dicitur. Mirifice fallitur hoc loco Manutius. J. F. Gron.

8. *Profectus es.* Post sortitionem profectus est Metellus prætor non in Galliam, quam post præturam administrandam sortitus erat, sed in Picenum, in quo eum permansisse usque ad illud tempus, quum Catilina victus est, e Sallustio cognoscitur. Catilina superato, Galliam provinciam accepit. Man.

9. *Proxime.* Post necem Catilinæ videtur Metellus, antequam in Galliam iret, Romam revertisse. Man.

10. *Imminuta.* Alii, «immutata». J. V. L.

lim existimes, animum mihi istum tuum vehementer probari, et fraternam plenam humanitatis ac pietatis voluntatem; deinde, si qua ego in re fratri tuo, reipublicæ causa, restiterim, ut mihi ignoscas: tam enim sum amicus reipublicæ, quam qui maxime. Si vero meam salutem contra illius impetum in me crudelissimum defenderim, satis habeas, nihil me etiam tecum de tui fratris injuria conqueri. Quem ego quum comperissem, omnem sui tribunatus conatum in meam perniciem parare [11] atque meditari: egi cum Claudia [12], uxore tua [13], et cum vestra sorore Mucia [14], cujus erga me studium, pro Cn. Pompeii necessitudine, multis in rebus perspexeram, ut eum ab illa injuria deterrerent. Atque ille, quod te audisse certo scio [15], pridie kal. januar., qua injuria nemo umquam in aliquo [16] magistratu improbissimus civis affectus est, ea me consulem affecit, quum rempublicam conservassem, atque abeuntem magistratu concionis habendæ potestate privavit: cujus injuria mihi tamen honori summo fuit. Nam quum ille mihi nihil, nisi ut jurarem, permitteret; magna voce juravi verissimum pulcher-

11. *Parare*. Nam extremo anno consulatus Ciceronis, id est, IV idus decembris, ut mos erat, magistratum initurus erat Metellus Nepos trib. pl. design. MAN.

12. *Claudia*. Impudica muliere, P. Clodii sorore, de qua in oratione pro Cœlio, et epist. 1, lib. II, ad Att. IDEM. — Si Plutarcho creditur, *Quadrantaria* dicta a *quadrante*, quasi tam vili pretio usum corporis permitteret. Metellum, virum suum, veneno abstulit, ob quod a Cœlio ipso *Quadrantaria Clytæmnestra* vocata est. Quintil. VIII, 6. ED.

13. *Uxore tua*. Quomodo uxor fuerit Celeris, quum ejus fratrem P. Clodium, fratrem patruelem Celeris nominet Cicero in oratione pro Cœlio? an eadem et soror et conjux? sic opinor: ut Clodius et Clodia filii fuerint Cæciliæ, sororis ejus Metelli, qui Celerem et Nepotem genuit. MAN.

14. *Mucia*. Quæ tunc Pompeii erat uxor. Eam, cum C. Cæsare deprehensam repudiavit, quum ex illa duos liberos suscepisset. Soror Metellorum erat, quia eorum mater Q. Mucio Scævolæ, ut videtur, secundum nupserat. ED.

15. *Certo scio*. Sic MS Græv. Alii, *credo, pridie*. J. V. L.

16. *Aliquo*. Alii MSS, *animo*; alii, *anno*. Forte, *minimo*. J. V. L.

rimumque jusjurandum[17], quod populus idem[18] magna voce me vere jurasse juravit. Hac accepta tam insigni injuria, tamen illo ipso die misi ad Metellum communes amicos, qui agerent cum eo, ut de illa mente desisteret. Quibus ille respondit, sibi non esse integrum. Etenim paullo ante in concione dixerat, ei, qui in alios animadvertisset indicta causa[19], dicendi ipsi potestatem fieri non oportere. Hominem gravem et civem egregium! qui, qua pœna senatus, consensu bonorum omnium, eos affecerat, qui Urbem incendere, et magistratus ac senatum trucidare, bellum maximum conflare voluissent, eadem dignum judicaret eum, qui curiam cæde, Urbem incendiis, Italiam bello liberasset. Itaque ego Metello, fratri tuo, præsenti restiti. Nam in senatu kal. jan. sic cum eo de republica disputavi, ut sentiret, sibi cum viro forti et constanti esse pugnandum. A. d. tertium non. januar. quum agere cœpisset, tertio quoque verbo orationis suæ me appellabat, mihi minabatur; neque illi quidquam deliberatius fuit, quam me, quacumque ratione posset, non judicio, neque disceptatione, sed vi atque

17. *Verissimum pulcherrimumque jusjurandum.* Hoc, remp. a se uno conservatam. De quo sic in oratione pro Domo : « Quum mihi uni in hac rep. audiente populo romano, opera mea hanc Urbem et hanc rempubl. esse salvam jurato dicere fas fuisset ». Et in Pisonem : « Ego, quum in concione, abiens magistratu, dicere a tribuno pl. prohiberer, quæ constitueram ; quumque is mihi tantummodo, ut jurarem, permitteret; sine ulla dubitatione juravi, rempubl. atque hanc Urbem mea unius opera esse salvam ». Idem confirmat Dio lib. XXXVII. Man.

18. *Idem.* Lamb. *item.* J. V. L.

19. *Indicta causa.* Significabat, Lentulum, Cethegum, Statilium, Gabinium, Ceparium, conscios et participes conjurationis Catilinæ, indicta causa, contra leges moremque majorum, esse condemnatos. Animadvertisse autem in eos Ciceronem dicit, quod eo jubente in carcere strangulati sunt, ut Sallustius, Plutarchus, Dio scriptum reliquere. Appianus hoc addit, Ciceronem eos necari in conspectu suo jussisse, quod falsum est. Man. — Hanc cædem conjuratorum primus Ciceroni exprobravit Metellus Nepos, trib. pl. Ed.

impressione evertere. Hujus ego temeritati si virtute atque animo non restitissem[20]; quis esset, qui me in consulatu non casu potius existimaret, quam consilio fortem fuisse? Hæc si tu Metellum cogitare de me nescisti, debes existimare, te maximis de rebus a fratre esse celatum : sin autem aliquid impertivit tibi sui consilii; lenis a te et facilis existimari debeo, qui nihil tecum de his ipsis rebus expostulem. Et, si intelligis, non me dicto Metelli, ut scribis, sed consilio ejus, animoque in me inimicissimo esse commotum; cognosce nunc humanitatem meam; si humanitas appellanda est in acerbissima injuria remissio animi ac dissolutio. Nulla est a me umquam sententia dicta in fratrem tuum: quotiescumque aliquid est actum, sedens[21] iis assensi, qui mihi lenissime sentire visi sunt. Addam et[22] illud etiam, quod jam ego curare non debui, sed tamen fieri non moleste tuli, atque etiam, ut ita fieret, pro mea parte adjuvi, ut senatusconsulto meus inimicus, quia tuus frater erat, sublevaretur.

Quare non ego «oppugnavi» fratrem tuum, sed fratri tuo repugnavi; nec in te, ut scribis, «animo» fui «mobili», sed ita stabili, ut in mea erga te voluntate, etiam desertus ab officiis tuis, permanerem. Atque hoc ipso tempore tibi, pæne minitanti nobis per literas, hoc rescribo atque respondeo : ego dolori tuo non solum ignosco, sed summam etiam laudem tribuo. Meus enim me sensus, quanta vis fraterni sit amoris, ad-

20. *Restitissem*. Acerrime disputando. Scripsit etiam contra Metelli concionem: ut est in epist. 9, lib. I, ad Att. et in Gellio, lib. XVIII, c. 7. Man.

21. *Sedens*. Assensio enim paucis verbis absolvitur. Stantes autem sententiam pluribus verbis dicebant. Id. — Vide Sallust. Catil. 50 et 53. Gell. III, 18. — Metellus ob leges quasdam injustas, quas tribunus tulerat, acerrime in senatu exagitatus est, et a Cæsare tum prætore defensus. Vid. Suet. Jul. Cæs. cap. 16. Ed.

22. *Addam et*. Multi non agnoscunt *et*. J. V. L.

monet. A te peto, ut tu quoque æquum te judicem dolori meo præbeas; si acerbe, si crudeliter, si sine causa sum a tuis oppugnatus, ut statuas, mihi non modo non cedendum, sed etiam tuo atque exercitus tui auxilio, in ejusmodi causa, utendum fuisse. Ego te mihi semper amicum esse volui : me ut tibi amicissimum esse intelligeres, laboravi. Maneo in voluntate, et, quoad voles tu, permanebo; citiusque amore tui fratrem tuum odisse desinam, quam illius odio quidquam de nostra benevolentia detraham. Vale.

EPISTOLA III.

De contumeliis cujusdam necessarii, qui P. Clodius videtur esse, queritur, in cujus loco Ciceronem, officiis perspectum, sibi optat esse, a quo petit, ut benevolentiam conservet. (Ex Hispania, anno U. C. 697.)

Q. METELLUS NEPOS[1] M. T. C. S. D.

Hominis importunissimi[2] contumeliæ, quibus crebris concionibus me onerat, tuis erga me officiis leniuntur, et, ut sunt leves ab ejusmodi homine, a me despiciuntur; libenterque, commutata persona, te mihi fratris loco[3] esse duco. De illo[4] ne meminisse

1. *Nepos.* Hic de quo supra queritur Cicero, et quocum reconciliatio intercesserat. Is quum consul fuisset cum P. Lentulo Spinthere, Hispaniam provinciam tunc obtinebat. Ed.

2. *Hominis importunissimi.* P. Clodii, cujus sororem Q. Metellus Celer hujus Metelli, qui scribit, frater duxerat. Ed.

3. *Te mihi fratris loco.* Declarat se libentius velle Ciceronem fratrem habere, quam Clodium : qui in optimum quemque odio invectus, ne propinquis quidem et affinibus suis parcebat. Metellum autem Nepotem præcipue oderat, quia Ciceroni restituendo studuerat. Ed.

4. *De illo.* Hic Martyni-Laguna indicavit spatium unius et alterius versiculi. J.V. L.

quidem volo: tametsi bis eum invitum servavi [5]. De meis rebus [6], ne vobis multitudine literarum molestior essem, ad Lollium perscripsi [7]; de rationibus provinciæ quid vellem fieri, ut is vos doceret et commonefaceret. Si poteris, velim pristinam tuam erga me voluntatem conserves. Vale.

5. *Tametsi bis eum invitum servavi.* Quum illum ædilem faciendum curavi, ut judicium de vi vitaret: ad quod illum bis Milo vocavit. Nec me hic temporis ratio movet, quoniam epistolæ per tempora non sunt digestæ: ne miretur quispiam hanc sequenti esse præpositam. CORR. — *Invitum.* Nemo servatur invitus. Sed qui palam peccat, is quum impunitatem adipiscitur, servari videtur invitus. MAN.

6. *Meis rebus.* Alii, « me meisque rebus ». J. V. L.

7. *Ad Lollium perscripsi.* Gulielm. suspicatur, « ad Loll. prætorem scripsi ». J. V. L.

EPISTOLA IV.

Exsul opem implorat consulis, et memoriam beneficii pollicetur. (Dyrrhachii, anno U. C. 696.)

M. T. C. METELLO NEPOTI, COS. S. D.

LITERÆ Quinti fratris, et T. Pomponii, necessarii mei, tantum spei dederant, ut in te non minus auxilii, quam in tuo collega [1] mihi constitutum fuerit. Itaque literas ad te statim misi: per quas, ut fortuna postulabat, et gratias tibi egi, et de reliquo tempore auxilium petii. Postea mihi non tam meorum literæ, quam sermones eorum, qui hac iter faciebant, animum tuum immutatum significabant. Quæ res fecit, ut tibi literis obstrepere non auderem. Nunc mihi Quintus frater meus mitissimam tuam orationem, quam in senatu habuisses, perscripsit; qua inductus ad te scribere

1. *Collega.* P. Lentulo consule, Ciceronis reditum enixe curante: ut ex epist. et orationibus constat. MAN. —Vid. sup. epist. 3, not. 1. ED.

sum conatus, et abs te, quantum tua fert voluntas, peto quæsoque, ut tuos mecum serves potius, quam propter arrogantem crudelitatem tuorum me oppugnes. Tu tuas inimicitias[2] ut reipublicæ donares, te vicisti: alienas ut contra rempublicam confirmes, adduceris? Quod si mihi tua clementia opem tuleris, omnibus in rebus me fore in tua potestate, tibi confirmo: sin mihi neque magistratum, neque senatum, neque populum auxiliari, propter eam vim [3], quæ me cum republica vicit, licuerit; vide, ne, quum velis revocare tempus omnium servandorum, quum, qui servetur, non erit, non possis. Vale.

2. *Tuas inimicitias.* Fortasse quas cum C. Curione, qui de Dardanis triumphavit, acerbissimas gesserat. Vide Pedianum in commentario Cornelianæ. Man. — Errare videtur Manutius: *tuas inimicitias* quid velit epist. 1 et 2, et not. 1, epist. 3, supra ostendunt. Ed.

3. *Vim.* Tribunitiam Clodii, et consularem Pisonis et Gabinii. Corr.

EPISTOLA V.

Desiderat C. Antonii, sui nuper in consulatu collegæ, tum proconsulis Macedoniæ, officia mutua, deinde Pomponii Attici, qui has afferebat, in provincia negotium commendat. Silano et Murena coss. (Romæ, anno U. C. 692.)

M. T. C. C. ANTONIO [1], M. F. IMPER. S. D.

Etsi statueram nullas ad te literas mittere, nisi commendatitias; non quo eas intelligerem satis apud te valere, sed ne iis, qui me rogarent, aliquid de nostra conjunctione imminutum esse ostenderem: tamen, quum T. Pomponius, homo omnium meorum in te

1. *Antonio.* M. Antonii oratoris filio, et ejus, qui triumvir fuit, avunculo. Cur imperator dicatur, latet. Sed triennio post in senatu damnatus est, quod in bello adversus Thraces et Mysios deliquisset. Ed.

studiorum et officiorum maxime conscius, tui cupidus, nostri amantissimus, ad te proficisceretur, aliquid mihi scribendum putavi; præsertim quum aliter ipsi Pomponio satisfacere non possem. Ego si abs te summa officia desiderem, mirum nemini videri debeat. Omnia enim a me in te profecta sunt[2], quæ ad tuum commodum, quæ ad honorem, quæ ad dignitatem pertinerent. Pro iis rebus nullam mihi abs te relatam esse gratiam, tu es optimus testis; contra etiam esse aliquid abs te profectum, ex multis audivi. Nam comperisse me non audeo dicere, ne forte id ipsum verbum ponam, quod abs te aiunt falso in me solere conferri. Sed ea, quæ ad me delata[3] sunt, malo te ex Pomponio, cui non minus molesta fuerunt, quam ex meis literis cognoscere. Meus in te animus quam singulari officio fuerit, et senatus, et populus romanus testis est: tu quam gratus erga me fueris, ipse existimare potes; quantum mihi debeas, cæteri existiment. Ego quæ tua causa antea feci, voluntate sum adductus, posteaque constantia. Sed reliqua[4], mihi crede, multo majus meum studium, majoremque gravitatem et laborem desiderant. Quæ ego si non profundere ac perdere videbor; omnibus meis viribus sustinebo. Sin autem ingrata esse sentiam; non committam, ut tibi ipse insanire videar[5]. Ea quæ sint, et cujusmodi, poteris ex

2. *A me in te profecta sunt*. Cicero Antonio Macedoniam, quæ sibi obtigerat sorte, reliquerat; eumque suspicione Catilinariæ conspirationis purgaverat.

3. *Delata*. De querelis tuis. Libentius enim ad querelas Antonii refero, quam ad id quod legitur ad Attic. I, 20, de parte pecuniarum, quæ contra leges ab Antonio in provincia cogerentur, Ciceroni danda. MAN.

4. *Reliqua*. Quæ imminent, ut accusatio conjurationis: et quod Pompeiani prodromi nuntiarent aperte Pompeium acturum, tibi succedi oportere; eodemque tempore ageret prætor ad populum, quod contra Dardanos avare et ob id infeliciter rem gesseris. CORR.

5. *Insanire videar*. Adludere videtur ad hæc Terentii Hecyr. « Nam qui amat, cui odio ipsus est, bis facere stulte dico ». ED.

Pomponio cognoscere. Atque ipsum tibi Pomponium ita commendo, ut, quamquam ipsius causa confido te facturum esse omnia, tamen abs te hoc petam, ut, si quid in te residet amoris erga me, id omne in Pomponii negotio ostendas. Hoc mihi nihil gratius facere potes. Vale.

EPISTOLA VI.

Narrat, quam adhibuerat diligentiam, ne P. Sextio, proquæstori C. Antonii in Macedonia, succederetur. Addit de sua emptione, non sine joco, et de Sextii ædificatione. (Romæ, anno U. C. 691.)

M. T. C. P. SEXTIO, L. F.[1] PROQUÆST. S. D.

Quum ad me Decius, librarius[2], venisset, egissetque mecum, ut operam darem, ne tibi hoc tempore succederetur: quamquam illum hominem frugi et tibi amicum existimabam, tamen, quod memoria tenebam, cujusmodi ad me literas antea misisses, non satis credidi homini [prudenti], tam valde esse mutatam voluntatem tuam. Sed posteaquam et Cornelia tua Terentiam convenit, et ego cum Q. Cornelio loquutus sum: adhibui diligentiam, quotiescumque senatus fuit, ut adessem, plurimumque in eo negotii habui, ut Q. Fufium, tribunum plebis[3], et cæteros, ad quos

1. *P. Sextio, L. F.* Quia eidem scripta est ep. 17 huj. lib. legendum est hic *P. F.* vel illic ut nunc *L. F.* Hic autem Sextius, vel Sestius, quæstor C. Antonii consulis, et ejusdem in Macedonia etiam tunc, fuit. Quod Antonius, Romam reversus, eum provinciæ præfecerit, ideo quidam *procons.* non *proquæst.* legerunt. Ed.

2. *Librarius.* Qui libros transcribit. Liquet notio ex Ciceronis filii ep. 21 extrema, lib. XVI. Cell. — Aptior videtur lectio, « libertus tuus ». J. V. L.

3. *Q. Fufium, tribunum pl.* Hic locus epistolam Messalla et Pisone coss. scriptam esse significat. Nam hoc anno tribunatum a Fufio gestum ait Dio lib. XXXVIII, idque confirmat Asconius. Biennio post, ædilitate omissa, præturam gessit Cæsare et Bibulo coss. legemque de suffragiis tulit. Testis Dio. Consul fuit cum

tu scripseras, cogerem potius mihi credere, quam tuis literis. Omnino res tota in mensem januarium rejecta erat, sed facile obtinebatur.

Ego tua gratulatione commotus, quod ad me pridem scripseras, velle te bene evenire, quod de Crasso[4] domum emissem; emi eam ipsam domum quinquies tricies[5], aliquanto post tuam gratulationem. Itaque nunc me scito tantum habere æris alieni, ut cupiam conjurare[6], si quisquam recipiat: sed partim odio inducti, me excludunt, et aperte vindicem conjurationis oderunt; partim non credunt, et a me insidias metuunt, nec putant ei nummos deesse posse, qui ex obsidione[7] fœneratores exemit. Omnino semissibus[8] magna copia

P. Vatinio, anno DCCV, ut Fasti docent Capitolini. Socer fuit Pansæ consulis, qui Mutinensi prælio, partium reip. contra M. Antonium defensor, interfectus est. Defendit Antonium in senatu, a Cicerone oppugnatum: ut ex Philippicis et epistolis ad Brutum constat. Caleno cognomen fuit. Phil. VIII, 3. Man. — Alii, *C. Fusium*, male. J. V. L.

4. *De Crasso*. A Crasso. Notum loquendi genus. Hinc in declamatione in Ciceronem, quæ Sallustii nomine inscribitur: « Domum ipsam tuam vi et rapinis funestam tibi ac tuis comparasti... quum in ea domo habitares, homo flagitiosissime, quæ P. Crassi, viri consularis, fuit ». Man.

5. *Quinquies tricies*. Ut subaudiatur, « centenis millibus nummum ». Accepit autem mutua a P. Sylla, qui tum reus erat, *H. S. vicies*, ut ait Gellius lib. XII, cap. 12. Hæc domus primum fuerat M. Livii Drusi, ejus qui tribunus plebis initio belli Italici a nescio quo est interfectus. Deinde possedit eam Crassus hic, a Cicerone nominatus; post Crassum, Cicero; post Ciceronem, Censorinus; post Censorinum, Statilius Sisenna. Quod Velleius lib. II memoriæ tradidit. Manut. — Vide Budæum, de Asse lib. V. — Nescio quos nummos intelligat Manut. Si intelligimus 1,500,000 sestertium, erunt 123,000 fr. in quo sequimur tabulam doctiss. viri A. Letronne, quam retulimus Poet. min. tom. IV, pag. 475. Ed.

6. *Conjurare*. Jocatur: quia Catilina ejusque socii, quum æs alienum fœneratoribus solvere non possent, in patriam conjurarunt. Sallust. Man.

7. *Ex obsidione*. Maxime enim contra fœneratores et locupletes facta conjuratio est. Quo spectat illud in epist. 1, lib. I, ad Fratr. « Publicani, quod ita negotiantur, ut locupletes sint, nostri consulatus beneficio incolumes se fortunas habere arbitrantur ». Et lib. II Offic. « Numquam vehementius actum est, quam me consule, ne solveretur: armis et castris tentata res est ». Man.

8. *Omnino semissibus magna copia*

est. Ego autem meis rebus gestis hoc sum assequutus, ut bonum nomen[9] existimer. Domum tuam atque ædificationem omnem perspexi, et vehementer probavi. Antonium[10], etsi ejus in me officia omnes desiderant, tamen in senatu[11] gravissime ac diligentissime defendi, senatumque vehementer oratione mea atque auctoritate commovi. Tu ad me velim literas crebrius mittas. Vale.

est. Et hic locus diligenter etiam considerandus est. Alii legunt *omnino seminum*, vetusti codices *omni semissibus*. Nos lectionem eam sequuti sumus, quæ parum a priscis exemplaribus discederet, et sententiam eamdem retineret. In *semissibus* enim clari sunt et certi vetusti codices. Vox illa *omnino* quam restituimus, non integra in illis legitur, ut nonnihil scrupuli etiam restet. Mentionem hujus loci facit Hermolaus, in secunda edit. Plinianarum Castigationum lib. XIV, cap. 4, qui hanc quoque emendationem probat. Vict. — Leg. *Bonis*, id est, iis, quorum fides non laborat, parata facultas est pecuniæ multæ sub semissibus usuris, vel fœnore sex nummorum in centenos. Usuræ centesimæ, vel asses sunt unus nummus menstruus in centum, et sic duodecim annui. Usuræ deunces est nummus menstruus in centenos minus duodecima parte, et sic undecim nummi annui. Usuræ dextantes, decem in centenos annui. Usuræ dodrantes, novem. Usuræ besses, octo. Usuræ septunces, septem. Usuræ semisses, sex. Usuræ quincunces, quinque. Usuræ trientes, quatuor. Usuræ quadrantes, tres. Usuræ sextantes, duo. Usuræ unciæ, unus in centum annuus. Vid. Obs. IV, 9. Gron. — J. V. L. intelligit *semissibus* de ipsis fœneratoribus, quod probari potest. Ed.

9. *Bonum nomen*. Id est, bonæ fidei debitor. Debitorum nomina in expensi codicem referebantur. Inde factum, ut *nomen* acciperetur et pro debita pecunia, unde *exigere nomina*, in Verrem; et pro debitore, ut hic, et quod ab Alphio fœneratore dici solitum refert Columella, « vel optima nomina non appellando fieri mala ». Man.

10. *Antonium*. C. Antonium, collegam Ciceronis in consulatu, qui hoc tempore Macedoniam regebat. Id.

11. *In senatu*. Quum ageretur de Antonio ex provincia ob rapinas revocando : ut ex epist. 10, lib. I, ad Att. intelligo. Id.

EPISTOLA VII.

Pompeio de victoria Mithridatica gratulatur : contra sibi illum de conjuratione disjecta nihil gratulari, exprobrat : amicum tamen ei fore pollicetur. (Romæ, anno U. C. 691.)

M. T. M. F. CICERO CN. POMPEIO CN. F. MAG. IMPERATORI, S. D.

S. T. E. Q. V. B. E. E. V.[1] Ex literis tuis, quas publice misisti[2], cepi una cum omnibus incredibilem voluptatem. Tantam enim spem otii ostendisti, quantam ego semper omnibus, te uno fretus, pollicebar. Sed hoc scito, tuos veteres hostes, novos amicos[3], vehementer literis perculsos, atque ex magna spe deturbatos, jacere. Ad me autem literas[4] quas misisti, quamquam exiguam significationem tuæ erga me voluntatis habebant, tamen mihi scito jucundas fuisse. Nulla enim re tam lætari soleo, quam meorum officiorum conscientia : quibus si quando non mutue respondetur, apud me plus officii residere facillime patior. Illud non dubito, quin, si te mea summa erga

1. *S. T.* etc. Idem significat, ac in epist. 2 hujus libri. Male Palat. quidam codd. « Si tibi est, quomodo vis, bene est ». Multi codd. non repræsentant E. V..... J. V. L.

2. *Quas publice misisti.* Ex Asia de Mithridatico bello confecto. Corr. — *Literas publice mittere* est ad senatum populumque romanum scribere de rebus gestis. Græv.

3. *Tuos veteres hostes, novos amicos.* Crassum et Lucullum. Man. — Ego vero intelligo reliquias Catilinariæ conjurationis, de quibus Attic. I, epist. 14 : « Barbatuli juvenes, totus ille grex Catilinæ ». Hos dicit veteres hostes Pompeii, quod ille omnibus remp. turbare volentibus fortissime olim restiterat. Novos amicos, quia Pompeius in epist. de rep. per Ciceronem vindicata, et punitis supplicio sontibus nullum verbum posuerat, ne offenderet homines populares, eoque illis reconciliatus et amicus videbatur. J. F. Gron.

4. Martyni-Laguna alium inducit ordinem, « quas misisti literas ». J. V. L.

te studia parum mihi adjunxerint, respublica nos inter nos conciliatura conjuncturaque sit. Ac, ne ignores, quid ego in tuis literis desiderarim; scribam aperte, sicut et mea natura, et nostra amicitia postulat. Res eas gessi, quarum aliquam in tuis literis, et nostræ necessitudinis, et reipublicæ causa, gratulationem exspectavi: quam ego abs te prætermissam esse arbitror, quod vererere[5], ne cujus[6] animum offenderes. Sed scito, ea, quæ nos pro salute patriæ gessimus, orbis terræ judicio ac testimonio comprobari. Quæ, quum veneris, tanto consilio, tantaque animi magnitudine a me gesta esse cognosces, ut tibi multo majori, quam Africanus[7] fuit, tamen non multo minorem[8], quam Lælium[9], facile et in republica, et in amicitia, adjunctum esse patiare. Vale.

5. *Vererere.* Male olim, *verebare.* J. V. L.

6. *Ne cujus.* Ut C. Cæsaris, aut M. Crassi, quos occulte favere conjuratis multi suspicati sunt. Man.

7. *Africanus.* Scipio Æmilianus, qui Carthaginem et Numantiam evertit. Hunc semper Cicero simplici nomine Africani designat. Is minor quoque sæpe dicitur. Ed.

8. Grævius e codd. Amst. et omnibus Palat. « me non multo minorem ». J. V. L.

9. *Lælium.* Duo fuerunt Lælii, ut duo Africani. Is idem est, de quo in Dial. de Amic. Ed.

EPISTOLA VIII.

Crasso in Syriam profecto, scribit, quanta eum contentione defenderit, et excusata, quæ intercesserat, simultate, amicitiam a primo in forum ingressu repetit, cujus constantiam pollicetur adeo, ut, interjectis nonnullis de filiis Crassi, has literas fœderis vim habituras esse sanciat. (Romæ, anno U. C. 699.)

M. T. C. M. LICINIO P. F. CRASSO S. D.

Quantum meum studium exstiterit dignitatis tuæ,

vel tuendæ [1], vel etiam augendæ, non dubito, quin ad te omnes tui scripserint. Non enim fuit aut mediocre, aut obscurum, aut ejusmodi, quod silentio posset præteriri. Nam et cum consulibus [2], et cum multis consularibus tanta contentione decertavi, quanta numquam antea ulla in causa; suscepique mihi perpetuam propugnationem pro omnibus ornamentis tuis; veterique nostræ necessitudini jamdiu debitum, sed multa varietate temporum interruptum [3] officium cumulate reddidi. Neque mehercule umquam mihi tui aut colendi, aut ornandi voluntas defuit; sed quædam pestes hominum, laude aliena dolentium, et te nonnumquam a me alienarunt, et me aliquando immutarunt tibi. Sed exstitit tempus, optatum mihi magis, quam speratum [4], ut, florentissimis tuis rebus [5], mea perspici posset et memoria nostræ voluntatis, et amicitiæ fides. Sum enim consequutus, non modo ut domus tua tota, sed ut cuncta civitas me tibi amicissimum esse cognosceret. Itaque et præstantissima omnium feminarum, uxor tua [6], et eximia pietate, virtute, gratia, tui Crassi [7], meis consiliis, monitis, studiis, actioni-

1. *Vel tuendæ.* Contra Atteium, trib. pl. Epist. 9 lib. I. Corr.

2. *Consulibus.* L. Domitio Ahenobarbo et Appio Claudio Pulchro. Corr.

3. *Interruptum.* Ob eam simultatem, quam inter eos Catilinæ temporibus exortam, quia Crassus conjurationis conscius et particeps putaretur, Plutarchus in Crassi vita prodidit. Man.

4. *Optatum mihi magis, quam speratum.* Hoc refertur ad id quod sequitur, « florentissimis rebus tuis »; quia rebus afflictis, non florentissimis, amor vere perspicitur. Mihi autem, inquit, contigit, quod optabam potius, quam sperabam, ut optimo rerum tuarum statu, mea tamen et memoria veteris nostræ necessitudinis, et post reconciliatam gratiam fides, perspici posset. Id.

5. Nonnulli MSS habent « in florentissimis tuis rebus ». J. V. L.

6. *Uxor tua.* Tertulla, quam Suetonius, in Jul. Cæs. cap. 50, a Cæsare corruptam dicit. Ed.

7. *Tui Crassi.* Duo Crassi filii, Marcus et Publius. Hic vero Ciceroni carus, qui ejus adolescentiam instituerat, postea cum patre in Parthico bello occisus. Marcus Cæsaris quæstor in Gallia fuit. Ed.

busque nituntur [8]: et senatus populusque romanus intelligit, tibi absenti nihil esse tam promptum, aut tam paratum, quam in omnibus rebus, quæ ad te pertineant, operam, curam, diligentiam, auctoritatem meam.

Quæ sint acta, quæque agantur, domesticorum tibi literis declarari puto. De me sic existimes ac tibi persuadeas vehementer velim, non me repentina aliqua voluntate, aut fortuito, ad tuam amplitudinem meis officiis amplectendam incidisse; sed, ut primum [9] forum attigerim, spectasse semper, ut tibi possem quam maxime esse conjunctus. Quo quidem ex tempore, memoria teneo, neque meam tibi observantiam, neque mihi tuam summam benevolentiam ac liberalitatem defuisse. Si quæ interciderunt, non tam re, quam suspicione, violata [10]; ea quum fuerint et falsa et inania, sint evulsa ex omni memoria vitaque nostra. Is enim tu vir es, et eum me esse cupio, ut, quoniam in eadem reipublicæ tempora incidimus, conjunctionem amicitiamque nostram utrique nostrum laudi sperem fore. Quamobrem tu, quantum

8. Aliquot MSS, *utuntur*. J. V. L.

9. *Ut primum*. Hoc est, ab ineunte adolescentia, simul ac indui togam virilem deposita prætexta, ab amicis deductus in forum, ut transcriberer in viros. Cic. XV, ep. 16: « Qui posteaquam forum attigisti, nihil fecisti, nisi plenissimum amplissimæ dignitatis ». Pro quo in lib. XIII, epist. 10, dicit « in forum venire ». Sueton. est « in forum deduci ». Solebant enim tum ab amicis deduci in forum atque in templa sacrificandi causa. Ipse dies, quo togam virilem capiebant, dicebatur *dies tirocinii*, et annus ille, *annus tirocinii*: qui pro captu adolescentum nonnumquam erat annus quartus, quintus, aut sextus decimus. Certum enim non fuisse sat multis argumentis ostenderunt viri docti. Plerumque tamen fuisse quartum decimum satis apparet ex Servio, qui ad Æn. VII notat, tirones anno quarto decimo exeunte togam virilem sumpsisse, quinto decimo armis se exercuisse in campo Martio, sexto decimo exeunte stipendia mereri cœpisse. GRÆV.

10. *Violata*. Sic ad Attic. epist. 15 lib. I: « Illa, quæ violata, expiabuntur ». *Violari* enim dicitur, quasi sacrosancta amicitia sit. MAN.

tuo judicio tribuendum esse nobis putes, statues ipse; et, ut spero, statues ex nostra dignitate: ego vero tibi profiteor atque polliceor eximium et singulare meum studium in omni genere officii, quod ad honestatem et gloriam tuam spectet. In quo, etiamsi multi mecum contendent, tamen, quum reliquis omnibus, tum Crassis tuis judicibus, omnes facile superabo: quos quidem ego ambo unice diligo; sed in Marco benivolentia impari[11]. Hoc magis sum Publio[12] deditus, quod me, quamquam a pueritia sua semper, tamen hoc tempore maxime, sicut alterum parentem, et observat, et diligit. Has literas velim existimes fœderis habituras esse vim, non epistolæ, meque ea, quæ tibi promitto ac recipio, sanctissime esse observaturum, diligentissimeque facturum[13]. Quæ a me suscepta defensio est, te absente, dignitatis tuæ; in ea jam ego, non solum amicitiæ nostræ, sed etiam constantiæ meæ causa, permanebo. Quamobrem satis esse hoc tempore arbitratus sum, hoc ad te scribere: me, si quid ipse intelligerem, aut ad voluntatem, aut ad commodum, aut ad amplitudinem tuam pertinere, mea sponte id esse facturum; sin autem quippiam aut a te essem admonitus, aut a tuis, effecturum, ut intelligeres, nihil neque te scripsisse, neque quemquam tuorum frustra ad me detulisse. Quamobrem velim ita et ipse ad me scribas de omnibus minimis, maximis, mediocribusque rebus, ut ad hominem amicissimum; et tuis præcipias, ut opera, consilio, auctoritate, gratia mea

11. Schütz rescripsit *impar*. Gron. vero conjecerat, « sed ut Marco benevolentiam impertio, sic magis, etc. » J. V. L.

12. *Publio*. Quo intercedente, Cicero et Crassus reconciliati sunt. Amabat is Ciceronem unice propter eloquentiam. Epist. 8, lib. II, ad Fratr. et in Bruto, cap. 81. Interfectus est a Parthis. Man.

13. Alii, cum iteratione ejusdem verbi, *esse facturum*. Alii delent priore loco, ita ut sit *fœderis habituras vim*. J. V. L.

sic utantur in omnibus, publicis, privatis, forensibus, domesticis, tuis, amicorum, hospitum, clientium tuorum negotiis, ut, quoad ejus fieri possit, præsentiæ tuæ desiderium meo labore minuatur. Vale.

EPISTOLA IX.

P. Vatinius, e consulatu Illyrici rector a Cæsare dictatore constitutus, Ciceroni dignitatem suam contra malivolos defendendam commendat. Scripta Cæsare IV consule sine collega. (Naronæ, anno U. C. 708.)

VATINIUS[1] IMPER. CICERONI SUO S. D.

S. V. B. E. E. V. Si tuam consuetudinem in patrociniis tuendis servas, P. Vatinius cliens advenit, qui pro se causam[2] dicier vult. Non, puto, repudiabis in honore, quem in periculo recepisti[3]. Ego autem, quem potius adoptem, aut invocem, quam illum, quo defendente vincere didici? An verear, ne, qui potentissimorum hominum conspirationem neglexerit pro mea salute, is, pro honore meo, pusillorum ac malivolorum obtrectationes et invidias non prosternat atque obterat? Quare, si me, sicut soles, amas, suscipe me totum; atque hoc, quidquid est oneris ac muneris, pro mea dignitate tibi tuendum ac sustinendum puta. Scis, meam fortunam, nescio quomodo, facile obtrectatores invenire, non meo quidem, mehercules, merito; sed quanti id refert, si tamen fato nescio quo accidit? Si qui forte fuerit, qui nostræ dignitati obesse

1. *P. Vatinius*, cognomine *Struma*.

2. *Pro se causam*. De supplicationibus obtinendis. Corr.

3. *In periculo recepisti*. Reum factum anno decimo fere ante. Epist. 9 lib. I. Idem.

velit, peto a te, ut tuam consuetudinem et liberalitatem [4] in me absente defendendo mihi præstes. Literas ad senatum de rebus nostris gestis, quo exemplo [5] miseram, infra tibi perscripsi.

Dicitur mihi tuus servus anagnostes [6] fugitivus cum Vardæis [7] esse : de quo tu mihi nihil mandasti ; ego tamen, terra marique ut conquireretur, præmandavi ; et profecto tibi illum reperiam, nisi si in Dalmatiam aufugerit. Et inde tamen aliquando eruam. Tu nos fac ames. Vale. A. d. V idus quintiles, ex castris, Narona [8].

4. *Liberalitatem.* Est studium de aliis bene merendi. Ut lib. I, epist. 9, et X, epist. 3. Græv.

5. *Quo exemplo.* Hoc est, exemplum, sive, ut barbari loquuntur, *copiam* epistolæ meæ ad senatum de rebus gestis scriptæ, hisce literis subjeci. Idem.

6. *Anagnostes.* Eruditi et opulenti homines inter alia ministeria habebant quoque, qui ipsis cœnantibus, lavantibus, aut vigilantibus noctu aut alio tempore libros vel aliorum, vel suos legerent : hos *anagnostas* græco vocabulo, ut Cic. ad Attic. I, ep. 9, *lectores* latino appellarunt.

7. *Vardæis.* Dalmatiæ populis.

8. *Narona.* Liburniæ civitas, postea colonia facta, ad fluvium Naronem. Hod. *Narenta.* Ptolemæo *Narbona.* Ed.

EPISTOLA X.

Agit de servo fugitivo Dionysio : de Catilio pirata captivo : de rebus a se gestis, et de decernendis supplicationibus. (Mitylenis, anno U. C. 708.)

P. VATINIUS CICERONI SUO S. D.

S. V. B. E. E. Q. V. De Dionysio tuo adhuc nihil extrico ; et eo minus, quod me frigus Dalmaticum, quod illinc ejecit, etiam hic refrigeravit. Sed tamen non desistam, quin illum aliquando eruam. Sed tu omnia [1] mihi dura imperas. De Catilio [2] nescio quid ad me

1. Alii, « Sed tamen omnia ». J. V. L.

2. Ursinus legendum censet *C. Atilio*, et sic MS Dresdens. Schütz recepit. J. V. L.

scripsisti deprecationis diligentissimæ. Apage te cum nostro Sexto Servilio; nam mehercule ego illum quoque amo. Sed hujusmodi vos clientes, hujusmodi causas recipitis? hominem unum omnium crudelissimum, qui tot ingenuos, matresfamilias, cives romanos occidit, arripuit, disperdidit, regiones vastavit? Simius, non semissis [3] homo, contra me arma tulit, et eum bello cepi. Sed tamen, mi Cicero, quid facere possum? Omnia, mehercule, cupio, quæ tu mi imperas. Meam animadversionem, et supplicium, quo usurus eram in eum, quem cepissem, remitto tibi et condono. Quid illis respondere possum, qui sua bona direpta, naves expugnatas, fratres, liberos, parentes occisos, actione expostulant [4]? Si mehercules Appii os haberem, in cujus locum suffectus sum [5], tamen hoc sustinere non possem. Quid ergo est? faciam omnia sedulo, quæ te sciam velle. Defenditur a Q. Volusio, tuo discipulo [6]: si forte ea res poterit adversarios fugare. In eo maxima spes est. Nos, si quid erit istic opus, defendes.

Cæsar adhuc mihi injuriam facit; de meis supplicationibus, et rebus gestis Dalmaticis adhuc non refert: quasi vero non justissimi [7] triumphi in Dalmatia res

3. *Non semissis*. Id est, vilissimi ac nullius pretii. Cell.

4. *Actiones*. *Expostulare actionem*, est petere a prætore in Urbe, aut proprætore in provincia, agendi contra hunc aut illum copiam, sicuti *dare actionem* dicebatur prætor iis, quos admittebat ad agendum, hoc est, jus suum persequendum in judicio. Græv.

5. *In cujus locum suffectus sum*. Cui successi in provincia Illyrico. Non est autem hic Appius, ad quem Cicero lib. III scribit, quippe qui bello civili periisset (Val. Max. I, 6); sed alius, qui rexit Illyricum anno U. C. 706, Cæsare Dictat. II. Gron. —*Prévost* intelligit eum esse Appium, de quo negat Gronovius: et *in ejus locum* ita exponit, quasi Vatinius illi in auguratu successerit. Ille quidem Ciliciam injustissime administraverat.

6. *Tuo discipulo*. Sic IX, 18, Cicero familiares Cæsaris *discipulos suos* appellat. Ed.

7. *Justissimi*. Ob numerum cæsorum hostium. Sic epist. 10 lib. II: « Victoria justa imperator appellatus sum ». Man.

gesserim. Nam si hoc exspectandum est, dum totum bellum conficiam : viginti oppida sunt Dalmatiæ antiqua; quæ ipsa[8] sibi adsciverunt amplius sexaginta. Hæc nisi omnia expugno, si mihi supplicationes non decernuntur, longe alia conditione ego sum, ac ceteri imperatores.....

Ego post supplicationes mihi decretas[9], in Dalmatiam profectus sum : sex oppida vi oppugnando cepi. Unum hoc[10], quod erat maximum, quater a me jam captum. Quatuor enim turres et quatuor muros cepi, et arcem eorum totam : ex qua me nives, frigora, imbres detruserunt; indigneque, mi Cicero, oppidum captum, et bellum jam confectum relinquere sum coactus. Quare te rogo, si opus erit, ad Cæsarem[11] meam causam agas, meque tibi in omnes partes defendendum putes; hoc existimans, neminem te tui amantiorem habere. Vale[12]. Data non. decembribus, Narona.

8. Alii, *ipsi*. J. V. L.

9. *Ego post supplicationes mihi decretas*. In quibusdam libris ab hoc loco nascitur epist. novæ principium; ita ut ex hac X fiant duæ, X et XI. Nos unam facimus, ut probabilius est. LAMBIN. — Scripta, necdum missa superiore epistola, certior factus de supplicationibus sibi decretis, in Dalmatiam, ut bellum conficeret, statim profectus est, et oppida sex cepit. Quo facto eamdem misit epistolam, quam per dies plures in manibus habuerat, ut aliquid de rebus a se post supplicationes gestis appingeret. MAN. — Hæc cohærent superioribus. J. V. L.

10. Pro *Unum hoc* Mart. Lag. edidit *Ulcinium*, et ante id quinque oppidorum nomina excidisse putat. J.V. L.

11. *Ad Cæsarem*. Qui tunc dictator erat, et rerum potiebatur. Illo occiso haud ita multo post, Vatinius ab Illyriis profligatus, Dyrrhachium cessit, quo sese Brutus recepit. Vatinium tamen triennio post triumphavisse, e Fastis Capitolinis apparet. ED.

12. Idem, «Vale, et me ama, ut soles, utque cupio». J. V. L.

EPISTOLA XI.

Respondet epistolæ, quæ non exstat, laudando gratum animum; et studium suum uxori, quam commendaverat, non defuturum pollicetur. Addit de Dionysio fugitivo, et spe triumphi Dalmatici. (Romæ, anno U. C. 708.)

M. T. C. P. VATINIO, IMPERATORI, S. D.

Grata tibi mea esse officia non miror. Cognovi enim te gratissimum omnium; idque numquam destiti prædicare. Nec enim tu mihi habuisti modo gratiam, verum etiam cumulatissime retulisti. Quamobrem reliquis tuis rebus omnibus, pari me studio erga te, et eadem voluntate cognosces. Quod mihi feminam primariam, Pompeiam, uxorem tuam, commendas; cum Sura[1] nostro statim tuis literis lectis loquutus sum, ut ei meis verbis diceret, ut, quidquid opus esset, mihi denuntiaret; me omnia, quæ ea vellet, summo studio curaque facturum: itaque faciam, eamque, si opus esse videbitur, ipse conveniam. Tu tamen ei velim scribas, ut nullam rem, neque tam magnam, neque tam parvam putet, quæ mihi aut difficilis, aut parum me digna videatur. Omnia, quæ in tuis rebus agam, et non laboriosa mihi, et honesta videbuntur. De Dionysio, si me amas, confice: Quamcumque ei fidem dederis[2], præstabo. Si vero improbus[3] fuerit, ut est, duces eum [captivum[4]] in triumpho. Dalmatis dii male faciant, qui tibi molesti sunt. Sed, ut scribis, brevi capientur, et illustrabunt res tuas gestas: semper enim habiti sunt bellicosi. Vale.

1. *Sura*. Quis fuerit ambigitur, libertus an ingenuus. Ed.

2. *Fidem dederis*. Redire nolebat, pœnæ metu, Dionysius ad Ciceronem, a quo subreptis multis libris, aufugerat. Epist. 77 lib. XIII. Man.

3. *Improbus*. Ut redire nolit.

4. *Captivum*. MSS *captum*.

EPISTOLA XII.

Lucceium, historiarum scriptorem, rogat, ut de rebus suis, in consulatu gestis, et de exsilio redituque, singularem separatumque librum conficiat. Ipse ad Att. IV, 6, hanc valde bellam epistolam dixit, quia omni arte usus est, ut Lucceio persuadeat. (Anno U. C. 697, mense maio.)

M. T. C. L. LUCCEIO[1], Q. F. S. D.

Coram me tecum eadem hæc agere sæpe conantem deterruit pudor quidam pæne subrusticus, quæ nunc expromam absens audacius. Epistola enim non erubescit. Ardeo cupiditate incredibili, neque, ut ego arbitror, reprehendenda, nomen ut nostrum scriptis illustretur et celebretur tuis. Quod etsi mihi sæpe ostendis, te esse facturum, tamen ignoscas velim huic festinationi meæ. Genus enim scriptorum tuorum, etsi erat semper a me vehementer exspectatum, tamen vicit opinionem meam, meque ita vel cepit, vel incendit, ut cuperem quam celerrime res nostras monumentis commendari tuis. Neque enim me solum commemoratio posteritatis ad spem quamdam immortalitatis rapit; sed etiam illa cupiditas, ut vel auctoritate testimonii tui, vel indicio benivolentiæ, vel suavitate ingenii, vivi perfruamur. Neque tamen, hæc quum scribebam, eram nescius, quantis oneribus premerere susceptarum rerum, et jam institutarum; sed quia videbam, Italici belli et civilis historiam jam a te pæne esse perfectam: dixeras autem mihi, te reliquas res ordiri; deesse mihi nolui, quin te admonerem, ut

1. *Lucceio.* Alias, *Luceio.* Idem est de quo pro Cœlio, 10. Ed.

cogitares, conjunctene malles cum reliquis rebus nostra contexere, an, ut multi Græci fecerunt, Callisthenes Troicum bellum [2], Timæus Pyrrhi [3], Polybius Numantinum [4] (qui omnes a perpetuis suis historiis ea, quæ dixi, bella separaverunt), tu quoque item civilem conjurationem [5] ab hostilibus externisque bellis sejungeres [6]. Equidem ad nostram laudem non multum video interesse; sed ad properationem meam quiddam interest, non te exspectare, dum ad locum venias, ac statim causam illam totam et tempus arripere. Et simul, si uno in argumento, unaque in persona, mens tua tota versabitur, cerno jam animo, quanto omnia uberiora atque ornatiora futura sint.

Neque tamen ignoro, quam impudenter [7] faciam, qui primum tibi tantum oneris imponam (potest enim mihi denegare occupatio tua), deinde etiam, ut ornes me, postulem. Quid, si illa tibi non tantopere videntur ornanda? Sed tamen, qui semel verecundiæ fines transierit, eum bene et naviter oportet esse impudentem. Itaque te plane etiam atque etiam rogo, ut et ornes ea vehementius etiam, quam fortasse sentis, et in eo leges historiæ negligas; gratiamque illam, de qua sua-

2. *Callisthenes Troicum bellum.* Vide de hoc Callisthene et ejus scriptis Gerard. Voss. de Hist. Græc. I, cap. 9. De hoc bello Homerus et Dictys Cretensis. GRÆV.

3. *Timæus Pyrrhi.* Fuit domo Siculus, Tauromenita, vixit tempore Agathoclis, quum bellum Tarentinum a Pyrrho gereretur in Italia. Vide de ejus vita et scriptis Gerard. Voss. de Hist. Græc. lib. I, cap. 12. De hoc bello vero vide Flor. lib. I, cap. 18. Liv. Epit. lib. XII, et seqq. Plutarch. in vita Pyrrhi. IDEM.

4. *Polybius Numantinum.* Vixit temporibus Ptolemæi Philometoris. De quo vid. Gerard. Voss. de Hist. Græc. lib. I, cap. 19. De bello vero Numantino vide Flor. II, 18. Epit. Liv. LVII, et seqq. Vell. II, 4. ID.

5. *Conjurationem.* Factam ipso consule a duobus maxime patriciis, L. Sergio Catilina, prætorio, P. Cornelio Lentulo, consulari, et prætore iterum. MAN.

6. *Sejungeres.* Sed habent *sejungere* multi codices et priscæ editiones. J. V. L.

7. *Impudenter.* Alii, *imprudenter.* J. V. L.

vissime quodam in proœmio scripsisti, a qua te affici non magis potuisse demonstras, quam Herculem Xenophontium[8] illum a voluptate, ea si me tibi vehementius commendabit, ne aspernere, amorique nostro plusculum etiam, quam concedat[9] veritas, largiare. Quod si te adducemus, ut hoc suscipias; erit, ut[10] mihi persuadeo, materies digna facultate et copia tua. A principio enim conjurationis usque ad reditum nostrum videtur mihi modicum quoddam corpus[11] confici posse : in quo et illa poteris uti civilium commutationum scientia, vel in explicandis causis rerum novarum, vel in remediis incommodorum; quum et reprehendes ea, quæ vituperanda duces, et, quæ placebunt, exponendis rationibus comprobabis; et, si liberius, ut consuesti, agendum putabis, multorum in nos perfidiam, insidias, proditionem notabis. Multam etiam casus nostri tibi varietatem in scribendo suppeditabunt, plenam cujusdam voluptatis, quæ vehementer animos hominum in legendo[12] tenere possit. Nihil est enim aptius ad delectationem lectoris,

8. *Herculem Xenophontium*. De quo scribit Xenophon lib. II Memorabilium, et Cic. lib. I, 32, de Offic. his verbis: « Herculem Prodicium dicunt, ut est apud Xenophontem, quum primum pubesceret, quod tempus a natura ad deligendum, quam quisque viam vivendi sit ingressurus, datum est, exisse in solitudinem, atque ibi sedentem diu secum multumque dubitasse, quum duas cerneret vias, unam voluptatis, alteram virtutis, utram ingredi melius esset ». Man. — Idem narrat Silius de Scipione, XX, 18 ad 128. Recentiores hanc allegoriam imitati sunt, præcipue anglicus poeta, *Spence*, *the Judgment of Hercules*, et *Voltaire* in *Sésostris*, quod Ludovico XVI regnum auspicanti dicavit. Ed.

9. *Concedat*. Alii, *concedet*. J. V. L.

10. Abest *ut*. J. V. L.

11. *Corpus*. Hoc est, librum, volumen. In II ad Q. Fratr. ep. 12: « Sed utros ejus habueris libros (duo enim sunt corpora) an utrosque nescio ». Vitruv. « Quum corpus architecturæ scriberem ». Eodem modo Græcis σῶμα dicitur, et σωμάτιον. Cic. ad Attic. VI, epist. 1: « Hoc tuum σῶμα curabo ut habeas ». Hesych. Ἰλιὰς τοῦ Ὁμήρου σωμάτιον. Sic et *Corpus Juris*, eodem sensu. Græv.

12. Olim *in legendo scripto*. Videtur ad Ciceronis genium magis confor-

quam temporum varietates, fortunæque vicissitudines: quæ etsi nobis optabiles in experiendo non fuerunt, in legendo tamen erunt jucundæ. Habet enim præteriti doloris secura recordatio delectationem. Ceteris vero, nulla perfunctis propria molestia, casus autem alienos sine ullo dolore intuentibus, etiam ipsa misericordia est jucunda. Quem enim nostrum ille moriens apud Mantineam Epaminondas non cum quadam miseratione delectat? qui tum denique sibi avelli jubet spiculum, posteaquam ei percontanti dictum est, clypeum esse salvum: ut etiam in vulneris dolore æquo animo cum laude moreretur. Cujus studium in legendo non erectum Themistocli fuga[13] redituque[14] retinetur[15]? Etenim ordo ipse annalium mediocriter nos retinet, quasi enumeratione fastorum. At viri sæpe excellentis ancipites variique casus habent admirationem, exspectationem, lætitiam, molestiam, spem, timorem; si vero exitu notabili concluduntur, expletur animus jucundissima lectionis voluptate. Quo mihi acciderit optatius, si in hac sententia fueris, ut a continentibus tuis scriptis, in quibus perpetuam rerum gestarum historiam complecteris, secernas hanc quasi fabulam rerum eventorumque nostrorum. Habet

mata oratio, si *scripto* deleatur, legaturque, «animos hominum legendo retinere». Græv.

13. *Fuga*. Fugit ad Artaxerxem, Persarum regem, veritus iram Atheniensium, quibus in suspicionem venerat initæ cum Persarum rege contra Græciam societatis. Man.

14. *Redituque*. Ad hæc verba Manutius scribit: «Reditum Themistoclis post fugam non invenio». Hac re permotus Hieronymus Ferrarius legendum opinabatur, teste eodem Manutio, *interitu* pro *reditu*. Aliis placet *exitu* rescribere, aliis *obitu*: alii plane audent *redituque* delere. Sed hæc omnia ab antiquis libris dissentiunt. Mihi dubium non est, quin Cicero ἁμάρτημα μνημονικὸν admiserit, Themistocli tribuens, quæ de Alcibiade scripserunt historici. Scribere igitur Cicero debebat, immo volebat, *Alcibiadis*, sed imprudens posuit *Themistocli*; secundo quidem casu, quod in his nominibus nostro frequens. Ed.

15. *Retinetur*. Alii, *tenetur*. J.V.L.

enim varios actus, multasque actiones et consiliorum et temporum.

Ac non vereor, ne assentatiuncula quadam aucupari tuam gratiam videar, quum hoc demonstrem, me a te potissimum ornari celebrarique velle. Neque enim tu is es, qui, qui scis[16], nescias; et qui non eos magis, qui te non admirentur, invidos, quam eos, qui laudent, assentatores arbitrere. Neque autem ego sum ita demens, ut me sempiternæ gloriæ per eum commendari velim, qui non ipse quoque in me commendando propriam ingenii gloriam consequatur. Neque enim Alexander ille gratiæ causa ab Apelle potissimum pingi, et a Lysippo fingi volebat; sed quod illorum artem quum ipsis, tum etiam sibi gloriæ fore putabat. Atque illi artifices corporis simulacra ignotis nota[17] faciebant: quæ vel si nulla sint, nihilo sint tamen obscuriores clari viri. Nec minus est Spartiates Agesilaus ille perhibendus[18], qui neque pictam, neque fictam imaginem suam passus est esse, quam qui in eo genere laborarunt. Unus enim Xenophontis libellus in eo rege laudando facile omnes imagines omnium statuasque superavit. Atque hoc præstantius mihi fuerit et ad lætitiam animi, et ad memoriæ dignitatem, si in tua scripta pervenero, quam si in ceterorum, quod non ingenium mihi solum suppeditatum fuerit tuum, sicut Timoleonti a Timæo, aut ab Herodoto Themistocli, sed etiam auctoritas clarissimi et spectatissimi viri, et in reipublicæ

16. *Qui scis*. Alii, e quibus Olivetus, *quid sis*. J. V. L.

17. *Ignotis nota faciebant*. *Ignotis* posuit, non pro iis qui ignorarentur, sed qui ignorarent illa simulacra : ut id quod patitur, accipiatur pro eo quod agit : antique. Nam et Plautus in Pseudolo : « Novi; notis prædicas », pro, iis qui noverunt. Et noster in oratione pro Cœlio : « De dignitate, Cœlius notis ac majoribus natu, etiam sine mea oratione, tacitus facile ipse respondet ». MAN.

18. *Perhibendus*. Erat hic a Mureto annotatum in margine, *perennis*. J. V. L.

maximis gravissimisque causis cogniti, atque in primis probati: ut mihi non solum præconium, quod, quum in Sigeum venisset Alexander, ab Homero Achilli tributum esse dixit[19], sed etiam grave testimonium impertitum clari hominis magnique videatur. Placet enim Hector[20] ille mihi Nævianus, qui non tantum laudari se lætatur, sed addit etiam, a laudato viro.

Quod si a te non impetro, hoc est, si quæ te res impedierit (neque enim fas esse arbitror, quidquam me rogantem abs te non impetrare), cogar fortasse facere, quod nonnulli sæpe reprehenderunt[21]: scribam ipse de me, multorum tamen exemplo, et clarorum virorum. Sed, quod te non fugit, hæc sunt in hoc genere vitia. Et verecundius ipsi de sese scribant, necesse est, si quid est laudandum; et prætereant, si quid reprehendendum est. Accedit etiam, ut minor sit fides, minor auctoritas; multi denique reprehendant, et dicant, verecundiores esse præcones[22] ludorum gymnicorum, qui quum ceteris coronas imposuerint victoribus, eorumque nomina magna voce pronuntiarint, quum ipsi ante ludorum missionem corona donentur, alium præconem adhibeant, ne sua voce ipsi se victores esse prædicent. Hæc nos vitare cupimus, et, si recipis causam nostram, vitabimus: idque ut facias, rogamus. Ac ne forte mirere, cur, quum mihi sæpe ostenderis, te

19. *Dixit.* His verbis: «O fortunate adolescens, qui tuæ virtutis Homerum præconem inveneris!» Vid. orat. pro Archia, et Plutarchus in Alexandri vita. Man.

20. *Hector.* Vid. lib. XV, ep. 6, ubi ipsa verba Hectoris citantur. Ed.

21. *Reprehenderunt.* Alii, *reprehendunt.* J. V. L.

22. *Præcones.* Præcones in ludis gymnicis erant poetæ Melici, qualis fuit Pindarus, et alii, qui lyra et cantu certatim Olympionicarum laudes et præclara facta celebrabant. Ex magno autem poetarum numero, qui ceteris ingenio præstitisse putabatur, is et Olympionicæ coronam imponebat; quum tamen ejus patriam, non eum, coronari pronuntiaret; et ipse, tamquam poetico certamine victor, ab alio poeta, eum laudante, coronabatur. Plin. lib. XVI, cap. 4. Man.

accuratissime nostrorum temporum consilia atque eventus literis mandaturum, a te id nunc tanto opere et tam multis verbis petamus: illa nos cupiditas incendit, de qua initio scripsi, festinationis, quod alacres animo sumus; ut et ceteri, viventibus nobis, ex literis tuis nos cognoscant, et nosmet ipsi vivi gloriola nostra perfruamur. His de rebus, quid acturus sis, si tibi non est molestum, rescribas mihi velim. Si enim suscipis causam, conficiam commentarios rerum omnium; sin autem differs me in tempus aliud, coram tecum loquar. Tu interea non cessabis, et ea, quæ habes instituta, perpolies; nosque diliges. Vale.

EPISTOLA XIII.

Consolationi respondet, qua se mire levatum esse fatetur, ut forti animo sit, etsi de rep. desperet. Cæsare IV consule sine collega. (Asturæ, anno U. C. 708, mense aprili.)

M. T. C. L. LUCCEIO, Q. F. S. D.

Quamquam ipsa consolatio literarum tuarum mihi gratissima est (declarat enim summam benivolentiam conjunctam[1] pari prudentia); tamen illum fructum ex iis literis vel maximum cepi, quod te præclare res humanas contemnentem, et optime contra fortunam paratum armatumque cognovi. Quam quidem laudem sapientiæ statuo esse maximam, non aliunde pendere, nec extrinsecus aut bene, aut male vivendi suspensas habere rationes. Quæ cogitatio, quum mihi non omnino excidisset (etenim penitus insederat), vi tamen tempestatum et concursu[2] calamitatum erat aliquan-

1. Mart. Lag. scribi jussit, « pari prudentia conjuncta ». J. V. L.

2. *Concursu*. Mart. Lag. *concussu*. J. V. L.

tum labefactata atque convulsa: cui te opitulari et video, et id fecisse etiam proximis[3] literis, multumque profecisse sentio. Itaque hoc sæpius dicendum, tibique non significandum solum, sed etiam declarandum arbitror, nihil mihi esse potuisse tuis literis gratius. Ad consolandum autem quum illa valent, quæ eleganter copioseque collegisti, tum nihil plus, quam quod firmitudinem gravitatemque animi tui perspexi: quam non imitari turpissimum existimo. Itaque hoc etiam fortiorem me puto, quam te ipsum, præceptorem fortitudinis; quod tu mihi videre spem nonnullam habere, hæc aliquando futura meliora. Casus enim gladiatorii[4], similitudinesque eæ, tum rationes in ea disputatione a te collectæ, vetabant me reipublicæ penitus diffidere. Itaque alterum minus mirum, fortiorem te esse, quum aliquid speres; alterum mirum, spe ulla teneri. Quid est enim non ita affectum, ut id non deletum exstinctumque esse fateare? Circumspice omnia membra reipublicæ, quæ notissima sunt tibi: nullum reperies profecto, quod non fractum debilitatumve sit. Quæ persequerer, si aut melius ea viderem, quam tu vides, aut commemorare possem sine dolore: quamquam tuis monitis[5] præceptisque omnis est abjiciendus dolor. Ergo et domestica feremus, ut censes; et publica paullo etiam fortius fortasse, quam tu ipse, qui præcipis. Te enim spes aliqua consolatur, ut scribis: nos autem erimus etiam in omnium desperatione[6] fortes, ut tu tamen idem et hortaris, et præcipis. Das enim

3. Martyni-Laguna, « proximis tuis ». J. V. L.

4. *Casus enim gladiatorii.* Gladiatorum similitudine Lucceius probare studuerat, non esse penitus de rep. desperandum: quum sæpe, qui jam victus ab adversario gladiator videtur, is ita convaleat, ut victorem prosternat. Man.

5. *Monitis.* Ernest. *monimentis.* J. V. L.

6. *Erimus etiam in omnium despe-*

mihi jucundas recordationes conscientiæ nostræ, rerumque earum, quas, te in primis auctore, gessimus. Præstitimus enim patriæ non minus certe, quam debuimus; plus profecto, quam est ab animo cujusquam, aut consilio hominis postulatum [7]. Ignosces mihi de me ipso aliquid prædicanti. Quarum enim tu rerum cogitatione nos levare ægritudine voluisti, earum etiam commemoratione lenimur. Itaque, ut mones, quantum potero, me ab omnibus molestiis et angoribus abducam; transferamque animum ad ea, quibus secundæ res ornantur, adversæ adjuvantur; tecumque et ero tantum, quantum patietur utriusque ætas et valetudo; et, si esse una minus poterimus, quam volumus, animorum tamen conjunctione, iisdem studiis ita fruemur, ut numquam non una esse videamur [8].

ratione fortes. Vulg. «in omni desperatione fortes», quum alius codex præ se ferat, «in omnium rerum desperatione fortes»: ex Pall. pr. tert. quint. Gruter. Vatican. videturque ideo hæc lectio immutata, quia non cuivis plana et obvia. Gebh. — Quum id etiam Grævius receperit, nihil muto. Gebhardi optimi pace dixerim, mihi vulgatam placere. Neque umquam ita loquutus est Cicero, neque umquam, opinor, ita sensit, ut se *desperatione fortem* diceret. Aliud fortitudinis genus, non barbarum illud noverat. Oliv. — Infra tamen, V, 21: «animus, qui dubiis rebus forsitan fuerit infirmior, desperatis confirmatus est multum». Ed.

7. *Postulatum*. Ern. dedit *postulandum*. J. V. L.

8. *Videamur*. Severum de hac pulcherrima epistola judicium tulit *Rollin*, *Traité des Études*, lib. V primæ part. sect. 7. Ciceronem præcipue arrogantia accusat. Ejus hæc verba sunt: «Pour bien comprendre combien il y a de petitesse et de faiblesse dans cette vérité, il ne faut qu'ouvrir les yeux, etc.» *Voltaire* autem sic Ciceronem excusat: «Il vous est permis, c'est même un devoir, de vanter vos services quand on les méconnaît, et surtout quand on vous en fait un crime». Vix quidem ullus fuit vir illustris in cujus vita simile huic epistolæ aliquid non invenias. Ed.

EPISTOLA XIV.

Quærit, cur tamdiu ab Urbe absit Cicero. Laudat, si propter otium scribendi fiat: non probat, si propter mœrorem ex morte filiæ. Deinde rationes compescendi doloris addit: rationibus adjungit preces, et modeste claudit. (Romæ, anno U. C. 708.)

L. LUCCEIUS, Q. F. M. T. CICERONI, M. F. S. D.

Si vales, bene est: valeo, sicut soleo; paullulo tamen etiam deterius, quam soleo. Te requisivi sæpius, ut viderem. Romæ quia postea non fuisti, quam discesseras[1], miratus sum; quod item nunc miror. Non habeo certum, quæ te res hinc maxime retrahat. Si solitudine delectare, quum scribas, et aliquid agas eorum, quorum consuesti[2], gaudeo, neque reprehendo tuum consilium. Nam nihil isto potest esse jucundius, non modo miseris his temporibus et luctuosis, sed etiam tranquillis et optatis: præsertim vel animo defatigato tuo, qui nunc requietem quærat[3] ex magnis occupationibus; vel erudito, qui semper aliquid ex se promat, quod alios delectet, ipsum laudibus illustret. Sin autem, sicut hic dum eras, lacrymis ac tristitiæ te tradidisti; doleo, quia doles et angere: non possum[4] te non, si concedis, quod sentimus, ut liberius dicamus, accusare. Quid enim? tu solus aperta non videbis, qui propter acumen occultissima perspicis? tu non intelliges, te querelis quotidianis nihil

1. *Discesseras.* Cæsar scilicet. — Vetus lectio, cui Victorius e Vatican. substituit *discesserat*, intellecto Cæsare. J. V. L.

2. *Eorum, quorum consuesti.* Genus loquendi Græcis usitatum: apud quos relativum, quod appellant, congruit cum eo quod antecedens nominant. Lambin.

3. *Quærat.* Alii, *quærit.* J. V. L.

4. *Non possum.* Lallem. maluit *nec.* J. V. L.

proficere? non intelliges duplicari sollicitudines, quas elevare te, tua[5] prudentia postulat? Quod si non possumus aliquid proficere suadendo, gratia contendimus, et rogando, si quid nostra causa vis, ut istis te molestiis laxes, et ad convictum nostrum redeas, et ad consuetudinem vel nostram[6] communem, vel tuam solius ac propriam. Cupio non obtundere te, si non delectare nostro studio; cupio deterrere, ne permaneas in incepto, quum duæ res istæ contrariæ me conturbent[7]: ex quibus, aut in altera mihi velim, si potes, obtemperes; aut in altera non offendas[8]. Vale.

5. *Te, tua*. Alii, *tua te*. J. V. L.

6. *Ad consuetudinem vel nostram communem*. Lusus elegans in voce *consuetudo*, quæ quum refertur ad τὸ *nostram communem*, significat familiarem usum, conversationem; quum ad τὸ *tuam solius ac propriam*, significat morem ac rationem vivendi. J. F. Gron.

7. Mart. Lag. forte rectius, « Nunc duæ res istæ contrariæ me conturbant ». J. V. L.

8. *Non offendas*. *Offendere* quinque modis accipitur. Aut enim est *lædere*: quæ notissima significatio est; propterea supersedeo exemplis. Aut *reperire*: ut epist. 9 lib. I: « Non offendes eum bonorum sensum, mi Lentule, quem reliquisti ». Et ep. 14 lib. IV: « Tam misero tempore nihil novi consilii cepissem, nisi in reditu meo nihilo meliores res domesticas, quam rempubl. offendissem ». Aut *incidere*: ut lib. II de Invent. « Quod si in ceteris quoque studiis a multis eligere homines commodissimum quodque, quam sese uni alicui certo vellent addicere, minus in arrogantiam offenderent ». Aut *peccare*, vel aliquid committere, unde existimationis, honoris, benivolentiæ jactura fiat. Ut epist. 7 lib. I: « Si cecidisset ut volumus, et optamus, omnes te et sapienter, et fortiter; sin aliquid esset offensum, eosdem illos et cupide et temere fecisse dicturos ». Et epist. 18 lib. II: « Si dignum se majoribus suis præbuerit... sin quid offenderit, sibi totum, nihil tibi offenderit ». Et pro Cluent. « Bis apud judices offendisset ». Aut *passive* sumitur: quæ minus nota significatio est. Non enim est hic, *offendas* pro *pecces*, ut credidit homo doctus, exemplis adductus alio spectantibus, sed pro *offendaris*. Quod ipse probat Cicero. Nam epist. 1, lib. I, ad Q. Fratr. « Si quis est, inquit, in quo jam offenderis, de quo aliquid senseris; huic nihil credideris, nullam partem existimationis tuæ commiseris ». In Verrem, lib. I: « Hospes Janitor, veritus ne quid in ipso se offenderit, hominem summa vi retinere cœpit ». Et Cæsar lib. II Bell. civ. « At, credo, si Cæsarem probatis, in me offenditis ». Quæ si attendantur, profecto patiendi vim potius habere videbuntur, quam agendi. Man.

EPISTOLA XV.

Respondet superiori epistolæ, lugere se non tam filiæ obitum, quam reip. tempora, ob quæ ab Urbe absit, in qua nihil jucundum, odiosa omnia. In studiis exiguam medicinam superesse. (Antio, anno U. C. 708, mense junio.)

M. CICERO L. LUCCEIO, Q. F. S.

Omnis amor tuus ex omnibus partibus se ostendit in his literis, quas a te proxime accepi; non ille quidem mihi ignotus, sed tamen gratus et optatus; dicerem, jucundus, nisi id verbum in omne tempus perdidissem. Neque ob eam unam causam, quam tu suspicaris, et in qua me lenissimis et amantissimis verbis utens, re graviter accusas: sed quod, illius tanti vulneris[1] quæ remedia esse debebant, ea nulla sunt. Quid enim? ad amicosne confugiam? quam multi sunt (habuimus enim fere communes), quorum alii occiderunt, alii nescio quo pacto obduruerunt? Tecum vivere possem; equidem et maxime vellem: vetustas, amor, consuetudo, studia paria; quod vinclum quasi est nostræ conjunctionis[2]. Possumusne igitur esse una? nec mehercule intelligo, quid impediat. Sed certe adhuc non fuimus, quum essemus vicini in Tusculano, in Puteolano[3]. Nam quid dicam in Urbe? in qua, quum fo-

1. *Vulneris*. Ex obitu filiæ.

2. *Quod vinculum, quæ res deest nostræ conjunctioni?* Sic Manutius: sic etiam Lambinus, nisi quod omittit, *quæ res*. Nec erat cur id Grævius mutatum vellet. — Vulg. « quod vinclum quasi deest nostræ conjunctionis ». Benedict. edidit, « quod vinculum quæres, si id est nostræ conj. » Martyni-Laguna, « quod vinclum, quæ res deest nostræ conjunctioni? » Schütz, « quod vinclum, si quæris, deest nostræ conjunctioni? » Facilior medela in promptu est. J. V. L.

3. *In Tusculano, in Puteolano*. Villæ Ciceronis, quibus prædia Lucceii vi-

rum commune sit, vicinitas non requiritur. Sed, casu nescio quo, in ea tempora nostra ætas incidit, ut, quum maxime florere nos oporteret, tum vivere etiam puderet. Quod enim mihi poterat esse perfugium[4], spoliato et domesticis et forensibus ornamentis atque solatiis? Literæ, credo, quibus utor assidue[5]: quid enim aliud facere possum? sed, nescio quomodo, ipsæ illæ excludere me a portu et perfugio videntur, et quasi exprobrare, quod in ea vita maneam, in qua nihil insit, nisi propagatio miserrimi temporis. Hic tu ea me abesse urbe miraris, in qua domus nihil delectare possit, summum sit odium temporum, hominum, fori, curiæ? Itaque sic literis utor, in quibus consumo omne tempus, non ut ab his medicinam perpetuam, sed ut exiguam doloris oblivionem petam. Quod si id egissemus, ego atque tu, quod ne in mentem quidem nobis veniebat, propter quotidianos metus, omne tempus una fuissemus; neque me valetudo tua offenderet, neque te mœror meus. Quod, quantum fieri poterit, consequamur. Quid enim est utrique nostrum aptius? Propediem te igitur videbo.

cina fuisse videntur. Tusculum (*Frascati*) Cicero in meliore fortuna habitare malebat, sed amissa filia solitudinem remotiorem quærebat. Ed.

4. *Perfugium.* Vid. IV, 6, ubi respondens Sulpicio eadem sententia, sed fusius, utitur. Ed.

5. *Assidue.* Sane intelligendum est, ex quo in Italiam rediisset, post Pharsalicam pugnam. Ed.

EPISTOLA XVI.

Consolatur diligenter amicum, obitum liberorum immoderatius ferentem. (Anno U. C. 709.)

M. T. CICERO TITIO S. D.

Etsi unus ex omnibus minime sum ad te consolandum accommodatus, quod tantum ex tuis molestiis cepi doloris, ut consolatione ipse egerem; tamen, quum longius a summi luctus acerbitate meus abesset dolor, quam tuus, statui nostræ necessitudinis esse, meæque in te benivolentiæ, non tacere tanto in tuo mœrore tamdiu, sed adhibere aliquam modicam consolationem, quæ levare dolorem tuum posset, si minus sanare potuisset. Est autem consolatio pervulgata quidem illa maxime, quam semper in ore atque in animo habere debemus, homines nos ut esse meminerimus, ea lege natos, ut omnibus telis fortunæ proposita sit vita nostra; neque esse recusandum, quominus ea, qua nati sumus, conditione vivamus; neve tam graviter eos casus feramus, quos nullo consilio vitare possimus; eventisque aliorum memoria repetendis, nihil accidisse nobis novi cogitemus. Neque hæ, neque ceteræ consolationes, quæ sunt a sapientissimis viris usurpatæ, memoriæque literis proditæ[1], tantum videntur proficere debere, quantum status ipse nostræ civitatis, et hæc prolatio temporum perditorum: quum beatissimi sint, qui liberos non susceperunt; minus autem miseri, qui his temporibus amiserunt, quam

1. *Memoriæque literis proditæ.* Vulgo *et literis*, inserta copula, quæ melius abest. Instrumentum sexto casu significatur.

si eosdem bona, aut denique aliqua republica perdidissent.

Quod si tuum te desiderium movet, aut si tuarum rerum cogitatione[2] mœres, non facile exhauriri tibi istum dolorem posse universum puto. Sin illa te res cruciat, quæ magis amoris est, ut eorum, qui occiderunt, miserias lugeas: ut ea non dicam, quæ sæpissime et legi et audivi, nihil mali esse in morte, in qua si resideat[3] sensus, immortalitas illa potius, quam mors ducenda sit; sin sit amissus, nulla videri miseria debeat, quæ non sentiatur[4]: hoc tamen non dubitans confirmare possum, ea misceri, parari, impendere reipublicæ, quæ qui reliquerit, nullo modo mihi quidem deceptus esse videatur. Quid est enim jam non modo pudori, probitati, virtuti, rectis studiis, bonis artibus, sed omnino libertati ac saluti loci? Non, mehercule, quemquam audivi hoc gravissimo, pestilentissimo anno adolescentulum aut puerum mortuum, qui mihi non a diis immortalibus ereptus ex his miseriis, atque ex iniquissima conditione vitæ, videretur. Quare, si tibi unum hoc detrahi potest, ne quid iis, quos amasti[5], mali putes contigisse; permultum erit ex mœrore tuo deminutum. Relinquetur enim simplex illa jam cura[6] doloris tui, quæ non cum illis communicabitur, sed

2. *Tuarum rerum cogitatione.* Non puto, « tuarum rerum », de fortunis, dici, sed de liberis immatura morte ereptis; ut sit, « tuarum rerum », pro « tuorum incommodorum »; quod indicant et quæ antecedunt, et quæ sequuntur. MAN.

3. *In qua resideat.* MSS prim. Græv. Amstelod. tres Pall. Grut. *et quasi resideat.* Quod propter librorum consensum notandum. GRÆV. — Ex illo membranarum *et* Cellarius facit *ex*, legendumque arbitratur, *ex qua si resideat*, etc. VICT.

4. *Quæ non sentiatur.* Hoc Epicurei affirmabant argumento, quod Sextus Empiricus tradidit, lib. III, 24: « Mors nihil ad nos. Nam quod dissolutum est, sensu caret. Quod sensu caret, nihil ad nos ». ED.

5. *Amasti.* Alii codices, *amisisti.* J. V. L.

6. Ernest. scribendum putat *causa*, quo cum verbo *cura* in libris soleat

ad te ipsum proprie referetur: in qua non est jam gravitatis ac sapientiæ tuæ, quam tu a puero præstitisti, ferre immoderatius casum incommodorum tuorum, qui sit ab eorum, quos dilexeris, miseria maloque sejunctus. Etenim eum semper te, et privatis in rebus, et publicis præstitisti, tuenda tibi ut sit gravitas, et constantiæ serviendum. Nam, quod allatura est ipsa diuturnitas, quæ maximos luctus vetustate tollit, id nos præcipere consilio prudentiaque debemus. Etenim si nulla umquam fuit, liberis amissis, tam imbecillo mulier animo, quæ non aliquando lugendi modum fecerit; certe nos, quod est dies allatura, id consilio anteferre debemus, neque exspectare temporis medicinam, quam repræsentare ratione possimus. His ego literis si quid profecissem, existimabam, optandum quiddam me esse assequutum; sin minus forte valuissent, officio tamen esse functum [7] benivolentissimi atque amicissimi[8]: quem me tibi et fuisse semper existimes velim, et futurum esse confidas.

permutari. Sed nihil hic tale suspicandum. J. V. L.

7. *Functum*. Gebh. et Græv. et post eos Benedict. *functurum*. Ejusdem pretii lectio utraque.

8. *Amicissimi*. Nulla alia re nobis notus est ille Titius quam hac amicitia Ciceronis. Conjicere liceat eum esse P. Titium, qui, occiso Julio Cæsare, tribunus plebis fuit. Ed.

EPISTOLA XVII.

Excusat tarditatem literarum; et Sextium hortatur, ut sapienter et fortiter exsilium ferat, ad id vario usus consolationis argumento. (Anno incerto, forte U. C. 700.)

M. CICERO P. SEXTIO[1], P. F. S. D.

Non oblivione amicitiæ nostræ, neque intermissione consuetudinis meæ, superioribus temporibus ad te nullas literas misi; sed quod priora tempora in ruinis reipublicæ nostrisque jacuerunt, posteriora autem me a scribendo tuis injustissimis atque acerbissimis incommodis retardarunt. Quum vero et intervallum jam satis longum fuisset, et tuam virtutem animique magnitudinem diligentius essem mecum recordatus, non putavi esse alienum institutis meis, hæc ad te scribere. Ego te, P. Sexti, et primis temporibus illis, quibus in invidiam absens, et in crimen vocabare, defendi; et, quum in tui familiarissimi judicio ac periculo tuum crimen[2] conjungeretur, ut potui accuratissime te tuamque causam tutatus sum; et proxime, recenti adventu meo, quum rem aliter institutam offendissem, ac mihi placuisset, si affuissem, tamen nulla re saluti tuæ defui: quumque eo tempore invidia annonæ[3], inimici non solum tui, verum etiam amicorum

1. *Sextio*. Idem est hic Sextius, Ciceronis contra Clodium defensor, ab eodem posthac luculenta oratione defensus. Manutius vero alium esse, multis argumentis contendit. Call.— Cod. Dresd. prim. *P. Sestio*. J. V. L.— *Prévost* patrem L. fuisse dicit. Ed.

2. Sic omnes MSS et priscæ editiones. Nonnulli tamen habent *nomen*, et *quam potui*. *Crimen* vero Gulielmius irreptitium esse putat; neque Gebhard. Ernest. Sch. dissentiunt. J. V. L.

3. *Invidia annonæ*. Videtur ædilis fuisse: unde invidia in causa annonæ. Cellar. — Distinctionem vero non

tuorum, iniquitas totius judicii, multaque alia reipublicæ vitia, plus quam causa ipsa veritasque valuissent; Publio tuo[4] neque opera, neque consilio, neque labore, neque gratia, neque testimonio defui. Quamobrem, omnibus officiis amicitiæ diligenter a me sancteque servatis, ne hoc quidem prætermittendum esse duxi, te ut hortarer rogaremque, ut et hominem te, et virum[5] esse meminisses, id est, ut communem incertumque casum, quem neque vitare quisquam nostrum, nec præstare ullo pacto potest, sapienter ferres; et dolori fortiter ac fortunæ resisteres; cogitaresque, et in nostra civitate, et in ceteris, quæ rerum potitæ sunt, multis fortissimis atque optimis viris, injustis judiciis, tales casus incidisse. Illud utinam ne vere scriberem, ea te republica carere, in qua neminem prudentem hominem res ulla delectet! De tuo autem filio, vereor, ne, si nihil ad te scripserim, debitum ejus virtuti videar testimonium non dedisse[6]: sin autem omnia, quæ sentio, perscripserim; ne refricem meis literis desiderium ac dolorem tuum. Sed tamen prudentissime facies, si illius pietatem, virtutem, industriam, ubicumque eris, tuam esse, tecum esse duces. Nec enim minus nostra sunt, quæ

agnoscit Manutius inter has voces, *annonæ inimici non solum*, etc. neque est, inquit, inusitatum Ciceroni duobus uti generandi casibus, ut in libro de Senect. « Quid de P. Licinii Crassi et pontificii et civilis juris studio loquar? » Et lib. II de Nat. Deor. « Iis artibus, quarum judicium est oculorum ». Oliv.

4. *Publio tuo*. Filio tuo. Cell.

5. *Hominem te, et virum*. Ab homine sapientiam, a viro fortudinem postulat. Est enim ἔμφασις in *virum*: ut in epistola sequenti : « Te colligas, virumque præbeas ». Et in Bruto : « Vidi Mitylenis virum, et vidi plane virum ». Man.

6. *Non dedisse*. Libris omnibus veteribus invitis, qui habent *cepisse*, sic edendum curavit Lamb. Ed. — Meus primus liber, « t. non accepisse ». Melior est lectio hæc, quam vulgata. *Accipere* enim Ciceroni et aliis scriptoribus infinitis in locis est audire, intelligere. Græv. — Laudetur Grævius, quod nihil tamen mutaverit.

animo complectimur, quam quæ oculis intuemur. Quamobrem et illius eximia virtus, summusque in te amor, magnæ tibi consolationi debet esse; et nos ceterique, qui te non ex fortuna, sed ex virtute tua pendimus, semperque pendemus; et maxime, animi tui conscientia[7], quum tibi nihil merito accidisse reputabis, si et illud[8] adjunges, homines sapientes turpitudine, non casu, et delicto suo, non aliorum injuria commoveri. Ego, et memoria nostræ veteris amicitiæ, et virtute atque observantia filii tui monitus, nullo loco deero, neque ad consolandum, neque ad levandum fortunam tuam. Tu si quid ad me forte scripseris, perficiam, ne te frustra scripsisse arbitrere.

7. *Conscientia.* Ernest. dederat *conscientiæ.* J. V. L.

8. Abest *si.* Alii legunt, *cui et illud.* J. V. L.

EPISTOLA XVIII.

T. Fadium, judicio damnatum, et ideo exsulem consolatur a miseria communi, et virtute propria, nec non a commodis exsilii, quo liber sit ab imprudentibus malis, tandem ab innocentiæ testimonio: quibus sua adjungit officia. (Anno U. C. 701.)

M. CICERO T. FADIO[1] S. D.

Etsi egomet, qui te consolari cupio, consolandus ipse sum; propterea quod nullam rem gravius jamdiu tuli, quam incommodum tuum; tamen te magnopere non hortor solum, sed etiam, pro amore nostro, rogo atque oro, te colligas, virumque præbeas, et, qua conditione omnes homines, et, quibus temporibus

1. *T. Fadio.* Sic est in Pall. quint. Vaticano. Sicque edidere Victorius et Lambinus. Vict. — Vulgo *T. Fabio,* qui fuerat cum P. Sextio tribunus pl. Malè: Fabii enim nobilissimi. Hic autem fuit homo novus, ut innuit

nati simus, cogites. Plus tibi virtus tua dedit[2], quam fortuna abstulit: propterea quod adeptus es, quod non multi homines novi; amisisti, quæ plurimi homines nobilissimi. Ea denique videtur conditio impendere legum, judiciorum, temporum, ut optime actum cum eo videatur esse, qui quam levissima pœna ab hac republica discesserit. Tu verò, qui et fortunas, et liberos habeas, et nos ceterosque necessitudine et benivolentia tecum conjunctissimos; quumque[3] magnam facultatem sis habiturus[4], nobiscum et cum omnibus tuis vivendi; et quum unum[5] sit judicium, ex tam multis, quod reprehendatur, ut quod una sententia[6], eaque dubia, potentiæ alicujus condonatum[7] existimetur: omnibus his de causis debes istam molestiam quam lenissime[8] ferre. Meus animus erit in te liberosque tuos semper, quem tu esse vis, et qui esse debet.

ipse Cicero. Gebh. — Hunc *Prévost* conjicit eumdem esse, qui Ciceronis quæstor, deinde trib. pl. fuit. Ed.

2. *Dedit.* Dedit hominum studia, honores, existimationem. Man.

3. *Quumque.* Sic J. V. L. Alii, *quique.* Ed.

4. *Sis habiturus.* Hæc spes est reditus. Forte non perpetuo exsilio damnatus fuit, sed ad certos annos. Cell.

5. Schütz, Martyni-Laguna præeunte, inseruit *tuum.* J. V. L.

6. *Una sententia.* Quæ eum sententiæ damnarunt, una tantum plures fuere, quam quæ absolverunt. Man.

7. *Potentiæ alicujus condonatum.* In quo reus non ob culpam, sed ob potentiam adversarii, vel alicujus judicum damnatus sit. Vid. Pec. Vet. IV, 9. J. F. Gron.—*Una* tamen *sententia*, quod supra est, et *alicujus potentiæ* recte possit intelligi de Pompeio, tunc tertium consule. Solatur quidem Fadium, asserens ejus condemnationem potentiæ condonatam; Pompeium vero mulcet dicens, ex tam multis judiciis, hoc unum reprehendi posse. Ed.

8. Sch. post Mart. Lag. et Benedictum, edidit *levissime.* J. V. L.

EPISTOLA XIX.

Pompeio Italia pulso, Mescinius Rufus, Ciceronis antea quæstor in provincia, in illius, tamquam reip. castra transire, non plane certus cogitabat; quem Cicero confirmat, et ut maneat in sententia, suadet. (Cumis, anno U. C. 704, mense aprili.)

CICERO RUFO[1].

Etsi mihi numquam dubium fuit[2], quin tibi essem carissimus, tamen quotidie magis id perspicio; exstatque id, quod mihi ostenderas quibusdam literis, hoc te studiosiorem in me colendo fore, quam in provincia fuisses (etsi, meo judicio, nihil ad tuum

1. *Cicero Rufo.* Hos titulos epistolarum quemadmodum in antiquis exemplaribus invenimus, ita scripsimus; id alii postea facere neglexerunt. Quod si res magni ponderis non est, non est fortasse tam levis quam quispiam existimaret. Ita frequenter scribere solitos esse veteres duobus in locis, quod nunc meminerim, testatur Cicero; in quibus etiam non parum referre docet, prænomina ponantur, et tituli horumque gradus, an nominibus tantum, qui scribit, utatur; alter est in epistola ad Volumnium, VII, 33, «Quod sine prænomine familiariter, ut debebas, ad me epistolam misisti, etc.» Alter in orat. pro Domo sua, cap. 9: «Literas in concione recitasti, quas tibi a C. Cæsare missas diceres; CÆSAR PULCHRO. Quum etiam es argumentatus amoris esse hoc signum, quum nominibus tantum uteretur; neque adscriberet *proconsul,* aut *trib. pl.*» Ita enim legendus ille locus est, non *proconsuli:* pertinet enim ad Cæsarem vox illa, quemadmodum alia ad *Pulchro.* Tertium exemplum esse potest, si quis his contentus non sit, titulus epistolæ M. Antonii, quæ in XIII Philipp. inclusa est. Hujus autem et sequentis epistolæ nomina nuda sunt in priscis et bonis libris. Vict. — L. Mescinius Rufus fuit Ciceronis in Cilicia quæstor, unde paullo post Ciceronem decessit, et Romam venit, Cicerone jam oræ maritimæ præfecto. Corr.

2. *Etsi mihi numquam dubium fuit.* Si temporum ordo servatus esset ab eo, qui has Ciceronis epistolas retulit in volumina, quædam (ut arbitror) nobis magis plana essent, neque in multis locis tantopere hæsitaremus. Hæc, nisi fallor, illam sequi debebat cujus initium est, «Quo modo potuissem», non præcedere. Obscurum est totum negotium, de quo hic agit; quid tamen sentiamus, libere pronuntiabimus, freti æquitate lectorum. Quum illa non multo postquam

provinciale officium addi potest), quo liberius[3] judicium esse posset tuum. Itaque me et superiores literæ tuæ admodum delectaverunt, quibus et exspectatum meum adventum abs te amanter videbam, et, quum aliter res cecidisset ac putasses, te meo consilio magnopere esse lætatum; et his proximis literis magnum cepi fructum et judicii, et officii tui: judicii, quod intelligo, te, id quod omnes fortes ac boni viri facere debent, nihil putare utile esse, nisi quod rectum honestumque sit; officii, quod te mecum, quodcumque cepissem consilii, polliceris fore: quo neque mihi gratius, neque, ut ego arbitror, tibi honestius esse quidquam potest. Mihi consilium captum jamdiu est: de quo ad te, non quo celandus esses, nihil scripsi antea, sed quia communicatio consilii, tali tempore, quasi quædam admonitio videtur esse officii, vel potius efflagitatio ad coeundam societatem vel periculi, vel laboris. Quum vero ea tua sit voluntas, humanitas, benevolentia erga me, libenter amplector talem animum; sed ita (non enim dimittam pudorem in rogando meum) si feceris id, quod ostendis, magnam habebo gratiam; si non feceris, ignoscam; et alterum timori, alterum mihi te negare non potuisse arbitrabor.

e provincia Cicero rediit, scripta sit; hæc jam suscepto civili bello, et pulso ex Italia Pompeio scripta est. Exornabat jam Tullius fugam, et in castra Pompeiana proficisci cogitabat, cupiebatque comitem habere illius consilii et itineris Rufum; de quo ipse Rufus in epistola sua spem aliquam Ciceroni dederat; quod tamen quum cupide Cicero optaret, modeste cauteque rogat; quia res multum periculi, si emanasset, habebat; ideo obscure loquitur, ne si forte literæ in alienas manus incidissent, aliquid mali molestiæque ex ea re susciperet. VICT.

3. *Liberius.* Nam in provincia officio quæstorio adductus videri poterat eum studiose colere; quum præstare quæstor prætori suo debeat, quidquid officio potest; nec in eo liberum judicium sit. Confecta vero provincia, verus animi sensus apparet necessitudine quæstoria solutus. MAN.

Est enim res profecto maxima. Quid rectum sit, apparet; quid expediat, obscurum est : ita tamen, ut, si nos ii sumus, qui esse debemus, id est, studio digni et literis nostris, dubitare non possimus, quin ea maxime conducant, quæ sunt rectissima. Quare tu, si simul placebit, statim ad me venies; sin idem placebit, atque eodem[4], nec continuo poteris, omnia tibi ut nota sint, faciam. Quidquid statueris, te mihi amicum; sin id quod opto, etiam amicissimum judicabo.

4. Alii, « sed neque eodem »; alii, « sed neque eodem modo ». Nihil vero mutandum, ut arbitror. J. V. L. — Subaudiendum, *atque eodem venire*. Ed.

EPISTOLA XX.

Excusat se Rufo, querenti per literas, quod rationes provinciæ ad ærarium, eo non exspectato, detulisset. Ipsum enim vel addita quædam, vel immutata in iis cupere. Tota est de rationibus, et ob id obscura, etiam, variantibus libris, si quæ alia, vexata. (Ad Urbem, anno U. C. 714, mense januario.)

CICERO RUFO.

Quo modo potuissem, te convenissem, si eo, quo constitueras, venire voluisses. Quare etsi mei[1] commodi causa commovere me noluisti, tamen ita existimes velim, me antelaturum fuisse, si ad me misisses, voluntatem tuam commodo meo. Ad ea, quæ scripsisti, commodius equidem possem de singulis ad te rebus scribere, si M. Tullius, scriba meus[2], adesset : de quo[3]

1. Ernest. dedit e conjectura, *tui*. J. V. L.

2. *M. Tullius, scriba meus*. Ciceronis libertus, fortasse Laurea cognomento, cujus egregios versus, in Ciceronis academiam scriptos, recitat Plin. XXXI, cap. 2, quos Poet. min. t. IV, p. 547, retulimus. Ed.—Neque enim Tiro liberatus est, nisi posteaquam e provincia ad Urbem Cicero rediit : at ille scriba, qui rationes in provincia tractavit, libertus omnino fuit. Man.

3. *De quo*. Alii, *a quo*. J. V. L.

mihi exploratum est, in rationibus dumtaxat referendis (de ceteris rebus affirmare non possum), nihil eum fecisse scientem, quod esset contra aut rem, aut existimationem tuam. Dein, si rationum referendarum jus vetus[4] et mos antiquus maneret, me relaturum rationes, nisi tecum pro conjunctione nostræ necessitudinis contulissem confecissemque, non fuisse. Quod igitur fecissem ad Urbem, si consuetudo pristina maneret; id, quoniam[5] lege Julia relinquere rationes in provincia necesse erat, easdemque totidem verbis referre ad ærarium, feci in provincia. Neque ita feci, ut te ad meum arbitrium adducerem; sed tribui tibi tantum, quantum me tribuisse numquam pœnitebit[6]. Totum enim scribam meum, quem tibi video nunc esse suspectum, tibi tradidi. Tu ei M. Mindium, fratrem tuum, adjunxisti. Rationes confectæ me absente sunt tecum, ad quas ego nihil adhibui præter lectionem. Ita accepi librum a meo servo scriba[7], ut eumdem acceperim a fratre tuo. Si honos is fuit, majorem tibi habere non potui; si fides, majorem tibi habui, quam pæne ipsi mihi; si providendum fuit, ne quid aliter, ac tibi et honestum et utile esset, referretur, non habui, cui potius id negotii darem[8].

Illud quidem certe factum est, quod lex jubebat, ut apud duas civitates, Laodicensem et Apameensem,

4. *Jus vetus.* Mos vetus erat, ut ad Urbem is, qui proconsul erat, cum quæstore suo rationes conferret, priusquam ad ærarium referret. Jus autem vetus est, quod fuit ante legem Juliam. GRÆV.

5. *Quoniam.* Sic reg. codd. Vulg. *quum.* J. V. L.

6. Alii, « me pœnitebit ». J. V. L.

7. *A meo servo scriba.* Libertus quidem erat: sed videtur Rufus questus, quod Cicero *servo suo* nimium confidisset. Cui ille respondet eodem vocabulo utens. ED.

8. Oliv. habet *quam cui dedi.* Hoc est, tibi. Nemo fuit, cui tutius ac fidelius hoc negotium committi potuerit. J. F. GRON. — Alii, *darem, quam darem.* Alii tentaverunt, « quam dedi »; alii, « quam tibi ». J. V. L.

quæ nobis maximæ videbantur, quoniam ita necesse erat, rationes confectas et consolidatas deponeremus. Itaque huic loco primum respondeo, me, quamquam justis de causis rationes deferre properarim[9], tamen te exspectaturum fuisse, nisi in provincia relictas rationes pro relatis[10] haberem. Quamobrem de Volusio quod scribis[11], non est id rationum.

Docuerunt enim me periti homines, in his quum omnium peritissimus, tum mihi amicissimus, C. Camillus[12], ad Volusium transferri nomen a Valerio non potuisse; sed prædes Valerianos teneri. Neque id erat H-S xxx, ut scribis, sed H-S xix. Erat enim nobis curata pecunia Valerii mancipis nomine: ex qua reliquum[13]

9. *Rationes deferre properarim.* Gron. *referre.* Ad ærarium puta. Etsi causæ impellerent atque urgerent graves, ut primo quoque tempore hoc officio edendarum ad ærarium rationum defungerer; tamen id dilaturus fuissem usque in adventum tuum, nisi putarem frustra exspectari, ut conferremus, quum jam depositæ essent. Nihil enim jam potuerat mutari: quum utrumque codicem concordari oporteret. J. F. Gron.

10. *Relatis.* Alii, *latis* vel delatis. Ed. — Videtur scribendum, *collatis.* Supra: « Nisi tecum..... contulissem ». J. F. Gron.

11. *De Volusio quod scribis.* Volusius, mulctæ nomine, magnam pecuniæ vim publice debebat. Eam pecuniam Valerius periculo suo exigendam a Volusio susceperat, prædesque dederat: quos puto Ciceronis legatum et præfectum fuisse; id enim sequentibus verbis indicatur. Videtur autem Cicero, quum rationes conficeret, Volusium liberare voluisse, et a prædibus mulctam amovere, ut eorum fortunis consuleret. Quod ejus consilium et factum infra demonstratur. Contra Rufus Valerium quidem, et prædes liberare, sed nomen illud a Valerio ad Volusium transferre cupiisset. Quod Cicero ex amicorum, præcipueque Camilli hominis peritissimi sententia, fieri non potuisse demonstrat : aut enim Valerii mancipis prædes teneri, qui se pecuniam illam, a Volusio debitam, curaturos jam promiserant: aut si prædes liberandi essent, Volusium quoque simul oportere liberari: quod utrumque ut fieret, relationem a se initam esse infra Cicero dicit. Man.

12. *C. Camillus.* De hoc sæpe Cic. Videtur fuisse jurisconsultus. Ed.

13. *Reliquum.* Ita distingue. Ejus, quo usus non eram, quodque restabat inconsumptum, id retuli, populo scilicet, in rationibus scripsi vel scribi curavi, seu testatus sum et residuum salvum esse. Manutius vult simul cum rationibus eam pecuniam ad ærarium relatam : quod fieri potest, ut quandoque factum fuerit: sed hoc proprie verbis his non explicatur. J. F. Gron.

quod erat, in rationibus retuli[14]. Sed sic me et liberalitatis fructu privas, et diligentiæ, et (quod minime tamen laboro) mediocris etiam prudentiæ : liberalitatis, quod mavis scribæ mei beneficio, quam meo, legatum meum, præfectumque Q. Leptam[15], maxima calamitate levatos, quum præsertim non deberent esse obligati; diligentiæ, quod existimas de tanto officio meo, tanto etiam periculo, nec scisse me quidquam, nec cogitavisse; scribam, quidquid voluisset, quum id mihi ne recitavisset quidem, retulisse; prudentiæ, quum rem a me non insipienter excogitatam, ne cogitatam quidem putas.

Nam et Volusii liberandi meum fuit consilium; et, ut mulcta[16] tam gravis Valerianis prædibus, ipsique T. Mario depelleretur, a me inita ratio est : quam quidem omnes non solum probant, sed etiam laudant; et, si verum scire vis, hoc uni scribæ meo intellexi non nimium placere. Sed ego putavi esse viri boni, quum populus[17] suum servaret, consulere fortunis tot vel amicorum, vel civium.

Nam de Lucceio[18] est ita actum, ut, auctore Cn. Pompeio, ista pecunia in fano poneretur (id ego

14. Alii, « quod erat in rationibus, retuli ». J. V. L.

15. Id nomen *Q. Leptam*, MSS aliquot auctoritate, sustulit ut glossam Manutius. J. V. L.

16. *Ut mulcta.* Si in re obscura licet divinare, censeo Volusium quemdam fuisse publicanum, et reipublicæ debuisse XXX sestertium. In ejus locum postea successisse Valerium, et non solum conduxisse vectigal illud, sed et reliqua Volusii solvenda in se suscepisse, et hoc nomine prædibus prædiisque reipublicæ cavisse. Ideoque prædes ejus tenebantur, quos liberare cupiebat Cicero. *Mulcta* vero dicitur hic pecunia, quæ et a mancipe Volusio, et ejus prædibus solvenda erat. Hæc mea de hoc loco sententia est; dummodo sit sanus : sed dubito. Grævius.

17. *Quum populus.* Hac sententia : Putavi esse boni viri, quum possem, nullo populi damno, consulere civibus, et eorum fortunas sustentare. Victor.

18. *Nam de Lucceio.* Scaliger ad Catullum emendat, « Nam de lucello est ita actum ». Satis constat vitiosum esse τὸ *Lucceio:* sed multo constat magis alienissimum esse *lucello,* quod ille substituit. « Vides, inquit, privatum

agnovi meo jussu esse factum): qua pecunia Pompeius est usus, ut ea, quam tu deposueras, Sextius[19]. Sed hæc ad te nihil intelligo pertinere. Illud me non animadvertisse, moleste ferrem, ut adscriberem, te in fano pecuniam jussu meo deposuisse, nisi ista pecunia gravissimis esset certissimisque monumentis testata, cui data, quo senatusconsulto, quibus tuis, quibus meis literis P. Sextio tradita esset. Quæ quum viderem tot vestigiis impressa, ut in his errari non posset, non adscripsi id, quod tua nihil referebat. Ego tamen adscripsisse mallem, quum id te video desiderare. Sicut scribis tibi id esse referendum, idem ipse sentio: neque in eo quidquam a meis rationibus discrepabunt tuæ. Addes enim tu, meo jussu; quod ego quidem non addidi: nec causa est, cur negem; nec, si esset, et tu nolles, negarem. Nam de H-S nongentis millibus, certe ita relatum est, ut tu, sive frater tuus referri voluit.

Sed, si quid est, quod de legato parum gratum est[20], quod ego in rationibus referendis etiam nunc corrigere possim; de eo mihi, quum senatusconsulto non sim usus, quid per leges liceat, considerandum

amicorum et civium vocari lucellum.» Ego vero non video. Nam duo genera diversissima sunt, hoc *quod in fano positum* est, et istæ *fortunæ amicorum vel civium.* Fortunæ istæ sunt ipsum patrimonium vel bona Volusii, et prædium Valerianorum et Marii: at illa pecuniæ publicæ pars: neutra ullam lucelli hujus, de quo agitur, habet imaginem. Nam cur ponebatur in foro, si distribuenda erat prætoriæ cohorti? J. F. Gron.—*Nam de logeio* habent omnes præter hunc nuper Venetiis impressum excusi codices. Vict. —Vide mox Lambin. not. 20 inf. Ed.

19. Olim, «ut tua, quam tum deposuerat Sestius». Sch. scribendum conjicit, «qua pecunia, quam tu deposueras, Pompeii jussu usus est Sextius». J. V. L.

20. *Quod de legato parum gratum est.* Hæc obscura sunt et corrupta videntur. Ego quam proxime potui, accessi ad scripturam antiquam. Nam libri MSS partim sic habent *quando, de logeo parum gratiosum est,* partim *gravissimum est.* Vulgati autem, *parum provisum est,* quæ lectio tolerabilis est: nec eam damnamus. Præterea quod ad vocem *logeum* pertinet, nos putavimus utrobique, et supra, ibi, *nam de logeo ita est actum,* etc. et

est. Te certe in pecunia exacta[21] ita referre[22] ex meis rationibus relatis non oportuit, nisi quid me fallit: sunt enim alii peritiores. Illud cave dubites, quin ego omnia faciam, quæ interesse tua, aut etiam velle te existimem, si ullo modo facere possim.

Quod scribis de beneficiis[23], scito a me et tribunos militares, et præfectos, et contubernales, dumtaxat meos, delatos esse. In quo quidem ratio me fefellit. Liberum enim mihi tempus ad eos deferendos existimabam dari. Postea certior sum factus, triginta diebus deferri necesse esse, quibus rationes retulissem. Sane

hic, *quando de logeo*, etc. eamdem rem agi: ideoque idem nomen poni oportere. *Logium* autem, seu *logeium*, vox græca est, quæ significat, præter alia, locum ubi rationes referuntur, et ubi deponuntur. Lamb. — Forte scripsit Cicero, « si quid est, quod de legato parum gratum visum est ». Nimirum de legato, quem cum præfecto maxima calamitate levare cupiebat, ut supra ostendit. Græv.

21. *In pecunia exacta.* Recte in meo libro scribitur, *in pecuniæ exactu.* Cur non veteres *exactus* ut *abactus* dixerint? Et sane ab hoc verbo eos non abhorruisse ostendit etiam Quintil. Declam. 19: « Sacrosanctus mercator opportunum mercis exactum, puto, invenit ». Hinc Ciceronis hæc fuisse verba colligo, « te certe in pecuniæ exactu ista referre ex meis rationibus relatis non oportuit ». Hoc est: Te non oportuit in rationes pecuniæ a te exactæ referre, quod ego in meas rationes ad ærarium relatas jam ante aliter retuleram. Videtur enim Cicero H-S nongenta millia in rationes suas retulisse, quæ postea in pecuniam a se forte post Ciceronis decessum exactam quoque retulit Rufus. Sed viderint acutiores. Alii aliter mutant. Nihil in re tam obscura definio, nec mihi ipse satisfacio. Græv.

22. *Ita referre.* Gronov. *efferri;* et explicat, ex rationibus a me relatis causam capere cur mihi succenseres. Pro Cœl. 9: « Læsi dolent, irati efferuntur. De Harusp. resp. 2: « Dolore me elatum et iracundia longius prope digressum ». Gron. — Vulg. *afferre.* Schütz conjiciit, « Te certe in pecunia exacta id referre ex meis rationibus non oportuit ». J. V. L.

23. *De beneficiis.* Comites et contubernales magistratuum et adjutores publicorum negotiorum deferebantur in beneficiis ad ærarium a proconsulibus et proprætorib. et quæstoribus, quum redirent ex provinciis. Non hoc erat emolumentum, ut Scaliger ad Catul. notat, sed merus honor et commendatio illarum personarum apud populum romanum, profutura illis, vel ad majora emolumenta ab republ. consequenda, vel ad pericula, si quæ exstitissent, sublevanda, tamquam olim meritis, ut judicio et beneficio principum honestarentur. Sic Archiam poetam (pro Arch. c. 5) « in beneficiis

moleste tuli, non illa beneficia tuæ potius ambitioni [24] reservata esse, quam meæ, qui ambitione nihil uterer. De centurionibus tamen, et de tribunorum militarium contubernalibus[25], res est in integro. Genus enim horum beneficiorum definitum lege non erat.

Reliquum est de H-S centum millibus, de quibus memini mihi a te Myrina[26] literas esse allatas, non mei errati, sed tui: in quo peccatum videbatur esse, si modo erat, fratris tui, et Tullii. Sed quum id corrigi non posset, quod, jam depositis rationibus, ex provincia decesseramus[27]: credo me quidem tibi pro animi mei voluntate, proque ea spe facultatum, quam tum habebamus, quam humanissime potuerim, re-

ad ærarium delatum» ab Lucullo prætore et consule; sic L. Cornelium Balbum (pro Balbo, c. 21) a Pompeio in illorum defensione jactat Cicero. Male Scaliger hoc dicit «nomen in ærarium referri», et «vocari in beneficiariis». Omni antiquitati ignoratur hoc loquendi genus, quæ dicebat «deferri in beneficiis ad ærarium». GRON. lib. III de Pec. Vet. cap. 17.

24. *Ambitioni. Ambitionem* non recte interpretatur Manutius, quasi ostendere voluerit cohortem apud se fuisse lectissimorum hominum, qui beneficia in rem publicam contulissent. Non quidem de nihilo est, et poterunt hoc quoque nonnulli respicere: sed non id intelligit Cicero, cui *ambitio* est gratia et demonstratio studii in clientes. Significat se facile pati potuisse, ut hanc apud delatos gratiam iniret Rufus, quum ipse deferendo non sit sequutus gratiam, sed morem, et veritatem, et merita. Illud haud protritum, «qui ambitione nihil uterer». Plaut. Trinum. «Apage te amor, non places, nihil te utor». Cæsar. Bell. Civ. lib. III: «Si vero alteri paullum modo tribuisset fortuna, non esse usurum conditionibus pacis eum, qui superior videretur, neque fore æqua parte contentum, qui se omnia habiturum confideret». Liv. IX: «Tum pacem petentes, quod uti ea, quum daretur, noluissent, aspernatus». Idem, lib. III de Pecun. Vet. cap. 17.

25. *Contubernalibus.* Ii erant adolescentes, qui se rectoribus provinciarum aut militaribus ducibus addicebant. Cic. pro Cœlio, cap. 30: «Profectus est in Africam, Q. Pompeio contubernalis». Suet. de Cæsare: «stipendia prima in Africa fecit, M. Thermi contubernio». ED.

26. *Myrina.* Libri duo habent, *Smyrna.* Utraque nota urbs, Smyrna in Ionia, Myrina in Æolia. Quis potest divinare, ex utra scripserit Rufus eas literas? Smyrna quidem naviganti in Italiam Mescinio propinquior et commodior. MAN.

27. *Decesseramus.* Omnes, quos viderim, veteres libri *decessimus.* A quibus olim discedendum putabam et legend.

scripsisse. Sed neque tum me humanitate literarum mearum obligatum[28] puto[29], neque tuam hodie epistolam de H-S centum sic accepisse, ut ii accipiunt, quibus epistolæ per hæc tempora molestæ sunt. Simul illud cogitare debes, me omnem pecuniam, quæ ad me salvis legibus pervenisset, Ephesi apud publicanos deposuisse; id fuisse H-S XXII[30] millia; eam omnem pecuniam Pompeium abstulisse: quod ego sive æquo animo, sive iniquo fero, tu de H-S centum æquo animo ferre debes, et existimare, eo minus ad te, vel de tuis cibariis, vel de mea liberalitate pervenisse. Quod si mihi expensa ista H-S centum tulisses[31], tamen, quæ tua est suavitas, quique in me amor, nolles a me hoc tempore æstimationem accipere[32]. Nam numeratum si cuperem, non erat. Sed hoc jocatum me putato, ut ego te existimo. Ego tamen, quum Tullius rure redierit, mittam eum ad te, si quid ad rem putabis perti-

unius literæ mutatione, *decessemus*. Nunc me ipse revoco, et ita statuo, syncopen esse non posse in iis verbis, quorum in præteritis ultima syllaba est, *si* : ut *cedo*, *cessi*, *cessissem*, non *cessem* : eodemque modo in compositis, *decedo*, *recedo*, *incedo*, *discedo*, *concedo*. Antea *decessissemus* legebatur. Man. — Reg. codd. *decessissemus*. Reponit Gron. *decessemus*, et Manut. male sententiam mutasse dicit. Ed.

28. *Obligatum*. Deberi sibi a Cicerone mutuam pecuniam ex literis ab eo antea humanissime scriptis, Rufus ostenderat. Man.

29. Mart. Lag. *putabo*. J. V. L.

30. *H-S XXII*. Parva summa. Itaque legendum opinor *Bis, et vicies*, ut est in epist. 1, lib. XI, ad Attic. «In cistophoro in Asia habeo ad H-S bis et vicies». Loquitur de hac Ephesi deposita pecunia; nam Ephesus in Ionia, quæ regio est Asiæ. Manut.

31. *Quod si mihi expensa ista H-S centum tulisses*. Si mihi ea mutua dedisses, aut in rem meam expendisses jussu meo, ut justus debitor forem. *Quod* eleganter παρέλκει. Vide not. ad Liv. XXVII, 7. J. F. Gron.

32. *Æstimationem accipere*. Possessionem æstimatam accipere pro pecunia mihi commodata. Hic locus videtur indicare scriptam hanc epistolam Cæsare iterum et Servilio iterum coss. post latam a Cæsare legem de æstimandis possessionibus, quanti quæque ante civile bellum fuissent; ut debitoribus consuleretur, quorum erat iniqua conditio, jacentibus prædiorum pretiis, quod fere solet in bellis evenire. Dicebantur autem possessiones illæ *æstimationes*, ut epist. 16, lib. IX, epist. 18 ejusdem libri. Man.

nere. Hanc epistolam cur non scindi[33] velim, causa nulla est. Vale.

33. *Scindi.* Varie dixit, hic quidem *scindi*; alibi *conscindi*, ut epist. 18 lib. VII, et *concerpito*, epist. 10, lib. X, ad Att. Man.

EPISTOLA XXI.

Mescinio Rufo, sui videndi cupido, mutua se teneri cupiditate significat, eumque hortatur, ut temporum acerbitatem literarum studiis et optimæ conscientiæ recordatione mitiget. (Romæ, anno U. C. 707.)

M. T. C. L. MESCINIO S. D.

Gratæ mihi tuæ literæ fuerunt; ex quibus intellexi, quod etiam sine literis arbitrabar, te summa cupiditate affectum esse videndi mei: quod ego ita libenter accipio, ut tamen tibi non concedam. Nam tecum[1] esse, ita mihi omnia, quæ opto, contingant, ut vehementer velim. Ut enim, quum esset major[2] et virorum, et civium bonorum, et jucundorum hominum, et amantium mei copia, tamen erat nemo, quicum essem libentius, quam tecum; et pauci, quibuscum essem æque liben-

1. *Tecum.* Vulgo, *tecum esse mihi communia omnia, ita quæ opto*, etc. lectio Grævii ab Ernest. probata. J. V. L. — *Ita.* Elegans adseverandi formula, et quasi jurandi, per *ita, ut.* Divin. cap. 13: « Ita deos mihi velim propitios, ut quum illius diei, etc. » Catil. IV, 7: « Ita mihi salva rep. vobiscum frui liceat, ut ego, etc. » Cell.

2. *Ut enim, quum esset major.* Servat J. V. L. *Ut enim*, pro *Et enim*: quia sic habent plerique veteres libri. Ed. — *Ut enim.* Solœcismi species apparet. Quid refert? inquiunt. Quam multa præterea hujusce generis in Cicerone deprehenduntur. His itaque responderi videtur posse, solœcismum, si modo libri veteres in eo consentiant, ferendum: sin aliter, tollendum. Itaque, quum habeam duos veteres libros, unum M. Antonii Maffei, quo etiam olim, commodante ejus fratre Bernardino cardinali, usus sum; alterum Fulvii Ursini, in quibus diserte legitur, *Etenim:* libenter integritatem Cicerone dignam restituo.

ter : hoc vero tempore, quum alii interierint, alii absint, alii mutati voluntate sint, unum, medius fidius, tecum diem libentius posuerim, quam hoc omne tempus cum plerisque eorum, quibuscum vivo necessario. Noli enim existimare, mihi solitudinem non jucundiorem esse, qua tamen ipsa uti non licet, quam sermones eorum, qui frequentant domum meam, excepto uno, aut summum altero. Itaque utor eodem perfugio, quo tibi utendum censeo, literulis nostris, præterea conscientia etiam consiliorum meorum [3]. Ego enim is sum, quemadmodum tu facillime potes existimare, qui nihil umquam mea potius, quam meorum civium causa fecerim : cui nisi invidisset is [4], quem tu numquam amasti (me enim amabas), et ipse beatus esset, et omnes boni. Ego sum [5], qui nullius vim plus valere volui, quam honestum otium; idemque, quum illa ipsa arma, quæ semper timueram, plus posse sensi, quam illum consensum bonorum, quem ego idem effeceram [6], quavis tuta conditione pacem accipere malui, quam viribus cum valentiore pugnare. Sed et hæc, et multa alia coram brevi tempore licebit. Neque me tamen ulla res alia Romæ tenet, nisi exspectatio rerum Africanarum [7]. Videtur enim mihi res in propinquum adducta discrimen. Puto autem mea nonnihil interesse (quamquam id ipsum, quid intersit, non sane

3. *Conscientia etiam cons. meorum.* Sæpe hanc sententiam usurpat, ep. 3 lib. IV, epist. 1, 4, 6, 10, 13 et 21 lib. VI, et epist. 3 lib. VII, quæ recitare longum est : indicare loca, et quasi digitum ad fontem intendere, unde hauriant, qui copiæ student, satis duco. Man.

4. *Nisi invidisset is.* Pompeium, opinor, designat, a quo se proditum, contra datam fidem, sæpe queritur. Idem.

5. Lamb. *Ego sum is*, etc. Quam lectionem Gulielm. e Stewech. notavit. J. V. L.

6. *Quem ego idem effeceram.* In consulatu. Epist. 9 lib. I. Man.

7. *Rerum Africanarum.* Africani belli, quod inter Cæsarem et Scipionem ac regem Jubam gestum est. Id.

intelligo); verumtamen, quidquid illinc nuntiatum sit, non longe abesse a consiliis amicorum. Est enim res jam in eum locum adducta[8], ut, quamquam multum intersit inter eorum causas, qui dimicant, tamen inter victorias[9] non multum interfuturum putem. Sed plane animus, qui dubiis rebus forsitan fuerit infirmior, desperatis confirmatus est multum: quem etiam tuæ superiores literæ confirmarunt, quibus intellexi, quam fortiter injuriam[10] ferres; juvitque me, tibi quum summam humanitatem, tum etiam tuas literas[11] profuisse. Verum enim scribam: teneriore mihi animo videbare; sicut omnes fere, qui vita ingenua in beata civitate et in libera viximus. Sed, ut illa secunda[12] moderate tulimus; sic hanc non solum adversam, sed funditus eversam fortunam fortiter ferre debemus: ut hoc saltem in maximis malis boni consequamur, ut mortem, quam etiam beati contemnere debeamus[13], propterea quod nullum sensum esset habitura, nunc,

8. Alii habent *deducta*, qui vulgat. lect. temere ex antecedentibus repetitam putant. J. V. L.

9. *Inter victorias*. Et sane, ut notat *Prévost*, in ancipiti periculo tunc Ciceronis securitas versabatur; nam a Pompeianis, quorum causam deseruerat, si quando prospera uterentur fortuna, nihil exspectandum; metuendum vero a Cæsare, ne prostratis tandem partibus licentiam potentiæ faceret, et ejurata mansuetudine in ultionem efferretur. Ed.

10. *Injuriam*. Hic *Prévost* notat Mescinium adhæsisse Pompeio, et mortuo duce, in deditionem, Ciceronis exemplo, venisse; sed illi adhuc temporis Roma interdictum. Hanc igitur Noster *injuriam* vocat, quia civis bene præstitam reipublicæ fidem, et quasi virtutem ipsam exsilio luere videbatur. Sic ad Cæcinam, eadem perpessum, scribit lib. VI, ep. 5: « hærere non potest tam bonis civibus tam acerba *injuria* ». Ceterum quum polliceatur se ad eum brevi venturum esse, hinc conjicere est Mescinium Urbe tantum excludi, non Italia omnino exsulare. Ed.

11. *Tuas literas*. Maxime notandum ait *Prévost*, quod ex iis omnibus quos necessitudo aliqua Ciceroni devinxerat, nullus non literis ingenium excoluerit, ita ut semper in adversis rebus perfugium ac solatium his studiis inveniret. Ed.

12. Martyni-Lag. rescripsit, *illam secundam*. J. V. L.

13. Idem maluit, *debebamus*. J. V. L.

sic affecti, non modo contemnere debeamus, sed etiam optare. Tu, si me diligis, fruere isto otio, tibique persuade, præter culpam ac peccatum [14], qua semper caruisti, et carebis, homini accidere nihil posse, quod sit horribile, aut pertimescendum. Ego, si videbitur recte fieri posse, ad te veniam brevi; si quid acciderit, ut mutandum consilium sit, te certiorem faciam statim. Tu ita fac cupidus mei videndi sis, ut istinc te ne moveas tam infirma valitudine, nisi ex me prius quæsieris per literas, quid te velim facere. Me velim, ut facis, diligas, valitudinique tuæ et tranquillitati animi servias.

14. *Peccatum* Cicero, interprete *Prévost*, vocat quidquid hanc nobis a natura insitam recti honestique legem violat aut aversatur. Ed.

M. T. CICERONIS
EPISTOLARUM
AD DIVERSOS
LIBER SEXTUS.

EPISTOLA I.

Aulum Torquatum*, qui, Pompeio victo, cujus partes sequutus fuerat, Athenis exsulabat, consolatur, ut absentiam ab Urbe æquo animo ferat, quia turbata sint omnia, et qui præsentes sint, multa cernant, quæ nolint videre. Addit spem reditus nonnullam, hortaturque ut virtute se sustentet et recti conscientia; etiam ex civitate, in qua exsulet, et Sulpicii consuetudine levamen petat. Scripta bello Hispaniensi. (Romæ, anno U. C. 708.)

M. CICERO A. TORQUATO S. D.

Etsi ea perturbatio est omnium rerum, ut suæ quemque fortunæ maxime pœniteat, nemoque sit, quin ubivis, quam ubi est [1], esse malit; tamen mihi dubium non est, quin, hoc tempore, bono viro Romæ esse miserrimum sit. Nam etsi, quocumque in loco quisquis est, idem est ei sensus, et eadem acerbitas ex interitu rerum et publicarum, et suarum; tamen oculi augent dolorem [2]; qui ea, quæ ceteri audiunt, intueri

* *Torquatum*. Deinceps Africæ præfectum. Ed.

1. Vulg. « quam ibi, ubi est »; sed codd. duo Palatini illud *ibi* non agnoscunt. J.V.L.

2. *Tamen oculi augent dolorem.*

coguntur, nec avertere a miseriis cogitationem sinunt. Quare etsi multarum rerum desiderio te angi necesse est, tamen illo dolore, quo maxime te confici audio, quod Romæ non sis, animum tuum libera. Etsi[3] enim cum magna molestia tuos tuaque desideras, tamen illa quidem, quæ requiris, suum statum tenent, nec melius, si tu adesses, tenerent, nec sunt ullo in proprio periculo. Nec debes tu, quum de tuis cogitas, aut præcipuam aliquam fortunam postulare, aut communem recusare. De te autem ipso, Torquate, est tuum, sic agitare animo[4], ut non adhibeas in consilium cogitationum tuarum desperationem, aut timorem. Nec enim is[5], qui in te adhuc injustior, quam tua dignitas postulabat, fuit, non magna signa dedit animi erga te mitigati. Nec tamen is ipse[6], a quo salus petitur, habet explicatam aut exploratam rationem salutis suæ. Quumque omnium bellorum exitus incerti sint, ab altera victoria tibi periculum nullum esse perspicio, quod quidem sejunctum sit ab omnium interitu[7]; ab altera te ipsum numquam timuisse certo scio. Reliquum est, ut te id ipsum, quod ego quasi consolationis

Lib. IV epist. 4 et 13, et VII, 30. Aurium autem sensum plus doloris afferre quam oculorum dixit supra ad Marcellum, IV, 9. Oratoris hoc est eisdem rebus, si res postulet, vel contrariis uti. GRÆV.

3. *Etsi*. Adverte in principio hujus epistolæ quater esse repetitum *etsi tamen*, quod in nobis vitio duceretur. GRÆV.

4. *Agitare animo*. Tribus modis hoc verbum ad eamdem sententiam accommodatur, « agitare animo, agitare in mente, agitare » simpliciter. Primus hoc in loco modus ostenditur, et pro Fonteio: « Vos et sæpius eamdem rem animis agitare, et diutius unoquoque de teste cogitare potestis ». Alter lib. I de Nat. Deor. « Habet nihil aliud, quod agitet in mente ». Tertius in Verrem: « Si hoc unum agitare cœperis, esse aliquod genus cogendæ pecuniæ ». MAN.

5. *Is*. C. Julius Cæsar.

6. *Nec tamen is ipse*. Cur salutis amittendæ timore angamur, quum is ipse, a quo servari volumus, eodem timore vacare non possit? Augurium Ciceronis brevi Cæsaris interitus comprobavit. MAN.

7. Schütz legendum esse suspicatur, « ab omn. rerum interitu ». J. V. L.

loco pono, maxime excruciet, commune periculum reipublicæ: cujus tanti mali, quamvis docti viri multa dicant, tamen vereor, ne consolatio nulla possit vera reperiri, præter illam, quæ tanta est, quantum in cujusque animo roboris est atque nervorum. Si enim bene sentire, recteque facere, satis est ad bene beateque vivendum; vereor[8], ne eum, qui se optimorum consiliorum conscientia sustentare possit, miserum esse nefas sit dicere. Nec enim nos arbitror, victoriæ præmiis ductos, patriam olim, et liberos, et fortunas reliquisse; sed quoddam nobis officium justum, et pium, et debitum reipublicæ nostræque dignitati videbamur sequi: nec, quum id faciebamus, tam eramus amentes, ut explorata nobis esset victoria. Quare si id evenit, quod ingredientibus nobis in causam propositum fuit accidere posse; non debemus ita cadere animis, quasi aliquid evenerit, quod fieri posse numquam putarimus. Simus igitur ea mente, quam ratio et veritas[9] præscribit, ut nihil in vita nobis præstandum, præter culpam, putemus; eaque quum careamus, omnia humana placate et moderate feramus. Atque hæc eo pertinet oratio, ut, perditis rebus omnibus, tamen ipsa virtus se sustentare posse videatur. Sed, si est spes aliqua rebus communibus, ea tu, quicumque status est futurus, carere non debes. Atque hæc mihi scribenti veniebat in mentem[10], me eum esse, cujus

8. *Vereor.* Alii, *non vereor.* J.V.L.

9. *Ratio et veritas.* Est, per ἓν διὰ δυοῖν *vera ratio:* quam dictat sana ratio, quam sapientes homines sequuntur. Sic inferius in hac epistola, « in urbe ea es, ubi nata et alta est ratio ac moderatio vitæ »; id est, ratio moderandæ vitæ. Justin. lib. II : « lanæ iis usus ac vestium ignotus »; hoc est, lanearum vestium usus ignotus est. Exempla passim occurrunt, et multa viri docti pridem congesserunt. GRÆV. — *Quam ratio et veritas.* Alii, *qua ratio et virtus.* Sed *qua* damnare noli. J.V.L.

10. Male Benedictus edidit e quibusdam MSS, « veniebant in mentem ». Sch. quoque improbavit. J.V.L.

tu desperationem[11] accusare solitus esses, quemque auctoritate tua cunctantem et diffidentem excitare. Quo quidem tempore non ego causam nostram, sed consilium improbabam. Sero enim nos iis armis adversari videbam, quæ multo ante confirmata per nosmet ipsos erant; dolebamque, pilis et gladiis, non consiliis, neque auctoritatibus nostris de jure publico disceptari. Neque ego ea, quæ facta sunt, fore quum dicebam, divinabam futura; sed, quod et fieri posse, et exitiosum fore, si evenisset, videbam, id ne accideret, timebam: præsertim quum, si mihi alterutrum de eventu atque exitu rerum promittendum esset, id futurum, quod evenit, exploratius possem promittere. Iis enim rebus præstabamus, quæ non prodeunt in aciem; usu autem armorum, et militum robore inferiores eramus. Sed tu illum animum nunc adhibe, quæso, quo me tum esse oportere censebas.

Hæc eo scripsi, quod mihi Philargyrus tuus, omnia de te requirenti, fidelissimo animo (ut mihi quidem visus est) narravit, te interdum sollicitum solere[12] esse vehementius: quod facere non debes, nec dubitare, quin aut aliqua republica, sis futurus, qui esse debes; aut perdita, non afflictiore conditione, quam ceteri. Hoc vero tempus, quo exanimati omnes et suspensi sumus, hoc moderatiore animo ferre debes, quod et in urbe ea[13] es, ubi nata et alta est ratio ac moderatio vitæ, et habes Serv. Sulpicium, quem semper unice dilexisti; qui te profecto et benivolentia, et sapientia consolatur: cujus si essemus et auctoritatem et con-

11. *Desperationem*. Quum de rep. desperabam, si res ad arma deduceretur. MAN.

12. Græv. *solere* deleri volebat; quod certe verbo *interdum* non satis convenit. J. V. L.

13. *Urbe ea*. De Orat. I, 4: « Athenas omnium doctrinarum inventrices». ED.

silium sequuti, togati potius [14] potentiam, quam armati victoriam subissemus.

Sed hæc longiora fortasse fuerunt, quam necesse fuit: illa, quæ majora sunt, brevius exponam. Ego habeo, cui plus, quam tibi, debeam, neminem. Quibus tantum debebam, quantum tu intelligis, eos[15] mihi hujus belli casus eripuit. Qui sim autem hoc tempore, intelligo. Sed quia nemo est tam afflictus, qui, si nihil aliud studeat, nisi id quod agit, non possit navare aliquid et efficere; omne meum consilium, operam, studium certe, velim existimes tibi tuisque liberis esse debitum [16].

14. *Tog. potius.* Simile illud in ep. 6: « Nolo enim hunc... existimare, ea me suasisse Pompeio, quibus ille si paruisset, esset hic quidem clarus in toga, et princeps, sed tantas opes, quantas nunc habet, non haberet ». Subissemus, inquit, potentiam, ut rem gravem, sed victoria tamen leviorem. Ideo in epist. 4: « Cupiebam, quamvis iniqua conditione, pacem ». Et in ultima superioris libri: « Quamvis tuta conditione pacem accipere malui, quam viribus cum valentiore pugnare ». Man.

15. *Eos.* P. Lentulum et Pompeium.

16. *Debitum.* Forte, *deditum.*

EPISTOLA II.

Excusat, quod rarius scripserit: solatur ex spe meliorum temporum, propter quam non sit, quod timeat; saltem ex communi omnium conditione, ideoque æquius ferenda. (Asturæ, anno U. C. 708, mense aprili.)

M. T. C. A. TORQUATO S. D.

Peto a te, ne me putes oblivione tui rarius ad te scribere, quam solebam; sed aut gravitate valitudinis, qua tamen jam paullum videor levari, aut quod absim[1] ab Urbe, ut, qui ad te proficiscantur, scire non

1. *Absim.* Benedict. e codd. Dresdens. *absum.* J. V. L.

possim. Quare velim ita statutum habeas, me tui memoriam cum summa benivolentia tenere, tuasque omnes res non minori mihi curæ, quam meas esse. Quod majore in varietate versata est adhuc tua causa, quam homines aut volebant, aut opinabantur : mihi crede, non est, pro malis temporum, quod moleste feras. Necesse est enim aut armis urgeri rempublicam sempiternis, aut, his positis, recreari aliquando, aut funditus interire. Si arma valebunt, nec eos, a quibus reciperis [2], vereri debes; nec eos, quos adjuvisti. Si armis aut conditione positis, aut defatigatione abjectis, aut victoria detractis, civitas respiraverit; et dignitate frui tibi, et fortunis licebit. Sin omnino interierint omnia, fueritque is exitus, quem vir prudentissimus, M. Antonius [3], jam tum timebat, quum tantum instare malorum suspicabatur; misera est illa quidem consolatio, tali præsertim civi et viro, sed tamen necessaria,

2. *Reciperis*. Recipiebatur, quia, licet in Urbem redire non posset, in Italia tamen ei licebat esse. Hoc etiam e postremis epistolæ verbis colligitur: «Ut, aut quo scribam, aut quo veniam, scire possim». Nam, si extra Italiam Torquatus esset, non diceret Cicero, *quo veniam*. Præterea, Torquatum in Tusculano fuisse, ejusque causam Dolabellæ a Cicerone commendatam, ut scilicet ejus reditum in Urbem a Cæsare ex Hispania redeunte impetraret, licet intelligere ex epist. 9, lib. XIII, ad Att. «Εὐχαίρως, inquit, ad me venit, quum haberem Dolabellam, Torquatus; humanissimeque Dolabella, quibus verbis secum egissem, exposuit : quæ diligentia grata est visa Torquato». Et ad eumdem epist. 20: «Torquato nostra officia grata esse, facile patior : eaque augere non desinam». Et epist. 21 : «Quid possum de Torquato, nisi aliquid a Dolabella?» Et epist. 45: «Cum Dolabella vivendum esse istis diebus vides. Quod nisi me Torquati causa teneret, satis erat dierum, ut Puteolos excurrere possem». Atque illæ ad Atticum epistolæ, Cæsare ex Hispania, devictis jam Pompeii liberis, redeunte, scriptæ sunt : hæ vero ad Torquatum, adhuc pugnante : id quod perspicuum satis est : hæc tamen una, confecto jam bello, et concessa Torquato manendi in Italia, non in Urbem veniendi, potestate, scripta videtur esse, ideoque rejicienda in extremum locum. Man.

3. *M. Antonius*. Orator, de quo in Dialogis de eloquentia. Ed. — *Jam tum*, ante Marii et Syllæ bellum, quo in bello ipse est interfectus.

nihil esse præcipue cuiquam dolendum in eo, quod accidat[4] universis.

Quæ vis insit in his paucis verbis (plura enim committenda epistolæ non erant), si attendes, quod facis, profecto etiam sine meis literis intelliges, te aliquid habere, quod speres; nihil, quod aut hoc, aut aliquo reipublicæ statu timeas: omnia si interierint, quum superstitem te esse reipublicæ, ne si liceat quidem, velis, ferendam esse fortunam, præsertim quæ absit a culpa.

Sed hæc hactenus. Tu velim scribas ad me, quid agas, et ubi futurus sis, ut, aut quo scribam, aut quo veniam, scire possim.

4. In multis est *accidit*. Alterum habent codd. Lips. Torg. etc. J. V. L.

EPISTOLA III.

Consolatur ita, ut bene actum cum iis putet, qui ante exitum civilis belli ex vita decesserint. Miserius enim morte esse, ita vivere, ut post alterutrius partis victoriam vivendum esse divinat. Addit graviorem consolationem vivo, quod vacuus sit culpa: mortuo, quod cariturus sit sensu. (Romæ, anno U. C. 708, mense januario.)

M. T. C. A. TORQUATO S. D.

Superioribus literis[1] benivolentia magis adductus, quam quo[2] res ita postularet, fui longior. Neque enim confirmatione nostra egebat virtus tua; neque erat ea mea causa atque fortuna, ut, cui ipsi omnia deessent, alterum confirmarem. Hoc item tempore brevior esse

1. *Superioribus literis.* Scilicet prima hujus libri, cui statim hæc successit. Ed.

2. *Quo.* Sic tres codd. Palatini, et Vaticanus unus; alii habent *quod*, minus eleganter. J. V. L.

debeo. Sive enim nihil tum opus fuit tam multis verbis, nihilo magis nunc opus est; sive tum opus fuit, illud satis est, præsertim quum accesserit nihil novi. Nam etsi quotidie aliquid audimus earum rerum[3], quas ad te perferri existimo, summa tamen eadem est, et idem exitus, quem ego tam video animo, quam ea, quæ oculis cernimus. Nec vero quidquam video, quod non idem te videre certo sciam[4]. Nam etsi, quem exitum acies habitura sit[5], divinare nemo potest, tamen et belli exitum video; et, si id minus, hoc quidem certe, quum sit necesse alterutrum vincere, qualis futura sit vel hæc, vel illa victoria. Idque quum optime perspexi, tale video, nihil ut mali videatur futurum, si id vel ante acciderit[6], quod vel maximum ad timorem proponitur. Ita enim vivere, ut tum sit vivendum[7], miserrimum est. Mori autem nemo sapiens miserum dixit, ne beato[8] quidem. Sed in ea es urbe[9], in qua hæc, vel plura, et ornatiora parietes ipsi loqui posse videantur. Ego tibi hoc confirmo, etsi levis est consolatio ex miseriis aliorum, nihilo te nunc majore in discrimine esse, quam quemvis aut eorum, qui

3. *Rerum*. Hispaniensium rerum, quia scripta epistola, quum Cæsar in Hispaniam adversus Pompeii filios profectus esset. Cell.

4. *Sciam*. J. V. L. *scio* sine causa. Ed.

5. Martyni-Laguna, « hæc res habitura sit ». J. V. L.

6. Olim, « esse futurum, si id vel ante ceciderit». J. V. L.

7. *Ut tum sit vivendum*. Sic manuscripti codd. Alii, «ut non sit vivendum» : quantum autem intelligo, ex utraque lectione idoneus sensus elicitur : ex recepta, ut opinor, hic : Vivere amissa dignitate miserrimum est: docti enim et graves viri rectum non esse judicabant vivere illi, qui dignitatem perdidisset. Ex antiqua vero sic : Vivere ut vivendum tum esset, si Cæsar, aut Pompeiani remp. oppresserint. Eam unusquisque lectionem sequatur, quam veriorem putat. Vict.—Antiquam probamus cum J. V. L. Ed.

8. *Ne beato*. Quod si ne beato quidem, quanto minus nobis in iis miseriis, quæ post bellum impendent? Man.

9. *In ea es urbe*. Erat adhuc Athenis. Ergo huic epistolæ secunda subjicienda fuit. Ed.

discesserint, aut eorum, qui remanserint [10]. Alteri dimicant; alteri victorem timent. Sed hæc consolatio levis est; illa gravior, qua te uti spero, ego certe utor: nec enim, dum ero, angar ulla re, quum omni vacem culpa; et, si non ero, sensu omnino carebo. Sed rursus γλαῦκ' εἰς Ἀθήνας [11], qui ad te hæc. Mihi tu, tui, tua omnia maximæ curæ sunt, et, dum vivam, erunt.

10. *Aut eorum, qui remanserint.* Quia uno membro deminuti hic sunt omnes non solum veteres, sed etiam recentiores MSS codices, ipse meum esse arbitratus sum rem notam facere, lectoresque admonere notha esse hæc verba (nisi fallor) et supposititia: ab aliquo suppleta eorum, qui semper, quæ desiderari credunt, pro suo arbitrio reponunt: quantum dissentiam ab his, alibi dixi. Victor. — Desunt hæc quatuor verba, « aut eorum, qui remanserint », in plerisque MSS. Habet tamen unus cod. et edit. 1476. Alii, « discesserunt... remanserunt ». J. V. L. — Manut. jamdudum notavit duos vet. MSS non habere *aut*. Ideo non necesse sit quidquam supplere. Ed.

11. Γλαῦκ' εἰς Ἀθήνας. Noctuam Athenas. Et proverbium est loco maxime accommodatum. Nam Torquatus Athenis erat. Corr. — Adagium inde ortum, quod Athenis nummi percuterentur cum imagine noctuæ. Noctuæ igitur Athenis multæ, quia nummi multi. Epist. 3 lib. IX, et ult. lib. II ad Q. Fr. et interpres Aristophanis. Man.

EPISTOLA IV.

Brevi ante exitum belli Hispaniensis, quem instare videt, et bellum non diuturnum inde auguratur, solatium qualecumque potest in re trepida, adhibet: et studium ac diligentiam suam pollicetur. (Romæ, anno U. C. 708, mense januario.)

M. T. C. A. TORQUATO S. D.

Novi, quod ad te scriberem, nihil erat: et tamen, si quid esset, sciebam te a tuis certiorem fieri solere. De futuris autem rebus etsi semper difficile est dicere, tamen interdum conjectura possis propius accedere, quum est res ejusmodi, cujus exitus provideri possit. Nunc tantum videmur intelligere, non diuturnum bel-

lum [1]: etsi id ipsum nonnullis videatur secus. Equidem quum hæc scribebam, aliquid jam actum putabam: non quo [ego certo scirem [2]], sed quod [haud] difficilis erat conjectura. Nam quum omnis belli Mars communis [3], et quum semper incerti exitus præliorum sint; tum hoc tempore ita magnæ utrimque copiæ, ita paratæ ad depugnandum esse dicuntur, ut, utercumque vicerit, non sit mirum futurum. Illa in dies singulos magis magisque opinio hominum confirmatur, etiamsi inter causas armorum aliquantum intersit, tamen inter victorias non multum interfuturum. Alteros [4] propemodum jam sumus experti: de altero [5], nemo est, quin cogitet, quam sit metuendus iratus victor armatus. Hoc loco si videor augere dolorem tuum, quem consolando levare debeam, fateor me communium malorum consolationem nullam invenire, præter illam; quæ tamen, si possis eam suscipere, maxima est, quaque ego quotidie magis utor:

1. *Bellum*. Quod in Hispania cum Pompeii liberis Cæsar gerebat. Man. — Jam in præced. epist. Cicero dixit « belli exitum video ». Ed.

2. *Non quo ego certo scirem*. Alii, *sciam*. Hæc verba, « e. c. sciam », infarcta sunt a primis editoribus. In nullis enim ne recentissimis quidem exstant codicibus, in quibus sic distinguitur, « non quo : sed quod difficilis conjectura ». *Haud* etiam intruserunt, qui omnes lacunas ex ingenio supplere in animum induxerunt suum. Pantagathus, « non quorsum, quod difficilis erat conjectura ». Græv. — Locus varie vexatus. Benedict. lectionem scriptam premens, « non quo? sed quid? diffic. » Martyni-Laguna, « non quo certa, sed quod facilis erat conj. » Sch. « sed quid? d. » Alii aliter. J. V. L.

3. *Omnis belli Mars communis*. Incerta semper victoria est. Unde illud Phil. 10: « Ut concedam, incertos exitus esse belli, Martemque communem ». De hoc genere ornamenti sic lib. III de Orat. « Gravis est modus orationis, et sæpe sumendus: ex quo genere sunt hæc, Martem belli esse communem, Cererem pro frugibus, Liberum appellari pro vino, etc. » Man.

4. *Alteros*. Cæsarianos. Et ait, « propemodum sumus experti », quasi significet non omnino, et adhuc modestiores fuisse, dum supererat, quos timere poterant. J. F. Gron.

5. *De altero*. Pompeii filio, quem præsagiunt omnes, si fuerit superior, victoria crudelissime usurum. J. F. Gron.

conscientiam rectæ voluntatis, maximam consolationem esse *rerum incommodarum; nec esse ullum magnum malum, præter culpam. A qua quum tantum absumus, ut etiam optime senserimus, eventusque magis nostri consilii, quam consilium reprehendatur; et quum præstitimus, quod debuimus, moderate, quod evenit, feramus. Sed hoc mihi tamen non sumo, ut te consoler de communibus miseriis, quæ ad consolandum, majoris ingenii, et ad ferendum, singularis virtutis indigent. Illud cuivis facile est docere, cur præcipue tu dolere nihil debeas. Ejus[6] enim, qui tardior in te levando fuit, quam fore putaremus, non est mihi dubia de tua salute sententia. De aliis autem non arbitror te exspectare quid sentiam. Reliquum est, ut te angat, quod absis a tuis tamdiu. Res molesta, præsertim ab iis pueris[7], quibus nihil potest esse festivius. Sed, ut ad te scripsi antea, tempus est hujusmodi, ut suam quisque conditionem miserrimam putet, et, ubi quisque sit, ibi esse minime velit. Equidem, nos quod Romæ sumus, miserrimum esse duco, non solum quod in malis omnibus acerbius est videre, quam audire, sed etiam, quod ad omnes casus subitorum periculorum magis objecti sumus, quam si abessemus. Etsi me ipsum, consolatorem tuum, non tantum literæ[8], quibus semper studui, quantum longinquitas temporis mitigavit[9]. Quanto fuerim dolore, meministi. In quo prima illa consolatio est, vidisse me plus[10], quam ceteros, quum cupiebam, quamvis iniqua conditione, pacem.

6. *Ejus.* Cæsaris.

7. *Ab iis pueris.* A. Torquatus Manliam fratris sui filiam duxerat, et ex illa plures liberos susceperat. Ed.

8. *Literæ.* Vide hujus libri epist. 6; IV, 3; V, 15; IX, 2, 3, et ult.

9. Hic Martyni-Laguna periisse putat brevem sententiam, quæ significaverit dolorem eversæ reipublicæ. Idem verba, « Quanto fuerim dolore, meministi », præposuit his, « Etsi..... mitigavit ». J. V. L.

10. Habent *prius* multi codd. et prima omnium editio. J. V. L.

Quod etsi casu, non divinatione mea factum est: tamen in[11] hac inani prudentiæ laude delector. Deinde, quod mihi ad consolationem commune tecum est, si jam vocer ad exitum vitæ, non ab ea republica avellar, qua carendum esse doleam, præsertim quum id sine ullo sensu futurum sit. Adjuvat etiam ætas, et acta jam vita, quæ quum cursu suo bene confecto delectatur, tum vetat in eo vim timere, quo nos jam natura ipsa pæne perduxerit. Postremo, is vir[12], vel etiam ii viri, hoc bello occiderunt, ut impudentia videatur, eamdem fortunam, si res cogat, recusare.

Equidem mihi omnia propono; nec ullum est tantum malum, quod non putem impendere. Sed quum plus in metuendo mali sit, quam in ipso illo, quod timetur, desino: præsertim quum impendeat, in quo non modo dolor nullus, verum finis etiam doloris futurus sit. Sed hæc satis multa, vel plura potius, quam necesse fuit. Facit autem non loquacitas mea, sed benivolentia longiores epistolas.

Servium[13] discessisse Athenis, moleste tuli. Non enim dubito, quin magnæ tibi levationi solitus sit esse quotidianus congressus, et sermo quum familiarissimi hominis, tum optimi et prudentissimi viri. Tu velim tete, ut debes et soles, tua virtute sustentes. Ego, quæ te velle, quæque ad te et ad tuos pertinere arbitrabor, omnia studiose diligenterque curabo: quæ quum faciam, benivolentiam tuam erga me imitabor, merita non assequar. Vale.

11. Abest *in* a quibusdam editis libris, sed MSS agnoscunt. J. V. L.

12. *Is vir*. Pompeius.

13. *Servium*. Sulpicium, qui Achaiæ præerat. Ejus ep. est lib. IV, 12; VI, 1. De eo agitur sup. ep. 2 h. l. Ed.

EPISTOLA V.

A. Cæcina, Pompeii partes in bello sequutus, etiam scripto libro Cæsarem offenderat. Ob id patria carentem solatur Cicero, et bene sperare de se et fortunis suis jubet. Scripta videtur inter Africanum et Hispaniense bellum medio tempore. (Romæ, anno U. C. 707.)

M. T. C. A. CÆCINÆ[1] S. D.

Quotiescumque filium tuum video (video autem fere quotidie), polliceor ei studium quidem meum et operam, sine ulla exceptione aut laboris, aut occupationis, aut temporis, gratiam autem atque auctoritatem, cum hac exceptione, quantum valeam, quantumque possim. Liber[2] tuus et lectus est, et legitur a me diligenter, et custoditur[3] diligentissime. Res et fortunæ tuæ mihi maximæ curæ sunt, quæ quidem quotidie faciliores mihi et meliores videntur; multisque video magnæ esse curæ, quorum de studio, et de sua spe filium ad te perscripsisse, certo scio. His autem de rebus, quas conjectura consequi possumus, non mihi

1. *Cæcinæ.* Cognomen est Liciniæ gentis, ut ostendit Plinius lib. XX, cap. 18. Cæcina vero ex Etruria Romam venit, ut epistola sequenti, et oratione pro illo habita, quæ exstat, intelligitur. Et videtur hoc accepisse cognomen a Cæcina, Volaterrani agri fluvio, quem nominat Plinius lib. III, cap. 5: nam et Cæcinam Volaterranum, idem Plinius appellat lib. X, c. 24.—Sic quædam nomina a fluminibus desumpta: *Tiberius* a Tiberi, *Aufidius*, *Aternius*, etc. Ed. — Hujus uxor *Cæsennia* nominatur in oratione, quæ illum moriens ex deunce et semuncia heredem reliquit. *Filium*, de quo agitur, ex alia uxore susceperat. Ed. — *Cæcina*, unica *n* scribo, et secunda syllaba producta, ut Porcina, Catilina, Arvina, etc. quibus Romanæ familiæ quædam cognominibus usæ sunt. Id trium quoque veterum lapidum testimonio comprobatur. Man.

2. *Liber.* Quo Cæsarem laudabat, ut epist. 7: nam ille, quo maledixit, antea scriptus erat. Id.

3. *Custoditur.* Scripserat enim Cæcina epist. 7: « Filius, ut audio, per-

sumo, ut plus ipse prospiciam, quam te videre atque intelligere mihi persuaserim. Sed tamen, quia fieri potest, ut tu ea perturbatiore animo cogites, puto esse meum, quid sentiam, exponere. Ea natura rerum est, et is temporum cursus, ut non possit ista aut tibi, aut ceteris, fortuna esse diuturna; neque hærere in tam bona causa, et in tam bonis civibus tam acerba injuria. Quare ad eam spem, quam extra ordinem[4] de te ipso habemus, non solum propter dignitatem [et virtutem] tuam (hæc enim ornamenta sunt tibi etiam cum aliis communia), accedunt tua præcipua, propter eximium[5] ingenium summamque virtutem[6]: cui, mehercules, hic, cujus in potestate sumus, multum tribuit. Itaque ne punctum quidem temporis in ista fortuna fuisses, nisi eo ipso bono tuo, quo delectatur, se violatum[7] putasset. Quod ipsum lenitur quotidie; significaturque nobis ab iis, qui simul cum eo vivunt, tibi hanc ipsam opinionem ingenii apud ipsum plurimum profuturam. Quapropter primum fac animo forti

timuit, neque injuria, si liber exisset; quando non tam interest, quo animo scribatur, quam quo accipiatur; ne ea res inepte mihi noceret». Et in ejusdem epistolæ clausula: «Peto a te, ne liber exeat; aut ita corrigas, ne mihi noceat». Nec dubito, quin hæc epistola post illam scripta sit. Man.

4. *Extra ordinem*. Hoc fortasse dixerit: Accedunt ad spem, ut extraordinaria sit, ingenium et virtus: accedunt autem præter illa, quæ tibi sunt cum aliis communia. Est omnino inconsequens et obscura locutio: ex quo vereor, ne corrupte totus hic locus legatur. Ac fieri tamen potest, ut ita scripserit Cicero, et inciderit in vitium, quod Græci σολοικοφανὲς appellant. Man. — *Extra ordinem*. Sch. «ex tuo ordine». Multi hunc locum varie vexant. J. V. L.

5. *Eximium*. Seneca, Quæst. Nat. lib. II, cap. 56: «Hoc apud Cæcinam invenio, facundum virum, qui habuisset aliquod in eloquentia nomen, nisi illum Ciceronis umbra pressisset». Oliv.

6. Ernest. *doctrinam* e Lambino; Gronov. conjicit *eruditionem*; Sch. *eloquentiam*. Nos lectionem codd. servavimus. J. V. L.

7. *Violatum*. Quia Cæcina in Cæsarem scripserat, epistola 7, et Suetonius, ubi de Cæsaris moderatione ac clementia loquitur: «A. Cæcinæ, inquit, criminosissimo libro laceratam existimationem suam civili animo tulit». Man.

atque magno sis: ita enim natus, ita eductus[8], ita doctus es, ita etiam cognitus, ut tibi id faciendum sit; deinde spem quoque habeas firmissimam propter eas causas, quas scripsi. A me vero tibi omnia liberisque tuis paratissima esse, confidas velim. Id enim et vetustas nostri amoris, et mea consuetudo in meos, et tua multa erga me officia postulant.

8. *Eductus*. Alii, quos sequitur Oliv. *educatus*. J. V. L.

EPISTOLA VI.

Consolatur divinatione melioris fortunæ sumpta ex ingenio Cæsaris et natura rerum ac temporum: proposita fortitudinis laude et conscientiæ recte factorum; quibus addit communis calamitatis et turbatæ reip. argumentum. (Romæ, anno U. C. 707.)

M. T. C. A. CÆCINÆ S. D.

Vereor[1], ne desideres officium meum; quod tibi pro nostra et meritorum multorum, et studiorum, et partium[2] conjunctione, deesse non debet: sed tamen vereor, ne literarum a me officium requiras; quas tibi et jam pridem, et sæpe misissem, nisi quotidie melius exspectans, gratulationem quam confirmationem animi tui complecti literis maluissem. Nunc, ut spero, brevi gratulabimur. Itaque in aliud tempus id argumentum epistolæ differo. His autem literis animum tuum, quem minime imbecillem[3] esse et audio, et spero, etsi non sapientissimi, at amicissimi hominis auctoritate, con-

1. *Vereor.* Male quidam emendare volunt *non vereor*. Ed.

2. *Et studiorum, et partium.* Placuit eorum sententia, qui *studiorum partium*, ope aliqua veteris libri reposuerunt. Man.

3. *Imbecillem.* Alii, *imbecillum*. J. V. L.

firmandum etiam atque etiam puto : nec iis quidem verbis, quibus te consoler ut afflictum, et jam omni spe salutis orbatum, sed ut eum, de cujus incolumitate non plus dubitem, quam te memini dubitare de mea. Nam quum me ex republica expulissent[4] ii, qui illam cadere posse, stante me, non putarunt[5]; memini, me ex multis hospitibus, qui ad me ex Asia, in qua tu eras, venerant, audire, te de glorioso et celeri reditu meo confirmare. Si te ratio quædam Etruscæ disciplinæ, quam a patre, nobilissimo atque optimo viro, acceperas, non fefellit; ne nos quidem nostra divinatio fallet, quam quum sapientissimorum virorum monumentis atque præceptis, plurimoque, ut tu scis, doctrinæ studio, tum magno etiam usu tractandæ reipublicæ, magnaque nostrorum temporum varietate[6] consequuti sumus. Cui quidem divinationi hoc plus confidimus, quod ea nos nihil, in his tam obscuris rebus, tamque perturbatis, umquam omnino fefellit. Dicerem, quæ ante futura dixissem, ni vererer, ne ex eventis fingere viderer. Sed tamen plurimi sunt testes, me et initio, ne conjungeret se cum Cæsare, monuisse Pompeium; et postea, ne sejungeret. Conjunctione frangi senatus opes, disjunctione[7] civile bellum excitari videbam. Atque utebar familiarissime Cæsare; Pompeium faciebam plurimi : sed erat meum consilium quum fidele Pompeio, tum salutare utrique.

Quæ præterea providerim, prætereo. Nolo enim hunc de me optime meritum existimare, ea me suasisse Pompeio[8], quibus ille si paruisset, esset *hic*

4. *Expulissent*. Glodiana tempora significat : nec magis ipsum Clodium, quam Cæsarem, Pompeium, Crassum tacite carpit, qui Ciceronis exsilium probaverant. Ed.

5. Legendum est aut *putarent*, aut *putarant*. Illud malim. Ernest. J.V.L.

6. *Varietate*. Exsilio et reditu.

7. Vulg. *disjunctione*. J.V.L.

8. *Ea me s. Pompeio*. Quæ suase-

quidem clarus in toga, et princeps; sed tantas opes, quantas nunc habet, non haberet. Eundum[9] in Hispaniam censui; quod si fecisset, civile bellum nullum omnino fuisset. Rationem haberi absentis[10], non tam pugnavi, ut liceret, quam ut, quando, ipso consule[11] pugnante, populus jusserat[12], haberetur. Causa orta belli[13] est. Quid ego prætermisi aut monitorum, aut querelarum, quum vel iniquissimam pacem justissimo bello anteferrem? Victa est auctoritas mea, non tam a Pompeio (nam is movebatur), quam ab iis, qui duce Pompeio freti, peropportunam et rebus domesticis, et cupiditatibus suis illius belli victoriam fore putabant. Susceptum bellum est, quiescente me; depulsum ex Italia, manente me, quoad potui: sed valuit apud me plus pudor meus, quam timor. Veritus sum deesse Pompeii saluti, quum ille aliquando non defuisset meæ. Itaque vel officio, vel fama bonorum, vel pudore

rit, ipse exponit Phil. II, 10, his verbis: «Duo tempora inciderunt, quibus aliquid contra Cæsarem Pompeio suaserim: unum, ne quinquennii imperium Cæsari prorogaret; alterum, ne pateretur ferri, ut absentis ejus ratio haberetur. Quorum si utrumvis persuasissem, in has miserias numquam incidissemus». Man.

9. *Eundum*. Pompeio in suam provinciam, quæ in quinquennium ei lege Trebonia prorogata erat. Vid. lib. XVI, epist. 12. Ed.

10. *Rationem haberi absentis*. Hoc est, ut absens inter candidatos consulatus reciperetur. *Ratio illius* dicitur *haberi*, qui in numerum candidatorum recipitur, cui licet petere magistratum. Est proprium in hac re loquendi genus. Liv. XXVII: «Si suum nomen dictator acciperet, comitiis intercessurum: si aliorum præterquam ipsius ratio haberetur, comitiis se moram non facere». Flor. IV, 2: «Nec ille abnuebat, si ratio sui proximis comitiis haberetur». Suet. Cæs. 18: «Sed quum edictis jam comitiis ratio ejus haberi non posset». Utitur et Cicero sæpe in aliis locis. Vide Brisson. de Form. lib. II. Græv.

11. *Ipso consule*. Pompeio solo. Corrad.

12. *Populus jusserat*. Populus proprie dicitur *jubere*, quum aliquid in comitiis suis suffragiis comprobat. Hinc solennis formula ferentium aliquid ad populum, «Velitis, jubeatis, Quirites». Vide Brisson. lib. II de Formulis. Græv.

13. *Causa belli*. Quum Pompeius et ejus amici rationem absentis Cæsaris in petitione consulatus haberi nollent; Cæsar, quod ei populus dederat, id servari vellet. Man.

victus, ut in fabulis Amphiaraus[14], sic ego, prudens et sciens, ad pestem ante oculos positam[15] sum profectus. Quo in bello nihil adversi accidit, non prædicente me.

Quare, quum, ut augures et astrologi solent, ego quoque augur publicus ex meis superioribus prædictis constitui apud te auctoritatem augurii et divinationis meæ, debebit habere fidem nostra prædictio. Non igitur ex alitis involatu[16], nec e cantu sinistro oscinis, ut in nostra disciplina est, nec ex tripudiis solistimis[17] aut soniviis[18] tibi auguror; sed habeo alia signa, quæ observem, quæ etsi non sunt certiora illis, minus tamen habent vel obscuritatis, vel erroris. Notantur autem mihi ad divinandum signa duplici quadam via; quarum alteram duco a Cæsare ipso, alteram e temporum civilium natura atque ratione. In Cæsare hæc sunt: mitis clemensque natura, qualis exprimitur præclaro illo libro QUERELARUM[19] tuarum. Accedit, quod mirifice ingeniis excellentibus, quale est tuum,

14. *Amphiaraus*. Poetæ fingunt, vatem Amphiaraum, quum videret se interiturum, si ad bellum Thebanum iret, latitasse, uxore tantum conscia: eam, accepto monili aureo, virum indicasse: itaque coactum ire cum ceteris, hiatu terræ absorptum. Diodorus Siculus lib. V; Pausanias, Statius, alii; Cicero lib. I de Invent. et in Verrem; Servius in Æneid. VI, 445; Æschyl. Sept. ad Theb. 600 seq. MAN.

15. Schütz verba hæc, «ad pestem ante oculos positam», antiqui tragici versiculum esse suspicatur. J. V. L.

16. *Involatu*. Multi alii simpliciter, *volatu*, quod magis Manutio probatur. J. V. L.

17. *Solistimis*. Vide Divin. I, 15, et II, 34; et *Nieupoort*, lib. IV, ubi de his fusius agitur. ED.

18. *Soniviis*. Festus: «*Sonivio* significat in carmine, item in commentario augurali, *Sonanti*». Idem: «Sonivium tripudium dicitur, ut ait App. Pulcher, *quod sonet*, ut quum pullo excidit puls, quadrupedive aliquid ex ore». Cæcina «de Etrusca disciplina» scripserat, ut ex Indice Pliniano, lib. II, colligimus: et illum Cæcinæ librum hic respicere videtur Cicero. OLIV.

19. *Querelarum*. Querebatur de sua calamitate, Cæsarem laudabat potius, quam accusabat. Nam hic non prior Cæcinæ liber, quem *criminosissimum* vocat Suetonius, verum alter significatur, de quo in epistola superiore, et in ea, quæ post hanc legitur, in qua partem harum querelarum licet animadvertere. MAN.

delectatur. Præterea cedit multorum justis[20] et officio incensis[21], non inanibus aut ambitiosis, voluntatibus. In quo vehementer eum consentiens Etruria movebit. Cur hæc igitur adhuc parum profecerunt? Quia non putat se sustinere causas posse multorum, si tibi, cui justius videtur irasci posse, concesserit. Quæ est igitur, inquies, spes ab irato? Eodem fonte se hausturum intelligit laudes suas, e quo sit leviter[22] adspersus. Postremo homo valde est acutus, et multum providens. Intelligit, te, hominem in parte Italiæ[23] minime contemnenda facile omnium nobilissimum, et in communi republica cuivis summorum tuæ ætatis, vel ingenio, vel gratia, vel fama populi romani[24] parem, non posse prohiberi[25] republica diutius. Nolet[26] hoc temporis potius esse aliquando beneficium, quam jam suum. Dixi de Cæsare. Nunc dicam de temporum rerumque natura. Nemo est tam inimicus ei causæ, quam Pompeius animatus melius quam paratus susceperat, qui nos malos cives dicere, aut homines improbos audeat. In quo admirari soleo gravitatem, et justitiam, et sapientiam Cæsaris. Numquam, nisi honorificentissime, Pompeium appellat. At in ejus personam multa fecit asperius. Armorum ista et victoriæ sunt facta,

20. *Cedit multorum justis.* Hoc est, facile patitur Cæsar se exorari ab iis, quos justæ causæ et officii ratio pro parentibus, cognatis, patronis et amicis intercedere compellit; non vero ab iis, qui nulla inducti ratione, aut saltem favoris aucupandi gratia, pro aliis supplicant. GRÆV. — *Consentiens Etruria.* Pro te, qui Volaterranus es, rogans. CORR.

21. Addit Martyni-Laguna, *precibus*. J. V. L.

22. *Leviter.* Suetonius tamen librum Cæcinæ dicit *criminosissimum* fuisse : Cicero rem consulto tenuat. ED.

23. *In parte Italiæ.* Etruria. — Elogium Cæcinæ alias habes, pro Cæc. cap. ult. « hominem singulari pudore, virtute cognita, et spectata fide amplissimis viris Etruriæ totius in utraque fortuna cognitum, etc. » ED.

24. *Fama populi romani.* Opinione et sermone omnium.

25. Olim, *prohibere*. J. V. L.

26. Alii, *Nollet*. J. V. L.

non Cæsaris. At nos quemadmodum est complexus? Cassium[27] sibi legavit; Brutum[28] Galliæ præfecit; Sulpicium[29] Græciæ; Marcellum, cui maxime succensebat, cum summa illius dignitate restituit. Quo igitur hæc spectant? Rerum hoc natura et civilium temporum non patietur; [30] nec manens, nec mutata ratio feret: primum, ut non in causa pari eadem sit et conditio, et fortuna omnium; deinde, ut in eam civitatem boni viri et boni cives nulla ignominia notati non revertantur, in quam tot nefariorum scelerum condemnati[31] reverterunt.

Habes augurium meum, quo, si quid addubitarem, non potius uterer, quam illa consolatione[32], qua facile fortem virum sustentarem: te, si explorata[33] victoria arma sumpsisses pro republica (ita enim tum putabas), non nimis esse laudandum[34]; sin, propter incertos exitus eventusque bellorum, posse accidere, ut vinceremur, putasses, non debere[35] te ad secundam fortunam bene paratum fuisse, adversam ferre nullo modo posse. Disputarem etiam, quanto solatio tibi conscientia tui facti, quantæve delectationi in rebus adversis literæ esse deberent. Commemorarem non solum

27. *Cassium*. C. Cassium. — *Sibi legavit*, i. e. legatum suum esse voluit. Epist. 15 lib. XV.

28. *Brutum*. M. Brutum, qui postea conspiravit cum Cassio contra Cæsarem. Lib. XIII epist. 10. Illum autem præfecit Galliæ Cisalpinæ, quum ad bellum Africanum profecturus esset. Corr.

29. *Sulpicium*. Lib. IV epist. 12; VI, 11.

30. Addit *reipublicæ* Mart. Lag. quem Sch. imitatur. J. V. L.

31. *Nefariorum scelerum condemnati*. Maxime significat eos, quos lege Pompeia de ambitu damnatos Cæsar restituit. Epist. 4 ad Attic. lib. X. Man.— Sueton. Cæs. 41. Ed.

32. Mart. Lag. habet *cohortatione*; Sch. quoque probavit et recepit. J. V. L.

33. Sch. *qui explorata* rescripsit, nexus, ut ait, causa; sed errat forte vir emendationum studiosior. J. V. L.

34. Edidit Mart. Lag. « non minus esse laudandum, quam si ». Benedict. « non minus esse laudandum; sin. » Præstat vulgata lectio. J. V. L.

35. Sch. « nec decere »; Mart. Lag. « nec debere ». J. V. L.

veterum, sed horum etiam recentium vel ducum, vel comitum tuorum gravissimos casus. Etiam externos multos claros viros nominarem. Levat enim dolorem communis quasi legis et humanæ conditionis recordatio. Exponerem etiam, quemadmodum hic, et quanta in turba, quantaque in confusione rerum omnium viveremus. Necesse est enim minore desiderio perdita republica carere, quam bona.

Sed hoc genere nihil opus est. Incolumem te cito, ut spero, vel potius, ut perspicio, videbimus. Interea tibi absenti, et huic, qui adest, imagini animi et corporis tui, constantissimo atque optimo filio tuo, studium, officium, operam, laborem meum jam pridem et pollicitus sum, et detuli : nunc hoc amplius, quod me amicissime quotidie magis Cæsar amplectitur; familiares [36] quidem ejus, sicuti neminem. Apud quem quidquid valebo vel auctoritate, vel gratia, valebo tibi. Tu cura, ut quum firmitudine te animi, tum etiam spe optima sustentes.

36. *Familiares*. Subaudi, amplectantur me. Familiares Cæsaris, iidemque amici Ciceronis, hoc loco intelliguntur Pansa, Hirtius, Balbus, Oppius, Matius, Postumius, etc. Cellar.

EPISTOLA VII.

Excusat, quod alterum librum filius sero reddiderit. Queritur sibi Cæsarem irasci propter stylum, quum ignoverit iis qui contra ipsum deos precati sint. Parce et timide de Cicerone æque et de Cæsare scribere ait, ne hunc offendat. Rogat tandem, ut reditum sibi impetret: nec librum exire patiatur, nisi correctum ita, ne sibi noceat. (Anno U. C. 707.)

A. CÆCINA M. CICERONI S. D.

Quod tibi non tam celeriter liber[1] est redditus, ignosce timori nostro, et miserere temporis. Filius, ut audio, pertimuit, neque injuria, si liber exisset (quando[2] non tam interest, quo animo scribatur, quam quo accipiatur), ne ea res inepte[3] mihi noceret, quum præsertim adhuc styli pœnas dem. Qua quidem in re singulari sum fato. Nam quum mendum scripturæ litura tollatur, stultitia fama mulctetur[4]; meus error exsilio corrigitur: cujus summa criminis est, quod armatus adversario maledixi. Nemo nostrum est, ut opinor, quin vota victoriæ suæ fecerit; nemo, quin, etiam quum de alia re immolaret, tamen eo quidem ipso tempore, ut quam primum Cæsar superaretur,

1. *Liber.* Is, de quo epist. 3. Itaque patet, illam post hanc fuisse collocandam; hanc autem post eam, quæ sequitur, in qua Cicero scripsit, « In Sicilia censeo commorandum »: cui respondit in hac Cæcina, « De Asiatico itinere... ut imperasti, feci ». Hic liber cum laude Cæsaris Ciceronisque scriptus erat, ut infra perspicuum est: illum alterum, quo Cæsari maledixerat, ante pugnam Pharsalicam Cæcina composuit: quo se duriorem in venia danda Cæsar præbuit. Mah.

2. Olim, *quum.* J. V. L.

3. Martyni-Laguna edidit, *inepto.* J. V. L.

4. Mart. Lag. hæc omnia sic refingit, « Nam quum vehementia Catulli toleretur, sævitiem cœna mulceat, m. e. c. c. » E Suetonio scilicet, Cæs. cap. 73. Sine ratione et modo. J. V. L. —*Stultitia fama mulctetur.* Qui stulte

optarit[5]. Hoc si non cogitat, omnibus rebus felix est; si scit et persuasus est, quid irascitur ei, qui aliquid scripsit contra suam voluntatem, quum ignorit omnibus, qui multa deos venerati sint contra ejus salutem? Sed, ut eodem revertar, causa hæc fuit timoris. Scripsi de te parce, medius fidius, et timide, non revocans me ipse, sed pæne refugiens[6]. Genus autem hoc scripturæ, non modo liberum, sed incitatum atque elatum[7] esse debere, quis ignorat? Solutum existimatur esse, alteri maledicere[8]; tamen cavendum est, ne in petulantiam[9] incidas : impeditum, se ipsum laudare, ne vitium arrogantiæ subsequatur : solum vero liberum, alterum laudare; de quo quidquid detrahas, necesse est, aut infirmitati, aut invidiæ assignetur. Ac nescio, an tibi gratius[10] opportuniusque acciderit; nam quod præclare facere non poteram, primum erat, non attingere; secundum [beneficium], quam parcissime facere. Sed tamen ego quidem me sustinui. Multa minui, multa sustuli; complura ne posui quidem. Quem-

aliquid commisit, fama illi pœna est, et stultus esse dicitur. Man.

5. Alii, *optaret*. J. V. L.

6. *Non revocans me ipse, sed pæne refugiens*. Hoc est, non quod pristinam meam de te sententiam mutarim, sed quod pæne invitus mihi vim intulerim in tam parce scribendo de te, contra animi mei sententiam metu subactus. Græv.

7. Fere omnes priscæ editiones, *latum*. J. V. L.

8. *Solutum existimatur esse, alteri maledicere*. H. e. libere licere in adversarium invehi, eumque atro sale defricare. *Soluto* opponitur *impeditum* : quum non licet nobis scribere ut volumus, quum refrænatur impetus cogitationum sive ipsa materia, sive alia quadam ratione. Sic Mela procem. descriptionem situs orbis vocat « impeditum opus et facundiæ minime capax ». Græv. — Sic et prosa oratio *soluta* dicitur. Ed.

9. *In petulantiam*. *Petulantia* Latinis significat sæpe maledicentiam, linguæ effusam procacitatem, effrænem aliis obtrectandi, et acerbis dicteriis ac conviciis proscindendi libidinem. Græv.

10. *An tibi gratius*. Fortasse gratius tibi erit, ac melius cedere videbitur, quod parce te laudaverim. Man. — Corrupte ante hæc verba codd. Dresd. 2 et Palat. 1, « quam tu mihi fidem »; unde Martyni-Laguna probabiliter addidit, « quum timide fecerim ». J. V. L.

admodum igitur scalarum gradus si alios tollas, alios incidas, nonnullos male hærentes relinquas, ruinæ periculum struas, non adscensum pares : sic tot malis quum vinctum, tum fractum studium scribendi, quid dignum auribus, aut probabile potest afferre? Quum vero ad ipsius Cæsaris nomen veni, toto corpore contremisco, non pœnæ metu, sed illius judicii; totum enim Cæsarem non novi. Quem putas animum[11] esse, ubi secum loquitur? « Hoc probabit; hoc verbum suspiciosum est : quid, si hoc muto? at vereor, ne pejus sit. Age vero, laudo aliquem[12] : num offendo? quum porro offendam[13], quid, si non vult? armati stylum persequitur : victi et nondum restituti, quid faciet?» Auges etiam tu mihi timorem, qui in Oratore tuo caves tibi per Brutum[14], et ad excusationem socium quæris. Ubi hoc omnium patronus facis[15], quid me, veterem tuum, nunc omnium clientem, sentire oportet[16]? In

11. *Animum.* Quo modo animum affici atque angi meum putas, ubi hæc secum ipse cogitat? Hæc scilicet quæ sequuntur, usque ad illud, « Quid faciet? » GRÆV. — Sch. conjicit, « Quem mihi putas animum esse, ubi sic secum loquitur? » J. V. L.

12. *Laudo aliquem.* Alium. Forte quemquam alium honeste appello : quid scio an eum laudari ferat? J. F. GRON.

13. *Quum porro offendam.* Legendum esse, « quum porro non offendam », conjicit Lamb. Hoc enim sentire putat Cæcinam. Age, laudo aliquem : sic mecum cogito; num offendo Cæsarem illius laudatione? Sed finge me non offendere; quid si non vult illum laudari? Fieri enim potest ut facto aliquo aliquis non offendatur, neque lædatur : id factum tamen non probet, aut id factum nolit. LAMB. — Est locus procul dubio corruptus, medicina vero anceps. Legebam ex vestigiis mei et Menteliani libri : « Laudo aliquem. Non offendo. At potero offendere. Quid si enim non vult? » scilicet illum laudari. GRÆV.

14. *Caves tibi per Brutum.* Quem te Bruto petenti negare non potuisse scribis. Nisi malimus illum librum intelligere, qui Orator inscribitur; in quo Catonem laudans, se Bruto parere debuisse ait Cicero, c. 10 : quod egregie monuit J. V. L. Male Corrad. de clar. Orat. librum huc adducit. ED.

15. Olim, *facit.* J. V. L.

16. Gulielm. legendum existimabat, « sentis oportere? » Ernest. et post eum multi maluerunt deleri verbum hoc, *sentire*, ut glossæ debitum. Sed forte magis probanda ratio Gulielmii, quum MSS inter se consentiant. J. V. L. — Intelligitur *facere*. SCH.

hac igitur calumnia timoris[17], et cæcæ suspicionis tormento, quum plurima ad alieni sensus conjecturam, non ad suum judicium scribantur, quam difficile sit evadere[18], si minus expertus es, quod te ad omnia summum atque excellens ingenium armavit, nos sentimus. Sed tamen ego filio dixeram, librum tibi legeret, et auferret, aut ea conditione daret, si reciperes te correcturum, hoc est, si totum alium faceres.

De Asiatico itinere[19], quamquam summa necessitas premebat, ut imperasti, feci. Te pro me quid horter? vides tempus venisse, quo necesse sit de nobis constitui. Nihil est, mi Cicero, quod filium meum exspectes. Adolescens est : omnia excogitare, vel studio[20], vel ætate, vel metu non potest. Totum negotium tu sustineas, oportet; in te mihi omnis spes est. Tu, pro tua prudentia, quibus rebus gaudeat, quibus capiatur Cæsar, tenes; a te omnia proficiscantur, et per te ad exitum perducantur, necesse est. Apud ipsum multum, apud ejus omnes plurimum potes. Unum tibi si persuaseris, non hoc esse tui muneris, si quid rogatus fueris, ut facias (quamquam id magnum et amplum est), sed totum tuum esse onus[21], perficies : nisi forte aut in miseria nimis stulte, aut in amicitia nimis impudenter tibi onus impono. Sed utrique rei excusationem tuæ vitæ consuetudo dat. Nam quod ita consuesti[22]

17. *Calumnia timoris.* Calumniator ea fingit, quæ vera non sunt. Itidem timor sæpe falsa proponit; ut recte, propter similitudinem, *calumnia timoris* dici possit. MAN.

18. *Evadere.* Ita scribere, ut animus acquiescat. *Evadere* dixit, tamquam ex difficultate. MAN.

19. *De Asiatico itinere.* Petierat a Cicerone consilium Cæcina, quid sibi esset auctor, in Siciliane subsideret, an ut ad reliquias Asiaticæ negotiationis proficisceretur. Respondit Cicero : « In Siciliam censeo commorandum ». Vide epistolam sequentem, quæ tamen ante hanc scripta est. IDEM.

20. *Vel studio.* Hoc est, nimio amore mei, vel nimio impetu meam restitutionem conficiendi. GARV.

21. Mart. Lag. et Sch. *opus*. J. V. L.

22. Olim, *consueris*. J. V. L.

pro amicis laborare, non jam sic sperant abs te, sed etiam sic imperant tibi familiares. Quod ad librum attinet, quem tibi filius dabit, peto a te, ne exeat; aut ita corrigas, ne mihi noceat.

EPISTOLA VIII.

Sibi hoc datum a Balbo et Oppio scribit, ut Cæcinæ liceret in Sicilia esse, ibique ut commoretur, nec longius abeat, suadet. (Romæ, anno U. C. 707.)

M. T. CICERO A. CÆCINÆ S. D.

Quum esset mecum Largus[1], homo tui studiosus, loquutus, kalendas jan. tibi præfinitas esse[2], quod omnibus rebus perspexeram, quæ Balbus[3] et Oppius[4], absente Cæsare, egissent, ea solere illi rata esse[5]; egi vehementer cum his, ut hoc mihi darent, tibi in Sicilia, quoad vellemus, esse uti liceret. Qui mihi consuessent, aut libenter polliceri, si quid esset ejusmodi, quod eorum animos non offenderet; aut etiam negare, et afferre rationem, cur negarent: huic meæ rogationi potius non continuo[6] responderunt; eodem die tamen ad me reverterunt; mihi hoc dederunt, ut esses in Sicilia, quoad velles; se præstaturos, nihil ex eo te offensionis habiturum. Quando, quid tibi permittatur, cognosti; quid mihi placeat, puto te scire oportere.

1. *Largus*. Is non alias notus est: videtur negotia Cæcinæ curasse. Ed.

2. *Tibi præfinitas esse*. Ne ultra tibi esse liceret in Sicilia. Man.

3. *Balbus*. L. Cornelius Balbus, Gaditanus, pro quo exstat Ciceronis oratio. Hic absentis Cæsaris negotia procurabat. Idem.

4. *Oppius*. C. Oppius Cæsaris legatus Africano bello. Exstat *ejus*, et L. Balbi epistola ad Ciceronem, lib. IX, 7, ad Att. et Ciceronis ad eum lib. XI. Idem.

5. *Illi rata esse*. Vide ad Att. IX, 7, epistolam illis a Cæsare scriptam. Ed.

6. *Potius non continuo*. Fallor, an

Actis his rebus, literæ a te mihi redditæ sunt, quibus a me consilium petis, quid sim tibi auctor: in Siciliane subsidas, an ad reliquias Asiaticæ negotiationis proficiscare. Hæc tua deliberatio non mihi convenire visa est cum oratione Largi. Ille enim mecum, quasi tibi non liceret in Sicilia diutius commorari, ita loquutus erat: tu autem, quasi concessum sit, ita deliberas. Sed ego, sive hoc, sive illud est, in Sicilia censeo commorandum. Propinquitas locorum vel ad impetrandum adjuvabit[7] crebris literis et nuntiis, vel ad reditus celeritatem, re aut impetrata, quod spero, aut aliqua ratione confecta. Quamobrem censeo magno opere commorandum.

T. Furfanio Postumo, familiari meo, legatisque ejus, item meis familiaribus, diligentissime te commendabo, quum venerint. Erant enim omnes Mutinæ. Viri sunt optimi, et tui similium studiosi, et mei necessarii. Quæ mihi venient in mentem, quæ ad te pertinere arbitrabor, ea mea sponte faciam. Si quid ignorabo, de eo admonitus, omnium studia vincam. Ego etsi coram de te cum Furfanio ita loquar, ut tibi literis meis ad eum nihil opus sit: tamen, quoniam tuis placuit, te habere meas literas, quas ei redderes, morem his gessi. Earum literarum exemplum infra scriptum est. Vale.

Cicero scripsit, « huic meæ rogationi protinus non responderunt? » Tò *continuo est τοῦ protinus* explicatio a magistro margini adscripta, aut *protinus* superposita, quæ inde in contextum irrepsit, et monstrosam hanc produxit lectionem. GRÆV.—Aliquid videtur intercidisse. Supplent alii, « actioni vel rogationi potius »; alii, « rogationi aut flagitationi ». J. V. L. — Nihil deest, ut quidam putarunt. Nam *potius* refertur ad illa superiora. Quum suessent aut polliceri aut etiam negare, horum neutrum fecerunt, sed potius huic meæ rogationi non continuo responderunt. SCH.

7. *Adjuvabit*. Vulg. *adjuvat*. J. V. L.

EPISTOLA IX.

Brevi, sed perfecto commendationis exemplo, Cæcinam Furfanio commendat. (Romæ, anno U. C. 707.)

M. T. C. T. FURFANIO[1], PROCOS.[2] S. D.

Cum A. Cæcina tanta mihi familiaritas consuetudoque semper fuit, ut nulla major esse possit; nam et patre ejus, claro homine, et forti viro, plurimum usi sumus; et hunc a puero, quod et spem magnam mihi afferebat summæ probitatis, summæque eloquentiæ, et vivebat mecum conjunctissime, non solum officiis amicitiæ, sed etiam studiis communibus, sic semper dilexi, ut non ullo cum homine conjunctius viverem. Nihil attinet me plura scribere. Quam mihi necesse sit[3] ejus salutem et fortunas, quibuscumque rebus possim, tueri, vides. Reliquum est, ut, quum cognorim pluribus rebus, quid tu et de bonorum fortuna[4], et de reipublicæ calamitatibus sentires, nihil a te petam, nisi, ut ad eam voluntatem, quam tua sponte erga Cæcinam habiturus esses, tantus cumulus accedat commendatione mea, quanti me a te fieri intelligo. Hoc mihi gratius facere nihil potes. Vale.

1. *Furfanio.* Sic F. Ursinus ex vetusta inscriptione, quam vidit. *Furfano* habet Victorius, et retinet Grævius. Oliv.

2. *Procos.* In aliis *prætor.* Ed.

3. *Sit.* Lallem. *est.* J. V. L.

4. *De bonorum fortuna.* H. e. de eorum qui remp. salvam vellent. Sch.

EPISTOLA X.

Pollicetur exsuli Trebiano, quantum potest: cui iratior Cæsar erat, quod post Pharsalicam pugnam non cesserat ab armis, sed bellum in Africa persequutus fuerat. (Romæ, anno U. C. 708.)

M. T. CICERO TREBIANO[1] S. D.

Ego quanti te faciam, semperque fecerim, quanti me a te fieri intellexerim, sum mihi ipse testis. Nam et consilium tuum, vel casus potius, diutius in armis civilibus commorandi, semper mihi magno dolori fuit; et hic eventus, quod tardius, quam est æquum, et quam ego vellem, recuperas[2] fortunam et dignitatem tuam, mihi non minori curæ est, quam tibi semper fuerunt casus mei. Itaque et Postumuleno[3], et Sextio, et sæpissime Attico nostro, proximeque Theudæ, liberto tuo, totum me patefeci, et hæc[4] iis singulis sæpe dixi, quacumque re possem, me tibi et liberis tuis satisfacere cupere; idque tu ad tuos velim scribas, hæc quidem certe, quæ in potestate mea sunt, ut operam, consilium, rem, fidem meam, sibi ad omnes res parata putent. Si auctoritate et gratia tantum possem, quantum in ea republica, de qua ita meritus sum, posse deberem: tu quoque is esses, qui fuisti, quum omni gradu amplissimo dignissimus, tum certe ordinis tui[5]

1. *Trebiano.* Antea legebatur *Trebatio:* postea Paulus Manutius veterum librorum sequutus scripturam restituit *Trebiano*. Ursinus *Trebanio* legendum putat ex auctoritate argentei nummi, et item ærei, in quibus *L. Trebani* incisum est. Quidam manuscripti habent *L. Torquato*. Sequitur hos Mart. Lag. Ed.

2. *Recuperas*. Hæc est Man. emendatio. Alii, *reciperas*, vel *reciperes*, vel *receperis*. J. V. L.

3. *Postumuleno*. In antiquo lapide nominatur *M. Postumulenus Secundus*. Ed.—Hujus generis nomina sunt, *Volusenus*, *Labienus*, *Nasidienus*, etc. Sch.

4. *Hæc*. Id verbum Ernest. deleverat. J. V. L.

5. *Ordinis tui*. Equestris: nam, si

facile princeps. Sed, quoniam[6] eodem tempore, eademque de causa, nostrum uterque cecidit: tibi et illa polliceor, quæ supra scripsi, quæ sunt adhuc mea, et ea, quæ præterea videor mihi ex aliqua parte retinere, tamquam ex reliquiis pristinæ dignitatis. Neque enim ipse Cæsar, ut multis rebus intelligere potui, est alienus a nobis; et omnes fere familiarissimi ejus, casu devincti[7] magnis meis veteribus officiis, me diligenter observant et colunt. Itaque si qui mihi erit aditus de tuis fortunis, id est, de tua incolumitate, in qua sunt omnia, agendi, quod quidem quotidie magis ex eorum sermonibus adducor ut sperem, agam per me ipse, et moliar. Singula persequi non est necesse. Universum studium meum et benivolentiam ad te défero. Sed magni mea interest, hoc tuos omnes scire, quod tuis literis fieri potest, ut intelligant, omnia Ciceronis patere Trebiano. Hoc eo pertinet, ut nihil existiment esse tam difficile, quod non, pro te mihi susceptum, jucundum sit futurum.

Antea misissem[8] ad te literas, si genus scribendi invenirem. Tali enim tempore aut consolari, amicorum est, aut polliceri. Consolatione non utebar, quod ex multis audiebam, quam fortiter sapienterque ferres

senatorii fuisset, *ordinis nostri*, dixisset. Man.

6. *Quoniam*. Alii, *quum*, minus recte. J. V. L.

7. *Casu*. Non pauci habent *quasi*. — *Casu devincti*. *Casu* hoc loco nihil significat, et Manutius non explicat hanc vocem, sed sensum qualemcumque fingere maluit, quam fateri, se, quid ea vox hic sibi velit, ignorare. Mihi dubium nullum est, quin aliquis vocem *ejus* ex proxime antecedentibus explicaturus, in margine apposuerit *Cæs.* compendiosa scribendi ratione pro *Cæsaris*. Ex illo scripturæ compendio deinceps *casu* factum esse ab imperito librario, plane mihi persuadeo. Heum.

8. *Antea misissem*. In meis libris sane priori annectitur epistolæ. In aliis tamen initium est novæ epistolæ, quos sequutus est Manutius, qui et eam scriptam putavit ante superiorem proximam, quia prima illa verba «antea misissem ad te literas, *si genus* scribendi invenirem», nullas antea Cice-

injuriam temporum, quamque te vehementer consolaretur conscientia factorum et consiliorum tuorum: quod quidem si facis, magnum fructum studiorum optimorum capis, in quibus te semper scio esse versatum; idque ut facias, etiam atque etiam te hortor. Simul et illud tibi, homini peritissimo rerum et exemplorum, et omnis vetustatis, ne ipse quidem rudis, sed in studio minus fortasse, quam vellem, at in rebus atque usu plus etiam, quam vellem, versatus, spondeo, tibi istam acerbitatem et injuriam non diuturnam[8] fore. Nam et ipse[9], qui plurimum potest, quotidie mihi delabi ad æquitatem et ad rerum naturam videtur; et ipsa causa ea est, ut jam simul cum republica, quæ in perpetuum jacere non potest, necessario reviviscat atque recreetur; quotidieque aliquid fit lenius et liberalius, quam timebamus. Quæ quoniam in temporum inclinationibus sæpe parvis posita sunt, omnia momenta observabimus; neque ullum prætermittemus tui juvandi et levandi locum. Itaque illud alterum, quod dixi, literarum genus, quotidie mihi, ut spero, fiet proclivius, ut etiam polliceri possim. Id re, quam verbis, faciam libentius. Tu velim existimes, et plures te amicos habere, quam qui in isto casu sint ac fuerint, quantum quidem ego intelligere potuerim; et me concedere eorum nemini. Fortem fac animum habeas et magnum; quod est in uno te. Quæ sunt in fortuna,

rationem literas ad eum misisse perspicue demonstrent. Hæc quidem ille in argumento hujus epistolæ declaravit. Quamvis autem mei libri adstipulentur vulgatis editionibus, has epistolas conjungentibus, et pro una habentibus, tamen sententia Manutii mihi videtur potior. Nam verba quæ huc præcedunt, plane ostendunt eis finiri epistolam: ista vero *Antea misissem*, etc. initium novæ epistolæ arguunt. Sed sine libris nihil ausus sum immutare. GRÆV. — Adsentitur Mart. Lag.

8. *Diuturnam.* Sic Manut. Multi MSS, *diuturne*, quod nuper Benedictus recepit, et jam fecerant edd. nonnullæ post Victorium. J. V. L.

9. *Ipse.* Cæsarem designat. ED.

temporibus regentur, et consiliis nostris providebuntur.

EPISTOLA XI.

Gratulatur de restitutione, quam Dolabellæ beneficio ipsi impetraverat; hortaturque, ut æquo animo jacturam fortunarum ferat, quia plus acquisiverit, quam amiserat. (Romæ, anno U. C. 708.)

M. T. CICERO TREBIANO S. D.

Dolabellam[1] antea tantummodo diligebam; obligatus ei nihil eram: nec enim acciderat mihi opus esse; et ille mihi debebat, quod non defueram ejus periculis[2]. Nunc tanto sum devinctus ejus beneficio, quod et antea in re[3], et hoc tempore in salute tua cumulatissime mihi satisfecit, ut nemini plus debeam. Qua in re tibi gratulor ita vehementer, ut te quoque mihi gratulari, quam gratias agere malim. Alterum omnino non desidero, alterum vere facere poteris. Quod reliquum est, quando tibi virtus et dignitas tua reditum ad tuos aperuit, est tuæ sapientiæ magnitudinisque animi, quid amiseris, oblivisci; quid recuperaris, cogitare. Vives cum tuis, vives nobiscum. Plus acquisisti dignitatis, quam amisisti rei familiaris:

1. *Dolabellam.* P. Cornelium Dolabellam, antea Ciceronis generum. Divortium jam cum Tullia fecerat, quo tempore scripta est hæc epistola. Id licet conjicere ex epist. 23 ad Attic. lib. II, quæ scripta est ante bellum Africanum; hæ vero ad Trebianum omnes post id bellum. Nec vero simul cum affinitate dirempta amicitia est: nisi si temporum causa simulatum est. Exstant Ciceronis epistolæ lib. IX ad Dolabellam insigni cum amoris argumento: et hæc ipsa, prodesse Ciceroni gratiam Dolabellæ apud Cæsarem in amicorum negotiis demonstrat. Man.

2. *Ejus periculis.* Bis eum Cicero, ante filiam suam ei collocatam, in capitis periculo defenderat. Ipse hoc Cicero scripsit Appio, ad Div. *III*, epist. 10. Idem.

3. *In re.* In fortunis tuis.

quæ ipsa tum esset jucundior, si ulla res esset publica. Vestorius[4], noster familiaris, ad me scripsit, te mihi maximas gratias agere. Hæc prædicatio tua mihi valde grata est, eaque te uti facile patior, quum apud alios, tum mehercule apud Syronem[5], nostrum amicum. Quæ enim facimus, ea prudentissimo cuique maxime probata esse volumus. Te cupio videre quam primum.

4. *Vestorius*. Puteolanus, de quo sæpe fit mentio in epist. ad Atticum. Mart. — Alii, *Nestorius*. J.V. L.

5. *Syronem*. Epicureum, L. Torquato amicissimum, de quo lib. II de Finibus, cap. 35. Ed.

EPISTOLA XII.

Gratulatur de reditu per Cæsaris amicos impetrato, ideoque cessare consolationem, re confecta. Esse tamen vel restituto aliquid ferendum, reip. calamitatem, in qua nullum solatium supersit, nisi quod ex literarum studiis capiatur. (Romæ, anno U. C. 707.)

M. T. CICERO AMPIO[1] S. D.

Gratulor tibi, mi Balbe, vereque gratulor. Nec sum tam stultus, ut te usura falsi gaudii frui velim; deinde frangi repente, atque ita cadere, ut nulla res ad æquitatem te animi possit postea extollere. Egi tuam causam apertius, quam mea tempora ferebant.

1. *Ampio*. Vulgo *T. Ampio Balbo*, contra libros. Victorii editio recte solum medium nomen agnoscit, ut et Vatic. et Grut. codices. Gebhard. — Videtur is esse, ad quem scribit epist. 29 lib. X: quod si ita est, collocari illam epistolam ante hanc oportuit; ut ex utriusque cognoscitur argumento. Idem commendatur ep. 70 lib. XIII. Quatuor Balbos invenio, unum hunc Ampiæ gentis; alterum Atiæ, qui Juliam, C. Cæsaris sororem, in matrimonio habuit, ex qua genuit Atiam, Augusti matrem; duos reliquos Gadibus natos, et civitate romana donatos, Corneliæ gentis: quorum alter Balbus major, alter minor, ejus fratre genitus, vocatus est. Major est, qui nominatur inter Cæsaris amicissimos in hac ipsa epistola, et in epist. 8, 19, et in 5,

Vincebatur enim fortuna ipsa debilitatæ gratiæ[2] nostræ tui caritate, et meo perpetuo erga te amore, culto a te diligentissime. Omnia promissa, confirmata, certa et rata sunt, quæ ad reditum et ad salutem tuam pertinent. Vidi, cognovi, interfui. Etenim omnes Cæsaris familiares satis opportune habeo implicatos consuetudine et benivolentia, sic, ut, quum ab illo discesserint, me habeant proximum. Hoc Pansa[3], Hirtius, Balbus, Oppius, Matius, Postumius, plane ita faciunt, ut me unice diligant. Quod si mihi per me[4] efficiendum fuisset, non me pœniteret pro ratione temporum ita esse molitum. Sed nihil est a me inservitum temporis causa. Veteres mihi necessitudines cum his omnibus intercedunt: quibuscum ego agere de te non destiti. Principem tamen habuimus Pansam, tui studiosissimum, mei cupidum, qui valeret apud illum non minus auctoritate, quam gratia. Cimber autem Tillius[5] mihi plane satisfecit. Valent tamen apud Cæsarem non tam

7, 18 lib. VII, et in 17 lib. IX, pro quo exstat egregia Ciceronis oratio. Primus in Oceano genitorum consulatum est adeptus, ut ait Plinius lib. VII, cap. 43. Minor Balbus ex Africa triumphavit, ut idem Plinius lib. V, cap. 5. Strabo lib. III. Nominatur a Cicerone epist. 11, lib. VIII, ad Att. a Pollione epist. 32 lib. X. Man.

2. *Fortuna ipsa debilitatæ gratiæ nostræ*. Sic olim hunc locum emendaram: «fortuna ipsa, debilitasque gratiæ nostræ». Nunc sententia mutata, receptam tueor. Lamb. — Id est, Caritas in te mea faciebat, ut apertius agerem, quam per nostram miseram fortunam liceret. Man.

3. *Pansa*. C. Vibius Pansa, qui consul ipso anno post cædem Cæsaris fuit. Prælio Mutinensi vulneratus obiit, cum altero consule A. Hirtio. Ed.

4. *Per me*. Egerat Cicero per familiares Cæsaris, amicos suos, non per seipsum. Ita porro in Ampii salute impetranda ei satisfecerant amici ejus omni sedulitate atque officio, ut vix ipse Cicero, si auctoritate et gratia pari fuisset, agere potuisset. Man. — Lego, «pro te efficiendum», id est, Qui si nunc demum conciliandi mihi fuissent, ut tibi per eos consulerem: «Non me pœniteret». Non fastidissem illorum gratiam ambire, ut quidem nunc sunt tempora, quibus multis indignis etiam adulandum est. «Nihil est a me inservitum»: Neminem colui, aut delinivi, nunc demum ob præsentem necessitatem. J. F. Gron.

5. Alii, *Tullius*. J. V. L. — *Tillius Cimber*. Is est, qui in Cæs. conjuravit.

ambitiosæ rogationes, quam necessariæ: quas[6] quia Cimber habebat, plus valuit, quam pro ullo alio valere potuisset. Diploma[7] statim non est datum; quod mirifica est improbitas in quibusdam, qui tulissent acerbius, veniam tibi dari, quam[8] illi appellant tubam belli civilis; multaque ita dicunt, quasi non gaudeant id bellum incidisse. Quare visum est occultius agendum, neque ullo modo divulgandum, de te jam esse perfectum. Sed id erit perbrevi; nec dubito, quin, legente te has literas, confecta jam res futura sit. Pansa quidem mihi, gravis homo et certus, non solum confirmavit, verum etiam recepit, perceleriter se ablaturum diploma. Mihi tamen placuit, hæc ad te perscribi; minus enim te firmum sermo Eppuleiæ[9] tuæ, lacrymæque Ampiæ declarabant, quam significant tuæ literæ. Atque illæ arbitrabantur, quum a te abessent ipsæ, multo in graviore te cura futurum. Quare magnopere putavi, angoris et doloris tui levandi causa, pro certis ad te ea, quæ essent certa, perscribi [oportere[10]]. Scis, me antea sic solitum esse scribere ad te, magis ut consolarer

6. Vulgo, *quas*, quod *rogationes* præcessit. At MSS *quam*. Intellige unam solius Cimbri rogationem, seu unam e multis: quæ quod *necessaria* erat, videtur Tillius propinquus Ampii fuisse. Cell.

7. *Diploma*. Sunt literæ indices ac testes concessi beneficii ab eo qui præest reipublicæ; proprie et per excellentiam *diplomata* dicebantur literæ, quibus dabatur a summo reipublicæ rectore cursus publicus. Sunt sic a forma appellata: nam formabantur in modum tabularum duplicum, ut docet Casaubonus ad Sueton. Græv.

8. *Quam*, pro *quem*; conjungitur enim cum seq. *tubam*. Ed.

9. *Eppuleiæ*. Uxoris. Nam Ampia, filia, (vel, ut putat Schütz, soror Ampii. Ed.) quia feminæ gentis nomine appellabantur. Man. — Ernest. malebat *Appuleiæ*, quod in MS suo repererat. Sch.

10. *Perscribi*. Recte Lambin. ostendit necessarium esse ut τῷ *perscribi* adjiciatur *oportere*: pendet enim sensus sine hoc verbo. Immo istam locutionem, quæ in editis exstat, plane repudiat latina lingua, quæ postulat, « magnopere putavi perscribendum esse »; aut « perscribi oportere », ut habent editiones multæ. Grævius. — *Oportere* MSS non agnoscunt. Quare supra Gulielm. ingeniose, ut solet, conjicit, « magnopere e re putavi ». J. V. L.

fortem virum atque sapientem, quam ut exploratæ spem salutis ostenderem, nisi quam ab ipsa republica, quum hic ardor restinctus esset, sperari oportere censerem. Recordare tuas literas, quibus et magnum animum mihi semper ostendisti, et ad omnes casus ferendos constantem ac paratum : quod ego non mirabar, quum recordarer, te et a primis temporibus ætatis in republica esse versatum, et tuos magistratus in ipsa discrimina incidisse salutis, fortunarumque communium; et in hoc ipsum bellum esse ingressum, non solum, uti victor, beatus, sed etiam, ut, si ita accidisset, victus, sapiens esses [11]. Deinde, quum studium tuum consumas in virorum fortium factis memoriæ prodendis [12], considerare debes, nihil tibi esse committendum, quamobrem eorum, quos laudas, te non simillimum præbeas. Sed hæc oratio magis esset apta ad illa tempora, quæ jam effugisti. Nunc vero tantum te para ad hæc nobiscum ferenda : quibus ego si quam medicinam invenirem, tibi quoque eamdem traderem. Sed est unum perfugium, doctrina ac literæ, quibus semper usi sumus : quæ secundis rebus delectationem modo habere videbantur, nunc vero etiam salutem. Sed, ut ad initium revertar, cave dubites, quin omnia de salute ac reditu tuo perfecta sint.

11. *Sed etiam, ut, si ita accidisset, victus, sapiens esses.* Libri aliquot veteres: « Sed etiam ut, si ita accidisset, victus et sapiens esses ». Vulgo : « Sed etiam ut, si ita accidisset, victus ut sapiens esses ». Quos ita sequutus est Man., ut primum *ut* induxerit, tamquam non necessarium. Sententia similis epist. 1 : « Si id evenit, quod ... propositum fuit accidere posse; non debemus ita cadere animis, quasi aliquid evenerit, quod fieri posse numquam putaverimus ». Et ep. 6 : « Sin propter incertos exitus eventusque bellorum, posse accidere, ut vinceremur, putasses, etc.» — Ernestius posterius *ut* in vulgata delevit, quem sequimur. Schütz autem prius delet. Mart. Lag. « sed etiam, s. i. a. victus et sap. ut esses ». Ed.

12. *Memoriæ prodendis.* Ampius hic historiam scribebat. Græv.

EPISTOLA XIII.

Solatur Ligarium exsulem, eumque bene sperare jubet, ac, ut interea forti animo sit, hortatur. Scripta post Africanum bellum videtur. (Romæ, anno U. C. 707, mense septembri.)

CICERO LIGARIO[1].

Etsi tali tuo tempore me, aut consolandi, aut juvandi tui causa, scribere ad te aliquid pro nostra amicitia oportebat; tamen adhuc id non feceram, quia neque lenire videbar oratione, neque levare posse dolorem tuum. Postea vero, quam magnam spem habere cœpi, fore, ut te brevi tempore incolumem haberemus; facere non potui, quin tibi et sententiam, et voluntatem declararem meam. Primum igitur scribam, quod intelligo et perspicio, non fore in te Cæsarem duriorem. Nam et res eum quotidie, et dies, et opinio hominum, et, ut mihi videtur, etiam sua natura mitiorem facit. Idque quum de reliquis sentio, tum de te etiam audio ex familiarissimis ejus; quibus ego ex eo tempore, quo primum ex Africa nuntius[2] venit, supplicare una cum fratribus tuis non destiti. Quorum quidem et virtus, et pietas[3], et amór in te singularis, et assidua et perpetua cura salutis tuæ tantum proficit, ut nihil sit, quod non ipsum Cæsarem tributurum existimem. Sed si tardius[4] fit, quam volumus; magnis occupationibus ejus, a quo omnia petuntur, aditus ad eum difficiliores fuerunt: et simul Africanæ causæ iratior, diutius velle videtur eos ha-

1. *Ligario.* Is orat. Ciceronis notus.

2. *Ex Africa nuntius.* De Pompeianis in Africa devictis.

3. Alii, « virtute et pietate ». J. V. L.

4. Mart. Lag. « Et si fit tardius ». J. V. L.

bere sollicitos, a quibus se putat diuturnioribus esse molestiis conflictatum. Sed hoc ipsum intelligimus eum quotidie remissius et placatius ferre. Quare mihi crede, et memoriæ manda, me tibi id affirmasse, te in istis molestiis diutius non futurum. Quando[5], quid sentirem, exposui, quid velim[6] tua causa, re potius, quam oratione[7] declarabo. Et, si tantum possem, quantum in ea republica, de qua ita sum meritus, ut tu existimas, posse debebam; ne tu quidem in istis incommodis esses. Eadem enim causa opes meas fregit, quæ tuam salutem in discrimen adduxit. Sed tamen, quidquid imago veteris meæ dignitatis, quidquid reliquiæ gratiæ valebunt, studium, consilium, opera, gratia, fides mea, nullo loco deerit tuis optimis fratribus. Tu fac habeas fortem animum, quem semper habuisti; primum ob eas causas, quas scripsi; deinde, quod ea de republica semper voluisti atque sensisti, ut non modo secunda[8] sperare debeas, sed etiam, si omnia adversa essent, tamen conscientia et factorum et consiliorum tuorum, quæcumque acciderent, fortissimo et maximo animo ferre deberes.

5. Alii, *quum*. J. V. L.

6. Alii, *vellem*. J. V. L.

7. Alii, « re potius declarabo, quam oratione ». J. V. L.

8. *Nunc secunda*. Victorius, Gebhardus, Gronovius, *cum secunda*, quæ præpositio est cum sexto casu. Cell. —Vulgata scriptura non est abolenda. Sensus enim hic est : Quia tam bene de rep. semper voluisti et sensisti, debes nunc sperare secunda, tamquam bonæ hujus tuæ voluntatis et sensus præmia : sed etsi fortuna tibi adversaretur, non debes tamen inique hanc fortunæ injuriam ferre, sed, etc. Græv.

EPISTOLA XIV.

Quæ cum Cæsare egerit de Ligarii restitutione, et quam spem salutis habeat, declarat : et ad lætitiam exhortatur. (Cumis, anno U. C. 707, mense aprili.)

CICERO LIGARIO.

Me scito omnem meum[1] laborem, omnem operam, curam, studium in tua salute consumere. Nam quum te semper maxime dilexi, tum fratrum[2] tuorum, quos æque atque te summa benivolentia sum complexus, singularis pietas, amorque fraternus, nullum me patitur officii erga te studiique munus aut tempus prætermittere. Sed quæ faciam, fecerimque pro te, ex illorum te literis, quam ex meis, malo cognoscere. Quid autem sperem, aut confidam, et exploratum habeam de salute tua, id tibi a me declarari volo. Nam si quis est timidus in magnis periculosisque rebus, semperque magis adversos rerum exitus metuens, quam sperans secundos, is ego sum; et, si hoc vitium est, eo me non carere confiteor. Ego idem tamen quum ad v kal. intercalares priores[3], rogatu fratrum tuorum, venissem mane ad Cæsarem, atque omnem adeundi et conveniendi illius indignitatem et molestiam pertulissem; quum fratres et propinqui tui jacerent ad pedes, et ego essem lo-

1. Ernest. post Græv. delevit *meum*. J.V. L.

2. *Fratrum*. Tres erant Ligarii fratres, quorum unus Q. ad Pompeii castra transierat.

3. *Quum ad* v *kalend. intercalares priores*. Scripta est hæc epistola anno U. C. 707, quo Cæsar fastos correxit. Ut annus romanus, valde perturbatus, in eam formam componeretur, quam nunc obtinet, et kalendæ januariæ deinceps ordinate recurrerent, necesse fuit assignari huic anno dies 445: itaque præter mensem Merkedonium, qui ex Numæ instituto in februarium insertus fuit, duo menses intercalari jussit Cæsar ante mensem decembrem. Hinc « kalendæ intercalares priores

quutus, quæ causa, quæ tuum tempus postulabat, non solum ex oratione Cæsaris, quæ sane mollis et liberalis fuit, sed etiam ex oculis et vultu, ex multis præterea signis, quæ facilius perspicere potui, quam scribere, hanc in opinionem discessi, ut mihi tua salus dubia non esset. Quamobrem fac animo magno fortique sis; et, si turbidissima sapienter ferebas, tranquilliora læte feras. Ego tamen tuis rebus sic adero, ut difficillimis; neque Cæsari solum, sed etiam amicis ejus omnibus, quos mihi amicissimos esse cognovi, pro te, sicut adhuc feci, libentissime supplicabo. Vale.

et posteriores ». Nonnulli, post Josephum Scaligerum, lib. II de Emend. Temp. aiunt « kalendas intercalares priores » esse diem primum mensis Merkedonii. At Merkedonius inserebatur in februarium; et per mensem februarium Romæ Cæsar non erat, sed in Africa, unde rediit die 26 jul. Anon. — *Priores* ita intelligit *Prévost*, ut hoc anno bis v kal. fuerit. Ed.

EPISTOLA XV.

Inest gratulationis et benivolentiæ significatio. (Romæ, anno U. C. 709, mense martio.)

CICERO BASILIO, S. D.

Tibi gratulor; mihi gaudeo. Te amo; tua tueor; a te amari, et quid agas, quidque agatur, certior fieri volo.

1. *Basilio.* Sic libri : nisi forsan *Basilo*, vel *Basillo*, tribus syllabis scribendum. Lucius quidam Minucius Basilus, dives homo, in Græcia mortuus, cujus falsum testamentum Cicero Offic. III, 18, et Val. Maxim. IX, 4, memoraverunt. Cujus forte filius fuit L. Minucius Basilus, Cæsaris in Gallia legatus, postea in percussoribus ejus. Appian. de Bell. Civ. lib. III extremo, Μινούκιος Βάσιλλος, etc. Cell.—Glandorpius, Strothius, Mart. Lag. et Schütz, putant hunc ipsum esse Basilium, unum e percussoribus Cæsaris; et hoc epistolium scriptum ipsis idibus martiis. Unde miratur J. V. L. talem gratulationem adolescentibus vulgo proponi. Ed.

EPISTOLA XVI.

Commemorata sua, et patris amicitia, rogat, ut se absentem tueatur. (Ex Sicilia, anno U. C. 709.)

BITHYNICUS [1] CICERONI S. D.

Si mihi tecum non et multæ, et justæ causæ amicitiæ privatim essent, repeterem initia amicitiæ ex parentibus nostris : quod faciendum iis existimo, qui paternam amicitiam nullis ipsi officiis prosequuti sunt. Itaque contentus ero nostra ipsorum amicitia : cujus fiducia peto a te, ut absentem me, quibuscumque in rebus opus fuerit, tueare, si nullum officium tuum apud me intermoriturum existimas. Vale.

1. *Bithynicus.* Pompeiæ gentis, cui genti cognomen hoc dedit Bithynia devicta. Nominatur etiam in libro de claris Orat. *Q. Pompeius Bithynicus :* sed eum puto hujus Bithynici patrem fuisse; nam illum inter mortuos oratores Cicero numerat in eo libro, qui scriptus videtur ante exitum Africani belli. Hæc autem et quæ sequitur epistola, scriptæ sunt, nisi me conjectura fallit, post Cæsaris necem. Man. — De Bithynico hujus patre, vide in Bruto, cap. 68. Hoc quoque apud Festum legitur *rutrum :* « Rutrum tenentis juvenis est effigies in Capitolio, ephebi, more Græcorum arenam ruentis, exercitationis gratia; quod signum Pompeius Bithynicus ex Bithynia supellectilis regiæ Romam deportavit ». Hujus filius ad quem scribitur hæc epist. Siciliæ præfuit post Cæsaris necem, et a Sexto, M. filio, occisus fuit. Ed. — A. Pompeius Bithynicus Cæsarianus, Siciliæ prætor fuit hoc anno, quo Cæsar occisus est, placetque viris doctis hanc epistolam e provincia ad Ciceronem scriptam, ut, si forte a Cæsaris interfectoribus sibi aliquid timendum esset, Ciceronis auctoritate id averteretur. Quod quidem nec absurdum est, nec tamen certo argumento probatur. Sch.

EPISTOLA XVII.

Respondet Bithynici cuidam epistolæ, qua ille, constituta rep. cum Cicerone se futurum promiserat, quod gratum sibi fore significat, et se ejus esse amantissimum confirmat. (Puteolis, anno U. C. 709.)

M. CICERO BITHYNICO S.[1]

Quum ceterarum rerum causa cupio esse aliquando rempublicam constitutam, tum velim mihi credas accedere, id etiam[2] quo magis expetam, promissum tuum, quo in literis uteris. Scribis enim, si ita sit, te mecum esse victurum. Gratissima mihi tua voluntas est; facisque nihil alienum necessitudine nostra, judiciisque patris tui de me, summi viri. Nam sic habeto, beneficiorum magnitudine eos, qui temporibus valuerunt, aut valent[3], conjunctiores tecum esse, quam me; necessitudine, neminem. Quamobrem grata mihi est et memoria tua nostræ conjunctionis, et ejus etiam augendæ voluntas.

1. Non respondet hæc Ciceronis epistola, quemadmodum ego existimo, superiori Bithynici : id autem, qui attente ambas legerit, facile animadvertet. Scripserat alias literas Bithynicus ad Ciceronem, quibus cupere se ostenderat cum eo vivere. Quæ aut postea periere, aut in hæc volumina relatæ non sunt. Vict.

2. *Accedere, id etiam*. Manut. Lambin. Græv. *accidere*. Non ita bene. Sensus est : Promissum tuum accedit ad res ceteras, quarum causa cupio remp. esse aliquando constitutam. *Id*, hoc ipsum est, remp. esse constitutam. Doctiores videant : quibus morem geram, et libenter quidem. Oliv.

3. *Valuerunt, aut valent*. Hinc conjici potest Bithynicum Cæsaris partes sequutum, et tunc cum M. Antonio stare. Accedit quod a Cæsare prætor Siciliæ factus fuerat. Ed.

EPISTOLA XVIII.

Quæstioni respondet de decurionibus in municipiis ex lege Julia. Addit de bello Hispaniensi, de Leptæ negotio, de Oratore suo, de Tulliola, et de Leptæ junioris studiis consilium ac præceptum dat. (Romæ, anno U. C. 708, mense januario.)

CICERO LEPTÆ [1].

Simul [2] accepi a Seleuco tuo literas, statim quæsivi e Balbo per codicillos, quid esset in lege [3]. Rescripsit: eos, qui facerent præconium, vetari esse in decurionibus [4]; qui fecissent, non vetari. Quare bono animo sint et tui, et mei familiares. Neque enim erat ferendum, quum, qui hodie [5] aruspicinam facerent, in senatu [6] Romæ legerentur, eos, qui aliquando præconium fecissent, in municipiis decuriones esse non licere. De Hispaniis novi nihil. Magnum tamen exercitum Pompeium [7] habere constat. Nam Cæsar ipse ad

1. *Leptæ.* Q. Leptæ, quo Fabrum præfecto usus est Cicero proconsul in Cilicia. Epist. 7 lib. III. Man.

2. *Simul.* Sic multi codd. rectissime. Alii habebant olim *simul ut,* alii *simul ac,* alii *simul atque.* J. V. L.

3. *In lege.* Quam Cæsar, ubi Romam ex Hispania revertisset, ferre cogitabat: scripserat autem vel ipse ante quam iret in Hispaniam, vel, post profectionem, Balbus et reliqui familiares, ex ejus sententia: ut ipso in Urbem reverso promulgaretur, et ferretur. Nam, si lata fuisset, vel etiam promulgata, non a Balbo, quid in ea esset, Cicero quæsisset. Man.

4. *Decurionibus.* Senatores vel coloniarum, vel municipiorum, *decuriones* vocabantur. Et ut Romam ad senatum consules, ita in municipiis ad decuriones *quatuor viri*, in coloniis *duumviri* referebant. Ac nomine quidem ipso *decuriones*, decem tantum videntur: sed plures fuisse constat ex eo, quod in secunda agraria centum nominantur. Idem.

5. *Qui hodie.* Jocus (nisi fallor) in Cæsarem, qui in eum ordinem indignissimos legerat: supplevit enim ille senatum: nam multi civilibus bellis senatores defecerant. Vict.

6. *In senatu.* Forte, *in senatum.* Lamb.

7. *Pompeium.* Cnæum, Magni filium, qui, ad Mundam victus, paullo post interfectus est. Man.

nos [8] misit exemplum Paciæci [9] literarum, in quo erat ipsas [10] undecim esse legiones. Scripserat etiam Messalla Q. Salasso, P. Curtium fratrem ejus, jussu Pompeii, inspectante exercitu, interfectum, quod consensisset cum Hispanis quibusdam, si in oppidum nescio quod Pompeius rei frumentariæ causa venisset, eum comprehendere, ad Cæsaremque deducere. De negotio tuo, quod sponsor es pro Pompeio, si Galba consponsor tuus redierit, homo in re familiari non parum diligens, non desinam cum illo communicare, si quid expediri possit: quod videbatur mihi ille confidere.

Oratorem meum tantopere a te probari vehementer gaudeo. Mihi quidem sic persuadeo, me, quidquid habuerim judicii de dicendo, in illum librum contulisse. Qui si est talis, qualem tibi videri scribis, ego quoque aliquid sum; sin aliter, non recuso, quin, quantum de illo libro, tantumdem [11] de mei judicii fama detrahatur. Leptam nostrum cupio delectari jam talibus scriptis. Etsi abest maturitas ætatis, jam [12] tamen personare aures ejus hujusmodi vocibus, non est inutile. Me Romæ tenuit omnino Tulliæ meæ partus [13]. Sed quum ea, quemadmodum spero, satis firma sit: teneor tamen, dum a Dolabellæ procuratoribus exigam

8. Sic Græv. Ernest. e MSS. Vulg. *ad vos*. J. V. L.

9. *Paciæci*. L. Junii Paciæci, Hispani hominis, romana civitate donati: quod prænomen et nomen indicant. Ab hoc se oriundos *los Pachecos* se jactant. Ed.

10. Alii, *ipsi*. J. V. L.

11. *Tantumdem*. Vult Manutius scribi *tantundem*. Nam Priscianus lib. I admonet *m* transire in *n*, sequentibus *d, t, c, q*, ut *tam tandem*, *tantum tantundem*, *idem identidem*, *num nuncubi*. Man. — Usus autem repugnat, et præsertim analogia. Non semel erravit Priscianus. J. V. L. adsentimus. Ed.

12. Abest *jam*. J. V. L.

13. *Partus*. Ex partu Tulliam decessisse, Plutarchus auctor est. Bis igitur peperit, semel ante pugnam Pharsalicam, quum in Græciam ad Pompeium Cicero iturus esset, ut epist. ult. lib. X ad Att.; iterum, quum in Hispania Cæsar contra Pompeii liberos pugnaret: quod hic locus ostendit. Man.

primam pensionem[14]; et, mehercule, non tam sum peregrinator jam, quam solebam. Ædificia mea me delectabant, et otium. Domus est, quæ nulli villarum mearum cedat; otium, omni desertissima regione majus. Itaque ne literæ quidem meæ impediuntur; in quibus sine ulla interpellatione versor. Quare, ut arbitror, prius hic te nos, quam istic tu nos videbis. Lepta suavissimus ediscat Hesiodum, et habeat in ore,

Τῆς δ' ἀρετῆς ἱδρῶτα[15].

14. *Exigam primam pensionem.* Tertiam partem dotis, quæ primum debebatur. Annua, bima, trima die numerabatur dos uxoris marito, hoc est, tribus pensionibus: et si divortium factum esset, eodem modo reddebatur. Vide not. ad M. Senecæ suasor. J. F. Gron.

15. Τῆς δ' ἀρετῆς. Ante virtutem, sudorem posuerunt dii immortales. Hesiod. Op. et Dier. vers. 289. Quod non quatuor integros Hesiodi versus, sed primi partem scripsimus, in hoc etiam antiquorum codicum auctoritatem sequuti sumus. Scimus præterea semper in his allegationibus Ciceronem brevem et concisum admodum esse, ut trium etiam dictionum proverbium non integrum quandoque adducat, nedum quatuor totos versus celebres et vulgatissimos recitaret. Vict. — Hos quoque versus memorat Xenophont. rerum memorab. II, 1, 20. Ed.

EPISTOLA XIX.

Quum Cæsar ludos regionatim daturus esset, curationem eorum Lepta ambiebat, cui id Cicero dissuadet, diffisus, propter multitudinem intimorum impetrari posse. (Asturæ, anno U. C. 708.)

CICERO LEPTÆ S. D.

Maculam[1] officio functum[2] esse gaudeo. Ejus Falernum mihi semper idoneum visum est deversorio: si modo tecti satis est ad comitatum nostrum[3] reci-

1. *Maculam.* Fortasse Pompeium Maculam, amatorem Faustæ, L. Syllæ filiæ: de quo Macrobius lib. II Saturn. Man.

2. *Officio functum.* Parando nobis (sic enim interpretandum videtur) hospitio. Corr.

3. *Ad comitatum nostrum.* Qui Cæsari ex Hispaniis redeunti ire obviam cogitamus. Idem.

piendum. Ceteroqui mihi locus non displicet; nec ea re Petrinum[4] tuum deseram: nam et villa, et amœnitas illa, commorationis est, non deversorii. De curatione aliqua munerum regionum[5], cum Oppio loquutus sum. Nam Balbum, posteaquam tu es profectus, non vidi. Tantis pedum doloribus afficitur, ut se conveniri nolit. Omnino de tota re, ut mihi videtur, sapientius faceres, si non curares. Quod enim eo labore assequi vis, nullo modo assequere. Tanta est enim intimorum multitudo, ut ex iis aliquis potius[6] effluat, quam novo sit aditus; præsertim qui nihil afferat, præter operam, in qua ille se dedisse beneficium putabit (si modo id ipsum sciet[7]), non accepisse[8]. Sed tamen aliquid videbimus, in quo sit species[9]. Aliter quidem non modo

4. *Petrinum.* Villæ nomen, a vico Petrino, qui fuit in Sinuessano. Horatius ep. 15 lib. I: « Sinuessanumque Petrinum ». Man.

5. *Munerum regionum.* Ludorum qui a Tarquinio rege instituti, modo Romani, modo Magni, modo etiam Circenses sunt appellati: sed nunc *regii* a Cicerone in Cæsaris invidiam dicuntur. Legitur tamen etiam *regionum*, ut cum Suetonio exponas, regionatim faciendorum. Corr. — Et antiquus liber, et Suetonii testimonium, ipsa etiam sententia me hortatur, ut *regionum* legam. Ludi enim significantur, quos Cæsar, superatis jam in Hispania Pompeii liberis, per singulas regiones dare cogitabat: id quod e Suetonii cognoscitur historia. Ac, ne quis, mentione a me regionum facta, contradicendi occasionem arripiat, quod ante Augustum divisa Urbs non fuerit in regiones: moneo lectorem, urbis *regiones* hic vocari quasdam urbis partes, licet earum certi fines nondum essent, qui postea statuti sunt ab Augusto, Italiam urbemque in regiones dividente. Idem.

6. Ernest. malebat *citius*, frustra. J. V. L.

7. *Si modo id ipsum sciet.* Te ludos curasse: quod ignorare potest, in tanta majorum rerum occupatione. Man. — Aberat *id.* J. V. L.

8. *Non accepisse.* Hoc ipsum Cicero monet lib. II Offic. « Qui se, inquit, locupletes, honoratos, et beatos putant, hi ne obligari quidem beneficio volunt: quin etiam beneficium se dedisse arbitrantur, quum ipsi quamvis aliquod magnum acceperint ». Ejusdem generis illud in epist. ad M. Antonium, lib. XIV, ad Atticum: « Literæ tuæ sic me affecerunt, ut non dare tibi beneficium viderer, sed accipere a te ita petente ». Man.

9. *In quo sit species.* Id est, Victorio interpretante, dignitas et honestas. Vulgo *spes* quod ex compendio scripturæ natum. Cellar. — *In quo sit spes:* in hac enim curatione spes ponenda est. Nam, quod eo labore asse-

non appetendum, sed etiam fugiendum puto. Ego me Asturæ[10] diutius arbitror cómmoraturum, quoad ille quandoque veniat. Vale.

qui vis, nullo modo assequere. Aliquid igitur videbimus, unde sperare liceat, in eorum numerum, qui Cæsaris intimi familiares sunt, posse te pervenire. Man.—Victorianam lectionem exprimunt Gebhardus et Græv.

10. *Asturæ.* Epist. 38 ad Attic. lib. XIII, significat velle se Asturæ Cæsarem ex Hispania redeuntem exspectare. Man.

EPISTOLA XX.

Toranius exsul voluit Cæsarianis ex Hispania venturis occurrere, ut, captata illorum gratia, facilius Cæsari reconciliaretur: quod Cicero dissuadet, et manere jubet, ubi erat, quoad scire possit, quid agendum sit. Addit consolationem a communi calamitate, et recti conscientia. (Asturæ, anno U. C. 708, exeunte sextili.)

CICERO TORANIO[1] S.

Dederam triduo ante pueris Cn. Plancii[2] literas ad te. Eo nunc ero brevior, teque, ut antea consolabar, hoc tempore monebo. Nihil puto tibi esse utilius, quam ibidem opperiri, quoad scire possis, quid tibi agendum sit. Nam præter navigationis longæ, et hiemalis, et minime portuosæ periculum, quod vitaveris, ne illud quidem non quantivis[3], subito, quum certi aliquid audieris, te istinc posse proficisci. Nihil est præterea, cur advenientibus te offerre gestias. Multa præterea metuo, quæ cum Cilone[4] nostro communi-

1. *Toranio.* Toranius, vir prætorius, paullo ante Ciceronem a triumviris interfectus fuit. Corr. — *Toranio.* Sch. et Mart. Lag. *Torannio*, quod confirmant lapides antiqui. Ed.

2. *Cn. Plancii.* Qui Corcyræ exsulabat; unde Mart. Lag. conj. *Toranium* eamdem sedem exsilii habuisse. Sch.

3. *Non quantivis.* Hoc sensu: Præter pericula et molestias, quæ vitaris, commodum illud non parvum habendum est, subito quum certi aliquid audieris, te istinc posse proficisci. Vict.

4. *Cilone*, vel *Chilone;* nam utrum-

cavi. Quid multa? loco opportuniore in his malis nullo esse potuisti, ex quo te, quocumque opus erit, facillime et expeditissime conferas. Quod si recipiet ille se [5], ad tempus aderis. Sin (quoniam [6] multa accidere possunt) aliqua res eum vel impediet, vel morabitur, tu ibi eris, ubi omnia scire possis. Hoc mihi prorsus valde placet.

De reliquo, ut te sæpe per literas hortatus sum, ita velim tibi persuadeas, te in hac causa nihil habere, quod tibi timendum sit, præter communem casum civitatis: qui etsi est gravissimus, tamen ita viximus, et id ætatis jam sumus, ut omnia, quæ non nostra culpa nobis accidant, fortiter ferre debeamus. Hic tui omnes valent, summaque pietate te desiderant, et diligunt, et colunt. Tu et cura ut valeas, et te istinc ne temere commoveas.

que in MSS exstare notat *Prévost*, qui hunc non fuisse P. Magium Cilonem (sup. IV, 12, p. 176) rectissime contendit. Is enim neque cum Cicerone familiariter, neque tunc in Italia versabatur. Intelligendus igitur cliens quidam vel libertus; forsan et servus idem de quo ad Quint. III, 2. Docet Festus hoc cognomento apud Romanos designari, qui magnitudine labrorum (χεῖλος enim labrum significat) sunt insignes. Charisius autem lib. I, distinguit, *Cilones* dici quorum capita oblonga et compressa sunt; *Chilones* vero a labris improbioribus. Utroque modo tamen id ipsum cognomen gentis Flaminiæ legitur apud Fulvium Ursinum. Ed.

5. *Si recipiet ille se.* Si Cæsar ex Hispania redibit. Hæc verba nondum Hispaniense bellum esse confectum demonstrant: quod e sequenti etiam epistola intelligitur. Man. — Mart. Lag. edidit, « Quo recipiet ille se ». J. V. L. — Schütz improbat.

6. Alii, *quum*. J. V. L.

EPISTOLA XXI.

Toranium consolatur ex suo exemplo, qui, quum antea idem quod ille sentiret, nihilque proficeret etiam rectis consiliis, moderate nunc ferat quæ acciderant, ostendens, quantum levamen sit, recte vereque sensisse: monetque, ut nihil de rebus suis, præterquam quod commune est, timeat. (Scripta in Tusculano, anno U. C. 708, mense quintili.)

CICERO TORANIO S.

Etsi, quum hæc ad te scribebam, aut appropinquare exitus hujus calamitosissimi belli [1], aut jam aliquid [2] actum et confectum videbatur; tamen quotidie commemorabam [3], te unum in tanto exercitu mihi fuisse assensorem, et me tibi, solosque nos vidisse, quantum esset in eo bello mali, in quo, spe pacis exclusa, ipsa victoria futura esset acerbissima; quæ aut interitum allatura esset, si victus esses, aut, si vicisses, servitutem [4]. Itaque ego, quem tum fortes illi viri et sapientes, Domitii et Lentuli, timidum esse dicebant (eram plane; timebam enim, ne evenirent ea, quæ acciderunt); idem nunc nihil timeo, et ad omnem eventum paratus sum. Quum aliquid videbatur caveri posse, tum id negligi dolebam. Nunc vero, eversis omnibus rebus, quum consilio profici nihil possit,

1. *Belli.* Quod gerebatur in Hispania. Scripta igitur epist. ann. 708.

2. Schütz e conjectura rescripsit *illud.* Non videmus nos, quare hunc imitemur. J. V. L.

3. *Commemorabam.* Aliis, an sibi? sibi potius, et cogitatione, non voce. Quasi dixerit: memoria repetebam, in memoriam redigebam. Man.

4. *Si vicisses, servitutem.* Injustos dominos eramus habituri, Pompeium et paucos, quos ille audiebat; quamquam mallem, « si vicisses, interitum », propter proscriptiones et cædes denuntiatas a Pompeianis: « aut si victus esses, servitutem », nempe sub Cæsare, quod evenit. J. F. Gron. — Vid. Cic. pro Marcell. c. 6: « Non jam causæ sunt

una ratio videtur, quidquid evenerit, ferre moderate; præsertim quum omnium rerum mors sit extremum, et mihi sim conscius, me, quoad licuerit, dignitati reipublicæ consuluisse, et, hac amissa, salutem [5] retinere voluisse.

Hæc scripsi, non ut de me ipse dicerem, sed ut tu, qui conjunctissima fuisti mecum et sententia, et voluntate, eadem cogitares. Magna enim consolatio est, quum recordare, etiamsi secus acciderit, te tamen recte vereque sensisse. Atque utinam liceat aliquando, aliquo reipublicæ statu nos frui, inter nosque conferre sollicitudines nostras, quas pertulimus tum, quum timidi putabamur, quia dicebamus ea futura, quæ facta sunt! De tuis rebus nihil esse, quod timeas, præter universæ reipublicæ interitum, tibi confirmo: de me autem sic velim judices, quantum ego possim, me tibi, saluti tuæ, liberisque tuis summo cum studio præsto semper futurum. Vale.

inter se, sed victoriæ comparandæ, etc.»

5. *Salutem*. Ipsius reip. cujus antea dignitas, bello autem civili salus etiam concidit. Significat illud tempus, quum accipiendas, quas tulit Cæsar, conditiones censuit, ne reip. salus, quando jam dignitas amissa erat, in discrimen adduceretur. MAN.

EPISTOLA XXII.

Cn. Domitium *, L. F. qui post pugnam in Thessalia ab armis recesserat, serius tamen quam Cicero, spe veniæ impetrandæ, et venerat in Italiam, orat, ut quum reip. jam satisfecerit, incolumitati suæ consulat, et amicorum desiderium, quos belli casus eripuerat, æquo, saltem forti ferat animo. (Romæ, anno U. C. 707.)

CICERO DOMITIO.

NON ea res me deterruit, quo minus, posteaquam

* *Cn. Domitium*. L. Domitii Ahenobarbi consularis filium, qui cum patre Corfinii a Cæsare captus erat. Is postea in Cæsarem conjuravit. ED.

in Italiam venisti, literas ad te mitterem, quod tu ad me nullas miseras; sed quia, nec quid tibi pollicerer, ipse egens rebus omnibus, nec quid suaderem, quum mihimet ipsi consilium deesset, nec quid consolationis afferrem in tantis malis, reperiebam. Hæc quamquam nihilo meliora sunt, nunc etiam atque[1] etiam multo desperatiora, tamen inanes esse meas literas, quam nullas, malui. Ego, si te intelligerem plus conatum esse[2] suscipere reipublicæ causa muneris, quam quantum præstare posses[3]; tamen, quibuscumque rebus possem, ad eam conditionem te vivendi, quæ daretur, quæque esset, hortarer. Sed quum consilii tui, bene fortiterque suscepti, eum tibi finem statueris, quem ipsa fortuna terminum nostrarum contentionum esse voluisset; oro obtestorque te, pro vetere nostra conjunctione ac necessitudine, proque summa mea in te benivolentia, et tua in me pari, te ut nobis, parenti[4], conjugi, tuisque omnibus, quibus es fuistique semper carissimus, salvum conserves; incolumitati tuæ, tuorumque, qui ex te pendent, consulas; quæ didicisti, quæque ab adolescentia pulcherrime a sapientissimis viris tradita, memoria et scientia comprehendisti, iis hoc tempore utare; quos conjunctos summa benivolentia plurimisque officiis amisisti, eorum desiderium, si non æquo animo, at forti feras.

Ego, quid possim, nescio, vel potius me parum posse sentio : illud tamen tibi polliceor, me, quæcumque

1. Emendatio Lambini, « Hæc quamquam nihilo meliora sunt nunc, atque etiam mult. », quam sequuntur Schütz et Mart. Lag. Ed. — Probem quoque, « et jam etiam multo ». J. V. L.

2. *Plus conatum esse.* Plus conatus esset muneris suscipere reip. causa, quam præstare posset, si post pugnam Pharsalicam bellum cum aliis renovare voluisset. Quod non fecit, desperata victoria. Man.

3. *Posses.* Schütz et alii legunt *potuisses.* J. V. L.

4. *Parenti.* Porciæ, M. Catonis Uticensis sorori.

saluti dignitatique tuæ conducere arbitrabor, tanto studio esse facturum, quanto semper tu et studio, et officio in meis rebus fuisti. Hanc meam voluntatem ad matrem tuam, optimam feminam, tuique amantissimam, detuli. Si quid ad me scripseris, ita faciam, ut te velle intellexero. Sin autem tu minus scripseris, ego tamen omnia, quæ tibi utilia esse arbitrabor, summo studio diligenterque curabo. Vale.

M. T. CICERONIS
EPISTOLARUM
AD DIVERSOS
LIBER SEPTIMUS.

EPISTOLA I.

Ludos describit a Pompeio secundo consulatu editos, quos quod Marius absens non spectaverit, eidem gratulatur. Se quoque hujus generis vanitatibus non capi, et inter ludos Caninii causam egisse narrat, cujus occasione dimissionem sibi ex foro optat, ut libere possit in villis et cum Mario vivere. (Romæ, anno U. C. 698.)

M. CICERO M. MARIO [1] S. D.

Si te dolor [2] aliquis [3] corporis, aut infirmitas valitudinis tuæ tenuit, quo minus ad ludos [4] venires; fortunæ magis tribuo, quam sapientiæ tuæ : sin hæc, quæ ceteri mirantur, contemnenda duxisti [5], et, quum per valitudinem posses, venire tamen noluisti; utrumque lætor, et sine dolore corporis te fuisse, et animo valuisse, quum ea, quæ sine causa mirantur alii, ne-

1. *Mario.* Arpinati: quod illa indicant verba : « Quum Oscos ludos vel in senatu nostro spectare possis ». *Marium Gratidium* nonnulli vocant, ut sit Gratidius ille, qui legatus fuit Q. Ciceronis. Quod falsum putat Man.

2. *Si te dolor.* Tum ex podagra, qua laborabat, ut ep. 4 infr. tum ex alio morbo. Erat enim Marius et valitudine et natura imbecillior, ut ad Q. Fr. lib. II, ep. 10. Sch.

3. Victorius e cod. Vatican. *aliqui.* J. V. L.—Non probat Ernestius.

4. *Ludos.* De his vid. Plin. VII, 48, et VIII, 7; Gellius, X, c. 1. Ed.

5. Duo Palat. addunt *esse.* J. V. L.

glexeris : modo, ut tibi constiterit fructus otii tui; quo quidem tibi perfrui mirifice licuit, quum esses in ista amœnitate pæne solus relictus. Neque tamen dubito, quin tu ex illo[6] cubiculo tuo, ex quo tibi Stabianum[7] perforasti[8], et patefecisti Sejanum[9], per eos dies matutina tempora lectiunculis consumpseris : quum illi interea, qui te istic reliquerant, spectarent communes mimos semisomni[10]. Reliquas vero partes diei tu consumebas his delectationibus, quas tibi ipse ad arbitrium tuum compararas; nobis autem erant ea perpetienda, quæ scilicet Sp. Mæcius[11] probavisset. Omnino, si quæris, ludi apparatissimi, sed non tui stomachi: conjecturam enim facio de meo. Nam primum honoris causa in scenam redierant ii, quos ego honoris causa[12] de scena decessisse[13] arbitrabar. Deliciæ vero tuæ,

6. Lallem. legit *in illo*. J. V. L.

7. *Stabianum*. Plin. lib. III, cap. 5: « In Campano, inquit, agro Stabiæ oppidum fuere usque ad Cn. Pompeium et L. Catonem coss. pridie kal. maii : quo die L. Sylla legatus bello sociali id delevit : quod nunc in villam abiit ». Man.

8. *Perforasti*. Prospectum in Stabianum agrum aperuisti.

9. *Sejanum*. Nomen vicini prædii, sed unde sit, incertum. Mire etiam in nomine libri variant. Cellar. — Schütz habet *Misenum*; Benedict. *scenam*. J.V. L.

10. *Semisomni*. Vel quia nihil novum spectarent, vel etiam, quia matutino tempore. Nam verbum *interea*, ad matutina referri tempora satis constat. Ut eos dicat matutina tempora spectandis communibus mimis consumpsisse, quæ Marius multo et sapientius et jucundius legendo traducebat. Man.

11. *Mæcius*. Qui poemata a mimis in scena recitanda prius judicabat. Est enim hic, ut opinor, Sp. Mæcius Tarpa, de quo Horatius in epistola ad Pisones : « si quid tamen olim Scripseris, in Mæci descendat judicis aures, Et patris, et nostras ». Quo loco inquit Porphyrio : « Mæcius perdiligens carminum fuit æstimator ». Man.

12. *Honoris causa*. Ut ludos Pompeii honorarent, mimi veteres in scenam redierant, qui antea, ne quid ætatis vitio peccarent, in scena agere desierant. In his Galeria Copiola Emboliaria significatur, de qua Plinius lib. VII, cap. 48 : « Reducta est, inquit, in scenam, C. Poppæo, Q. Sulpicio coss. ludis pro salute divi Augusti votivis, annum CIV agens : quæ producta fuerat tirocinio a M. Pomponio ædili pl. C. Mario, Cn. Carbone coss. ante annos XCI, et a Magno Pompeio, magni theatri dedicatione, anus pro miraculo reducta ». Man.

13. Alii, *decesse*. J. V. L.

noster Æsopus, ejusmodi fuit, ut ei desinere per omnes homines liceret. Is jurare quum cœpisset, vox eum defecit in illo loco: SI SCIENS FALLO [14]. Quid tibi ego alia narrem? nosti enim reliquos ludos: qui ne id quidem [15] leporis habuerunt, quod solent mediocres ludi. Apparatus enim spectatio tollebat omnem hilaritatem: quo quidem apparatu non dubito quin animo æquissimo carueris. Quid enim delectationis habent sexcenti [16] muli in Clytæmnestra? aut in Equo Trojano [17] craterarum [18] tria millia? aut armatura varia peditatus et equitatus in aliqua pugna [19]? quæ popularem admirationem habuerunt, delectationem tibi nullam attulissent. Quod si tu per eos dies operam dedisti Protogeni [20] tuo, dummodo is tibi quidvis potius, quam orationes meas legerit; næ tu haud paullo plus, quam quisquam nostrum, delectationis habuisti. Non

14. *Si sciens fallo*. Hæc enim erant verba jurantis per Jovem lapidem. Vid. Liv. XXI, c. 45; XXIII, c. 53. Hinc conjicitur togatas etiam fabulas actas fuisse. In palliatis enim jurisjurandi verbis haud fuisset locus. SCH.

15. Alii, « quid? ne id q. » J. V. L.

16. *Sexcenti*. Numerus finitus pro infinito. *Muli*. Troica præda onusti. Nam in Clytæmnestra, Attii poetæ tragœdia, ut ex Nonio cognoscitur, reditus ostendebatur Agamemnonis in patriam ab excisa Troja. MAN.

17. *In Equo Trojano*. Tragœdia Livii Andronici. Nominatur et ep. 16 lib. VII.

18. *Craterarum*. Quid crateræ in equo Trojano? Forte ut heroes Achivi in isto carcere lætius se iis invitarent, aut, ne capta Troja, quum diis esset libandum, crateras desiderarent? Nugæ. Præterea equus Trojanus nulla præda fuit onustus. Josephus Scaliger legi volebat *arcerarum*; quod laudat Lambinus. Sed quis credat currus equo fuisse inclusos? Prim. Græv. *creterarum*, Amstelodam. *createrarum*. Lege, *cetrarum*. Cetræ sunt clypei exsecti ex corio elephantino, quibus variæ gentes utebantur, Hispani præcipue et Afri, aliique. Hinc *cetratæ cohortes* apud Cæsar. cetris armatæ. Hæ *cetræ* quoniam tum temporis raræ erant Romæ, tantam vim earum secum advexit Pompeius, ut omnes ex equo Trojano Livii Andronici prodeuntes tali clypeo fuerint instructi, quod magnificentiam fabulæ auxit. GRÆV. — Benedict. autem vulgatam probat, cui adsentitur Schütz. ED.

19. *In aliqua pugna?* Pro *aliquâ* videtur legendum *Iliaca*, vel *Attica*, vel aliquid tale, ut recte Anton. Augustinus conjecit. URSIN.

20. *Protogeni*. Anagnostæ, sive lectori.

enim te puto Græcos, aut Oscos ludos[21] desiderare[22]: præsertim quum Oscos ludos vel in senatu[23] nostro spectare possis; Græcos ita non ames, ut ne ad villam quidem tuam via Græca[24] ire soleas. Nam quid ego te athletas putem desiderare, qui gladiatores contempseris? in quibus ipse Pompeius confitetur, se et operam, et oleum[25] perdidisse. Reliquæ sunt venationes binæ per dies quinque, magnificæ, nemo negat. Sed quæ potest homini esse polito[26] delectatio, quum aut homo imbecillus a valentissima bestia laniatur, aut præclara bestia venabulo transverberatur? quæ tamen, si videnda sunt, sæpe vidisti; neque nos, qui hæc specta-

21. *Græcos, aut Oscos*. Nam hos quoque Pompeius dedit sua quosque lingua. Similiter Brutus prætor, ad Att. XVI, 5: « Commissione Græcorum frequentiam non fuisse ». Sueton. Oct. 45: « Nullique græco certamini interfuit, quo non, etc. » Sueton. Jul. 39: « Ludos regionatim urbe tota, et quidem per omnium linguarum histriones ». Osci vetus genus Campaniæ, et vicinæ regionis. Tacit. Ann. IV, 14: « Oscum quondam ludicrum levissimæ apud vulgum oblectationis, quas alioquin Atellanas vocant ». Liv. VII, 2: et « Atellanum exodium ». Sueton. Tib. 45. Cal. 27. Galb. 13. Gron.

22. Alii, *desiderasse*. J. V. L.

23. *Vel in senatu nostro*. Arpini (unde ortus erat Cicero, et ab inimicis *municeps Arpinas* vocabatur) inter decuriones ubi erant reliquiæ Oscorum: non quod in senatu agerentur fabulæ, sed quia ei consilio interveniebant Osci, hoc est, Oscorum posteritas (homines in veterum Oscorum sedibus habitantes). Ipsam eorum consultationem de rebus non magnis *ludos* vocat. Man. — Schütz autem non credit Marium fuisse Arpinatem, et Manutio dissentit. Ed.

24. *Ad villam quidem tuam via Græca*. Jocus elegans. Erat ibi viæ publicæ pars, quæ vocabatur via Græca, octo stadiorum, quam Hercules muniisse credebatur. Eam vitabat Marius, quod quacumque de causa parum commoda esset. Id calumniatur lepide Cicero, quasi id faceret odio Græcorum. Gron.

25. *Operam et oleum*. Laborem et sumptum. Oleo enim ungebantur athletarum corpora. Id primo dictum in una re, de athletis scilicet, qui labore et sumptu exercitati, mox interdum parum probarentur; deinde ad omnia similia translatum est, in quibus et operæ et sumptus jacturam factam esse constaret. Plautus in Pœn. « Et oleum et operam perdidi ». Man.

26. *Homini.....polito*. Mediceus sane liber, et Petrarchæ manu (ut putant) scriptus, hanc lectionem retinent, quæ non video cur rejici debeat: est enim elegans et huic loco valde accommodata. Tantæ autem hi apud me auctoritatis sunt, et, nisi

vimus, quidquam novi vidimus. Extremus elephantorum[27] dies fuit: in quo admiratio magna vulgi atque turbæ, delectatio nulla exstitit. Quin etiam misericordia quædam[28] consequuta est, atque opinio ejusmodi, esse quamdam illi belluæ cum genere humano societatem. His ego tamen diebus, ludis scenicis[29], ne forte videar tibi non modo beatus, sed liber omnino fuisse, dirupi me pæne in judicio Galli Caninii, familiaris tui. Quod si tam facilem populum haberem, quam Æsopus[30] habuit; libenter mehercule artem desinerem, tecumque, et cum similibus nostri viverem. Nam me quum antea tædebat, quum et ætas et ambitio me hortabantur, et licebat denique, quem nolebam, non defendere: tum vero hoc tempore vita nulla est. Neque enim fructum ullum laboris ex his exspecto; et cogor nonnum-

fallor, apud alios propter fidelitatem erunt, ut testimonio duorum illorum magis credam, quam reliquorum omnium. Vict. — *Politico* mavult Manutius: sed, opinor, non ita bene. Oliv.

27. *Elephantorum.* Quos XX, ut Plinius ait, vel, ut Dio, XVIII, Pompeius in circo dedit.

28. *Misericordia quædam. Quædam* dixit, quia proprie miseremur nostri similium, non brutorum. Causam hujus misericordiæ Plinius exponit his verbis, lib. VIII, cap. 7: « Amissa fugæ spe, misericordiam vulgi inenarrabili habitu quærentes supplicavere, quadam sese lamentatione complorantes, tanto populi dolore, ut oblitus imperatoris ac munificentiæ honori suo exquisitæ flens universus consurgeret, diraque Pompeio, quas ille mox luit, imprecaretur ». Eadem fere Dio. Plutarchus hanc rem breviter attigit. Man.

29. *Ludis scenicis.* Vereor ne duæ illæ dictiones *ludis scenicis* vacent, et Ciceronis non sint, sed declaratio quondam fuerint prioris illius partis, quæ postea ab imperitis librariis temere huc inculcata sit. Vict.

30. *Æsopus* in agenda tragœdia celeberrimus, ut in comœdia Roscius; uterque Ciceroni pariter junctus amicitia. Quos sic Horatius signavit, Epist. II, 1, 82: « quæ gravis Æsopus, quæ doctus Roscius egit ». Dum hæc notamus, acerbus Gallicæ Melpomenes dolor, lugentis immaturam præstantissimi viri Talma mortem, alium Ciceronis locum in mentem revocat; pro Archia, cap. 8: « quis nostrum tam animo agresti ac duro fuit, ut Roscii morte nuper non commoveretur? qui quum esset senex mortuus, tamen propter excellentem artem ac venustatem videbatur omnino mori non debuisse ». Ad quem umquam magis laus ea pertinuit, quam ad

quam homines non optime de me meritos, rogatu eorum, qui bene meriti sunt, defendere. Itaque quæro causas omnes aliquando vivendi arbitratu meo; teque, et istam rationem otii tui, et laudo vehementer, et probo: quodque nos minus intervisis, hoc fero animo æquiore, quod, si Romæ esses, tamen neque nos lepore tuo, neque te (si qui est in me) meo frui liceret, propter molestissimas occupationes meas; quibus si me relaxaro (nam, ut plane exsolvam[31], non postulo), te ipsum, qui[32] multos annos nihil aliud commentaris, docebo profecto, quid sit humaniter vivere[33]. Tu mihi modo[34] istam imbecillitatem valitudinis tuæ sustenta et tuere, ut facis, ut nostras villas obire, et mecum simul lecticula concursare possis.

Hæc ad te pluribus verbis scripsi, quam soleo, non otii abundantia, sed amoris erga te, quod me quadam epistola subinvitaras, si memoria tenes, ut ad te aliquid hujusmodi scriberem, quo minus te prætermisisse ludos pœniteret. Quod si assequutus sum, gaudeo: sin minus, hoc me tamen consolor, quod posthac ad ludos venies, nosque vises; neque in epistolis relinques meis spem aliquam delectationis tuæ. Vale.

summum hunc nostræ ætatis tragœdum, qui Æsopi gravitatem, et Roscii doctrinam, si præterita præsentibus conferre fas est, superavit! Ed.

31. *Exsolvam*. Non omnino occupationibus expediri, sed impediri minus vult. Plus enim *exsolvere* quam *relaxare; contraria* vero *relaxare* et *adstringere*, ut epist. 6 ad Attic. lib. XVI: « Pater, quidquid ego adstrinxi, relaxat ». Man.

32. Alii, « qui id ». J. V. L. — Verum *id* recte deleverunt Grævius Ernestiusque. Sch.

33. *Humaniter vivere*. Id est, ut recte Manutius interpretatur, jucunde simul et honeste, cum iis voluptatibus et studiis, quibus animus quidem remittitur, numquam tamen a virtute disjungitur. Sch.

34. *Tu mihi modo*. *Tu modo* edd. pr. et Græv. *Tu mihi* Gebhard. e duobus MSS. Ernestius e MS suo dedit utrumque. Sch.

EPISTOLA II.

Emptionis negotium, sibi mandatum, post jocos (nam et ipse inter heredes bonorum erat, quæ emi volebat Marius), diligenter se curaturum dicit. Deinde respondet gratulationi de Planco Bursa, qui, Cicerone accusante, damnatus fuerat, quo judicio quantum lætetur, significat, et Marium quoque gaudere jubet. (Romæ, anno U. C. 701, mense decembri.)

M. T. C. M. MARIO S. D.

Mandatum tuum curabo diligenter. Sed homo acutus ei mandasti potissimum, cui expediret, illud venire quam plurimo. Sed eo vidisti multum, quod præfinisti, quo ne pluris emerem. Quod si mihi permisisses; qui meus amor in te est; confecissem cum coheredibus: nunc, quum tuum pretium novi, illicitatorem [1] potius ponam, quam illud minoris veneat. Sed de joco satis est. Tuum negotium agam, sicuti debeo, diligenter. De Bursa [2], te gaudere certo scio; sed nimis verecunde mihi gratularis. Putas enim, ut scribis, propter hominis sordes, minus me magnam illam lætitiam putare. Credas mihi velim, magis me judicio hoc, quam morte inimici [3], lætatum. Primum enim judicio malo, quam

1. *Licitatorem*. Subornabo (jocatur); ita enim efficere poterat, ut res etiamsi non pluris, tanti tamen veniret, quantum ille definivisset, nec minore pretio ei emeretur. Sch.—Habent codd. *inlicitatorem*, vel *illicitatorem*; quod verbum unice verum esse probavit Heusinger ad Cic. de Offic. III, 15. Male Grut. *in licitatorem*. Græv. Ernest. *licitatorem*. J. V. L.

2. *De Bursa*. Hic est T. Munatius Plancus Bursa, frater L. Planci oratoris, ad quem sunt Ciceronis epistolæ lib. XI. Tribunus pleb. anno proximo acerbissimis concionibus in invidiam rapere Milonem Ciceronemque conatus erat: eoque incitante plebs curiam incenderat. Quo crimine anno sequenti, statim post depositum magistratum, lege Pompeia de vi damnatus est. Epist. 1 lib. VIII, et Plutarch. in Pompeio et Catone, Dio lib. XL, et Pedianus. Restitutus a Cæsare post victum Pompeium. Qua de re Phil. 23. Man.

3. *Inimici*. Clodii.

gladio, deinde gloria potius amici, quam calamitate[4]. In primisque me delectavit, tantum studium bonorum in me exstitisse contra incredibilem contentionem clarissimi[5] et potentissimi viri. Postremo (vix verisimile fortasse videatur) oderam multo pejus hunc, quam illum ipsum Clodium. Illum enim oppugnaram: hunc defenderam. Et ille, quum omnis respublica in meo capite discrimen esset habitura, magnum quiddam spectavit; nec sua sponte, sed eorum auxilio, qui me stante stare non poterant: hic simiolus, animi causa, me, in quem inveheretur, delegerat; persuaseratque nonnullis invidis meis, se in me emissarium[6] semper fore. Quamobrem valde jubeo gaudere te. Magna res gesta est. Numquam ulli fortiores cives fuerunt, quam qui ausi sunt eum contra tantas opes ejus, a quo ipsi lecti judices erant, condemnare. Quod fecissent numquam, nisi iis dolori meus fuisset dolor.

Nos hic[7] multitudine et celebritate judiciorum, et novis legibus ita distinemur, ut quotidie vota faciamus, ne intercaletur[8], ut quam primum te videre possimus.

4. *Quam calamitate*. Non tanti mihi est inimicorum exitium, ut eos perditos velim cum amicorum calamitate. Quod accidit in Clodio. Eum enim occidit Milo, et eo crimine calamitatem subiit exsilii. MAN.

5. *Clarissimi*. Pompeii.

6. *Emissarium*. Qui meorum invidorum arbitrio et voluntate in me emitteretur, similitudine locorum, quibus, quum volumus, aqua emittitur. Epist. 18 lib. XVI. MAN.—*Emissarii factionis*, qui ad facinus patrandum destinantur. Velleius, 18, 6. *Emissarios* Domitiani vocat Suet. cap. 11, quorum opera ad delationes abutebatur. ED.

7. Victor. addit *in*, et habet Vatic. cod. Frivola vero et nihili æstimanda emendatio Lambini *crebritate*, pro *celebritate*, conjicientis. J. V. L.

8. *Ne intercaletur*. Ne dierum interpositione tempus protrahatur. Indicat hic locus, pontifices intercalare solitos arbitratu suo. Nam si annus hic esset intercalaris ex instituto Numæ, frustra Cicero vota faceret, ne intercalaretur. Metuebat igitur, ne intercalaretur extra ordinem. MAN.

EPISTOLA III.

Ut discessum suum civili bello post pugnam Pharsalicam excusaret, quem vituperatores reprehendebant, totam causam belli recenset, ut appareat, quibus adductus rationibus a continuando bello abstinuerit. Scripta post bellum Africanum. (Romæ, anno U. C. 707, mense quintili.)

M. T. C. M. MARIO S. D.

Persæpe mihi cogitanti de communibus miseriis, in quibus tot annos versamur, et (ut video) versabimur[1], solet in mentem venire illius temporis, quo proxime fuimus una: quin etiam ipsum diem memoria teneo. Nam a. d. III idus maias, Lentulo et Marcello consulibus, quum in Pompeianum vesperi venissem, tu mihi sollicito animo præsto fuisti. Sollicitum autem te habebat cogitatio tum officii, tum etiam periculi mei. Si manerem in Italia, verebare, ne officio deessem: si proficiscerer ad bellum, periculum te meum commovebat. Quo tempore vidisti profecto me quoque ita conturbatum, ut non explicarem, quid esset optimum factu. Pudori tamen malui famæque cedere, quam salutis meæ rationem ducere. Cujus me mei facti pœnituit, non tam propter periculum meum, quam propter vitia multa, quæ ibi offendi, quo veneram. Primum neque magnas copias, neque bellicosas; deinde, extra ducem, paucosque præterea (de principibus loquor), reliqui primum in ipso bello rapaces, deinde in oratione ita crudeles, ut ipsam victoriam horrerem;

1. Vet. cod. « quibus tot annos vexamur, et (ut vides) etiam vexabimur ». J. V. L. — *Tot annos*. Hæc interpretanda, a primo consulatu Cæsaris, non ab initio belli civilis; quod confirmat Ciceronis ep. ad Axium, deper-

maximum autem æs alienum amplissimorum virorum. Quid quæris? nihil boni, præter causam. Quæ quum vidissem; desperans victoriam, primum cœpi suadere pacem, cujus fueram semper auctor: deinde, quum ab ea sententia Pompeius valde abhorreret, suadere instituî, ut bellum duceret[2]. Hoc interdum probabat, et in ea sententia videbatur fore, et fuisset fortasse, nisi quadam ex pugna[3] cœpisset suis militibus confidere. Ex eo tempore vir ille summus, nullus imperator[4] fuit. Signa, tirone et collectitio exercitu, cum legionibus robustissimis contulit[5]. Victus, turpissime amissis etiam castris, solus fugit. Hunc ego belli mihi finem feci; nec putavi, quum integri pares non fuissemus, fractos superiores fore. Discessi ab eo bello, in quo aut in acie cadendum fuit, aut in aliquas insidias incidendum, aut deveniendum[6] in victoris manus, aut ad Jubam confugiendum, aut capiendus tamquam exsilio locus, aut consciscenda mors voluntaria. Certe nihil fuit præterea, si te victori nolles, aut non auderes committere. Ex omnibus autem iis, quæ dixi, incommodis, nihil tolerabilius exsilio, præsertim innocenti; ubi nulla adjuncta est turpitudo: addo etiam, quum ea urbe careas, in qua nihil sit, quod videre possis sine dolore. Ego cum meis[7] (si quidquam nunc cujusquam est) etiam in meis esse malui. Quæ acciderunt, omnia dixi futura. Veni domum, non quo optima vi-

dita quidem, sed a Suetonio citata, Jul. cap. 9. Ed.

2. *Duceret*. Lente gereret, præliorum aleæ non committeret. Cell.

3. *Quadam ex pugna*. Ad Dyrrhachium facta, in qua Pompeius ipse imperator fuit appellatus. Corr.

4. *Nullus imperator*. Quia negligebat victoria uti, nec territum Cæsaris exercitum extemplo persequebatur. Cellar.

5. *Signa contulit*. In Thessalia ad Pharsalum.

6. *Deveniendum*. Nempe si bello captus esset. Aliud est infra « victori se committere », id est, sua *sponte*. Sch.

7. Schütz præposuit *et*, ut paren-

vendi conditio esset, sed tamen, si esset aliqua forma reipublicæ, tamquam in patria ut essem; si nulla, tamquam in exsilio. Mortem mihi cur consciscerem, causa nulla visa est; cur optarem, multæ[8]. Vetus est enim, « ubi non sis qui fueris, non esse cur velis vivere ». Sed tamen vacare culpa, magnum est solatium, præsertim quum habeam duas res, quibus me sustentem; optimarum artium scientiam, et maximarum[9] rerum gloriam : quarum altera mihi vivo numquam eripietur; altera ne mortuo quidem.

Hæc ad te scripsi verbosius, et tibi molestus fui[10], quod te quum mei, tum reipublicæ cognovi amantissimum. Notum tibi omne meum consilium esse volui, ut primum scires, me numquam voluisse plus quemquam posse, quam universam rempublicam; postea autem, quam alicujus culpa tantum valeret unus, ut obsisti non posset, me voluisse pacem; amisso exercitu, et eo duce, in quo spes fuerat uno, me voluisse etiam reliquis omnibus[11]; postquam non potuerim, mihi ipsi[12] finem fecisse belli : nunc autem, si hæc civitas est, civem esse me; si non, exsulem esse non incommodiore loco, quam si Rhodum, aut Mitylenas contulissem. Hæc tecum coram malueram; sed quia longius fiebat, volui per literas eadem, ut haberes, quod diceres[13], si quando in vituperatores meos inci-

thesis illa ad verba *in meis* nulla ambiguitate pertineret. Fecissemus et nos, si quidquam simile MSS aut vett. edd. ostendissent. J. V. L.

8. Alii, *multæ causæ*. J. V. L.

9. *Maximarum*. Ita Vict. Manut. Lamb. Sed Gruterus, ex quo deinde Grævius et Cellarius, *maximam*. Si conjectura tantum, minus placet. Oliv.

10. Verba, « et tibi molestus fui », melius abessent, quemadmodum Sch. arbitratur. J. V. L.—Si genuina sunt, mollius interpretanda de tædio, quo afficimur nimis longa et verbosa disputatione. Sch.

11. *Reliquis omnibus*. Scilicet finem belli fecisse, non tantum mihi. Cicero enim post Pharsalicam cladem suasit omnibus, ut tempori servirent, neque repararent bellum. Cell.

12. Alii, *mihi ipse*. J. V. L.

13. Alii, *quid diceres*. J. V. L.

disses. Sunt enim, qui, quum meus interitus nihil fuerit reipublicæ profuturus, criminis loco putent esse, quod vivam. Quibus ego certo scio non videri satis multos perisse: qui, si me audissent, quamvis iniqua pace, honeste tamen viverent. Armis enim inferiores, non causa fuissent. Habes epistolam verbosiorem fortasse, quam velles. Quod tibi ita videri putabo, nisi mihi longiorem remiseris. Ego, si, quæ volo, expediero, brevi tempore te, ut spero, videbo.

EPISTOLA IV.

Præmonet Marium de adventu suo in Pompeianum. (Cumis, anno U. C. 707, mense sextili.)

M. T. C. M. MARIO S. D.

A. d. IX kal. in Cumanum veni cum Libone tuo, vel nostro potius. In Pompeianum statim cogito. Sed faciam ante te certiorem. Te quum semper valere cupio, tum certe, dum hic sumus[1]. Vides enim, quanto post una futuri simus. Quare, si quod constitutum[2] cum podagra habes, fac ut in alium diem differas. Cura igitur, ut valeas; et me hoc biduo aut triduo exspecta.

1. *Dum hic sumus.* Quidam addunt: «Vides enim quanto post una futuri simus»; quæ neque in melioribus membranis leguntur, neque cum ceteris cohærent. Cell.

2. *Si quod constitutum.* Bene J. F. Gronovius eos refellit, qui «constitutum cum podagra» putant esse propositum de podagra curanda. Qui enim cupit aliquem valere, quomodo auctor est illi in morbo curationis differendæ? Jocatur hic suo more Cicero, habere constitutum cum *aliquo*, est condidisse, vel, ut vulgo loquuntur, *assignasse* locum et diem conveniendi. Constitutum, inquit Manutius, est verbum juris. Anonym. — Juven. II, 12: «Hic ubi nocturnæ Numa constituebat amicæ». Gall. *avoir un rendez-vous*. Ed.

EPISTOLA V.

C. Trebatium Testam, jurisconsultum, familiarem suum, Cæsari Galliarum proconsuli diligentissime commendat. (Romæ, anno U. C. 699.)

CICERO CÆSARI IMP. S. D.

Vide, quam mihi persuaserim, te esse alterum [1] me, non modo in his rebus, quæ ad me ipsum, sed etiam in iis, quæ ad meos pertinent. C. Trebatium cogitaram, quocumque exirem [2], mecum ducere, ut eum, meis omnibus studiis, beneficiis [3] quam ornatissimum, domum reducerem. Sed posteaquam et Pompeii commoratio [4] diuturnior erat, quam putaram; et mea quædam tibi non ignota dubitatio [5], aut impedire profectionem meam videbatur, aut certe tardare: vide, quid mihi sumpserim. Cœpi velle, ea Trebatium exspectare a te, quæ sperasset a me. Neque mehercule minus ei prolixe de tua voluntate promisi, quam eram solitus de mea polliceri. Casus vero mirificus quidam intervenit, quasi vel testis opinionis meæ, vel sponsor humanitatis tuæ. Nam quum de hoc ipso Trebatio cum Balbo [6] nostro loquerer accuratius domi meæ, literæ mihi dantur a

1. Vulg. «te me esse alterum». Nizolius, «te esse me alterum», quod Schütz prætulit. J. V. L.

2. *Quocumque exirem*. Tamquam legatus Pompeii, in Hispaniam forsan: quod hinc interpretes eliciunt. Adde hujus libri epist. 17. Cellar. — Vide item epistolam 14 lib. II ad Q. Fratr.

3. Lectio cod. Vaticani, «beneficiis omnibus». J. V. L.

4. *Commoratio*. Ad Urbem. Numquam enim Pompeius ivit in provinciam: quæ belli civilis origo fuit. Epist. 6 lib. VI: «Eundum in Hispaniam censui. Quod si fecisset, civile bellum nullum omnino fuisset». Man.

5. *Dubitatio*. Verebatur, ne Clodius absenti negotium facesseret. Eadem legatio significatur epist. ult. lib. V ad Attic. et epist. 1 lib. III ad Q. Fratr. Idem.

6. *Balbo*. Hic est L. Cornelius Balbus, Gaditanus, Cæsaris et Ciceronis amicissimus, pro quo exstat oratio.

te; quibus in extremis scriptum erat: « M. Orfium[7], « quem mihi commendas, vel regem Galliæ faciam, vel « hunc Leptæ delega[8]. Si vis tu, ad me alium mitte, « quem ornem». Sustulimus manus, et ego, et Balbus. Tanta fuit opportunitas, ut illud nescio quod, non fortuitum, sed divinum videretur. Mitto igitur ad te Trebatium, atque ita mitto, ut initio mea sponte, post autem invitatu tuo mittendum duxerim. Hunc, mi Cæsar, sic velim omni tua comitate complectare, ut omnia, quæ per me possis adduci ut in meos conferre velis, in unum hunc conferas. De quo tibi homine hæc spondeo non illo vetere verbo meo, quod, quum ad te de Milone[9] scripsissem, jure lusisti; sed more romano, quo modo homines non inepti loquuntur: probiorem hominem, meliorem virum, pudentiorem esse neminem. Accedit etiam, quod familiam ducit[10] in jure civili, singularis memoria, summa scientia. Huic ego neque tribunatum, neque præfecturam, neque ullius beneficii certum nomen peto: benivolentiam

Pervenit Cæsaris beneficio ad maximas divitias, et consulatum postremo est adeptus. Man.

7. *M. Orfium*. Sic correxit Vict. De hoc mentio fit ad Q. Fr. II, 14. Schütz *M. Rufum* servat. Ed.

8. *Vel hunc Leptæ delega*. Vereor sane, ne in his verbis mendum sit: nihil tamen ausim immutare. Vict.— *Leptæ delega* bono sensu mihi scriptum videtur, ut dicat jocans, tam divitem fore propediem eum hominem ipsum, ut creditori suo Leptæ Cicero qui solvat delegare possit: id enim est delegatione solvere. Nam is qui tua causa a me ditatus fuerit, tibi debebit, ut tuum æs alienum solvere debeat; aut dicit, nisi hoc faciam, eum delega et commenda non mihi imperatori, sed Leptæ. Turn.—Ego nulla propemodum licentia scribo: « vel Leptide legatum ». Quum enim Leptis non nobilissima tantum omnium eo tempore Africæ urbium, sed et colonia Julia fuerit, credibile est, Cæsarem eam potissimum delegisse, in qua ejus regionis præfecti sedem atque domicilium suum collocarent. J. Rutgers. Var. Lect. I, 5.

9. *De Milone*. Hoc anno P. Clodium nondum occiderat Milo. Qua porro in causa eum Cæsari Cicero commendaverit, suspicari difficile est. Man.

10. *Quod familiam ducit*. Id est, quæ in ejus laudibus ita prima sunt, ut quasi familiam deducere et excellere videantur. Translatio ab iis, qui ceteros ducunt, quia potestate, aut

tuam et liberalitatem peto; neque impedio, quo minus, si tibi ita placuerit, etiam hisce eum ornes gloriolæ insignibus. Totum denique hominem tibi ita trado de manu (ut aiunt) in manum tuam istam, et victoria, et fide præstantem. Simus enim putidiusculi [11]; quamquam per te vix licet: verum, ut video, licebit. Cura ut valeas, et me, ut amas, ama.

honore, scientiave antecellunt. Man.

11. *Putidiusculi.* Excusat se, quod in Trebatio commendando plura verba consumpserit, quam Cæsaris humanitas patiatur. *Putidum* appellat Cicero, in quo nimia diligentia reprehendi possit, ut de Orat. lib. III: « Nolo exprimi literas putidius, nolo obscurari diligentius ». Vidi scriptum in quibusdam antiquis libris, *blandiusculi:* sed in plerisque *putidiusculi:* quod magis probo. Et fortasse *blandiusculi* glossema fuit. Man. — Alii, *impudentiusculi.* Gaen.

EPISTOLA VI.

Trebatium desiderium Urbis impatienter ferentem hortatur ut maneat in provincia, laboretque, ut id consequatur, cujus causa profectus fuerat. (Romæ, anno U. C. 699, mense maio.)

CICERO TREBATIO S. D.

In omnibus meis epistolis, quas ad Cæsarem, aut ad Balbum mitto, legitima quædam est accessio commendationis tuæ, nec ea vulgaris, sed cum aliquo insigni indicio meæ erga te benivolentiæ. Tu modo ineptias istas, et desideria Urbis et urbanitatis depone; et, quo consilio profectus es, id assiduitate et virtute consequere. Hoc tibi tam ignoscemus nos amici, quam ignoverunt Medeæ [1], quæ Corinthum [2] « arcem altam

1. *Medeæ.* Medeam cum viro suo Jasone Corinthum exsulem devenisse demonstrat hic locus; et ex ipsa, quæ exstat, Euripidis tragœdia cognoscitur. Man.

2. *Quæ Corinthum.* Nemo non videt poetæ cujusdam verba esse, et quia *Medeæ* mentio infertur, ex Ennii Medea deprompta esse. Victorius, Muretus, Manutius ex iis demum ver-

« habebant[3] matronæ opulentæ, optimates : » quibus illa manibus gypsatissimis[4] persuasit, ne sibi vitio illæ verterent, quod abesset a patria. « Nam multi suam « rem bene gessere, et publicam, patria procul. Multi, « qui domi ætatem agerent, propterea sunt improbati ». Quo in numero tu certe fuisses, nisi te extrusissemus. Sed plura scribemus alias. Tu, qui ceteris cavere didicisti, in Britannia[5] ne ab essedariis[6] decipiaris, caveto; et, quando Medeam agere cœpi, illud semper memento, « Qui ipse[7] sibi sapiens prodesse non quit, « nequidquam sapit ». Cura, ut valeas.

bis, « Nam multi suam rem », incipiunt versus investigare ac metiri, sed aliter atque aliter singuli. Cellar. — Hos versus et sequentes ita constituit Planckius in Ennii Medea commentario illustrata, p. 83 : « Matronai opulentai, optumates, Korintum quai Arcem altam habetis, nei mi vitio vortite A patria quod absim; nam moltei suam Rem bene gessere et poplicam patria procul; Moltei, domei quei aitatem egerunt, propterea Sunt improbatei ». Aliter Hermannus de Metr. II, p. 132, disponit : « Quæ Corinthi arcem altam habetis, matronæ opulentæ optimates, Multi suam rem, etc. » Sch.

3. *Habebant.* Pro *habitabant.* Plautus in Bacchidibus : « Quis istic habet? » Man.

4. *Illa manibus gypsatissimis.* Illa, ut persona comica, manibus gypso, ut candidiores essent, illitis gubernans vocem, ut ait Petron. cap. 127. J. F. Gron. — Sam. Petitus, in comment. ad Leges Atticas, vult mendum esse in *manibus*, pro quibus, ductu Pollucis, IV, 15, primus ille legit, *III anibus :* ut sensus sit, in Medea Euripidis Corinthiacas matronas opulentas et primarias fuisse, quibus « tribus anibus gypsatissimis », id est, canis non solum, sed et albo colore candentibus, Medea persuaserit, non esse sibi vitio vertendum, quod absit a patria. Vict.

5. *In Britannia.* Ivisse Trebatium, vel iterum cum Cæsare in Britanniam, Cicero arbitrabatur. Non ivisse constat ex epist. 10 et 14 huj. lib. Man.

6. *Essedariis.* Militibus Britannicis, ex essedis pugnantibus.

7. *Qui ipse.* Carmen Eurip. vide in epist. 15 lib. XIII, unde Ennius transtulit.

EPISTOLA VII.

Studium suum in commendando significat; monet ut Cæsari operam det, ab eoque exspectet omnia. (Romæ, anno U. C. 699, mense aprili.)

CICERO TREBATIO.

Ego te commendare non desisto; sed, quid proficiam, ex te scire cupio. Spem maximam habeo in Balbo, ad quem de te diligentissime et sæpissime scribo. Illud soleo mirari, non me toties accipere tuas literas, quoties a Quinto mihi fratre afferantur. In Britannia nihil esse audio neque auri, neque argenti. Id si ita est, essedum [1] aliquod suadeo capias, et ad nos quam primum recurras. Sin autem sine Britannia tamen assequi, quod volumus, possumus; perfice, ut sis in familiaribus Cæsaris. Multum te in eo frater adjuvabit meus, multum Balbus; sed, mihi crede, tuus pudor et labor plurimum. Imperatorem liberalissimum, ætatem opportunissimam, commendationem certe singularem habes: ut tibi unum timendum sit, ne ipse tibi defuisse videare.

1. *Essedum.* Vehiculum scil. in Britannia usitatum. Putabat enim Cicero Trebatium jam in Britannia esse, aut mox illuc iturum. Sch.

EPISTOLA VIII.

Ex Cæsaris literis et sua responsione narrat, et modeste reprehendit Trebatium, quod tribunatum recusaverit. (Romæ, anno U. C. 699, mense maio.)

CICERO TREBATIO.

Scripsit ad me Cæsar perhumaniter, nondum te sibi satis esse familiarem propter occupationes suas, sed certo fore. Cui quidem ego rescripsi, quam mihi gratum esset futurum, si quam plurimum in te studii, officii, liberalitatis suæ contulisset. Sed ex tuis literis cognovi præproperam festinationem tuam; et simul sum admiratus, cur tribunatus [1] commoda, dempto præsertim labore militiæ, contempseris. Querar cum Vacerra [2] et Manilio; nam Cornelio [3] nihil audeo dicere [4], cujus tu periculo stultus es, quum te ab eo sapere didicisse profiteris. Quin tu urges istam occasionem et facultatem, qua melior numquam reperietur? Quod scribis de illo Preciano [5] jureconsulto; ego te ei non desino commendare. Scribit enim ipse mihi, te sibi gratias agere debere. De eo quid sit, cura, ut sciam. Ego vestras literas Britannicas exspecto. Vale.

1. *Tribunatus.* Militum: quem Cæsar honorem, cum vacatione militarium onerum Trebatio detulerat. Est autem, ut diximus jam, in castris prima dignitas consulis, altera legatorum, tertia tribunorum militum, quarta præfectorum equestrium turmarum, quinta centurionum, deinceps minorum ordinum. Man.

2. *Vacerra.* Cognomen est romanæ familiæ. Videntur fuisse jurisconsulti, Vacerra, Manilius, Cornelius: ut infra cognoscitur epist. 9. Id. — A Q. Cornelio Maximo Trebatius jus civile didicerat. L. 2, § 45, ff. de orig. jur. Ed.

3. Alii, «de Cornelio». J. V. L.

4. *Nihil audeo dicere.* Ne magistrum offendam, reprehenso discipulo. A Cornelio jus civile Trebatius didicerat; ut, sine præceptoris culpa, stultus esse non posset. Digest. lib. I, tit. 2. Man.

5. *De illo Preciano.* Qui erat apud Cæsarem gratiosior, ut videtur, quam Trebatius; quum ipsum Trebatium ei Cicero commendet. Idem.

EPISTOLA IX.

Literarum officium a Trebatio requirit; monet, ne reditum in Urbem præpropere cupiat. (Romæ, anno U. C. 699, mense sextili.)

M. CICERO TREBATIO.

JAMDIU ignoro, quid agas; nihil enim scribis; neque ego ad te his duobus mensibus scripseram. Quia cum Quinto, fratre meo, non eras, quo mitterem, aut cui darem, nesciebam. Cupio scire, quid agas, et ubi sis hiematurus. Equidem velim cum Cæsare; sed ad eum propter ejus [occupationes[1]] nihil sum ausus scribere. Ad Balbum[2] tamen scripsi. Tu deesse tibi noli. Serius potius ad nos, dum plenior. Quod huc properes, nihil est, præsertim Battara[3] mortuo: sed tibi consilium non deest. Quid constitueris, cupio scire. Cn. Octavius, an Cn. Cornelius quidam[4] est, tuus familiaris, summo genere natus, terræ filius: is me, quia

1. *Occupationes.* Hæc vox in nullis paullo antiquioribus libris, nedum vetustissimis, exstat. Deinde videtur non satis digna causa esse quæ retraheret Ciceronem a scribendo, occupationes Cæsaris. Nam sæpe ad eum Cicero scribebat, quum ille mirifice Ciceronis literis delectaretur, et ipsas omni ratione eliceret: nec ea tempestate ullo majore negotio impediebatur, ut cavere deberet, ne ob id illi molestus esset. Nec tamen tantum temporis in legendis amicorum literis collocatur, ut non quivis occupatissimus se ab illis de omnibus rebus certiorem fieri velit. Majus igitur quidquam esse putavi quod Ciceronem ab instituto suo deduceret: et putarim *propter ejus luctum* legendum esse. Constat enim hoc tempore Cæsaris filiam mortuam esse, quæ Pompeio nupta erat, Juliam scilicet. Dicit etiam Cic. lib. III, ep. ad Q. Fr. se ad Cæsarem non scripsisse *propter ejus luctum*, de obitu filiæ intelligens. VICT. —Verum hoc mense filia Cæsaris nondum videtur decessisse. SCH.

2. *Ad Balbum.* Ut per eum Cæsari Trebatium iterum commendaret. ID.

3. *Battara.* Ignotum nomen, quod e MSS aliquot receptum est. Olim legebatur *Vacerra*, quod recipit Sch. Vid. epist. super. ED.

4. *Cn. Octavius, an Cn. Cornelius quidam.* Notat hominis ignobilitatem, cujus prope certum nomen ignoretur.

scit tuum familiarem esse, crebro ad cœnam invitat. Adhuc non potuit perducere; sed mihi tamen gratum est. Vale.

Propterea cum ironia subjunxit, « summo genere natus »; et, « Terræ filius »: quod in obscurissimi loci homines confertur. Lusit in eumdem Octavium epist. 16: « Oro te, quis tu es? » MAN.—De Cn. Octavio, inf. ep. 16. ED.

EPISTOLA X.

Per jocum agitat, quod scripserat Trebatius, se Cæsari valde jurisconsultum videri: et timiditatis arguit, qui in Britanniam navigare recusaverit: et ut de fructu commendationis ad Cæsarem, et omnibus rebus suis scribat plura, admonet. (Romæ, anno U. C. 699, mense sextili.)

M. CICERO TREBATIO S. D.

LEGI tuas literas: ex quibus intellexi, te Cæsari nostro valde jureconsultum videri. Est quod gaudeas, te in ista loca venisse, ubi aliquid sapere viderere. Quod si in Britanniam quoque profectus esses; profecto nemo in illa tanta insula peritior te fuisset. Verumtamen (rideamus, licet; sum enim a te invitatus) subinvideo tibi, ultro te etiam arcessitum ab eo, ad quem ceteri, non propter superbiam ejus, sed propter occupationem, adspirare non possunt. Sed tu in ista epistola nihil mihi scripsisti de tuis rebus: quæ mehercule mihi non minori curæ sunt, quam meæ. Valde metuo, ne frigeas[1] in hibernis. Quamobrem camino luculento[2] utendum censeo: idem Mucio[3] et Manilio pla-

1. *Ne frigeas*. Ne per hiemem parum commodis tuis servire possis. J. F. GRON.—Cicero Trebatium, quasi mollem, jocose carpit. ED.

2. *Camino luculento*. Quasi de vero frigore loquutus est. Sed et allegoricus sensus est: Eam hibernorum partem eligas, ubi frigus, hoc est, paupertatem, camino luculento, id est, fructibus provincialibus pellere possis. J. F. GRON.

3. Alii, « et Mucio ». J. V. L.

cebat: præsertim qui sagis non abundares. Quamquam vos nunc istic satis calere [4] audio. Quo quidem nuntio valde mehercule de te timueram. Sed tu in re militari multo es cautior [5], quam in advocationibus; qui neque in Oceano natare volueris, studiosissimus homo natandi, neque spectare essedarios [6], quem antea ne andabatam quidem [7] defraudare poteramus. Sed jam satis jocati sumus. Ego de te ad Cæsarem quam diligenter scripserim, tute scis; quam sæpe, ego. Sed mehercule jam intermiseram, ne viderer liberalissimi hominis meique amantissimi voluntati erga me diffidere. Sed tamen his literis, quas proxime dedi, putavi esse hominem commonendum: id feci. Quid profecerim, facias me velim certiorem; et simul de toto statu tuo [8] consiliisque omnibus. Scire enim cupio, quid agas, quid exspectes, quam longum istum tuum discessum a nobis futurum putes. Sic enim tibi persuadeas velim, unum mihi esse solatium, quare facilius possim pati, te esse sine nobis, si tibi esse id emolumento sciam: sin autem id non est; nihil duobus nobis est stultius: me, qui te non Romam attraham; te, qui non huc advoles. Una mehercule nostra vel

4. *Satis calere*. Satis habere negotii.

5. *In re militari multo es cautior*. A præliis attingendis multo melius tibi caves, quam aliis cavere soles adhibitus in contractibus et testamentis signandis. Non ob inscitiam Trebatii, ut rustice Manutius, sed quia plerumque accidit, utcumque caveant jurisconsulti, tamen ne sic quidem esse tutos. J. F. Gron.

6. *Spectare essedarios*. Britannos ex essedis prœliantes. Sed loquitur, ut de gladiatoribus essedariis, de quibus Lips. XI Saturnal, 12. Idem.

7. *Ne andabatam quidem*. Qui adeo delectaris spectaculis amphitheatralibus et muneribus gladiatorum, ut ne andabatis quidem, in quibus minima voluptas est, introductis abesse spectaculo velis. Andabatæ oculis obsutis cæci pugnabant. Unde proverbium, « andabatarum more pugnare », in illos, qui litigant de re, quam ambo non intelligunt. Idem. — Multi legunt *andabata*, frustra, quum sit apud Non. e Varr. I, 95, « æs defraudasse cauponem ». J. V. L. — Sch. habet: « ne andabata q. fraudare », male. Ed.

8. *Tuo* desideratur in multis MSS. J. V. L.

severa, vel jocosa congressio, pluris erit, quam non modo hostes[9], sed etiam fratres nostri Ædui. Quare omnibus de rebus fac ut quam primum sciam:

Aut consolando[10], aut consilio, aut re juvero.

9. *Non modo hostes.* Non dicam hostes: patet enim congressionem nostram esse jucundissimam, hostes autem formidabiles, et permolestos: sed ipsi Ædui, fratres nostri, quorum consuetudine delectamur. Ædui fratres populi rom. cognita eorum fide, vocati sunt. Tacitus lib. XI: « Primi Ædui senatorum in Urbe jus adepti sunt. Datum id fœderi antiquo, et quia soli Gallorum fraternitatis nomen cum populo romano usurpant ». Man. — Vulgo scribitur *Hædui*, vel *Ædui:* sed in nummis priorum temporum, *Edui.* Vide Plinium Harduini, novissimæ editionis tom. I, pag. 225. Vict. — Male ex his conjicit Ernest. Æduos jam defecisse. Ed.

10. *Aut consolando.* Terentii senarius. Heautont. I, 1, 34.

EPISTOLA XI.

Jocatur primum de interregnis; deinde suadet, si e re sua sit, maneat apud Cæsarem: sin minus, Romam se recipiat. (Romæ, anno U. C. 700.)

CICERO TREBATIO.

Nisi ante Roma profectus esses, nunc eam certe relinqueres. Quis enim, tot interregnis[1], jureconsultum desiderat[2]? Ego omnibus, unde petitur[3], hoc consilii

1. *Tot interregnis.* Quot interregna fuerint eo anno, facile inveniet, qui Dionem et Pedianum attente legerit. Quorum ille lib. XL scripsit, eo anno, quo Calbinus et Messalla consulatum gessere, Urbem sine magistratibus fuisse per sex menses: Pedianus autem interregni dies non plures quinque fuisse tradidit. Sunt igitur hac ratione interregna XXXVI in sex mensibus. Duo sunt præterea, quæ docet idem Pedianus, non omittenda, ut arbitror: unum interregem non nisi a senatoribus patriciis, et ipsum patricium, prodi solitum; quod et Cicero pro domo sua dixit: alterum, ut ab eo, qui primus interrex esset proditus, comitia haberentur, moris non fuisse. Man.

2. *Desiderat.* Vere. Nam interrex jus non dicit. Cessat igitur opera jurisconsultorum: et justitium in Urbe tam diu est, quamdiu interregnum. Hactenus Cicero vere et serio, reliqua jocans. Idem.

3. *Omnibus, unde petitur.* Est pro-

dederim, ut a singulis interregibus binas advocationes postulent[4]. Satisne tibi videor[5] abs te jus civile didicisse? Sed heus tu, quid agis? ecquid fit? video enim, te jam jocari per literas. Hæc signa meliora sunt, quam in meo Tusculano[6]. Sed quid sit, scire cupio. Consuli quidem te a Cæsare scribis; sed ego tibi ab illo consuli mallem. Quod si aut fit, aut futurum putas, perfer istam militiam, et permane: ego enim desiderium tui

pria jurisconsultorum formula. Sic appellabatur alter litigatorum, qui nimirum in jus vocatus erat in judicio privato, sicuti is, qui in jus vocabat, dicebatur *petitor*, sive *actor*, quoniam ab eo, cui litem intendebat, petebat aliquod plerumque dicere aut facere oportere. Cic. pro Mur. « Quid huic tam loquaciter litigioso responderet ille unde petebatur, non habebat ». Cato: « Si quid alter ab altero peteret, si ambo pares essent, sive boni, sive mali essent, qui duo res gessissent, ubi testes non interessent, illi, unde petitur, potius credendum esse ». Terent. Prolog. Eunuch. vs. 10: « Atque in Thesauro scripsit, causam dicere Prius unde petitur, aurum quare sit suum, Quam ille qui petit, unde is sit thesaurus sibi ». *Unde petitur* est, *a quo petitur*. Cic. in Verr. III: « Ille autem, unde ablatum est, judicio suum recuperare nullo modo possit ». Liv. lib. V: « Unde minime quis crederet accepta calamitas ». Gron. lib. IV Obs. cap. 11.

4. *Binas advocationes postulent*. Est et hoc loquendi genus ex jurisconsultorum schola. Proprie enim unde petitur *postulare advocationem* dicebatur, quum, postquam petitor actionem edidisset, peteret a prætore tempus deliberandi velitne stare judicio, an facere quod petitor postulabat. Hoc tempus ideo dicebatur *advocatio*, quia tum amicos suos convocabat, cum quibus deliberabat unde petitur, num velit causam excipere ac jure experiri, necne. Hi dicebantur *advocati* proprie, et tempus *advocatio*. Senec. proœm. lib. IV Controv. « Tanta illi perturbatio fuit, ut advocationem peteret ». Hinc *advocatio* pro quavis mora. Senec. Consol. ad Marc. c. 10: « Nihil de hodierna die promittitur: nimis magnam advocationem dedi: nihil de hora ». Et *advocare* est moras nectere. Plin. lib. V, epist. 8: « Ideoque interim veniam, ne a forensibus verbis recedam, advocandi peto », hoc est, moras nectendi. Id.

5. *Satisne tibi videor*. Non intelligis me loqui etiam posse ut jurisconsulti? nec frustra fuisse nostram consuetudinem, quum per eam mihi jam adhæserit aliquid de vestro jure civili. Erat autem genus interrogandi frequens antiquis per *satin'* vel *satisne*. Plaut. Amphitr. II, 2, 1: « Satin' parva res est voluptatum in vita? » Epid. V, 2, 1: « Satin' illic homo ludibrio nos habet? » Mostell. I, 1, 73: « Satin' abiit, neque, quod dixit, flocci existumat? » Sic « Satin' salvæ? » Terent. Eunuch. V, 6, 8. Liv. I, 58, et XLI, 8. J. F. Gron. — *Tibi* deest in aliquot MSS. J. V. L.

6. *Hæc signa meliora sunt, quam*

spe tuorum commodorum consolabor. Sin autem ista sunt inaniora, recipe te ad nos. Nam aut erit hic aliquid aliquando, aut, si minus, una mehercule collocutio nostra pluris erit, quam omnes Samarobrivæ[7]. Denique, si cito te retuleris, sermo nullus erit: si diutius frustra abfueris, non modo Laberium[8], sed etiam sodalem nostrum Valerium[9] pertimesco. Mira enim persona induci[10] potest Britannici jureconsulti.

Hæc ego non rideo, quamvis tu rideas; sed de re severissima tecum, ut soleo, jocor. Remoto joco, tibi hoc amicissimo animo præcipio, ut, si istic mea commendatione tuam dignitatem obtinebis, perferas nostri desiderium, honestatem et facultates tuas augeas; sin autem ista frigebunt, recipias te ad nos. Omnia tamen, quæ vis, et tua virtute profecto, et nostro summo erga te studio consequere.

in meo Tusculano. Ludit in *signorum* significatione duplici. Nam et significationes notat, et statuas, quibus Tusculanum ornaverat, et quarum emptio ei æs alienum conflaverat. Vid. epist. 23 hujus libri. Græv.

7. *Samarobrivæ*. In aliis vero *Samarobrigæ*, metropolis Ambianorum in Gallia Belgica. Hodie *Amiens*. Sic autem recte scribitur in melioribus libris; *Briva* enim et *Briga* sunt antiqua vocabula gallica, quæ pontem significant. Hinc *Samarobriva* est pons Samaræ fluvii, qui per illam urbem transit. *Samara* est fluvius, qui Ptolemæo Phrudis, in Notitia Imperii *Sombrica* dicitur, hodie *la Somme*. Idem.—Ejus urbis mentio fit inf. ep. 12 et 16. Ed.

8. *Laberium*. Poetam mimis scribendis mordacem, de quo Gellius, Suetonius, Macrobius. Cujus mimos non «ut pulchra poemata» miratur Horat. Sat. ult. lib. II.

9. *Valerium*. Volunt L. Valerium jurisconsultum, ad quem scribit lib. I, ep. 10, et Appio commendat III, 1: quem si accipimus, quare eum pertimescat, ignoramus. Si Valerium Catullum, quem nolunt, facilis est explicatio, nempe ne is epigrammate Trebatium traducat; et eum fuisse amicum Ciceronis apparet ex epigr. L: «Disertissime Romuli nepotum, Quot sunt, quotque fuere, Marce Tulli». J. F. Gron.

10. *Persona induci*. Fingi in mimo, vel epigrammate, aut proponi. Idem.

EPISTOLA XII.

Per jocum exagitat Epicureos, et ipsum Trebatium, quem Epicureum factum esse Pansa narraverat. (Romæ, anno U. C. 700.)

CICERO TREBATIO.

Mirabar, quid esset, quod tu mihi literas mittere intermisisses. Indicavit mihi Pansa meus, Epicureum te esse factum [1]. O castra præclara [2]! Quid tu fecisses, si te Tarentum [3], et non Samarobrivam misissem? Jam tum mihi non placebas, quum idem intuebare, quod et Seius [4] familiaris meus. Sed quonam modo jus civile defendes [5], quum omnia tua causa facias, non civium? Ubi porro illa erit formula fiduciæ [6], « ut inter bonos « bene agier [7] oportet? » Quis enim est, qui facit nihil, nisi sua causa [8]? Quod jus statues communi dividun-

1. *Epicureum te esse factum.* Te sectam Epicuri adamasse, id est, te omnia referre ad tui ipsius utilitatem. Erat enim dogma Epicuri, sapientem omnia facere propter sese. Qua sententia abutebantur, qui se juvabant damno et publico et alieno. Supra lib. III, ep. 9. J. F. Gron.

2. *O castra præclara!* In quibus scilicet homines Epicurei et voluptarii sunt. Idem.

3. *Tarentum.* Mollem civitatem, nequitiæque deditam. Horat. Serm. II, 4: « Pectinibus patulis jactat se molle Tarentum ». Athen. lib. IV solitos dicere Tarentinos ait, aliis laboriosam vitam, sibi voluptariam placere. Man.

4. *Seius.* Sic dedit Græv. Lectio incerta. Alii *Caius*, unde Corradus conjicit *Catius*, Epicureus. Manut. vult *Titus*, ut ad Atticum pertineat. Ed.

5. *Jus civile defendes.* Est enim justitia virtus extra se patens, et magis consulens aliis, quam sibi. Quomodo poteris retinere auctoritatem, tutari locum JC? J. F. Gron.

6. *Formula fiduciæ.* In pignore vel hypotheca constituenda, excludens omnem fraudem. Cic. Offic. III, 17: « Quam illa aurea: ut inter bonos bene agier oportet et sine fraudatione ». Ibidem: « Idque versari in tutelis, societatibus, fiduciis, mandatis, rebus emptis, venditis, conductis, locatis ». Idem.

7. Alii simpliciter, « inter bonos bene agier ». Deinde priscæ editiones habent, « Quis enim est bonus ». J. V. L.

8. *Quis enim est, qui facit nihil, nisi sua causa?* Et abest hoc totum a

do[9], quum commune nihil possit esse apud eos, qui omnia voluptate sua metiuntur? Quomodo autem tibi placebit, Jovem lapidem jurare, quum scias[10], Jovem[11] iratum esse nemini posse? Quid porro fiet populo Ulubrano[12], si statueris, πολιτεύεσθαι[13] non oportere? Quare si plane a nobis[14] deficis, moleste fero; sin Pansæ[15] assentiari commodum est, ignosco. Modo scribe aliquando ad nos, quid agas, et a nobis quid fieri, aut curari velis.

duobus antiquis libris; et mihi quidem satis frigidum videtur. Jam cum superioribus formulæ verbis qui cohæret? Man.

9. *Communi dividundo.* Ubi quod commune esse cœpit (ut si duo rem eamdem emerint, aut duobus idem legatum, eadem hereditas obvenerit) oportet dividi; et adhibeberis jurisconsultus. An suadebis utrique, ut se tantum respiciat, socium fraudet? J. F. Gron. — *Communi dividundo.* Titulus est apud jurisconsultos. Man.

10. *Quum scias. Scias* sine causa suspectum fuit Ernestio. Est enim idem quod, « Quum te scire opineris », respiciturque Epicureorum ratio, qua nihil, ut Corradus vidit, tam verebantur, quam ne de aliqua re dubitare viderentur. Sch.

11. *Jovem.* Jovem lapidem jurare dicebantur juraturi, qui, ut docet Festus, lapidem silicem tenebant, et his verbis jurabant: « Si sciens fallo, tum me Diespiter, salva urbe arceque, bonis ejiciat, uti ego hunc lapidem ». Man.

12. *Ulubrano.* Ulubræ, Latii oppidum; in clientela Trebatii. Infra, epist. 18. — Ulubræ autem non colonia, non municipium, sed præfectura fuit, ut hæc inscriptio a Manutio prolata demonstrat: C. OPPIVS. SP. F. COL. RVFVS PAGI MAGISTER IDEM PRAEFECTVS VLVBRIS IVREDICVNDO. Præfecturæ autem jus romanæ civitatis habebant. Ed.

13. Πολιτεύεσθαι. Rempublicam administrare. Dicebat Epicurus, remp. capessere hominem bene sanum non oportere. Corr.

14. *A nobis.* Academicis.

15. *Pansæ.* Qui et ipse Epicureus est. Epist. 19 lib. XV.

EPISTOLA XIII.

Intermissi literarum officii excusationem affert, quam non accipiente Trebatio, liberius pro more jocatur. (Romæ, anno U. C. 700.)

CICERO TREBATIO.

Adeone me injustum esse existimasti, ut tibi irascerer, quod parum mihi constans et nimium cupidus decedendi viderere, ob eamque causam me arbitrarere literas ad te jamdiu non misisse? Mihi perturbatio animi tui, quam primis literis perspiciebam, molestiam attulit. Neque alia ulla fuit causa intermissionis epistolarum, nisi quod, ubi esses, plane nesciebam. Hic tu me etiam insimulas, nec satisfactionem meam accipis. Audi, Testa[1] mi. Utrum superbiorem te pecunia facit, an quod te imperator consulit? Moriar, ni, quæ tua gloria[2] est, puto te malle a Cæsare consuli, quam inaurari. Si vero utrumque est, quis te feret, præter me, qui omnia ferre possum? Sed, ut ad rem redeam, te istic invitum non esse, vehementer gaudeo; et, ut illud erat molestum, sic hoc est jucundum. Tantum metuo, ne artificium tuum[3] tibi parum prosit. Nam, ut audio, istic[4]

> Non ex jure[5] manu[6] consertum, sed mage[7] ferro
> Rem repetunt.

1. *Testa.* Cognomen Trebatii.

2. *Gloria.* Interdum gloriæ nomen pro inani quodam gloriæ studio sumitur. Man.

3. *Artificium tuum.* Juris civilis prudentia.

4. Alii, « Nam ita audio, istic ». J. V. L.

5. *Non ex jure.* Ennii versus. *Ex jure manu consertum petere* est rem suam petere actione forensi, rei vindicatione. Vid. Gell. XX, 9. Vide et Orat. pro Murena, cap. 14.

6. Alii *manum*, alii *manu'*. J. V. L.

7. *Sed magis ferro.* Abjicitur *s* in *magis*, metri causa. Quod qui igno-

At tu non soles ad vim faciundam adhiberi[8]; neque est[9], quod illam exceptionem in interdicto pertimescas: QUOD TU PRIOR VI HOMINIBUS ARMATIS VENERIS. Scio enim, te non esse procacem in lacessendo. Sed, ut ego quoque te aliquid admoneam de nostris cautionibus[10]: Treviros[11] vites censeo; audio capitales esse. Mallem auro, ære, argento, essent. Sed alias jocabimur.

rabant, fecere *mage*. MANUT. — Sed Manutius tamen et Lambin. ediderunt *mage*.

8. *Adhiberi*. Hoc est, in consilio adhiberi, consuli. Vult autem Lambinus legi, « Et tu non soles ad vim, etc. » Negatio scilicet, quæ debebat, inquit, locari ante verbum *soles*, fuit infra in alienum locum translata, et ante verbum *veneris* collocata. Quod si verum est, ut opinor, interrogandi nota deleatur post *adhiberi*. OLIV.

9. *Neque est*. Jocatur hic Cicero cum Trebatio tamquam cum homine bellica certamina libenter vitante. Numquam, ait, ad te pertinebit illa exceptio, qua prætor in interdicto uti solet, quod tu prior vi hominibus armatis quemquam de possessione dejeceris. Facit enim tua timiditas, ne quem prior lædas. Huic sententiæ videtur illud, « non veneris », adversari: nam exceptio illa non solebat in eum fieri, qui prior vi hominibus armatis non venisset, sed qui prior venisset. Vidit hoc olim Bernardinus Rutilius, putavitque legendum *conveneris*. Alii postea non discedendum a veteribus libris, recte censuerunt: sententiam tamen Ciceronis non omnino (ut arbitror) sunt assequuti. Nam, quod aiunt Ciceronem hoc dicere, non esse Trebatio pertimescendam exceptionem illam, qua utuntur illi ad prætorem, qui quum confessi sint se dejecisse, clamant tamen se non interdicto teneri, nec debere restituere; nam se prius ab adversariis vi hominibus armatis dejectos esse: ego non arbitror exceptione illa eos ad prætorem uti solitos, qui aliquem de possessione dejecerant; sed ipsum prætorem, quum eum, qui dejectus erat, interdicto restitui juberet, excipere solitum esse, nisi is, qui postularet interdum, prior vi hominibus armatis adversarium dejecisset. Quod si probaretur, interdictum ei nullam opem ferebat; sed vetus possessor, donec bis ad exitum pervenisset, in suo statu permanebat. Non dubium est autem, quum ait Cicero, « Quod tu prior vi hominibus armatis non veneris », usitata eum exceptionis verba recitare; sed particulam *non* addit de suo, joci causa, et immutat exceptionis morem, ut Trebatio timiditatis notam inurat: quasi minime prior venisset vi hominibus armatis. MAN.

10. *De nostris cautionibus*. *Nostris*, inquit, jocans; quia jurisconsultorum cautiones erant: et oratorem *cavere* jurisconsulto, mirum videtur. IDEM. — Alii, « de vestris cautionibus ». J. V. L.

11. *Treviros*. Diserte h. l. exponit Petrus Bembus in ep. ad Bernardinum Sandrum, sic: « Quod hodie mane quærenti tibi a me de illis Ciceronis ad Trebatium verbis: « Treviros vites censeo; audio capitales esse. Mallem auro, argento, ære, essent »: respondi

Tu ad me de istis rebus omnibus scribas velim quam diligentissime. A. d. IIII non. mart.

jocum esse et multiplicem, et festivum: qui quidem jocus in antiquis et nummis et scriptoribus deprehenderetur: itaque, quoniam eramus in via, ut neque libros, neque nummos haberemus, rejeci te in alium diem; id ne te diutius torqueat, est ejusmodi, ut joci causa, quod quidem Cicero ad illum scribens more suo fere semper facit, et *Treviri et capitales* in ambigui genere sint posita. Nam, quum videatur monere illum, ut vitet Treviros Galliæ populos: qui capitales bellicosique sint; ludit quum in *Trevirorum*, tum in *capitalium* verbo. Erant enim Romæ magistratus, Triumviri capitales, qui etiam Treviri dicebantur. Sed quoniam hoc ipsum Triumvirum nomen iterum in ambiguo poni poterat, quum essent etiam apud Romanos Triumviri pecuniæ cudendæ: quos ita inscribebant: A. A. A. F. F. hoc est, «auro, argento, ære flando, feriundo»: jocatur iterum in hoc verbo, luditque Cicero, ut mihi quidem videtur, bellissime: addens, «mallem Treviros istos esse pecuniosos, quam bellicosos; ut, Cæsare eos vincente, tu ditesceres». Itaque infert, «mallem esse Treviros auro, argento, ære, quam scilicet capitales». Triumviros autem Treviros solitos dici, Livius satis locuples esse testis potest. Quod vero Triumviri pecuniæ sic, ut dixi, inscriberentur; est apud me nummus æreus perantiquus ita inscriptus, C. PLOTIVS. III. VIR. A. A. A. F. F. Sunt et alii nummi aliorum nominum, ejusdem tamen tituli; quos inspicies, quum voles. Hæc ad te scripsi, quum domum redissem, et nummos ac librum sumpsissem, amore tui admonitus. Vale. Pridie idus junii. M. D. XXXII.»

EPISTOLA XIV.

Familiariter et jocose Trebatium, qui literas nullas miserat, objurgat. (Romæ, anno U. C. 700.)

CICERO TREBATIO.

[1]Chrysippus Vettius, Cyri[2] architecti libertus, fecit, ut te non immemorem putarem mei: salutem enim verbis tuis mihi nuntiarat. Valde jam lautus es, qui gravere literas ad me dare, homini præsertim prope

1. Cod. Græv. prim. «Ad tertias nonas mar. Chr.» Forte hinc eruendum, «A. d. III non. mart.» J.-V. L.

2. *Cyri*. Hic libertus fuit ab archi-

domestico. Quod si scribere[3] oblitus es; minus multi jam, te advocato[4], causa cadent. Sin nostri oblitus es; dabo operam, ut istuc veniam ante, quam plane ex animo tuo effluo[5]. Sin æstivorum timor[6] te debilitat; aliquid excogita, ut fecisti de Britannia[7]. Illud quidem perlibenter audivi ex eodem Chrysippo, te esse Cæsari familiarem. Sed mehercule mallem, id quod erat æquius, de tuis rebus ex tuis literis quam sæpissime cognoscere. Quod certe ita fieret, si tu maluisses benivolentiæ, quam litium jura perdiscere. Sed hæc jocati sumus, et tuo more, et nonnihil etiam nostro. Te valde amamus, nosque a te amari quum volumus, tum etiam confidimus.

tectura nobilis. De quo ad Att. III, 2, et ad Q. Fratr. II, 2: hic obiit eo anno quo P. Clodius occisus est, ipsumque Clodium et Ciceronem reliquit heredem, ut ex orat. pro Milone intelligitur. Ed.

3. *Scribere*. Lusus in verbo *scribere*, quod vel jurisconsultorum est, scripta formula clientibus cavere, vel ad amicos literas dare. Cell. — Pomponius, lib. II, de orig. juris: « Aut judicibus, ait, ipsis jurisconsulti scribebant, aut testabantur, qui illos consuluerant ». Conferatur orat. pro Murena, cap. 9. Scribebant formulas sponsionum, stipulationum, actionum, testamentorum etiam. Nam, Cic. de Orat. « Si tu Scævola omnium testamenta scripseris ». Ed.

4. *Advocato*. Advocatus hic is est, qui per formulas præscripta litigandi forma, cavet iis, a quibus consulitur. *Advocationes* dixit similiter epist. 10. Man.

5. *Effluo*. Ernest. maluisset *effluam*. J. V. L.

6. *Æstivorum timor*. Timor futuri belli, quod æstate renovabatur. Man. — Cavillatur Trebatium, ut imbellem, et sibi a præliorum periculo metuentem. Sch.

7. *Ut fecisti de Britannia*. Ut causatus aliquid fueras, ne cum Cæsare in Britanniam navigares. Cell.

EPISTOLA XV.

Suum absentis Trebatii desiderium declarat, et de C. Matii familiaritate gratulatur. (Romæ, anno U. C. 700.)

CICERO TREBATIO.

Quam sint morosi qui amant, vel ex hoc intelligi potest. Moleste ferebam antea, te invitum istic esse; pungit me rursus, quod scribis esse te istic[1] libenter. Neque enim mea commendatione te non delectari facile patiebar; et nunc angor, quidquam tibi sine me esse jucundum. Sed hoc tamen malo ferre nos[2] desiderium, quam te non ea, quæ spero, consequi. Quum vero in C. Matii[3], suavissimi doctissimique[4] hominis, familiaritatem venisti, non dici potest quam valde gaudeam: qui fac ut te quam maxime diligat. Mihi crede, nihil ex ista provincia potes, quod jucundius sit, deportare. Cura, ut valeas.

1. *Istic.* In Gallia.

2. Schütz delevit *nos*, auctore Ernestio. J. V. L.

3. *C. Matii.* Cujus exstat gravissima ep. lib. XI, 28: apud Cæsarem gratia valuit, ut epist. 12 lib. VI. Man.

4. *Doctissimi.* Quintilian. lib. XII, cap. 6, ait Matium ante quæstoriam ætatem orasse. Columella lib. XII, capp. 4 et 44, scripsisse eum de pistore, coquo, et cellario libros tres. A Gellio quoque et Macrobio laudari video doctrinam Cn. Matii. Sed ibi Cnæus, hic Caius nominatur: ut vel duo Matii fuerint, diverso prænomine, uterque in primis eruditus; vel, si unus fuit, mendum sit in alterutro prænomine. Idem.

EPISTOLA XVI.

Ita laudat Trebatii sapientiam in vitando bellorum discrimine, ut timiditatis simul arguat; et alia per jocum adjungit. (Romæ, anno U. C. 699.)

CICERO TREBATIO.

In Equo Trojano [1] scis esse in extremo, « sero sapiunt [2] ». Tu tamen, mi vetule [3], non sero. Primas illas [4] rabiosulas [5] sat fatuas [6] dedisti. Deinde, quod in Britannia non nimis φιλοθέωρον [7] te præbuisti, plane non reprehendo. Nunc vero in hibernis [8] injectus [9] mihi videris : itaque te commovere non curas. Usquequaque sapere oportet [10]. Id erit telum acerrimum. Ego si

1. *Equo Trojano.* Livii Andronici tragœdia.

2. *Sero sapiunt.* Phryges; qui quum Helenam initio belli reddere noluissent, postea fracti bello velle se eam reddere dixerunt. Inde natum proverbium; de quo Festus. Ed.

3. *Mi vetule.* Amatorie, per jocum.

4. *Primas illas.* Lambinus edidit, « Primum quod illas ». Supple *literas.*

5. *Rabiosulas.* In quibus teneri se Urbis desiderio, et cupere statim aliquid auferre, atque a bello discedere, scripserat Trebatius. Id fuit primum argumentum, cur non sero, sed mature sapere visus est. Alterum, quod in Britanniam ire noluit. Tertium, quod Samarobrivæ diu mansit, nec ullam rei bellicæ partem attigit. Inde jocandi materiam Cicero sumpsit. Man.

6. *Sat fatuas.* Quia quum ivisset in Galliam eo consilio, ut Cæsaris benivolentiam obsequio suo consequeretur, ita statim auferre ab eo pecuniam, et domum redire properabat, quasi non literas commendatitias, verum syngrapham ad eum attulisset. Idem.

7. *Non nimis* φιλοθέωρον. Non valde cupidum spectandi; quia transire in Britanniam noluisti, neque spectare essedarios. Idem.

8. *In hibernis.* Hibernorum tempus nondum erat : sed hibernare Trebatius videbatur, quia se Samarobriva non summovebat. Epist. 11, 12, et hac in extremo. Idem.

9. Alii malunt *intectus*, vel *inlectus*, vel *innexus*, vel etiam, *in lectis.* J. V. L. — *Intectus* est parum vestitus, s. pæne nudus : et hanc scripturam confirmare videtur ep. 10 sup. « valde metuo ne frigeas in hibernis... præsertim qui sagis non abundares », quibus scil. te adversus frigus tegere posses. Sch.

10. *Usquequaque sapere oportet.* Ubique : quod tu facis : qui tibi opti-

foris cœnitarem, Cn. Octavio [11], familiari tuo, non defuissem; cui tamen dixi, quum me aliquoties invitaret: Oro te, quis tu es? Sed mehercules, extra jocum, homo bellus est: vellem eum tecum abduxisses [12]. Quid agatis, et ecquid in Italiam venturi sitis hac hieme, fac plane sciam. Balbus mihi confirmavit, te divitem futurum. Id utrum romano more loquutus sit, bene nummatum te futurum, an, quomodo stoici dicunt, omnes esse divites, qui cælo et terra frui possint; postea videro. Qui istinc veniunt, superbiam [13] tuam accusant, quod negent te percunctantibus respondere. Sed tamen est quod gaudeas : constat enim inter omnes, neminem te uno Samarobrivæ juris peritiorem esse.

me caves, nec periclitari, quamquam sis in bello, de vita vis. MANUT. — Schütz hæc verba, « Usquequaque... acerrimum », judicat esse octonarium trochaicum ex aliquo tragico desumptum. J. V. L. —*Telum*. Summum est in sapientia præsidium. Serio videtur hoc dicere, sed jocatur: quasi dicat: næ tu rationem tuendæ salutis tuæ optimam iuivisti; et, quod alii telis acerrimis, id tu sapientia tua consequeris. MAN.

11. *Cn. Octavio*. Supra, epist. 9.

12. *Abduxisses*. Nondum a joco discedit, quamquam dixerit *extra jocum*. Nam *abduxisses* videtur esse, tecum duxisses, ut hominem bellum, voluptatis et lætitiæ tuæ causa; sed valet, ut hominem ineptum, quo minime delectamur. MAN.

13. *Superbiam tuam*. Non quod superbus esset, sed quod a nemine consuleretur. Idem jocus epist. 10 lib. I. IDEM.

EPISTOLA XVII.

Urbis desiderium quod deposuerit, gratulatur, et ut Cæsaris amicitiam faciat pluris, monet, quam fructuosam fore pollicetur. (Romæ, anno U. C. 699, mense octob.)

CICERO TREBATIO S. D.

Ex tuis literis, et Quinto fratri[1] gratias egi, et te aliquando collaudare possum, quod jam videris certa aliqua in sententia constitisse. Nam primorum mensium literis tuis vehementer commovebar, quod mihi interdum (pace tua dixerim) levis in Urbis urbanitatisque desiderio, interdum piger, interdum timidus in labore militari, sæpe autem etiam, quod a te alienissimum est, subimpudens[2] videbare. Tamquam enim syngrapham ad imperatorem, non epistolam attulisses; sic, pecunia ablata, domum redire properabas: nec tibi in mentem veniebat, eos ipsos, qui cum syngraphis venissent Alexandriam[3], nummum adhuc nullum auferre potuisse. Ego, si mei commodi rationem ducerem, te mecum esse maxime vellem. Non enim mediocri afficiebar vel voluptate ex consuetudine nostra, vel utilitate ex consilio atque opera tua. Sed quum te ex adolescentia tua in amicitiam et fidem meam contulisses, semper te non modo tuendum mihi, sed etiam augendum atque ornandum putavi. Itaque

1. *Quinto fratri.* Qui tum erat Cæsaris Imperatoris legatus in Gallia.

2. Olim, « alienissimus et subimpudens »; quod multos etiam nunc præferre non miror. J. V. L.

3. *Alexandriam.* Ut a Ptolemæo, Alexandrino rege, pecuniam suam ei Romæ creditam exigerent. Jocatur Cicero in re vera: ut ex orat. pro Rabirio Postumo, in qua etiam syngraphæ in Albano Pompeii factæ nominantur, satis constat. Oliv. — Iidem Ptolemæi creditores significantur, I, 1. — Male Lamb. somniavit *Alexiam*.

quoad opinatus sum, me in provinciam[4] exiturum, quæ ad te ultro attulerim, meminisse te credo. Posteaquam mea mutata ratio est, quum viderem, me a Cæsare honorificentissime tractari, et unice diligi, hominisque liberalitatem incredibilem et singularem fidem nossem: sic ei te commendavi et tradidi, ut gravissime diligentissimeque potui. Quod ille ita et[5] accepit, et mihi sæpe literis significavit, et tibi et verbis et re ostendit, mea commendatione sese valde esse commotum. Hunc tu virum nactus, si me aut sapere aliquid, aut velle tua causa putas, ne dimiseris: et, si qua te forte res aliquando offenderit, quum ille aut occupatione, aut difficultate tardior tibi erit visus, perferto, et ultima exspectato; quæ ego tibi et jucunda, et honesta præstabo. Pluribus te hortari non debeo: tantum moneo, neque amicitiæ confirmandæ clarissimi ac liberalissimi viri, neque uberioris provinciæ, neque ætatis magis idoneum tempus, si hoc amiseris, te esse ullum umquam reperturum. Hoc, quemadmodum vos[6] scribere soletis in vestris libris, idem Q. Cornelio[7] videbatur. In Britanniam te profectum non esse gaudeo, quod et labore caruisti, et ego te de rebus illis[8] non audiam. Ubi sis hibernaturus, et qua spe, aut conditione, perscribas ad me velim.

4. *In provinciam.* Vid. sup. ep. 5.

5. Sic MSS et vett. edd. Deleverunt voculam *et* post Ernestium multi. J. V. L. — *Ita accepit* potest referri ad antecedentia sic, « quod ille ita accepit, ut accipere debebat, pro eo, quod ego te gravissime et diligentissime commendaveram ». Sch.

6. *Vos.* Jurisconsulti. Exempla non tot quin plura in Pandectis.

7. *Q. Cornelio.* Trebatii magistro. Conf. ep. 8 supra. Ed.

8. *Te de rebus illis.* Magnifice et insolenter referentem « non audiam », cum fastidio. Sed festive jocatur. Corr.

EPISTOLA XVIII.

Laudat constantiam Trebatii, qui permanere in provincia apud Cæsarem constituerat. Jocatur in ejus parcimonia, quia scripserat in palimpsesto. (De Pomptino, anno U. C. 700, mense aprili.)

CICERO TREBATIO S. D.

Accepi a te aliquot epistolas uno tempore, quas tu diversis [1] temporibus dederas : in quibus me cetera delectarunt [2]. Significabant enim, te istam militiam jam firmo animo ferre, et esse fortem virum et constantem. Quæ ego paullisper in te ita desideravi, non imbecillitate animi tui, sed magis, ut desiderio nostri te æstuare putarem. Quare perge, ut cœpisti : forti animo istam tolera militiam. Multa, mihi crede, assequere. Ego enim renovabo commendationem; sed tempore. Sic habeto, non tibi majori esse curæ, ut iste tuus a me discessus quam fructuosissimus tibi sit, quam mihi. Itaque, quando vestræ cautiones infirmæ sunt, Græculam tibi misi cautionem [3] chirographi mei. Tu me velim de ratione Gallici belli certiorem facias. Ego enim ignavissimo cuique maximam fidem habeo. Sed, ut ad epistolas tuas redeam, cetera belle : illud

1. *Diversis*. Eodem tamen exemplo.

2. *Cetera delectarunt*. Hoc pendet usque ad illud, quod est infra, « Cetera belle : illud miror ». Man.

3. *Græculam tibi misi cautionem*. Puto sensum esse, Commendavi te Cæsari literis græce scriptis. Vict. — Ego potius crediderim epistolam esse eam ipsam latinam, quam ad Trebatium mittit suo chirographo scriptam, quam « Græculam cautionem » vocat propter græcam fidem, de qua apud Plautum in Asinaria. Ut enim græca fides certa est, sic græca cautio certa, firmaque intelligenda est. Nam in cautionibus nostram obligamus fidem, ut Cicero suam ea epistola obstringit, quum promittat Trebatium multa assecuturum. Turneb. Advers. XII, 18. — Schütz autem hæc intelligit de poemate græcis versibus in laudem Cæsaris conscripto, et cum ep. Trebatium

miror : quis solet eodem exemplo[4] plures dare, qui sua manu scribit? Nam quod in palimpsesto[5], laudo equidem parcimoniam : sed miror, quid in illa chartula fuerit, quod delere malueris [quam hæc scribere[6]]; nisi forte tuas formulas. Non enim puto te meas epistolas delere, ut reponas tuas. An hoc significas, nihil fieri? frigere te? ne chartam quidem tibi suppeditare? Jam ista tua culpa est, qui verecundiam tecum extuleris[7], et non hic nobiscum reliqueris. Ego te Balbo, quum ad vos proficiscetur, more romano commendabo. Tu, si intervallum longius erit mearum literarum, ne sis admiratus. Eram enim abfuturus mense aprili.

iterum commendante conjuncto. Ed.

4. *Quis solet eodem exemplo.* Miror, inquit, quum tua manu scribas, eodem exemplo plures a te epistolas mitti. Hinc licet conjicere, epistolas illas, quas Cicero se diversis temporibus accepisse dixit, eodem exemplo omnes fuisse. Man.

5. *In palimpsesto. Palimpsestus* membrana fuit iterum abrasa, ut aliquid rursus in ea scriberetur. Idem. — Vox e græco profecta; πάλιν, *iterum*, ψάω, *rado*.

6. *Quam hæc scribere.* Hoc totum, sive, « quam hæc scribere », sive « quam exscribere », sive « quam hæc non scribere » (nam varie in libris vulgatis legitur); delendum curavi. Est enim ex annotatione natum, et ex ora libri in contextum verborum Ciceronis invectum, quod et antea Mureto venit in mentem. Lambin. — Difficilis admodum hic locus et corruptus videtur, quem nos quum explicuerimus, deinde emendabimus. Primum igitur Trebatius epistolam ad Ciceronem in palimpsesto exararat, quam post in charta pura descriptam (nam in palimpsesto etiam alia erant) ad Ciceronem daret. Ac similiter Cicero fecisse se, extrema epist. lib. IX ostendit, cujus hoc est initium, « Accubueram hora nona, quum ad te harum exemplum in codicillo exaravi ». Hoc ergo quum fecisset primum Trebatius, postea mutato describendi consilio, vel ignavia, vel avaritia impulsus, palimpsestum ipsam ad Ciceronem misit, quum ea, quæ præter epistolam erant ibi perscripta, delevisset. Id enim facere maluerat quam hanc exscribere. Nam hoc vult his verbis indicare Cicero. Jam quod ad scripturam attinet, primum qui tria hæc verba « quam hæc scribere » plane tollunt, imperitissime faciunt et audacissime. Ac si sic licebit nobis, quidquid in Cicerone vel poeta aliquo non assequimur, tamquam nothum perfodere, facillimam nobis ad omnium scriptorum explicationem sternemus viam. Rectius longe Manutius « quam exscribere » legendum putavit. Id quod tamen nondum prorsus verum est. Cur enim non potuerit Trebatius etiam, quæ exscripserat, delere? Nos ita : « quam hæc exscribere ». Man.

7. *Tecum extuleris.* Nam, si eam

Has literas scripsi in Pomptino, quum ad villam Metrilii Philemonis devertissem : ex qua jam audieram fremitum clientium meorum [8], quos quidem tu mihi conciliasti. Nam Ulubris honoris mei causa vim maximam ranunculorum se commosse constabat. Cura, ut valeas. VI idus april. de Pomptino.

Epistolam tuam, quam accepi ab L. Arruntio, conscidi innocentem. Nihil enim habebat, quod non vel in concione recte legi posset. Sed et Arruntius ita te mandasse[9] aiebat, et tu adscripseras. Verum illud esto. Nihil te ad me postea scripsisse demiror, præsertim tam novis rebus.

tecum non attulisses, sine verecundia peteres; nunc, quia te pudor a petendo deterret, nihil accipis. MAN.

8. *Fremitum clientium meorum.* Coaxationem ranarum in paludibus Pomptinis profectarum (ut fingit) ex Ulubrano, quod oppidum Ciceroni commendaverat Trebatius, effeceratque ut nescio quam eorum causam apud senatum ageret. J. F. GRON.

9. *Mandasse.* Non jussisse, sed rogasse, ut mihi diceret. ERN.

EPISTOLA XIX.

Antonio post Cæsaris necem remp. turbante, Cicero desperans libertatem, in Græciam abire constituit. In quo itinere Topicorum librum scripsit, eumque Trebatio misit ab Rhegio, ubi et hæ literæ sunt datæ, de usu et interpretatione ejus libri docentes. (Rhegii, anno U. C. 709, mense quintili.)

CICERO TREBATIO S.

VIDE, quanti apud me sis; etsi jure id quidem : non enim te amore vinco. Verumtamen quod præsenti tibi prope subnegaram, non tribueram [1] certe, id absenti

1. MSS aliquot, « subnegarem, tribuerem », quod plures editores recepere; intelligitur vero e prooemio Topicorum, veterem præstare lectionem. J. V. L.—Nostram lectionem jamdudum Corr. et Manut. probaverant.

debere non potui [2]. Itaque, ut primum Velia [3] navigare cœpi, institui Topica Aristotelea conscribere, ab ipsa urbe commonitus, amantissima tui. Eum librum tibi misi Rhegio, scriptum, quam planissime [4] res illa scribi potuit. Sin tibi quædam videbuntur obscuriora, cogitare debebis, nullam artem literis, sine interprete, et sine aliqua exercitatione percipi posse. Non longe abieris [5]. Num jus civile vestrum ex libris cognosci potest? qui quamquam plurimi sunt, doctorem tamen unum quem desiderant [6]. Quamquam tu si attente leges, si sæpius, per te omnia consequere, ut certe intelligas. Ut vero etiam ipsi tibi loci, proposita quæstione, occurrant, exercitatione consequere. In qua quidem nos te continebimus [7], si et salvi redierimus, et salva ista offenderimus. v kal. sext. Rhegio.

2. *Absenti debere non potui.* Hoc est, volui persolvere. Manut. — Sic etiam loquutus est Cicero Tuscul. II, cap. ult.

3. *Velia.* Urbs fuit Lucaniæ ad Pæstanum sinum, ad quam est portus Velinus. Græv.

4. Alii, *plenissime.* J. V. L.—Non hic quæritur de absolutione et plenitudine operis; sed de perspicuitate : quo pertinent etiam quæ sequuntur. *Planissime* verum esse, ex eo perspicitur, quod Cicero addit : « Sin tibi quædam videbuntur obscuriora ». Sch.

5. *Non longe abieris.* Non longe petantur exempla.

6. *Unum quem desiderant.* Malunt multi, e quibus Sch. *usumque.* J. V. L. — Corradus legit, *lumenque.* Grævius e MSS *unum quem*, quod probavit Benedict. Ed.

7. *In qua nos te continebimus.* Ego tibi præceptor ero. Verbum proprium de magistris. Petron. « Nondum juvenes declamationibus continebantur ». Gell. XIX, 1 : « Non parva virum auctoritate, satisque attente discipulos juvenes continentem ». J. F. Gron.

EPISTOLA XX.

De Veliensium in Trebatium amore significat : et ne paternas possessiones vendat, perfugium miseris temporibus futuras, admonet. Scripta ante superiorem, ut dies adscripta ostendit. (Veliis, anno U. C. 709, mense quintili.)

CICERO TREBATIO S. D.

Amabilior mihi Velia fuit, quod te ab ea sensi amari. Sed quid ego dicam te; quem quis non amat? Rufio, medius fidius, tuus [1] ita desiderabatur, ut si esset unus e nobis. Sed ego te non reprehendo [2], qui illum ad ædificationem tuam traduxeris. Quamquam enim Velia non est vilior, quam Lupercal [3], tamen istuc malo [4], quam hæc omnia. Tu, si me audies, quem soles, has paternas possessiones tenebis : nescio quid enim Velienses verebantur [5]; neque Heletem [6], nobilem amnem, relinques, nec Papirianam [7] domum deseres. Quam-

1. *Rufio... tuus.* Rufionem Trebatii gentilem fuisse, didici ex hoc antiquo lapide, qui est Romæ ad portam Latinam : « C. Vibivs. C. F. Macer. C. Trebativs. Rvfio. facivnd. cvravervnt ». Man.

2. *Te non reprehendo.* Utcumque illi eum requirant, tu bene fecisti, quod illum pellexisti Romam, ut præsit domui struendæ, quam paras in Lupercali. J. F. Gron.

3. *Lupercal.* Locus in urbe Roma, sic appellatus a Lupercali sive fano Panis Luperci. Varro de Ling. Lat. IV, 24 : « Luperci, quod Lupercalibus in Lupercali sacra faciant ». Vide et Justin. XLIII, 1. Idem.

4. *Tamen istuc malo.* Nempe ut domus tibi sit, in qua nobiscum vivas Romæ. Idem. — Schütz conjicit, « tamen istic malo te, quam hic hiemare ». J. V. L.

5. *Verebantur.* Ne forte tu possessiones Velinas venderes. Sch.

6. *Heletem.* Strabo in initio VI libri, ubi de omni illa ora agit, plures sententias adducit, unde *Velia* a Græcis *Helea* appellata esse possit, nonnullosque tradit ab *Helete* fluvio ei nomen inditum voluisse. Stephanus inde nomen illam accepisse affirmat. Vict. — Alii, *Haletem.* — Fluvius est in Lucania. Ed.

7. *Papirianam.* Emptam de Papirio quodam a Trebatio, vel ab ejus patre. Man.

quam illa quidem habet lucum [8], a quo etiam advenæ teneri solent : quem tamen si excideris, multum prospexeris. Sed in primis opportunum videtur, his præsertim temporibus, habere perfugium, primum eorum urbem, quibus carus sis; deinde tuam domum, tuosque agros, eaque remoto, salubri, amœno loco; idque etiam mea interesse, mi Trebati, arbitror.

Sed valebis, meaque negotia videbis, meque, diis juvantibus, ante brumam exspectabis. Ego a Sext. Fadio, Niconis discipulo, librum abstuli, Νίκωνος [9] περὶ πολυφαγίας. O medicum suavem, meque docilem ad hanc

8. *Lotum*. Nos antiquos codices in hoc etiam sequuti sumus, quos incorruptos esse censemus. De *lotorum* nobilitate, et quam jucunda earum opacitas esset, quantique olim in domibus æstimarentur, Plinius docet in libri XVII procemio. Polybius a se visam in Attica describit lib. XII histor. quem locum, quia nondum integer vulgatus est Polybius, leges apud Athenæum Δειπνοσοφιστῶν lib. XII, qui totam verbis ipsius hujus arboris descriptionem persequitur. Nam qui *lucum* emendarunt, deceptos esse putamus. Impium enim Ciceronis consilium fuisset; quum enim sacri essent luci, non sine ingenti piaculo et scelere incidi poterant : domusque privata non luci erat capax, quum *loti*, deliciarum causa, summa arte in domibus colerentur; advenæ autem raram arborem visebant, et ejus jucundo aspectu tenebantur : propter quam rem jocans (ut arbitror) jubet ipsum lotum illam exscindere, quia sibi esset sumptus causa, quum sæpe hospitum domus plena esset. Nam in verbo illo *prospexeris* ambiguum sensum esse puto. Videtur enim dicere, « si lotum excideris », majus cæli spatium aspicies : illa enim sua capacitate prospectum impedit, et luminibus obstruit : quum dicat, Rebus tuis consules, minores enim sumptus facies, non enim causa erit advenis, cur domum tuam frequentent. Et omnia hæc facete et cum joco, ut consuevit. Fere enim semper cum eo jocatur. Adversatur solum antiquæ lectioni, quod *lotum* feminino genere alii auctores appellarunt, quum ipse masculino usurpet : quare accurate considerandum est, vitiumne ea parte vetus habeat, sive eo genere contra plurimorum morem, quod vix verisimile est, Cicero appellare lotum voluerit. VICT. — Ne genus obstaculo nobis sit ad hanc lectionem approbandam, pluribus docet Sanctius in Minerva, quem consule. GRÆV. — *Prévost* tamen, cui adsentit J. V. L. dedit *lucum* : nec obstat, quod lucum excidere nefas erat. Sæpe enim apud poetas occurrit « Lucus erat sacer »; unde conjici potest non omnem *lucum* esse sacrum. Alia denique lectio *lacum* minus probanda : quis enim umquam dixit *excidere* lacum ? ED.

9. Νίκωνος. Niconis, *de edacitate*. In illo, opinor, libro documenta ine-

disciplinam! Sed Bassus noster me de hoc libro celavit: te quidem non videtur[10]. Ventus increbrescit. Cura, ut valeas. XIII kal. sext. Velia.

rant, quo modo, incolumi valitudine, plurimum edi posset. MAN.

10. *Te quidem non videtur.* Ita sine metu morbi largiter edere et ex lectione illius libri profecisse videris. J. F. GRON.

EPISTOLA XXI.

Silii, amici sui, causam Trebatio commendat, ut ad eum veniat, et adjuvet. (Anno incerto, forte U. C. 709.)

CICERO TREBATIO S. D.

SILII[1] causam te docui[2]. Is postea fuit apud me. Quum ei dicerem, tibi videri sponsionem illam[3] nos sine periculo facere posse, « Nisi bonorum Turpiliæ[4] « possessionem Q. Cæpio prætor ex edicto suo mihi « dederit[5]; » negare aiebat Servium, tabulas testamenti esse eas, quas instituisset is, qui factionem[6] testamenti non habuerit; hoc idem Offilium dicere: tecum se loquutum negabat; meque rogavit, ut se et causam suam tibi commendarem. Nec vir melior, mi Testa,

1. *Silii.* Ad quem scribit lib. XIII.

2. *Causam te docui. Docet causam*, cujus res agitur, quum pro se acturum instruit. *Discit*, qui defensurus est. Seneca in nobili fragmento apud Augustinum lib. VI de Civit. Dei, c. 10: « Sunt qui vadimonia sua deos advocent: sunt qui libellos offerant, et illos causam suam doceant ». Plin. III, ep. 9: « Legatos interrogabam, docuissetne me aliquid, quod re probari posse confiderent ». J. F. GRON.

3. *Sponsionem illam.* Judicialem, ut judicio vicisse credatur adversarius, ni ita sit. Vide Pithœi Adv. 18. IDEM.

4. *Si bonorum Turpiliæ.* Legendum videtur, « Ni bonorum, etc. » Hereditatem sibi a Turpilia relictam Silius ex edicto prætoris acceperat. Vocatus in judicium a Turpilio propinquo, eamdem hereditatem repetente, quia Turpiliæ factionem testamenti fuisse negaret, sponsionem facere cogebatur: de qua consuluit peritissimos jurisconsultos, Serv. Sulpicium, et Offilium: et quum Trebatii quoque sententiam scire vellet, Ciceronis opera usus est. MAN.

5. Alii, *dedit.* J. V. L.

6. *Factionem.* Jus faciendi testamenti.

nec mihi amicior P. Silio quisquam est, te tamen excepto. Gratissimum igitur mihi feceris, si ad eum ultro veneris, eique pollicitus eris : sed, si me amas, quam primum. Hoc te vehementer etiam atque etiam rogo.

EPISTOLA XXII.

De furto quæstionem, inter scyphos natam, probat auctoritate jurisconsultorum. (Anno incerto.)

CICERO TREBATIO S. D.

Illuseras heri inter scyphos, quod dixeram, controversiam esse, possetne heres, quod furtum antea factum esset, furti recte agere [1]. Itaque, etsi domum bene potus seroque redieram, tamen id caput, ubi hæc controversia est, notavi, et descriptum tibi misi : ut scires, id, quod tu neminem sensisse dicebas, Sext. Ælium, M'. Manilium [2], M. Brutum sensisse. Ego tamen Scævolæ et Testæ [3] assentior. Vale.

1. *Furti recte agere.* Haberetne actionem adversus eum furem, qui furatus esset ante quam ipse heres esset. Ideo enim dubitari potest, quia non videtur heres ea, tamquam sua, posse repetere, quæ nondum ad eum hereditario jure pervenissent. Man.

2. Alii, « M. Manilium ». J. V. L.

3. *Scævolæ et Testæ.* Trebatium suis cognominibus appellat. *Testa* enim vocatur epist. 13 et 21. *Scævola* vero epist. 14 ad Attic. lib. IX. Jocatur Cicero, et post verbum *Scævolæ* addit copulam *et* : ut videatur de duobus loqui, quum de uno loquitur. Aut dic, P. Mucium significari, quem et lib. I de Finib. cum Manilio et Bruto nominat, eosque vocat principes civitatis : nisi si Mucium Scævolam illum notat, de quo epist. 10. Man.

EPISTOLA XXIII.

Signa quædam et statuas Ciceroni, potius tabulas pictas cupienti, Gallus emerat. Ex illis emptionibus nullam a se desiderari Cicero rescribit: simul gratum sibi esse significat, quod domum proximam velit conducere. (Anno incerto.)

CICERO FABIO GALLO S. D.

Tantum quod[1] ex Arpinati veneram, quum mihi a te literæ redditæ sunt: ab eodemque accepi Aviani[2] literas; in quibus hoc inerat[3] liberalissimum, nomina se facturum[4], quum venisset, qua ego vellem die. Fac, quæso, qui ego sum, esse te. Estne aut tui pudoris, aut nostri, primum rogare de die; deinde plus annua postulare[5]? Sed essent, mi Galle, omnia facilia, si et ea mercatus esses, quæ ego desiderabam, et ad eam summam, quam volueram. Attamen[6] ista ipsa, quæ te

1. *Tantum quod.* Sic MSS et optimus quisque librorum: deteriores sine *quod.* Est autem *tantum quod*, vix, modo, commodum, simul ac. Cellar.

2. *Aviani.* De quo lib. XIII, ep. 3. —Is erat statuarius: de eo et vera nominis scriptura Cannegieterus, Diss. de ætate et stylo Aviani, cap. 8. Ed.

3. Alii, *erat.* J. V. L.

4. *Nomina se facturum.* Se nobis crediturum, traditurumque statuas, quas ab eo emimus, non præsenti pecunia, sed in diem. *Facere nomen* est credere alicui, vel cum aliquo in creditum ire, sive pecunia mutua data, sive merce tradita, pro qua pretium non præsens, sed in diem dictam solvatur. Nomen facit creditor, quum scribit in libro expensi se alicui tantum credidisse, aut mercem tradidisse, quam pecuniam mutuam, quave pro merce pecuniam ad diem placitam recipiat. Sen. de Benef. II, 23: «Idque fiebat præsente et vidente debitore». Cic. pro Sext. Rosc. cap. 1 debitor dicebatur *locare nomen.* Cic. Offic. III, 14. Vid. Salm. de Usur. p. 146, 147. J. F. Gron.

5. *Plus annua postulare.* Postulare ut summam, quam me illi debere in tabulas retulerat, intra annum non restituerem, sed diutius retinerem; et solverem usuras. *Annua die debere* est hac conditione et lege pecuniam mutuam accipere, ut post annum elapsum restituatur. Græv.

6. Multi MSS, *Ac tamen,* et sic Lallem. J. V. L.

emisse scribis, non solum rata mihi erunt, sed etiam grata. Plane enim intelligo, te non modo studio, sed etiam amore usum, quæ te delectarint, hominem, ut ego semper judicavi, in omni judicio elegantissimum, quæ me[7] digna putaris, coemisse. Sed velim maneat Damasippus[8] in sententia. Prorsus enim ex istis emptionibus nullam desidero. Tu autem ignarus instituti mei, quanti ego genus omnino signorum omnium non æstimo, tanti ista quatuor, aut quinque sumpsisti. Bacchas[9] istas cum Musis Metelli comparas. Quid simile? primum, ipsas ego Musas numquam tanti putassem; atque id fecissem Musis omnibus approbantibus. Sed tamen erat aptum bibliothecæ, studiisque nostris congruens. Bacchis vero ubi est apud me locus? At pulchellæ sunt. Novi optime, et sæpe vidi. Nominatim tibi signa mihi nota mandassem, si probassem. Ea enim signa ego emere soleo, quæ ad similitudinem gymnasiorum exornent mihi in palæstra locum. Martis vero signum quo mihi pacis auctori[10]? Gaudeo nullum Saturni signum fuisse. Hæc enim duo signa putarem mihi æs alienum[11] attulisse. Mercurii mallem aliquod fuisset. Felicius[12], puto, cum Aviano[13] transigere possemus. Quod tibi destinaras trapezophoron[14], si te delectat, habebis; sin autem sententiam mutasti, ego

7. Lallem. *quæque*. J. V. L.

8. *Damasippus*. Scripserat (opinor) Gallus, empturum ea signa Damasippum, si Ciceroni non placerent. Horat. Sat. II, 3, 64: «Insanit veteres statuas Damasippus emendo». Man.

9. *Bacchas*. Baccharum imagines, id est, mulierum ebriarum, quasi celebrantium Bacchi orgia. Cell.

10. *Pacis auctori*. Sch. hæc interpretatur, quod suaserat Cicero concordiam inter ordines senatorium et equestrem: unde conjicit hanc epist. anno U. C. 698 scribi, quum Cicero ex Arpinati Romam rediisset. Ed.

11. *Æs alienum*. Martis enim et Saturni signa minus fausta putantur: mavult per jocum *Mercurii*, quia is credebatur deus mercatorum esse, et nummos procreare. Man.

12. Vict. conjicit *facilius*. J. V. L.

13. Alii, *Avianio*. J. V. L.

14. *Trapezophoron*. Qui mensam fert: seu mensæ fulcimentum.

habebo[15] scilicet. Ista quidem summa næ ego multo libentius emerim deversorium Tarracinæ, ne semper hospiti molestus sim. Omnino liberti mei video esse culpam, cui plane res certas[16] mandaram; itemque Junii, quem puto tibi notum esse, Aviani familiarem.

Exhedria[17] quædam mihi nova sunt instituta in porticula Tusculani. Ea volebam tabellis ornare. Etenim, si quid generis istiusmodi me delectat, pictura delectat. Sed tamen, si ista mihi sunt habenda, certiorem velim me facias, ubi sint, quando arcessantur, quo genere vecturæ. Si enim Damasippus in sententia non manebit, aliquem pseudodamasippum vel cum jactura reperiemus. Quod ad me de domo scribis iterum, jam id ego proficiscens mandaram[18] meæ Tulliæ; ea enim ipsa hora acceperam tuas literas. Egeram etiam cum tuo Nicia, quod is utitur, ut scis, familiariter Cassio. Ut redii autem, prius, quam tuas legi has proximas literas, quæsivi de mea Tullia, quid egisset: per Liciniam se egisse dicebat. Sed opinor, Cassium uti non ita multum sorore. Eam porro negare se audere, quum vir abesset (est enim profectus in Hispaniam Dexius), illo et absente et insciente migrare. Est mihi gratissimum, tanti a te æstimatam consuetudinem vitæ victusque nostri: primum, ut eam domum sumeres, ut non modo prope me, sed plane mecum habitare[19] posses, deinde, ut migrare tanto opere festinares[20]. Sed ne

15. Multi MSS, *habeo*, male. J. V. L.

16. *Cui plane res certas*. Cui sic exposueram sententiam meam, ut, si ille mandata tibi recte edidisset, errare non posses. J. F. Gron.

17. *Exhedria*. Loca in porticibus, ubi sedentes disputare soliti erant. Ita Vitruvius et Cicero. *Exhedra* tamen muliebri genere, fuit usitatius. Man.

18. Alii, *mandabam*. J. V. L. — Recte emendavit Ernestius. Sch.

19. *Plane mecum habitare*. Fortasse quod paries communis esset: vel quod ædes illæ ita Ciceronis ædibus vicinæ, ut ad eum percommode Gallus itare posset. Man.

20. Vulg. *festines*. J. V. L.

vivam, si tibi concedo, ut ejus rei tu cupidior sis, quam ego sum. Itaque omnia experiar. Video enim, quid mea intersit, quid utriusque nostrum. Si quid egero, faciam, ut scias. Tu et ad omnia rescribes, et quando te exspectem, facies me, si tibi videtur, certiorem.

EPISTOLA XXIV.

Exponit quam injuste sibi Tigellius irascatur. Cæsare quartum consule sine collega. (In Tusculano, anno U. C. 708, mense sept.)

CICERO M. FABIO GALLO S. D.

Amoris quidem tui, quoquo me verti[1], vestigia: vel proxime de Tigellio[2]. Sensi enim ex literis tuis, valde te laborasse. Amo igitur voluntatem. Sed pauca de te. Capius[3], opinor, olim, « Non omnibus dormio » : sic ego non omnibus, mi Galle, servio[4]. Etsi quæ est hæc servitus? Olim, quum regnare existimabamur, non tam ab ullis, quam hoc tempore observor a familiarissimis Cæsaris omnibus, præter istum.

Id ego in lucris pono, non ferre hominem pestilen-

1. Ernest. mallet *verto*. J. V. L.

2. *Tigellio*. M. Tigellio Hermogene liberto, quod Hermogenis cognomen indicat. Est enim is, de quo Horat. Sat. 9 lib. I: « Invideat quod et Hermogenes, ego canto ». Et Sat. 2, 3, 10, quibus locis ostenditur, quod hæc quoque declarat epistola, Tigellium canendi arte præstitisse. Quid autem de Tigellio scripserit ad Ciceronem Gallus, cognoscitur ex epist. 47 lib. XIII ad Att. Man.

3. *Capius*. Alii, *Cipius*, et *Cepius*. Codd. *Ciccius* vel *Citius*. Ern. conj. *Catius*. Festus in proverbio, « Non omnibus dormio » docet, proverbium videri natum a *Cipio* quodam, qui *pararhenchon* dictus est; quod simularet dormientem, quo liberius uxor ejus mœcharetur. Eumdem commemorat et Plutarchus in Erotico, ubi tamen Κάββας nominatur, si locus emendatus est. Lamb.

4. *Non omnibus...servio*. Sic ad Att. XIII, 49: « quemadmodum non omnibus dormire, ita non omnibus servire ».

tiorem patria sua[5]; eumque addictum jam tum[6] puto esse Calvi Licinii[7] Hipponacteo præconio[8]. At vide, quid succenseat. Phameæ[9] causam receperam ipsius quidem causa: erat enim mihi sane familiaris. Is ad me venit, dixitque, judicem sibi operam dare constituisse, eo ipso die, quo de P. Sextio in consilium iri necesse erat. Respondi, nullo modo me facere posse, quum vellem; alium diem si sumpsisset, me ei non defuturum. Ille autem, qui sciret[10], se nepotem bellum tibicinem habere, et sat bonum unctorem, discessit a me, ut mihi videbatur, iratior. Habes Sardos venales; alium alio nequiorem[11]. Cognosti meam causam, et

5. *Patria sua.* Sardinia, quæ ob gravitatem cæli famosa. Sch.

6. Schütz legit *jam dudum*, et delet *puto esse*, nullius MS auctoritatem sequutus. J. V. L.

7. *Calvi Licinii.* Cornelii Licinii Calvi poetæ: de quo vide G. J. Vossium. Oliv.

8. *Hipponacteo præconio.* Iambico scazonti, sic ab auctore appellato. Quale est illud: « Sardi Tigellii putridum caput venit ». *Præconio* autem dixit, quia præco Sardos venales pronuntiabat. Corrad. — *Præconio.* Præconum est proclamare venales, eorumque prædicare virtutes et artes, ut citius emptorem inveniant: iidem addicebant emptori, seu jubebant emptorem ducere emptum, ubi de pretio convenerat. Ita ergo proscripsit proclamavitque Hipponacteo carmine Tigellium, et prædicavit publicavitque ejus scelera et vitia, et hominem duraturæ in æternum infamiæ quasi addixit Calvus. Suspicor autem supervacanea esse duo verba, *puto esse:* ut fuerit, « non ferre hominem pestilentiorem patria sua, eumque addictum jam tum Calvi Licinii Hipponacteo præconio ». Eum præsertim, inquit, quem jam ante tot annos prædicavit *Calvus*, ut *Hipponax* Anthermum et Bupalum: quasi præco venalem exposuit cum ornamentis omnibus, tradiditque infamiæ velut proprium et addictum. J. F. Gron.

9. *Phameæ.* Liberti, cujus nepos Tigellius. *Ipsius quidem causa.* Non propter Tigellium ejus nepotem, sed ipsius causa. Man.

10. *Qui sciret.* Quasi ob hoc cristas erigeret, et Ciceronem putaret negare sibi nihil debere, quia Tigellii avus esset. Gron.

11. *Habes Sardos venales; alium alio nequiorem.* Nempe Phameam, et M. Tigellium Hermogenem, nepotem illius, modulatorem optimum, in Sardinia natum, ut notat Acron. Proverbio hoc utebantur de hominibus improbis, nequitia et fraude inter se certantibus, ut qui alteri præferendus sit, non facile possit intelligi. Proverbio dederunt originem Sardiniæ capti venales, qui nequiter servierunt, et improbitatis ac nequitiæ palmam tulerunt inter mancipia: non vero a Veientibus, quiquoniam Etrusci sunt

istius Salaconis [12] iniquitatem. Catonem tuum [13] mihi mitte: cupio enim legere. Me adhuc non legisse, turpe utrique nostrum est.

hi vero coloni Lydorum, quorum caput fuerit Sardes, a quo *Sardi* dicti sint, ut Festus et Plutarchus docent. Nam a *Sardes* est *Sardianus*, a *Sardinia* vero *Sardus*. Sic recte hoc proverbium exponit, et pluribus refellit Festi et Plutarchi sententiam Gronov. de Pec. Vet. IV, cap. 10, quod vide. Græv.

12. *Salaconis*. Nec Græcis ignotum nomen, qui vel luxuriosum et mollem, vel in paupérie superbientem, vel prodigum etiam interpretantur. Vide Hesychium et Suidam. Cell. — Utitur hac eadem voce, epist. 18 libri XVI. Oliv.

13. *Catonem tuum*. Librum a te de M. Catone scriptum.

EPISTOLA XXV.

Epistolam conscissam non esse nuntiat; et monitus, ne incautius de Cæsare loquatur, gratias agit: et, ut pergat stylum exercere, hortatur. (In Tusculano, anno U. C. 708, mense sextili.)

CICERO M. FABIO GALLO S. D.

Quod epistolam conscissam doles, noli laborare: salva est; domo petes quum licebit [1]. Quod autem me mones, valde gratum est; idque ut semper facias, rogo. Videris enim mihi vereri, ne, si istum habuerimus [2], rideamus γέλωτα σαρδόνιον [3]. Sed heus tu, manum de

1. *Domo petes quum licebit*. Victorius ex MSS, « salva est domi: petes quum libebit ». Neutrum male.

2. *Si istum habuerimus*. Mediceus liber « nisi istum habuerimus ». Semper mihi suspectus hic locus, ac merito quidem fuit: et est sane tota epistola obscurior. Arbitror legendum esse, « nisi istum caverimus ». Sententia, ut patet, egregia est: intelligit enim per *istum*, Cæsarem. Memini disertum virum, qui et ipse hunc locum depravatum esse censebat, sic eum emendare solitum: « ne, si stylum acuerimus ». Vict. — *Istum*, Tigellium, vel Phameam potius, quam Cæsarem significat, propter proverbium quod addit, et nescio quam suspicionem, de qua lib. XIII ad Att. scribit. Corr.

3. Γέλωτα σαρδόνιον. Proverbium de iis usurpatum, qui risu et jocis sibi nocivum concitant periculum. Vide Erasm. in Proverb. Græv.—Hoc proverbio Cicero suaviter utitur, cum re-

tabula[4] : magister adest citius, quam putaramus. Vereor, ne in Catonium Catoninos. Mi Galle, cave putes quidquam melius, quam epistolæ tuæ partem ab eo loco : « Cetera labuntur ». Secreto hoc audi; tecum habeto; ne Apellæ quidem, liberto tuo, dixeris. Præter duo nos, loquitur isto modo nemo : bene malene, videro; sed, quidquid est, nostrum est. Urge igitur; nec transversum unguem, quod aiunt, a stylo[5]. Is enim est dicendi opifex. Atque equidem aliquantum jam etiam noctis assumo[6]. Vale.

spectu ad Sardum Tigellium. Quod autem illa verba quidam ad Cæsarem traxerunt, id propterea non est admittendum, quod verba proxima: *Sed heus tu*, indicant se ad aliam rem transire. Sch.

4. *Manum de tabula*. Proverbium esse existimo sumptum a pueris pictorum, qui, absente magistro, sumpto penicillo aliquid et ipsi furtim in tabula pingere conantur. Quo repente superveniente, admonentur a ceteris ut cito manum de tabula removeant, ne in illos magister animadvertat. Monet igitur Cicero Fabium, ut appropinquante Cæsare manum et ipse de tabula cito auferat: scribebat enim Catonem, quæ scriptio parum Cæsari grata et jucunda esse poterat, ut quæ inimicissimum illi hominem summis laudibus ornaret. Quum autem se quoque cogitaret, quia et ipse etiam Catonem scripserat, apud eum offendisse, subjungit, « vereor, ne in Catonium Catoninos », id est, timeo ne Cæsar commotus ira ad inferos demittat Catoni deditos, et Catonem amantes, id est, meipsum et te, qui Catonis laudes scripsimus. Nam et A. Gellius videtur ostendere *Catonium* pro inferis sumi quandoque solitum. Vide lib. XVI Noct. Att. cap. 7. Vict.

5. *Nec transversum unguem, quod aiunt, a stylo*. Subaudi, *discedas*. Dicitur autem eodem sensu, « unguem, digitum, pedem non discedere », pro minimum discedere. Manut. — Vide Erasm. in Proverb.

6. *Aliquantum jam etiam noctis assumo*. Quum dicat, « jam etiam », apparet epistolam scriptam esse in exitu æstatis, vel ineunte autumno, quum noctes incipiunt jam esse longiores. Atque illud, « magister adest », quod de Cæsare dictum est, indicare videtur scriptum esse mense sextili. Nam epist. 46 ad Attic. lib. XIII: « Cæsar, inquit, adest ». Illam vero scriptam sextili mense, cognoscitur ex ea quæ proxima antecedit. Man.

EPISTOLA XXVI.

Herbas in augurali cœna laute conditas sibi morbum attulisse narrat. (In Tusculano, anno U. C. 699.)

CICERO GALLO[1] S. D.

Quum decimum jam diem graviter ex intestinis laborarem; neque iis, qui mea opera uti volebant, me probarem non valere, quia febrim non haberem; fugi in Tusculanum; quum quidem biduum ita jejunus fuissem, ut ne aquam quidem gustarem. Itaque confectus languore et fame, magis tuum officium desideravi, quam abs te requiri putavi meum. Ego autem quum omnes morbos reformido, tum quod Epicurum[2] tuum stoici male accipiunt, quia dicat, δυσουρικὰ καὶ δυσεντερικὰ πάθη sibi molesta esse: quorum alterum, morbum edacitatis esse putant; alterum etiam turpioris intemperantiæ. Sane δυσεντερίαν pertimueram. Sed visa est mihi vel loci mutatio, vel animi etiam relaxatio, vel ipsa fortasse jam senescentis morbi remissio profuisse. Attamen, ne mirere, unde hoc acciderit, quomodove commiserim: lex sumptuaria[3], quæ videtur

1. *Gallo*. Fortasse Q. Fabio Sangæ Gallo. Nam in veteribus libris superiores epistolæ, post librum ad M. Varronem scriptum sunt positæ: hæ et sequens, hoc loco; et hic Gallus exsulabat Cæsare dictatore, ille Romæ erat: hic Epicureus erat, ille Academicus: hic nescio quid ad Ciceronem detulit, quod Sangæ propter conjurationem convenit: ille nihil, quod sciam. Corr.

2. *Tum q. Epic*. H. e. tum ideo maxime, quod Epicurum laborantem Stoici reprehendebant, quia putabant eum his morbis exagitatum fuisse ob edacitatem et impudicitiam. Quart.—Epicuri verba lib. II de Fin. cap. 30 recitantur: « Tanti autem morbi aderant vesicæ et viscerum, ut nihil ad eorum magnitudinem posset accedere ». Δυσουρικὰ πάθη, stranguriam græco verbo; δυσεντερικὰ, tormina Cicero vocat Tusc. 2, de Epicuro loquens. Man. — Alii, « tum quod in Epicurum ». Alii, « tum in quo ». J. V. L.

3. *Lex sumptuaria*. De qua Gellius,

λιτότητα[4] attulisse, ea mihi fraudi fuit. Nam dum volunt isti lauti terra nata, quæ lege excepta sunt, in honorem adducere; fungos, helvellas, herbas omnes ita condiunt, ut nihil possit esse suavius. In eas quum incidissem in cœna augurali[5] apud Lentulum, tanta me διάῤῥοια arripuit, ut hodie primum videatur[6] cœpisse consistere. Ita ego, qui me ostreis et murænis facile abstinebam, a beta et[7] a malva deceptus sum. Posthac igitur erimus cautiores. Tu tamen quum audisses ab Anicio (vidit enim me nauseantem), non modo mittendi causam justam habuisti, sed etiam visendi. Ego hic cogito commorari, quoad me reficiam. Nam et vires, et corpus amisi[8]. Sed, si morbum depulero, facile, ut spero, illa revocabo.

II, 24, et Macrob. Saturn. lib. III. Oliv.

4. Λιτότητα. Frugalitatem.

5. *Cœna augurali.* Augures, sacerdotium ineuntes, collegis cœnam dabant lautam inprimis atque opiparam. Varro lib. III, cap. 6: « Primos pavones augurali cœna posuisse dicitur Q. Hortensius ». Eadem « adjicialis cœna » vocabatur. Nam Plin. lib. X, cap. 20: « Pavonem, ait, cibi gratia Romæ primus occidit orator Hortensius adjiciali cœna sacerdotii ». Man. — In eo, qui huc adducitur, Plinii loco, non *adjiciali*, sed *aditiali* edidit Harduinus, nempe ab aditu sacerdotii, vel adeundo sacrificio. Quod quis non unice amplectatur? Oliv.

6. Alii, *videar*. J.V. L.—*Consistere* de hoc morbo proprium. Sch.

7. Alii, *etiam et*. J.V. L.

8. *Corpus amisi.* Hoc est, carnem; marcescere cœpi. Ovid. Am. I, el. 16: « Aptaque subducto corpore membra dedit ». Hoc est, postquam de pinguedine aliquid decessit. Contra *corpus facere* est pinguescere Phædro lib. II: « Ut restiterunt: unde sic, quæso, nites? Aut quo cibo fecisti tantum corporis? » Græv.

EPISTOLA XXVII.

Gallus, alius forte quam Fabius, Ciceronem literis accusaverat, quem vicissim literis repungit. (Romæ, anno U. C. 707.)

CICERO GALLO[1] S. D.

Miror, cur me accuses, quum tibi id facere non liceat[2]. Quod si liceret, tamen non debebas. Ego enim te in consulatu observaram[3]. Et ais, fore, ut te Cæsar restituat[4]. Multa tu quidem dicis; sed tibi nemo credit[5]. Tribunatum plebei[6] dicis te mea causa[7] petisse. Utinam semper esses tribunus! intercessorem non quæreres[8]. Negas, me audere, quod sentiam, dicere.

1. *Gallo*. Is non fuit M. Fabius Gallus, sed M. Fadius Gallus. Et sic legendum esse contendit Stephanus Pighius Annal. ad annum 696. Græv. — Libentius crediderim, hunc esse P. Sextium, pro quo exstat oratio, cui cognomen fuerit Gallo : fuisse enim hoc Sextiæ gentis cognomen, intelligitur ex oratione pro Milone, ubi, « Sacrarium, quod est in fundo T. Sextii Galli ». Man. — Schütz recepit in titulo « Cicero S. D. M. Fadio Gallo ». Ed.

2. *Quum tibi id non liceat*. Pighius propter sortis quæstoriæ necessitudinem. Divin. in Cæcil. cap. 19. Fuerat autem quæstor Ciceronis cos. A. U. 690. Sed et alia potest causa dari, quia erat exsul. J. F. Gron.

3. *Ego enim te in consulatu observaram*. Credibile est his verbis usum Fadium in sua epistola. Sed hic Cicero reddit ei sua verba aliter accepta. Nam Fadius imputat Ciceroni cultum et officia, quæ ei præstiterit. Cicero et sic videtur accipere, quum ponit tamquam causam, propter quam non conveniat Fadio ipsum accusare. Intelligit autem se intentum in eum fuisse, et actiones ejus speculatum, ne quæstor de pecunia publica quid suffuraretur, Sic Attic. VIII, 19 : « Tibi esse in animo observare Cæsarem ». Sueton. Jul. Cæs. 65 : « subinde observandum se admonens ». Id. — Schütz int. Ciceronem in consulatu Fadio favisse, ideo iniquum esse se ab eo accusari. Ed.

4. *Restituat*. Ab exsilio.

5. *Nemo credit*. Vel aliquid dicenti, vel pecuniam. J. F. Gron.

6. *Plebei*. Pro *plebis*, ἀρχαϊκῶς.

7. *Mea causa*. Ut restitueres me.

8. *Intercessorem non quæreres*. Nam qui tribunus est, ipse habet jus intercedendi. Man. — Non rogares, ut ego pro te apud Cæsarem intercederem. Atqui « intercedere pro aliquo », pro deprecari, latinum non est. Imo hoc

Quasi tibi, quum impudenter me rogares[9], parum fortiter responderim. Hæc tibi scripsi, ut isto ipso in genere[10], in quo aliquid posse vis, te nihil esse cognosceres. Quod si humaniter mecum questus esses, libenter tibi me, et facile purgassem. Non enim ingrata mihi sunt, quæ fecisti; sed quæ scripsisti, molesta. Me autem, propter quem ceteri liberi sunt[11], tibi liberum non visum demiror. Nam si falsa fuerunt, quæ tu ad me, ut ais, detulisti[12]; quid tibi ego debeo? si vera; tu es optimus testis, quid mihi populus romanus debeat.

confirmat, quod diximus de τῷ «nemo tibi credit». «Intercedere pro aliquo pecuniam», est, fide jubere. Phil. II, 18: «Orabat, ut contra suum patrem, si sestertium sexagies peteret, defenderem. Tantum enim se pro te intercessisse dicebat». Att. VI, 1: «Intercessisse se pro iis magnam pecuniam». Senec. epist. 119: «Nolo per intercessorem mutueris». Hoc igitur ait; Non quæreres, cujus fide et quo sponsore quisquam tibi crederet nummos. J. F. Gron. — Respondet Gallo, qui petierat a Cicerone, ut de se restituendo cum Cæsare ageret. Itaque ludens in ambiguo, *intercessorem* et pro tribuno vetante, et pro amico deprecante usurpat. Facciol.

9. *Me rogares.* Per literas. Epist. 1, lib. XIV, ad Att. «Quum Sextii rogatu apud eum fuissem». Quibus ex locis exsulasse Sextium constat. Rogavit enim Sextius absens Ciceronem, ut de suo reditu Cæsari supplicaret. Man. — *Quod impudenter me rogares.* Sic MSS. Editum est olim, quod non caret elegantia, «quum parum pudenter me rogares». J. V. L.

10. *Isto ipso in genere.* Acerborum salium, jocandi cum morsu, pungendi specie urbanitatis. J. F. Gron.

11. *Propt. q. c. l. sunt.* Scil. Catilinaria conjuratione oppressa. Mirum sic scripsisse hoc tempore, quo libertas Romanorum a Cæsare sublata erat. Ed.

12. *Detulisti.* De C. Antonii consulis tui consiliis.

EPISTOLA XXVIII.

Probat Curii consilium, quo, desperata rep. in Græciam se contulerat. Addit propter eamdem causam et se in bibliothecam abdi; nullam enim spem reliquam esse, aliquando melius fore. (Anno U. C. 707.)

M. CICERO CURIO[1] S. D.

Memini quum mihi desipere videbare, quod cum istis potius viveres, quam nobiscum: erat enim multo domicilium hujus urbis (quum quidem hæc urbs) aptius humanitati et suavitati tuæ, quam tota Peloponnesus, nedum Patræ[2]. Nunc contra et vidisse mihi multum videris, quum, prope desperatis his rebus, te in Græciam contulisti[3], et hoc tempore non solum sapiens, qui hinc absis, sed etiam beatus: quamquam, quis, qui aliquid sapiat, nunc esse beatus potest? Sed, quod tu, cui licebat, pedibus es consequutus, ut ibi esses, « ubi nec Pelopidarum[4], » nosti cetera: nos idem propemodum consequimur alia ratione. Quum enim salutationi nos dedimus amicorum; quæ fit hoc etiam frequentius, quam solebat, quod, quasi avem albam, videntur bene sentientem civem videre: abdo me in bibliothecam. Itaque opera efficio tanta, quanta fortasse tu senties. Intellexi enim ex tuo sermone quodam, quum meam mœstitiam et desperationem accu-

1. *Curio.* Tribuno plebis, quo tempore Cicero ab exsilio est revocatus.

2. *Patræ.* Urbs in Achaia.

3. *Te in Græciam contulisti.* Paullo ante bellum civile. Nam Cicero ex Cilicia rediens, Tironem ægrum Patris, ubi erat Curius, reliquit. Man.

4. *Ubi nec Pelopidarum.* Subaudi, neque « facta audias, neque nomen ». *Pelopidæ* autem hic dicuntur mali cives, qui rempubl. oppresserunt. Cujus poetæ sit hic senarius, non satis constat. Anonym. — Plenius alibi, « Ubi nec Pelopidarum nomen, nec facta audiam ». Vide epist. 30 hujus libri, et ad Att. XV, 11. Ed.

sares domi tuæ, [5] te ex meis libris [6] animum meum desiderare. Sed mehercule et tum rempublicam lugebam, quæ non solum suis erga me, sed etiam meis erga se beneficiis erat mihi carior : et hoc tempore, quamquam me non ratio solum consolatur, quæ plurimum debet valere, sed etiam dies, quæ stultis quoque mederi solet, tamen doleo, ita rem communem esse dilapsam, ut ne spes quidem, melius aliquando fore, relinquatur. Nec vero nunc quidem culpa in eo est, in cujus potestate omnia sunt (nisi forte id ipsum esse non debuit), sed alia casu, alia etiam nostra culpa sic acciderunt, ut de præteritis non sit querendum. Reliquam spem nullam video. Quare ad prima redeo. Sapienter hæc reliquisti, si consilio; feliciter, si casu.

5. Addunt vulg. *dicere te*. Græv. et Ernest. al. glossam putant. J. V. L.

6. *Te ex meis libris*. Non eum me esse, qui viderer in meis libris.

EPISTOLA XXIX.

Curius laudat Ciceronis erga se beneficia, eumque rogat, ut Ser. Sulpicii se successori commendet. (Anno U. C. 708, IV kal. nov.)

CURIUS M. CICERONI SUO S.

Si vales, bene est: sum enim χρήσει μὲν tuus [1], κτήσει δὲ Attici [2] nostri. Ergo fructus est tuus, mancipium illius [3]:

1. *Sum enim... tuus. Enim* connectitur cum pronomine *suo* in titulo, ut lib. I epist. 10. Cellar.—Non adsentit Sch. non enim quod aliquis alterum *suum* appellat, id ex eo duci potest, quod alterius fructu sit. Et conj. Curium scripsisse « M. Ciceroni patrono suo », et verba « s. v. b. e. » esse delenda. Ed.

2. Χρήσει μὲν *tuus*, κτήσει δὲ *Attici*. Usu quidem tuus, possessione autem Attici. Hoc lepide expressit Lucret. lib. III, 984: « Vitaque mancipio nulli datur, omnibus usu ». Man.

3. *Mancipium illius*. Est possessio, jus dominii. Hinc « mancipio dare » est ita dare, ut proprietas transeat ad alium. Græv.

quod quidem si inter senes coemptionales[4] [venale] proscripserit, egerit non multum. At illa nostra prædicatio quanti est[5], nos, quod simus, quod habeamus, quod homines[6] existimemur, id omne abs te habere? Quare, Cicero mi, persevera constanter nos conservare, et Sulpicii successori nos de meliore nota[7] commenda, quo facilius tuis præceptis obtemperare possimus, teque ad ver[8] lubentes videre, et nostra refigere[9] deportareque tuto possimus. Sed, amice magne, noli hanc epistolam Attico ostendere : sine eum errare, et putare, me virum bonum esse, nec solere duo parietes de eadem fidelia[10] dealbare. Ergo, patrone mi, bene

4. *Senes coemptionales.* Sunt mancipia rejicula et veterana, quæ, quod non ita facile emptorem invenirent, aut minimo æstimarentur, solebant vel plura in cumulum vendi, vel quasi mantissa et appendix dari melioribus, ut qui bene habitum conciliare cuperet, imparem contubernalem simul acciperet. Unde « senes coemptionales » dicebantur, hoc est, simul venales. Plaut. Bacchid. IV, sc. 9 : « Nunc Priamo nostro, si quis est emptor, coemptionalem senem Vendam ego, venalem quem habeo, extemplo, ubi oppidum expugnavero ». « Habeo venalem senem coemptionalem », hoc est, ex eo genere, in quibus singulis vix quisquam facit pretium, sed qui auctioni aliorum accedunt. Vendam, inquit, ubi oppidum expugnavero. Sic Curius hic dicit, si mihi inter rejicula istiusmodi mancipia titulum in venalitio pinxerit, vendideritque me, parum rei fecerit : quia inutiles sumus et nullius pretii. Curius se vix ait prodesse Attico, cujus sit κτήσει, posse, nisi proscribatur ab eo venalis inter mancipia veterana, quæ plerumque in cumulum venduntur, aut aliis rebus vel mancipiis melioribus accessiones dantur : sic quoque non multum. J. F. Gron. de Pec. Vet. IV, cap. 8.

5. *At illa nostra prædicatio quanti est.* At tuus ille fructus ex me longe majoris est. Alludit ad præcones auctionibus adhiberi solitos. Idem.

6. *Homines.* Alicujus pretii.

7. *De meliore nota.* Translatio a doliis, quibus diversæ inuruntur notæ, ut internoscantur vina. Man.

8. *Ad ver.* Verno tempore. Sic Vict. et Lamb. ex MSS. Alii, *ad urbem.*

9. *Refigere.* Hic alii legunt *defigere*, alii *deferre*. Bene Lamb. correxit *refigere*. Id est, pecunias, quas hic habeo collocatas et fundatas et quasi fixas liberare et redigere. Nam *refigere* est tollere ad auferendum. Inf. XII, 1. Justin. IX ult. At *defigere* est idem quod *figere*. J. F. Gron. — Curius autem volebat Romam migrare. Ed.

10. *Duo parietes de eadem fidelia.* Significat hoc proverbium, una eademque opera duas res conficere. *Fidelia* est fictilis urceus, in quo color habebatur tingendis parietibus. Vid. Erasm. Adag.

vale, Tironemque meum saluta nostris verbis. Dat. a. d. IIII kal. novemb.

EPISTOLA XXX.

Ostendit quam misere agatur cum rep. quum Cæsar Caninium ad aliquot horas consulem creaverit: et de literis commendatitiis ad Acilium significat. (Romæ, anno U. C. 709, mense januario.) Cæsare quintum cos. quo anno, idibus mart. interfectus est.

CICERO CURIO S. D.

Ego vero jam te nec hortor, nec rogo, ut domum redeas: quin hinc ipse evolare cupio, et aliquo pervenire[1], «ubi nec Pelopidarum[2] nomen, nec facta audiam». Incredibile est, quam turpiter mihi facere videar, qui his rebus intersim. Næ tu videris multo ante providisse, quid impenderet, tum, quum [3] hinc profugisti. Quamquam enim hæc etiam auditu acerba sunt; tamen audire tolerabilius est, quam videre. In campo[4] certe non fuisti, quum hora secunda comitiis quæstoriis institutis, sella Q. Maximi [5], quem illi consulem esse dicebant, posita esset: quo mortuo nuntiato, sella sublata est. Ille autem[6], qui comitiis tributis esset auspicatus, centuriata habuit; cos. hora septima renuntiavit, qui usque ad kal. jan. esset: quæ erant futuræ mane postri-

1. Ernest. legendum putat *venire*. Non ego: neque is rationem affert, cur mutatum aliquid velit. J. V. L.

2. *Pelopidarum*. Supra epist. 28.

3. Alii, «q. impenderet tum, quum». J. V. L. — *Enim* abest aliquando. Ed.

4. *In campo*. Martio, ubi comitia habebantur, tum tributa, pro quæstoribus creandis, quæ adhuc in extremum decembrem dilata fuerant. Cell.

5. *Sella Q. Maximi*. Q. Fabii Maximi, quem Cæsar quartum consul, quum ex Hispania revertisset, sibi suffecerat: ideoque *illi* Cæsariani *dicebant* esse consulem: a populo et legitime creatus non erat. Huic, per morbum absenti, posita fuit sella. Idem.

6. *Ille autem*. Ille, Cæsar, suppresso, ut sæpe, odioso nomine, ante lucem auspicatus erat solennibus sacris; ut eo die quæstores tributis comitiis crearet: audita vero sui consulis morte,

die. Ita, Caninio consule, scito neminem [7] prandisse. Nihil tamen eo consule mali factum est. Fuit enim mirifica vigilantia, qui suo toto consulatu somnum non viderit [8]. Hæc tibi ridicula videntur. Non enim ades: quæ si videres, lacrymas non teneres. Quid, si cetera scribam? sunt enim innumerabilia generis ejusdem: quæ quidem ego non ferrem, nisi me in philosophiæ portum contulissem, et nisi haberem socium studiorum meorum, Atticum nostrum; cujus quum proprium te esse scribis mancipio et nexu, meum autem usu et fructu, contentus isto sum. Id enim est cujusque proprium, quo quisque fruitur atque utitur. Sed hæc alias pluribus.

Acilius, qui in Græciam cum legionibus missus est, maximo meo beneficio est. Bis enim est a me judicio capitis, rebus salvis, defensus [9]; et est homo non ingratus, meque vehementer observat. Ad eum de te diligentissime scripsi, eamque epistolam cum hac conjunxi: quam ille quomodo acceperit, et quid tibi pollicitus sit, velim ad me scribas.

novum consulem Caninium sine auspiciis constituit, quia illo mane non centuriatis et consularibus, sed tributis tantum comitiis auspicatus fuerat: consules autem oportebat centuriatis fieri. Idcirco tributa in hæc subito mutata dicit.* Cell.

7. *Neminem prandisse.* Quia a meridie creatus fuit; mane postridie magistratu abiturus. Idem.

8. *Somnum non viderit.* Posteriores enim sex horæ noctis, habita civilis diei ratione, pertinent ad kal. jan. id est, ad sequentis anni consules: priores vero, quæ pertinent ad pridie kal. qui consulatus ultimus dies est, insomnes ab occupato præsertim consule ducuntur. Itaque perbelle Cicero, jocum quærens, brevitatem consulatus ad vigilantiæ laudem convertit. Vide Macrob. lib. II Saturn. Plut. in Cæs. Dion. lib. XLIII. Tac. lib. XIX. Man.

9. *Bis en. est a me judicio capitis... defensus.* Hinc colligitur hunc Acilium esse eumdem, qui anno U. C. 707 Siciliæ proconsul fuit. Nam non alius his temporibus memoratur Acilius, qui magistratus gesserit. Ed.

* *N. B.* De comitiis romanis pauca hic exponere visum est, ne materiam toties incurrentem quasi de integro semper aggredi necesse sit. Multa disseruit *Rosini* Rom. Ant. lib. VI; nos ex illo summatim.

Comitia, (a *coeundo*, vel *comeundo*, ut loquuti sunt veteres, dicta) fuerunt conventus populi ad ferendum de aliqua re suffragium. Quando universus populus conveniebat, *comitia* nuncupabantur; quum autem pars tantum populi, *concilium;* sed hoc non anxie observatum ab auctoribus.

Comitia primum omnia appellabantur *calata* a græco verbo καλέω, unde rudis vetustas *calare* dixit, latina forma, pro *vocare*. Sed postea retentum est nomen *comitiorum calatorum* in his tantum qui pro collegio pontificum habebantur, vel testamentorum condendorum causa fiebant.

Genera comitiorum, quæ proprie sic nominata sunt, fuisse tria, *curiata*, *centuriata*, et *tributa* inter omnes convenit.

Curiata, quum populus *curiatim* suffragium ferebat, hoc est, quum populi per curias divisi sententia rogabatur, ut, quod plures curiæ statuissent, id jussum populi esse constaret. Universam enim multitudinem in tres partes diviserat Romulus; harum vero unamquamque in decem partes: illas *tribus*, has autem *curias* vocari voluit. Attamen posterioribus temporibus, crescente tribuum numero eadem ratio non observata est, et curiæ nuncupatæ sunt variæ incolarum urbis partes; quum loco, tum sacris sibi peculiaribus distinctæ, sicut apud nos *parœciæ* (*les paroisses, les quartiers*). Primum quidem omnia quæ ad rempublicam pertinebant, *comitiis curiatis*, peracta sunt. Sed postquam *centuriata* et tributa accesserunt, duabus potissimum rationibus ea haberi cœpere: una fuit legum ferendarum (non omnium quidem, sed earum quæ *curiatæ* vocabantur); altera sacerdotum quorumdam creandorum. Et non poterant auspicato fieri, nisi intra pomœrium in foro, adeoque in comitio.

Centuriata a *centuriis* dicta sunt. Servius Tullius quum censum civium rom. instituisset, eos in sex classes distribuit, prout cuique opes suppeterent. Classes autem in plures *centurias* bipertito divisit, quarum aliæ, quæ juniorum erant, foris bella gererent; aliæ, quæ seniorum, manerent ad urbis custodiam. Sexta vero classis complectebatur cives propter inopiam a tributis simul et militia immunes: quæ pro una censebatur egenorum centuria. Principio igitur classes et centuriæ cum tribubus et curiis commune nihil habuerunt; sed postea institutum est, ut quodammodo tribuum fierent partes. Itaque comitia *centuriata* dicebantur, quum populus per classium centurias divisus ferebat suffragium. Iis creabantur magistratus majores, hoc est, consules, prætores, censores, proconsules etiam interdum et reges sacrorum, imo et tribuni militares consulari potestate, et decemviri legibus scribendis. Iisdem comitiis certæ leges (*centuriatæ*) erant ferendæ, bella hostibus indicenda, exercendum perduellionis judicium. Quæ in loco inaugurato agi oportebat, et extra pomœrium, in Campo Martio, et captatis ante auspiciis.

Tributa comitia fuerunt quum ex regionibus et locis, hoc est, per tribus suffragia ferebantur. Erant enim *tribus* populi rom. partes distinctæ locis in urbe diversis et regionibus undique circum Urbem per Italiam dispersis. Causæ habendorum *comit. trib.* generales fuerunt quatuor: prima ad creandos minores magistratus; altera ad sacerdotes quosdam collegiorum cooptandos; tertia ad omnes plebiscitorum rogationes; quarta ad exercenda judicia quæ mulctam alicui indicerent. Iis non erat unus destinatus locus, quia religio nulla jubebat extrane an intra pomœrium haberentur. Itaque Campus Martius, comitium, Capitoliumque, et aliquando prata Flaminia, vel circus Flaminius, pariter eligi poterant.

Plura si desideras, quomodo, quibus personis, quo tempore comitia haberentur, vide *Rosini*, loco jam supra laudato. Ed.

EPISTOLA XXXI.

Invitat ad mutua officia, et, ut in Urbem revertatur, veteris urbanitatis tuendæ causa, rogat. (Romæ, anno U. C. 709, mense februario.)

CICERO CURIO S. D.

Facile perspexi ex tuis literis, quod semper studui, et me a te plurimi fieri, et te intelligere, quam mihi carus esses. Quod quum uterque nostrum consequutus est, reliquum est, ut officiis certemus inter nos; quibus æquo animo vel vincam te, vel vincar abs te. Acilio non fuisse necesse meas dari literas, facile patior. Sulpicii tibi opera [1], intelligo ex tuis literis, non multum opus fuisse, propter tuas res ita contractas [2], ut, quemadmodum scribis, nec caput, nec pedes [3]. Equidem vellem, uti pedes haberent [4], ut aliquando redires. Vides enim exaruisse jam veterem urbanitatem : ut Pomponius noster suo jure possit dicere, « nisi nos « pauci retineamus gloriam antiquam Atticam [5] ». Ergo

1. Alii, *operam*. J. V. L.

2. *Res tuas ita contractas*. Valde implicatas, quia illi cum triconibus et hominibus non solvendo res est. J. F. Gronov.

3. *Nec caput, nec pedes*. Nec initium, nec finis appareat : quia sic turbatæ sunt, ut nescias, unde incipias, ubi finias. Gron. — Sed aliter et longe melius *Prévost* intelligit de sarcinis a Curio ad reditum collectis, quæ quum bene dispositæ essent, nec pedes, nec caput haberent. Frigidam cavillationem, se velle eas pedes habere, acute carpit J. V. L. Ed.

4. *Uti pedes haberent*. Uti exitum earum reperire posses. Gron. — Sed vid. not. sup.

5. *Gloriam antiquam Atticam*. Magnifica verba sunt : nec tamen laudatur quidquam, præter sales. Blanditur igitur Cicero, dum humilem rem extollit, Curio simul et Attico; qui salibus mire delectabantur. Fortasse etiam ipsa Attici verba refert. Quod si ita est, hoc ipso jocatur : quasi Atticus gloriam antiquam Atticam in ridiculis poneret, et eam crederet per tres homines posse retineri. Sales autem Attici omnibus præstabant : quamquam Cicero, ut assentaretur Pæto, Romanos præfert, lib. IX, 15. Man.

is tibi[6], nos ei succedimus. Veni igitur, quæso, ne tamen semen urbanitatis una cum republica intereat.

6. *Ergo is tibi.* Curio primas, Attico secundas, sibi tertias urbanitatis partes tribuit : in quo Cicero modestissimus esse videtur. Erat quidem in Curio αὐτόχθων urbanitas, ut Attico scribit lib. VII, epist. 2. Oliv.

EPISTOLA XXXII.

Ex Cilicia P. Volumnio scribit de dictis, de judiciis, de republ. de Dolabella nondum genero. (Ex Cilicia, anno U. C. 702, mense decembri.)

CICERO VOLUMNIO[1] S. D.

Quod sine prænomine[2] familiariter, ut debebas, ad me epistolam misisti, primum addubitavi, num a Volumnio senatore esset, quocum mihi est magnus usus: deinde εὐτραπελία[3] literarum fecit, ut intelligerem, tuas esse. Quibus in literis omnia mihi perjucunda fuerunt, præter illud, quod parum diligenter possessio salinarum[4] mearum a te procuratore defenditur. Ais enim, ut ego discesserim, omnia omnium dicta, in his etiam Sextiana[5], in me conferri. Quid? tu id pateris? non[6] defendis? non resistis? Equidem sperabam, ita notata me reliquisse genera dictorum meorum, ut

1. *Volumnio.* Hic est P. Volumnius Eutrapelus, qui Cytheridem mimam dilexit. Epist. 26 lib. IX. Præfectum fabrum Antonii fuisse civili bello, Nepos ait in Attici vita, Sulpicio et Marcello coss. Man.

2. *Sine prænomine.* Vid. lib. V, 19.

3. Εὐτραπελία. Festivitas, lepor, urbanitas : unde illi cognomen Eutrapelo. Epist. 26 lib. IX ; ad Att. epist. 8 lib. XV. Philippica 12. *Plutarchus* in Bruto *mimum* vocat. Man.

4. *Salinarum.* Quod *sales* joca sunt, quorum dives erat Cicero; per jocum sibi quasi salinas tribuit, quarum procuratorem, quum in provinciam iret, Volumnium constituisset. Cell.

5. Alii, *Sestiana.* J. V. L.

6. Alii, *nonne.* Delevit *ne* Ernest. primus, postulante, inquit, latinitate.

cognosci sua sponte possent. Sed quando tanta fæx est in Urbe, ut nihil tam sit ἀκύθηρον[7], quod non alicui venustum esse videatur: pugna, si me amas, nisi acuta ἀμφιβολία[8], nisi elegans ὑπερβολὴ[9], nisi παράγραμμα[10] bellum, nisi ridiculum παρὰ προσδοκίαν[11], nisi cetera, quæ sunt a me in secundo libro de Oratore per Antonii personam[12] disputata de ridiculis, ἔντεχνα[13] et arguta apparebunt, ut sacramento contendas[14], mea non esse. Nam de judiciis quod quereris[15], multo laboro minus. Trahantur per me pedibus[16] omnes rei; sit vel Selius tam eloquens, ut possit probare, se liberum[17]: non laboro. Urbanitatis possessionem, amabo, quibusvis interdictis[18] defendamus; in qua te unum metuo, contemno ceteros. Derideri te putas. Nunc

Habent quoque alii MSS, « nonne resistis? » J. V. L.

7. Ἀκύθηρον. Quod venere caret, venustatis expers. Nomen a Venere deductum, quæ Græcis Κυθήρεια nuncupatur. Man.

8. Ἀμφιβολία. Ambigua oratio: quum ad sententias diversas eadem verba accommodari possunt. Idem.

9. Ὑπερβολή. Superatio, vel exsuperantia, quum sententia supra veritatem extollitur: ut in suasione legis Maniliæ: « Plura bella gessit, quam ceteri legerunt: plures provincias confecit, quam ceteri concupiverunt ». Fit etiam minuendi gratia, ut *Testudine tardior*. Idem.

10. Παράγραμμα. Agnominatio: quum unius literæ mutatio diversam significationem affert: ut lib. II de Orat. « Eamus deambulatum. Quid opus fuit *de?* Imo vero, quid opus fuit *te?* » Idem.

11. Παρὰ προσδοκίαν. Præter exspectationem.

12. *Per Antonii personam*. Imo Julii Cæsaris Strabonis, de Orat. II, 58, et seqq. Sed quia Antonii persona primas ibi partes agit, quod in toto libro est, adscribit Antonio. J. F. Gronov.

13. Ἔντεχνα. Artificiosa.

14. *Ut sacramento contendas*. Ut vel pignore deposito certes mea non esse. Sic de Orat. I: « justo sacramento contendere non liceret ». Sch.

15. *Quereris*. Questus erat Volumnius dominari in judiciis, absente Cicerone, homines infantissimos. Man.

16. *Trahantur per me pedibus*. Formula loquendi de iis, quæ susque deque habemus: in quibus nihil moramur, quid fiat, Att. IV, 17: « Per me ista pedibus trahantur ». J. F. Gron.

17. *Se liberum*. Quia eum non ingenuis natum esse dicebant. Cell.

18. *Quibusvis interdictis*. Omni cura et studio, ope quasi prætoris. Interdictis enim prætorum tuebantur possessionem facultatum. Lepide autem de possessione urbanitatis, judiciale verbum usurpavit. Oliv.

demum intelligo te sapere[19]. Sed mehercules, extra jocum: valde mihi tuæ literæ facetæ elegantesque visæ sunt. Illa, quamvis ridicula essent, sicut erant, mihi tamen risum non moverunt. Cupio enim nostrum illum amicum[20] in tribunatu quam plurimum habere gravitatis: id quum ipsius causa (est mihi, ut scis, in amoribus), tum mehercule etiam reipublicæ. Quam quidem, quamvis in me ingrata sit, amare non desinam.

Tu, mi Volumni, quando instituisti[21], et mihi vides esse gratum, scribe ad me quam sæpissime de rebus urbanis, de republica. Jucundus est mihi sermo literarum tuarum. Præterea Dolabellam, quem ego perspicio et judico cupidissimum esse atque amantissimum mei, cohortare, et confirma, et redde plane meum. Non mehercule, quo quidquam desit[22]; sed quia valde cupio, non videor nimium laborare[23].

19. *Te sapere.* Quia falsas laudes non agnoscis.

20. *Nostrum illum amicum.* C. Curionem, tribunum pl. in locum Servii designatum: ut epist. 4 lib. VIII. Jure autem Cicero verebatur, ne non satis gravem Curio se præberet in tribunatu. Levissime enim ab optimatum causa ad Cæsarem transiit: ut epist. 6 lib. VIII, et epist. 13 lib. II. Man.

21. *Quando instituisti.* Alii, « et quum instituisti ». J. V. L.

22. *Desit.* Amori illius erga me.

23. *Non videor nimium laborare.* Quum valde tamen laborem. — *Non videor.* Alii, *nunc videor.*

EPISTOLA XXXIII.

Dicit, afflicta rep. se cum Hirtio, Cassio, et Dolabella declamationes exercere, et Volumnium ad eadem studia invitat. Nam sibi deliberatum esse in literas se abdere, Cæsare permittente. (Romæ, anno U. C. 707.)

M. CICERO VOLUMNIO S. D.

Quod declamationibus nostris[1] cares, damni nihil facis. Quod Hirtio invideres, nisi eum amares, non erat causa invidendi: nisi forte ipsius eloquentiæ magis, quam, quod me audiret, invideres. Nos enim plane, mi suavissime Volumni, aut nihil sumus, aut nobis quidem ipsis displicemus, gregalibus illis[2], quibus, te plaudente, vigebamus, amissis: ut etiam, si quando aliquid dignum nostro nomine emisimus, ingemiscamus, quod hæc « pinnigero[3], non armigero « in corpore tela exerceantur », ut ait Philoctetes apud Attium, abjecta gloria.

Sed tamen omnia mihi erunt, si tu veneris, hilariora: quamquam venis, ut ipse intelligis, in maximarum quasi concursum occupationum[4]: quas si, ut volumus, exceperimus[5], ego vero multam salutem et

1. *Declamationibus nostris.* Cur se ad declamandum Cicero contulerit, exponitur in epist. 18 lib. IX. Man.

2. *Gregalibus illis.* Hortensio, Marcello, Cœlio, et reliquis. Corr.

3. *Pinnigero.* Dolebat, quod studia sua non, ut antea, in tuenda rep. et agendis causis, sed in hoc vili exercitationum genere collocare deberet: ad hoc usus poetæ verbis, quibus Philoctetes conqueritur, quod tela in avibus trajiciendis, non in sternendis hominibus consumat. Cic. de Finibus, V, 11. Cell. — Alii MSS, *pennigero*, magis convenienter Quintiliani sententiæ, I, 4, qui *pinnas* de avibus dici non vult. J. V. L.

4. *In maximarum quasi concursum occupationum.* Scholam suam declamatoriam per jocum ita nominat. Cell.

5. *Exceperimus.* Hic, *excipere*, opinor, est ferre, subire: ut alibi « excipere dolorem, laborem ». Vid. Tusc. II, 5, et Brut. 69. Oliv.

foro dicam, et curiæ; vivamque tecum multum, et cum communibus nostris amatoribus[6]. Nam et Cassius tuus, et Dolabella noster, vel potius uterque noster, studiis iisdem tenentur, et meis æquissimis utuntur auribus[7]. Opus est huc limatulo et polito[8] tuo judicio, et illis interioribus[9] literis[10], quibus sæpe verecundiorem[11] me in loquendo facis. Mihi enim judicatum est, si modo hoc Cæsar aut patietur, aut volet, deponere illam jam personam[12], in qua me sæpe illi ipsi probavi, ac me totum in literas abdere, tecumque et cum ceteris earum studiosis honestissimo otio perfrui. Tu, vellem, ne veritus esses, ne perinvitus[13] legerem tuas literas, si mihi, quemadmodum scribis, longiores forte misisses; ac velim posthac sic statuas, tuas mihi literas longissimas quasque, gratissimas fore.

6. *Vivam cum communibus nostris amatoribus*. Forte legendum *nostri*. Oblectabo me cum illis, qui et te et me insigniter, et præ ceteris amant. J. F. GRON.

7. *Meis æquissimis utuntur auribus*. Libenter eos audio declamantes. MAN.

8. *Polito*. Alii, *politulo*.

9. *Interioribus*. Philosophicis.

10. Alii, *literis meis*. J. V. L.

11. *Verecundiorem*. Quibus, quia doctior es quam ego, facis, si quid de illis studiis meis loquendum sit, ut parcius et verecundius loqui debeam. CELLAR.

12. *Personam*. Quam egi in publicis et forensibus rebus.

13. *Ne perinvitus*. Sic Vict. edidit pro vulgato ante *pluribus*. Ernestius malit *ne invitus*. SCH.

M. T. CICERONIS
EPISTOLARUM
AD DIVERSOS
LIBER OCTAVUS.

EPISTOLA I.

Commentarium mittit rerum urbanarum, et excusat se, quod alteri negotium illius colligendi dederit. Addit de comitiis Transpadanorum esse rumorem, de successione autem Galliarum nihil relatum : de Pompeio cupere se aliquid cognoscere : de Cæsare varia dissipari, aliaque nonnulla. Huic epistolæ respondit ea quæ lib. II est octava. (Romæ, anno U. C. 702, mense maio.)

M. COELIUS [1] M. CICERONI S. D.

Quod tibi decedens [2] pollicitus sum, me omnes res urbanas diligentissime tibi perscripturum; data opera

1. *M. Cœlius Rufus.* Plebeii generis, patre equite rom. Puteolis natus, sumpta virili toga, id est, annum ætatis ingressus XVII, a patre continuo ad Ciceronem deductus est, nondum prætorium, sed eloquentia jam et probitatis opinione clarum : a quo etiam *lectissimus adolescens* appellatus est libro quarto in Verrem, qui de Signis inscribitur. In illo ætatis flore quum artibus honestissimis erudiretur, M. Crassi domum frequentavit. Postea fuit assiduus cum Cicerone prætore, candidatumque affectatus est in petitione consulatus. Anno sequenti iterum petenti consulatum Catilinæ studuit. Tribunatum pl. gessit, Pompeio tertium consule, Milonemque ob necem P. Clodii de vi reum, studiosissime defendit. Ædilis curulis fuit L. Paullo et C. Marcello coss. prætor C. Cæsare II et P. Servilio coss. Orto civili bello, quæstor in Africa fuit Curionis, ut apud Cæsarem lib. II Civ. Bell. scriptum est. Eloquentiæ in primis operam dedit, locumque inter summos oratores consequutus est. Ejus tamen scripta paullo asperiora, et antiquitatem redolere visa sunt. De quo Tacitus (seu Quintilianus) Dial. de

paravi, qui sic omnia persequeretur, ut verear, ne tibi nimium arguta hæc sedulitas videatur : tametsi tu, scio quam sis curiosus, et quam omnibus peregrinantibus gratum sit, minimarum quoque rerum, quæ domi gerantur, fieri certiores. Tamen in hoc te deprecor, ne meum hoc officium arrogantiæ condemnes, quod hunc laborem alteri delegavi. Non quin mihi suavissimum sit, et occupato, et ad literas scribendas, ut tu nosti, pigerrimo, tuæ memoriæ dare operam[3]; sed ipsum volumen, quod tibi misi, facile, ut ego arbitror, me excusat. Nescio cujus[4] otii esset, non modo perscribere hæc, sed omnino animadvertere. Omnia enim sunt ibi senatusconsulta, edicta, fabulæ, rumores: quod exemplum si forte minus te delectarit, ne molestiam tibi cum impensa mea exhibeam, fac me certiorem. Si quid in republica majus actum erit, quod isti operarii minus commode persequi possint; et quemadmodum actum sit, et quæ existimatio sequuta,

Orator. Suet. de clar. Rhet. Mores in eo minime cum ingenio conferendi. Iracundissimum appellat Seneca lib. III de Ira. Impudicum et lascivum ostendit oratio Ciceronis. Inconstantis ingenii fuit. Primum ann. U. C. 701 trib. pl. quo anno P. Clodius a Milone occisus est, optimatum partes et auctoritatem senatus defendit. Mox, orta inter Cæsarem et Pompeium discordia, neutram in partem inclinare visus est. Deinde, mutata sententia, Cæsaris ad partes transiit. Profectum ad Cæsarem cum C. Curione, ut eum ad civile bellum incitaret, scripsit Dio lib. XLI. Demum a Cæsare ipso descivit: idque quum ipse declarat epist. ultima lib. VIII, tum vero Velleius his verbis: « Accito Annio Milone, qui, non impetrato reditu, Julianis partibus infestus erat..... consularibus armis..... circa Thurios oppressus est ». Man.

2. *Decedens*. Unde? ab ipso Cicerone; quem in provinciam euntem prosequutus erat. Idem.—Sic quidem MSS, sed *discedens* legendum, id est, me a te separans, quum te proficiscentem prosequutus fuissem, et valete dixissem. J. F. Gron.—Edit. Manut. 1541, *decedenti*. J. V. L.

3. *Tuæ memoriæ dare operam*. In tuam gratiam scribere, aut scriptum dare. Nam quæ scribuntur, eorum exstat memoria, ea memoriæ traduntur. Orat. pro Muren. cap. 28. J. F. Gron. — Hoc dicit: Non is sum, qui de te libenter non cogitem. Man.—Præstat hæc interpretatio. Ed.

4. Alii, *quojus*. J. V. L.

quæque de eo spes sit[5], diligenter tibi perscribemus. Ut nunc est, nulla magnopere exspectatio est. Nam et illi rumores de comitiis[6] Transpadanorum, Cumarum tenus[7] caluerunt: Romam quum venissem, ne tenuissimam quidem auditionem de ea re accepi[8]. Præterea Marcellus[9], quod adhuc nihil retulit de successione [provinciarum] Galliarum[10]; et in kalendas junias, ut mihi ipse dixit, eam distulit relationem: sane quam eos sermones expressit[11], qui de eo tum fuerunt, quum Romæ nos essemus. Tu si Pompeium, ut volebas, offendisti[12]; qui tibi visus sit, et quam orationem habuerit tecum, quamque ostenderit voluntatem (solet enim aliud sentire et loqui, neque tantum valere ingenio, ut non appareat, quid cupiat), fac mihi perscribas. Quod ad Cæsarem[13], crebri et non belli de eo

5. Vulg. « quæque de eo spes est ». Weisk. vel spurium putat, vel legendum, « quæcumque de eo spes est ». J. V. L.

6. *De comitiis*. Cn. Pompeius Strabo, Magni pater, Transpadanas colonias deduxerat ita, ut veteribus incolis manentibus jus Latii daret. Ascon. in Pison. sub init. Quibus Cæsar post quæsturam spem civitatis fecit. Suet. cap. 8. Jam novus rumor erat, eum laborare, ut rem perficeret, quo suffragiis novis in comitiis jurarettur. Adi Sigon. de Jure Ital. III, 11. Cell.

7. *Cumarum tenus*. Quousque Cœlius et amici Ciceronem prosequuti fuerant. Idem.

8. *Auditionem accepi*. Durior et horridior interdum Cœlius est in explicanda sententia. Quis enim sic loquatur, « Ne tenuissimam quidem auditionem de ea re accepi », pro, nihil prorsus audivi? Fortasse hoc illud est, cur in eo « sordes verborum » Tacitus appellet, cap. 21, et subjungat c. 25, « Amarior Cœlius »: et Quintil. asperitatem ei tribuat in dicendo. Idem.

9. *Marcellus*. Consul cum Sulpicio.

10. *De successione Galliarum*. Ut Cæsari ante legitimum diem succederetur. Erat enim hic octavus Cæsaris annus in administratione Galliarum, imperio decem annorum ei concesso; quinquennio uno lege Vatinia, ipso Cæsare cum Bibulo consulatum gerente; altero, lege Trebonia, Pompeio et Crasso coss. Man. — Sch. delevit *provinciarum*. Ed.

11. *Sermones expressit*. Quum eum statim de Galliis relaturum, homines loquerentur. Man.

12. *Offendisti*. Offendit eum Tarenti, et cum eo decem dies fuit. Epist. 2 lib. VIII, et epist. 6, lib. V, ad Attic. Idem.

13. *Quod ad Cæsarem*. Ita MSS sine τῷ *attinet*, quod satis intelligitur. J. F. Gron.

rumores; sed susurratores duntaxat veniunt: alius equitem perdidisse, quod, opinor, certe factum est; alius septimam legionem vapulasse; ipsum apud Bellovacos circumsederi, interclusum ab reliquo exercitu. Neque adhuc certi quidquam est, neque hæc incerta tamen vulgo jactantur: sed inter paucos, quos tu nosti, palam secreto narrantur; at Domitius [14], quum manus ad os apposuit [15]. Te a. d. IX kal. junii subrostrani [16] (quod illorum capiti sit [17]!) dissiparant periisse: ita ut in Urbe ac foro toto maximus rumor fuerit, te a Q. Pompeio in itinere occisum. Ego, qui scirem, Q. Pompeium Baulis embæneticam [18] facere, et usque eo, ut ego misererer ejus esuriei, non sum commotus; et hoc mendacio, si qua pericula tibi impenderent, ut defungeremur [19], optavi. Plancus quidem [20] tuus

14. *Domitius*. L. Domitius Ahenobarbus, consularis, acerrimus Cæsaris adversarius. Mar.

15. *Manus ad os apposuit*. Eorum more, qui secreto aliquid narrant.

16. *Subrostrani*. Homines otiosi in Rostris versantes assidue, rumorum aucupes et nugivendi. Plauto *subbasilicani*. Græv.

17. *Quod illorum capiti sit*. Quod malum in eos recidat. Tibull. I, el. 2: « Et mala si qua tibi dixit dementia nostra, Ignoscas: capiti sint precor illa meo ». Idem.

18. *Embæneticam*. Id est, naviculariam, et subaudi, artem: ab ἐμβαίνω, navem conscendo: quod mercatura maritima sibi victum Pompeius Baulis exsul quæreret. Turnebus Adv. XIII, 20, legit *empeneticam*, a verbo πεινᾶν, quod valet *esurire*: quasi jocans Cœlius dixerit, eum artem esuriendi facere et exercere, ut dicimus argentariam, naviculariam facere. Isaacus Vossius ad Catulli XXXV legit ὀμπνητικὴν, ab ὀμπνεῖν, largis indulgere dapibus. Bauli, inquit, erat taberna et diversorium totius Campaniæ affluentissimum. Ibi Pompeius corpus largis curabat dapibus, unde Cœlius dicit se misereri ejus, utpote qui tantum esuriat. Gronovius vero, Lect. Plaut. ἐμετικὴν *facere*, hoc est, curare se vomitoriis. Quæ vox etiam exstat Att. XIII, 52. Solebant enim in illa Campaniæ loca secedere valitudinis causa, inter quæ et Bauli. Et huic convenit, quod sequitur: « Ut ego misererer ejus esuriei », id est, jejunitatis. Oliv. — Schütz, *emeticam*. J. V. L.

19. *Hoc mendacio ut defungeremur*. Defungitur is, qui evadit, et periculo liberatur. Virgil. Æn. VI: « O tandem magnis pelagi defuncte periclis? » Optavi igitur, ut defungeremur, ut tuti jam essemus ab omnibus, si quæ tibi impenderent pericula: ut hoc mendacium finis et quasi defunctio esset omnium periculorum. Mar.

20. *Plancus tuus*. *Tuus*, hic dixit

Ravennæ est; et magno congiario donatus a Cæsare, nec beatus, nec bene instructus est. Tui politici libri[21] omnibus vigent.

cum ironia: quod Plancus Bursas Ciceronis esset inimicissimus, nec injuria, quod eo accusante (ut Dio tradidit) de vi condemnatus esset. MAN.

21. *Libri.* Sex de Republica: quorum nuperrime fragmenta inventa exstant in philosophicis operibus Ciceronis. ED.

EPISTOLA II.

Nuntiat de absoluto Messalla, ejusque defensore Hortensio a populo male accepto. Addit de rep. et de suis in ædilitate competitoribus. (Romæ, anno U. C. 702, mense quintili.)

COELIUS CICERONI S.

CERTE, inquam[1], absolutus est: me præsente[2] pronuntiatum est, et quidem omnibus ordinibus[3], et singulis[4] in unoquoque ordine sententiis. Vide modo, inquis[5]. Non, mehercules. Nihil enim umquam tam præter opinionem, tam quod videretur omnibus indignum, accidit. Quin ego, quum pro amicitia validis-

1. *Certe, inquam.* Quod inopinata res acciderat, quam vix Cicero crediturus esset, qui Messallam corruptis pecunia comitiis factum esse consulem plane nosset, ab affirmatione orditur. MANUT. — Vix tamen sibi Schütz persuadet sic inchoatam esse hanc epistolam. Conjicit olim fuisse: « Absolutus est Messalla. Certe, inquam, etc. » ED.

2. *Me repræsentante.* Sic aliquot antiqui libri: alii, « me repræsentare »: nonnulli, « me prehensante »: quod non displicet. Putat aliquis, « matre prehensante »: quæ fuit soror Hortensii oratoris. Ego nihil affirmo. MAN. — Lege, « me in re præsenti ». *Me,* id est, ἐμοῦ ὄντος. Cic. de Offic. I, 10: « Si constitueris cuipiam te advocatum in rem præsentem esse venturum », i. e. in foro præsto fore. J. F. GRON.

3. *Omnibus ordinibus.* Absolventibus omnibus decuriis judicum, senatoribus, equitibus, tribunis ærariis. IDEM.

4. *Sed et singulis.* Id est, ut et in senatoria decuria, et inter equites, interque tribunos ærarii absolventes una sententia vincerent, pluresque essent iis, qui condemnabant. Vereor ut Manutius ceperit. IDEM.

5. *Vide modo, inquis.* Dum nimis

sime faverem ei, et me jam ad dolendum præparassem; postquam factum est, obstupui, et mihi visus sum captus[6] esse. Quid alios putas? Clamoribus scilicet maximis judices corripuerunt[7], et ostenderunt, plane esse, quod ferri non posset. Itaque relictus lege Licinia[8], majore esse periculo videtur. Accessit huc, quod postridie ejus absolutionem in theatrum Curionis Hortensius introiit, puto ut suum gaudium gauderemus. Hic tibi «strepitus, fremitus, clamor[9] tonitruum, « et rudentum sibilus ». Hoc magis animadversum est, quod intactus a sibilo pervenerat Hortensius ad senectutem. Sed tum ita bene, ut in totam vitam cuivis satis esset, et pœniteret eum jam vicisse[10]. De republica quod[11] tibi scribam, nihil habeo. Marcelli impetus[12]

amat brevitatem Cœlius, obscurat sæpe sententias : quod in Thucydide vitium Cicero notavit. Videtur tamen fingere dicentem Ciceronem : « Vide modo, Cœli : non de Messalla bene homines existimant ? non ejus patet innocentia ? » Respondet Cœlius : « Non mehercules, etc. » Man. — Forte, « Ridesne, rogo ? inquis ». J. V. L.

6. *Captus*. Ut iis, qui capiuntur, itidem mihi, rei novitate, et hujusce non exspectato judicii eventu, perculsus affectusque animus est. Prorsus me stupor oppressit. Man.

7. *Corripuerunt*. Reprehenderunt. Sic loquutus est epist. 9.

8. *Lege Licinia*. Lex Licinia a M. Crasso, una cum Pompeio secundum coss. lata in δεκάζοντας τινὰς, id est, qui judices corrupissent. Dio lib. XXXIX. Itaque *relictus*, id est, itaque statim iterum delatus, et in reos receptus (hoc vult τὸ *relictus*, non expunctum esse nomen ejus in albo reorum), post absolutionem de ambitu nunc magis laborare, quam prius videtur. *Majore periculo esse*, pro, in periculo esse majore, Famil. IV, 15. J. F. Gron. — *Prévost* autem *relictus* interpr. *liberatus*, *absolutus*.

9. *Hic tibi strepitus, fremitus, clamor*. At ille pastoritia fistula, ut loquitur ad Atticum, sive sibilo exceptus est, exsibilatus est. Attic. II, 12 : « Gladiatoribus, qua dominus, qua advocati sibilis conscissi sunt ». Sed hoc eleganter explicat Cœlius versu Pacuvii, quo ille tumultum in navi oborta tempestate descripserat. Plin. IX, epist. 26 : « Quum stridunt funes, curvatur arbos, gubernacula gemunt ». *Rudentes* sunt funes nautici, unde Plauti comœdia *Rudens*. Proprie sibilant rudentes flatu vehementi ventorum. J. F. Gron.

10. *Vicisse*. Sc. Hortensius mallet clientem suum potius causa cecidisse, quam se propter ejus absolutionem sic exsibilari. Sch.

11. Alii, *quid*. J. V. L.

12. *Impetus*. De successore Cæsari in Gallias mittendo. Epist. 1.

resederunt, non inertia, sed, ut mihi videbatur, consilio[13]. De comitiis consularibus incertissima est existimatio. Ego incidi in competitorem nobilem, et nobilem agentem[14]. Nam M. Octavius, Cn. filius, et C. Hirrus mecum petit. Hoc ideo scripsi, quod scio, te acriter, propter Hirrum, nuntium nostrorum comitiorum exspectaturum. Tu tamen simul ac me designatum audieris, ut tibi curæ sit, quod ad pantheras[15] attinet, rogo. Syngrapham Sittianam[16] tibi commendo. Commentarium rerum urbanarum primum dedi L. Castrinio Pæto; secundum ei, qui has literas tibi dedit.

13. *Consilio.* Quod intelligeret alterum consulem sibi adversari. Ed.

14. *Nobilem, et nobilem agentem.* Competitores ædilitatis duos intelligit: quorum alter nobilis antiquo genere, alter agens nobilem, id est, nobilitatem jactans et præ se ferens, quæ in eo nulla erat. Cell. — Octavii quidem novi et ignobiles habebantur. Corr.

15. *Pantheras.* Quas e Cilicia mitti a Cicerone cupiebat, ut eas populo suis ludis daret. Man.

16. *Syngrapham Sittianam.* Ex qua exigeretur a Sittio pecunia, quam in ædilitatis impensas Cœlius erogaret. Epist. 4, 8, 9. Idem.

EPISTOLA III.

Suum in scribendo officium, suumque Ciceronis desiderium significat, necnon de suis comitiis et competitoribus: etiam de Milonis rebus. Tandem suam cum Cicerone amicitiam in aliquo illius libro memorari cupit. (Romæ, anno U. C. 702, mense quintili.)

COELIUS CICERONI S.

Estne? vici? et tibi sæpe, quod negaras[1] discedens curaturum tibi[2], literas mitto? Est, si quidem perferuntur, quas do. Atque hoc eo diligentius factito, quod, quum otiosus sum, plane, ubi delectem otiolum

1. Ernest. mavult *negabas*. Sch.

2. Lallem. non habet *tibi*. J. V. L.

meum, non habeo. Tu quum Romæ eràs, hoc mihi certum ac jucundissimum vacanti negotium erat, tecum id otii tempus consumere: idque non mediocriter desidero; ut non modo mihi solus esse, sed Romæ, te profecto, solitudo videatur facta; et qui (quæ mea negligentia est) multos sæpe dies ad te, quum hic eras, non accedebam, nunc quotidie non esse te, ad quem cursitem, discrucior. Maxime vero, ut te dies noctesque quæram, competitor Hirrus curat[3]. Quomodo illum putas auguratus[4] tuum competitorem dolere, et dissimulare, me certiorem, quam se, candidatum? de quo ut, quem optas, quam primum nuntium accipias, tua medius fidius magis, quam mea causa cupio. Nam mea, si fio, forsitan cum locupletiore referam[5]. Sed hoc usque eo suave est[6], quod si acciderit, tota vita risus nobis deesse non possit[7]. Sed tanti mehercule[8].

3. *Curat*. Argute. Nam, quia cum Cicerone coram de Hirro jocari, ejusque ineptias ac stultitias ridere cupiebat, ideo, « Curat, inquit, Hirrus, ut te dies noctesque quæram ». Plus autem est *curat*, quam *facit*, aut *causa est*: quasi dicat: In hac petitione ita multa agit inepte, ita stulte, ut curare de industria videatur, ut ego tecum sim, quo illum ridere possimus. Man.

4. *Auguratus*. Augur Cicero fieri noluit ante exsilium suum: reversus in patriam, ne calamitas dignitatem ejus minuisse videretur, studuit quam ornatissima senatus populique romani de se judicia intercedere: quod ipse ad Catonem scribit epist. 4 lib. XV. Augur autem in locum P. Crassi, Marci filii, a Parthis interfecti, creatus est: qui fuit annus Urbis DCC, Domitio et Messalla coss. Idem.

5. *Forsitan cum locupletiore referam*. Domum scilicet de comitiis. *Cum locupletiore*, cum collega qui me est opulentior, et sumptum in ludos et spectacula faciendo, me potest superare. J. F. Gron.—Ernest. conjicit *feram*, et interpretatur, Accipiam, consequar ædilitatem cum collega, a quo vincar magnificentia munerum, quod mihi parum jucundum foret. Sch.

6. *Sed hoc usque eo suave est*. Sed Hirrum repulsam pati tantum habet suavitatis, ut, per omnem vitam, quoties nobis ridere libebit, causam simus habituri, hujus repulsæ recordationem. Man.

7. Vulg. *poterit*. J. V. L. — *Possit* invenit Ernest. in Guelf. 1. Sch.

8. *Sed tanti mehercule*. Ita MSS. Lege, « Sed tanti? Est mehercule », id est, Sed tantine putas, o Cœli? hoc quod dicis forte cogites. Est profecto tanti. Man.

Non multum M. Octavius eorum odia, quæ Hirrum premunt, quæ permulta sunt, sublevat[9].

Quod ad Philotimi[10] liberti officium et bona Milonis attinet; dedimus operam, ut et Philotimus quam honestissime Miloni absenti, ejusque necessariis satisfaceret, et, secundum ejus fidem et sedulitatem, existimatio tua conservaretur.

Illud nunc a te peto, si eris, ut spero, otiosus, aliquod ad nos, ut intelligamus nos tibi curæ esse, σύνταγμα[11] conscribas. Qui tibi istuc, inquis, in mentem venit, homini non inepto? Aliquid ex tam multis tuis monumentis exstare, quod nostræ amicitiæ memoriam posteris quoque prodat. Cujusmodi velim, puto, quæris. Tu citius, qui omnem nosti disciplinam, quid[12] maxime conveniat, excogitabis. Genere tamen, quod et ad nos pertineat, et διδασκαλίαν[13] quamdam, ut versetur inter manus, habeat. Vale.

9. *Non mult. M. Octavius..sublevat.* Id est, non leviora in sese reddit et habet odia eorum, quæ Hirrum premunt, id est, ea, quæ in Hirro homines oderunt, et propter quæ minus ei favent: ut non multo majorem fiduciam in his comitiis habeat. J. F. Gron. — Ernest. delendum putat *eorum*. Alii, deinde habent « qui... permulti ». J. V. L.

10. *Philotimi.* Ciceronis, vel Terentiæ libertus, subornatus ut damnati Milonis bona publicata emeret, restituenda Miloni. Vide ad Atticum, V, 8. Cell.

11. Σύνταγμα. Si latine vertas, proprie σύνταγμα *compositio* est: a συντάττω. Liber significatur accurate scriptus. Nam ὑπόμνημα, latine *commentarius*, ex tempore et sine studio conficitur. Epist. 45, lib. XII, ad Att. « Ego hic duo magna συντάγματα absolvi ». Quo loco duos Academicos, et quinque de Finibus libros indicat. Man. — Wielandus hic notavit importunitatem Cœlii, qui Ciceronem tot publicis negotiis districtum rogare auderet, ut suo nomini librum aliquem inscriberet. Ed.

12. Alii, *quod.* J. V. L.

13. Διδασκαλίαν. *Doctrinam*, non gerras. Oliv.

EPISTOLA IV.

Est varii argumenti. Scribit enim de damnatione Messallæ et Servii trib. pl. designati : de C. Marcello cos. designato, de Dolabella XV-viro creato, Lentulo repulso, de Curione, de comitiis, de actis in senatu, de Cæsaris animo erga Pompeium, de suis tandem rebus, quas Ciceroni commendat. (Romæ, anno U. C. 702, mense sextili.)

M. CŒLIUS M. CICERONI S. D.

INVIDEO tibi : tam multa quotidie, quæ mirere, istuc perferuntur. Primum illud, absolutum Messallam, deinde eumdem condemnatum [1]; C. Marcellum consulem factum; M. Claudium [2] a repulsa [3] postulatum [4] a Gallis duobus; P. Dolabellam quindecimvirum factum. Hoc tibi non invideo, caruisse te pulcherrimo spectaculo, et Lentuli Cruris [5] repulsi vultum non vidisse. At qua spe, quam certa opinione descenderat [6]? quam ipso diffidente Dolabella? Et hercules, nisi nostri equites [7] acutius vidissent, pæne concedente adversario superasset. Illud te non arbitror miratum, Servium, designa-

1. *Condemnatum*. Ideo dixit ep. 2 : « Relictus lege Licinia, majore esse periculo videtur ». MAN.

2. *M. Claudium*. *M. Calidium* legerem, ex epist. 9 huj. lib. quæ hanc sequi debuit. Et sane M. Calidius cum Q. Gallo inimicitias gessit, ut a duobus Gallis M. et Q. Calidium accusatum intelligamus : quam conjecturam confirmat Pighius ad ann. 703. Man. legit, « a Galliis duobus ». ED.

3. *A repulsa*. Post repulsam consulatus. Prætor Calidius fuerat Lentulo et Metello coss. Oratio demonstrat in senatu habita post reditum.

4. *Postulatum*. Fortasse de ambitu: si quidem post repulsam postulatus est. MAN.

5. *Lentuli Cruris*. Hic est, opinor, L. Lentulus Cruscellus, qui anno sequenti consul designatus est. Potuit enim et *Crus* et *Cruscellus* indifferenter nominari. IDEM.

6. *Descenderat*. Nimirum in campum Martium ad comitia.

7. *Equites*. Quorum studia Cœlius amicissimo suo Dolabellæ adjunxit. *Nostri* autem, quia Cœlius et Cicero equestri loco nati, id est, parentibus, qui supra equestris ordinis gradum,

tum tribunum plebis, condemnatum[8]: cujus locum[9] C. Curio petiit. Sane quam incutit multis, qui eum facilitatemque ejus non[10] norunt, magnum metum: sed, ut spero et volo, et, ut se fert ipse, bonos et senatum malet. Totus, ut nunc est, hoc scaturit[11]. Hujus autem voluntatis initium et causa est, quod eum non mediocriter Cæsar, qui solet infimorum hominum amicitias[12] sibi qualibet impensa adjungere, valde[13] contempsit. Qua in re mihi videtur illud perquam venuste cecidisse, quod a reliquis quoque usque eo[14] est animadversum, ut Curio, qui nihil consilio facit, ratione et insidiis usus videretur in evitandis eorum consiliis[15], qui se intenderant adversarios in ejus tribunatum: Lælios et Antonios, et id genus valentes dico.

Has ego tibi literas eo majore misi intervallo, quod comitiorum dilationes occupatiorem me habebant, et exspectare in dies exitum cogebant, ut, confectis omnibus, te facerem certiorem. Ad kalendas sextiles usque exspectavi. Prætoriis moræ quædam inciderunt. Mea porro comitia quem eventum sint habitura, nescio. Opinionem quidem, quod ad Hirrum attinet, incredibilem, ædilium plebis[16] comitiis, nacta sunt[17]. Nam

id est, senatoriam dignitatem, numquam ascendissent. Man.

8. *Condemnatum.* De ambitu.

9. Marklandi emendatio est, *in locum.* J. V. L.

10. Delenda videtur negatio. J. V. L.

11. *Totus, ut nunc est, hoc scaturit.* Hoc effundit, ebullit, fervide jactat, ut fons aquas ejaculatur. Etsi belle Lambinus, « hic senaturit ». J. F. Gron.

12. *Infimorum hominum amicitias.* Nulli pecuniæ parcere, etiam in humilibus promerendis, quibus tamen aliquis aditus ad potentes esset. Suet. Jul. cap. 27. Idem.

13. *Valde.* Quum dixerit, « non mediocriter », cur subjungit *valde*? fortasse, ut magis augeat, ut quum dicebant, « vehementer etiam, atque etiam ». Man.

14. *Usque eo.* Videtur dictum pro *vehementer.*

15. *Consiliis.* Quum sequatur *qui*, rectius videretur, « eorum consiliis ». Quid agas? Cœlianum est. Man.

16. *Ædilium pl.* Duplex erat ædilitas, curulis et plebeia. Curulem Cœlius petebat. Plebeii vero ante curules creabantur.

17. *Nacta sunt.* Quia candidati,

M. Cœlium Vinicianum mentio illa fatua, quam deriseramus olim, et promulgatio de dictatore [18], subito dejecit [19], et dejectum magno clamore insequuta est [20]. Inde Hirrum cuncti an non faciendum [21] flagitare. Spero, te celeriter, et de nobis, quod sperasti, et de illo, quod vix sperare ausus es, auditurum.

De republica jam novi quidquam exspectare desieramus: sed quum senatus habitus esset ad Apollinis [22], a. d. XI kalend. sext., et referretur de stipendio Cn. Pompeii [23]; mentio facta est de legione ea, quam expensam tulit C. Cæsari [24] Pompeius, quo numero esset, quo appeteretur [25]. Quum ex Gallia coactus esset dicere Pompeius se legionem abducturum, sed non

antequam sua comitia fierent, aliorum quoque magistratuum comitiis prensabant, ut populi voluntatem elicerent: qua perspecta, vel confirmarentur in spe, vel, si quid esse adversum intelligerent, aliqua ratione mederentur. Sic igitur et Cœlius Hirrusque quum ædilitatem curulem peterent, ædilium pleb. tamen comitiis prensarunt. Man.

18. *Promulgatio de dictatore*. Domitio et Appio coss. quum magnis candidatorum consularium contentionibus extracta in annum sequentem comitia essent, desperata propemodum concordiæ spe, ortus est de dictatore sermo. Vide ad Q. Fr. III, 8. Idem.

19. *Dejecit*. Subaudiendum, *ædilitate*. Hoc enim dicit: Cœlium Licinianum (*mallent* Vinicianum), quum petere cœpisset, revocata legis ab eo de dictatore promulgatæ memoria, statim ædilitate dejecit. Idem.

20. *Insequuta est*. Numquam ita Cicero loqueretur. Quid enim hoc est? « promulgatio de dictatore dejectum magno clamore insequuta est ». Quum hoc significet: primum populus ei petenti vulgo negavit; deinde magni clamores in eumdem consequuti. Id.

21. *Hirrum cuncti an non faciendum flagitare*. Hoc velut præjudicium de Hirro fuit, qui et ipse auctor dictatoris creandi fuerat. Non faciendum, scil. ædilem curulem, in quo erat eadem culpa, quæ in Viniciano. J. F. Gron. — Alii, « ad non faciendum », quod Benedict. servavit. J. V. L. — Oliv. « jam non faciendum ». Ed.

22. *Ad Apollinis*. Ἀττικισμός, pro, ad ædem Apollinis. Man.

23. *De stipendio Cn. Pompeii*. Quod legionibus persolveret, quas partim habebat in Hispaniis, partim Arimini. Idem.

24. *C. Cæsari*. Quum Cæsar in Gallia sæpe acie victor, majorem tamen motum multis de causis exspectaret, a Cn. Pompeio procons. petiit, quot ex Gallia Cisalpina consulis sacramento rogavisset, ad signa convenire et ad se proficisci juberet. Vid. Bell. Gall. lib. VI, cap. 1. Ed.

25. *Quo appeteretur*. Quam ob

statim sub mentionem[26] et convicium obtrectatorum; inde interrogatus de successione C. Cæsaris: de qua [hoc est, de provinciis] placitum est, ut quam primum ad Urbem reverteretur Cn. Pompeius, ut coram eo de successione provinciarum ageretur. Nam Ariminum ad exercitum Pompeius erat iturus; et statim iit. Puto idib. sextil. de ea re actum iri[27]: profecto aut transigetur aliquid, aut turpiter intercedetur[28]. Nam in disputando conjecit illam vocem Cn. Pompeius, omnes oportere senatui dicto audientes esse. Ego tamen sic nihil exspecto, quomodo Paullum, consulem designatum, primum sententiam dicentem. Sæpius te admoneo de syngrapha[29] Sittiana. Cupio enim te intelligere, eam rem ad me valde pertinere. Item de pantheris, ut Cibyratas arcessas, curesque, ut mihi venentur[30].

Præterea nuntiatum nobis, et pro certo jam habetur, regem Alexandrinum[31] mortuum. Quid mihi suadeas[32], quomodo regnum illud se habeat, quis procuret, diligenter mihi perscribas. Kalendis sextil.

causam fuerit eo missa, et a Cæsare petita; aut, quo fuerit ablegata. GRÆV. — Forte, « quando repeteretur », quando vellet eam revocare, ac recipere a Cæsare. J. F. GRON. — Forte, « quoad peteretur ». J. V. L.

26. *Sub mentionem.* Post mentionem de ea legione factam.

27. Alii, « factum iri ». J. V. L.

28. Alii, « transigeretur ... intercederetur ». J. V. L.

29. *Syngrapha.* Vide sup. epist. 2.

30. *Curesque mihi ut vehantur.* Qui? Cibyratæ? Nugæ. Lego « ut mihi venentur », nimirum pantheras. GRÆV.

31. *Regem Alexandrinum.* Ptolemæum, quadriennio ante a Gabinio Syriæ proconsule restitutum. Vid. ep. 1 lib. I. MAN.

32. *Quid mihi suadeas.* Regis, ut suspicari possumus, creditori. CORR. — Fortasse curam sibi a senatu ejus regni invisendi, atque aliquandiu procurandi mandari cupiebat. MAN.

EPISTOLA V.

Metuere se Ciceroni significat ex Parthici belli fàma ob paucitatem copiarum ejus. Addit de successione provinciarum, ejusque tarditate. Scripta paullo post superiorem : utrique etiam una respondet Cicero, quæ est lib. II decima. (Romæ, anno U. C. 702, mense sextili.)

COELIUS CICERONI S.

Qua tu cura sis, quod ad pacem provinciæ tuæ finitimarumque regionum attinet, nescio : ego quidem vehementer animi pendeo. Nam si hoc moderari possemus, ut, pro viribus copiarum tuarum, belli quoque exsisteret magnitudo, et, quantum gloriæ triumphoque opus esset, assequeremur, periculosamque et gravem illam dimicationem evitaremus; nihil tam esset optandum. Nunc si Parthus movet aliquid, scio, non mediocrem fore contentionem. Tuus porro exercitus vix unum saltum tueri potest. Hanc autem nemo ducit rationem : sed omnia desiderantur ab eo (tamquam nihil denegatum sit ei, quo minus quam paratissimus esset), qui publico negotio præpositus est[1].

Accedit huc, quod successionem futuram, propter Galliarum controversiam, non video[2]. Tametsi hac de re puto te constitutum, quid facturus esses, habere : tamen, quo maturius constitueres, quum hunc eventum providebam, visum est, ut te facerem certiorem. Nosti enim hæc tralatitia : de Galliis constituetur; erit, qui intercedat; deinde alius exsistet, qui, nisi libere[3] liceat

1. *Ab eo, qui publico negotio præpositus est.* Imperatore, aut proconsule. Vict.

2. Ernest. volebat « non futuram... controversiam, video ». Ed.

3. *Nisi libere.* Si Cæsari relinquen-

de omnibus provinciis decernere senatui, reliquas impediat. Sic multum ac diu ludetur, atque ita diu, ut plus biennium in his tricis moretur. Si quid novi de republica, quod tibi scriberem, haberem, usus essem mea consuetudine, ut diligenter, et quid actum esset, et quid ex eo futurum sperarem, perscriberem. Sane tamquam in quodam incili jam omnia adhæserunt[4]. Marcellus idem illud de provinciis urget; neque adhuc frequentem senatum efficere potuit. Quod si, anno præterito[5], Curio tribunus, et eadem actio de provinciis introibit[6]; quam facile nunc sit omnia impedire, et quam hoc Cæsari[7], qui sua causa rempublicam non curet, superet[8], non te fallit.

tur Galliæ, nec in alias provincias successorem destinari, nec de iis decerni sinet. Gron.

4. *Sane tamquam in quodam incili omnia adhæserunt.* Omnia stupent ac cessant, ut aqua quæ non currit, obturato incili. Festus: « Inciles fossæ, quæ in viis fiunt ad deducendam aquam, sive derivationes de rivo communi factæ ». Cato de Re Rust. 155: « Per hiemem aquam de agro depelli oportet. In monte fossas inciles puras habere oportet ». Mox: « Quum pluere incipiet, familiam cum ferreis sarculis exire oportet, incilia aperire ». Columella, VIII, 9: « Ut a superiore parte, si olla in clivo sit, incilia excitentur ». Huc pertinet proverbium a clepsydra vel incili petitum: « Aqua hæret ». Cic. III ad Q. epist. 8: « In hac causa mihi aqua hæret », id est, cessat consilium: nescio quid agere debeam. Id. — Alii, « tamquam in quodam in Cilicia omnia adh. » J. V. L.

5. *Hoc præterito anno.* Si post elapsum hunc annum, Curione tribuno, rursus introducetur et agitabitur actio de successione provinciarum. Gron. — Lallem. *hoc anno.* J. V. L.

6. Sic legendum pro *introivit;* et ita ediderat Gothofredus. J. V. L.

7. *Et quam hoc Cæsari.* Et Cæsari, qui curet suum commodum, non curet quid ex usu sit reip. quam hoc suppetat, i. e. in promptu sit, nempe ut omnia impediantur, non ignoras.

8. *Suppetat.* Ita Lambin. et J. F. Gronov. Sed alii, *superet.* Quod interpretatur Manutius: supersit, reliquum sit: sive, quantum in hoc Cæsar negotii sit habiturus, vel commodi, te non fallit. Oliv.

EPISTOLA VI.

Scribit de Appio a Dolabella accusato: de Ciceronis officio, ne parum reconciliatus Appio videatur: de affinitate cum Dolabella jungenda: de rep. de suis item pantheris. (Romæ, anno U. C. 703, mense januario.)

COELIUS CICERONI S.

Non dubito, quin perlatum ad te sit, Appium a Dolabella reum factum: sanequam non ea, quam existimaveram, invidia [1]. Neque enim stulte Appius: qui, simul atque Dolabella accessit ad tribunal, introierat in Urbem, triumphique [2] postulationem abjecerat. Quo facto retudit sermones, paratiorque visus est, quam speraverat accusator. Is nunc in te [3] maximam spem habet. Scio tibi eum non esse odio. Quam velis eum obligare, in tua manu est: cum quo simultas si [4] tibi non fuisset, liberius tibi de tota re esset. Nunc si ad illam summam veritatem [5] legitimum jus exegeris; cavendum tibi erit, ne parum simpliciter et candide posuisse inimicitias videaris. In hanc partem porro tutum tibi erit, si quid volueris, gratificari. Nemo enim necessitudine et amicitia te deterritum ab officio dicet. Illud mihi occurrit, quod, inter postulationem et no-

1. *Sane non ea... invidia.* Non ita approbantibus hominibus et faventibus vapulanti, ac periculo ejus tamquam sontis et noxii gaudentibus. J. F. Gron.—Melius Sch. minus adversa in Appium hominum voluntate, quam putaram. — *Sanequam* prætuli. Ed.

2. *Triumphi.* Vide lib. III, ep. 10.

3. *In te.* Successore suo; cui, si contuleris in eum studia et officia tua, proderis plurimum. Accusatus erat Appius ob ea quæ in provincia contra majestatem populi rom. commiserat. Vide sup. III, ep. 10. Ed.

4. Abest *si.* J. V. L.

5. *Ad illam summam veritatem.* Summa veritas, quod in Officiis « summus jus », quum ait « summum jus, summa injuria ». *Exigere legitimum jus ad summam veritatem*, est statuere, quod rigor legum et strictum jus requirit. Si cum eo agis, ut stricto

minis delationem[6], uxor a Dolabella discessit[7]. Quid mihi discedens mandaris, memini; quid ego tibi scripserim, te non arbitror oblitum. Non est jam tempus plura narrandi. Unum illud monere te possum : si res[8] tibi non displicebit, tamen hoc tempore nihil de tua voluntate ostendas, et exspectes, quemadmodum exeat ex hac causa : ne qua invidiosum[9] tibi sit, si emanarit. Porro, significatio ulla si intercesserit, clarius, quam deceat, aut expediat, fiat. Neque ille tacere eam rem poterit, quæ suæ spei[10] tam opportuna acciderit, quæque in negotio conficiendo tanto illustrior erit : quum præsertim is sit, qui, si perniciosum sciret esse, loqui de hac re, vix tamen se contineret. Pompeius dicitur valde pro Appio laborare, ut etiam putent alterutrum de filiis ad te[11] missurum.

Hic nos omnes absolvimus : et hercule confecta[12] omnia, fœda, et inhonesta sunt. Consules autem habemus summa diligentia : adhuc senatusconsultum, nisi de feriis latinis[13], nullum facere potuerunt. Curioni nostro tribunatus conglaciat[14]. Sed dici non

et severo jure agere deberes. J. F. Gron.

6. *Inter postulationem et nominis delationem.* Primum postulabat accusator a prætore, ut sibi liceret nomen deferre. Ubi permiserat, constituebatur dies. Postquam is dies venisset, deferebat accusator nomen, id est, petebat, ut adversarius reciperetur in reos. Medio igitur tempore uxor nuntium remisit Dolabellæ. J. F. Gron.

7. *Discessit.* Per divortium.

8. *Res.* Ut ei nubat filia tua.

9. Alii, « denique invid. » J. V. L.

10. *Spei.* De Appio damnando. Nam affinitatis famam suis consiliis opportunam utilemque fore sperabit. Man.

11. *Ad te.* Ut auctoritatem gratiamque tuam ad Appii salutem conferas. Testes enim ex ea provincia, cui successor Appii Cicero præerat, vel reum opprimere, vel periculo liberare poterant. Idem.

12. Codd. regii, *consepta*, quod Lall. prætulit. Alii etiam, *conficta*. J. V. L.

13. *De feriis latinis.* Eæ dicatæ a Tarquinio Superbo fuerunt sacrificio, quod singulis annis in Albano monte, populi romani et Latinorum conventu, Jovi Latiali fiebat. Unde Latiar vocabatur. Ed.

14. *Tribunatus conglaciat.* Transit sine ullo motu, aut singulari actione, quasi frigore devinctus et immobilis sit. Gron.

potest, quomodo hic omnia jaceant. Nisi ego cum tabernariis et aquariis pugnarem[15], veternus civitatem occupasset. Si Parthi vos nihil calfaciunt, nos hic frigore frigescimus[16]. Tamen, quoquo modo hic omnia jaceant, potuit sine Parthis[17]. Bibulus in Amano nescio quid cohorticularum amisit. Hoc sic nuntiatum est.

Quod tibi supra scripsi, Curionem valde frigere; jam calet. Nam ferventissime concerpitur[18]. Levissime enim, quia de intercalando[19] non obtinuerat[20], transfugit[21] ad populum, et pro Cæsare loqui cœpit[22] : legemque viariam[23], non dissimilem agrariæ Rulli, et alimentariam, quæ jubet ædiles metiri[23], jactavit. Hoc nondum fecerat, quum priorem partem epistolæ scripsi. Amabo te, si quid, quod opus fuerit, Appio facies, ponito me in gratia. De Dolabella integrum tibi reserves,

15. *Ego cum tabernariis et aquariis pugnarem.* Erat enim ædilis, et iis, qui tabernas circa forum habebant, item qui aquas publicas in Urbem deducebant, et partiebantur inter vicinias, ob nescio quod peccatum mulctam videtur dixisse, de qua certarunt ad populum. Man.

16. *Frigescimus.* Forte, *senescimus*, in segnitiem et torporem resoluti sumus. Idem.

17. *Potuit sine Parthis.* Forte, « tamen, quoquo modo..... potius sine Parthis ». Idem.

18. *Ferventissime concerpitur.* Hoc est, boni seu optimates ubique male de eo loqnuntur, et ejus levitatem, quod ad Cæsaris partes transfugerit, gravissime accusant. Græv.

19. *De intercalando.* De die producenda, ut ea, quæ pro Cæsaris causa cogitabat, commodius posset ad exitum perducere. Sic enim Dio narrat lib. XL. Man.

20. *Non obtinuerat.* A collegio pontificum. Id enim Dionis ostendit historia. Et intercalandi potestatem penes eos fuisse, qui fastis præerant, Macrob. lib. I Saturn. cap. 13 docet. Idem.

21. *Transfugit.* Desertor optimatum, quos antea defenderat. Epist. 8. Idem.

22. *Pro Cæsare loqui cœpit.* Vid. Vell. Paterc. II, 48. Curionem magna pecunia a Cæsare corruptum, ut ære alieno se liberare posset narrat Dio Cassius, lib. XL, c. 36. Val. Max. lib. IX, c. 1, eum sexcenties sestert. æris alieni fuisse dicit. Ed.

23. *Viariam.* De sternendis muniendisque viis. Appian. de Bell. Civ. lib. I. Man.

24. *Quæ jubet ædiles metiri.* Hoc est, quæ jubet ædiles, ut harum rerum et præsertim annonæ curatores, pauperioribus dividere frumentum. Græv. — *Quas*, forte *qua*. J. V. L.

suadeo. Et huic rei, de qua loquor, et dignitati tuæ, æquitatisque opinioni hoc ita facere expedit. Turpe tibi erit, pantheras Græcas me non habere.

EPISTOLA VII.

Quia pridie scripserat, breviter nova quædam annuntiat de nuptiis Cornificii et filiæ Orestillæ, de Paullæ divortio, de Ocellæ adulteriis. (Romæ, anno U. C. 703, mense januario.)

COELIUS CICERONI S.

Quam cito tu istinc decedere cupias, nescio : ego quidem eo magis, quo adhuc felicius rem gessisti. Dum istic eris, de belli Parthici periculo cruciabor, ne hunc risum meum metus aliquis perturbet. Breviores has literas properanti publicanorum tabellario subito dedi : tuo liberto pluribus verbis scriptas pridie dederam. Res autem novæ nullæ sane acciderunt, nisi hæc vis tibi scribi, quæ certe vis. Cornificius adolescens Orestillæ filiam [1] sibi despondit. Paulla Valeria, soror Triarii [2], divortium sine causa, quo die vir e provincia venturus erat, fecit. Nuptura est D. Bruto[3]. Nondum retulerat[4]. Multa in hoc genere incredibilia,

1. *Cornificius adolescens Orestillæ filiam*. Orestilla Catilinæ uxor fuerat. Sigonii liber, « Cornificius adolescentiorem ille sibi filiam ». Ego ex hac varietate, nescio quam vere, certe non longe ab antiquis vestigiis, hoc elicio: « Cornificius adolescentiorem Syllæ filiam sibi despondit ». Altera enim Syllæ major filia, Fausto Miloni nupserat : quod ignorat nemo. Ita de Cornificio intelligendum erit, ad quem sunt ep. lib. XII. Man.

2. *Triarii*. Hic est P. Valerius Triarius, qui Scaurum accusaverat, Cicerone defendente, ejus Triarii filius, qui legatus L. Luculli bello Mithridatico male rem gesserat. Sed hic eloquentia valuit, et in Bruto præclare laudatur. Idem.

3. *D. Bruto*. Qui cum M. Bruto, et C. Cassio Cæsarem occidit. Idem.

4. *Nondum retulerat*. Subintelligi poterit, *dotem*. Sed mihi non displicet amicissimi mei conjectura, qui ita

te absente, acciderunt. Servius Ocella nemini persuasisset se mœchum esse, nisi triduo bis deprehensus esset. Quæres, ubi? ubi hercule ego minime vellem [5]. Relinquo tibi, quod ab aliis quæras. Neque enim displicet mihi, imperatorem singulos percontari, cum qua sit aliquis deprehensus.

legendum putat, « mundum retulerat ». Mundus autem muliebris qui sit, exponit Liv. lib. XXXIV. Man.

5. *Minime vellem.* Non dubito *quin nollem* leg. sit pro *vellem*. Urs. — Sed forte significat mulierem fœdam esse.

EPISTOLA VIII.

Varia de judiciis, deinde de senatusconsulto, et de suis tandem rebus scribit. (Romæ, anno U. C. 702, mense octobri.)

M. CŒLIUS M. CICERONI S. D.

Etsi de republica quæ tibi scribam, habeo, tamen nihil, quod [1] magis gavisurum te putem, habeo, quam hoc. Scito, C. Sempronium Rufum, Rufum, mel ac delicias tuas [2], calumniam maximo plausu [3] tulisse. Quæris, qua in causa? M. Tuccium, accusatorem suum, post ludos romanos reum lege Plotia de vi fecit, hoc consilio, quod videbat, si extraordinarius reus nemo [4] accessisset, sibi hoc anno causam esse dicendam. Dubium

1. Alii, *quo.* J. V. L.

2. *Mel ac delicias tuas.* Ironice. Male Ernest. hæc ita proprie cepit, ut in Clave hunc Sempronium a Cicerone amatum scriberet. Ed.

3. *Calumniam...tulisse.* Ad accusandum descendisse. Infra, « Quum calumniam jurasset ». Manut. « Calumniam ferre », ut præmium ferre. Calumniæ seu litis falsæ et calumniosæ intentatæ damnatum, ad suæ temeritatis præmium tulisse. J. F. Gron. — *Maximo plausu.* Omnibus, qui in foro erant, lætis et gaudentibus infortunio ejus. Idem.

4. *Si extraordinarius nemo.* Cui statim aliis judiciis sepositis, causa esset dicenda. Ut erat judicium de vi, quod unum, et diebus festis ludisque publicis, omnibus negotiis forensibus intermissis, exerceretur, ut ait Cicero pro Cœlio, cap. 1. Idem.

porro illi non erat[5], quid futurum esset. Nemini hoc deferre munusculum[6] maluit, quam suo accusatori. Itaque sine ullo subscriptore descendit, et Tuccium reum fecit. At ego, simul atque audivi, invocatus ad subsellia rei occurro; surgo, neque verbum de re facio; totum Sempronium usque eo perago[7], ut Vestorium quoque interponam, et illam fabulam narrem, quemadmodum tibi pro beneficio dederit[8], si quid injuriis[9] suis esset, ut Vestorius teneretur.

Hæc quoque magna nunc contentio forum tenet. M. Servilius, postquam, ut cœperat, omnibus in rebus turbarat[10], nec, quod non venderet, cuiquam[11] reliquerat, maximaque nobis traditus erat invidia[12]: neque Laterensis prætor, postulante[13] Pausania, nobis

5. *Dubium illi non erat*. Non erat ei dubium, quin condemnaretur. Quod ut effugeret, de accusando accusatore suo consilium cepit, eoque crimine, quo causam ab eo extra ordinem dicendam videbat. Sperabat enim, eo damnato, prorsus omni se periculo omnique molestia liberatum. Man.

6. *Deferre munusculum*. Neminem accusare maluit, quam suum accusatorem. Sic loquutus epist. 13. Idem.

7. *Usque eo perago*. Ita eum oratione exagito, ita vexo, ut Vestorii quoque mentionem faciam. Cum quo negotii quiddam Sempronio fuisse, cognoscitur ex epist. 2, lib. VI, ad Att. Idem.

8. *Tibi pro beneficio dederit*. Collatum in te beneficium existimari voluerit. Idem.

9. *Si quid injuriis*. Locus certe variis et inter se diversis modis legitur: quas tam incertas lectiones quivis videre poterit, et etiam alias excogitare. Nos in tantis tenebris, quum nihil lucis afferre queamus, vetere scriptura proposita, ad alia transibimus, « si quod injuriis suis esset, ut Vestorius teneret ». Vict. — Lege, « si quid in Thuriis suis esset ». Quemadmodum concesserit Vestorio et in eum transtulerit possessiones et res, quas habebat in Thuriis, prope veterem Sybarin, non tamquam ob debitum (quod ab eo exigebat Vestorius, Sempronius abjurabat), sed in gratiam Ciceronis arbitri inter eos sumpti. J. F. Gron. — Edidit Cellarius, « si quid in injuriis ». — Locus vexatus. Schütz conjicit, « quod injuriis suis Vestorius teneret ». Alii aliter. J. V. L.

10. *Omnibus in rebus turbarat*. Id est, conturbarat, decoxerat. *Conturbasse*, et *conturbasse rationes* dicuntur decoctores. Man.

11. Alii, *quidquam*. J. V. L.

12. *Maximaque nobis traditus erat invidia*. Susceptus erat a me defendendus in reatu, admodum adverso rumore hominum. Manut. — Vulg. « maximeque... invidiæ ». J. V. L.

13. Alii, *expostulante*. J. V. L. —

patronis, QUO EA PECUNIA PERVENISSET, recipere voluit. Quod Pilius, necessarius Attici nostri, de repetundis eum postulavit, magna illico fama surrexit, et de damnatione ferventer loqui [14] est cœptum. Quo vento projicitur [15] Appius minor, ut indicet [16], pecuniam ex bonis patris [17] pervenisse ad Servilium, prævaricationisque causa diceret depositum H-S LXXXI [18]. Admiraris amentiam. Imo si actiones stultissimas, quid? si nefarias patris confessiones audisses [19]? Mittit in consilium eosdem illos, qui lites æstimarant, judices. Quum æquo numero sententiæ fuissent, Laterensis, leges ignorans, pronuntiavit, quod singuli ordines judicassent; et ad extremum, ut solent: Non redigam [20]. Postquam discessit, et pro absoluto Servilius haberi cœptus, legisque unum et centesimum caput legit, in quo ita erat: QUOD EORUM JUDICUM MAJOR PARS JUDICARIT, ID JUS RATUMQUE ESTO: in tabulas absolutum non retulit, ordinum judicia perscripsit [21]. Postulante rursus Appio, cum L. Lollio transegit, et se relaturum dixit. Sic nunc neque absolutus, neque damnatus

Quo ea pecunia. Formula, de qua dictum in orat. pro Rab. Post. c. 4. MAN.

14. *Loqui.* Passionem tribuit verbo, actionem potius requirenti. Sed antiquum fuit, id est, Cœlianum. CORR.

15. *Quo vento projicitur.* Qua fama valde commotus est Appius, usque eo, ut eumdem Servilium de prævaricatione accusarit. MAN.

16. Alii, *implicet.* J. V. L.

17. *Ex bonis patris.* A patre suo datam Servilio, ejus accusatori, ut prævaricaretur. MAN.

18. *H-S* LXXXI. Ernest. unitatem delendam putat. Man. volebat CCCIↃↃↃ, et profecto illa summa octoginta H-S est nimis parva. Idem Ernest. pro *diceret* mavult *dicat.* ED.

19. Alii habent, « Quid si actiones stultissimas, quid si nefarias de patre confessiones audisses? » Sed multa in his omnibus dubia. J. V. L.

20. *Non redigam.* Antiqua formula, cujus vis non satis nota. Ad absolutionem, non simpliciter factam, videtur referenda. CELL.

21. *Ordinum judicia perscripsit.* Hærebat Laterensis. Pronuntiaverat jam ab ordinibus absolutum Servilium: ex quo referre in tabulas absolutum oportuit. Rursus, quum eum a majore judicum parte non esse absolutum videret, putavit se contra le-

Servilius, de repetundis saucius[22] Pilio tradetur. Nam de divinatione[23] Appius, quum calumniam jurasset[24], contendere ausus non est[25], Pilioque cessit: et ipse de pecuniis repetundis a Serviliis est postulatus, et præterea de vi reus a quodam emissario[26] suo, Titio, factus est. Recte hoc par habet[27].

Quod ad rempublicam pertinet, omnino multis diebus, exspectatione Galliarum, actum nihil est. Aliquando tamen sæpe re dilata et graviter acta, et plane perspecta Cn. Pompeii voluntate in eam partem, ut eum[28] decedere post kalendas martias placeret: senatusconsultum, quod tibi misi, factum est, auctorita-

gem facere, si absolutum scriberet: itaque, ne vel contra suam pronuntiationem, vel contra legem committeret (quum ex pronuntiatione absolvendus, ea lege damnandus ei videretur), neque absolutum, neque damnatum in tabulas retulit; scripsit, quid singuli ordines judicassent. Man.

22. *Saucius.* Qui nec damnatus sit, nec absolutus: sed cui in superiore judicio, quo prævaricationis accusabatur, multæ inustæ erant notæ et maculæ, ut facilius nunc possit damnari: qui quasi confectus est superiore judicio. Sic sæpe historicis *exsangues* dicuntur, quorum vires fractæ sunt. Græv.

23. *Nam de divinatione.* Causam exponit, cur, quum ab Appio et Pilio postulatum Servilium dixisset, unum postea Pilium nominarit. Quod ad divinationem, inquit, attinet, Appius contendere cum Pilio non est ausus, uter accusare Servilium deberet. *Divinatio* dicebatur oratio, in qua de accusatore deligendo disputabatur; vel quod non de facto, sed de futuro conjectura quæreretur; vel quod injurati judices in ea causa sederent, et, quod vellent, præsentire de utroque possent; vel quod res ageretur sine testibus, et sine tabulis, et, his remotis, argumenta sola sequerentur judices, et quasi divinarent. Sic enim putavit Asconius, quum Ciceronis Divinationem in Verrem explanaret. Videndus et Gellius lib. II, cap. 4. Man.

24. *Quum calumniam jurasset.* Quum jam accusandi partes suscepisset. *Calumniam jurare* dicitur accusator, quum in initio judicii jurat, se non per calumniam litem intentare adversario, sed quod justas ac legitimas accusandi causas habere se putet. Græv.

25. *Contendere ausus non est.* Utri committendæ sint partes accusandi.

26. *Emissario.* Ad calumniandum subornato. Translatio ex re militari. Cellar.

27. *Recte hoc par habet.* Præclare componuntur hi duo: quum emissarius eum ipsum reum faciat, a quo in alios emitti solitus erat. *Par gladiatorum*, dixit Cicero de optimo genere oratorum: quam vocavit *compositionem* epist. 8 lib. II. Man.

28. *Eum.* Cæsarem.

tesque perscriptæ[29]. « S. C. auctoritas[30]. Pridie kal. « octob. in æde Apollinis scrib. affuerunt[31], L. Domitius « Cn. F. Ahenobarbus; Q. Cæcilius Q. F. Metellus Pius « Scipio; L. Villius L. F. Pompt.[32] Annalis; C. Septimius « T. F. Quirina; C. Lucceius C. F. Pup. Hirrus; C. Scri« bonius C. F. Pop. Curio; L. Ateius L. F. An. Capito; « M. Oppius M. F. Terentina. Quod M. Marcellus consul « V. F. de provinciis consularibus, D. E. R. I. C.[33] uti « L. Paullus, C. Marcellus consules, quum magistratum « inissent, ex a. d. X kal. mart. quæ in suo magistratu « futuræ essent, de consularibus provinciis ad senatum « referrent; neve quid prius ex kalendis mart., neve « quid conjunctim de ea re referretur a consulibus; « utique ejus rei causa per dies comitiales senatum « haberent, S. Q. C. facerent; et, quum de ea re ad « senatum referretur a COSS., eorum, qui in CCC ju« dicibus essent, sex adducere liceret[34]. Si quid ea re

29. *S. C. factum, auctoritatesque perscriptæ.* Senatusconsultum, inquit, factum, respiciens ad primum, cui intercessum non est: tribus, quæ sequuntur, decretis intercessum est, ideo non vocantur senatusconsulta, sed auctoritates præscriptæ. Vide ad lib. I, epist. 2. J. F. Gron.

30. *Auctoritas.* Hic aliter sumitur vocabulum *auctoritas:* significat enim nomina eorum, qui præsentes fuere, quum senatusconsultum in æs incideretur, et ejus rei testes, auctoresque sunt. Idem.

31. *Scribendo affuerunt.* Erat hæc solennis formula, quam præmittebant senatusconsultis, qua significatur in sequentium senatorum sententiam factum esse S. C. sive iis præsentibus S. C. factum. Vide Brisson. de Formulis. Græv.

32. *Pompt.* Significat Pomptinam tribum, ex qua erat Villius: sic etiam *Quirina* tribuum nomina. Sic et *Pup.* Pupiniam, *Pop.* Popiliam, *An.* Aniensem notat. Idem.

33. *D. E. R. I. C.* Id est, De ea re ita censuerunt. Et supra *V. F.* id est, Verba fecit. Et infra, *S. Q. C.* id est, Senatusque consultum. Et inferius, *S. C. A.* id est, Senatusconsulti auctoritas. Lamb.

34. *Sex abducere licet. Sex* vitiosum est. Haud dubie enim multo major numerus fuit. *Abducere,* e foro a tribunali prætoris, ut scilicet frequentiorem redderent senatum, et *ejus numeri,* per quem S. C. posset confici. J. F. Gron. — Præiverat Manutius, qui mallet *eos* legi, ac deleri *sex.* — Mendosum hic aliquid subest. Al. leg. « sexaginta »; alii, « *eorum, qui* in judicibus essent, ccc adducere liceret ». J. V. L.

« ad populum[35], ad plebemve lato opus esset, uti Serv. « Sulpicius, M. Marcellus COSS. prætores, tribunique « plebis, quibus eorum videretur, ad populum ple- « bemve ferrent; quod ii non tulissent, uti, quicumque « deinceps essent, ad populum plebemve ferrent. I. V.[36] « Prid. kalend. octob. in æde Apollinis scrib. affuerunt, « L. Domitius Cn. F. Ahenobarbus; Q. Cæcilius Q. F. « Metellus Pius Scipio; L. Villius L. F. Pompt.[37] Annalis; « C. Septimius T. F. Quirina; C. Scribonius C. F. Pop. « Curio; L. Ateius L. F. An. Capito; M. Oppius M. F. « Terentina. Quod M. Marcellus COS. V. F. de provin- « ciis, D. E. R. I. C. senatum existimare, neminem « eorum, qui potestatem habeant[38] intercedendi, im- « pediendi, moram afferre oportere, quo minus de « repub. ad senatum referri, senatusque consultum fieri « possit; qui impedierit, prohibuerit, eum senatum « existimare contra rempublicam fecisse. Si quis huic « senatusconsulto intercesserit, senatui placere, aucto- « ritatem perscribi, et de ea re ad senatum populumque « referri ». Huic senatusconsulto intercessit C. Cœlius, L. Vinicius, P. Cornelius, C. Vibius Pansa. « Item sena- « tui placere, de militibus, qui in exercitu C. Cæsaris « sint[39]: qui eorum stipendia emerita[40], aut causas, « quibus de causis missi fieri debeant, habeant, ad « hunc ordinem referri, ut eorum ratio habeatur[41], cau-

35. Mel. « Si quo de ea re ad populum, etc. » J. V. L.

36. *I. V.* Has explicare literas fatetur se non posse Victorius. Alii aliter mutant. Sigonianus liber habet *IN*, quod Manutius interpretatur *intercessum*. Lambinus edidit, *S. C. A.* ut sit, quemadmodum supra, « senatusconsulti auctoritas ». Oliv.

37. *Pompt.* significatur *Pomptina* tribus, in qua erat Villius. Sic deinde nominantur tribus « Quirina, Popilia, Anniensis, Terentina ». Sch.

38. Alii, *habent.* J. V. L.

39. Alii, *sunt.* J. V. L.

40. *Stipendia emerita.* Emeriti stipendia milites dicebantur, qui per annos decem militassent: tuncque sacramento exsolvebantur, ut oneribus militiæ vacarent. Man.

« sæque cognoscantur. Si quis huic S. C. intercesserit, « senatui placere, auctoritatem perscribi, et de ea re « ad senatum populumque referri. » Huic S. C. intercessit C. Cœlius, C. Pansa, tribuni plebis. « Itemque « senatui placere, [42] in Ciliciam provinciam, in octo « reliquas provincias, quas prætorii pro prætore obti- « nerent, eos, qui prætores fuerunt, neque in provincia « cum imperio fuerunt, quos eorum ex S. C. cum « imperio in provincias pro prætore mitti oporteret; « eos sortito in provincias mitti placere. Si ex eo nu- « mero, quos ex S. C. in provincias ire oporteret, ad « numerum non essent, qui in eas provincias profi- « ciscerentur: tum uti quodque collegium [43] primum « prætorum fuisset, neque in provincias profecti es- « sent, ita sorte in provincias proficiscerentur; si ii ad « numerum non essent, tunc deinceps proximi cujus- « que collegii, qui prætores fuissent, neque in provin- « cias profecti essent, in sortem conjicerentur, quoad « is numerus effectus esset, quem ad numerum in « provincias mitti oporteret. Si quis huic S. C. inter- « cessisset, auctoritas perscriberetur. » Huic senatusconsulto intercessit C. Cœlius, C. Pansa, tribuni plebis.

Illa præterea Cn. Pompeii sunt animadversa, quæ maxime confidentiam [44] attulerunt hominibus, ut diceret, se ante kalend. mart. non posse sine injuria de

41. *Ut eorum ratio habeatur*. Ut exauctorentur honesta missione. Hoc addiderunt, ut veteranos Cæsaris, in quibus præcipuæ vires erant, ab eo alienarent, et ad se pertraherent. J. F. Gron.

42. Lallem. addit *et*. J. V. L.

43. *Quodque collegium*. Octo prætores, Ciceronis tempore erant, qui inter se unius anni collegium faciebant: superiore anno aliud collegium prætorum, et sic deinceps. *Primum* autem est, quod proxime antecessit.

44. *Confidentiam*. Ut confiderent homines, velle Pompeium potentiæ Cæsaris obsistere, contra quam antea fecerat. Man.

provinciis Cæsaris statuere, post kal. mart. se non dubitaturum. Quum interrogaretur, si qui tum intercederent, dixit, hoc nihil interesse, utrum C. Cæsar senatui dicto audiens futurus non esset, an pararet[45], qui senatum decernere non pateretur. Quid si, inquit alius, et consul esse, et exercitum habere volet? At ille, quam clementer! Quid si filius meus fustem mihi impingere volet? His vocibus, ut existimarent homines, Pompeio cum Cæsare esse negotium, effecit. Itaque jam, ut video, alterutram[46] ad conditionem descendere vult Cæsar[47], ut aut maneat[48], neque hoc anno sui[49] ratio habeatur; aut, si designari poterit, decedat. Curio se contra eum totum parat: quid assequi possit, nescio. Illud video, bene sentientem, etsi nihil effecerit, cadere non posse. Me tractat liberaliter Curio, et mihi suo munere[50] negotium imposuit. Nam si mihi non dedisset eas, quæ ad ludos ei advectæ erant Africanæ, potuit supersederi. Nunc, quando[51] dare necesse est, velim tibi curæ sit, quod a te semper petii, ut aliquid istinc bestiarum habeamus: Sittianamque syngrapham

45. *An pararet.* Hoc est, subornaret tribunum plebis, qui intercederet. Graev.

46. Alii, *alteramutram.* J. V. L.

47. Weisk. legendum putat, *Cæsarem.* J. V. L.

48. *Ut aut maneat.* In Gallia, prorogato ultra decennium imperio. Quod si concederetur, nolle se consulatum petere affirmabat; nec absentis sui rationem haberi; quod tamen ei lex dederat. Sin hanc Pompeiani conditionem recusarent, eumque omnino vellent non modo expleto decennio, lege concesso, sed etiam ante, decedere: ipse pariter hoc, ut iniquum, recusabat, ferebatque alteram conditionem, ut, si consul designatus esset, tum decederet. Utraque autem conditione Cæsar imperii perpetuitatem quærebat, qui vereretur id, quod inimicos ei minari solitos Tranquillus refert, ne simul ac privatus esset, ob res in consulatu contra leges moremque majorum actas in judicium vocatus opprimeretur. Man.

49. Ernest. *sua.* J. V. L.

50. *Suo munere.* Suo dono Africanarum pantherarum fecit, ut nunc ludis supersedere non possim. Onus imposuit, ut belluarum numerum compleam, et ludos edam. Cell.

51. *Nunc quando.* Alii, *nunc quum.* J. V. L.

tibi commendo. Libertum Philonem istuc misi, et Diogenem Græcum, quibus mandata et literas ad te dedi. Eos tibi, et rem, de qua misi, velim curæ habeas. Nam, quam vehementer ad me pertineat, in iis, quas tibi illi reddent, literis descripsi.

EPISTOLA IX.

Gloriatur ædilem se designatum: Hirrum repulsum: de rep. nihil actum: Feridium commendat; de Pompeii et Scipionis in Cæsarem animo addit, et de Canidio in defensione diserto, in accusatione frigido. (Romæ, anno U. C. 702, mense septemb.)

COELIUS CICERONI S.

Sic tu, inquis, Hirrum tractasti? Imo, si scias, quam facile, quam ne contentionis quidem minimæ fuerit, pudeat te, ausum illum umquam esse incedere tamquam tuum competitorem[1]. Post repulsam vero risus facit; civem bonum ludit, et contra Cæsarem sententias dicit; exspectationem corripit[2]; Curionem prorsus non mediocriter objurgat[3]: hac repulsa se mutavit. Prætérea qui numquam in foro apparuerit, non multum in judiciis versatus sit, agit causas liberales[4]: sed

1. *Competitorem*. Auguratus, ep. 4.

2. *Exspectationem corripit*. Quantum in se est, vult reddere breviorem: vetat tam diu exspectari in Cæsare tolerando in Galliis. Sueton. Tib. 34: « Ludorum ac munerum impensas corripuit ». J. F. Gron.

3. *Objurgat*. Olim *objurgatus;* unde Man. Suspicio est, quod fortasse scripserit Cœlius: « Objurgat. Scilicet hac repulsa se mutavit ». Et, *scilicet*, unica scriptum litera *S*, occasionem dederit loci depravandi. Omnes tamen libri veteres in *objurgatus* consentiunt. Itaque potest antiquum esse, et ideo Cœlianum. Man. — Legendum *objurgavit*, acriter reprehendit. J. F. Gron. — Meus legit, « objurgat, ac repulsa se mutavit »; quam scripturam non potui non probare. Curionem autem ideo corripit, quod tum ad Cæsaris partes transierit. Cell.—Hanc lectionem fere sequimur. Ed.

4. *Causas liberales*. *Liberalis causa* est, qua quis, qui pro servo erat, in libertatem vindicabatur judicio, quod

raro post meridiem[5]. De provinciis, quod tibi scripseram, idibus sextil. actum iri, interpellat[6] judicium Marcelli, consulis designati. In kalend. rejecta re[7], ne frequentiam quidem[8] efficere potuerunt. Has literas a. d. IV non. septembr. dedi, quum ad eam diem ne profligatum quidem[9] quidquam erat. Ut video, causa hæc integra in proximum annum transferetur; et, quantum divino, relinquendus tibi erit[10], qui provinciam obtineat. Nam non expeditur successio, quando Galliæ, quæ habent intercessorem[11], in eamdem con-

vocant Plautus et Terent. « liberali causa asserere manu ». Pantagathus legit, « agit causas liberalius ». Perperam. Græv. — Alii legunt *liberalis*, quod interpretatur Manutius, facilis in recipiendis causis. J. F. Gronovius suspicatur, « causam libertatis », scilicet publicæ, contra Cæsarem. Sed cum sequentibus hæc, opinor, non ita bene cohærent.

5. *Sed raro post meridiem*. Quasi dicat, ita prandere luxuriose solitum, ut deinde magnarum curarum oblivisceretur. Gron.—Manutius vero hoc sic accepit, Hirri patrocinio ita paucos usos fuisse, ut raro post meridiem causas ageret. Sed certi tamen nihil effici potest. Sch.

6. *Interpellat*. Impedit, ob affinitatem: nam erat Octaviæ maritus, quæ neptis fuit Juliæ, Cæsaris sororis. Initio etiam civilis belli, quum provinciarum sortitio fieret, privato consilio præteritus est, quasi propensior esset ad Cæsaris causam. Lib. I Comment. de Bell. civ. Man.

7. Alii, « rejectum. Ne frequentiam ». J. V. L.

8. *Ne frequentiam quidem*. Hoc est, quamvis res fuerit dilata in kalendas, non tot tamen Patres præsto fuerunt kalendis, ut posset fieri senatusconsultum. Græv.

9. *Ne profligatum quidem*. Plus est quam *cœptum* : minus, quam *confectum*. Cognoscitur exemplis. Nam epistola 30 lib. XII : « Profligato, inquit, bello, ac pæne sublato, renovatum bellum gerere conamur ». Et Tusc. 5 : « Profligata jam hæc, et pæne ad exitum adducta quæstio est ». In oratione autem de provinciis : « Si in Capitolium invehi victor cum illa insigni laurea gestiret, vos tamen oporteret ab eodem illa omnia, a quo profligata sunt, confici nolle ». Est igitur *profligatum*, quod in eadem oratione *affectum* Cicero vocavit : « Quid est, inquit, cur Cæsar in provincia commorari velit; nisi ut ea, quæ per eum affecta sunt, perfecta reip. tradantur? » Man.

10. *Relinquendus tibi erit*. Cœlius auguratur Ciceroni post annum successum non iri. Quod factum est. Cicero enim quum anno finito decedere vellet, reliquit in Cilicia Cœlium quæstorem. Vide ad Att. VI, 6. Sch.

11. *Intercessorem*. Quum sit tribunus plebis, qui intercessurus sit, et impediturus ne Cæsari Galliæ præfecto succedatur. Græv.

ditionem, quam ceteræ provinciæ, vocantur. Hoc mihi non est dubium. Quo tibi magis scripsi, ut ad hunc eventum te parares. Fere literis omnibus tibi de pantheris scripsi. Turpe tibi erit, Patiscum Curioni decem pantheras misisse, te non multis partibus plures: quas ipsas Curio mihi, et alias Africanas decem donavit; ne putes illum tantum prædia rustica dare scire [12]. Tu, si modo memoria tenueris[13], et Cibyratas arcessieris, itemque in Pamphyliam literas miseris (nam ibi plures capi aiunt), quod voles, efficies. Hoc vehementius laboro nunc, quod seorsum a collega puto mihi omnia paranda. Amabo te, impera tibi hoc curæ. Soles libenter, ut ego, majorem partem nihil curare. In hoc negotio nulla tua, nisi loquendi, cura est, hoc est, imperandi et mandandi. Nam simul atque erunt captæ; qui alant eas, et deportent, habes eos, quos ad Sittianam syngrapham misi. Puto etiam, si ullam [14] spem mihi literis ostenderis, me isto missurum alios.

M. Feridium [15], equitem romanum, amici mei filium, bonum et strenuum adolescentem, qui ad suum negotium istuc venit, tibi commendo; et te rogo, ut eum in tuorum numero habeas. Agros, quos fructuarios [16] habent civitates [17], vult tuo beneficio, quod tibi facile et honestum factu est, immunes esse: gratos et bonos viros tibi obligaris. Nolo te putare, Favonium [18] a columnariis [19] præteritum esse: optimus quisque eum

12. *Prædia rustica dare scire.* Agros pauperioribus de plebe. Alludit ad actionem Curionis de agro Campano, infra epist. 10. J. F. Gron. — Idem pro *dare* reponit *donare*. Ed.

13. *Tenueris.* Sic correxit Sch. post Lambin.—Alii, *teneres*. J. V. L.

14. *Ullam.* H. Stephanus, *nullam.*

15. Alii, *Fetidium*. J. V. L.

16. *Quos fructuarios.* Qui civitatibus annuum vectigal pendunt. Man.

17. Alii, *Cibyratæ*. J. V. L.

18. Palat. duo, *Favilam*. Quart. *Frivolum*. J. V. L.

19. *Columnariis.* Apparet hic designari homines nullius pretii, e plebe: qui aut propterea dicti columnarii, quod ad columnam Mæniam, de qua

non fecit. Pompeius tuus aperte Cæsarem vetat[20] et provinciam tenere cum exercitu, et consulem esse. Tamen hanc sententiam dixit, nullum hoc tempore senatusconsultum faciendum: Scipio hanc, ut kalend. martiis [de provinciis Galliis[21]], neu quid conjunctim referretur. Contristavit hæc sententia Balbum Cornelium[22]: et scio, eum questum esse cum Scipione. Canidius in defensione sua fuit disertissimus, in accusatione satis frigidus[23].

alibi, rei essent, ut videtur Manutio ad hunc locum, aliisque; aut, quod potius crediderim, quia circa eam otii causa fallendi versarentur, similes subrostranis et subbasilicanis; quos et ipsos inde dictos scimus, quod pro rostris et ad basilicas esse solerent. Comprehenduntur « turba forensi », plebe urbana, de qua sæpe Cicero. Ern. — *Præteritum*. In petitione magistratus. — Habent quidam MSS *perterritum*. J. V. L.

20. *Vetat*. Alii vocem hanc subaudiunt. Ursinus mutat in « moleste fert ».

21. *Galliis*. Nominatim: quod iniquum erat: itaque pridie kal. oct. de provinciis consularibus, non de Galliis nominatim, S. C. factum est. Epist. 7. Man.

22. *Balbum Cornelium*. Gaditanum, pro quo exstat Ciceronis oratio. Idem.

23. Alii, *sane frigidus*. J. V. L.

EPISTOLA X.

Scribit de belli Parthici rumore in Urbe: de provinciis quid putet actum iri: de Curionis actione circa Campanum agrum: de suo studio, ne Ciceroni provincia prorogetur. (Romæ, anno U. C. 702, mense novembri.)

COELIUS CICERONI S.

Sanequam literis C. Cassii[1] et Dejotari sumus commoti. Nam Cassius cis Euphraten[2] copias Parthorum

1. *Cassii*. Hic quæstor, interfecto M. Crasso, reliquias legionum conservavit, et Syriam in pop. rom. potestate retinuit, et postea proquæstor has literas scripsit. Hic etiam postea in Cæsarem conjuravit. Corr.

2. Sic multi codd. Alii legunt, *Euphratem*. J. V. L.

esse scripsit; Dejotarus, [3] profectas per Commagenem in provinciam nostram[4]. Ego quidem præcipuum metum, quod ad te attinebat, habui, qui scirem, quam paratus ab exercitu esses, ne quod hic tumultus dignitati tuæ periculum afferret. Nam de vita, si paratior ab exercitu esses, timuissem. Nunc hæc exiguitas copiarum recessum, non dimicationem mihi tuam præsagiebat. Hoc quomodo acciperent homines, quam probabilis necessitas[5] futura esset, vereor etiam nunc: neque prius desinam formidare, quam tetigisse te Italiam audiero. Sed de Parthorum transitu nuntii varios sermones excitarunt. Alius enim, Pompeium mittendum; alius, ab Urbe Pompeium non removendum; alius, Cæsarem cum suo exercitu; alius, consules; nemo tamen ex senatusconsulto[6] privatos. Consules autem, quia verentur, ne illud senatusconsultum fiat, ut paludati exeant[7], aut contumeliose, præter eos, ad alium res transferatur, omnino senatum haberi nolunt, usque eo, ut parum diligentes in republica videantur; sed honeste[8], sive negligentia, sive inertia est, sive ille, quem proposui, metus, latent[9] sub hac temperantiæ existimatione, nolle provinciam.

A te literæ non venerunt: et, nisi Dejotari subsequutæ essent, in eam opinionem Cassius venerat, quæ

3. Addunt *esse* vett. libri. J. V. L.

4. *Provinciam nostram.* Nam Commagene non erat populi romani, sed regis Antiochi. Syriam significat: quod ex epist. 1 lib. XV, et ad Attic. epist. 18 lib. V cognoscitur. Man.

5. *Quam probabilis necessitas.* An probaturus sis hominibus, ut credere possint te compulsum necessitate recessisse, te copias habuisse tam exiguas, ut Parthis resistere non potueris. Græv.

6. *Ex S. C.* Non poterat enim privatus mitti ex senatusconsulto, sed rogatione ad populum. Anon.

7. *Ut paludati exeant.* Scilic. ipsi consules. Sch.

8. *Sed honeste.* Quidquid sit vitii, quod eos impediat, id velant prætextu moderationis in appetenda provincia, quæ inter tam cupidos vulgo laus habebatur. Gron.

9. Alii, *latet.* J. V. L. — Recte *latent* Ernest. ex ed. Rom. Sch.

diripuisset ipse, ut viderentur ab hoste vastata, finxisse bellum, et Arabas in provinciam immisisse, eosque Parthos esse, senatui renuntiasse. Quare tibi suadeo, quicumque est istic status rerum, diligenter et caute perscribas, ne aut velificatus [10] alicui dicaris, aut aliquid, quod referret scire, reticuisse.

Nunc exitus est anni. Nam ego has literas a. d. XIIII kal. decemb. scripsi. Plane nihil video ante kal. januar. agi posse. Nosti Marcellum, quam tardus et parum efficax sit; itemque Servius quam cunctator [11]. Cujusmodi putas hoc [12] esse, aut qui id, quod nolint, conficere posse, qui, quæ cupiunt, tamen ita frigide agunt, ut nolle existimentur? Novis magistratibus autem, si Parthicum bellum erit, hæc causa primos menses occupabit. Sin autem non erit istic bellum, aut tantum erit, ut vos, aut successores, parvis additis copiis, sustinere possint: Curionem video se dupliciter jactaturum; primum, ut aliquid Cæsari adimat; inde, ut aliquid Pompeio tribuat, quidvis, quamlibet tenue munusculum. Paullus [13] porro non humane de provincia loquitur. Hujus cupiditati occursurus est Furnius [14] noster. Plures suspicari non possum. Hæc novi; alia, quæ possunt accidere, non cerno. Multa tempus afferre, et præparata multa scio [15]; sed intra fines hos,

10. *Velificatus*. Assentando gratificatus. Ut enim vela navium ad ventorum adspirationes aptantur, sic orationem sæpe nostram ad aliorum voluntatem accommodamus. MAN.

11. Alii, forte rectius, « itemque Servium, quam cunctator ». J. V. L.

12. Alii, *hos*. J. V. L.

13. *Paullus*. Paullus Æmilius, consul designatus, non relinqui vult Cæsari provinciam: dure adversus illum loquitur. CELLAR. — Hæc autem quæ sequuntur *de provincia*, Pighius in Annal. ad h. ann. et Ernest. cupiditatem Paulli interpretantur de provincia quam ipse concupiverit, non de adimenda Cæsari provincia. Quod Schütz merito improbat. ED.

14. *Occursurus est Furnius*. Quia tribunus plebis esset designatus, lib. V ad Att. ep. 18. ANON.

15. Edd. quædam priscæ, « et præparata mutare te perspicere scio ». J. V. L.

quæcumque acciderint, vertentur. Illud addo ad actiones [16] C. Curionis, de agro Campano: de quo negant Cæsarem laborare, sed Pompeium valde nolle [17], ne vacuus advenienti Cæsari pateat. Quod ad tuum decessum attinet, illud tibi non possum polliceri, me curaturum, ut tibi succedatur: illud certe præstabo, ne amplius prorogetur. Tui consilii est, si tempus, si senatus coget, si honeste a nobis recusari non poterit, velisne perseverare: mei officii est, meminisse, qua obtestatione decedens [18] mihi, ne paterer fieri, mandaris.

16. *Ad actiones*. Ad actiones Curionis hoc addo, de agro Campano. Præter cetera, Curio illud aget sequenti anno, ut ager Campanus, ante Cæsaris adventum, ex ipsius Cæsaris lege dividatur. Qua de re ep. 9 lib. I. Man.

17. Abest *nolle* in codice Manutii. J. V. L.

18. *Decedens*. Pro *discedens*. Man.

EPISTOLA XI.

Nuntians, supplicationes post acrem concertationem decretas tandem esse, hortatur, ut decreti auctoribus, pro cujusque merito et voluntate, gratias agat. Addit de successore Cæsaris quid actum sit, et commentarium urbanarum rerum mittit; Sittianumque negotium, de quo jam sæpius, commendat. (Romæ, anno U. C. 703, mense junio.)

CŒLIUS CICERONI S.

Non diu, sed acriter nos tuæ supplicationes [1] torserunt. Incideramus enim in difficilem nodum. Nam Curio tui cupidissimus, cui omnibus rationibus comitiales [2] eripiebantur [3], negabat se ullo modo pati posse,

1. *Supplicationes*. Pro victoria Ciceronis in monte Amano. Supplicationes enim dies festi sunt, quibus pro victoria et liberatione gratias diis suis Romani agebant. Cell.

2. *Comitiales*. Dies, quibus agere cum populo licebat.

3. *Eripiebantur*. Sc. auspiciis. Dum enim servabatur de cælo, quæ *spectio* vocabatur, agere cum populo non

decerni supplicationes, ne, quod furore Paulli[4] adeptus[5] esset boni, sua culpa videretur amisisse, et prævaricator causæ publicæ existimaretur. Itaque ad pactionem descendimus : et confirmarunt consules, se his supplicationibus in hunc annum[6] non usuros. Plane, quod utrisque consulibus gràtias agas, est: Paullo magis certe. Nam Marcellus sic respondit, se spem in istis supplicationibus non habere[7]; Paullus, se omnino in hunc annum non edicturum.

Renuntiatum nobis erat, Hirrum diutius[8] dicturum: prendimus eum. Non modo non fecit, sed, quum de hostibus[9] ageretur, et posset rem impedire, si, ut numerarentur[10], postularet, tacuit. Tantum Catoni[11] assensus est, qui et de te[12] loquutus honorifice, non decrerat supplicationes. Tertius ad hos Favonius accessit. Quare, pro cujusque natura et instituto, gratiæ sunt agendæ: his, quod tantam[13] voluntatem ostenderunt; pro sententia, quum impedire possent, non pugnarunt : Curioni vero, quod de suarum actionum cursu tua causa deflexit. Nam Furnius et Lentulus, ut

licebat. Hæc autem *spectio* per magistratus fiebat. Ed.

4. *Ne, quod furore Paulli.* Ne occasionem rependendæ vicis, obnuntiantis consulis importunitate datam, amitteret. Cell.

5. Melius forte, « ademptum », ut quidam codd. J. V. L.

6. *In hunc annum non usuros.* Se nulli alii imperatori, præterquam Ciceroni, supplicationes decreturos.

7. *Se in istis supplicationibus spem non habere.* Alia sibi esse adversus Curionem præsidia, quibus confidat. J. F. Gron. — Alii, « respondit ei, spem, etc. » J. V. L.

8. *Diutius dicturum.* Ut diem dicendo consumeret, ne S. C. fieri posset. Man.

9. Alii, *hostiis.* J. V. L.

10. *Si, ut numerarentur.* Festus: « Numera senatum, ait quivis senator consuli, quum impedimento vult esse, quo minus faciat S. C. » Raro convenerant justo numero. Gron.

11. *Catoni.* Cur ita senserit, exponit ipse in epistola, quæ exstat lib. XV: cui Cicero respondens, dixit, « se tanti facere Catonis illam laudationem, ut cum ea nullum triumphum esse conferendum existimet ». Et ad Att. VII, 1, confirmat idem. Man.

12. Abest *de te.* J. V. L.

13. *Tantam. Tantum* vult Græv. pro

debuerunt, quasi eorum res esset, una nobiscum circumierunt et laborarunt. Balbi quoque Cornelii operam et sedulitatem laudare possum. Nam cum Curione vehementer loquutus est, et eum, si aliter fecisset, injuriam Cæsari facturum dixit: tum ejus fidem in suspicionem[14] adduxit. Decrerant[15] quidem, qui neque transigi volebant, Domitii, Scipiones: quibus hac re ad intercessionem evocandam[16] interpellantibus, venustissime Curio respondit, se eo libentius non intercedere, quod quosdam, qui decernerent, videret confici nolle[17].

Quod ad rempublicam attinet, in unam causam omnis contentio conjecta est, de provinciis: in quam adhuc[18] incubuisse cum senatu Pompeius videtur, ut Cæsar id. novemb. decedat. Curio omnia potius subire constituit, quam id pati. Ceteras suas abjecit actiones. Nostri porro, quos tu bene nosti, ad extremum certamen rem deducere non audent. Scena rei totius hæc: Pompeius, tamquam Cæsarem non impugnet, sed, quod illi æquum putet, constituat, ait Curionem quærere discordias. Valde autem non vult, et plane timet, Cæsarem consulem designari prius, quam exercitum et provinciam tradiderit. Accipitur satis male a Cu-

saltem, ut lib. VII, ep. 31. Græv. — Gron. *tandem:* se tibi tam benivolos ostenderunt. Sch. sequimur. Ed.

14. *In suspicionem.* Quasi fictus esset reditus in gratiam cum Cæsare: non bona fide cum illo in gratiam rediisset. Gron.

15. *Decrerant.* Scipiones et Domitii decreverant quidem supplicationes, contra tamen animi sententiam, qui nolebant hanc rem confici, et quum hac de causa sæpius compellassent Curionem, rogassentque ficte ne intercederet, hoc enim est ad « evocandam intercessionem », ad impediendam intercessionem, respondit Curio lepidissime, etc. Græv. — Aliter tamen, sed, opinor, non ita bene J. F. Gronovius, ad Senec. epist. 47. — Alii, « non deerant ». J. V. L.

16. Alii, « avocandam ». J. V. L.

17. *Videret confici nolle.* Scilicet supplicationes. Nempe illi Scipiones et Domitii Ciceroni istum honorem invidebant, sed invidiam dissimulabant. Sch.

18. *De provinciis, inquam, adhuc est.* Ita legendum. Quidquid erat ante

rione; et totus ejus secundus consulatus[19] exagitatur. Hoc tibi dico: si omnibus rebus prement Curionem, Cæsar defendetur[20]: si intercessorem (quod videntur) reformidarint; Cæsar, quoad volet, manebit. Quam quisque sententiam dixerit, in commentario est rerum urbanarum; ex quo tu, quæ digna sunt, selige. Multa transi, in primis ludorum explosiones, et funerum, et ineptiarum ceterarum. Plura habet utilia[21]. Denique malo in hanc partem errare, ut, quæ non desideras, audias, quam quidquam, quod opus est, prætermittatur. Tibi curæ fuisse de Sittiano negotio, gaudeo. Sed, quando suspicaris, minus certa fide eos[22] tibi visos; tamquam procurator[23], sic agas, rogo.

dissensionum, cessat et quiescit, dum ducitur serra de provinciis. J. F. Gron.

19. *Secundus consulatus.* In quo Pompejus iterum consul operam dederat, auctorque fuerat, ut Trebonius tribunus pleb. de Galliarum imperio Cæsari in alterum quinquennium prorogando legem ferret. Quod beneficium nunc idem Pompeius conabatur eripere, quum eum ante idus nov. vellet decedere. Man.

20. *Cæsar defendetur.* Non ab amicis, ut Manutius, sed ab ipso Curione, intercessuro, quidquid in Cæsarem statuent. Gron.

21. Lallem. *inutilia.* J. V. L.—Sch. aliter instituit « selige; multa transi. In primis... et ineptiarum ceterarum plura habet futilia ». Hoc modo, verba « in primis ludorum explosiones » non a verbo *transi* pendent, sed cum sequentibus reguntur a verbo *habet.* Vulgatam sequi malumus cum J. V. L. Ed.

22. *Eos.* A quibus exigenda pecunia est. Nam syngrapha Sittiana facultatem dabat exigendæ pecuniæ. Man.

23. *Tamquam procurator.* Eo studio, quo solent ii qui aliena negotia procurant.

EPISTOLA XII.

Queritur de Appii Claudii censoris ingrato animo, et injuriis, quem quum accusationem cogitare comperisset, antevertit, et ipsum postulavit lege Scantinia. (Romæ, anno U. C. 703, mense septembr.)

COELIUS CICERONI S.

Pudet me tibi confiteri, et queri de Appii, hominis ingratissimi, injuriis, qui me odisse, quia magna mihi debebat beneficia [1], cœpit; et, quum homo avarus, ut ea solveret, sibi imperare non posset, occultum bellum mihi indixit: ita occultum tamen, ut multi mihi renuntiarent, et ipse facile animadverterem, male eum de me cogitare. Posteaquam vero comperi, eum collegium tentasse [2]; deinde aperte cum quibusdam loquutum; cum L. Domitio, ut nunc est, mihi inimicissimo homine, deliberare; velle hoc munusculum deferre Cn. Pompeio [3]: ipsum ut prenderem [4], et ab eo deprecarer injuriam, quem vitam mihi debere putarem [5], impetrare a me non potui. Quid ergo est [6]? Tum qui-

1. *Beneficia*. Scil. pecunia credita. Ern.

2. *Collegium tentasse*. Legendum, ut bene monuerunt alii, *collegam*. Nimirum L. Pisonem, qui in censura erat collega Appii. Hunc iste tentavit, ut et ipse notaret Cœlium. Nam unius censoris nota, sine alterius collegæ assensu, habebatur irrita. Inepti sunt qui de collegio augurum hæc intelligunt. Græv.

3. *Munusculum deferre Pompeio*. Velle hoc in gratiam Pompeii facere. Sch.

4. Alii, *reprehenderem*. J. F. Gron. emendat, *prehenderem*, sive *prenderem*. Sensus totius loci est: Postquam comperi illum collegam suum, censorem, Pisonem sollicitare, ut mihi notam inureret, et cum meo inimico Domitio consilia in meam perniciem inire, volui hoc in illius gratiam facere, ut ipsum precarer et obtestarer, ne tam inique mecum ageret, sed non potui hoc a me impetrare, ut ei quem servaveram, fierem supplex. Græv.

5. Alii, *putaram*. J. V. L.

6. *Quid ergo est*. Formula conne-

dem cum [7] aliquot amicis, qui testes erant meorum in illum meritorum, loquutus sum. Posteaquam illum, ne, cui satisfaceret quidem, me dignum habere sensi, malui collegæ ejus, homini alienissimo mihi, et propter amicitiam tuam non æquissimo, me obligare, quam illius simiæ vultum subire. Id postquam resciit, incanduit, et me causam inimicitiarum quærere clamitavit, ut, si mihi in pecunia minus satisfecisset, per hanc speciem simultatis eum consectarer. Postea non destitit arcessere Polam Servium [8] accusatorem, inire cum Domitio consilia. Quibus quum parum procederet, ut ulla lege mihi ponerent accusatorem, compellari ea lege me voluerunt, qua dicere non poterant. Insolentissimi homines, summis Circensibus [9] ludis meis, postulandum me lege Scantinia [10] curant. Vix hoc erat Pola loquutus [11], quum ego Appium censorem eadem lege postulavi. Quod melius caderet, nihil vidi. Nam sic est a populo, et non infimo quoque approbatum, ut majorem Appio dolorem fama, quam postulatio, attulerit. Præterea cœpi sacellum [12], in domo quod est, ab eo petere.

ctendi. Petronius cap. 2 : « Quid ergo est? Parentes objurgatione digni sunt ». Cic. orat. pro Quint. 18; pro Roscio Amer. 19. Lib. V, ep. 5. J. F. Gron.

7. Abest *cum*. J. V. L.

8. Olim *Palam Servium*. Rectius quod monui adolescens in scholiis nostris, « Polam Servium », quem Cicero nominat, ut accusatorem, lib. II ad Q. Fratr. epist. 2, et Cœlius ipse paullo post : « Vix hoc erat Pola loquutus ». Man.

9. *Summis Circensibus*. Extremis diebus Circensium ludorum meorum. Idem. — Agebantur autem Circenses mense septembri. Sch.

10. *Lege Scantinia*. De nefando marium concubitu, quæ pœnam irrogabat decem millia nummum. Quintilianus lib. IV, cap. 7. Capitale crimen postea fecit Julia lex. Epist. 14. Juvenalis Sat. VI. Sueton. in Domitiano. Man. —Schütz legit *lege Scatinia*, et trib. pl. *Scatinium* nominat. Ed.

11. Alii, « præloquutus ». J.V.L.

12. *Cœpi sacellum*. Censorum erat curare, ut sacella non in domo cujusquam essent, sed populo paterent. Itaque Livius lib. XL, ubi loquitur de Lepido et Fulvio censoribus, « Complura, inquit, sacella publicaque sacra, occupata a privatis, ut paterent essentque populo, curarant ». Cœlius autem ut ostenderet, Appium censorem

Conturbat me mora servi hujus, qui tibi literas attulit. Nam acceptis prioribus literis, amplius quadraginta[13] mansit. Quid tibi scribam, nescio. Scis, Domitio diem[14] timori esse. Exspecto te valde, et quam primum videre cupio. A te peto, ut meas injurias perinde doleas, ut me existimas et dolere, et ulcisci tuas solere. Vale.

officio suo deesse, petere cœpit ab eo, ut sacellum in domo privata ne relinqueretur: cujus rei cura Appii, qui censor erat, esse debuerat. Sed libentius intellexerim de sacello, quod ipse Appius occupasset: ex quo gravior ei concitata esset invidia, occupatis rebus a censore, quas censor ab aliis occupatas, populo restituere deberet. MAN.

13. *Quadraginta.* Supple, *diebus.*

14. *Diem.* Quæ a nescio quo ei dicta erat ad judicium subeundum. Et illud *scis*, ut epist. 14: « Scis Appium hic ostenta facere? » quasi esset, « numquid audisti? » J. F. GRON.

EPISTOLA XIII.

Gratulatur de affinitate Dolabellæ, qui Ciceronis filiam duxerat: narrat de intercessione Curionis, et de provinciis quid actum sit: et de morte Hortensii, de qua Cic. in Bruto, c. 1. (Romæ, anno U. C. 703, mense junio.)

CŒLIUS CICERONI S.

GRATULOR tibi affinitate viri medius fidius optimi. Nam hoc ego de illo existimo. Cetera porro, quibus adhuc ille sibi parum utilis fuit, et ætate jam sunt decursa, et consuetudine atque auctoritate tua, et pudore Tulliæ, si qua restabunt, confido celeriter sublatum iri. Non est enim pugnax in vitiis, neque hebes ad id, quod melius sit, intelligendum. Deinde (quod maximum est) ego illum valde amo. Velles C. Curionem nostrum[1] lautum intercessionis de provinciis exitum

1. Alii, « Vides, Cicero, Curionem nostrum ». J. V. L.

habuisse. Nam quum de intercessione referretur, quæ relatio fiebat ex senatusconsulto[2], primaque M. Marcelli sententia pronuntiata esset, qui agendum cum tribunis plebis censebat: frequens senatus in alia omnia iit. Stomacho est scilicet Pompeius[3] Magnus nunc ita languenti, ut vix id, quod sibi placeat, reperiat. Transierant illuc, ut ratio[4] esset ejus habenda, qui neque exercitum, neque provincias tradere vellet. Quemadmodum hoc Pompeius laturus sit, quum cognoscat, quidnam reipublicæ futurum[5] sit, si non curet, vos senes divites videritis. Q. Hortensius, quum has literas scripsi, animam agebat.

2. *Quæ relatio fiebat ex S. C.* Quod est in epist. 8 hujus libri.

3. *Stomacho est... Magnus.* Oliv. « Stomacho est Magnus »: et medias voces duas delet, quæ Manutio quoque videbantur esse glossema, et a Lambino delentur.

4. *Ut ratio ejus esset habenda.* Sensus est: Plerique probabant Cæsarem consulem esse designandum, aut inter candidatorum numerum recipiendum absentem, antequam exercitum et provincias alii traderet. Græv. — Edidit Victorius, « ut nec ratio esset, etc. » — Benedict. antiquorum librorum auctoritate h. l. ita constituit: « transierant illuc vel ratione ejus habenda, qui exercitum neque provincias traderet ». Lectio multo impeditior vulgata. Sch.

5. *Futurum.* Sigonii codex, teste Manutio, habebat *futurus*, nempe Pompeius: hoc est, utrum præsidium et defensor, an desertor et proditor, ut interpretatur J. F. Gron. vel, quo loco ejus sit futura auctoritas in republica, ut vult Græv. Deinde verba, « si aut non possit », quas quædam edd. habent, delent Man. et Græv. locumque asterisco indicant mutilum esse. Quod si ea deles, quia in MSS non reperiuntur, legendum erit fortasse: « si haud curet ». Plana enim sententia erit, ac dilucida. Fuerat a librariis scriptum *aut* pro *haud*: ac deinde, interpretationis causa, additum in margine *non*; quod postremo cum altera particula negante simul contextum occupavit. Erit igitur hic sensus: Vos senes divites videritis, quidnam reip. futurum sit, si Pompeius haud curet. Ironice dictum. Oliv.

EPISTOLA XIV.

Varia est. Domitii repulsam, Saturnini accusationem, Pompeii et Cæsaris discordiam, Appii censoris ridiculam diligentiam narrat. (Romæ, anno U. C. 703, mense septembri.)

COELIUS CICERONI S.

TANTI non fuit Arsacen capere[1], Seleuciam expugnare, ut earum rerum, quæ hic gestæ sunt, spectaculo careres. Numquam tibi oculi doluissent, si in repulsa[2] Domitii vultum vidisses. Magna illa comitia fuerunt, et plane studia ex partium sensu apparuerunt: perpauci[3] necessitudinem sequuti officium præstiterunt. Itaque mihi est Domitius inimicissimus, ut ne familiarem quidem suum quemquam tam oderit, quam me: atque eo magis, quod per injuriam sibi putat ereptum, cujus ego auctor fuerim[4]. Nunc furit, tam gavisos homines suum dolorem, unumque me studiosiorem Antonii. Nam Cn. Saturninum adolescentem

1. *Arsacen capere*. Quia Cicero cum Parthis bellum gerebat, quorum rex Arsaces, regia urbs Seleucia. H. STEPH.

2. *In repulsa*. Augurali, M. Antonio competitore augure facto.

3. *Perpauci*. Pauci, inquit, iis sunt suffragati, quibus cognatione et amicitia fuerunt conjunctissimi, et debebant suffragari propter cognationem, si officium præstare, et facere, quod se decebat, voluissent, sed potius in suffragiis ferendis partes, quibus studebant, sunt sequuti. GRÆV.

4. *Cujus ego auctor fuerim*. Quid mirum? quum amicissimus Curioni esset Cœlius, Curio autem vehementer Antonio faveret. Quod ei objicit Cicero Philipp. II: « An, inquit, quum es factus augur, unam tribum sine Curione ferre potuisses? cujus etiam familiares de vi condemnati sunt, quod tui nimis studiosi fuissent ». Plutarchus etiam Curionis præcipue opera, tribunatum hoc anno gerentis, Antonium augurem creatum narrat. MAN. — *Studiosiorem Antonii*. Me potissimum Antonii studiosiorem quam ipsius fuisse. De Antonio augure creato legimus in Philipp. II; apud Hirtium, lib. VIII de Bell. Gall. apud Plutarchum in ejus vita, et ad Fam. XII, 22, Cicero suum collegam appellat. MAN. — Weiskius edidit: « unumque me movet studiosiorem

ipse Cn. Domitius[5] reum fecit, sane quam superiore a vita invidiosum. Quod judicium nunc in exspectatione, inest etiam in bona spe[6], post Sext. Peducæi absolutionem.

De summa republica sæpe tibi scripsi, me annum[7] pacem non videre: et quo propius ea contentio, quam fieri necesse est, accedit, eo clarius id periculum apparet. Propositum hoc est, de quo, qui rerum potiuntur, sunt dimicaturi: quod Cn. Pompeius constituit non pati C. Cæsarem consulem aliter fieri, nisi exercitum et provincias tradiderit; Cæsari autem persuasum est, se salvum esse non posse, si ab exercitu recesserit. Fert illam tamen conditionem, ut ambo exercitus tradant. Sic illi amores[8], et invidiosa conjunctio, non ad occultam recidit obtrectationem, sed ad bellum se erumpit[9]; neque, mearum rerum quod

Antonii ». Benedictus autem: « unumque movet studiosiorem Antonii », q. d. unumque vexat studiosiorem Antonii Cn. Saturninum. Neutrum placet, etsi *movet* est in aliquot codd. MSS. Nempe Cœlio ob hoc potissimum infensus erat. Sch.

5. *Ipse Cn. Domitius*. Lucii filius, de quo illa superiora scripta sunt. —Hoc afferre mihi videtur, ut Cicero intelligat, cur Domitius minus Saturnino succenseat, quod is quoque petitioni suæ auguratus restiterit. Ed.

6. *Etiam in bona spe*. Et tamen evasurum reum putant: præsertim quum absolutus sit Sextus æque aut gravius nocens. J. F. Gron.

7. *Annum*. Est hic sensus: me non credere per annum pacem duraturam. Intra annum bellum orietur civile. Græv.—Olim, « me etiamnum ». Ern. conj. « me pacem annum ultra non videre ». J. V. L. — *Eo clarius id periculum apparet propositum*. Vulgo sic legebatur: « eo clarius id periculum apparet. Propositum hoc est, de quo qui rerum potiuntur sunt dimicaturi ». Verum hæc verba, « hoc est... dimicaturi », quin a glossatore adjecta sint, dubitari non potest. Sch.

8. *Illi amores*. Intelligit matrimonium Pompeii, quum potentiæ cupiditate duceret Juliam Cæsaris filiam: de qua nundinatione matrimoniorum, qua respublica opprimebatur, queritur Cato apud Plutarch. in vita Julii. *Invidiosa conjunctio*, est triumviratus quem inierant Crassus, Pompeius, et Cæsar, his legibus, ut nihil in republica gereretur, ipsis improbantibus. Græv. — *Invidiosa*, i. e. invisa omnibus bonis. Ed.

9. *Erumpit*. Vulgo, *erupit*. Recte autem Ernestius *erumpit* scribendum esse judicavit. Nam bellum nondum erat, et ante est *recedit*. Sic et aliis

consilium [10] capiam, reperio. Quod non dubito, quin te quoque hæc deliberatio sit perturbatura. Nam mihi cum hominibus his et gratia, et necessitudo est; tum causam illam [11], non homines odi. Illud te non arbitror fugere, quin homines in dissensione domestica debeant, quamdiu civiliter [sine armis] certetur [12], honestiorem sequi partem: ubi ad bellum et castra ventum sit, firmiorem; et id melius statuere, quod tutius sit. In hac discordia video, Cn. Pompeium, senatum, quique res judicant [13], secum habiturum; ad Cæsarem omnes, qui cum timore aut mala spe [14] vivant, accessuros: exercitum conferendum non esse. Omnino satis spatii sit [15] ad considerandas utriusque copias, et ad eligendam partem [16].

Prope oblitus sum, quod maxime fuit scribendum. Scis Appium censorem hic ostenta facere [17]? de signis et tabulis, de agri modo [18], de ære alieno acerrime agere? Persuasum est ei, censuram, lomentum aut

placuit. Imo sic jam edd. Med. Ald. a. 1502. P. Manut. et MS Gu. Sch.

10. *Consilium*. Correxi *consilium* pro *consilii* ex ed. 1471: nam *quod consilii*, ut est in vulgg. dici non potest. MS Gu. et Med. «quia consilii»; sed ei non aptum est «rerum mearum». Ern.

11. *Causam illam*. Cæsaris scilicet, qui nimiam potentiam quærebat, et contra patriæ antiqua instituta volebat absens consul creari, neque sine pactione, ut senatus volebat, exercitus et provinciam tradere. Græv.

12. *Cernetur* apud aliquot MSS. Sed *sine armis* videtur e margine additum. J. V. L.

13. *Quique res judicant*. Judices: quos Pompeius tertium consul CCCLX legerat. Man.

14. *Cum timore aut mala spe*. *Timor* ad judicia pertinet et accusationes: *spes* ad rem familiarem et æs alienum. Ed.

15. *Omnino satis spatii sit*. Forte: *opto*. Dii velint, ne citius hoc malum nobis superveniat, quam sat temporis habuerimus ad æstimandas utriusque vires. Gron.

16. *Ad eligendam partem*. Sic MS Gu. Grævius et MS Lambini, «eligendas partes». Etiam alibi ad Div. VIII, 17, *partem* sic dixit Cœlius, infra pag. 410. Ed.

17. *Ostenta facere*. Mirifica, quæ nemo crediderit facile, dum scilicet gravem censuram ludit. Græv.

18. *De agri modo*. Hoc est, de moderanda agrorum possessione. Manutius.

nitrum esse [19]. Errare mihi videtur. Nam sordes eluere vult; venas sibi omnes et viscera aperit [20]. Curre, per deos atque homines, et quam primum hæc risum veni: legis Scantiniæ judicium apud Drusum [21] fieri; Appium [22] de tabulis et signis agere. Crede mihi, est properandum.

Curio noster sapienter id, quod remisit de stipendio Pompeii [23], fecisse existimatur. Ad summam, quæris, quid putem futurum. Si alteruter eorum ad Parthicum bellum non eat, video magnas impendere discordias, quas ferrum et vis judicabit. Uterque animo et copiis est paratus. Si sine tuo periculo fieri posset, magnum et jucundum tibi fortuna spectaculum [24] parabat.

19. *Censuram, lomentum aut nitrum esse.* Censuram ita sordes posse aut obtegere, ut *lomentum* rugas tollit; aut eluere, ut *nitro* e vestibus eluuntur maculæ, id est, putat se censuræ diligentia et severitate infamiam posse tollere eorum vitiorum, quibus antea se turpiter inquinavit. Man.

20. *Viscera aperit.* Tantum abest, ut veterem de suis vitiis opinionem hominum deleat, ut eam hac severitate vehementius etiam commoveat. Man.

21. *Apud Drusum.* Livium Drusum, prætorem, quo nemo magis contra legem Scantiniam commisit. Fortasse is est, de quo epist. 16, lib. IV, ad Att. Idem.

22. *Appium.* Male audientem earum rerum causa, de quibus acerrime agit. Idem.

23. *Remisit de stipendio Pompeii.* Hoc tempore optimatibus et Pompeio acerrimus Curio erat adversarius. Intercedebat igitur, ne S. C. fieret de stipendio Pompeii legionibus persolvendo. Epist. 4. Man.

24. *Tibi fortuna spectaculum.* Committendo Cæsarem et Pompeium. Neutri enim Cicero sincere favebat; neuter Ciceroni, quem ab exsilio non servaverant. Oliv.

EPISTOLA XV.

Pompeium vituperat, Cæsarem laudat, cupidus conveniendi et alloquendi Ciceronis; de itinere ad Alpes, et Domitio dimisso. (Anno U. C. 704, mense februario.)

COELIUS CICERONI S.

Ecquando tu hominem ineptiorem, quam tuum Cn. Pompeium vidisti, qui tantas turbas, qui [1] tam nugax esset, commorit? Ecquem autem Cæsare nostro acriorem in rebus gerendis; eodem in victoria temperatiorem [2], aut legisti, aut audisti? Quid est? nunc tibi nostri milites, qui durissimis et frigidissimis locis, teterrima hieme, bellum ambulando confecerunt, malis orbiculatis [3] esse pasti videntur [4]? Quid jam, inquis? Gloriose omnia. Si scias, quam sollicitus sim, tum hanc meam gloriam, quæ ad me nihil pertinet, derideas. Quæ tibi exponere, nisi coram, non possum : idque celeriter fore spero. Nam me, quum expulisset [5] ex Italia Pompeium, constituit ad Urbem vocare : id quod jam existimo confectum, nisi si maluit Pompeius Brundisii circumsederi. Peream, si minima causa est [6] properandi isto mihi, quod te videre et omnia intima conferre discupio [7]! Habeo autem quam multa? Hui vereor

1. Ernest. conjicit *quum*. J. V. L.

2. *Temperatiorem*. Corfinio enim capto, Cæsar omnibus pepercerat, in iis Domitio Ahenobarbo, inimicissimo suo. Vid. Bell. Civ. lib. I, c. 23. Ed.

3. *Malis orbiculatis*. Rotunda mala, ova, etc. optima putantur : unde mala orbiculata per jocum pro lautissimis cibis dicuntur. Ern.

4. Ern. sine causa scribi jussit *videantur*. Deinde Schütz, «*Quid tum*», ut aliquid mutaret. J. V. L.

5. *Expulisset*. Cæsaris nomen subauditur.

6. *Peream, si minima causa est*. Peream, nisi maxima causa est.

7. *Discupio*. Plautinum verbum, quo etiam Catullus usus est.

(quod solet fieri), ne, quum te videro, omnia obliviscar. Sed tamen quodnam ob scelus iter mihi necessarium retro ad Alpes versus incidit? Adeo[8], quod Intimelii[9] in armis sunt, neque de magna causa. Bellienus, verna Demetrii, qui ibi cum præsidio erat, Domitium quemdam, nobilem illic[10] Cæsaris hospitem, a contraria factione nummis acceptis, comprehendit et strangulavit. Civitas ad arma iit. Eo cum quatuor cohortibus mihi per nives eundum est. Usquequaque[11], inquies, Domitii mali dant. Vellem quidem Venere prognatus tantum animi habuisset[12] in vestro Domitio, quantum psecade natus[13] in hoc habuit. Ciceroni F. S. D.[14]

8. *Adeo*. Ob eam causam. Nec enim aliud hic, *adeo*, videtur significare. Man.

9. *Intimelii*. Intimelium oppidum Plinius citra Alpes constituit, et inter Ligurum gentes nominat, lib. III, cap. 5. Man.

10. Vulg. *illi*. J. V. L.

11. *Usquequaque*. In Italia et Gallia: nam et L. Domitius cum filio Corfinii captus fuerat. Cell. — *Domitii mali dant*. Grævius rescribendum duxit « se Domitii male dant », cui Sch. obsequutus est. Ed.

12. *Tantum animi habuisset*. Scilic. ut eum occidisset, sicut Bellienus alterum illum Domitium. Acerbissimas enim Cœlius cum L. Domitio gerebat inimicitias. Sch. — *Venere prognatus*, est Cæsar, qui Juliam familiam a Venere ducebat. Sueton. in Jul. cap. 6, ubi ipsius Cæsaris verba exstant : « Amitæ meæ Juliæ maternum genus a regibus ortum, paternum cum diis immortalibus conjunctum est. Nam ab Anco Martio sunt Martii reges, quo nomine fuit mater; a Venere Julii, cujus generis familia est nostra ». Ed.

13. *Psecade natus*. Vulgo, « ipse catenatus ». Octav. Pantagathus, inquit Man. legendum primus existimavit, « Psecade natus »; ut significetur Bellienus verna. *Psecas* enim ancilla est : *vernæ* autem ii, qui ancillis nascuntur. Si Bellienus (ait Cœlius) ancilla natus, Domitium strangulare non dubitavit, quid Cæsari, Venere prognato, in vestro Domitio faciendum fuit? Hoc Lamb. et Græv. receperunt. Oliv. — Vellet J. V. L. *is psecade*. *Psecades* autem erant ancillæ ornatrices. Ed.

14. *F. S. D.* Id est, Filio salutem dic. Oliv.

EPISTOLA XVI.

Pulso ex Italia Pompeio suadet Ciceroni Cœlius, ne afflictam fortunam sequatur; consulitque, ut in aliquam urbem a bello vacuam se recipiat. (Anno U. C. 704, mense aprili.)

M. COELIUS M. CICERONI S. D.

Exanimatus sum tuis literis; quibus te nihil nisi triste cogitare ostendisti: neque id quid esset, perscripsisti; neque non tamen, quale esset [1], quod cogitares, aperuisti. Has illico ad te literas scripsi. Per fortunas tuas, Cicero, per liberos, oro, obsecro, ne quid gravius de salute et incolumitate tua consulas. Nam deos hominesque, amicitiamque nostram testificor, me neque temere tibi prædixisse [2], neque temere monuisse; sed postquam Cæsarem convenerim, sententiamque ejus, qualis futura esset, parta victoria, cognoverim, te certiorem fecisse. Si existimas, eamdem rationem fore Cæsari in dimittendis adversariis, et conditionibus ferendis, erras. Nihil nisi atrox et sævum cogitat, atque etiam loquitur. Iratus [3] senatui exiit [4]; his intercessionibus plane incitatus est: non, mehercule, erit deprecationi locus. Quare si tibi tu, si filius unicus, si domus, si spes tuæ reliquæ tibi caræ sunt; si aliquid apud te nos, si vir optimus, gener

1. Alii male, « non enim, quale esset ». J. V. L.

2. In altero hujus epistolæ exemplo, ad Attic. X, 9, simpliciter legitur, « me tibi prædixisse ». J. V. L.

3. *Iratus senatui.* Quia non obtinuisset, ut legati ad Pompeium de pace mitterentur: et quod, quascumque res agere instituerat, L. Metellus tribunus pl. intercedens, omnes impedierat: de quo scripsit Cæsar lib. I de Bell. Civ. et Plutarchus in ejus vita. Man.

4. *Exiit.* Urbe, iturus in Hispaniam contra Pompeii legatos, ipso jam Italia pulso. Idem.

tuos, valet: quorum fortunas non debes velle conturbare, ut eam causam, in cujus victoria salus nostra est, odisse aut relinquere cogamur, aut impiam cupiditatem [5] contra salutem tuam habeamus. Denique illud cogita: quod offensæ fuerit[6] in ista cunctatione, te subisse [7]. Nunc te contra victorem facere, quem dubiis rebus lædere noluisti, et ad eos fugatos accedere, quos resistentes sequi nolueris, summæ stultitiæ est. Vide, ne, dum pudet te parum optimatem esse, parum diligenter, quid optimum sit, eligas. Quod si totum tibi persuadere non possum, saltem, dum, quid de Hispaniis agamus, scitur, exspecta; quas tibi nuntio adventu Cæsaris fore nostras. Quam isti spem habeant, amissis Hispaniis, nescio. Quod porro tuum consilium sit ad desperatos accedere, non medius fidius reperio. Hoc, quod tu non dicendo mihi significasti, Cæsar audierat; ac, simul atque, have, mihi dixit, statim, quid de te audisset, exposuit. Negavi me scire: sed tamen ab eo petii, ut ad te literas mitteret [8], quibus maxime ad remanendum commoveri posses. Me secum in Hispaniam ducit. Nam, nisi ita faceret, ego prius, quam ad Urbem accederem, ubicumque esses, ad te percurrissem, et hoc a te præsens contendissem, atque omni vi te retinuissem. Etiam atque etiam, Cicero, cogita, ne te tuosque omnes funditus evertas;

5. *Impiam cupiditatem.* Nam victoriam et salutem nostram cupere non possumus, quin perniciem cupiamus eorum qui cum Pompeio sunt, et simul tuam, si in eorum numero fueris: quæ «impia cupiditas». Ed.

6. *Quod offensæ fuerit.* Si vereris, ne, in Italia si remanseris, Pompeium offendas: cogita, te, quum nondum ad eum transieris, hac eum cunctatione jam offendisse. Quidquid esse potuit apud eum offensæ, id subiisti, qui cunctatus es, nec ad eum statim accessisti. Quod hic Cœlius, idem Atticus existimavit, ut ad eum epist. 2 lib. IX scriptum est. Man.

7. Excusi olim libri, «te prius subiisse». J. V. L.

8. *Ad te literas mitteret.* Misit: quæ sunt lib. X, epist. ad Att.

ne te sciens prudensque eo demittas, unde exitum vides nullum esse. Quod si te aut voces optimatium commovent, aut nonnullorum hominum insolentiam et jactationem ferre non potes: eligas censeo [9] aliquod oppidum vacuum a bello, dum hæc decernuntur. Quæ quum tu feceris [10], et ego te sapienter fecisse judicabo, et Cæsarem non offendes.

9. *Censeo.* Idem Dolabella, IX, 9.

10. In altero exemplo hujus epistolæ, post « decernuntur », additum est, « quæ jam erunt confecta ». Et legitur, « Id si feceris ». Victorius, « quæ quum confeceris ». J. V. L.

EPISTOLA XVII.

Queritur se Curionis amore et Appii odio in eas pertractum partes esse, unde multa jam sibi incommoda. Cæsar enim, in bellum Pharsalicum profectus, Romæ Cœlium prætorem reliquerat: quod autem non huic, sed Trebonio, res urbanas mandaverat, hic ægre ferens, æmulatione turbas dedit, quibus ipse gravius incucurrit malum. Excusat itaque, quod cum Cicerone non profectus fuerit in Græciam, ad Pompeium. (Romæ, anno U. C. 705, mense martio.)

COELIUS CICERONI S.

Ergo me potius in Hispania fuisse tum, quam Formiis, quum tu profectus es ad Pompeium! Quod utinam [1], ut Appius Claudius, in ista parte C. Curio, cujus amicitia me paullatim in hanc perditam [2] causam imposuit! Nam mihi sentio bonam mentem iracundia et amore [3] ablatam. Tum tu porro, quum ad te

1. *Quod utinam.* Intelligendum *fuisset.* Τὸ *quod* παρέλκει. Significat se odio Appii abstinuisse Pompeianorum societate, amore Curionis Cæsari adhæsisse. J. F. Gron.

2. *Perditam.* Doctorum conjectura est: nihil enim sani in MSS legitur.

3. *Iracundia et amore. Iracundia* in Appium, *amore* in Curionem, ut Pompeianas partes relinquerem, et in Cæsarianas irem incitatus. Appius enim Pompeianus erat. Ed.

proficiscens noctu Ariminum venissem, dum mihi pacis mandata das ad Cæsarem, et mirificum civem agis, amici officium neglexisti, neque mihi consuluisti. Neque hæc dico, quod diffidam huic causæ : sed, crede mihi, perire satius est, quam hos[4] videre. Quod si timor vestræ crudelitatis[5] non esset, ejecti jam pridem hinc[6] essemus. Nam hic nunc, præter fœneratores paucos, nec homo, nec ordo[7] quisquam est, nisi Pompeianus. Equidem jam effeci, ut maxime plebs, et, qui antea noster fuit, populus vester esset[8]. Cur hoc, inquis? Imo reliqua exspecta. Vos invitos vincere coegero. Irritavi in me Catonem[9]. Vos dormitis : nec adhuc mihi videmini intelligere, quam nos pateamus, et quam simus[10] imbecilli. Atque hoc nullius præmii spe faciam ; sed, quod apud me plurimum solet valere, doloris[11] atque indignitatis causa. Quid istic[12] facitis? prælium

4. *Quam hos.* Servilium, Treboniam, et reliquos Cæsarianos.

5. *Timor vestræ crudelitatis.* Pompeius enim in senatu dixerat, eodem se habiturum loco, qui Romæ remansissent, et qui in castris Cæsaris fuissent. Corr.—Benedict. e codd. Dresd. 3 et 4. Torgav. recepit « nostræ crudelitatis », ut de Cæsarianis loquatur Cœlius. Sch.

6. *Hinc.* Scil. urbe Roma. Sch.

7. *Nec homo, nec ordo.* Latius patet *homo*, quam *ordo*. Itaque satis erat, *homo* : aut dicendum fuit, « nec ordo, nec homo ». Sed excusat Cœlium iracundia, qua perturbatus hæc scripsit. Man.

8. *Vester esset.* Cœlius plebem sibi conciliare studuerat appellatione debitoribus concessa, legibusque de mercede habitationum conductoribus donanda promulgatis. Conf. Cæs. de Bell. civ. lib. III, cap. 20 et 21. Sch.

9. *Irritavi in me Catonem.* Quod nonnulli « inritavi in me crabones », vel « in me Cæsarem » legunt, sunt longe a veteribus vestigiis; et vereor ne quanto magis corrigere volunt, tanto magis contaminent. Vict. — Oudendorp. ad Sueton. Jul. I, conjecit « mirabimini in me Catonem »; vel « me alterum Catonem ». Ed.

10. *Quam nos... quam simus.* Sch. cum Benedict. e codd. Dresd. « qua nos ... qua simus ». Et putat a Cœlio innui, Pompeium facile nunc Italiam occupare posse. Intelligo autem de magno Pompeianorum numero. Ed.

11. *Doloris.* Hujus doloris causam Dio narrat lib. XLII : quod Cæsar Trebonio prætori urbanam jurisdictionem mandasset, quam Cœlius expetebat. Man.

12. *Istic.* In Græcia. Nam post bellum Hispaniense, quo confecto statim Cæsar in Græciam contra Pompeium

exspectatis, quod firmissimum est [13]? Vestras copias non novi. Nostri valde depugnare, et facile algere [14] et esurire consuerunt.

navigavit, hanc epistolam scriptam esse constat. MAN.

13. *Quod firmissimum est.* Ex parte Cæsaris. MAN. — Lege: « quo firmissimus est », nempe Cæsar, quo invictus est. J. F. GRON. — Sed præstat lectio et interpretatio Manutii. Cœlius enim Ciceroni significat, Pompeium multo melius sibi consulturum, si Italiam Cæsare absente invaderet, quam si in Thessalia prælium cum Cæsare exspectaret, cujus milites essent pugnis et bellicis laboribus probe assueti. SCH.

14. *Facile algere.* Ergo paratiores ad sustinendum etiam diuturnum bellum. Nec esse, quod, ad fatigandum Cæsaris exercitum, Pompeiani bellum trahant. CELL.

M. T. CICERONIS
EPISTOLARUM
AD DIVERSOS
LIBER NONUS.

EPISTOLA I.

Varronis adventum exspectat, ut ex consuetudine ejus non minus, quam ex studiis ac libris, cum quibus in gratiam redierit, solatium doloris petat, quem ex afflicta rep. ceperat. (Romæ, ineunte anno U. C. 707.)

M. T. CICERO M. TERENTIO VARRONI S. D.

Ex his literis, quas Atticus a te missas[1] mihi legit, quid ageres, et ubi esses, cognovi: quando autem te visuri essemus, nihil sane ex iisdem literis potui suspicari. In spem tamen venio, appropinquare tuum adventum: qui mihi utinam solatio sit! Etsi tot tantisque rebus urgemur, ut nullam allevationem quisquam non stultissimus sperare debeat: sed tamen aut tu potes me, aut ego te fortasse aliqua re juvare[2]. Scito enim me, posteaquam in Urbem venerim, redisse cum veteribus amicis, id est, cum libris nostris in gratiam. Etsi non idcirco eorum usum dimiseram, quod iis succenserem; sed quod eorum me suppudebat:

1. Lambinus, « a te ad se missas ». J. V. L.

2. Cod. Stewech. « fortassis aliqua re juvare ». J. V. L.

videbar enim mihi, quum me in res turbulentissimas[3] infidelissimis sociis demisissem, præceptis illorum non satis paruisse. Ignoscunt mihi, revocant in consuetudinem pristinam; teque, quod in eo[4] permanseris, sapientiorem, quam me, dicunt fuisse. Quamobrem, quando placatis[5] his utor, videor sperare debere, si te viderim, et ea, quæ premant, et ea, quæ impendeant[6], me facile transiturum. Quamobrem sive in Tusculano, sive in Cumano ad te[7] placebit, sive, quod minime velim, Romæ: dummodo simul simus, perficiam profecto, ut id utrique nostrum commodissimum esse dijudicetur.

3. *Res turbulentissimas*. Hæc possunt ad certamen cum Clodio referri. Quod Sch. et Gron. viderunt. Ed.
4. Aliquot MSS, *ea*. J. V. L.
5. Alii, « quum placatis ». J. V. L.
6. *Impendeant*. Post Africanum bellum, quod Cæsar tunc gerebat.
7. *Ad te*. Id est, apud te, et in tua villa: habuit enim et M. Varro villam in Cumano, quod ex procemio Academicorum ad ipsum missorum colligitur. Vict.

EPISTOLA II.

Retentæ epistolæ causam exponit, deinde suadet, ut vitet oculos hominum, quod ipse faciat; donec gratulatio Africanæ victoriæ defervescat: et suum juvandæ reip. desiderium declarat. (Romæ, anno U. C. 707, mense aprili.)

CICERO VARRONI.

Caninius tuus idem, et[1] idem noster, quum ad me pervesperi[2] venisset, et se postridie mane ad te iturum esse dixisset: dixi ei, me daturum aliquid[3] mane; ut peteret, rogavi. Conscripsi epistolam noctu: nec ille

1. Male Palat. sextus, « idem et frater ». J. V. L.
2. *Ad me pervesperi*. Vulgati olim libri, « nuper vesperi ». J. V. L.
3. Editio pr. « literarum aliquid ». J. V. L.

ad me rediit. Oblitum credidi. Attamen eam ipsam tibi epistolam misissem per meos, nisi audissem ex eodem, postridie te mane e Tusculano exiturum. At tibi[4] repente, paucis post diebus, quum minime exspectarem, venit ad me Caninius mane : proficisci ad te statim dixit. Etsi erat ἕωλος[5] illa epistola, præsertim tantis postea novis rebus allatis[6], tamen perire lucubrationem meam nolui, et eam ipsam Caninio dedi; sed cum eo, ut cum homine docto, et tui amantissimo, loquutus ea sum, quæ pertulisse illum ad te existimo. Tibi autem idem consilii do, quod mihimet ipsi : ut vitemus oculos hominum, si linguas minus facile possimus. Qui enim victoria se efferunt, quasi victos nos intuentur. Qui autem victos nostros moleste ferunt, nos dolent vivere. Quæres fortasse, cur, quum hæc in Urbe sint, non absim, quemadmodum tu. Tu enim ipse, qui et me, et alios prudentia vincis, omnia, credo, vidisti; nihil te omnino fefellit. Quis est tam Lynceus, qui tantis tenebris nihil offendat? nusquam incurrat? Ac mihi quidem jam pridem venit in mentem, bellum esse, aliquo exire, ut ea, quæ agebantur hic, quæque dicebantur, nec viderem, nec audirem. Sed calumniabar ipse[7]. Putabam, qui obviam mihi venisset, ut cuique commodum esset, suspicaturum, aut dicturum, etiamsi non suspicaretur : Hic aut metuit, et ea re fugit; aut aliquid cogitat, et habet navem paratam. Denique, levissime qui suspicaretur, et qui fortasse me

4. *At tibi. Tibi*, ornatus gratia et hic, et alibi addidit Cicero; epist. 6 ad M. Brutum, epist. 14, lib. X, ad Att. et pariter ea voce utitur Cœlius ep. 2 lib. VIII. Man.

5. Ἕωλος. Obsoleta, non recens.

6. *Tantis... rebus allatis*. Interea nimirum nuntii allati erant de victoria Africana. Hic annus autem est, qui confusionis dicitur, quo Cæsar adhibito Sosigene, ut dierum perturbationem mederetur, duo menses intercalavit. Prælium apud Thapsum actum est nonis april. e vera dierum ratione nonis februarii. Sch.

7. *Sed calumniabar ipse*. Videtur

optime novisset, putaret me idcirco discedere, quod quosdam homines oculi mei ferre non possent. Hæc ego suspicans adhuc Romæ maneo; et tamen λεληθότως[8] consuetudo diuturna callum jam obduxit stomacho meo.

Habes rationem mei consilii. Tibi igitur hoc censeo: latendum tantisper ibidem, dum defervescat[9] hæc gratulatio[10], et simul dum audiamus, quemadmodum negotium confectum sit; confectum enim esse existimo. Magni autem intererit, qui fuerit victoris animus, qui exitus rerum. Quamquam quo me conjectura ducat, habeo: sed exspecto tamen. Te vero nolo, nisi ipse rumor jam raucus erit factus[11], ad Baias venire. Erit enim nobis honestius, etiam quum hinc discesserimus, videri venisse in illa loca ploratum potius, quam natatum. Sed hæc tu melius: modo nobis stet illud, una vivere in studiis nostris, a quibus antea delectationem modo petebamus, nunc vero etiam salutem; non deesse, si quis adhibere volet, non modo ut architectos[12], verum etiam ut fabros, ad ædificandam rempublicam, et potius libenter accurrere; si nemo utetur opera, tamen et scribere, et legere πολιτείας[13], et si minus in curia atque in foro, at in literis et libris, ut doctissimi veteres fecerunt, navare rempublicam[14], et de moribus

desiderari *me*, ut sit, calumniabar ipse me. Sed nihil variant edit. Lamb. — Ipse falsa hac suspicione me morabar, impedimentum mihi objiciebam. Sic *calumnia* superius lib. I, epist. 1, et lib. VI, ep. 7. Græv.

8. Λεληθότως. Sensim.

9. Alii, *effervescit*. Manut. Lambin. Græv. malebant *defervescit*. Ernestianam emendationem prætulimus. J. V. L.

10. *Gratulatio*. Ob res a Cæsare in Africa contra Scipionem, Pompeii Magni socerum, et Jubam, Mauritaniæ regem, prospere gestas. Mar.

11. *Nisi ipse rumor jam raucus erit factus*. Nisi rumor de victoria Cæsariana jam cœperit imminui, evanescere, sive, ut Tacitus loquitur, senescere. Græv.

12. *Ut architectos*. Tamquam principes cives, quales olim fuimus. Mar.

13. Πολιτείας. Libros de gerenda republica.

14. *Navare rempublicam*. Efficere aliquid reip. utile, juvare. Lib. VI,

ac legibus quærere. Mihi hæc videntur. Tu, quid sis acturus, et, quid tibi placeat, pergratum erit, si ad me scripseris.

epist. 1, «Navare aliquid et efficere». J. F. Gronov. — *Gubernare* Victorius: *juvare* Manutius: alii verbo addito, «navare operam reip.» Oliv. — *Rempublicam*. MSS, *gnavare*, vel *gravare*: hoc mendosum, illud more scribendi vetusto. Maius, in Testimoniis de Rep. edidit *juvare*. J. V. L.

EPISTOLA III.

Iturum se ad Varronem scribit: sed fore qui reprehendant, quod in tanto incendio civitatis amœnitates locorum quærant: se vero barbarorum voces contemnere, et persequi propositum, ut in studiis una vivant. (Romæ, anno U. C. 707, mense aprili.)

CICERO VARRONI.

Etsi, quod scriberem, non habebam; tamen Caninio ad te eunti, non potui nihil dare. Quid ergo potissimum scribam? quod velle te puto, cito me ad te esse venturum. Etsi vide, quæso, satisne rectum sit, nos, hoc tanto incendio[1] civitatis, in istis locis esse. Dabimus sermonem iis, qui nesciunt, nobis, quocumque in loco simus, eumdem cultum, eumdem victum esse. Quid refert? tamen in sermonem incidemus. Valde id, credo, laborandum est, ne, quum omnes in omni genere et scelerum et flagitiorum volutentur, nostra nobiscum aut inter nos[2] cessatio vituperetur. Ego vero, neglecta barbarorum inscitia, te persequar. Quamvis enim hæc sint misera, quæ sunt miserrima; tamen artes nostræ, nescio quo modo, nunc uberiores fructus

1. *Incendio*. I. e. calamitate publica. Ed. — *In istis locis*. Nempe Baiis. Sch.

2. *Nobiscum aut inter nos*. Bona correctio. Nam poterat aliquis objicere, cessare eos etiam cum aliis, siquidem in Urbe non viverent. Cessamus, inter nos, non inter alios; quia

ferre videntur, quàm olim ferebant : sive quia nulla nunc in re alia acquiescimus, sive quod gravitas morbi facit, ut medicinæ [3] egeamus, eaque nunc appareat; cujus vim non sentiebamus, quum valebamus. Sed quid ego nunc hæc ad te, cujus domi nascuntur? γλαῦκ' εἰς Ἀθήνας [4]. Nihil scilicet, nisi ut rescriberes aliquid, me exspectares [5]: sic igitur facies.

remoti a multitudine vivimus. Man.

3. Conjiciunt nonnulli, «medicina». J. V. L.

4. Γλαῦκ' εἰς Ἀθήνας. Vide VI, 3.

5. Lallem. «nisi ut, rescribens aliquid, me exspectares». J. V. L.

EPISTOLA IV.

De Varronis adventu ex Diodori philosophi sententia jocatur ita, ut ad Chrysippi sententiam accedat. (In Tusculano, anno U. C. 707, mense junio.)

CICERO VARRONI S.

Περὶ δυνατῶν [1] me scito κατὰ Διόδωρον κρίνειν [2]. Quapropter, si venturus es, scito necesse esse, te venire; sin autem non es, τῶν ἀδυνάτων [3] est, te venire. Nunc vide, utra te κρίσις magis delectet, Χρυσιππεία [4] ne, an hæc, quam noster Diodorus non concoquebat. Sed de his etiam rebus, otiosi quum erimus, loquemur: hoc etiam κατὰ Χρύσιππον δυνατὸν [5] est. De Coctio [6] mihi

1. Περὶ δυνατῶν. De rebus, quæ fieri possunt: de possibilibus. Hoc enim verbo, quod vitasse Cicero videtur, Plautus in Sticho usus est; et Quintilianus, quod græce δυνατὸν, latine dici *possibile*, quamquam appellatione duriore, auctor est libro III, cap. 8. Man.

2. Κατὰ Διόδωρον κρίνειν. *Ex Diodori sententia judicare*. Quid sentiret Diodorus ostendit Cic. in lib. de Fato, cap. 7: «Maxime tibi, Chrysippe, cum Diodoro, etc.» Idem.

3. Τῶν ἀδυνάτων. Ex iis rebus, quæ fieri non possunt. Idem.

4. Κρίσις... Χρυσιππεία. Judicium ex Chrysippi sententia.

5. Κατὰ Χρύσιππον δυνατόν. Secundum Chrysippum fieri potest.

6. Ernest. in MSS et edit. Mediol.

gratum est. Nam id etiam Attico mandaram. Tu si minus ad nos; accurremus ad te : si hortum[7] in bibliotheca habes, deerit nihil.

1498 reperit *Costio*. Corradus legendum putarat *Cocceio*, quod nomen occurrit infra, ad Att. XII, 13, 18. J.V. L.—Nomen corruptum videtur. Schütz conjicit *Cœlio*. Ed.

7. *Hortum*. Illatum, non ibi natum. Man. — Vix hortum hic intelligere Manutius videtur potuisse alium, quam ex eorum genere, quos vocabant hortos Adonidis; hoc est, flores aut plantas in testulis, uti notat Hesychius. An tales delicias amaret in bibliotheca Cicero, non dicam : scio ambulationibus delectatum; et de testaceis ejusmodi hortulis valde contemptim loquutos esse veteres. *In bibliotheca*. Badius interpretatur in loco bibliothecæ vicino. Nihil expedit. An ignorabat Cicero, in Varronis villa hortum esse? Cur ergo diceret : «si habes?» Eum ego arbitror aliud velle : hoc nempe : Non egressurum se Varronis e bibliotheca, nisi ut in horto corpus ambulando exerceat; itaque non egressurum omnino, si in bibliotheca sit hortus. Scripsit facete, suo more Cicero, neque intelligi voluit grammatice. Oliv.

EPISTOLA V.

Probat et diem, quo conventuri sint, et suum Varronisque consilium, quod semel a Cæsare victi ab armis discesserint. (Romæ, anno U. C. 707, mense junio.)

CICERO VARRONI.

Mihi vero[1] ad nonas bene maturum videtur fore, neque solum propter reipublicæ, sed etiam propter anni tempus. Quare diem istum probo. Itaque eumdem ipse sequar. Consilii nostri[2], ne[3] si eos quidem,

1. *M. vero*. Epistolæ sup. Varro responderat sibi commodum videri ire in Cumanum, si idem Ciceroni videretur.

2. *Consilii nostri*. Hujus nostri consilii, inquit Cicero, ne tum quidem nobis pœnitendum putarem, si eos, qui id sequuti non sunt, non pœniteret. Quum vero eos pœniteat, quod in bello remanserint, multo minus nobis, qui saniores fuimus, pœnitendum puto. *Ne si*, verbo præponuntur, et in eo tamen verbo inest vis negandi. Nam illud, «Nobis pœnitendum putarem», valet, non putarem, quia respicit superiores particulas, «ne si», quæ si postponantur, addenda erit eidem verbo altera negatio, ut ita dicatur : «Nobis pœnitendum non putarem, ne si eos quidem, etc.» Man.

3. Alii, *nisi*. J.V. L.

qui id sequuti non sunt, non pœniteret, nobis pœnitendum putarem. Sequuti enim sumus non spem, sed officium: reliquimus autem non officium, sed desperationem. Ita verecundiores fuimus, quam qui se domo non commoverunt; saniores, quam qui, amissis opibus, domum non reverterunt. Sed nihil minus fero, quam severitatem otiosorum: et, quoquo modo se res habet[4], magis illos vereor, qui in bello occiderunt, quam hos curo, quibus non satisfacimus, quia vivimus. Mihi si spatium fuerit in Tusculanum ante nonas veniendi, istic te videbo: sin minus, persequar in Cumanum; et ante te certiorem faciam, ut lavatio[5] parata sit.

4. Alii, *haberet*. J. V. L.

5. *Lavatio*. Instrumentum balneare. Phædrus « lavationem argenteam », fab. LXIII (sive lib. IV, 4, cui titulus), « Æsopus interpres testamenti ». J. F. Gron.

EPISTOLA VI.

Cæsaris ex Africano bello adventum nuntiat, et belli civilis causam in Pompeium potius, quam in Cæsarem confert. Varronem autem laudat, quod se ab armis ad studia, quasi a tempestate in portum, contulerit. (Romæ, anno U. C. 707, mense junio.)

CICERO VARRONI.

Caninius noster me tuis verbis admonuit, ut scriberem ad te, si quid esset, quod putarem te scire oportere. Est igitur adventus Cæsaris scilicet in exspectatione: neque tu id ignoras. Sed tamen, quum ille scripsisset, ut opinor, se in Alsiense[1] venturum: scripserunt ad

1. *Alsiense*. Quod in superi maris litore Plinius et Ptolemæus constituunt. Man.—Alsiense prædium apud Alsium in via Etruria. Sch. — Nunc *Cære* dici hunc locum *Prévost* conjicit. Ed.

eum sui, ne id faceret; multos[2] ei molestos fore, ipsumque multis; Ostiæ videri commodius eum exire[3] posse. Id ego non intelligebam, quid interesset. Sed tamen Hirtius mihi dixit, et se ad eum, et Balbum, et Oppium scripsisse, ut ita faceret, homines, ut cognovi, amantes tui. Hoc ego idcirco nosse te volui, ut scires, hospitium tibi ubi parares, vel potius ubi utrique[4]; quid enim ille facturus sit[5], incertum est: et simul ostentavi tibi, me istis esse familiarem, et consiliis eorum interesse. Quod ego cur nolim, nihil video. Non enim est[6] idem, ferre, si quid ferendum est, et probare, si quid probandum non est. Etsi quid non probem? Quid enim jam scio præter initia rerum? Nam hæc in voluntate fuerunt. Vidi enim (nam tu aberas) nostros amicos cupere bellum; hunc autem non tam cupere, quam non timere. Ergo hæc consilii fuerunt: reliqua necessaria. Vincere autem aut hos, aut illos, necesse esse. Scio te semper mecum in luctu fuisse, quum videremus, quam illud ingens malum alterius utrius exercitus et ducum interitu; tum vero extremum malorum omnium esse civilis belli victoriam: quam quidem ego etiam illorum timebam, ad quos veneramus. Crudeliter enim otiosis minabantur; eratque iis et tua invisa voluntas, et mea oratio. Nunc vero, si essent nostri potiti, valde intemperantes fuissent. Erant enim nobis perirati, quasi quidquam de nostra salute decrevissemus, quod non idem illis censuissemus; aut quasi utilius reipublicæ

2. *Multos.* Quum ibi essent multorum villæ ob regionis amœnitatem.

3. *Exire.* De navi descendere.

4. *Ubi utrique.* Sch. legendum affirmat, « ut utrobique »; id verbum certe jam prætulerat Victorius. J. V. L.

5. Olim *sit* in plerisque deerat. J. V. L.

6. *Non enim est idem.* Arguta sententia. Fero, inquit, quæ ferenda sunt: (quis enim cum temporum necessitate pugnet?) non ideo tamen probo, quæ probanda non sunt. MAN. — Frustra mihi quidem videtur hanc sollicitare lectionem H. Stephanus, Schediasm. Var. lib. II, cap. 27. OLIV.

fuerit, eos etiam ad bestiarum[7] auxilium confugere, quam vel emori[8], vel cum spe, si non optima, at aliqua tamen vivere. At[9] in perturbata republica vivimus. Quis negat? Sed hoc viderint[10] ii, qui nulla sibi subsidia ad omnes vitæ status[11] paraverunt. Huc enim ut venirem, superior longius, quam volui, fluxit oratio. Quum enim te semper magnum hominem duxi; tum, quod his tempestatibus es prope solus in portu, fructusque doctrinæ percipis eos, qui maximi sunt, ut ea consideres, eaque tractes, quorum et usus et delectatio est omnibus istorum et actis[12] et voluptatibus anteponenda. Equidem hos tuos Tusculanenses[13] dies instar esse vitæ[14] puto; libenterque omnibus omnes opes concesserim, ut mihi liceat, vi nulla interpellante, isto modo vivere. Quod nos quoque imitamur, ut possumus, et in nostris studiis libentissime conquiescimus. Quis enim hoc non dederit nobis, ut quum opera nostra patria sive non possit uti, sive nolit, ad eam vitam revertamur, quam multi docti homines, fortasse non recte, sed tamen multi, etiam reipublicæ præponendam putaverunt? Quæ igitur studia, magnorum hominum sententia, vacationem habent etiam

7. *Bestiarum.* Elephantorum Jubæ.

8. Cod. Amstellod. « velle mori ». J. V. L.

9. *At.* Objectio: Vivimus ubi viris vivere indignum est, republica in tyrannidem prolapsa. J. F. Gron.

10. *Quis negat? sed hoc viderint.* Fateor. Sed hæc objectio tantum valet adversus eos, qui se non instruxere ad utramque fortunam tolerandam. Idem.

11. Quare Gulielm. maluerit *casus*, nescio. J. V. L.

12. *Actis.* Amœna litora, in quæ se recipiebant quum genio vellent indulgere, partim ob amœnum in mare prospectum, partim propter piscium delicias. Serv. ad V Æn. 613: « In sola secretæ Troades acta ». Græv.—Hæc interpretatio minus elegans Schützio videtur, et *acta* intell. res gestas quæ opponuntur *usui* doctrinarum. Ed.

13. *Hos Tusculanenses dies tuos.* Sic agere, quemadmodum tu hos proximos dies in Tusculano tuo egisti inter libros, quos vel legis, vel facis, eam demum ego veram vitam puto. J. F. Gron.

14. Alii MSS, non sine quodam sensu, *victoriæ*. J. V. L.

publici muneris[15], iis, concedente republica, cur non abutamur? Sed plus facio, quam Caninius mandavit. Is enim, si quid ego scirem, rogarat, quod tu nescires: ego tibi ea narro, quæ tu melius scis, quam ipse, qui narro. Faciam ergo illud, quod rogatus sum, ut eorum, quæ temporis hujus sint, quæve audiero[16], ne quid ignores.

15. Alii, « quamdam publici muneris ». J. V. L.

16. Edd. vett. « quæ tua interesse audiero » : Schütz, *videro*. J. V. L.

EPISTOLA VII.

Jam maturum esse ait, ut ab Urbe discedat : et de Cæsaris ex Africano bello redeuntis itinere diversos rumores nuntiat. (Romæ, anno U. C. 707, mense junio.)

CICERO VARRONI.

Coenabam apud Seium, quum utrique nostrum redditæ sunt a te literæ. Mihi vero jam maturum[1] videtur. Nam, quod antea calumniatus[2] sum, indicabo malitiam meam[3]. Volebam prope alicubi esse, si quid bonæ salutis, σύν τε δύ' ἐρχομένω[4]. Nunc, quum[5] confecta sunt omnia, dubitandum non est, quin equis viris[6]. Nam

1. *Maturum videtur.* Cæsari obviam ire. Sch.

2. Alii, « te calumniatus ». J. V. L. — *Calumniatus sum.* Prætextus quæsivi Roma non exeundi, teque simul ut iter illud differres, permovere studui, astutia quadam feci. Sch.

3. *Indicabo malitiam meam.* Fatebor tibi, quod astute cogitaram. J. F. Gron. — *Si quid bonæ salutis.* Si de Pompeianorum victoria nuntius afferretur. Timebat enim eos Cicero, si vicissent. Man.

4. Σύν τε δύ' ἐρχομένω. Utroque simul eunte. Iliad. X, 225. — Idem usurpatur ad Att. IX, 6. Ed.

5. Lallem. *quando*. J. V. L.

6. *Equis viris.* Omni conatu, manibus pedibusque, subaudi, Cæsari obviam eamus. Translatio a militari certamine, quo contenditur equis virisque. Inde manavit proverbium. Quum vero

ut audivi de L. Cæsare F.[7], mecum ipse : « Quid hic « mihi faciet patri[8] ? » Itaque non desino apud istos, qui nunc dominantur, cœnitare. Quid faciam? tempori serviendum est. Sed ridicula missa[9]; præsertim quum sit nihil, quod rideamus.

Africa terribili tremit horrida terra tumultu[10].

Itaque nullum est ἀποπροηγμένον[11], quod non verear. Sed quod quæris, quando, qua, quo[12], nihil adhuc scimus. Istuc ipsum de Baiis, nonnulli dubitant, an per Sardiniam veniat. Illud enim adhuc prædium suum[13] non inspexit: nec ullum habet deterius, sed tamen non contemnit. Ego omnino magis arbitror per Siciliam: vel jam sciemus. Adventat enim Dolabella. Eum puto magistrum fore[14].

Πολλοὶ μαθηταὶ κρείττονες διδασκάλων[15].

celeritas indicatur, « Equis, velis », dicitur, fugientium similitudine terra marique. Man.

7. *L. Cæsare filio.* Quem Dio, lib. XLIII, jussu Cæsaris occulte interemptum ostendit, quia perpetuo contra ipsum pugnasset. Hujus Cæsaris pater fuit L. Cæsar, avunculus M. Antonii. Man.

8. *Quid hic mihi faciet patri.* Si L. Cæsarem, propinquum suum, necavit: quid mihi faciet? Sumpsit ex Andria Terentii, act. I, scen. 1, v. 85. Idem.

9 *Missa.* Subaudi, « sint », vel « faciemus ».

10. *Africa.* Ennii versus.

11. Ἀποπροηγμένον. De Finibus, III, 15.

12. *Quando, qua, quo.* Quando sit Cæsar venturus, qua via, ad quem locum. Hinc opinor hanc epistolam, in qua nihil certi de Cæsaris adventu Cicero significat, ante superiorem proximam scriptam esse, in qua Cæsaris adventum exspectari dicit, et exiturum vel Ostiæ, vel in Alsiense. Man.

13. *Prædium suum.* Per jocum Sardiniam vocat Cæsaris prædium : quasi provinciæ populi rom. Cæsaris essent prædia. Idem.

14. *Eum puto magistrum fore.* Is docebit, qua ratione amissam Cæsaris gratiam recuperem, quum ego eum in arte oratoria docere sim solitus. Sic Manutius. Sed suspicor Ciceronem respicere etiam ad magistros auctionum, et significare, Dolabellam præstiturum Cæsari operam, qualem præstitit P. Sylla et propinquo suo et Cæsari, quem ait vibrasse « illam cruentam hastam », Offic. II, 8; hoc est, præfuturum auctionibus confiscatorum et subhastatorum bonorum, quæ inimicorum Cæsaris fuissent. J. F. Gron.

15. Πολλοὶ μαθηταὶ κρείττονες διδασκάλων. Multi discipuli meliores magistris. Responsio ad tacitam ob-

Sed tamen, si sciam, quid tu constitueris, meum consilium accommodabo potissimum ad tuum. Quare exspecto tuas literas.

jectionem. At Cæsar ipse magister est atque auctor, ut omnis hujus mali, sic et proscriptionum; Dolabella Cæsaris discipulus. (At respondet) multi discipuli potiores magistris. J. F. Gronov.

EPISTOLA VIII.

Promiserat Varro Ciceroni se libros dicaturum: Cicero eum promissi admonet, missis quatuor Academicarum quæstionum. (In Arpinati, anno U. C. 708, mense sextili.)

CICERO VARRONI.

Etsi munus flagitare, quamvis quis ostenderit[1], ne populus quidem solet, nisi concitatus: tamen ego exspectatione promissi tui[2] moveor, ut admoneam te, non ut flagitem. Misi autem ad te quatuor admonitores[3] non nimis verecundos. Nosti enim profecto os[4] adolescentioris Academiæ. Ex ea igitur media excitatos misi: qui metuo ne te forte flagitent; ego autem mandavi, ut rogarent. Exspectabam omnino jamdiu, meque sustinebam, ne ad te prius ipse quid scriberem, quam aliquid accepissem, ut possem te remunerari quam simillimo munere. Sed, quum tu tardius faceres, id est, ut ego interpretor, diligentius: teneri non potui,

1. *Ostenderit.* Significaverit se daturum. Man.

2. *Promissi tui.* Fortasse libros de Ling. Latina significat, quos postea Varro ad Ciceronem misit. Idem.

3. *Quatuor admonitores.* Quatuor libros Academicos: quorum primus duntaxat exstat: reliqui tres desiderantur. Idem.

4. *Os.* Impudentiam Academiæ novæ. Habent *ejus* principes nostri quatuor editores: *illius*, Grævius. Recte utrumque aberit. Oliv. — Malim ego *hujus*; nam Tullius ipse Academicus fuit. J. V. L. — Ernest. testatur *ejus* a MS suo abfuisse, et Gu. 1, edd. Rom. 1471. Med. Lectionem tamen Grævii non improbat. Ed.

quin conjunctionem studiorum amorisque nostri, quo possem literarum genere, declararem. Feci igitur sermonem inter nos habitum in Cumano, quum esset una Pomponius. Tibi dedi partes Antiochinas[5], quas a te probari intellexisse mihi videbar : mihi sumpsi Philonis[6]. Puto fore, ut, quum legeris, mirere, nos id loquutos esse inter nos, quod numquam loquuti sumus. Sed nosti morem dialogorum. Posthæc autem, mi Varro, quam plurima, si videtur, et de nobis[7] inter nos: sero fortasse; sed superiorum[8] temporum fortuna reipublicæ causam sustineat. Hæc ipsi[9] præstare debemus.

Atque utinam quietis temporibus, atque aliquo, si non bono, at saltem certo statu civitatis, hæc inter nos studia exercere possemus! Quamquam tum quidem vel aliæ quæpiam rationes, honestas nobis et curas et actiones darent: nunc autem quid est, sine his cur vivere velimus? Mihi vero cum his ipsis vix : his autem detractis, ne vix quidem. Sed hæc coram, et sæpius. Migrationem[10] et emptionem feliciter evenire volo, tuumque in ea re consilium probo. Cura, ut valeas.

5. *Antiochinas*. Ut ea Varro disputans exponeret, quæ Antiochus Ascalonita, Academicus philosophus, contra Philonem dixerat, et scripserat. Man. — Vulgati olim libri, « Antiochinas ». Palat. sextus, « Antiochenas ». Sequimur editionem primam, et fere omnes codices. J. V. L.

6. *Philonis*. Qui novam Academiam, ex Arcesilæ sententia, quasi meliorem vetere tuebatur. Man.

7. *De nobis*. Non de aliis personis, ut jam de Antiocho, Philone.

8. *Superiorum temporum fortuna*. Quod adhuc cessavimus, condonetur reip. quæ nos alio rapuit. J. F. Gron.

9. *Hæc ipsi*. Hæc vero tempora præstare ipsi debemus : nobis horum temporum reddenda ratio est. Otium enim habemus. Man. — Lego : « hanc ipsi, etc. » scilicet horum temporum causam. Nunc sublatus est iste reip. obtentus : et si peccemus, non possumus delegare culpam, sed ipsi ea tenemur. Gron.

10. *Migrationem*. In domum nuper emptam. Manut. — De hac epistola vid. Att. XIII, 25.

EPISTOLA IX.

Dolabella socero suo suadet, ut se vel cum Cæsare conjungat, vel in otium se referat, quod idem Cœlius suaserat lib. VIII, ep. 16. (Romæ, anno U. C. 705, mense maio.)

DOLABELLA CICERONI S. D.

S. V. G. V. et Tullia nostra recte V. Terentia[1] minus belle habuit: sed certum scio jam convaluisse eam. Præterea rectissime sunt apud te omnia. Etsi nullo tempore in suspicionem tibi debui venire, partium causa potius, quam tua, tibi suadere, ut te aut cum Cæsare nobiscumque conjungeres, aut certe in otium referres; præcipue nunc, jam inclinata victoria, ne possum quidem in ullam aliam incidere opinionem, nisi in eam, in qua scilicet tibi suadere videar, quod pie tacere non possum. Tu autem, mi Cicero, sic hæc accipies, ut, sive probabuntur tibi, sive non probabuntur, ab optimo certe animo ac deditissimo tibi et cogitata, et scripta esse judices. Animadvertis, Cn. Pompeium nec nominis sui, nec rerum gestarum gloria, neque etiam regum ac nationum clientelis, quas ostentare crebro solebat, esse tutum; et hoc etiam, quod infimo cuique contigit, illi non posse contingere, ut honeste effugere possit, pulso Italia, amissis Hispaniis, capto exercitu veterano[2], circumvallato[3]

1. *Terentia*. Cujus familiæ fuerit non liquet: certe dives fuit, et eam nobilem fuisse constat, quia illius soror virgo vestalis fuit. Ed.—*Belle*. Alii, *bene*. J. V. L.

2. *Veterano*. Legimus in Suetonio, dixisse Cæsarem, quum iret adversus Pompeii legatos in Hispaniam, ire se ad exercitum sine duce, et inde reversurum ad ducem sine exercitu. Quod res ipsa comprobavit. Collectitio enim exercitu Pompeius in Pharsalia dimicavit. Man.

3. *Circumvallato*. Ad Dyrrhachium.

nunc denique : quod nescio an[4] ulli umquam nostro acciderit imperatori. Quamobrem, quid aut ille sperare possit, aut tu, animum adverte pro tua prudentia. Sic enim facillime, quod tibi utilissimum erit, consilii capies. Illud autem[5] te peto, ut, si jam ille evitaverit hoc periculum, et se abdiderit in classem, tu tuis rebus consulas; et aliquando tibi potius, quam cuivis, sis amicus. Satisfactum est jam a te vel officio, vel familiaritati; satisfactum etiam partibus[6], et ei reipublicæ, quam tu probabas. Reliquum est, ubi[7] nunc est respublica, ibi simus potius, quam, dum illam veterem sequimur, simus in nulla. Quare velim, mi jucundissime Cicero, si forte Pompeius pulsus his quoque locis, rursus alias regiones petere cogatur, ut tu vel Athenas, vel in quamvis quietam recipias civitatem. Quod si eris facturus, velim mihi scribas, ut ego, si ullo modo potero, ad te advolem. Quæcumque de tua dignitate ab imperatore erunt impetranda, qua est humanitate Cæsar, facillimum erit ab eo tibi ipsi[8] impetrare; et meas tamen preces apud eum non minimum auctoritatis habituras puto. Erit tuæ quoque fidei et humanitatis, curare, ut is tabellarius, quem ad te misi, reverti possit ad me, et a te mihi literas referat.

4. *Nescio an*. Pro, *fortasse*, usurpat sæpe Cicero. *Nescio*, vel *haud scio*, majore quadam elegantia, ut infra epist. 14 : «Contigit enim tibi, quod haud scio an nemini». Et ep. 15 : «Est id quidem magnum, atque haud scio an maximum». Et de Orat. lib. II : «Videtis ne, quantum munus sic oratoris historia? haud scio an flumine orationis et varietate maximum». Ibidem : «Magnum quoddam opus est, atque haud scio, an de humanis operibus longe maximum». Man.

5. *A te*. Vict. Grut. omittunt *a*.

6. *Partibus*, sc. optimatium. Ed.

7. Lambin. addit *ut*, male. J. V. L.

8. Schütz emendavit *ipsum*, quod requirere videtur vis oppositionis. J. V. L.

EPISTOLA X.

Inter Niciam et Vidium judex in causa, ut videtur, pecuniaria constitutus, quod grammaticus Nicia erat, per jocum ad grammaticos alludit: etiam de P. Syllæ morte jocose scribit. (Romæ, ineunte anno U. C. 708.)

M. CICERO P. DOLABELLÆ S. D.

Non sum ausus Salvio nostro nihil ad te literarum dare. Nec mehercule habebam, quod[1] scriberem, nisi te a me mirabiliter amari: de quo etiam nihil scribente me, te non dubitare, certo scio. Omnino mihi magis literæ sunt exspectandæ a te, quam a me tibi. Nihil Romæ geritur, quod te putem scire curare: nisi forte scire vis, me inter Niciam[2] nostrum et Vidium, judicem esse. Profert alter, ut opinor, duobus versiculis expensum Niciæ: alter[3] Aristarchus[4] hoc ὀβελίζει[5]. Ego, tamquam criticus antiquus, judicaturus sum, utrum sint τοῦ ποιητοῦ[6], an παρεμβεβλημένοι[7]. Puto nunc

1. Alii, *quid*. J. V. L.

2. *Niciam*. Hic est Curtius Nicias grammaticus, de quo Sueton. in libro de Grammaticis. Familiaris Dolabellæ fuit. Epist. ult. lib. XIII ad Atticum. Man. — *Judicem*. De pecunia, quam sibi a Nicia deberi Vidius aiebat. Idem.

3. *Alter*. Vidius a Nicia petit nummos quos eum sibi debere dicit, quos in kalendario suo, vel tabulis expensi ei credidisse scriptum profert. « Expensum ferre alicui » est imputare alicui, erogatum alicui testari, scribere, dicere. « Duobus versiculis » est duobus titulis vel nominibus. J. F. Gron.

4. *Alter Aristarchus*. Ut Aristarchus olim, quos Homeri non esse versus arbitrabatur, obelisco notabat, ut inducerentur tamquam nothi: sic Nicias versiculos illos, expensam sibi pecuniam indicantes, non agnoscebat, fictosque a Vidio dicebat. Man.

5. Ὀβελίζει. Veru notat.

6. Τοῦ ποιητοῦ. Poetæ, Homeri. Jocum Cicero quæsivit in similitudine. Nam quia *versiculis* dixerat, et mox *Aristarchus*, ideo poetam nominavit; quum Vidium ipsum significet, qui versiculos illos scripserat. Man.

7. Παρεμβεβλημένοι. Interjecti: sic a Vidio ficti, ut in Homeri poemate

dicere : Oblitusne es[8] igitur fungorum illorum, quos apud Niciam? et ingentium culinarum[9] cum Sophia Septimiæ[10]? Quid ergo? tu adeo mihi excussam severitatem veterem putas, ut ne in foro quidem reliquiæ pristinæ frontis appareant? Sed tamen suavissimum συμβιώτην[11] nostrum præstabo integellum; nec committam[12], ut, si ego eum condemnaro, tu restituas, ne habeat Bursa[13] Plancus, apud quem literas discat. Sed quid ago? quum mihi sit incertum, tranquillone sis animo, an, ut in bello, in aliqua majuscula cura negotiove versere, labor longius. Quum igitur mihi erit exploratum, te libenter esse risurum, scribam ad te pluribus. Te tamen hoc scire volo, vehementer populum sollicitum fuisse de P. Sullæ morte, antequam[14] certum scierit. Nunc quærere desierunt, quomodo perierit. Satis putant, se scire, quod sciunt. Ego ceteroqui animo æquo fero; unum vereor, ne hasta Cæsaris refrixerit[15].

interjecti a nescio quo versus aliquot erant, de quibus Aristarchus judicavit. Man.

8. *Oblitusne es.* Quasi propter convictum damnare non possit.

9. *Culinarum.* Alii *cochlearum* volunt. Alii aliud. J. F. Gronovius, *squillarum*, et ita Lallem. Ed.

10. *Septimiæ.* Subaudi, filia.

11. Συμβιώτην. Convictorem nostrum non sinam conjecturam facere: significat, si pronuntiaturus sit, «debere videri», se pro eo pecuniam numeraturum. J. F. Gron.

12. *Nec committam.* Nec dabo tibi occasionem, si damnatus fuerit, per Cæsarem eum restituendi in integrum. Tacite reprehendit multa judicia a Cæsare rescissa, et restitutos exsules. Id.

13. *Ne habeat Bursa.* Ne ille tuo hoc beneficio devinctus Planco vestro Bursæ se dedere compellatur, et illum barbarum literarum elementis imbuere. Nam et hic fuerat inimicus Ciceronis, et quum melioribus temporibus damnatus esset, a Cæsare civitatem receperat. Man.

14. *Antequam.* Verebatur enim, ne falsum esset, quod esse verum cupiebat; quia P. Sulla, quod et antea dictatore propinquo suo L. Sulla, et postea Cæsare, proscriptorum civium emere consueverat, populo in primis odio erat. Idem.

15. *Ne hasta Cæsaris refrixerit.* Eumdem etiam jocum movet iisdem pæne verbis in eadem persona. Lib. XV, epist. 17.

EPISTOLA XI.

Tulliolæ mortem, Dolabellæ, etiam post divortium, significat: suos obtrectatores a Dolabella refutari vult, ab eodemque se amari. (Asturæ, anno U. C. 708, mense martio.)

CICERO DOLABELLÆ.

Vel meo ipsius interitu mallem literas meas desiderares, quam eo casu[1], quo sum gravissime afflictus: quem ferrem certe moderatius, si te haberem. Nam et oratio tua prudens, et amor erga me singularis, multum levaret. Sed quoniam[2] brevi tempore, ut opinio nostra est, te sum visurus[3], ita me affectum offendes, ut multum a te possim juvari: non quo ita sim fractus, ut aut hominem me esse oblitus sim, aut fortunæ succumbendum putem; sed tamen hilaritas illa nostra et suavitas, quæ te præter ceteros delectabat, erepta mihi omnis est. Firmitatem tamen et constantiam, si modo fuit aliquando in nobis, eamdem cognosces, quam reliquisti. Quod scribis, prælia te mea causa[4] sustinere: non tam id laboro, ut, si qui mihi obtrectent, a te refutentur, quam intelligi cupio, quod certe intelligitur, me a te amari. Quod ut facias, te etiam atque etiam

1. *Eo casu.* Tulliæ suæ obitus, ob quem nimio dolore afflictum fuisse Ciceronem exprobrare potuerunt ii tantummodo, quibus vel paterna defuit pietas, vel deflenda talis mors numquam accidit. Vid. sup. lib. IV, ep. 5 et 6. Ed.

2. Alii, *quando*. Lallem. *quum*, minus recte. J. V. L.

3. *Brevi...sum visurus.* Dolabella Cæsarem sequutus fuerat in Hispanias adversus Pompeianarum partium reliquias, quæ mox profligandæ victoribus reditum in Italiam permitterent. Ed.

4. *Prælia te mea causa sustinere.* Ciceroni dolorem obtrectabant inimici, incusabantque eum non tam graviter ob filiæ mortem dolere, quam propter Cæsaris victorias, quem civitatis tyrannum et libertatis romanæ oppressorem oderat: sed eos refutabat acriter Dolabella, et suo quondam socero, vere patri, vere civi, semper amicus, dictatoris gratiam conciliabat. Ed.

rogo; ignoscasque brevitati literarum mearum. Nam et celeriter una futuros nos arbitror, et nondum satis confirmatus sum ad scribendum.

EPISTOLA XII.

Dolabellæ gratulatur de Baiarum salubritate, et orationem pro Dejotaro mittit. (Puteolis, anno U. C. 708, mense decembri.)

CICERO DOLABELLÆ.

GRATULOR Baiis nostris; siquidem, ut scribis, salubres repente factæ sunt [1]: nisi forte te amant, et tibi assentantur, et tamdiu, dum tu ades, sunt oblitæ sui. Quod quidem si ita est, minime miror, cælum etiam et terras vim suam, si tibi ita conveniat, dimittere. Oratiunculam pro Dejotaro, quam requirebas, habebam mecum [2], quod non putaram. Itaque eam tibi misi. Quam velim sic legas, ut causam tenuem et inopem, nec scriptione magno opere dignam. Sed ego hospiti veteri et amico munusculum mittere volui [3] levidense, crasso filo, cujusmodi ipsius solent esse munera. Tu velim animo sapienti fortique sis; ut tua moderatio et gravitas aliorum [4] infamet injuriam.

1. *Salubres repente factæ sunt.* Hoc scripserat Dolabella eo sensu, quod earum salubritatem non sensim, ut alii, sed statim et sine mora expertus esset. In quo interpretationem Schützii sequimur. ED.

2. *Mecum*, sc. in villa. SCH.

3. MSS aliquot non habent *volui*. Deinde Octav. Pantagathus legendum putat, «levi dente». J. V. L. — *Levidense* est munus non valde excultum et pretiosum, quales solent esse vestes levidenses crassioris fili. Vid. *Isidor.* Orig. XIX, 22. *Pavitensis* contraria levidensi dicta. ED.

4. *Aliorum.* Cæsarianorum.

EPISTOLA XIII.

Rogat ut Suberino et Planio reditum in patriam a Cæsare impetret, eosque ita excusat, ut ostendat, casu quodam et necessitate coactos Pompeii partes in Hispania sequutos esse. (Asturæ, anno U. C. 708, mense aprili.)

CICERO DOLABELLÆ S.

Caius Suberinus Calenus, et meus est familiaris, et Leptæ nostri familiarissimi pernecessarius. Is quum vitandi belli causa profectus esset in Hispaniam cum M. Varrone[1] ante bellum, ut in ea provincia esset, in qua nemo nostrum, post Afranium[2] superatum, bellum ullum fore putarat, incidit in ea ipsa mala, quæ summo studio vitaverat. Oppressus est enim bello repentino: quod bellum commotum a Scapula, ita postea confirmatum est a Pompeio, ut nulla ratione se ab illa miseria eripere posset. Eadem causa fere est M. Planii Heredis[3], qui est item Calenus[4], Leptæ nostri familiarissimus. Hosce igitur ambo tibi sic commendo, ut majore cura, studio, sollicitudine animi commendare non possim. Volo ipsorum causa; meque in eo vehementer et amicitia movet, et humanitas. Lepta vero quum ita laboret, ut ejus fortunæ videantur in discrimen venire,

1. *M. Varrone*. Legato Pompeii in Hispania. Man.

2. *Post Afranium*. Unum nominat Pompeii legatorum. Plenius dixisset: post Afranium, Petreium et Varronem superatos. Sch. — De *Scapula* infra vid. Dio, XLIII, 29. Ed.

3. *Heredis*. Non dubito, quin sit hoc Planii cognomen. Itaque scripsi prima litera majuscula. Man.

4. *Qui est item Calenus*. Hæc plane insulsa sunt, et nullius sensus. Rescripsi ex Hittorpiano: « qui est item ut Calenus ». Non male etiam sext. Pal. « qui est item uti Calenus Leptæ nostri familiarissimus ». Græv.—Omnino aliud, opinor, agebat vir doctissimus: nam Calenus non est hic nomen hominis, sed loci. *Qui est item Calenus*, hoc est, qui est æque Cale-

non possum ego non aut proxime atque ille[5], aut etiam æque laborare. Quapropter, etsi sæpe expertus sum, quantum me amares, tamen sic velim tibi persuadeas, id me in hac re maxime judicaturum. Peto igitur a te, vel, si pateris, oro, ut homines miseros, et fortuna, quam vitare nemo potest, magis quam culpa calamitosos, conserves incolumes; velisque per te me hoc muneris quum ipsis amicis hominibus, tum municipio Caleno, quocum mihi magna necessitudo est, tum Leptæ, quem omnibus antepono[6], dare. Quod dicturus sum, puto equidem non valde ad rem pertinere, sed tamen nihil obest dicere. Res familiaris alteri eorum valde exigua est, alteri vix equestris[7]. Quapropter quando[8] his Cæsar vitam sua liberalitate concessit, nec est, quod iis præterea magnopere possit adimi: reditum, si me tantum amas, quantum certe amas, hominibus confice. In quo nihil est, præter viam longam: quam idcirco non fugiunt, ut et vivant cum suis, et moriantur domi. Quod ut enitare contendasque, vel potius ut perficias (posse enim te, mihi persuasi), vehementer te etiam atque etiam rogo.

nus, sive ex municipio Caleno, ac Suberinus ille, de quo supra. Oliv. —*Calenus* vocabatur socer Vibii Pansæ, qui et ipse sic appellatus fuit: sed hic Ciceroni amicus, alter inimicissimus. Non eadem sunt nomina, quia idem sonant; et de illorum varietate reddi rationem posse non sperandum est. Ed.

5. *Aut proxime atque ille*. Schütz, « aut proxime, aut etiam æque atque ille ». J. V. L.

6. *Quem omnibus antepono*. Non omnibus plane hominibus (non enim Leptæ tantum tribueret), *sed omnibus* Calenis. Nam et Lepta ex eodem erat municipio. Man.

7. *Equestris*. Quadringinta millia sestertium.

8. Alii, *quum*. J. V. L.

EPISTOLA XIV*.

Laudat Dolabellam, quod columnam, quasi aram mortuo Cæsari, ut deo, erectam, everterit, et animadversione in eos qui contra libertatem tumultuabantur, usus fuerit. Scripta paullo post necem Cæsaris. (In Pompeiano, an. U. C. 709, mense maio.)

CICERO DOLABELLÆ CONSULI, S.

Etsi contentus eram, mi Dolabella, tua gloria, satisque ex ea magnam lætitiam voluptatemque capiebam, tamen non possum non confiteri, cumulari me maximo gaudio, quod vulgo hominum opinio socium me adscribat tuis laudibus. Neminem conveni (convenio autem quotidie plurimos: sunt enim permulti optimi viri, qui valitudinis causa in hæc loca [1] veniant, præterea ex municipiis frequentes necessarii mei), quin omnes, quum te summis laudibus [2] ad cælum extulerunt, mihi continuo maximas gratias agant. Negant enim se dubitare, quin tu, meis præceptis et consiliis obtemperans, præstantissimum te civem et singularem consulem [3] præbeas. Quibus ego, quamquam verissime possum respondere, te, quæ facias, tuo judicio et tua sponte facere, nec cujusquam egere consilio; tamen neque plane assentior, ne imminuam tuam laudem, si omnis a meis consiliis profecta videatur; neque valde nego. Sum enim avidior etiam, quam satis

* *Epist. XIV.* Hæc epistola iterum exscripta legitur, non sine quadam lectionum diversitate, post ep. ad Att. XIV, 17, ubi vid. not. Ed.

1. *In hæc loca.* Baias. Epist. 10.— In epist. ad Attic. XIV, 17, « in his locis conveniant ». J. V. L. — *Quin.* Schütz in notis probat *quia*. In altero exemplo *qui omnes*. Ed.

2. *Summis laudibus.* Ob eversam columnam et aram. Epist. 2 lib. XI, et 1 lib. XII, et ad Att. epist. 15, 16, 19 lib. XIV. Man.

3. *Consulem.* Interfecto Cæsare,

28.

est, gloriæ. Est tamen non alienum[4] dignitate tua, quod ipsi Agamemnoni, regum regi, fuit honestum, habere aliquem in consiliis capiundis Nestorem : mihi vero gloriosum, te juvenem consulem florere laudibus, quasi alumnum disciplinæ meæ.

L. quidem Cæsar[5], quum ad eum ægrotum Neapolim venissem, quamquam erat oppressus totius corporis doloribus, tamen ante,quam me plane salutavit[6], « O mi Cicero, inquit, gratulor tibi, quum tantum « vales apud Dolabellam, quantum si ego apud sororis « filium[7] valerem, jam salvi esse possemus. Dolabellæ « vero tuo et gratulor, et gratias ago : quem quidem, « post te consulem, solum possumus vere consulem « dicere ». Deinde multa de facto ac de re gesta : tum nihil magnificentius, nihil præclarius actum umquam, nihil reipublicæ salutarius. Atque hæc una vox omnium est. A te autem peto, ut me hanc quasi falsam hereditatem alienæ gloriæ sinas cernere, meque aliqua ex parte in societatem tuarum laudum venire patiare. Quamquam, mi Dolabella, hæc enim jocatus sum, libentius omnes meas, si modo sunt aliquæ meæ, laudes, ad te transfuderim, quam aliquam partem exhauserim ex tuis. Nam quum te semper tantum dilexerim, quantum tu intelligere potuisti : tum his tuis factis sic

Dolabella cum fascibus tamquam consul in forum venit. Nam eum sibi Cæsar, iturus ad bellum Parthicum, suffecerat. Man.

4. In ep. ad Attic. XIV, 17, alterum exemplum habet, « Et tamen non alienum est ». J. V. L.

5. *L. Cæsar.* Juliæ, M. Antonii matris, frater : avunculus igitur Antonii. Hunc Antonius, oppressa rursus post obitum Cæsaris rep. necandum Octavio tradidit ; Octavius ei Ciceronem. Sed quum ad eum interficiendum milites ab Octavio missi venissent, confugit ad Juliam sororem : quæ fratrem, objecto percussoribus corpore, clamans Antonii matrem una cum fratre necandam, incolumem servavit. Man.

6. Benedict. *salutaverit*. Sch. conj. *salutaverat*. Ed.

7. *Sororis filium*. M. Antonium,

incensus sum, ut nihil umquam in amore fuerit ardentius[8]. Nihil est enim, mihi crede, virtute formosius, nihil pulchrius, nihil amabilius. Semper amavi, ut scis, M. Brutum, propter ejus summum ingenium, suavissimos mores, singularem probitatem atque constantiam. Tamen idib. martiis tantum accessit ad amorem, ut mirarer, locum fuisse augendi in eo, quod mihi jampridem cumulatum etiam videbatur. Quis erat, qui putaret, ad eum amorem, quem erga te habebam, posse aliquid accedere? Tantum accessit, ut mihi nunc denique amare videar, antea dilexisse[9].

Quare quid est, quod ego te horter, ut dignitati et gloriæ servias? proponam tibi claros viros, quod facere solent, qui hortantur? Neminem habeo clariorem, quam te ipsum. Te imitere oportet; tecum ipse certes. Ne licet quidem tibi jam, tantis rebus gestis, non tui similem esse. Quod quum ita sit, hortatio non est necessaria; gratulatione magis utendum est. Contigit enim tibi, quod haud scio an nemini, ut summa severitas animadversionis, non modo non invidiosa, sed etiam popularis esset, et quum bonis omnibus, tum infimo cuique gratissima. Hoc si tibi fortuna quadam contigisset, gratularer felicitati tuæ: sed contigit magnitudine tum animi, tum etiam ingenii atque consilii. Legi enim concionem tuam. Nihil illa sapientius. Ita pedetentim et gradatim tum accessus a te ad cau-

Dolabellæ collegam in consulatu. Man.

8. Cod. Torg. « ut nihil umquam in amore mihi fuerit ardentius ». Alii, « in amore mi », vel « in amorem ». Unde Gulielmius conjicit, « me fuerit ardentius ». J. V. L.

9. *Amare videar, antea dilexisse. Diligere* levius est, quam *amare*. In epistola ad M. Brutum: « Clodius valde me diligit, vel, ut ἐμφατικώτερον, valde me amat ». Epist. 47 lib. XIII: « Quid ego tibi commendem eum, quem tu ipse diligis? sed tamen, ut scires eum non a me diligi solum, verum etiam amari, ob eam rem tibi hæc scribo ». Terentius quoque ut diversa posuit in Eunuch. act. I, sc. 2, vers. 16. Man.

sam facti [10], tum recessus, ut res ipsa maturitatem tibi animadvertendi [11] omnium concessu daret. Liberasti igitur et Urbem periculo, et civitatem metu; neque solum ad tempus maximam utilitatem attulisti, sed etiam ad exemplum facti [12]. Intelligere debes [13], in te positam esse rempublicam, tibique non modo tuendos, sed etiam ornandos esse illos viros, a quibus initium libertatis profectum est. Sed his de rebus coram plura propediem, ut spero. Tu, quando rempublicam nosque conservas, fac ut diligentissime te ipsum, mi Dolabella, custodias.

10. *Accessus a te ad causam facti.* Accessisti ad rem narrandam ita pedetentim et gradatim, indeque ita recessisti, non ut impetu quodam et temeritate raptus ad animadvertendum videreris, sed ut ipsa res, a te prudenter explicata, hortaretur te ad celerem animadversionem, omnium concessu. Man.

11. *Maturitatem animadvertendi.* In eos, qui columnam erexerant. — Alii, « auctoritatem ». J. V. L.

12. *Facti.* Sch. « sed etiam ad exemplum. Intelligere, etc. » minus bene.

13. Epist. ad Attic. XIV, 17, « ad exemplum. Quo facto intelligere debes ». Et id habet quoque tertius Dresd. codex. J. V. L.

EPISTOLA XV.

Duabus epistolis respondet, priori, de valitudine, et illius in se amore, ac jucunditate: alteri, nihil referre, utrum Romæ sit, an Neapoli, quum Romæ unius nutu regantur omnia. Scripta paullo ante, quam Cæsar ad Hispaniense bellum exiret. (Romæ, anno U. C. 707, mense octobri.)

CICERO PÆTO S.

Duabus tuis epistolis respondebo: uni, quam triduo ante acceperam a Zetho; alteri, quam attulerat Phileros tabellarius. Ex prioribus tuis literis intellexi, pergratam tibi esse curam [1] meam valitudinis tuæ;

1. *Tibi esse curam.* Ita esse in suis libris testantur Manutius et Corradus: non video igitur, quare Gruterus et Grævius hic lacunam cum Victorio

quam tibi perspectam[2] esse gaudeo. Sed, mihi crede, non perinde, ut est reapse, ex literis perspicere potuisti. Nam quum a satis multis (non enim possum aliter dicere) et coli me videam, et diligi; nemo est illorum omnium mihi te jucundior. Nam quod me amas, quod id et jampridem et constanter facis, est id quidem magnum, atque haud scio an maximum; sed tibi commune cum multis: quod tu ipse tam amandus es, tamque dulcis, tamque in omni genere jucundus, id est proprie tuum. Accedunt non Attici, sed salsiores, quam illi Atticorum, Romani veteres atque urbani sales. Ego autem (existimes licet, quod lubet), mirifice capior facetiis, maxime nostratibus; præsertim quum eas videam primum oblitas[3] Latio, tum, quum in urbem nostram est infusa peregrinitas[4], nunc vero etiam braccatis et Transalpinis nationibus[5], ut nullum veteris leporis vestigium appareat. Itaque, te quum video, omnes mihi Granios[6], omnes Lucilios, vere ut dicam, Crassos quoque et Lælios videre videor. Moriar, si, præter te, quemquam reliquum habeo, in quo possim imaginem antiquæ et vernaculæ festivitatis

agnoscere maluerint. Oliv. — In edd. nonnullis et MSS absunt verba, « esse ... tibi ». Sed legit Corradus in quatuor codd., et habent duo Guelferbytani. J. V. L.

2. Alii, *perspectum*. J. V. L.

3. *Oblitas*. Inquinatas ac maculatas latinorum municipum sermone atque formulis. An *oblinor*. Cell. — Videtur J. F. Gronovius deducere illud ab *oblivisci*. Desiisse, inquit, Latium nostrum. Supra lib. VII, epist. 31: « Exaruisse jam veterem urbanitatem ». Non ita bene. Oliv.

4. *Peregrinitas*. Quum Latinis data civitas est: quorum consuetudo romanum sermonem infuscavit. *Peregrini* autem ab initio Latini Romæ vocabantur. Man.

5. *Braccatis et Transalpinis nationibus*. Gallia Braccata, quæ trans Alpes fuit, dicebatur provincia Narbonensis, a genere vestimenti: Comata vero, quæ Romanis antequam a C. Cæsare superaretur, non paruit, dicta a comis alendis. Hic Cicero jocatur, non sine stomacho, in Cæsarem, qui Gallis quibusdam, non modo Cisalpinis, verum etiam Transalpinis civitatem dederat: ex quibus nonnullos etiam in senatum recepit. Idem.

6. *Granios*. De Granio præcone,

agnoscere. Ad hos lepores quum amor erga me tantus accedat, miraris, me tanta perturbatione valitudinis tuæ tam graviter exanimatum fuisse?

Quod autem altera epistola purgas te, non dissuasorem mihi emptionis Neapolitanæ fuisse, sed auctorem demorationis [7] urbanæ : neque ego aliter accepi. Intellexi tamen idem, quod his intelligo literis, non existimasse te, mihi licere, id quod ego arbitrabar, res has non omnino quidem, sed magnam partem relinquere. Catulum [8] mihi narras, et illa tempora. Quid simile? ne mihi quidem ipsi tunc placebat, diutius abesse ab reipublicæ custodia. Sedebamus enim in puppi, et clavum tenebamus. Nunc autem vix est in sentina locus. An minus multa senatusconsulta [9] futura putas, si ego sim Neapoli? Romæ quum sum, et urgeo [10] forum, senatusconsulta scribuntur apud amatorem [11] tuum, familiarem meum. Et quidem quum in mentem venit, ponor ad scribendum [12]; et ante audio senatusconsultum in Armeniam et Syriam esse perlatum, quod in meam sententiam factum esse dicatur, quam omnino

lib. II de Orat. cap. 60, et in Bruto, cap. 43.

7. Sequimur excellentem emendationem Gulielmii, Grævio et multis aliis probatam. Vulgo inepte, « moderationis ». Ernest. prætulit « commorationis », quod minus quadrat ad veterem scripturam. J. V. L.

8. *Catulum*. Q. Catulum ejus filium, qui cum C. Mario consul fuit. Ipse autem consul fuit ann. U. C. 675. Sch. — *Mihi narras*. Ais ab reipubl. custodia numquam discessisse. Man.

9. *An minus multa S. C.* Abesse mihi licet nullo reip. damno. Non enim, si ego Romæ non sim, ideo minus multa senatusconsulta fient.

10. *Urgeo forum*. Dum forenses causas ago. Sch.

11. *Apud amatorem tuum*. Quæ scribi solebant in Curia, inscio senatu domi apud Cæsarem scribuntur. Amatorem Pæti Cæsarem vocat; apud quem auctoritate et gratia plurimum valebat Pætus. Man.

12. *Quum in mentem venit, ponor ad scribendum*. Ubi Cæsari lubuit, ubi fert animus, præscribitur S. C. meum nomen, quasi scribendo affuerim, etiamsi haudquaquam præsto fuerim. Sic de hoc loco disserit vir clariss. *Montesquieu, Grandeur et Décadence des Romains*, cap. 11 : « César porta le mépris jusqu'à faire lui-même les sé-

mentionem ullam de ea re esse factam. Atque hoc nolim me jocari putes. Nam mihi scito jam a regibus ultimis allatas esse literas, quibus mihi gratias agant, quod se mea sententia reges appellaverim : quos ego non modo reges appellatos, sed omnino natos nesciebam. Quid ergo est? tamen, quamdiu hic erit noster hic præfectus[13] moribus, parebo auctoritati tuæ. Quum vero aberit, ad fungos me tuos conferam. Domum si habebo[14], in denos dies[15] singulos sumptuariæ legis dies[16] conferam. Sin autem minus invenero, quod placeat, decrevi habitare apud te : scio enim me nihil tibi gratius facere posse.

Domum Sullanam[17] desperabam jam, ut tibi proxime scripsi : sed tamen non abjeci[18]. Tu velim, ut scribis, cum fabris eam perspicias. Si enim nihil est in parietibus, aut in tecto vitii, cetera mihi probabuntur.

natusconsultes; il les souscrivait du nom des premiers sénateurs qui lui venaient dans l'esprit..... On peut voir, dans les lettres de quelques grands hommes de ce temps-là, qu'on a mises sous le nom de Cicéron, parce que la plupart sont de lui, l'abattement et le désespoir des premiers hommes de la république à cette révolution subite, qui les priva de leurs honneurs et de leurs occupations même, lorsque, le sénat étant sans fonction, ce crédit qu'ils avaient eu par toute la terre, ils ne purent plus l'espérer que dans le cabinet d'un seul; et cela se voit bien mieux dans ces lettres que dans les discours des historiens. Elles sont le chef-d'œuvre de la naïveté de gens unis par une douleur commune, et d'un siècle où la fausse politesse n'avait pas mis le mensonge partout : enfin on n'y voit point, comme dans la plupart de nos lettres modernes, des gens qui veulent se tromper, mais des amis malheureux qui cherchent à se tout dire ». Ed.

13. *Præfectus*. Cæsar, quem senatus moribus in triennium præfecerat. Dio, lib. XLIII. Man.

14. *Domum si habebo*. Neapoli.

15. *In denos dies*. Quem sumptum in singulos dies præscribit sumptuaria lex, eum in decem dies distribuam. Ita non modo non contra legem, sed intra legem epulabor. Tulit eam legem Cæsar post bellum Africanum. Vide Famil. lib. IX, ep. 26; Att. lib. XIII, ep. 7. Man.

16. Non exstat *dies* in multis MSS et edd. J. V. L.

17. *Domum Sullanam*. In urbe Neapoli. Sch.

18. *Non abjeci*. Adhuc spero. Epist. 1, lib. XIII : « Te abjecisse illam ædificationem, constabat inter omnes ». Man.

EPISTOLA XVI.

Ostendit nihil a se prætermissum in Cæsarianorum conciliandа sibi benivolentia, nec boni civis aut sapientis hominis officium in se desiderari posse: tandem ad Pæti jocationes respondet. (In Tusculano, anno U. C. 707, mense quintili.)

CICERO PAPIRIO PÆTO S.

Delectarunt me tuæ literæ : in quibus primum amavi amorem tuum, qui te ad scribendum incitavit, verentem, ne Silius [1] suo nuntio aliquid mihi sollicitudinis attulisset : de quo et tu mihi antea scripseras, bis quidem eodem exemplo, facile ut intelligerem, te esse commotum; et ego tibi accurate rescripseram, ut quoquo modo, in tali re atque tempore, aut liberarem te ista cura, aut certe levarem. Sed quoniam proximis quoque literis ostendis, quantæ tibi curæ sit ea res; sic, mi Pæte, habeto : quidquid arte fieri potuerit (non enim jam satis est consilio pugnare; artificium quoddam excogitandum est), sed tamen quidquid elaborari aut effici potuerit ad istorum benivolentiam conciliandam et colligendam [2], summo studio me consequutum esse : nec frustra, ut arbitror. Sic enim color, sic observor ab omnibus his, qui a Cæsare diliguntur, ut ab his me amari putem. Nam etsi non facile dijudicatur amor verus, et fictus, nisi aliquod incidat ejusmodi tempus, ut, quasi aurum igni, sic benivolentia fidelis periculo aliquo perspici possit; cetera sunt signa communia : sed ego uno utor argumento, quamobrem me ex animo vereque arbitrer diligi, quia et nostra

1. *Silius*. Proprætor Bithyniæ. Ed. — *Suo nuntio*. Videtur nuntiasse, ut ex epistola colligitur, Cæsarem sa- libus Ciceronis esse offensum. Mai.

2. Alii, « benivolentiam conciliandum et colligendum ». J. V. L.

fortuna[3] ea est, et illorum, ut simulandi causa non sit. De illo autem, quem penes est omnis potestas, nihil video, quod timeam: nisi quod omnia sunt incerta, quum a jure discessum est; nec præstari quidquam potest, quale futurum sit, quod positum est in alterius voluntate, ne dicam libidine. Sed tamen ejus ipsius nulla re a me offensus est animus. Est enim adhibita in ea re ipsa summa a nobis moderatio. Ut enim olim arbitrabar, esse meum libere loqui, cujus opera esset in civitate libertas; sic, ea nunc amissa, nihil loqui, quod offendat aut illius, aut eorum, qui ab illo diliguntur, voluntatem. Effugere autem si vellem[4] nonnullorum acute aut facete dictorum offensionem, fama ingenii mihi esset abjicienda[5]: quod si possem, non recusarem. Sed tamen ipse Cæsar habet peracre judicium; et, ut Servius[6], frater tuus, quem literatissimum fuisse judico, facile diceret, « Hic versus « Plauti non est; hic est; » quod tritas aures haberet notandis generibus poetarum, et consuetudine legendi: sic audio Cæsarem, quum volumina jam confecerit ἀποφθεγμάτων[7], si quod afferatur ad eum pro meo, quod meum non sit, rejicere solere; quod eo nunc magis facit, quia vivunt mecum fere quotidie illius familiares. Incidunt autem in sermone vario multa, quæ fortasse illis, quum dixi, nec illiterata, nec insulsa esse videantur. Hæc ad illum cum reliquis actis perferuntur; ita enim ipse mandavit. Sic fit, ut, si quid præterea de me audiat, non audiendum putet. Quamobrem OEno-

3. *Nostra fortuna.* Humilis et abjecta. *Illorum.* Florentissima: quum sit penes Cæsarem potestas omnis. MAN.

4. Alii, *velim.* J. V. L.

5. Alii, « est abjicienda ». J. V. L. —Infra, alii, « si id possem ». J. V. L.

6. *Servius.* Claudius, frater Pæti consobrinus. ED.

7. Ἀποφθεγμάτων. Salse dictorum a multis. Hunc librum, « Dicta collectanea », Suetonius vocat. MAN.

mao tuo[8] nihil utor: etsi posuisti loco[9] versus Attianos. Sed quæ est invidia? aut quid mihi nunc invideri potest? Verum fac esse omnia[10]. Sic video philosophis placuisse iis, qui mihi soli videntur vim virtutis tenere, nihil esse sapientis præstare, nisi culpam: qua mihi videor dupliciter carere; et quod ea senserim, quæ rectissima fuerunt; et quia, quum viderem præsidii non satis esse ad ea obtinenda, viribus certandum cum valentioribus non putarim. Ergo in officio boni civis certe non sum reprehendendus. Reliquum est, ne quid stulte, ne quid temere dicam aut faciam contra potentes. Id quoque puto esse sapientis. Cetera vero, quid quisque me dixisse dicat, aut quomodo ille accipiat, aut qua fide mecum vivant ii, qui me assidue colunt et observant, præstare non possum. Ita fit, ut et consiliorum superiorum conscientia, et præsentis temporis moderatione me consoler; et illam Attii similitudinem non [modo] jam ad invidiam, sed ad fortunam transferam: quam existimo levem et imbecillam, et ab animo firmo et gravi, tamquam fluctum a saxo, frangi oportere. Etenim quum plena sint monumenta Græcorum, quemadmodum sapientissimi viri regna tulerint, vel Athenis, vel Syracusis; quum, servientibus suis civitatibus, fuerint ipsi quodam modo liberi; ego me non putem tueri meum statum sic posse, ut neque offendam animum cujusquam, nec frangam dignitatem meam?

Nunc venio ad jocationes tuas, quum tu secundum Œnomaum Attii, non, ut olim solebat, Atellanam[11];

8. *Œnomao tuo.* Attii tragœdia. Versus a Papirio recitati, vitandam invidiam, admonebant. MAN.

9. *Posuisti loco.* Opportune eorum exemplum attulisti. *Loco*, aut *in loco*, est, non alieno tempore. IDEM.

10. *Fac esse omnia.* Esto, ut invideatur mihi, licet invidendi causa nulla sit. IDEM.

11. *Atellanam.* Papirius in epistola sua, post eos versus, quos ex Attii Œnomao recitaverat, Ciceronem iri-

sed, ut nunc fit, mimum introduxisti. Quem tu mihi Pompilium [12], quem Denarium [13] narras? quam tyrotarichi [14] patinam? Facilitate mea ista ferebantur antea: nunc mutata res est. Hirtium ego et Dolabellam dicendi

serat, non modeste, ut solebant olim Atellanarum actores, sed liberius, ut actores mimorum. Multis modis enim fabula mimus ab Atellana differebat: quod parum modeste dicax: quippe quæ dicta sit, ut ait Donatus in Terentii vita, ab imitatione diuturna vilium rerum, et levium personarum; itaque Macrobius lib. III Saturn. mimis lasciviam tribuit: quod Romana lingua, non Osca, ut Atellana: quod ab uno tantum agebatur: quod exodiis carebat: neque enim in quinque actus, ut Atellana, et reliquæ fabulæ, quibus actibus inserebantur ad animos recreandos exodia, dividebatur, sed perpetuam actionem habebat: postremo, ut arbitror, quod neque adhibito tibicine, neque cantu, neque cum corporis motu, ut reliquæ fabulæ, agebatur. Recte igitur mimum, non Atellanum, id est, Atellanæ fabulæ histrionem, Pætus induxisse dicitur; quia dictis acutioribus, quam quæ inseri olim Atellanis solita fuerant, in Ciceronem jocaretur. Man.

12. *Pompilium.* Volunt piscem esse, qui Plinio dicitur *pompilus*, lib. IX, s. 20. Nisi mavis hic *polypum*, ut infra. Oliv. — Schütz legit, « quem tu mihi pompilum, quem thynnarium narras? » Alii aliis modis. Nihil certi, nihil satis emendati. J. V. L. — Sane hic agitur de piscibus quibusdam, quos Pætus Ciceroni se appositurum scripserat. Ac *thynnos* quidem epulis adhibitos esse vel ex Plin. Hist. Nat. IX, s. 18, patet. Fingit Cicero se istos pisces ut viliores fastidire. Sch.

13. *Denarium.* Eamdem hanc vocem invenies in tertia ab hac epistola, quo loco edulium quoddam significare videtur, quod magni apud me momenti fuit, ne quid hic temere mutaremus. « Neque ollam, inquit, denariorum implere ». Nam quamvis thesaurus in ollis a senibus maxime condi soleat, unde argumentum et titulum suæ comœdiæ Plautus accepit: arbitror tamen argutiorem quempiam esse sensum horum verborum, voluisseque Ciceronem hoc loco ludere, et materiam joci ex ambiguitate illius dictionis traxisse: quod tamen non affirmo: nec enim ullo testimonio aliorum auctorum confirmare possum. Id autem quod suspicati sumus non inepte, ut puto, consideratis diligenter ambobus his locis notum facere voluimus. Quod si recipitur, probaturque edulium illic significare, non video cur hic quoque idem significare non possit, neque cur hinc vocem hanc delere tentent, quum illic eam manere sinant: eamdem enim ejus utroque loco rationem esse puto. Eruditiores hoc diligentius considerare poterunt, quorum ego judicio semper libenter acquiescam. Satis hic nobis fuit consilii nostri rationem ostendere, quod, non ut cuncti fere alii fecerunt, dictionem hanc delere voluimus. Vict.—Quasi intelligi non possit *denarius*, quo se *polypum* empturum scripsisset Pætus, quem Cicero, ut pretium minimum, se fingat spernere. Corr.

14. *Tyrotarichi.* Edulii genus ex caseo et salsamentis confectum: nam τυρὸς, caseus, τάριχος, salsamentum. Oliv.

discipulos habeo, cœnandi magistros [15]. Puto enim, te audisse, si forte ad vos omnia perferuntur, illos apud me declamitare, me apud eos cœnitare. Tu autem, quod mihi bonam copiam ejures [16], nihil est. Tum enim, quum rem habebas, quæsticulis [17] te faciebam attentiorem. Nunc, quum tam æquo animo bona perdas [18], non eo sis consilio, ut, quum me hospitio recipias, æstimationem te aliquam putes accipere. Etiam hæc levior est plaga ab amico, quam a debitore [19]. Nec tamen eas cœnas quæro, ut magnæ reliquiæ fiant: quod erit, magnificum sit et lautum. Memini te mihi Phameæ [20] cœnam narrare. Temperius [21] fiat; cetera eodem modo. Quod si perseveras me ad matris tuæ cœnam revocare [22], feram id quoque. Volo enim videre animum, qui mihi audeat ista, quæ scribis, apponere, aut

15. *Dicendi discipulos habeo, cœnandi magistros*. Ego eos erudio in Rhetoricis, præcepta eloquentiæ eis trado; sed apud eos cœno. *Magistri* enim, *reges, domini* dicebantur splendidi convivatores, qui amicos frequenter excipiebant conviviis. Ut pridem notavit Lipsius, Antiq. Lect. III. Græv.

16. *Quod mihi bonam copiam ejures*. Pro, quod jures mihi te non habere unde sumptum facias. Man.

17. *Quæsticulis*. Lucellis. Dandi casu potius, quam auferendi, opinor, dictum: ut sit, « Attentiorem, vel ad minimos quæstus ». Idem. — Conjiciebat Gesner, « quæsticulis te patiebar attentiorem ». Schütz legit « te ferebam », ut supra est, « ista ferebantur ». Alii male, « quæstiunculis ». J. V. L.

18. *Bona perdas*. Per legem Cæsaris, qui decrevit, ut creditoribus satisfacerent per æstimationem possessionum, quanti quisque ante civile bellum comparassent: deducto summæ æris alieni, si quid usuræ nomine numeratum aut perscriptum fuisset; qua conditione quarta pars fere crediti deperibat. Sueton. Jul. Cæs. 42. J. F. Gron.

19. *Levior est plaga ab amico, quam a debitore*. Hoc est, et tamen quod ab amico bona tua comedantur, non id tibi æque grave esse debet, atque illud est, quod debitorum causa deperdis. Man.

20. *Phameæ*. Qui fuit avus Tigellii tibicinis. Epist. 24 lib. VII. Man.

21. *Temperius*. Maturius. Refero enim ad tempus, non ad frugalitatem. Idem.

22. *Revocare*. Amstelodamensis codex sic totum hunc locum legit et distinguit: « Quod si perseveras, me ad matris tuæ cœnam revoca. Referam id quoque ». Mihi sane Cicero sic videtur scripsisse: « Quod si perseveras, me ad matris tuæ cœnam revoca. Feram id quoque ». Quod si perseveras, inquit, bonam copiam ejurare, nec te

etiam polypum[23] Miniani Jovis similem[24]. Mihi crede: non audebis. Ante meum adventum fama ad te de mea nova lautitia veniet: eam extimesces. Neque est, quod in promulside[25] spei ponas aliquid; quam totam sustuli. Solebam enim antea debilitari[26] oleis et lucanicis[27] tuis. Sed quid hæc loquimur? liceat modo isto[28] venire. Tu vero (volo enim abstergere animi tui metum) ad tyrotarichum antiquum redi. Ego tibi unum sumptum afferam, quod balneum calfacias oportebit: cetera more nostro; superiora illa lusimus. De villa Seliciana[29] et curasti diligenter, et scripsisti facetissime. Itaque puto me prætermissurum. Salis[30] enim satis est, sannionum parum. Vale.

ferendis esse sumptibus tam lautæ et magnificæ cœnæ asseveras, invita me iterum, ut solebas antea, ad parcam et frugalem cœnulam tuæ matris, quæ diligens et attenta mater familias est: id etiam feram æquo animo. Græv.

23. *Polypum.* Piscem, ita vocatum a multitudine pedum, non magni pretii. Plin. lib. IX, 29. Man.

24. *Miniani Jovis similem.* Rubro jure tinctum. Jovis simulacri faciem in Capitolio illini minio solitam, ait Plinius lib. XXXIII, cap. 7, et lib. XXXV, cap. 12: inde Miniano cognomen. Idem.

25. *In promulside.* In antecœna. *Promulsis* est gustatio, vel gustus, quod et *antecœnium* dicebatur et *antecœna*, sic dicta quia veteres initio cœnæ fere *mulsum* apponebant, et ea cœna dabatur ante mulsum. Vid. Lips. Antiq. Lect. III. Græv.

26. Sic Bengel. Ernest. alii. Legitur quoque « delectari », atque etiam « delimitari ». Habent aliquot MSS. « delibitari », quod Turnebus, Advers. VI, 1, non improbavit. J. V. L.

27. *Lucanicis.* Notum genus suilli farciminis, a Lucanis populis inventum. Man.

28. *Isto.* Neapolim, ubi tu es. Id.

29. *De villa Seliciana.* Domum Sullanam in urbe Neapoli (epist. 15), villam Selicianam in agro Cicero emere cogitabat. Idem.

30. *Salis.* Papirius dixerat, villam hanc, in litore positam, salinas habere. « Salis, inquit Cic. satis est »: sed ridendi causas adversa reip. tempora eripiunt. Idem.

EPISTOLA XVII.

Cæsar militibus agros divisurus dicebatur. Metuenti Pæto, ne divisio ad suos agros perveniat, idque quærenti, Cicero respondet. (Romæ, anno U. C. 707, mense sextili.)

CICERO L. PAPIRIO PÆTO S.

Non tu[1] homo ridiculus es, qui, quum Balbus noster apud te fuerit, ex me quæras, quid de istis municipiis et agris futurum putem? quasi aut ego quidquam sciam, quod iste nesciat; aut, si quid aliquando scio, non ex isto soleam scire. Imo vero, si me amas, tu fac, ut sciam, quid de nobis futurum sit. Habuisti enim in tua potestate, ex quo vel ex sobrio, vel certe ex ebrio scire posses. Sed ego ista, mi Pæte, non quæro: primum quia de lucro prope jam quadriennium vivimus; si aut hoc lucrum est, aut hæc vita, superstitem reipublicæ vivere: deinde, quod scire quoque mihi videor, quid futurum sit. Fiet enim quodcumque volent, qui valebunt: valebunt autem semper arma. Satis igitur nobis esse debet, quidquid conceditur: hoc si qui pati non potuit, mori debuit. Veientem quidem agrum et Capenatem metiuntur. Hoc non longe abest a Tusculano. Nihil tamen timeo: fruor, dum licet; opto, ut semper liceat. Si id minus contigerit; tamen, quando ego[2] vir fortis, idemque[3] philosophus, vivere pulcherrimum dixi, non possum eum non diligere, cujus be-

1. Gronovius conjicit, « Næ tu ». J. V. L. — Quod Sch. recepit. Ed.

2. Sic Ern. e MSS et edd. pr. Alii minus bene, « quum ego ». J. V. L. —*Vir fortis*. Jocatur in se ipsum, quod bene norat minimam in virtutibus suis fortitudinem esse. Sch.

3. Victorius e cod. Medic. edidit, « idem quod », Grævio et Ernest. recte improbantibus. J. V. L.

neficio id consequutus sum. Qui si cupiat esse rempublicam, qualem fortasse et ille vult, et omnes optare debemus: quid faciat tamen, non habet; ita se cum multis colligavit. Sed longius progredior: scribo enim ad te. Hoc tamen scito, non modo me, qui consiliis non intersum, sed ne ipsum quidem principem scire, quid futurum sit. Nos enim illi servimus; ipse temporibus. Ita nec ille, quid tempora postulatura sint, nec nos, quid ille cogitet, scire possumus.

Hæc tibi antea non rescripsi: non quo cessator esse solerem, præsertim in literis; sed quum explorati nihil haberem, nec tibi sollicitudinem ex dubitatione mea, nec spem ex affirmatione afferre volui. Illud tamen adscribam, quod est verissimum, me his temporibus adhuc de isto periculo nihil audisse. Tu tamen pro tua sapientia debebis optare optima, cogitare difficillima, ferre quæcumque erunt.

EPISTOLA XVIII.

Causas exponit, cur ludum quasi eloquentiæ aperuerit, aliosque declamando exerceat. Addit per jocum de cœnarum apparatu. (In Tusculano, anno U. C. 707, mense junio.)

CICERO L. PAPIRIO PÆTO S. D.

Quum essem otiosus in Tusculano, propterea quod discipulos[1] obviam[2] miseram, ut iidem me quam maxime conciliarent[3] familiari suo; accepi tuas literas

1. *Discipulos.* Hirtium et Dolabellam. Oliv.

2. Alii male addunt *Cæsari.* J. V. L.

3. *Conciliarent.* Mollissimum mihi aditum ad Cæsarem pararent familiares. J. F. Gron.

plenissimas suavitatis : ex quibus intellexi, probari tibi meum consilium, quod, ut Dionysius tyrannus, quum Syracusis expulsus esset[4], Corinthi dicitur ludum aperuisse, sic ego, sublatis judiciis, amisso regno forensi, ludum quasi habere cœperim. Quid quæris? me quoque delectat consilium. Multa enim consequor : primum id, quod maxime nunc opus est, munio me ad hæc tempora. Id cujusmodi sit, nescio : tantum video, nullius adhuc consilia me huic anteponere : nisi forte mori melius fuit. In lectulo, fateor; sed non accidit. In acie non fui[5]. Ceteri quidem, Pompeius, Lentulus tuus, Scipio[6], Afranius, fœde perierunt. At Cato præclare. Jam istuc quidem, quum volemus, licebit. Demus modo operam, ne tam necesse nobis sit, quam illi fuit : id quod agimus. Ergo hoc primum. Sequitur illud. Ipse melior fio : primum valitudine, quam, intermissis exercitationibus, amiseram; deinde ipsa illa, si qua fuit in me, facultas orationis, nisi me ad has exercitationes retulissem, exaruisset. Extremum illud est, quod tu nescio an primum putes. Plures jam pavones confeci, quam tu pullos columbinos. Tu istic te Ateriano jure[7] delectato : ego me hic Hirtiano. Veni igitur, si vir es, et disce jam προλεγομένας[8], quas quæris : etsi sus Minervam[9]. Sed quando, ut video, æstimatio-

4. Codd. Palatin. sext. Vatican. et ed. Victorii, « pulsus esset ». J. V. L.

5. Gulielmius ita distinguebat, « In lectulo? fateor; sed non accidit. In acie? non fui ». J. V. L.

6. *Scipio*. Pompeii socer. Non tamen fœde interiit. Vid. de Bello Afric. c. 96, et Epit. Liv. XIV. Ed.

7. *Ateriano jure*. Ludit in voce *jus*, quod et liquidum cibi et leges significat. Videtur Aterium jurisconsultum penes se habuisse Pætus. J. F. Gron.

8. Προλεγομένας. Disce, inquit, e cœnis Hirtianis, quales tuæ futuræ sint. Προλεγομένας vocat, quia, sicut ἐκ τῶν προλεγομένων, quæ *præponuntur* libris, docemur ea, quæ ad ipsos libros attinent, sic Hirtii cœnæ Papirium, quas cœnas dare deberet, admonere et erudire possent. Man.

9. *Sus Minervam*. Usurpatur hoc adagium in eos, qui, cujus rei scientia carent, in ea peritissimos conantur erudire. Idem.

nes[10] tuas vendere non potes, neque ollam[11] denariorum implere, Romam tibi remigrandum est. Satius est hic cruditate, quam istic fame. Video te bona perdidisse: spero idem istic familiares tuos. Actum igitur de te est, nisi provides. Potes mulo isto, quem tibi reliquum dicis esse, quando cantherium[12] comedisti, Romam pervehi. Sella tibi erit in ludo[13], tamquam hypodidascalo[14], proxima. Eam pulvinus sequetur.

10. *Æstimationes*. Possessiones per æstimationem a debitoribus acceptas. Man.

11. *Ollam*. Qualis est Euclionis in Aulularia Plauti. J. F. Gron. — Fortasse scripserat Pætus, tunc velle se, quum ollam denariorum, æstimationibus venditis, implevisset, Romam redire. Man. — Aliter Victorius.

12. *Cantherium*. Equum castratum.

13. *Sella tibi erit in ludo*. Quem me aperuisse dixeram.

14. *Hypodidascalo*. Ei, qui subdoceat.

EPISTOLA XIX.

Scripserat Pætus, Balbum tenui apparatu fuisse contentum. Unde jocatur, malitiose hæc dici, ut se quoque ad continentiam devocaret. (Romæ, anno U. C. 707, mense quintili.)

CICERO L. PAPIRIO PÆTO S. D.

Tamen a malitia non discedis. Tenuiculo apparatu significas Balbum fuisse contentum. Hoc videris dicere, quum reges tam sint continentes, multo magis consulares esse oportere. Nescis me ab illo omnia expiscatum: recta enim a porta domum meam venisse. Neque hoc admiror, quod non ad tuam potius; sed illud, quod non ad suam[1]. Ego autem primis tribus verbis, Quid noster Pætus? At ille adjurans, Nusquam

1. Schütz emendat ingeniose, « quod non suam potius; sed illud, quod non ad suum », id est, Cæsarem. J. V. L. — Nempe Cæsar sub finem

se umquam libentius. Hoc si verbis assequutus es, aures ad te afferam non minus elegantes. Sin autem obsonio; peto a te, ne pluris esse balbos[2], quam disertos putes. Me quotidie aliud ex alio impedit. Sed, si me expediero, ut in ista loca[3] venire possim, non committam, ut te sero a me certiorem factum putes.

mensis superioris Romam venerat, ad quem non protinus Balbum ivisse Cicero recte mirari potest. Ed.

2. *Balbos.* Jocatur in ambiguo Balbi nomine. *Balbi* enim dicuntur, qui linguæ vitio parum expedite loquuntur. Man.

3. *In ista loca.* Neapolim.

EPISTOLA XX.

Jocatur pro more, se Epicureum factum dicens, abjecta reipubl. cura, ideoque lautius, quam antea, excipiendum esse. Deinde rationes suæ vitæ et studiorum perscribit. (Romæ, anno U. C. 707, mense quintili.)

CICERO PÆTO.

Dupliciter delectatus sum tuis literis, et quod ipse risi, et quod te intellexi jam posse ridere. Me autem a te, ut scurram velitem[1], malis[2] oneratum esse, non moleste tuli. Illud doleo, in ista loca venire me, ut

1. *Velitem.* Velites, genus militum, quod ante justam aciem telis, hastis pugnat, leviter armatum.

2. *Malis.* Misit Pætus Ciceroni poma, quæ et *mala* dicuntur. Hoc verbum ambiguum est, ideoque joco aptum. Sed ut ambiguitas servaretur, adhibendum erat etiam verbum huic rei accommodatum: hinc dixit, «malis me onerasti», pro «malis me donasti». Formula «malis onerare» significare potest, maledicta plurima in aliquem congerere (nam etiam «maledictis aliquem onerare» dicimus), et plurima poma in aliquem conjicere. Utrumque accidere solet scurris et parasitis in locupletiorum conviviis, hoc in primis, apposita mensa secunda. Hinc Ciceroni veniebat in mentem scribere, «multis malis me tamquam scurram onerasti». Sed id fit in primis tum, quum parasitus est impudentior, et dicteriis convivas sæpius lacessit. Et quia dicimus «jacere dicta», tamquam tela et jacula; deinde «velitari» et «velitatio» in dicteriis jaciendis dici-

constitueram, non potuisse. Habuisses enim non hospitem, sed contubernalem [3]. At quem virum? non eum, quem tu es solitus promulside [4] conficere. Integram famem ad ovum affero [5]. Itaque usque ad assum vitulinum [6] opera perducitur. Illa mea, quæ solebas antea laudare, O hominem facilem! o hospitem non gravem! abierunt. Nam omnem nostram de republica curam, cogitationem de dicenda in senatu sententia, commentationem causarum [7], abjecimus. In Epicuri nos adversarii nostri castra conjecimus: nec tamen ad hanc insolentiam [8]; sed ad illam tuam lautitiam, veterem dico, quum in sumptum habebas. Etsi numquam plura prædia habuisti. Proinde te para: cum homine et edaci tibi res est, et qui jam aliquid intelligat. Ὀψιμαθεῖς [9] autem homines, scis quam insolentes sint. Dediscendæ tibi sunt sportellæ et artolagani [10] tui. Nos jam artis [11] tantum habemus, ut Verrium tuum et Camillum, qua munditia homines! qua elegantia! vocare sæpius audeamus. Sed vide audaciam. Etiam Hirtio

tur, ut apud Gellium, lib. VI, c. 11: « neque in maledictis apud impudentes et improbos velitandum »: propterea eleganter dixit, « se tamquam velitem scurram », hoc est, qui ultro et crebrius impudentiusque maledictis velitatus sit adversus Pætum, « malis oneratum esse. Id se autem non moleste tulisse », quia æquum sit, ut est apud Phædrum, sua exempla æquo animo pati. Ern.

3. *Contubernalem.* Diutius enim, quam solent hospites, apud te mansissem. Man.

4. *Promulside.* Vide supra ep. 16.

5. *Integram famem ad ovum affero.* Quasi nihil gustassem in promulside juxta jejunus et esuriens aggredior caput cœnæ. Gron.

6. *Ad assum vitulinum.* Nec minus strenue ad carnes assas accedo.

7. *Commentationem causarum.* Meditationem litium forensium, quæ omnia scilicet antehac me parci cibi faciebant.

8. *Insolentiam.* Est hic *insolentia* nimius sumptus, qui fiebat in cœnas. Man.

9. ὀψιμαθεῖς. Sero discentes.

10. *Artolagani.* Panes melliti, placentarum instar. J. F. Gron.—De his Plin. VIII, 2. Athen. III. Ed.

11. *Artis.* Hic alii aliter legunt. Videat, si quis vult, Turneb. Advers. VI, 1. Oliv. — Alii, « ex artis », vel « ex areis ». Unde Victorius, « et artis ». Restituunt quidam, « ex te artis »; quidam etiam, « ex arte coci ». J. V. L.

cœnam dedi sine pavone; tamen in ea cœna cocus meus præter jus fervens nihil potuit imitari. Hæc igitur est nunc vita nostra. Mane salutamus domi et bonos viros multos, sed tristes, et hos lætos victores: qui me quidem perofficiose et peramanter observant. Ubi salutatio defluxit, literis me involvo, aut scribo, aut lego. Veniunt etiam, qui me audiant[12], quasi doctum hominem, quia paullo sum, quam ipsi, doctior. Inde corpori omne tempus datur. Patriam eluxi jam et gravius, et diutius, quam ulla mater unicum filium. Sed cura, si me amas, ut valeas: ne ego, te jacente, bona tua comedim[13]. Statui enim tibi ne ægroto quidem parcere.

12. Sic Ernest. ex ed. Rom. Vulgo, « audiunt ». J. V. L.

13. *Comedim.* Pro *comedam.* Ex Nonio.

EPISTOLA XXI.

Fulmina verborum Pætus Ciceroni tribuerat, quæ imitari non posset, quod ridens confutat: etiam quod Papirios ullos negaverat, nisi plebeios fuisse. (Anno incerto.)

CICERO PÆTO S.

Ain' tandem? insanire tibi videris, quod imitere verborum meorum, ut scribis, fulmina? Tum insanires, si consequi non posses. Quum vero etiam vincas, me prius irrideas, quam te, oportet. Quare nihil tibi opus est illud a Trabea[1], sed potius ἀπότευγμα[2] meum. Ve-

1. *Trabea.* Non opus est, ut verba Trabeæ poetæ in te convenire dicas; in me enim potius conveniunt. Trabeæ versum posuerat Pætus, quo significabatur, non succedere illi, quod aggressus erat; id est, non posse eum consequi fulmina verborum Ciceronis. Man.

2. Ἀπότευγμα. Aberratio: quia non assequor id, quod cupio. Quum Papirius ostendere vellet Ciceroni, se frustra ipsius orationes imitari, Tra-

rumtamen quid tibi ego in epistolis videor? nonne plebeio sermone agere tecum? Nec enim semper eodem modo. Quid enim simile habet epistola aut judicio, aut concioni? Quin ipsa judicia non solemus omnia tractare uno modo. Privatas causas, et eas tenues, agimus subtilius; capitis, aut famæ scilicet, ornatius: epistolas vero quotidianis verbis texere solemus.

Sed tamen, mi Pæte, qui tibi venit in mentem negare, Papirium quemquam umquam, nisi plebeium fuisse? fuerunt enim patricii minorum gentium[3], quorum princeps L. Papirius Mugillanus, qui censor[4] cum L. Sempronio Atratino fuit, quum antea consul[5] cum eodem fuisset, annis post Romam conditam CCCXII. Sed tum Papisii dicebamini. Post hunc XIII fuerunt sella curuli[6] ante L. Papirium Crassum, qui primum Papisius est vocari desitus. Is dictator cum L. Papirio Cursore, magistro equitum, factus est, annis post Romam conditam CCCCXV, et quadriennio post consul cum K. Duillio[7]. Hunc sequutus est Cursor, homo valde honoratus[8]; deinde L. Masso, ædilitius; inde multi Massones: quorum quidem tu omnium patriciorum imagines habeas, volo. Deinde Carbones et Turdi insequuntur. Hi plebeii fuerunt: quos contemnas,

beæ poetæ verbis id ostenderat. Quod rejicit Cicero, ac potius sibi illud ipsum a Trabea opus esse affirmat. Nam quum Papirius non solum consequatur, sed etiam vincat; « suum esse frustra conari affirmat: ἀπότευγμα igitur meum », subaudi, *est*. Tu enim omnia, quæ vis, consequeris. Quod ego non possum: itaque ἀπότευγμα meum est, non tuum. MAN.— Alii, ἀπόφθεγμα. J. V. L.

3. *Minorum gentium*. Quos post Romulum in senatum Tarquinius Priscus adlegerat; ii « minorum gentium » sunt appellati, quasi secundæ dignitatis patres. Livius lib. XXXV. CELL.

4. Alii, « consul ». J. V. L.

5. Alii, « censor ». J. V. L.

6. *Tredecim... sella curuli*. Scilic. usi, qui magistratus curules gesserunt. GRON.

7. Alii, « C. Duillio ». J. V. L. — Melius *K*. Scil. *Kæsone*. ED.

8. *Valde honoratus*. Nam quinquies

censeo. Nam præter hunc C. Carbonem[9], quem Damasippus occidit, civis e republica Carbonum nemo fuit. Cognovimus Cn. Carbonem, et ejus fratrem scurram: quid his improbius? De hoc amico meo, Rubriæ filio, nihil dico. Tres illi fratres fuere, C., Cn., M. Carbones. Marcus, P. Flacco accusante, condemnatus, fur magnus ex Sicilia[10]: Caius, accusante L. Crasso, cantharidas sumpsisse dicitur. Is et tribunus plebis seditiosus, et P. Africano vim attulisse existimatus est. Hoc vero, qui Lilybæi a Pompeio nostro est interfectus, improbior nemo, meo judicio, fuit. Jam pater ejus, accusatus a M. Antonio, sutorio atramento absolutus[11] putatur. Quare ad patres censeo revertare. Plebeii quam fuerint importuni, vides.

consul fuit annis U. C. 429, 433, 434, 438, 440. Idem dictator factus anno 430. Sch.

9. *C. Carbonem.* Intell. C. Carbo, C. Carbonis illius eloquentissimi, quem L. Crassus accusavit, et qui paullo post cantharidas sumpsisse dicitur, filius. Occidit eum Damasippus, prætor, Marii jussu, anno U. C. 671: ejusque mortem Cic. de Orat. III, 3, etiam L. Crasso, si eam vidisset, dolori futuram fuisse dicit. Sch.

10. Edd. vett. « fugit Marcus ex S. » J. V. L.

11. *Sutorio atramento absolutus.* Id est, corruptis judicum tabellis. Corr. — Sutorium atramentum Græci χάλκανθον vocant. Galenus lib. XIII meth. cap. 20, nominat inter ea pharmaca, quæ non leviter nocendi vim habent, quam ille δύναμιν φθαρτικὴν appellat: subjungitque non tuto medicamentis immisceri, quæ per os assumuntur. Itaque licet opinari, Carbonem hunc, sumpto atramento sutorio, voluntaria morte damnationis a judicio liberatum. Non ignoro quibusdam « absolvi atramento sutorio » quasi proverbium esse visum; quod ut obscuræ sunt literæ atramento sutorio conscriptæ, sic obscuræ fuerint judicum sententiæ. Man. — Si proverbium sit, Schütz mavult intelligere de ea absolutione, in qua reus, quamvis absolutus, infamiæ tamen maculam non effugerit. Sed præstat interpretatio Corradi. Ed.

EPISTOLA XXII.

Pætus ita libere jocatus in epistola fuerat, ut ne obscœnum verbum vitaret. Unde occasio Ciceroni nata exponendæ Stoicorum sententiæ de licentia loquendi: quam ipse damnat; contra, Platonis laudat verecundiam. (Anno incerto.)

CICERO PÆTO.

Amo verecundiam, vel potius libertatem [1] loquendi. Atqui [2] hoc Zenoni placuit, homini mehercule acuto: etsi Academiæ nostræ cum eo magna rixa est. Sed, ut dico, placet Stoicis, suo quamque rem nomine appellare. Sic enim disserunt, nihil esse obscœnum, nihil turpe dictu. Nam, si quod sit in obscœnitate flagitium, id aut in re esse, aut in verbo: nihil esse tertium. In re non est. Itaque non modo in comœdiis res ipsa narratur, ut ille in Demiurgo [3] modo (forte [4] nosti can-

1. *Vel potius libertatem loquendi.* Aut hoc per jocum dicit; aut legendum, « Alii potius libertatem ». Alioqui pugnantia loqueretur. Man. — Legendum est, « Amo verecundiam, tu potius libertatem », reclament omnes libri licet. Lamb. — Hunc locum, si quis attentius epistolæ finem inspiciat, sane intelliget, ne ipse sibi Cicero adversetur, ἀπορηματικῶς cum nota interrogationis esse enuntiandum, atque eam ob causam *vel* eo in loco *an* significare. Finis autem est hic: « Ego servavi, et servabo... Platonis verecundiam ». Quem quis non videt ex adverso cum initio pugnare? Interrogative legatur ergo; qua loquendi forma, non semel ad Atticum scribens, et alibi usus est. Malaspina, in Epist. ad Q. Fratr. I, 2. Est mihi notus acerrimo ingenio criticus, qui legit: « Amo verecundiam, velut porticus libertatem, etc. » Hoc est, uti Stoici amant libertatem, etc. Audacius, quam necesse sit, ni fallor. Oliv. — *Vel potius.* Legit « potius, quam ». Respondet enim Pæto, qui familiariter eum reprehenderat, quod non esset εὐθυῤῥήμων, sed tecta verba quæreret. Facc. — Sch. *tu potius.* Rutgersius emend. *ut porticus*, nempe *Stoa*. Sed hoc sequentia refellunt. Ed.

2. Benedict. legit « Atque » e tribus codd. Dresdens. aliisque. J. V. L. — Quem Sch. sequitur.

3. *Demiurgo.* Turpilii comici fabula: *modo*, id est, nuperrime acta.

4. Schütz delet *modo* et *forte*, sine MSS. J. V. L.—Certe Cicero solet hoc *nosti* in hujusmodi formulis ponere

ticum; meministi Roscium[5], « Ita me destituit nudum ») totus est sermo verbis tectus, re impudentior; sed etiam in tragœdiis: quid est enim illud? « Quæ mulier[6] « una ». Quid, inquam, est? « Usurpata duplex cubile[7] ». Quid? « Hujus Pheræi[8] hic cubile inire est ausus ». Quid est? « Virginem me quondam invitam per vim violat ». Jupiter[9] bone, « violat? » atqui idem significat: sed alterum[10] nemo tulisset. Vides igitur, quum eadem res sit, quia verba non sint, nihil videri turpe[11]. Ergo in re non est; multo minus in verbis. Si enim quod verbo significatur, id turpe non est, verbum, quod significat, turpe esse non potest. Anum appellas alieno nomine[12]: cur non suo potius? Si turpe est, ne alieno quidem; si non est, suo potius. Caudam antiqui penem vocabant: ex quo est propter similitudinem penicillus. At hodie penis est in obscœnis. At vero Piso ille Frugi in Annalibus suis queritur, adolescentes peni deditos esse. Quod tu in epistola appellas suo nomine, ille tectius

absolute: de Finib. II, 22: « nosti credo illud: nemo pius est qui pietatem ». Ed.

5. *Roscium* illud canticum agentem, scilicet, gestus ei accommodantem. Sch.

6. *Quæ mulier.* Attii verba. — Plenius in Oratore, cap. 46, « Mulier una duum virum ». J. V. L.

7. *Usurpata duplex cubile.* Hoc proxime sequitur post illud, « quæ mulier una? » Nam verba sunt mulieris de pellice querentis. Et fortasse loquentem hæc poeta induxerat Theben, uxorem Alexandri Pheræi tyranni: quem arbitror infra nominari. Hæc enim, ut Cic. lib. II Offic. prodidit, propter pellicatus suspicionem virum interfecit. *Usurpata*, verbum deponens temporis præteriti, quum tamen *usurpo* sit usitatius quam *usurpor*. Man. — Schütz rescribi jussit, « Usurpat ea duplex cubile ». J. V. L.

8. *Quid? Hujus Pheræi.* Sch. *quid illud? Pheræi.* Sed versiculus, ut legitur, argumento parum convenit. Sch. conj. « Regis Pheræi hæc...ausa ». Ed.

9. Schütz ita refingit hunc totum locum, « Virginem me quondam invitam per vim violat Jupiter ». Bene « violat »; sed alterum nemo tulisset. Atqui idem significat ». J. V. L.

10. *Alterum.* Obscœnum verbum, *subagitat*, quo dissoluti homines pro *violo* libere utuntur.

11. Sch. quoque legendum putat, « quum verba non sint, nihil in re esse turpe ». J. V. L.

12. *Alieno nomine.* Proprium nomen, podex: alienum, anus, a vetula:

penem. Sed quia multi [13], factum est tam obscœnum, quam id verbum, quo tu usus es. Quid, quod vulgo dicitur, « Quum nos te voluimus convenire », non obscœnum est? Memini, in senatu disertum consularem ita eloqui : « Hanc pulpam [14] majorem, an illam « dicam? » potuit obscœnius? Non, inquis : non enim ita sensit. Non ergo in verbo est. Docui autem in re non esse; nusquam igitur est. Liberis dare operam, quam honeste dicitur? etiam patres rogant filios. Ejus operæ nomen non audent dicere. Socratem fidibus docuit nobilissimus fidicen. Is Connus vocitatus est: num id obscœnum putas? Quum loquimur terni, nihil flagitii dicimus; at quum bini, obscœnum est. Græcis quidem, inquies. Nihil est ergo in verbo : quando [15] et ego græce scio, et tamen tibi dico, bini [16]; idque tu facis, quasi ego græce, non latine dixerim. Ruta, et menta, recte utrumque. Volo mentam pusillam ita appellare, ut rutulam : non licet [17]. Bella tectoriola : dic ergo etiam pavimenta isto modo; non potes [18].

quod utrique similis deformitas et fœditas. MAN.—Errat sane Manut. quum duo illa vocabula declinatione, et genere, et quantitate primæ syllabæ diversa sint. ED.

13. *Sed quia multi*. Post eum, scilicet, sic appellaverunt, ut ipse antea appellarat, quum amplius non tectum esset, et obscurum, « factum est tam obscœnum, quam id verbum quo usus est Pætus ». Postquam enim non latuit, nec clam fuit quid ea voce significaretur, statim factum est turpe et obscœnum : non enim intelligi ab omnibus quid ea denotaretur, ipsum verecundiorem faciebat. Ideoque infinitis pene nominibus apud Græcos, nec paucis etiam apud Romanos, hæ hominis partes, quæ honeste nominari non possunt, indicantur: unusquisque reconditam vocem sectatur; vulgatam, et nimis apertam propter turpitudinem fugit et adspernatur. VICT.

14. Hanc vocem Politianus in MSS reperit. Vulg. *culpam*. J. V. L. — In *pulpam* aliquid obscœni esse notavit Donat. in *pulpamentum*, apud Terent. Eun. III, 2, 36, ubi vid. not. nost. ed. tom. I, p. 187. Sic habet ed. Rom. et ed. Ernest. ED.

15. Alii, *quum*. J. V. L.

16. *Bini*. Βινεῖ apud Græcos a βινέω, coeo.

17. *Non licet*. Quia, *mentula*, dicerem : quod obscœnum est. MAN.

18. *Non potes*. Quia diceres, *pavi-*

Viden' igitur nihil esse, nisi ineptias; turpitudinem nec in verbo esse, nec in re; itaque nusquam esse? Igitur in verbis honestis obscœna ponimus. Quid enim? non honestum verbum est divisio[19]? At inest obscœnum, cui respondet intercapedo[20]; num hæc ergo obscœna sunt? Nos autem ridicule. Si dicimus, ille patrem strangulavit[21], honorem non præfamur. Sin de Aurelia aliquid, aut Lollia[22]; honos præfandus est. Et quidem jam[23] etiam non obscœna verba, pro obscœnis sunt. Batuit, inquit, impudenter; depsit multo impudentius[24]. Atqui neutrum est obscœnum [stultorum plena sunt omnia[25]]. Testes, verbum honestissimum in judicio; alio loco, non nimis. At honesti colei Lanuvini[26]; Cliternini, non honesti[26]. Quid? ipsa res

mentula : in quo verbo *mentula* nominatur. Man.

19. Alii, *divisor*. J. V. L. — *At inest obscœnum*. Sc. visio, flatum ventris emitto; ut pedo in vocabulo *intercapedo*. Aliud egit Manut. qui hic obscœnitatem cinædorum tangi putavit. Sch.

20. *Intercapedo*. Vid. Quintilian. VIII, 3, 46; edit. nost. tom. III, pag. 206; in notis citatur et explicatur hic locus. Ed. — Plura Franciscus Vavassor, lib. VI de epigrammate, cap. 11 extr.

21. *Strangulavit.* Verbum hoc quum de femina dicitur, obscœnum est, quia refertur ad vulvam. Plin. lib. XX, cap. 15 et 18 : « strangulatio vulvæ ». Facciol. — Sch. prætulerit *aliquis*. Sin aliquis dicat de Aurelia aut Lollia, scortis nobilissimis, eam strangulatam esse. Vel conjicit scriptum esse : « sin : Aureliam aliquis aut Lolliam », sc. strangulavit. Sch.

22. *Aurelia, aut Lollia.* Scortis nobilibus. Man. — Schütz legendum censet vel « aliquid ejusmodi », vel « aliquis idem ». J. V. L.

23. Alii, « jam non etiam ». J. V. L.

24. *Batuit, inquit, impudenter; depsit multo impudentius. Batuere* et *depsere*, quum non obscœna proprie sint verba; nam illud est, verberare, vel pugnare; hoc subigendo tenerum reddere : ad obscœnam tamen significationem transferuntur. *Batuere* enim sic accipitur pro βατεύειν, ut *bini* pro βινεῖ. Est autem βατεύειν, quum mares insiliunt feminas rei venereæ causa. Quo verbo Theocritus usus est. *Depsere* vero, est subigere, miscere. Man.

25. *Stultorum plena sunt omnia.* H. Stephanus quatuor illas voces habet pro spuriis, auctoritate veteris codicis. Vid. lib. I Schediasm. cap. 66. Oliv.

26. *Colei Lanuvini.* Familia Lanuvina, sic appellata, vel familiæ cognomen. Man. — Gronov. intell. de saccis e corio factis (qui et *cullei*), qui optime Lanuvii fiebant, et inde portabantur Romam. Ed.

modo honesta, modo turpis? Suppedit, flagitium est[28]. Jam [29] erit nudus in balneo, non reprehendes. Habes scholam[30] stoicam: ὁ σοφὸς εὐθυῤῥημονήσει[31]. Quam multa ex uno verbo tuo[32]? Te adversus me omnia audere gratum est. Ego servo, et servabo, sic enim assuevi, Platonis verecundiam. Itaque tectis verbis ea ad te scripsi, quæ apertissimis agunt Stoici. Sed illi etiam crepitus aiunt æque liberos, ac ructus, esse oportere. Honorem igitur[33] kalendis mart. Tu me diliges, et valebis.

27. *Cliternini, non honesti.* Quia familia Coleorum ibi non est: et ideo, « Cliterninos coleos » qui dicit, non familiam, sed testes viriles dicit. Sed videtur aliquis sic lusisse, respiciens ad verbum κλειτορὶς, quæ et νύμφη et μύρτος appellatur. Gron.

28. *Suppedit, flagitium est.* Quia, quum deducatur a *pedo*, significat, crepitum ventris emittere. Idem.

29. Schütz addidit *si.* Ac fortasse, inquit, scripsit Cicero, « Idem si fuerit nudus in balneo ». J. V. L.

30. *Habes*, etc. Habes disputationem stoicam super illud, ὁ σοφὸς, etc. id est, « sapiens rectis verbis et propriis loquetur ». Facciol. — *Scholam.* Disputationem, quemadmodum in schola. Vide Tuscul. I, 4.

31. ὁ σοφὸς εὐθυῤῥημονήσει. Sapiens recte loquetur. Opinor contra scholam stoicam hoc esse. Ut dixerit Cicero: Stoici superiora illa disputant: mihi autem hoc videtur, sapientem ita loqui debere, ut obscœnitatem vitet: quod ego facio, Platonis verecundiam servans. Man. — Alii, εὐθυῤῥήμων ἔστι. J. V. L.

32. *Uno verbo tuo.* Scil. obscœno, quo in epist. usus erat Pætus. Sch.

33. *Honorem.* Habere volui. *Kalendis martiis.* Quem præcipue diem matronas Junoni dicatum cum religione coluisse, scripsit Ovid. Fast. lib. III, et Servius in Virg. lib. VIII. Idem. — *Honorem igitur.* Fortasse pro *igitur* legendum *ego*: ex qua voce librarii fecere primum *ergo*, deinde *igitur*. « Honorem ego, inquit, kalendis martiis », quo die scilicet scribebat. Kalendæ autem martiæ, unde Romulus annum auspicatus fuerat, multis de causis verendæ erant: quas causas describit Ovidius loc. cit. Facciol.

EPISTOLA XXIII.

Quamquam pedibus laborare Pætum audierat, tamen adventum suum prænuntiat, quia non arbitretur etiam cocum arthriticum habere. (In Cumano, anno U. C. 707, mense sextili.)

CICERO PAPIRIO PÆTO.

Heri [1] veni in Cumanum: cras ad te fortasse. Sed quum certum sciam, faciam te paullo ante certiorem. Etsi M. Ceparius, quum mihi in silva Gallinaria [2] obviam venisset, quæsissemque, quid ageres, dixit te in lecto esse, quod ex pedibus laborares. Tuli scilicet moleste, ut debui : sed tamen constitui [3] ad te venire, ut et viderem te, et viserem, et cœnarem etiam. Non enim arbitror, cocum etiam te arthriticum [4] habere. Exspecta igitur hospitem quum minime edacem, tum inimicum cœnis sumptuosis.

1. *Heri*. IX kal. sept. Sch. —Vide initium ep. 4 lib. VII. Ed.

2. *Silva Gallinaria*. Est inter ostia Vulturni et Literni in Campania. — Varro lib. III de Re Rust. «Silva, inquit Gallinaria, a gallinis rusticis dicta, est in mari Tusco, secundum Italiam, contra montes Ligusticos». Et conf. Strabo lib. V. Man.

3. Codd. Amstelod. Lips. Stewech. *instituí*. J. V. L.

4. *Arthriticum*. Articulis ita laborantem, ut cœnam apparare non possit. Alii habent *arthricum* : arthron enim significat idem quod articulus, sive junctura; sed immerito : nam morbus ipse arthricus dici recte potest; id est, articularis, seu ad articulos pertinens. Arthriticus autem non ab arthro, sed a morbi vocabulo ἀρθρῖτις derivatur, quia hoc morbo laborat. Ed.

EPISTOLA XXIV.

Rufum, a Pæto commendatum, sibi curæ fore ostendit: et ut ille ad amicorum convictum redeat, hortatur: nihilque sibi republ. carius esse concludit. Pansa et Hirtio coss. (Romæ, anno U. C. 710, mense februario.)

CICERO PÆTO.

Rufum[1] istum, amicum tuum, de quo iterum jam ad me scribis, adjuvarem, quantum possem, etiamsi ab eo læsus essem, quum te tantopere viderem ejus causa laborare: quum vero et ex tuis literis, et ex illius ad me missis intelligam et judicem, magnæ curæ ei salutem meam fuisse; non possum ei non amicus esse, neque solum tua commendatione, quæ apud me, ut debet, valet plurimum, sed etiam voluntate ac judicio meo. Volo enim te scire, mi Pæte, initium mihi suspicionis, et cautionis, et diligentiæ fuisse literas tuas; quibus literis congruentes fuerunt aliæ postea multorum. Nam et Aquini[2], et Fabrateriæ consilia sunt inita[3] de me, quæ te video inaudisse: et, quasi divinarent, quam his molestus essem futurus, nihil aliud egerunt, nisi me ut opprimerent. Quod ego non suspicans, incautior fuissem, nisi a te admonitus essem. Quamobrem iste tuus amicus apud me non eget commendatione. Utinam ea fortuna reipublicæ sit, ut ille me quam gratissimum possit cognoscere! Sed hæc hactenus.

Te ad cœnas itare desisse, moleste fero. Magna enim

1. *Rufum*. Non is, de quo V, 19; XIV, 14.

2. *Aquini*. Aquinum Volscorum oppidum, ut et Fabrateria.

3. *Consilia sunt inita*. Ab Antonio ejusque sociis de opprimendo Cicerone, quibus de insidiis passim in Philippicis loquitur. Ed.

te delectatione et voluptate privasti. Deinde etiam vereor, licet enim verum dicere, ne nescio quid illud, quod solebas, dediscas, et obliviscare cœnulas facere. Nam si tum, quum habebas, quos imitarere, non multum proficiebas : quid nunc te facturum [4] putem? Spurinna quidem, quum ei rem demonstrassem, et vitam tuam superiorem exposuissem, magnum periculum summæ reipublicæ demonstrabat, nisi ad superiorem consuetudinem tum, quum Favonius flaret, revertisses. Hoc tempore ferri posse, si forte tu frigus ferre non posses. Sed, mehercule, mi Pæte, extra jocum, moneo te, quod pertinere ad beate vivendum arbitror; ut cum viris bonis, jucundis, amantibus tui vivas. Nihil aptius vitæ; nihil ad beate vivendum accommodatius. Nec id ad voluptatem refero, sed ad communitatem vitæ atque victus, remissionemque animorum; quæ maxime sermone efficitur familiari, qui est in conviviis dulcissimus : ut sapientius nostri, quam Græci; illi συμπόσια, aut σύνδειπνα, id est, compotationes [5], aut concœnationes; nos convivia [6], quod tum maxime simul vivitur. Vides, ut te philosophando revocare coner ad cœnas? Cura, ut valeas. Id foris cœnitando facillime consequere. Sed cave, si me amas, existimes, me, quod jocosius scribam, abjecisse curam reipublicæ. Sic tibi, me Pæte, persuade, me dies et noctes nihil aliud agere, nihil curare, nisi ut mei cives salvi liberique sint. Nullum locum prætermitto monendi, agendi, providendi : hoc denique animo sum,

4. Alii maluissent *futurum*. J.V. L. — *Spurinna*. Vestritiæ gentis. Tacit. lib. XVIII auctor est, eum haruspicem fuisse, qui futura prædiceret. Is Cæsarem monuit, ut idus mart. caveret. Ed.

5. Verba hæc, « id est, compotationes, aut concœnationes », ejicienda esse, velut ineptissimum emblema, Ruhnkenius judicavit ad Vell. Paterc. pag. 144. J. V. L.

6. *Convivia*. De Senectute, cap. 13. Oliv.

ut, si in hac cura atque administratione vita mihi ponenda sit, præclare actum mecum putem. Etiam, atque etiam vale.

EPISTOLA XXV.

Quum Ciliciæ Cicero pro consule præesset, a Pæto literas de re militari accepit : quas jocans his exagitat, et una M. Fabium commendat. (Laodiceæ, anno U. C. 703, mense februario.)

CICERO IMP. PÆTO.

Summum me ducem literæ tuæ reddidere. Plane nesciebam, te tam peritum esse rei militaris. Pyrrhi te libros et Cineæ[1] video lectitasse. Itaque obtemperare cogito præceptis tuis : hoc amplius; navicularum habere aliquid in ora maritima. Contra equitem Parthum negant ullam armaturam meliorem inveniri posse. Sed quid ludimus? nescis, quocum imperatore tibi negotium sit. Παιδείαν Κύρου[2], quam contriveram legendo, totam in hoc imperio explicavi. Sed jocabimur alias coram, ut spero, brevi tempore[3]. Nunc ades ad imperandum[4], vel ad parendum potius: sic enim antiqui loquebantur. Cum M. Fabio, quod scire te arbitror, mihi summus usus est; valdeque eum diligo, quum propter summam probitatem ejus ac singularem modestiam, tum quod in his controversiis, quas habeo

1. *Pyrrhi libros et Cineæ.* Pyrrhus Epirotarum rex fuit. Cineas ejus legatus. Utrumque scripsisse libros de re militari, ex Plutarcho et Æliano (Tact. c. 1) perspicuum sit. Man.

2. Παιδείαν Κύρου. Cyri institutionem, a Xenophonte conscriptam.

3. Alii omittunt *tempore*. J. V. L.

4. *Ades ad imperandum.* Scripta quidem veterum interiere, in quibus hic loquendi modus crebrior fuit : unius igitur Sallustii utemur testimonio (locus est e Jugurth. cap. 66) : « Jugurtha, inquit, ubi armis, virisque, et pecunia spoliatus est, quum ad imperandum Tisidium vocaretur, rur-

cum tuis combibonibus Epicureis, optima opera ejus uti soleo. Is quum ad me Laodiceam venisset, mecumque ego eum esse vellem, repente percussus est atrocissimis literis, in quibus scriptum erat, fundum Herculanensem a Q. Fabio, fratre, proscriptum[5] esse; qui fundus cum eo communis esset[6]. Id M. Fabius pergraviter tulit, existimavitque, fratrem suum, hominem non sapientem, impulsu inimicorum suorum eo progressum esse. Nunc, si me amas, mi Pæte, negotium totum suscipe, et molestia Fabium libera. Auctoritate tua nobis opus est, et consilio, et etiam gratia. Noli pati litigare fratres, et judiciis turpibus conflictari. Matonem et Pollionem inimicos habet Fabius. Quid multa? non mehercule tam perscribere possum, quam mihi gratum feceris, si otiosum Fabium reddideris. Id ille in te positum esse putat, mihique persuadet.

sua cœpit flectere animum suum ». Ad imperandum, id est, ut ei imperaretur, ad parendum: quod Cicero subjunxit. Hunc loquendi modum et Servius agnovit in illo Virgilii versu: « Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis ». « Cantando, inquit, dum incantatur ». Man.

5. *Proscriptum*. Ut venderetur.

6. Al. emend. *est*, frustra. J. V. L.

EPISTOLA XXVI.

Descriptio et excusatio cœnæ liberioris, præsertim accumbente Cytheride meretrice. (Romæ, anno U. C. 707, mense octobri.)

CICERO PÆTO S. D.

Accubueram hora nona, quum ad te harum exemplum in codicillis[1] exaravi. Dices, ubi? Apud Volumnium Eutrapelum[2], et quidem supra me Atticus, *infra*

1. *Codicillis*. Ceratis tabulis, in quibus pugillario scribebatur. Ed.

2. *Eutrapelum*. Ita vocatum a festivitate et lepore. Epist. 32 lib. VII.

Verrius, familiares tui. Miraris tam exhilaratam esse servitutem[3] nostram? Quid ergo faciam? te consulo, qui philosophum[4] audis. Angar? excruciemne me? quid assequar? Deinde quem ad finem? Vivas, inquis, in literis. An quidquam me aliud agere censes? aut possem[5] vivere, nisi in literis viverem? Sed est earum etiam, non satietas, sed quidam modus. A quibus quum discessi, etsi minimum mihi est in cœna, quod tu unum ζήτημα[6] Dioni philosopho posuisti, tamen quid potius faciam, priusquam me dormitum conferam, non reperio. Audi reliqua. Infra Eutrapelum Cytheris[7] accubuit. In eo igitur, inquis, convivio Cicero ille? « quem « adspectabant[8], cujus ob os Graii ora obvertebant sua.» Non, mehercule, suspicatus sum illam affore : sed tamen Aristippus quidem ille Socraticus non erubuit[9], quum esset objectum, habere eum Laida. « Habeo, in« quit, non habeor a Laide. » Græce[10] hoc melius. Tu, si voles, interpretabere. Me vero nihil istorum, ne juvenem quidem, movit umquam : ne nunc senem. Convivio delector. Ibi loquor, quod in solum[11], ut dicitur;

3. Alii male, « severitatem »; male etiam habet cod. a Lambin. citatus « senectutem ». J. V. L.

4. *Philosophum*. Dionem, cujus consuetudine Pætus utebatur. Infra. Man.

5. Al. languidius, « haud possem ». Alteram vero lect. tuentur duo codd. e Palatinis, Gulielmii totidem, Vatic. etc. unaque editiones optimæ. J. V. L.

6. Ζήτημα. *Quæstionem*. Dioni petenti qua de re vellet Pætus disserere, responderat, « De cœna ». Et hoc unum. Oliv.

7. *Cytheris*. Volumnii liberta, et amica. Quam postea dilexit Cornelius Gallus poeta, et post eum M. Antonius. Vide Philipp. II, cap. 24.

8. *Quem adspectabant*, etc. Carmen Ennianum in Telamone.

9. Alii, « sed tamen ne Aristippus quidem i. S. erubuit ». J. V. L.

10. *Græce*. Aristippi græce verba sunt, Ἔχω, καὶ οὐκ ἔχομαι· quæ recitat Athen. lib. XII: quod Ciceroni græce melius videtur, quam latine, non quia græce dicatur brevius: æque enim breviter latine dicitur : sed quia verbum ἔχω quiddam amplius quam *habeo* significat; quod referri ad concubitum potest. Man.

11. *Quod in solum, ut dicitur*. Hoc proverbium, « Quod in solum venit », vel « Quodcumque in solum venit », quidlibet significat, et quidquid occurrit, quidquid casus fert : non pro

et gemitum in risus[12] maximos transfero. An tu id melius, qui etiam in philosophum irriseris? quum ille, si quis quid[13] quæreret[14], dixisset, cœnam te quærere a mane[15] dixeris. Ille Baro[16] te putabat quæsiturum, unum cælum esset, an innumerabilia. Quid ad te? At hercule cœna numquid ad te[17]? ibi præsertim[18]. Sic igitur vivitur: quotidie aliquid legitur, aut scribitur; dein, ne amicis nihil tribuamus, epulamur una non modo non contra legem, si ulla nunc lex est, sed etiam intra legem, et quidem aliquanto. Quare nihil est, quod adventum nostrum extimescas. Non multi cibi hospitem accipies; multi joci. Vale.

ratione, aut pro recta voluntate, sed temere, casu fortuito. Vide lib. I de Nat. Deor. cap. 23. MAN.

12. Alii, « et in risus ». J. V. L.

13. *Quid*. Alii, « quidquam ». J. V. L.

14. *Quæreret*. Ex instituto Gorgiæ Leontini, qui primus est ausus in conventu poscere quæstionem, id est, jubere dicere, qua de re quis vellet audire. Lib. II de Fin. in principio. MAN.

15. *A mane*. Non hoc significat, quod Manutius putat, se quærere cœnam, quæ a mane inciperet: sed se a mane quærere, qui illum invitaret ad cœnam hora solita instituendam, aut saltem « de die »: sicut illi sodales Catulliani, qui in triviis quærebant vocationes. GRÆV.—Habuit fere Manutii sententiam altera pagina.

16. *Ille Baro*. Sic vocabatur mulier quædam, falsæ philosophiæ dedita, ait Suidas. Hinc *Barones*, scil. mulierculæ stolide philosophantes, per contemptum appellabantur, qui putidam vanæ scientiæ affectationem ostentabant. *Baro* item servus militum; fatuus et effeminatus, Βάκηλος. Pers. sat. V, 138: « Baro, regustatum digito terebrare salinum Contentus ». Alii, *ille vero; ille Varro*, ironice. ED.

17. Schütz edidit, « nimium quantum ad te ». Quum enim, inquit, præcedat « hercule », non est interrogationi locus. J. V. L.

18. *Ibi præsertim*. *Tibi*, non *ibi*, lego cum omnibus libris antiquis. MAN.

M. T. CICERONIS
EPISTOLARUM
AD DIVERSOS
LIBER DECIMUS.

EPISTOLA I.

Invehitur in Antonii immoderatam potentiam, et Plancum Transalpinæ Galliæ præsidem hortatur, ut in rempubl. incumbat, et tandem de Furnio benigne suscepto gratias agit. (Romæ, anno U. C. 709, exeunte mense septembri.)

CICERO PLANCO*.

Et abfui proficiscens in Græciam [1] : et posteaquam de meo [2] cursu Reipublicæ sum voce revocatus, numquam per M. Antonium quietus fui : cujus tanta est, non insolentia (nam id quidem vulgare vitium est), sed immanitas; non modo ut vocem, sed ne vultum quidem liberum possit ferre cujusquam. Itaque mihi maximæ curæ est, non de mea [3] quidem vita, cui satisfeci vel ætate, vel factis, vel (si quid etiam hoc ad rem

* *L. Planco*. L. Munatio. Sch. — Falso inscribitur hic liber ad Cn. Plancum : is enim ad quem Ciceronis epistolæ et cujus epistolæ ad Ciceronem hic sequuntur, est L. Munatius Plancus, L. F. Ed.

1. *Proficiscens in Græciam*. Desperata libertate, Antonio consule post Cæsaris necem pro sua libidine cuncta administrante. Vide ep. 25 lib. XII, et Philipp. I. Man.

2. *De meo*. Nonnulli, « de medio ». Cicero redierat Romam ex itinere prid. kal. septemb. Ed.

3. *Maximæ curæ est, non de mea*. Sic Gruterus et Grævius : sed Victor,

pertinet) gloria : sed me patria sollicitat, in primisque, mi Plance, exspectatio consulatus tui; quæ ita longa est[4], ut optandum sit, ut possimus ad id tempus reipublicæ spiritum ducere. Quæ potest enim spes esse in ea republica, in qua hominis impotentissimi atque intemperantissimi armis oppressa sunt omnia? et in qua nec senatus, nec populus vim habet ullam? nec leges ullæ sunt, nec judicia, nec omnino simulacrum aliquod ac vestigium civitatis? Sed quum acta[5] omnia mitti ad te arbitrabar, nihil erat quod singulis de rebus scriberem. Illud autem erat amoris mei, quem a tua pueritia susceptum non servavi solum, sed etiam auxi, monere te atque hortari, ut in rempublicam omni cogitatione curaque incumberes. Quæ si ad tuum tempus perducitur, facilis gubernatio est : ut perducatur autem, magnæ quum diligentiæ est, tum etiam fortunæ. Sed et te aliquanto ante, ut spero, habebimus, et, præterquam quod reipublicæ consulere debemus, tamen[6] tuæ dignitati ita favemus, ut omne nostrum consilium, studium, officium, operam, laborem, diligentiam, ad amplitudinem tuam conferamus. Ita facillime et reipublicæ, quæ mihi carissima est, et amicitiæ nostræ, quam sanctissime nobis colendam puto, me intelligo satisfacturum. Furnium nostrum tanti a te fieri, quantum ipsius humanitas et dignitas postulat,

«maxime curæ est, etc.» Manutius, «maxima cura est, etc.» Lambinus, «maxime curæ est, non mea quidem, etc.» Varias id genus lectiones enumerare liceat, non ponderare. Oliv. — *Mea vita, cui satisfeci vel ætate,* etc. Cicero non vidit Plancum consulem, qui fasces recepit A. U. C. 711, quoniam antea jussu triumvirorum occisus fuerat. — *Ætate*. Agebat tunc Cicero duos et sexaginta annos. Ed.

4. *Ita longa est.* Hoc anno consules erant Antonius et Dolabella, interfecto idibus martiis Cæsare, cujus locum Dolabella occupavit. His anno sequenti successuri erant Hirtius et Pansa; deinde Hirtio et Pansæ, Plancus et Brutus. Man. — *Ad id tempus,* etc. Rempubl. servare, ne pereat. Ed.

5. *Acta.* Singulorum dierum.

6. Ernest. maluisset legi «tum», vel «tum etiam». J. V. L.

nec miror, et gaudeo; teque hoc existimare volo, quidquid in eum judicii [7] officiique contuleris, id ita me accipere, ut in me ipsum te putem contulisse.

7. *Judicii.* Beneficii. Nam beneficia honoratorum hominum argumentum sunt, illos bene de rebus judicare. J. F. Gron.

EPISTOLA II.

Excusat, quod in senatum ad agendam Planci causam non venerit, et officia sua in aliis rebus pollicetur. (Romæ, anno U. C. 709, mense octobri.)

CICERO PLANCO S.

Meum studium honori tuo pro necessitudine nostra non defuisset, si aut tuto in senatum, aut honeste venire potuissem. Sed nec sine periculo quisquam libere de republica sentiens versari potest in summa impunitate gladiorum [1]; nec nostræ dignitatis videtur esse, ibi sententiam de republica dicere, ubi me et melius, et propius audiant armati [2], quam senatores. Quapropter in privatis rebus nullum neque officium, neque studium meum desiderabis. ne in publicis quidem, si quid erit, in quo me interesse necesse sit, umquam deero, ne cum periculo quidem meo, dignitati tuæ. In iis autem rebus, quæ nihilominus, ut ego absim, confici possunt, peto a te, ut me rationem habere velis et salutis, et dignitatis meæ.

1. Manut. «gladiatorum». J. V. L. — Sed vulgata lectio præstat. Ed.

2. *Armati.* Milites, quibus Antonius cos. senatum circumsepserat. Ed.

EPISTOLA III.

Veritus Cicero, ne, quod accidit, cum Antonio se Plancus conjungat, aucupatur laudibus ejusdem benivolentiam, hortaturque ut remp. tueatur. (Romæ, anno U. C. 710, mense novembri.)

CICERO PLANCO S. D.

Quum ipsum Furnium per se vidi libentissime, tum hoc libentius, quod, illum audiens, te videbar audire. Nam et in re militari virtutem, et in administranda provincia justitiam, et in omni genere prudentiam mihi tuam exposuit, et præterea[1] mihi non ignotam in consuetudine et familiaritate suavitatem tuam adjunxit; præterea summam erga se liberalitatem[2]. Quæ omnia mihi jucunda, hoc extremum etiam gratum fuit. Ego, Plance, necessitudinem constitutam habui cum domo vestra, ante aliquanto, quam tu natus esses[3]; amorem autem erga te ab ineunte pueritia tua; confirmata jam ætate, familiaritatem quum studio meo, tum judicio tuo constitutam. His de causis mirabiliter faveo dignitati tuæ, quam mihi tecum statuo habere communem. Omnia summa consequutus es, virtute duce, comite fortuna, eaque es adeptus adolescens, multis invidentibus, quos ingenio industriaque fregisti. Nunc me, amantissimum tui, nemini concedentem, qui tibi vetustate necessitudinis potior possit esse, si audies, omnem tibi reliquæ vitæ dignitatem ex optimo reipublicæ statu acquires. Scis profecto (nihil enim te fugere potuit), fuisse quoddam tempus, quum homines

1. Schütz delet *præterea*. J. V. L.

2. *Liberalitatem*. Non largitionem, sed summam quamdam humanitatem et consuetudinem gratificandi, ut ep. 7 lib. I, et 9 lib. V. Man.

3. Vulgo, « natus es ». J. V. L.

existimarent, te nimis servire temporibus : quod ego quoque existimarem, te si ea, quæ patiebare, probare etiam arbitrarer. Sed quum intelligerem, quid sentires, te arbitrabar videre, quid posses. Nunc alia ratio est. Omnium rerum tuum judicium est, idque liberum. Consul es designatus, optima ætate, summa eloquentia, maxima orbitate reipublicæ virorum talium. Incumbe, per deos immortales, in eam curam et cogitationem, quæ tibi summam dignitatem et gloriam afferat. Unus autem est, hoc præsertim tempore, per tot annos republica devexata, reipublicæ bene gerendæ[4] cursus ad gloriam. Hæc amore magis impulsus scribenda ad te putavi, quam quo arbitrarer te monitis et præceptis egere. Sciebam enim, ex iisdem te hæc haurire fontibus, ex quibus ipse hauseram. Quare modum faciam. Nunc tantum significandum putavi; ut potius amorem tibi ostenderem meum, quam ostentarem prudentiam. Interea, quæ ad dignitatem tuam pertinere arbitrabor, studiose diligenterque curabo.

4. Ernest. edi jusserat, « republica bene gerenda ». Vulgatam vero lectionem defendit Heusinger ad Cicer. de Offic. p. 370. J. V. L.

EPISTOLA IV.

Gratias agit Ciceroni, quod se ad verissimæ gloriæ studium sit adhortatus, seque in reip. potestate fore pollicetur. (Ex Gallia Transalpina, anno U. C. 709, mense decembri.)

PLANCUS CICERONI.

Gratissimæ mihi tuæ literæ[1] fuerunt, quas ex Furnii sermone te scripsisse[2] animadverti. Ego autem præte-

1. *Literæ.* Supra ep. 3 huj. lib.

2. *Te scripsisse.* Tua manu, non amanuensis. Man. — Sed vetus commentator : « Ex sermone Furnii », id

riti temporis excusationem affero, quod te profectum audieram : nec multo ante redisse scivi, quam ex epistola tua cognovi. Nullum enim in te officium, ne minimum quidem, sine maxima culpa videor posse præterire. In quo tuendo habeo causas plurimas, vel paternæ necessitudinis, vel meæ a pueritia observantiæ, vel tui erga me mutui amoris. Quare, mi Cicero, quod mea tuaque patitur ætas, persuade tibi, te unum esse, in quo ego colendo patriam mihi constituerim sanctitatem. Omnia igitur tua consilia mihi non magis prudentiæ plena, quæ summa est, videntur, quam fidelitatis, quam ego ex mea conscientia metior. Quare si aut aliter sentirem, certe admonitio tua me reprimere, aut, si dubitarem, hortatio impellere posset, ut id sequerer, quod tu optimum putares. Nunc vero quid est, quod me in aliam partem trahere possit? Quæcumque in me bona sunt, aut fortunæ beneficio tributa, aut meo labore parta, etsi a te propter amorem carius sunt æstimata ; tamen vel inimicissimi judicio tanta sunt, ut præter bonam famam[3] nihil desiderare videantur. Quare hoc unum tibi persuade; quantum viribus eniti, consilio providere, auctoritate movere potero[4], hoc omne reipublicæ semper futurum. Non est ignotus mihi sensus tuus : neque, si facultas, optabilis mihi quidem, tui præsentis esset, umquam a tuis consiliis discreparem; nec nunc committam, ut ullum meum factum reprehendere jure possis. Sum in exspectatione omnium rerum, quid in Gallia citeriore[5], quid in Urbe

est, propter ea, quæ Furnius de me loquutus est tecum. Cell.

3. *Ut præter bonam famam.* Ut unicum, quod iis addere possum, sit bona hominum de his existimatio. Tacite significat propter mala tempora, et quod serviendum esset Cæsari, nondum eam mereri se potuisse. J. F. Gron.

4. Alii dant « monere potuero ». J. V. L.

5. *In Gallia citeriore.* Cisalpina:

mense januario geratur, ut sciam[6]. Interim maximam hic sollicitudinem curamque sustineo, ne inter aliena vitia[7] hæ gentes nostra mala suam putent occasionem. Quod si proinde, ut ipse mereor, mihi successerit; certe et tibi, cui maxime cupio, et omnibus viris bonis satisfaciam. Fac valeas, meque mutuo diligas.

cui præerat D. Brutus, et ipse consul designatus, Mutinæ inclusus, obsidente M. Antonio. Man.

6. *Ut sciam.* Hæc vocabula esse spuria indicavit Ernestius, et delevit ipse Schütz; sed alii servaverunt. Ed.

7. *Aliena vitia.* Nostra scilicet, dum inter nos contendimus. — *Hæ gentes.* Galliæ Transalpinæ tum præerat Plancus. Sch.

EPISTOLA V.

Denuo Plancum ad suscipiendam tuendamque rempublicam stimulis gloriæ instigat. (Romæ, anno U. C. 710, mense februario.)

CICERO PLANCO S.

Binas a te accepi literas eodem exemplo: quod ipsum argumento mihi fuit diligentiæ tuæ[1]. Intellexi enim te laborare, ut ad me mihi exspectatissimæ[2] literæ perferrentur. Ex quibus cepi fructum duplicem, mihique in comparatione difficilem ad judicandum: amoremne erga me tuum, an animum in rempublicam pluris æstimandum putarem. Est omnino patriæ caritas, meo quidem judicio, maxima; sed amor voluntatisque conjunctio plus certe habet suavitatis. Itaque commemoratio tua paternæ necessitudinis, benivolentiæque ejus, quam erga me a pueritia contulisses, ceterarumque

1. *Diligentiæ tuæ.* Quia providerat Plancus, quod statim ipse significat, ut si forte alterum epistolæ exemplum intercidisset, alterum tamen ad Ciceronem pervenerit. Intelligitur superior epist. Sch. — *Exemplo* sæpius hoc sensu in ep. Vid. passim. Ed.

2. Olim, «ad me tuæ exsp.» Cod. Palat. sextus, «ad me exspectatissimæ literæ ferrentur». J. V. L.

rerum, quæ ad eam sententiam pertinebant, incredibilem mihi lætitiam attulerunt[3]. Rursus declaratio animi tui, quem haberes de republica, quemque habiturus esses, mihi erat jucundissima: eoque major erat lætitia, quod ad illa superiora accedebat. Itaque te non hortor solum, mi Plance, sed plane etiam oro, quod feci his literis, quibus tu humanissime respondisti, ut tota mente, omnique animi impetu in rempublicam incumbas. Nihil est, quod tibi majori fructui gloriæque esse possit; nec quidquam ex omnibus rebus humanis est præclarius, aut præstantius, quam de republica bene mereri. Adhuc enim patitur tua summa humanitas et sapientia, me, quod sentiam, libere dicere. Fortuna suffragante videris res maximas consequutus[4]: quod quamquam sine virtute non potuisses, tamen ex maxima parte, ea, quæ es adeptus, fortunæ temporibusque[5] tribuuntur. His temporibus difficillimis reipublicæ, quidquid subveneris, id erit totum et proprie tuum[6]. Incredibile est omnium civium, latronibus exceptis, odium in Antonium: magna spes in te, et in tuo exercitu magna exspectatio. Cujus, per deos, gratiæ gloriæque cave tempus amittas. Sic moneo, ut filium; sic faveo, ut mihi; sic hortor, ut et pro patria[7], et amicissimum.

3. *Attulerunt.* Oliv. *attulerat.*

4. *Res maximas consequutus.* Erat enim jam ista ætate consul designatus J. Cæsaris amicitia, cujus legatus fuerat in bello Gallico, Hispaniensi, et Africo contra Scipionem et Jubam. Ed.

5. *Fortunæ temporibusque.* Cæsaris potissimum beneficio, qui magistratus in complures annos ordinaverat. Ed.

6. *Id erit totum et proprie tuum.* Sic vulg. Codex, quem Lambinus consuluit, « id erit totum proprium et tuum ». Vulgata nullius est pretii: copula sane suo loco posita non est. Venuste autem, ut et apud alios scriptores, « proprium et tuum » tamquam συνώνυμα conjunguntur. Lamb. conjicit, « id erit totum proprie tuum ». Græv.

7. Male aliquot MSS, et omnium prima ed. *ut et proprium, et a.* J. V. L.

EPISTOLA VI.

Plancus literis ad senatum scriptis pacem cum Antonio suaserat: quam Cicero his dissuadet, quæ armis potius, quam pactione sit quærenda; hortaturque, ut sejungat se a societate malorum, totusque ad remp. transeat. (Romæ, anno U. C. 710, mense martio.)

CICERO PLANCO[1].

Quæ loquutus est Furnius noster de animo tuo in rempublicam, ea gratissima fuerunt senatui, populoque romano probatissima; quæ autem recitatæ literæ sunt in senatu, nequaquam consentire cum Furnii oratione visæ sunt. Pacis enim auctor eras, quum collega tuus[2], vir clarissimus, a fœdissimis latronibus obsideretur[3]: qui aut positis armis pacem petere debent; aut, si pugnantes eam postulant, victoria pax, non pactione parienda est. Sed de pace literæ vel Lepidi[4], vel tuæ, quam in partem acceptæ sint, ex viro optimo, fratre tuo[5], et ex C. Furnio poteris cognoscere. Me autem impulit tui caritas, ut, quamquam nec tibi ipsi consilium deesset, et fratris, Furniique benivolentia fidelisque prudentia tibi præsto esset futura, vellem tamen meæ quoque auctoritatis, pro plurimis nostris necessitudinibus[6], præceptum ad te aliquod pervenire.

1. Al. olim habebant, « Cicero Planco imp. cos. des. s. d. » J. V. L.

2. *Collega tuus*. D. Brutus, consul cum Planco designatus.

3. *Obsideretur*. Mutinæ. Epist. 11 et 14.

4. *Lepidi*. Hic est M. Æmilius Lepidus, qui, decreta sibi Hispania, in Gallia tamen adhuc civilis belli, ab Antonio suscitati, exitum exspectans, morabatur. Postea, prodita republica, triumvir cum Antonio et Octavio fuit, evertendæ, non, ut aiebant ipsi, constituendæ reip. Man.

5. *Fratre tuo*. Non T. Planco Bursa, qui nominatur VII, 2: nam cum Antonio erat Phil. XIII, 12: sed eo, qui commemoratur infr. ep. 11. Man.

6. Palat. sext. « necessitatibus ». J. V. L.

Crede igitur mihi, Plance, omnes, quos adhuc gradus dignitatis consequutus sis (es autem adeptus amplissimos), eos honorum vocabula habituros, non dignitatis insignia, nisi te cum libertate populi romani, et cum senatus auctoritate conjunxeris. Sejunge te, quæso, aliquando ab iis, cum quibus te non tuum judicium, sed temporum vincula conjunxerunt. Complures in perturbatione reipublicæ consules dicti: quorum nemo consularis habitus, nisi qui animo exstitit in rempublicam consularis. Talem igitur te esse oportet, qui primum te ab impiorum civium, tui dissimillimorum, societate sejungas; deinde et senatui, bonisque omnibus auctorem, principem, ducem [7] præbeas; postremo, ut pacem esse judices non in armis positis, sed in abjecto armorum et servitutis metu. Hæc si et ages, et senties, tum eris non modo consul et consularis, sed magnus etiam et consul, et consularis. Sin aliter, tua in istis amplissimis nominibus honorum non modo dignitas nulla erit, sed erit summa deformitas.

Hæc, impulsus benivolentia, scripsi paullo severius: quæ tu experiendo, in ea ratione [8], quæ te digna est, vera esse cognosces. D. XIII kal. aprilis.

7. *Auctorem, principem, ducem.* Augetur sententia singulis verbis. Nam *auctor* est, non qui alios sequitur, sed qui movet. *Princeps* autem plus est, quam *auctor*, et *dux* plus, quam *princeps*. MAN.

8. *Ea ratione.* Iis rebus agendis.— Multi addunt *in*. J. V. L.

EPISTOLA VII.

Causam brevitatis indicat, et studii in remp. sui serius patefacti, suamque dignitatem Cic. commendat. (Ex Gallia, anno U. C. 710, mense martio.)

PLANCUS CICERONI.

Plura tibi de meis consiliis scriberem, rationemque omnium rerum redderem verbosius, quo magis judicares, omnia me reipublicæ præstitisse, quæ et tua exhortatione excepi, et mea affirmatione tibi recepi (non minus enim a te probari, quam diligi, semper volui; nec te magis in culpa defensorem mihi paravi, quam prædicatorem meritorum meorum esse volui); sed breviorem me duæ res faciunt: una, quod publicis literis[1] omnia sum persequutus; altera, quod M. Varisidium, equitem romanum, familiarem meum, ipsum ad te transire jussi, ex quo omnia cognoscere posses. Non, medius fidius, mediocri dolore afficiebar, quum alii occupare possessionem laudis viderentur[2]; sed usque mihi temperavi, dum perducerem eo rem, ut dignum aliquid et consulatu[3] meo, et vestra exspectatione efficerem. Quod spero, si me fortuna non fefellerit, me consequuturum: ut maximo præsidio reipublicæ nos fuisse, et nunc sentiant homines, et in posterum memoria teneant.

A te peto, ut dignitati meæ suffrageris; et, quarum rerum spe[4] ad laudem me vocasti, harum fructu in

1. *Publicis literis.* Vid. inf. ep. 27.

2. *Quum alii occupare possessionem laudis viderentur.* Qui ante me bonam voluntatem in rempubl. sunt professi. Corr.

3. *Consulatu.* Quem gesturus erat post Hirtium et Pansam hujus anni consules. Sch.

4. *Rerum spe.* Honoribus propositis. Man.

reliquum facias alacriorem. Non minus posse te, quam velle, exploratum mihi est. Fac valeas, meque mutuo diligas.

EPISTOLA VIII.

Causas affert, cur se sero libertatis defensorem profiteatur; et de exercitu et provinciæ statu significat. (Ex Gallia, anno U. C. 710, mense martio.)

PLANCUS IMP. COS. DES. COSS. PR. TRIB. PLEB. SEN. POP. PL. Q. R. S. D.

Si cui forte videor diutius et hominum exspectationem, et spem reipublicæ de mea voluntate tenuisse suspensam[1]: huic prius excusandum me esse arbitror, quam de insequenti officio quidquam ulli pollicendum. Non enim præteritam culpam videri volo redemisse, sed optimæ mentis[2] cogitata jampridem maturo tempore enuntiare. Non me præteribat, in tanta sollicitudine hominum, et tam perturbato statu civitatis, fructuosissimam esse professionem bonæ voluntatis; magnosque honores ex ea re complures consequutos videbam. Sed, quum in eum casum me fortuna demisisset, ut aut, celeriter pollicendo, magna mihi ipse ad proficiendum[3] impedimenta opponerem; aut, si in eo mihi temperavissem, majores occasiones ad opitulan-

1. *Suspensam*. « Plancus, inquit Paterculus, II, 63, dubia fide, quarum esset partium, diu secum luctatus, senatuique se literis venditans, mox D. Bruti proditor fuit ».

2. *Sed optimæ mentis*. Quum optimum propositum numquam non habuerim, nunc demum id palam præferendi maturum et commodum tempus apparuit. J. F. Gron.

3. *Magna mihi ipse ad profic*. Sic Faernus, Lamb. etc. Sed Victorius, aliique, « magna in spe ad profic. » Oliv. — *Impedimenta*. Nempe a Lepido, cujus animum non satis noverat Plancus. Ed.

dum haberem: expeditius iter communis salutis, quam meæ laudis, esse volui. Nam quis in ea fortuna, quæ mea est, et ab ea vita, quam in me cognitam hominibus arbitror, et cum ea spe, quam in manibus habeo, aut sordidum quidquam pati[4], aut perniciosum concupiscere potest? Sed aliquantum nobis temporis, et magni labores[5], et multæ impensæ opus fuerunt, ut, quæ reipublicæ bonisque omnibus polliceremur, exitu præstaremus, neque ad auxilium patriæ nudi cum bona voluntate, sed cum facultatibus accederemus. Confirmandus erat exercitus nobis, magnis sæpe præmiis sollicitatus, ut ab republica potius moderata, quam ab uno infinita speraret. Confirmandæ complures civitates, quæ superiore anno[6] largitionibus concessionibusque præmiorum erant obligatæ: ut et illa vana putarent, et eadem a melioribus auctoribus petenda existimarent. Alliciendæ[7] etiam voluntates reliquorum, qui finitimis provinciis exercitibusque præfuerunt: ut potius cum pluribus societatem defendendæ libertatis iniremus, quam[8] cum paucioribus funestam orbi terrarum victoriam partiremur. Muniendi vero nosmet ipsi fuimus, aucto exercitu, auxiliisque multiplicatis: ut, quum præferremus sensus aperte, tum etiam, invitis quibusdam, sciri, quid defensuri essemus, non esset periculosum.

4. *Pati.* Scil. ab Antonio. Sch.

5. *Labores.* Alii, « laboris... opus fuit ».

6. *Superiore anno.* Antonio consule. Man.

7. Alii, « Eliciendæ ». Sequimur ed. Mediol. et al. ante Victorium. J. V. L.

8. *Quam cum paucioribus.* Malui, inquit, plures socios habere, indeque minorem laudem adipisci ejus victoriæ, quam cum paucis, ut majorem gloriam, si recte res cessisset, consequerer, partiri et dividere victoriam. Jacturam enim potius æquo animo laudis facere volui (defendendæ reip. socios quærens, cum pluribusque victoriam communicans) quam cum paucioribus periculose nimis et temerarie eam dividere. Etsi enim eam adeptus cum paucioribus, majorem gloriam acquirerem: nimis magno tamen reipublicæ damno id fecissem, funesta enim victoria fuisset. Vict.

Ita numquam diffitebor, multa me, ut ad effectum horum consiliorum pervenirem, et simulasse[9] invitum, et dissimulasse cum dolore : quod, præmatura denuntiatio boni civis imparati quam periculosa esset, ex casu collegæ videbam. Quo nomine etiam C. Furnio legato, viro forti atque strenuo, plura etiam verbo, quam scriptura, mandata dedimus : ut et tectius ad vos perferrentur, et nos essemus tutiores; quibusque rebus et communem salutem muniri, et nos armari conveniret, præcepimus. Ex quo intelligi potest, curam reipublicæ summæ[10] defendendæ jampridem apud nos excubare. Nunc, quum deum benignitate ab omni re sumus paratiores, non solum bene sperare de nobis homines, sed explorate judicare volumus. Legiones habeo v sub signis, et sua fide virtuteque reipublicæ conjunctissimas, et nostra liberalitate nobis obsequentes; provinciam, omnium civitatum consensu, paratissimam, et summa contentione ad officia certantem; equitatus auxiliorumque tantas copias, quantas hæ gentes ad defendendam suam salutem libertatemque conficere possunt. Ipse ita sum animo paratus, vel provinciam[11] tueri, vel ire, quo respublica vocet, vel tradere exercitum, auxilia, provinciamque, ut vel omnem impetum belli[12] in me convertere non recusem, si modo meo casu aut confirmare patriæ salutem, aut periculum possim morari. Hæc si jam expeditis omnibus rebus[13], tranquilloque statu civitatis polli-

9. *Simulasse.* Simulabat Plancus Antonio se favere; dissimulabat suum in remp. studium. Ed.

10. MSS, *summe*, quod Gebhardo placuit. J. V. L.

11. *Provinciam.* Re et nomine.

12. Nos MSS sequimur. Græv. vero et Ernest. sic ediderunt, « Ipse ita sum animo paratus, ut vel provinciamque... vel omnem impet. belli ». Weisk. multo magis hæc pervertit legendo, « Ipse vel pr. tueri... provinciamque ita sum animo paratus, ut vel, etc. » J. V. L.

13. *Jam expeditis omnibus rebus.* Profligato ad Mutinam Antonio. Mar.

ceor; in damno meæ laudis, reipublicæ commodo lætabor. Sin ad societatem integerrimorum et maximorum periculorum accedam; consilia mea æquis judicibus ab obtrectatione invidorum defendenda commendo. Mihi quidem ipsi fructus meritorum meorum in reipublicæ incolumitate satis magnus est paratus : eos vero, qui, meam auctoritatem et multo magis vestram fidem sequuti, nec ulla spe decipi, nec ullo metu terreri potuerunt, ut commendatos vobis habeatis, petendum videtur.

EPISTOLA IX.

Suum studium erga remp. præ se fert: dignitatem suam commendat: quid egerit et acturus sit, exponit: exercitum laudat. (Ex Gallia, anno U. C. 710, mense aprili.)

PLANCUS CICERONI S.

Nihil me tibi temere, aut te ceteris de me frustra recepisse lætor. Certe hoc majus habes testimonium amoris mei, quo maturius tibi, quam ceteris, consilia mea volui esse nota. In dies vero meritorum meorum fieri accessiones, prævidere te spero; cogniturum magis recipio. Quod ad me attinet, mi Cicero (ita ab imminentibus malis[1] respublica me adjuvante liberetur), sic honores præmiaque vestra suspicio, conferenda certe cum immortalitate, ut sine his nihil de meo studio perseverantiaque sim remissurus. Nisi in multitudine

1. *Ita ab imminentibus malis*. Est hoc jurandi et affirmandi genus non invenustum. Augustus in epist. ad Tiberium apud Sueton. « Jucundissime, et ita sim felix, vir fortissime, et dux νομιμώτατε ». Cic. Catilin. IV, 6 : « Ita mihi salva republica vobiscum perfrui liceat, ut ego, quod in hac causa vehementior sum, non atrocitate animi moveor ». Idem ad Att. XVI, ep. 15, de Octavio : « Jurat, ita sibi parentis honores consequi liceat ». Græv.

optimorum civium impetus animi mei fuerit singularis, et opera præcipua, nihil ad meam dignitatem accedere volo suffragatione vestra. Concupisco autem nihil mihi, contra quod ipse pugno[2]; et temporis, et rei[3] te moderatorem facile patior esse. Nihil aut sero, aut exigue a patria civi tributum potest videri. Exercitum a. d. sextum kal. maias Rhodanum trajeci, magnis itineribus. Vienna[4] equites mille via breviore præmisi. Ipse, si ab Lepido[5] non impediar, celeritate satisfaciam; si autem itineri meo se opposuerit, ad tempus consilium capiam. Copias adduco et numero, et genere, et fidelitate firmissimas. Te, ut diligas me, si mutuo te[6] facturum scis, rogo. Vale.

2. *Concupisco autem nihil mihi, contra quod ipse pugno.* Difficilis ad intelligendum locus: nec veteres libri consentiunt: nam plerique, « Contra quod »: unus, « Contra quam »: alius, « Contra quem ». Fortasse autem hoc dicitur: et nihil mihi mea causa concupisco; quum ad reip. salutem dignitatemque omnia referam; et contendo tamen atque elaboro, ut ea consequar, quæ minime concupisco. Manutius. — Quid si: « contraque me ipse pugno ». Vel « contraque ipse pugno ». Atque his verbis verecunde præmia postulat. Bern. Rutil.—Hæc sic Sch. interpr. Ego procul absum ab ambitione, quam ipse in aliis reprehendere soleo: itaque non posco præmia, sed quietus exspecto. Ed.

3. *Temporis, et rei.* Volo te judicare ac statuere, et quando, et quid petam: vel, et quo tempore, et quibus me honoribus afficere debeatis. Epist. 21: « Tu videris, quantum, et quando tuum munus apud me velis esse ». Man. qui admisit *sed*, male. Ed.

4. *Vienna.* Alii, *Viennam:* quod non placet. Est autem Vienna Allobrogum, quam Strabo principem urbem vocat, ex qua *mille equites* ad ferendum Mutinæ auxilium præmisit. Notandum tamen est in epist. 11 dixisse: « fratrem cum tribus millibus equitum præmisissem ». Ed.

5. *Ab Lepido.* De cujus in remp. animo nondum constabat. Epist. 11, infra. Ed.

6. *Te.* Alii, *me*. J. V. L.

EPISTOLA X.

Laudat Planci præclaram voluntatem studiumque juvandi remp. ideoque præmia sperare ab senatu jubet, in qua re suam operam pollicetur, hortaturque ut pergat in tuenda rep. (Romæ, anno U. C. 710, mense martio.)

CICERO PLANCO.

Etsi satis ex Furnio nostro cognoram, quæ tua voluntas, quod consilium de republica esset; tamen, tuis literis lectis, liquidius de toto sensu tuo judicavi. Quamobrem, quamquam in uno prælio omnis fortuna reipublicæ disceptat; quod quidem, quum hæc legeres, jam decretum arbitrabar fore; tamen ipsa fama, quæ de tua voluntate percrebruit, magnam es laudem consequutus. Itaque si consulem [1] Romæ habuissemus, declaratum esset ab senatu cum tuis magnis honoribus, quam gratus esset conatus et apparatus tuus. Cujus rei non modo non præteriit tempus; sed ne maturum quidem etiam nunc, meo quidem judicio, fuit: is enim denique [2] honos mihi videri solet, qui non propter spem futuri beneficii, sed propter magna merita claris viris defertur et datur. Quare, sit modo aliqua respublica, in qua honos elucere possit; omnibus, mihi crede, amplissimis honoribus abundabis. Is autem, qui vere appellari potest honos, non invitamentum [3] ad tempus, sed perpetuæ virtutis est præmium. Quam-

1. *Consulem*. Nam aberat uterque consul, Hirtius et Pansa, ad Mutinam obsidione liberandam profecti. Man.

2. *Denique*. Ut paucis dicam, ex quibus reliqua colligi possint. Græv. — Ern. autem mavult intelligere « is enim demum, etc. » Ed.

3. *Invitamentum*. Hoc dicit, quia voluntatem quidem Plancus, transjecto Rhodano, ostenderat, nihil tamen adhuc re ipsa præstiterat: ut, si quid ei tribueretur, invitamentum potius, quam præmium, videri posset. Man.

obrem, mi Plance, incumbe toto pectore ad laudem; subveni patriæ; opitulare collegæ; omnium gentium consensum et incredibilem conspirationem adjuva. Me tuorum consiliorum adjutorem, dignitatis fautorem, omnibus in rebus tibi amicissimum fidelissimumque cognosces. Ad eas enim causas, quibus inter nos amore sumus, officiis, vetustate conjuncti, patriæ caritas accessit; eaque effecit, ut tuam vitam anteferrem meæ. III kalendas aprilis.

EPISTOLA XI.

Gratias agit beneficentiæ Ciceronis, et de suo in rempubl. studio pollicetur omnia. (Ex Gallia, anno U. C. 710, mense maio.)

PLANCUS CICERONI.

IMMORTALES ago tibi gratias, agamque dum vivam: nam relaturum me, affirmare non possum. Tantis enim tuis officiis non videor mihi respondere posse: nisi forte, ut tu gravissime disertissimeque scripsisti[1], ita sensurus es, ut me referre gratiam putes, quum memoria tenebo. Si de filii tui dignitate esset actum, amabilius certe nihil facere potuisses. Primæ tuæ sententiæ infinitis cum muneribus[2]; posteriores, ad tempus arbitriumque amicorum meorum compositæ; oratio de me assidua, et perpetua jurgia[3] cum obtrectatoribus propter me, notissima mihi sunt. Non mediocris adhibenda mihi est cura, ut reipublicæ me civem dignum tuis laudibus præstem; in amicitia tua memorem atque gratum. Quod reliquum est, tuum

1. Hæc epist. Cic. non exstat. ED.

2. *Muneribus*. Quæ mihi decernenda proponebant tuæ sententiæ. ED.

3. Alii, «oratio assidua, et perp. de me jurgia». J. V. L. — *Oratio de me*, est de laudibus meis in senatu. ED.

munus tuere; et me, si, quem esse voluisti, eum exitu rebusque[4] cognoscis, defende ac suscipe.

Quum Rhodanum copias trajecissem, fratremque cum tribus millibus equitum præmisissem, ipse iter ad Mutinam dirigerem: in itinere, de prælio facto, Brutoque et Mutina obsidione liberatis, audivi. Animadverti, nullum alium receptum Antonium, reliquiasque, quæ cum eo essent, habere, nisi in his partibus; duasque ei spes esse propositas, unam Lepidi ipsius, alteram exercitus. Quod quædam pars exercitus non minus furiosa est, quam qui cum Antonio fuerunt, equitatum revocavi. Ipse in Allobrogibus constiti, ut proinde ad omnia paratus essem, ac res moneret. Si nudus huc se Antonius conferet, facile mî videor per me sustinere posse, remque publicam ex vestra sententia administrare, quamvis ab exercitu Lepidi recipiatur. Si vero copiarum aliquid secum adducet, et, si decima legio veterana, quæ nostra opera revocata cum reliquis est, ad eumdem furorem redierit: tamen, ne quid detrimenti fiat, dabitur opera a me; idque me præstaturum spero, dum istinc copiæ trajiciantur, conjunctæque nobiscum facilius perditos opprimant. Hoc tibi spondeo, mi Cicero, neque animum, nec diligentiam mihi defuturam. Cupio mehercules nullam residuam sollicitudinem esse. Sed si fuerit, nec animo, nec benivolentiæ, nec patientiæ cujusquam, pro vobis cedam. Do quidem ego operam, ut etiam Lepidum ad hujus rei societatem incitem; omniaque ei obsequia

4. *Exitu rebusque*. Hoc est, si ipsis factis me talem præstem, qualem tu me esse omnibus testatus es. Ovid. Met. III: « Vana diu visa est vox auguris: exitus illam Resque probat ». Cic. Tusc. I: « His et talibus auctoribus usi, confirmant causam rebus a diis immortalibus judicatam ». Hoc est, ipso facto dii declararunt. Ovid. Fast. II: « Nil opus est verbis: credite rebus, ait ». Græv. — *Decima*. Hæc erat in exercitu Lepidi. Ed.

polliceor, si modo rempublicam respicere volet. Utor in hac re adjutoribus interpretibusque, fratre meo, et Laterense [5], et Furnio nostro. Non me impedient privatæ offensiones, quo minus, pro reipublicæ salute, etiam cum inimicissimo consentiam. Quod si nihil profecero, nihilominus maximo sum animo; et majore [6] fortasse cum mea gloria vobis satisfaciam. Fac valeas, meque mutuo diligas.

5. *Laterense*. M. Juventio Laterensi, Lepidi legato, ut ait Dio lib. XLVI. Vid. inf. ep. 15, 21, 23. Ed.

6. *Majore*. Quia socium et participem ejusdem gloriæ Lepidum non habebo. Man.

EPISTOLA XII.

Gratas senatui Planci literas fuisse, et quæ ejus causa in senatu acta sint, significat, eumque ad liberandam remp. diligentissime hortatur. (Romæ, anno U. C. 710, mense aprili.)

CICERO PLANCO.

Etsi reipublicæ [1] causa maxime gaudere debeo, tantum ei te præsidii, tantum opis attulisse extremis pæne temporibus; tamen ita te victorem complectar, republica recuperata, ut magnam partem mihi lætitiæ tua

1. *Etsi reip*. Hanc epistolam arbitror octavæ huj. lib. a Planco scriptæ, subjungi debere : tum huic nonam, quæ incipit, « Nihil me tibi » : post eam vero addi superiorem, cujus initium, « Immortales ago tibi gratias ». Nam eam quidem quæ incipit, « Etsi satis ex Furnio », vel omnibus hisce quas modo nominavimus, atque adeo illi ipsi quæ sic inchoatur, « Plura tibi », puto præponendam, ut sit numero septima. Hoc arbitror ad sententiam literarum consequendam percipiendamque pertinere; in quo jam vel Tironis culpa esse potest. Quod si quis etiam eam, quæ sequitur, præponat huic Planci, quam ultimam hactenus fecimus, cujus initium, « Immortales ago », non inepte meo judicio fecerit : atque etiam eas, quæ incipiunt, « O gratam famam » : nam ne interpres quidem absurde est ratiocinatus de conjungendis duabus istis Planci epistolis. Bern. Rutil. — Ve-

dignitas affert[2], quam et esse jam, et futuram amplissimam intelligo. Cave enim putes, ullas umquam literas graviores[3], quam tuas, in senatu esse recitatas. Idque contigit quum meritorum tuorum in rempublicam eximia quadam magnitudine, tum verborum sententiarumque gravitate. Quod mihi quidem minime novum, qui et te nossem, et tuarum literarum ad me missarum promissa meminissem, et haberem a Furnio nostro tua penitus consilia cognita. Sed senatui majora visa sunt, quam erant exspectata: non quo umquam de tua voluntate dubitasset; sed nec, quantum facere posses, nec quoad progredi velles, exploratum satis habebat. Itaque quum a. d. VII idus apriles, mane mihi tuas literas M. Varisidius reddidisset, easque legissem, incredibili gaudio sum elatus: quumque magna multitudo optimorum virorum et civium me domo deduceret[4], feci continuo omnes participes meæ voluptatis. Interim ad me venit Munatius[5] noster, ut consuerat; at ego ei literas tuas: nihildum enim sciebat. Nam ad me primum Varisidius: idque sibi a te mandatum esse dicebat. Paullo post idem mihi Munatius eas literas legendas dedit, quas ipsi miseras, et

rissime tamen adnotat *Prévost*, Ciceronem et Plancum ita longo intervallo separatos, non recto semper ordine potuisse epistolas alterum alteri mittere; neque semper illos, ad alteram iterum scribendam, donec priori suæ epistolæ responsum esset, exspectavisse. Quo factum, ut neque temporum, neque rerum ipsa gestarum serie, commode ordo restitui possit. Ed.

2. *Afferat*. In Mediceo *adfert* scriptum est: *affert* igitur legi debet: contaminata ab imperito vera lectio fuit. Vict. — Male Ernest. prætulit lectionem, *afferat*. J. V. L. — Cicero enim de præsenti lætitia loquitur, nec intelligo cur illam jurandi formulam Ernestius ineptam judicaverit. Sic in Catil. IV, 6: « Ita mihi salva rep. vobiscum perfrui liceat, etc. » Sch.

3. Forte, *gratiores*, ut in ep. 16, « nihil gratius, quam tuas literas ». J. V. L.

4. *Domo ded*. Mos fuit, ut principes viri, quoties prodibant, a clientibus deducerentur, reducerenturque; etiam ab amicis et familiaribus. Cell.

5. *Munatius*. T. Munatius, de quo in extrema epistola. Hic Planci cogna-

eas, quas publice. Placuit nobis, ut statim ad Cornutum prætorem urbanum[6] literas deferremus: qui, quod consules aberant, consulare munus sustinebat more majorum[7]. Senatus est continuo convocatus, frequensque convenit propter famam atque exspectationem tuarum literarum. Recitatis literis, oblata religio Cornuto[8] est, pullariorum admonitu, non satis diligenter eum auspiciis operam dedisse. Idque a nostro collegio[9] comprobatum est. Itaque res dilata est in posterum.

Eo autem die magna mihi pro tua dignitate contentio cum Servilio[10]: qui quum gratia effecisset, ut sua sententia prima pronuntiaretur, frequens eum senatus reliquit, et in alia omnia discessit; meæque sententiæ, quæ secunda pronuntiata erat, quum frequenter assentiretur senatus, rogatu Servilii P. Titius[10] intercessit. Res in posterum dilata. Venit[12] paratus Servilius, Jovi ipsi iniquus, cujus in templo[13] res agebatur. Huncquem-

tus potius, quam frater, fuit. Nam ille alter T. Munatius, quem Pedianus ait hujus L. Planci fratrem fuisse, in castris Antonii fuit: ut patet epist. 3, 4, 25. Man.

6. *Cornutum prætorem urbanum.* Ejus prima dignitas erat absentibus consulibus. Phil. VII: « Ob res bene, fortiter feliciterque gestas, C. Pansa, A. Hirtius consules imperatores, alter ambove, aut si abierint, M. Cornutus prætor urbanus supplicationes per dies quinque ad omnia pulvinaria constituat ». Ed.

7. *More majorum.* De hac dignitate vid. not. super. Ed.

8. *Oblata religio Cornuto est.* Hoc est, religione, auspiciis impeditus fuit ne in senatu quidquam ageretur. *Religio* est metus deorum, qui inhibet facere quæ velis. Plaut. Mercat. act. I, v. 2, « Religionem illic objecit: recipiam me illuc ». Hoc est, ex observatione ominis δεισιδαιμονίαν incussit. Christiani dicerent « scrupulum conscientiæ injecit » ne hoc vel illud faceret. Græv.

9. *A nostro collegio.* Augurum, e quibus Cicero tunc erat. Ed.

10. *Servilio.* P. Servilio Isaurici filio, qui cum Cæsare consulatum gesserat. Man.

11. *P. Titius.* Tribunus plebis. Vid. Dio Cass. lib. XLVI. Ed.

12. Ernest. conjicit, « Re in posterum dilata, venit ». Quod sane probabile ob gravitatem hujus narrationis. J. V. L.

13. *Cujus in templo.* Capitolino. Sch.

admodum fregerim, quantaque contentione Titium intercessorem abjecerim, ex aliorum te literis malo cognoscere. Unum hoc ex meis : senatus gravior, constantior, amicior tuis laudibus esse non potuit, quam tum fuit. Nec vero tibi senatus amicior, quam cuncta civitas. Mirabiliter enim populus romanus universus, et omnium generum ordinumque consensus ad liberandam rempublicam conspiravit. Perge igitur, ut agis, nomenque tuum commenda immortalitati; atque hæc omnia, quæ habent speciem gloriæ, collectam inanibus splendoris [14] insignibus, contemne, brevia, fugacia [15], caduca existima. Verum decus in virtute positum est, quæ maxime illustratur magnis in rempublicam meritis. Eam facultatem habes maximam : quam quando [16] complexus es, tene [17]; perfice, ut ne minus respublica tibi, quam tu reipublicæ debeas. Me tuæ dignitatis non modo fautorem, sed etiam amplificatorem cognosces. Id quum reipublicæ, quæ mihi vita est mea carior, tum nostræ necessitudini debere me judico. Atque in his curis, quas contuli ad dignitatem tuam, cepi magnam voluptatem, quod bene cognitam mihi T. Munatii prudentiam et fidem, magis etiam perspexi in ejus incredibili erga te benivolentia et diligentia. III idus apriles.

14. Alii, « collecta inimicissimis splendoris ». J. V. L.—*Collectam* bene defendit Manut. Scн.

15. Alii, *fucata*. J.V. L.

16. Alii, *quum*. J. V. L.

17. Alii, *et tenes*. J. V. L.

EPISTOLA XIII.

De S. C. pro dignitate Planci facto scribit, eumque hortatur, ut Antonianum bellum conficiat. (Romæ, anno U. C. 710, mense maio.)

CICERO PLANCO.

Ut primum potestas data est augendæ dignitatis tuæ, nihil prætermisi in te ornando, quod positum esset aut in præmio virtutis, aut in honore verborum. Id ex ipso senatusconsulto poteris cognoscere. Ita enim est perscriptum, ut a me de scripto dicta sententia est: quam senatus frequens sequutus est summo studio magnoque consensu. Ego quamquam ex tuis literis, quas mihi misisti[1], perspexeram, te magis judicio bonorum, quam insignibus gloriæ delectari; tamen considerandum existimavi, etiamsi tu nihil postulares, quantum tibi a republica deberetur. Tu contexes extrema cum primis[2]. Qui enim M. Antonium oppresserit, is bellum confecerit. Itaque Homerus non Ajacem, nec Achillem[3], sed Ulyssem[4] appellavit πτολίπορθον[5].

1. *Ex tuis literis, quas mihi misisti.* Intelligitur epistola quæ hujus libri est octava, quo quidem confirmatur, quæ notavimus ad epist. 12, not. 1. Ed.

2. *Contexes extrema cum primis.* Bellum a consulibus et Octavio magna jam ex parte profligatum, ipse penitus, oppresso Antonio, conficies. Man.

3. *Non Ajacem, nec Achillem.* Utrumque Ulysse fortiorem.

4. *Ulyssem.* Quia bello Trojano, astutia sua capto Ilio et incenso, finem fecit.

5. Πτολίπορθον. Vastatorem urbis. Semper eum vocat Homerus πτολίπορθον, ut ait Strabo lib. I. Ejus nempe calliditate et consilio, capta denique Troja est. Ajax vero et Achilles ante finem belli perierunt. Ed. — Achilles tamen πτολίπορθος vocatur, Il. XXIV, 108. Ed.

EPISTOLA XIV.

Laudat Planci studium et celeritatem in auxiliis Bruto collegæ ferendis, hortaturque ut belli reliquias exstinguat. (Romæ, anno U. C. 710, mense maio.)

CICERO PLANCO S.

O gratam famam biduo ante victoriam, de subsidio tuo, de studio, de celeritate, de copiis! Atque etiam hostibus fusis, spes omnis in te est. Fugisse enim ex prælio Mutinensi dicuntur notissimi latronum duces [1]. Est autem non minus gratum extrema delere, quam prima depellere. Equidem exspectabam [2] jam tuas literas, idque cum multis; sperabamque etiam, Lepidum, reipublicæ temporibus admonitum, tecum reipublicæ [3] satis esse facturum. In illam igitur curam incumbe, mi Plance, ut ne qua [4] scintilla teterrimi belli relinquatur. Quod si erit factum, et rempublicam divino beneficio affeceris, et ipse æternam gloriam consequere. D. III non. mai.

1. *Notissimi latronum duces.* Scilicet Marcus Antonius, ejusque duo fratres, Caius et Lucius, cum his omnibus, qui in Philipp. XI nominantur. Quibus quidem ad Mutinam profligatis ac fugatis, Brutus obsidione liberatus erat, non tamen sine clade eorum, qui vicerant, occisis duobus consulibus, Hirtio et Pansa. Vid. hujus libri ep. 30 et 33. Ed.

2. *Exspectabam.* Alii, *spectabam.* J. V. L.

3. *Tecum reip.* Sch. post *Lepidum, reipublicæ* delet, auctore Ernestio. Pro *tecum* alii *et.* Ed.

4. *Ne qua.* Alii, *ne quæ.* J. V. L.

EPISTOLA XV.

Nuntiat quæ ad opprimendum Antonium et egerit, et acturus sit. (Ex Gallia, anno U. C. 710, mense maio.)

PLANCUS CICERONI.

His literis scriptis[1], quæ postea accidissent, scire te, ad rempublicam putavi pertinere. Sedulitas mea, ut spero, et mihi, et reipublicæ tulit fructum. Namque assiduis internuntiis cum Lepido egi, ut, omissa omni contentione, reconciliataque voluntate nostra, communi consilio reipublicæ succurreret; se liberos, urbemque pluris, quam unum perditum abjectumque latronem, putaret; obsequioque meo, si ita faceret, ad omnes res abuteretur. Profeci[2] itaque per Laterensem internuntium. Fidem mihi dedit, se Antonium, si prohibere provincia sua non potuisset, bello persequuturum: me, ut venirem, copiasque conjungerem, rogavit; eoque magis, quod et Antonius ab equitatu firmus esse dicebatur, et Lepidus ne mediocrem quidem equitatum habebat. Nam etiam ex paucitate ejus, non multis ante diebus, decem, qui optimi fuerant, ad me transierunt. Quibus rebus ego cognitis, cunctatus non sum; in cursu bonorum consiliorum Lepidum adjuvandum putavi. Adventus meus quid profecturus esset, vidi: vel quod equitatu meo persequi atque opprimere equitatum ejus possem; vel quod exercitus Lepidi eam par-

1. *His literis scriptis.* Ex his verbis intelligitur hanc epist. fuisse appendicem ejus, quæ 11 huj. lib. inscribitur, quam forte non eo die, quo scripta erat, statim tabellario tradere poterat Plancus : . itaque aliquot diebus interjectis addidit ea quæ hic sequuntur. Fieri etiam potest, ut alia epistola, cujus hæc supplementum fuit, interciderit. Idem Strothius et Weisk. viderunt. Scн.

2. Ern. malit, « perfecique ». Scн.

tem, quæ corrupta est, et ab republica alienata, et corrigere, et coercere præsentia mei exercitus possem. Itaque in Isara, flumine maximo[3], quod in finibus est Allobrogum, ponte, uno die, facto, exercitum a. d. quartum idus maii traduxi. Quum vero mihi nuntiatum esset, L. Antonium præmissum cum equitibus et cohortibus[4] ad Forum Julii venisse : fratrem cum equitum quatuor millibus, ut occurreret ei, misi a. d. v idus maii; ipse maximis itineribus cum quatuor legionibus expeditis et reliquo equitatu subsequar. Si nos mediocris modo fortuna reipublicæ[5] adjuverit; et audaciæ perditorum, et nostræ sollicitudinis hic finem reperiemus. Quod si latro, præcognito nostro adventu, rursus in Italiam se recipere cœperit, Bruti erit officium, occurrere ei : cui scio nec consilium, nec animum defuturum. Ego tamen, si id acciderit, fratrem cum equitatu mittam, qui sequatur, Italiam a vastatione defendat. Fac valeas, meque mutuo diligas.

3. *Flumine maximo.* Plinius Isaram Rhodano comparat lib. III, c. 4. Man.

4. *Cohortibus.* Tres manipuli, qui et centuriæ dicebantur, unus hastatorum, alter principum, tertius triariorum, cohortem faciebant. Erant autem in singulis manipulis milites CXX, exceptis manipulis triariorum, in quibus erant LX tantum; ita fit numerus CCC militum in cohorte. Aliter Vegetius, mutata militia. Nos Polybium in manipulis, Ciceronem et Varronem in cohortibus : nam eas Polybius nunquam nominavit. Et cohors quidem, quum legio peditum sena millia habuit, id est, Ciceronis ætate, ex quadringentis militibus constabat : quod ex epist. 1, lib. I, ad Attic. licet intelligere : quum vero quaterna tantum millia, et duceni in cohorte fuere, id est, belli secundi Punici tempore, et deinde aliquanto post, non plures quam tercenos viginti cohors habuit, ex tribus manipulis supra dictis. Man.

5. Vox *reipublicæ* falso Ernest. suspecta. J. V. L.

EPISTOLA XVI.

Gratissimas senatui fuisse Planci literas, factumque S. C. significat, et ut in subitis rebus senatus consilium ne exspectet, sed ipse a sese consilium capiat, auctor est. (Romæ, anno U. C. 710, mense maio.)

CICERO PLANCO.

Nihil post hominum memoriam gloriosius, nihil gratius, ne tempore quidem ipso opportunius accidere vidi, quam tuas, Plance, literas. Redditæ sunt enim frequenti senatu Cornuto[1], quum is frigidas sane et inconstantes recitasset literas Lepidi. Sub eas statim recitatæ sunt tuæ, non sine magnis quidem clamoribus. Quum rebus enim ipsis essent et studiis beneficiisque in rempublicam gratissimæ, tum erant gravissimis verbis et sententiis. Flagitare senatus instititit Cornutum, ut referret statim de tuis literis. Ille se considerare velle. Quum ei magnum convicium fieret cuncto a senatu, quinque tribuni plebei[2] retulerunt. Servilius rogatus rem distulit. Ego eam sententiam dixi, cui sunt assensi ad unum. Ea quæ fuerit, ex senatusconsulto cognosces. Tu, quamquam consilio non eges, vel abundas potius, tamen hoc animo esse debes, ut nihil huc rejicias; neve in rebus tam subitis, tamque angustis a senatu consilium petendum putes. Ipse tibi sis senatus. Quocumque te ratio reipublicæ ducet, sequare. Cures, ut ante factum aliquod a te egregium audiamus, quam futurum putarimus. Illud tibi pro-

1. *Cornuto.* Vid. sup. ep. 12, n. 6. Ed.—*Institit Cornutum.* Hoc est, cœpit flagitare. Liv. lib. XXIV: « Pro se precibus, puellis saltem ut parcerent orare institit ». Terent. Hecyr. III, 3: « Hanc habere orationem me cum principio institit ». Græv.

2. Sic MSS. Alii, *plebis.* J. V. L.

mitto, quidquid a te erit factum, id senatum, non modo ut fideliter, sed etiam ut sapienter factum, comprobaturum.

EPISTOLA XVII.

Præsentem belli statum describit, cum excusatione fratris a se dimissi, et commendatione suæ dignitatis. (Ex Gallia, anno U. C. 710, mense maio.)

PLANCUS CICERONI.

Antonius[1] id. maii ad Forum Julii cum primis copiis venit. Ventidius[2] bidui spatio abest ab eo[3]. Lepidus ad Forum Vocontii[4] castra habet, qui locus a Foro Julii quatuor et viginti millia passuum abest; ibique me exspectare constituit, quemadmodum ipse mihi scripsit. Quod si omnia mihi integra et ipse, et fortuna servarit, recipio vobis, celeriter me negotium ex sententia confecturum. Fratrem meum, assiduis laboribus concursationibusque confectum, graviter se habuisse, antea tibi scripsi: sed tamen quum primum posse ingredi cœpit, non magis sibi, quam reipublicæ, se convaluisse

1. *Antonius*. Ernest. intellexit Lucium: quum autem hic jam quarto die ante ad Forum Julii venisset, verius est de Marco accipere, quod Strothius ad h. l. monuit. Sch.

2. *Ventidius*. P. Ventidius Picens, humili loco natus, qui hoc anno prætor quum esset, consul factus est in locum demortui Q. Pedii, suffecti in locum Hirtii ad Mutinam interfecti. Hic a Pompeii Magni patre, ut ait Valer. lib. VI, in triumphum ductus, postea victum sordide quæsivit, mulis et vehiculis magistratibus, qui sortiti provincias essent, comparandis. Extulit eum deinde sic aut fortuna, aut ejus industria, non modo ut præturam, et eodem anno consulatum gesserit, verum etiam de Parthis primus triumphaverit, et mortuus publico funere, quod paucissimis contigit, quasi gratiam ejus virtuti populo referente, sit elatus. Suetonius, Gellius, Plutarchus, et alii. Man.

3. *Abest ab eo*. Conjunxit se cum Antonio. Epist. 33, 34 et 10 lib. XI. Idem.

4. Stroth. edidit *Vocontium*, ut inf.

existimans, ad omnia pericula princeps esse non recusavit[5]. Sed ego eum non solum hortatus sum, verum etiam coegi isto proficisci: quod et illa valitudine, magis conficere se, quam me juvare[6] posset in castris; et quod acerbissimo interitu consulum[7] rempublicam nudatam, tali cive prætore in urbanis officiis indigere existimabam. Quod si qui vestrum non probabit, mihi prudentiam in consilio defuisse sciat, non illi erga patriam fidelitatem. Lepidus tamen, quod ego desiderabam, fecit, ut Apellam ad me mitteret, quo obside fide[8] illius et societatis in republica administranda uterer. Studium mihi suum L. Gellius, de tribus fratribus[9] Sext. Gaviano[10] probavit: quo ego interprete novissime ad Lepidum sum usus. Amicum eum reipublicæ cognosse videor; libenterque ei sum testimonio, et omnibus ero, qui bene merentur. Fac valeas, meque mutuo diligas, dignitatemque meam, si mereor, tuearis, sicut adhuc singulari cum benivolentia fecisti.

epist. 34, quod Schütz probavit, et in textum recepit. J. V. L. habet *Voconii;* sed reposui *Vocontii*, quod ipse infr. epist. 23 recepit *Vocontii*, et hoc Plinii testimonio firmatur. Vid. not. Ed.

5. Vulg. *recusabat*. J. V. L.

6. Alii codd. et ed. 1471, et Sch. *tueri*. J. V. L. — Ernestius τὸ *tueri* melius respondere verbo *conficere* putabat. Ed.

7. *Consulum*. Hirtii et Pansæ. Epist. 33. Man.

8. *Fide*. Pro *fidei*. Ut *die* pro *diei*, Georg. lib. I, vers. 208. Vide Gell. IX, 14.

9. *De tribus fratribus*. Probavit, inquit, mihi, in Apella ad me mittendo, studium suum Gellius: in trium autem fratrum negotio (hoc quale fuerit, ignoratur), Sex. Gaviano. Man. — *Tribus fratribus*, scil. Antoniis.

10. *Sex. Gaviano*. MSS *Segaviano*. Vetus editio, *Segavianis;* unde H. Valesius, *Segalaunis*, Notit. Gall. p. 581. Oliv. — Sch. *se Gaviano*. Ed.

EPISTOLA XVIII.

Narrat quibus causis ad Lepidum proficiscatur. (Ex Gallia, anno U. C. 710, mense maio.)

PLANCUS CICERONI.

Quid in animo habuerim, quum Lævus [1] Nervaque discesserunt a me, et ex literis, quas eis dedi, et ex ipsis cognoscere potuisti, qui omnibus rebus consiliisque meis interfuerunt. Accidit mihi, quod homini pudenti, et cupido satisfaciendi reipublicæ bonisque omnibus accidere solet : ut consilium sequerer periculosum magis, dum me probarem, quam tutum, quod habere posset obtrectationem. Itaque post discessum legatorum [2], quum binis continuis literis et Lepidus me, ut venirem, rogaret, et Laterensis multo etiam magis, prope implorans, obtestaretur, non ullam rem aliam extimescens, quam eamdem, quæ mihi quoque facit timorem, varietatem atque infidelitatem exercitus ejus ; non dubitandum putavi, quin succurrerem, meque communi periculo offerrem. Sciebam enim, etsi cautius [3] illud erat consilium, exspectare me ad Isaram, dum Brutus trajiceret exercitum, et cum collega consentiente [sicut milites faciunt] hostibus obviam ire : tamen, si quid Lepidus bene sentiens [4] detrimenti cepisset, hoc omne assignatum iri aut pertinaciæ meæ,

1. *Quum Lævus.* Quidam legunt *Lernus*, vel *Lerinus*, nos vetustam scripturam reposuimus *Lævus* ; eumdemque credimus esse hunc et illum de quo infr. ep. 21, « Lævo Cispio dabo perferenda ». Vict.

2. *Legatorum.* Lævi et Nervæ.

3. *Etsi cautius.* Lambinum hic sequimur, jubente Grævio. Præiverat H. Stephanus, Comment. de variis generibus epist. Cic. p. 225. Oliv. — Alii, « at cautius ». J. V. L.

4. *Bene sentiens.* Non opus erat hæc addi, quum deinde sequatur *con-*

aut timori videbam, si aut hominem offensum mihi, conjunctum cum republica, non sublevassem, aut ipse a certamine belli tam necessarii me removissem. Itaque potius periclitari volui, si possem mea præsentia et Lepidum tueri, et exercitum facere meliorem, quam nimis cautus videri. Sollicitiorem certe hominem, non suis contractis [5], neminem puto fuisse. Nam, quæ res nullam habeat [6] dubitationem, si exercitus Lepidi absit [7]; ea nunc magnam affert sollicitudinem, magnumque habet casum. Mihi enim si contigisset, ut prior occurrerem Antonio, non mehercules horam constitisset: tantum ego et mihi confido, et perculsas [8] illius copias, Ventidiique mulionis [9] castra despicio. Sed non possum non exhorrescere, si quid intra cutem subest ulceris [10], quod prius nocere potest, quam sciri curarique possit. Sed certe nisi uno loco me tenerem [11], magnum periculum ipse Lepidus, magnum ea pars exercitus adiret, quæ bene de republica sentit. Magnam etiam perditi hostes accessionem sibi fecissent, si quas copias a Lepido abstraxissent. Quæ si adventus meus represserit, agam gratias fortunæ constantiæque meæ, quæ ad hanc experientiam excitavit. Itaque a. d. XII kalend. jun. ab Isara castra movi: pontem tamen, quem in

junctum cum rep. Sch. — Igitur hæc duo verba delevit. Ed.

5. *Non suis contractis*. Nulla sua culpa, ex iis quæ ipse non contraxit. Et sic ad Q. Fratr. lib. I, epist. 1.

6. Al. *habebat*, et inf. *abesset*. J. V. L.

7. *Si exercitus Lepidi absit*. Nulla enim tunc infidelitas mihi timorem faciat. Corr. — *Magnam affert sollicitudinem*. Ingentem mihi subjicit curam, ne scilicet Antonius recipiatur ab exercitu Lepidi, quod evenit. J. F. Gron.

8. Alii, « et sic perculsas ». J. V. L.

9. *Mulionis*. Quia victum comparandis mulis, farreque in castra convehendo, adolescens sibi comparaverat. Vide Plin. Hist. Nat. lib. VII, cap. 43. Man.

10. Alii, *vulneris*. J. V. L. — Notatur autem eleganti metaphora animus Lepidi suspectus.

11. *Nisi uno loco me tenerem*. Nisi consisterem uno eodemque in loco, in quo exercitum Lepidus haberet. Vel pro *nisi* legendum *si* : ut hoc di-

Isara feceram, castellis duobus ad capita positis, reliqui, præsidiaque ibi firma posui, ut venienti Bruto exercituique ejus sine mora transitus esset paratus. Ipse, ut spero, diebus octo, quibus has literas dabam, cum Lepidi copiis me conjungam.

cat: Si manerem in eodem loco, nec ad Lepidum prope accederem. MAN. — Idem tamen in suis posterioribus editionibus habet: « Nisi uno loco metaremur ». Quod J. F. Gronovio placet. Sed vide infra epist. 23. OLIV. — B. Weiskius conjicit, « si uno loco me tenerem ». J. V. L.

EPISTOLA XIX.

Gratiarum actionem sibi gratam fuisse, et literis ejus senatum delectatum, significat, et ut reliquias belli conficiat hortatur. (Romæ, anno U. C. 710, mense maio.)

CICERO PLANCO.

QUAMQUAM gratiarum actionem a te non desiderabam, quum te re ipsa atque animo scirem esse gratissimum, tamen (fatendum est enim) fuit ea mihi perjucunda. Sic enim vidi, quasi ea, quæ oculis cernuntur, me a te amari. Dices, quid antea? Semper equidem; sed numquam illustrius. Literæ tuæ mirabiliter gratæ fuerunt[1] senatui, quum rebus ipsis, quæ erant gravissimæ et maximæ, fortissimi animi, summique consilii; tum etiam gravitate sententiarum atque verborum. Sed, mi Plance, incumbe, ut belli extrema perficias. In hoc erit summa et gratia, et gloria. Cupio omnia reipublicæ causa; sed, mehercules, in ea conservanda jam defatigatus, non multo plus patriæ faveo, quam tuæ gloriæ: cujus maximam facultatem tibi dii immortales, ut spero, dedere: quam complectere, ob-

1. *Sunt*. Recte correxit Ernest. Nam sequitur *erant*. J. V. L.

secro. Qui enim Antonium oppresserit, is hoc bellum teterrimum periculosissimumque confecerit.

EPISTOLA XX.

Petit, ut de Lepidi fide significet, utrum remp. sequatur, an Antonium; hortaturque, ut reliquias belli opprimat. (Romæ, anno U. C. 710, mense maio.)

CICERO PLANCO.

Ita erant omnia, quæ istinc afferebantur, incerta, ut, quid ad te scriberem, non occurreret. Modo enim, quæ vellemus, de Lepido, modo contra nuntiabantur. De te tamen fama constans, nec decipi posse, nec vinci: quorum alterius fortuna partem habet quamdam; alterum, proprium est prudentiæ tuæ. Sed accepi literas a collega tuo[1], datas idibus maiis: in quibus erat, te ad se scripsisse, a Lepido non recipi Antonium. Quod erit certius, si tu ad nos idem scripseris. Sed minus audes fortasse propter inanem lætitiam literarum superiorum[2]. Verum, ut errare, mi Plance, potuisti[3] (quis enim id effugerit?): sic decipi te non

1. *A collega tuo*. Eo collega Planci intelligitur Decimus Brutus, qui periculosissima obsidione Mutinensi nuper liberatus erat. Ed.

2. *Propter inanem lætitiam literarum superiorum*. Inanis Planci lætitia fuit, quam significavit epist. 15, quum dixit: « Sedulitas mea reip. tulit fructum ». Quod tamen reipsa comprobatum postea non est, Lepido neutram in partem inclinante. Propterea non audes, ait Cicero, id credere de Lepido, quod quia credidisti antea, errasse te sentis. Man.

3. *Errare*. Quia turpius est decipi, quam errare, quum nos erremus, ut humani; decipiamur, ut incauti; propterea Plancum excusat, et quasi consolatur; quod erraverit quidem, quia crediderit se esse bono Lepido usurum; deceptus tamen non sit, quia prudentia valeret. Præterea Man. placet *voluisti*, quia Plancum liberat ab imprudentiæ culpa. Ipse, inquit, errare voluisti, quum ea sperasti de Lepido, quæ vera esse cupiebas; non te quisquam in errorem induxit: decipi enim non potes. Quod si cui, « Errare id », pro-

potuisse, quis non videt? Nunc vero etiam jam erroris causa sublata est. Culpa enim illa, « bis ad eumdem [4], » vulgari reprehensa proverbio est. Sin, ut scripsisti ad collegam, ita se res habet [5], omni cura liberati sumus: nec tamen erimus prius, qũam ita esse tu nos feceris certiores. Mea quidem, ut ad te sæpius scripsi, hæc sententia est: qui reliquias hujus belli oppresserit, eum totius belli confectorem fore; quem te et opto esse, et confido futurum. Studia mea erga te, quibus certe nulla esse majora potuerunt, tibi tam grata esse, quam ego putavi fore, minime miror, vehementerque lætor. Quæ quidem tu, si recte istic erit, majora et graviora cognosces. Quarto kalendas junias.

Errare in eo, videatur durius: non esse dissimile sciat, « peccare multa », pro in multis, et hujus generis alia. Man.—Vict. hanc lect. quoque defendit. Ed.—Alii, « ut errare, mi Plance, etc. » — Alii, « Verum, ut errarem, id, Plance, voluisti », mendose. J. V. L. — Unice vera est lectio Lambini, quam cum Schützio sequimur. Ed. — *Erramus*, quum falso quid futurum sit opinamur; *decipimur* autem, quum alterius astutia in fraudem ducimur. Sch.

4. *Bis ad eumdem.* Proverbium, quo reprehendi solet is, qui bis ad eumdem lapidem offendit. Senarius græcus de altera ad eumdem lapidem offensione a Zenodoto inter adagia refertur, Δὶς πρὸς τὸν αὐτὸν αἰσχρὸν προσκρούειν λίθον. Simile illud Publii Mimi apud Gellium et Macrobium: « Improbe Neptunum accusat, qui iterum naufragium facit ». Et illud Horatii in epistola ad Pisones, vs. 356: « Ridetur, chorda qui semper oberrat eadem ». Man.

5. *Ita se res habet.* A Lepido non recipi Antonium.

EPISTOLA XXI.

Perfidiam Lepidi, conjunctionemque cum Antonio nuntiat: subsidium copiarum mitti postulat: suam dignitatem commendat. (Ex Gallia, anno U. C. 710, mense maio.)

PLANCUS CICERONI.

Puderet me inconstantiæ mearum literarum, si non hæc ex aliena levitate penderent. Omnia feci, quare,

Lepido conjuncto ad rempublicam defendendam, minore sollicitudine vestra perditis resisterem[1]. Omnia ei et petenti recepi, et ultro pollicitus sum, scripsique tibi biduo ante, confidere me, bono Lepido esse usurum, communique consilio bellum administraturum. Credidi chirographis ejus, affirmationi præsentis Laterensis; qui tum apud me erat, reconciliaremque me Lepido, fidemque haberem, orabat. Non licuit diutius bene de eo sperare. Illud certe cavi, et cavebo, ne mea credulitate reipublicæ summa[2] fallatur.

Quum Isaram flumen, uno die ponte effecto, exercitum traduxissem, pro magnitudine rei celeritatem adhibens, quod petierat per literas ipse, ut maturarem venire; præsto mihi fuit stator ejus cum literis, quibus, ne venirem, denuntiabat; se posse per se conficere negotium; interea ad Isaram exspectarem. Indicabo temerarium meum consilium tibi : nihilominus ire decreram, existimans, eum socium gloriæ vitare. Putabam posse me nec de laude jejuni hominis[3] delibare quidquam, et subesse tamen propinquis locis, ut, si durius aliquid esset, succurrere celeriter possem. Ego non malus homo hoc suspicabar. At Laterensis, vir sanctissimus, suo chirographo mittit mihi literas, in

1. *Perditis resisterem. Prévost* putat Plancum omnia bona mente egisse, eumque sincero reipublicæ amore motum, non tam Ciceronis auctoritati et assiduis exhortationibus, quam suo ipsius consilio paruisse. Nulla causa est cur illius excusationem suspectam habeas. Neque tamen omnia quæ de se sperare jusserat præstitit. Ed. — *Laterensis*. Ex epistolis superioribus patet hunc Laterensem Lepidi legatum, de ejus fide spopondisse, quum ipse bonus civis a Lepido deciperetur. Ed.

2. Sic MSS et edd. pr. Lambinus tamen et J. F. Gronovius malebant, « respublica summa ». J. V. L.

3. *Jejuni hominis*. Non est laudem appetentis, sed maligni, qui quidquid in alium laudis et gloriæ confertur, sibi decedere existimat. Sic supra lib. II, epist. 17 : « Illud vero pusilli animi et ipsa malivolentia jejuni atque inanis : quod Ariobarzanem, quia senatus per me regem appellavit, mihique commendavit, iste in literis non regem, sed regis Ariobarzanis filium appellat ». Sic alibi dicit « animum

eisque[4], desperans de se, de exercitu, de Lepidi fide, querensque se destitutum, aperte denuntiat[5], videam, ne fallar; suam fidem solutam esse; reipublicæ ne desim.

Exemplar ejus chirographi Titio misi. Ipsa chirographa omnia, et quibus credidi, et ea, quibus fidem non habendam putavi, Lævo Cispio dabo perferenda; qui omnibus his interfuit rebus. Accessit eo, ut milites ejus, quum Lepidus concionaretur, improbi per se, corrupti etiam per eos, qui præsunt, Canidios, Rufrenosque[6], et ceteros, quos, quum opus erit, scietis, conclamarint viri boni, pacem se velle, neque esse cum ullis pugnaturos, duobus jam consulibus singularibus[7] occisis, tot civibus pro patria amissis[8], hostibus denique omnibus judicatis, bonisque publicatis. Neque hoc aut vindicarat Lepidus, aut sanarat. Huc me venire, et duobus exercitibus conjunctis objicere exercitum fidelissimum, auxilia maxima, principes Galliæ, provinciam cunctam, summæ dementiæ et temeritatis esse vidi; mihique, si ita oppressus essem, remque publicam mecum prodidissem, mortuo non modo honorem, sed misericordiam quoque defuturam[9]. Itaque rediturus sum, nec tanta munera perditis hominibus

nimis angustum et jejunum ». Oliv.

4. Alii, *meisque*. J. V. L.

5. Alii, « in quibus aperte denuntiat ». Servavit Grævius. J. V. L. — *Suam fidem solutam esse*. Se jam promissis non teneri. Obstrinxerat enim suam fidem Laterensis, promiseratque omnia de Lepido : mox, ubi recipi Antonium a Lepido vidit, scripsit Planco, se destitutum a Lepido, nec jam ea, quæ antea, polliceri. Contrario sensu Terentius in Andr. dixit : « Solvisti fidem » : pro, fregisti. Man.

6. *Canidios*, *Rufrenosque*. Legatos, vel tribunos militum, aut præfectos, et centuriones. Idem.

7. *Singularibus*. Hittorpianus non agnoscit, et vereor ne ex *consulibus* sit corruptum. Nec enim video quem hic locum commode possit habere, et cur milites illos consules appellarint singulares. Lambinus mallet « singularibus viris ». Sed præstat « singularibus » recidere. Græv.

8. *Amissis*. Ern. permutanda censuit verba *amissis*, *occisis*, quum amitti pro patria non latine dicatur. Ed.

9. *Defuturam*. Vide Gell. I, cap. 6,

dari posse sinam. Ut exercitum locis habeam opportunis, provinciam tuear, etiamsi ille exercitus descierit, omniaque integra servem, dabo operam, quoad exercitus huc summittatis, parique felicitate[10] rempublicam hic vindicetis. Nec depugnare, si occasio tulerit; nec obsideri, si necesse fuerit; nec mori, si casus inciderit, pro vobis, paratior fuit quisquam.

Quare hortor te, mi Cicero, exercitum huc trajiciendum quam primum cures, et matures prius, quam hostes magis corroborentur, et nostri perturbentur. In quo si celeritas erit adhibita, respublica in possessione victoriæ, deletis sceleratis, permanebit. Fac valeas, meque diligas.

Fratrem[11] meum tibi, fortissimum civem, et ad omnia paratissimum, excusem literis? qui ex labore in febriculam incidit assiduam, et satis molestam. Quum primum poterit istuc recurrere, non dubitabit, ne quo loco reipublicæ desit. Meam dignitatem commendatam habeas, rogo. Concupiscere me nihil oportet. Habeo te et amantissimum mei, et, quod optavi, summæ auctoritatis. Tu videris, quantum et quando tuum munus apud me velis esse. Tantum te rogo, in Hirtii locum me subdas[12], et ad tuum amorem, et ad meam observantiam.

et Sanctii Minerv. lib. III, cap. 11. Græv.

10. *Parique felicitate.* Ut ad Mutinam. Oliv.

11. B. Weisk. suspicatur id fragmentum epistolæ. J.V.L.

12. *In Hirtii locum me subdas.* Non in consulatum pro reliquo anno, Hirtio apud Mutinam occiso, quod mirum est Manutio in mentem venisse, sed, ut sequentia bene declarant, in eum interiorem locum quem in amicitia Ciceronis Hirtius meritis singularibus obtinuerat. Ed.

EPISTOLA XXII.

Respondet Planco, qui agris dividendis præfici cupiebat. (Romæ, anno U. C. 710, mense maio.)

CICERO PLANCO.

In te, et in collega[1] omnis spes est, diis approbantibus. Concordia vestra, quæ senatui declarata literis vestris est, mirifice et senatus, et cuncta civitas delectata est. Quod ad me scripseras de re agraria, si consultus senatus esset, ut quisque honorificentissimam de te sententiam dixisset, eam sequutus essem[2], qui certe ego fuissem. Sed propter tarditatem sententiarum moramque rerum, quum ea, quæ consulebantur, ad exitum non pervenirent; commodissimum mihi, Plancoque fratri visum est, uti eo[3], quod ne nostro arbitratu componeretur, quis fuerit impedimento, arbitror te ex Planci literis cognovisse. Sed sive in senatusconsulto, sive in ceteris rebus desideras aliquid; sic tibi persuade, tantam esse apud omnes bonos tui caritatem, ut nullum genus amplissimæ dignitatis excogitari possit, quod tibi non paratum sit. Literas tuas vehementer exspecto, et quidem tales, quales maxime opto. Vale.

1. *In collega.* Nempe Decimo Bruto, cum Planco in annum sequentem, consule designato. In quibus omnis reipublicæ spes eo tempore ponebatur : nam Octavianus post Mutinensem pugnam Antonium fugientem persequi noluerat, et illi favere videbatur. Ed.

2. Sch. aliter : « qui eam sequutus esset, certe ego fuissem ». Ed.

3. *Uti eo.* Vel deest, vel certe subauditur, S. C. ut infra patet. Man.

EPISTOLA XXIII.

Excusat se, quod Lepido crediderit: accepto de conjunctione Lepidi et Antonii nuntio, suas copias retraxisse significat: auxilium postulat. (Cularone, ex finibus Allobrogum, anno U. C. 710, mense junio.)

PLANCUS CICERONI.

NUMQUAM mehercules, mi Cicero, me pœnitebit maxima pericula pro patria subire, dum, si quid acciderit mihi, a reprehensione temeritatis absim. Confiterer imprudentia me lapsum, si umquam Lepido ex animo credidissem. Credulitas enim error est magis, quam culpa; et quidem in optimi cujusque mentem facillime irrepit. Sed ego non hoc vitio pæne[1] sum deceptus. Lepidum enim pulchre noram. Quid ergo est? Pudor me, qui in bello maxime est periculosus, hunc casum coegit subire. Nam, si uno loco essem[2], verebar, ne cui obtrectatorum viderer et nimium pertinaciter Lepido offensus, et mea patientia[3] etiam alere bellum. Itaque copias prope in conspectum Lepidi Antoniique adduxi, quadragintaque millium pass. spatio relicto consedi[4], eo consilio, ut vel celeriter accedere, vel salutariter recipere me possem. Adjunxi hæc in loco eligendo, flumen oppositum ut haberem, in quo mora transitus esset[5]; Vocontii[6] sub manu[7] ut essent, per

1. *Pæne.* Non omnino; mature enim caverat, ne ex Lepidi perfidia detrimentum acciperet. Ernest. negat se videre quid hic *pæne* sit. At hoc non est ambiguum. ED.

2. *Si uno loco essem.* Manut. et Lamb. « nisi uno loco essemus ». OLIV. — Vel hic *nisi* legendum, vel supra, epist. 18, « si uno loco me tenerem ». J. V. L.

3. *Mea patientia. Mea pertinacia*, aliis magis placet.

4. *Consedi.* Hoc est, castrametatus sum.

5. *In quo mora transitus esset.* Quod transitum retardaret, si forte me persequi vellent. ED.

6. *Vocontii.* Plin. lib. III, cap. 4.

7. *Sub manu.* Propinqui. Græcum loquendi genus.

quorum loca fideliter mihi pateret iter. Lepidus, desperato adventu meo, quem non mediocriter captabat, se cum Antonio conjunxit a. d. IIII kal. jun.; eodemque die ad me castra moverunt : viginti millia pass. quum abessent, res mihi nuntiata est. Dedi operam deum benignitate, ut et celeriter me reciperem, et hic discessus nihil fugæ simile haberet; non miles ullus, non eques, non quidquam impedimentorum amitteretur, aut ab illis[8] ferventibus latronibus interciperetur. Itaque pridie nonas junias omnes copias Isaram trajeci, pontesque, quos feceram, interrupi, ut spatium ad colligendum se homines haberent, et ego me interea cum collega conjungerem : quem triduo, quum has dabam literas, exspectabam.

Laterensis nostri et fidem, et animum singularem in rempublicam, semper fatebor. Sed certe nimia ejus indulgentia in Lepidum ad hæc pericula perspicienda fecit eum minus sagacem. Qui quidem quum in fraudem se deductum videret, manus, quas justius in Lepidi perniciem armasset, sibi afferre conatus est. In quo casu tamen interpellatus et adhuc vivit, et dicitur victurus[9]. Sed tamen de hoc mihi parum certum est. Magno cum dolore parricidarum elapsus sum iis[10]. Ve-

8. *Ferventibus*. Alii codd. *furentibus*. J. V. L.

9. *Victurus*. Non vixit : ut Velleius lib. II, Dio lib. XLVI, scriptum reliquere.

10. *Elapsus sum iis*. Dictio *his*, quum oleret mendum, scripsi ad amicissimum meum, ut is mihi, de ea quid sentiret, exponeret. Rescripsit, corruptam se jam pridem judicasse : nuper autem rarissimæ virtutis, et summæ nobilitatis hominem, Benedictum Accoltum, Ravennæ cardinalem, quem ego honoris amplitudinisque causa nomino, quum has Ciceronis epistolas succisivis temporibus legendo percurreret, eam emendasse, nempe sic, « elapsus sum bis » : ut se dicat Plancus periculum bis effugisse : semel, quum ad Lepidum non accessit, neque se umquam cum eo voluit conjungere : quod si fecisset, ipse cum universo exercitu in Antonii potestatem, Lepido prodente, devenisset : iterum, quum audito Lepidi Antoniique adventu, celeriter se recepit. MAN.

Amor enim tuus, ac judicium de me, utrum mihi plus dignitatis in perpetuum, an voluptatis quotidie sit allaturus, non facile dixerim. De militum[4] commodis fuit tibi curæ; quos ego non potentiæ meæ causa (nihil enim me non salutariter cogitare scio[5]), ornari volui a senatu: sed primum, quod ita meritos judicabam; deinde, quod ad omnes casus conjunctiores reipublicæ esse volebam; novissime[6], ut ab omni omnium sollicitatione aversos eos, tales vobis præstare possem, quales adhuc fuerunt. Nos adhuc hic omnia integra sustinuimus[7]. Quod consilium nostrum, etsi, quanta sit aviditas hominum, non sine causa, talis victoriæ, scio, tamen vobis probari spero. Non enim, si quid in his exercitibus sit offensum, magna subsidia respublica habet expedita, quibus subito impetu[8] ac latrocinio parricidarum resistat. Copias vero nostras notas tibi esse arbitror. In castris meis legiones sunt veteranæ tres; tironum vel luculentissima ex omnibus una: in castris Bruti una veterana legio; altera bima; octo tironum. Ita universus exercitus numero amplissimus est, firmitate exiguus[9]. Quantum autem in acie tironi sit committendum, nimium sæpe expertum ha-

4. *De militum commodis. Commoda* proprie dicuntur in re militari dona et præmia, quæ militibus præter stipendium tribuuntur. Græv. — Ovid. Art. Am. I, 130: « Romule militibus scisti dare commoda solus ». Ed.

5. Melius forte, *scis*. J. V. L.

6. *Novissime*. Tiro scripsit in Pandectis, non recte dici *novissime;* adjicitque, quod sua cœperit ætate id adverbium, ubi Flavius Caper de Latinitate, « Miror, inquit, id dixisse Tironem: quum Valerius Antias libro secundo, Mater, quum *novissime* ægrotasset, inquit, vovisse fertur ». Idem, 22: « Quod *novissime* fœdus fecissent ». Hæc Carisius. Man.

7. *Integra sustinuimus*. Non, nihil damni passi sumus, sed, rempubl. in discrimen non adduximus, prælium vitavimus. Confirmant hanc sententiam ea, quæ sequuntur. Epist. 21 alio sensu dixit: « Omnia, ut integra servem ». Idem.

8. *Impetu*. Pro, impetui: ut Virg. Georg. IV: « Concubitu indulgent ». Idem.

9. *Firmitate exiguus*. Tirones enim multis partibus plures, quam veterani. Idem.

bemus. Ad hoc robur nostrorum exercituum, sive Africanus exercitus[10], qui est veteranus, sive Cæsaris accessisset, æquo animo summam rempublicam in discrimen[11] deduceremus. Aliquanto autem propius[12] esse, quod ad Cæsarem attinet, videbamus. Nihil destiti eum literis hortari; neque ille intermisit affirmare, se sine mora venire: quum interim aversum illum ab hac cogitatione ad alia consilia[13] video se contulisse. Ego tamen ad eum Furnium nostrum cum mandatis literisque misi, si quid forte proficere posset.

Scis tu, mi Cicero, quod ad Cæsaris amorem attinet, societatem mihi esse tecum: vel quod in familiaritate Cæsaris[14], vivo illo, jam tueri eum et diligere fuit mihi necesse; vel quod ipse, quoad ego nosse potui, moderatissimi atque humanissimi fuit sensus; vel quod ex tam insigni amicitia mea atque Cæsaris, hunc filii loco, et illius, et vestro judicio[15] substitutum, non perinde[16] habere, turpe mihi videtur. Sed, quidquid tibi scribo, dolenter mehercule magis, quam inimice facio. Quod vivit Antonius hodie, quod Lepidus una est, quod exercitus habent non contemnendos, quod sperant, quod audent; omne Cæsari acceptum referre possunt. Neque ego superiora repetam. Sed ex eo tempore, quo ipse mihi professus est se venire, si venire voluisset, aut oppressum jam bellum esset, aut in adversissimam[17] illi Hispaniam cum detrimento eorum maximo

10. *Exercitus.* Cui T. Sextius et Q. Cornificius præerant.

11. *In discrimen.* In discrimen Martis, sive prælium, rem deducerem, nec dubitarem pugnare.

12. *Propius.* Propior erat Cæsaris Octaviani exercitus, quam Africanus.

13. *Ad alia consilia.* Triumphi et consulatus petitionem.

14. *Cæsaris.* C. Julii Cæsaris. Sch.

15. *Vestro judicio.* Testimonium adoptionis publicæ a prætoribus ex more descripto, quum ille Cæsaris nomine, et tot honoribus ornatus esset.

16. Alii, « non proinde ». J. V. L.

17. *Adversissimam.* Propter Asinium Pollionem, qui ibi habet exercitum. Corr.

extrusum[18]. Quæ mens eum, aut quorum consilia a tanta gloria, sibi vero etiam necessaria ac salutari, avocarint[19], et ad cogitationem consulatus bimestris[20], summo cum terrore hominum, et insulsa cum efflagitatione transtulerint[21], exputare non possum. Multum in hac re mihi videntur necessarii ejus, et reipublicæ, et ipsius causa proficere posse: plurimum, ut puto, tu quoque, cujus ille tanta merita habet, quanta nemo, præter me: numquam enim obliviscar, maxima ac plurima me tibi debere.

De his rebus, ut exigeret cum eo[22], Furnio mandavi. Quod si, quantam[23] debeo, habuero apud eum auctoritatem, plurimum ipsum juvero. Nos interea duriore conditione bellum sustinemus, quod neque expeditissimam[24] dimicationem putamus, neque tamen refugiendo commissuri sumus, ut majus detrimentum respublica accipere possit. Quod si aut Cæsar se respexerit, aut Africanæ legiones celeriter venerint, securos vos ab hac parte reddemus. Tu, ut instituisti, me diligas rogo, proprieque tuum esse, tibi persuadeas. V. kal. sext. ex castris.

18. Alii, *detrusum*. J. V. L. — Sed sequimur Palat. VI, Hittorp. et alias.

19. Alii, *avocarit*. J. V. L.

20. *Bimestris*. Aut *quinquemestris* legendum; quum quinque menses, non duo, superessent ad exitum anni, ut dies huic epistolæ adscripta declarat; aut *bimestris* dixit, pro, exigui temporis. Man.

21. Alii, *transtulerit*. J. V. L.

22. *Ut exigeret cum eo*. Frustra Lambinus «ut ageret cum eo». Atqui hoc ipsum est «exigeret cum eo». Senec. epist. 28: «Sic itaque me audi, tamquam mecum loquar, in secretum te meum admitto, et te adhibito mecum exigo». Plin. lib. V, epist. 12: «Ex illis enim vel præcipue sentio, quantopere me diligas, quum sic exegeris mecum, ut solitus cum tuo filio». Liv. XXII, cap. 29: «Hæc exigentes prius turba fugientium civium, deinde hostes oppressere». J. F. Gron.

23. Alii, *quantum*. J. V. L.

24. *Expeditissimam*. A verbo *expedit*. Man. — Sch. bene interpretatur, non satis tutam, sed potius difficilem et ancipitem. J. V. L.

EPISTOLA XXV.

Modeste reprehendit in Furnio præproperam adipiscendæ præturæ festinationem. (Romæ, anno U. C. 710, mense maio.)

CICERO FURNIO[1] S. D.

Si interest, id quod homines arbitrantur, reipublicæ te, ut instituisti atque fecisti, navare operam, rebusque maximis, quæ ad exstinguendas reliquias belli pertinent, interesse: nihil videris melius, neque laudabilius, neque honestius facere posse; istamque operam tuam, navitatem, animum in rempublicam celeritati præturæ anteponendam censeo. Nolo enim te ignorare, quantam laudem consequutus sis: mihi crede, proximam Planco, idque ipsius Planci testimonio, præterea fama scientiaque omnium[2]. Quamobrem si quid operis tibi etiam nunc restat, id maximo opere censeo persequendum. Quid enim honestius, aut quid honesto anteponendum?

Sin autem satisfactum reipublicæ putas, celeriter ad comitia[3], quando[4] mature futura sunt, veniendum censeo: dummodo ne quid hæc ambitiosa festinatio

1. *Furnio.* Planci legato. Ad petendam præturam contendere cupiebat, quum nondum ipsius annus esset. Man. — Hunc ideo in duplicem reprehensionem incurrere notat *Prévost*, quod publicæ utilitati rem suam anteponat, et quod e tribunatu militum, nondum ædilis factus, (qui gradus propior erat) ad præturam transcendere conetur. Ed.

2. *Scientia omnium. Sententiaque omnium* placeret. — *Sin.* Dresd. 1, 2, *Si autem.* Sch.

3. *Comitia.* Prætorum. Nam consulum sequentis anni necessaria non erant; quum Plancus et Brutus jam antea designati essent a Cæsare, Parthicum bellum cogitante. Manutius.

4. *Quum*, vel *quoniam.* J. V. L.

5. Alii dant, « aliquid imminuat ». J. V. L. — Recte Ernestius post Manutium *aliquid* ejecit. Sch.

imminuat[5] ejus gloriæ, quam consequuti[6] sumus. Multi clarissimi viri, quum reipublicæ darent operam[7], annum petitionis suæ non obierunt. Quod eo facilius nobis est, quod non est annus hic tibi destinatus, ut, si ædilis fuisses, post biennium tuus annus esset. Nunc nihil[8] prætermittere videbere usitati et quasi legitimi temporis ad petendum. Video autem, Planco consule[9], etsi etiam sine eo rationes expeditas haberes, tamen splendidiorem petitionem tuam, si modo ista ex sententia confecta essent. Omnino plura me scribere, quum tuum tantum consilium judiciumque sit, arbitrabar non ita necesse; sed tamen sententiam meam tibi ignotam esse nolebam : cujus est hæc summa, ut omnia te metiri dignitate malim, quam ambitione, majoremque fructum ponere in perpetuitate laudis, quam in celeritate præturæ. Hæc eadem loquutus sum domi meæ, adhibito Q. fratre meo, et Cæcina[10], et Calvisio[11], studiosissimis tui, quum Dardanus, libertus tuus, interesset. Omnibus probari videbatur oratio mea. Sed tu optime judicabis. Vale.

6. *Consequuti sumus*. Quam consequutus es. Conjunxit utriusque laudem, ut ostendat amorem suum; amicorum enim omnia communia. MANUTIUS.

7. *Darent operam*. Foris. *Non obierunt*. Non venerunt ad petendum. MAN.

8. *Nihil*. Si manebis in provincia, et ad comitia prætoria non venies.

9. *Planco consule*. Ille consul fuit anno sequenti. ED.

10. *Cæcina*. Vide epist. ad Div. VI, 5, 6, et passim. ED.

11. *Calvisio*. Calvisium aliquem, Antonii amicum, memorat Cic. Phil. III; qui si idem hic occurrit, necesse est ut ad alias partes transfugerit. ED.

EPISTOLA XXVI.

Scripserat Furnius, se ad comitia prætoria venturum. Dissuadet Cicero, comitiaque dilata significat. (Romæ, anno U. C. 710, mense maio.)

CICERO FURNIO S. D.

Lectis tuis literis, quibus declarabas, aut omittendos Narbonenses, aut cum periculo dimicandum, illud magis timui[1]: quod vitatum non moleste fero. Quod de Planci et Bruti concordia scribis, in eo vel maximam spem pono victoriæ. De Gallorum studio[2], nos aliquando cognoscemus, ut scribis, cujus id opera maxime excitatum sit. Sed jam, mihi crede, cognovimus[3]. Itaque jucundissimis tuis literis stomachatus sum in extremo. Scribis enim, si in sextilem[4] comitia, cito te; sin jam confecta, citius, ne diutius cum periculo fatuus sis. O mi Furni, quam tu causam tuam non nosti, qui alienas tam facile discas[5]! Tu nunc candidatum[6] te putas, et id cogitas, ut aut ad comitia

1. *Illud magis timui.* Ne omitteretis Narbonenses, quod non fecisse vos lætor. J. F. Gronov. — Corradus et Quarterius de dimicatione interpretantur. Oliv.

2. *De Gallorum studio.* Galliam Transalpinam, cui præerat Plancus, hic minime dubio sensu intelligendam *Prévost* contendit. Ed.

3. *Cognovimus.* Tua videlicet opera excitatum; id enim Furnius modeste significaverat. Man.

4. *In sextilem.* Indicta sint. *Cito te.* Venturum Romam.

5. *Tam facile discas. Docere causam* dicitur, qui pro se acturum patronum instruit; *discere*, qui defensurus est. Cic. de Orat. II: « Nihil est negotii hujusmodi causam cognoscere. Recte igitur de causa discenda nihil præcipitur ». Et rursum, « Nisi forte existimatis a Manio Curio causam didicisse L. Crassum ». J. F. Gron. — *Alienas.* Furnius nempe causas aliorum in foro sæpius eloquenter oraverat: quod studium commune fuit Romanis, qui famam oratoris solebant affectare, ut ad dignitates reip. pervenirent. Ed.

6. *Candidatum.* Quum legibus cautum erat, ut magistratus et honores

curras; aut, si jam confecta, domi tuæ sis[7], ne cum maximo periculo[8], ut scribis, stultissimus sis? Non arbitror te ita sentire. Omnes enim tuos ad laudem impetus novi. Quod si, ut scribis, ita sentis, non magis te, quam de te judicium reprehendo meum.

Te adipiscendi magistratus levissimi et divulgatissimi, si ita adipiscare, ut plerique, præpropera festinatio abducet a tantis laudibus, quibus te omnes in cælum jure et vere ferunt? Scilicet id agitur, utrum hac petitione, an proxima prætor fias, non ut ita de republica mereare, omni honore ut dignissimus judicere? Utrum nescis, quam alte adscenderis? an pro nihilo id putas? Si nescis, tibi ignosco; non in culpa sumus: sin intelligis, ulla tibi est prætura, vel officio[9], quod pauci, vel gloria, quam omnes sequuntur[10], dulcior? Hac de re et ego, et Calvisius, homo magni judicii, tuique amantissimus, te accusamus quotidie. Comitia tamen, quando ex his pendes[11], quantum facere possumus, quod multis de causis reipublicæ arbitramur conducere, in januarium mensem protrudimus. Vince igitur, et vale.

non nisi gradatim et certis conditionibus peterentur, vere candidatus non erat Furnius, qui annum suum anteibat. Ed.

7. *Tuæ sis.* Sch. conj. *domi tabescas.* Id et suavius opponeretur alteri *curras*, simulque Furnii otium, quod se amplexurum minabatur, carperet.

8. Aliquot MSS et edd. priscæ, « scilicet ne cum maximo periculo ». Illud *scilicet*, sublatum a Victorio, restituit Grævius. Ernest. non retinuit. J. V. L.

9. *Officio.* Honestati, quam non nisi emendatissimi propositam habent. J. F. Gron.

10. *Quam omnes sequuntur.* Recte sic Man. emendavit, quum in MSS legeretur *assequuntur*. Sch.

11. *Quando ex his pendes.* Sic Ern. e MSS et edd. pr. Vulgo olim, « quum ex his pendeas ». Ed.

EPISTOLA XXVII.

Lepidum leviter objurgat, quod summis honoribus ornatus ab senatu, gratias non egerit: et ne pacem cum Antonio conciliare nitatur, admonet. (Romæ, anno U. C. 710, mense martio.)

CICERO LEPIDO S.

Quod mihi, pro summa erga te benivolentia, magnæ curæ est, ut quam amplissima dignitate sis: moleste tuli, te senatui gratias non egisse, quum esses ab eo ordine ornatus summis honoribus [1]. Pacis inter cives conciliandæ te cupidum esse, lætor. Eam si a servitute sejunges [2], consules et reipublicæ, et dignitati tuæ: sin ista pax perditum hominem in possessionem [3] impotentissimi dominatus restitutura est, hoc animo scito esse omnes sanos, ut mortem servituti anteponant. Itaque sapientius, meo quidem judicio, facies, si te in istam pacificationem non interpones, quæ neque senatui, neque populo, nec cuiquam bono probatur. Sed hæc audies ex aliis, aut certior fies literis. Tu pro tua prudentia, quid optimum factu sit, videbis.

1. *Ornatus summis honoribus.* Supplicatione ei decreta, ut Philipp. III, 9, legimus, post etiam triumpho, ut Philipp. XIII, 4 et 5; et statua equestri inaurata; de qua etiam agitur Phil. V, 14 et 15; ubi Cicero senatusconsultum honoratissimis verbis perscribendum censuit: qui honos eo major videbatur, primum quia justus; deinde quia nemini tributus fuerat judicio senatus soluto et libero: nam Sullæ et Cæsari datus fuerat, quum *dominarentur*. Ed.

2. Alii, *sejungis*. J. V. L.—Ernest. correxit *sejunges*, quia post sequitur *restitutum est*. Verum hæc tempora non sunt eadem. *Sejungis* refertur ad constantem Lepidi opinionem, quam et antea, et nunc, et postea poterat habere: ergo præsens tempus hic requiritur. Sch.

3. *In possessionem impotentissimi dominatus.* Unde prælio Mutinensi dejectus erat Antonius, qui *perditus homo* volebat omnes perdere, et dum se C. Cæsaris ultorem jactaret, cupiditatibus suis tantum et inimicitiis obsequebatur. Ed.

EPISTOLA XXVIII.

Dolet, se non fuisse participem conjurationis in Cæsarem, ut Antonium una oppressissent, qui nunc tantas turbas cieat; deinde suum libertatis recuperandæ studium declarat. (Romæ, anno U. C. 709, mense februario.)

CICERO TREBONIO [1] S.

Quam vellem ad illas pulcherrimas epulas [2] me idibus martiis invitasses! reliquiarum nihil [3] haberemus. At nunc cum his tantum negotii est, ut vestrum illud divinum in rempublicam beneficium nonnullam habeat querelam. Quod vero a te, viro optimo, seductus est [4], tuoque beneficio adhuc vivit hæc pestis, interdum, quod mihi vix fas est, tibi subirascor. Mihi enim negotii plus reliquisti uni, quam, præter me, omnibus. Ut enim primum post Antonii fœdissimum [5] discessum senatus haberi libere potuit, ad illum animum meum reverti pristinum, quem tu cum civi acerrimo, patre

1. *Trebonio*. Viro consulari, Asiam regenti, post obitum Cæsaris. Ep. 16 lib. XII, et Plutarchus in Bruto. Unus fuit ex iis, qui de Cæsare necando conjuraverant. Occidit eum postea Dolabella. Epist. 12 lib. XII. Dio lib. XLVII. Man.

2. *Ad illas pulcherrimas epulas*. Ad facinus illud egregium, quum Cæsarem idibus mart. occidistis.

3. *Reliquiarum nihil haberemus*. Non modo Cæsar, sed Antonius quoque interfectus esset. Simile principium ep. 4 lib. XII: « Vellem idib. mart. me ad cœnam invitasses: reliquiarum nihil fuisset. Nunc me reliquiæ vestræ exercent ». Ed.

4. *Seductus est*. Phil. XIII, 10: « O Spartace, sceleratum Trebonium ausus es scribere? quo scelere, nisi quod te idibus mart. a debita tibi peste seduxit? » Idem ex Dionis lib. XLIV cognovimus. Man.

5. *Fœdissimum discessum*. Ex Urbe in Galliam Cisalpinam. Corr. — Hoc explanatur Philipp. III, c. 9 et 10: « quum de republica relaturus fuisset, allato nuntio de legione quarta, mente concidit, et fugere festinans, senatusconsultum de supplicatione per discessionem fecit, quum id factum esset antea numquam. Quæ vero profectio postea? quod iter paludati? quæ vitatio oculorum, lucis, Urbis, fori?

tuo, in ore et amore[6] semper habuisti. Nam quum senatum a. d. XIII kalendas januarias tribuni plebis vocavissent, deque alia re[7] referrent; totam rempublicam sum complexus, egique acerrime, senatumque, jam languentem et defessum, ad pristinam virtutem consuetudinemque revocavi, magis animi, quam ingenii viribus. Hic dies, meaque contentio atque actio, spem primum populo romano attulit libertatis recuperandæ. Nec vero ipse postea tempus ullum intermisi de republica non cogitandi solum, sed etiam agendi.

Quod, nisi res urbanas actaque omnia ad te perferri arbitrarer, ipse perscriberem: quamquam eram maximis occupationibus impeditus. Sed illa cognosces ex aliis; a me pauca; et ea summatim. Habemus fortem senatum; consulares partim timidos, partim male sentientes. Magnum damnum factum est in Servio[8]. L. Cæsar optime sentit; sed, quod avunculus[9] est, non acerrimas dicit sententias. Consules egregii; præclarus D. Brutus; puer egregius Cæsar[10]: de quo spero equidem reliqua. Hoc vero certum habeto, nisi ille

quam misera fuga? quam fœda? quam turpis? » Ed.

6. Sine causa hoc verbum Ernestio suspectum fuit. J. V. L.

7. *Deque alia re.* De præsidio coss. designatorum. Epist. 6 lib. I.

8. *In Servio.* Sulpicio mortuo, quum ad Anton. missus esset. Vide Phil. X.

9. *Avunculus.* M. Antonii, quia frater Juliæ matris. Vid. lib. IX, ep. 14.

10. *Puer egregius Cæsar.* Modo adolescentem, modo puerum, quo magis laudet, Cæsarem appellat. Annum enim agebat XIX, ut Velleius Tacitusque literis mandarunt. Ep. 7 lib. XI: « Ne adolescentem vel puerum potius Cæsarem judices temere fecisse ». Et epist. 25 lib. XII: « Puer egregius præsidium sibi primum et nobis, deinde summæ reip. comparavit ». Et epist. ad M. Brutum: « Cæsaris pueri mirifica indoles virtutis ». Et Phil. III, 2: « C. Cæsar, adolescens, pæne potius puer, etc. » Item Philipp. IV, et alibi. Manut. — Indignissime tulit Octavius, se *puerum* appellari, et inter præcipuos prætextus bellorum civilium hic fuit, teste Dione lib. XLVI. Hinc senatus decrevit, ne Octavius vocaretur *puer*, ut notavit Servius ad Virgil. Ecl. I, vs. 44. Vide Casaub. ad Sueton. August. cap. 12, et Cic. Philipp. XIII, cap. 11. Novemdecim annorum erat Octavius, quum hoc bellum susciperet contra Antonium. Græv.

veterani[11] celeriter conscripsisset, legionesque[12] duæ de exercitu Antonii ad ejus se auctoritatem contulissent[13], atque is oppositus esset terror Antonio; nihil Antonium sceleris, nihil crudelitatis præteriturum fuisse. Hæc tibi, etsi audita esse arbitrabar, volui tamen notiora esse. Plura scribam, si plus otii habuero.

11. *Veteranos.* Cic. Philipp. V, cap. 8 et 16. Sueton. August. cap. 10. Hæc legio *evocatorum* fuit appellata, quod missi facti a militia rursus ad eam convocarentur. Dio lib. XLV. Græv.

12. *Legionesque duæ.* Martia et Quarta. Corr.—Vide Vell. Paterc. II, 61; Phil. III, 3, et ad Div. XI, 8. Ed.

13. *Contulissent.* Relicto M. Antonio, qui Brundisio, cum legionibus Macedonicis, redibat: ad Div. XII, 23, 25. Ed.

EPISTOLA XXIX.

De studio suo erga Appium exsulantem scribit, eumque bonam spem habere jubet. (Anno incerto.)

CICERO APPIO[1].

De meo studio erga salutem et incolumitatem tuam, credo te cognosse ex literis tuorum; quibus me cumulatissime satisfecisse certo scio: nec his concedo, quamquam sunt singulari in te benivolentia, ut te salvum malint, quam ego. Illi mihi necesse est concedant, ut tibi plus, quam ipsi, hoc tempore prodesse possim: quod quidem nec destiti facere, nec desistam; et jam in maxima re feci, et fundamenta jeci salutis tuæ. Tu fac bono animo magnoque sis, meque tibi nulla re defuturum esse confidas. Pridie nonas quintiles.

1. *Appio.* Alii, *Ampio Balbo.* Sic Manutius et Sigonius. Alii, « Appio Sal. » Quis tamen Appius ille fuerit, nesciunt interpretes.—Si *Ampius* scribatur, necesse fuit hanc epist. scribi anno U. C. 707. Sch.

EPISTOLA XXX.

Galba prælium exponit ad Mutinam factum, victoriamque de Antonio relatam. (Ex castris apud Mutinam, anno U. C. 710, mense aprili.)

GALBA[1] CICERONI S.

XVII kalend. maii, quo die Pansa in castris Hirtii erat futurus, cum quo ego eram (nam ei obviam processeram millia pass. centum, quo maturius veniret); Antonius legiones eduxit duas, secundam et quintamtrigesimam, et cohortes prætorias[2] duas, unam suam, alteram Silani, evocatorumque[3] partem. Ita obviam venit nobis, quod nos quatuor legiones tironum habere solum arbitrabatur. Sed noctu, quo tutius venire in castra possemus, legionem Martiam, cui ego præesse solebam, et duas cohortes prætorias miserat Hirtius

1. *Galba*. Periti rerum romanarum, Sulpiciæ gentis cognomen esse Galbam, non ignorant. Si quis testimonium quærit, Suetonium legat, qui nepotem hunc fuisse ait Ser. Galbæ illius, temporum suorum eloquentissimi, proavum autem Galbæ imperatoris : quem utrumque Sulpicium fuisse, tum Suetonius ipse, tum alii testantur. Addit idem, Galbam hunc, ob repulsam consulatus, infensum Julio Cæsari, cujus legatus in Gallia fuerat, conspirasse in eum cum Cassio et Bruto. Quod Appianus lib. II et Antonii confirmat epistola, ad Hirtium Octavianumque Cæsarem missa : cujus habes verba Philipp. XIII, cap. 16. Man.

2. *Cohortes prætorias*. Erant grandes et edecumatæ, quæ circa imperatorem erant, institutæ primo a P. Scipione. Hi milites electi, et familiares ducis non numerabantur in legione, nec in hastatos, aut principes, aut triarios dividebantur : nec legatum suum, ut legiones, sed præfectum, ut Manutius opinatur, habebant. Nam ad Div. VI, 3, præfectus evocatorum Antonius appellatur. Ed. — Vid. Fest. *Prætoria cohors*. Olim autem tantum unam habebat imperator, sed per bella civilia auctæ sunt hæ cohortes, et unus plures habebat. Vid. J. Lips. lib. II de Milit. Rom. Dial. IV. Græv.

3. *Evocatorum*. Sunt veterani, qui expletis stipendiis sponte in gratiam consulum aut ducum militiam resumebant, et precibus, literis, ac nuntiis evocabantur, non in delectu scribebantur, ideo dicti sunt *evocati*. Vid.

nobis. Quum equites Antonii apparuissent, contineri neque legio Martia, neque cohortes prætoriæ potuerunt: quas sequi cœpimus coacti, quando[4] eas retinere non poteramus. Antonius ad Forum[5] Gallorum suas copias continebat; neque sciri volebat, se legiones habere: tantum equitatum et levem armaturam ostendebat. Posteaquam vidit, se invito, legionem[6] ire, Pansa sequi se duas legiones jussit tironum. Posteaquam[7] angustias paludis et silvarum transivimus, acies est instructa a nobis duodecim cohortium. Nondum venerant legiones duæ. Repente Antonius in aciem suas copias de vico produxit, et sine mora concurrit. Primo ita pugnatum est, ut acrius non posset ex utraque parte pugnari: etsi dexterius cornu, in quo eram cum Martiæ legionis cohortibus octo, impetu primo fugaverat legionem xxxv Antonii, ut amplius passus[8] *ultra aciem, quo loco steterat, processerit. Itaque quum equites nostrum cornu circuire vellent, recipere me cœpi, et levem armaturam opponere Maurorum equitibus, ne aversos nostros aggrederentur. Interim video, me esse inter Antonianos, Antoniumque post me esse aliquanto. Repente equum immisi ad legionem tironum, quæ veniebat ex castris, scuto rejecto[9]. Antoniani me insequi: nostri pila conjicere velle. Ita, nescio quo fato, sum servatus, quod sum cito a nostris cognitus.

Lips. lib. I de Milit. Rom. Dial. VIII. Græv.—Ern. legerat «et evocatorum», sed præstat cod. unum Dresdensem exscribere, qui tamen habet «evocatarum». J. V. L.

4. Vulg. *quum*. J. V. L.

5. *Forum Gallorum*. Id ipsum castellum, quod nunc vocatur *Castel Franco*, esse *Forum Gallorum*, vicum olim, quem celebrem reddiderint bella civilia, ostendit Cluverius lib. I, cap. 28. Græv.

6. *Legionem ire*. Martiam, quæ decem cohortibus constabat. Ed.

7. Cod. Dresdens. «Postea vero quam». J. V. L.

8. Adde *quingentos* e duob. codd. Manutii. J. V. L.

9. *Scuto rejecto*. In humerum, ut ita pectore non munito intelligerent

In ipsa Æmilia, ubi cohors Cæsaris prætoria erat, diu pugnatum est. Cornu sinisterius, quod erat infirmius, ubi Martiæ legionis duæ cohortes erant, et cohors prætoria, pedem referre cœperunt, quod ab equitatu circuibantur, quo vel plurimum valet Antonius. Quum omnes se recepissent nostri ordines, recipere me novissimus cœpi ad castra. Antonius, tamquam victor, castra putavit se posse capere. Quo quum venit, complures ibi amisit, nec egit quidquam. Audita re, Hirtius cum cohortibus viginti veteranis redeunti Antonio in sua castra occurrit, copiasque ejus omnes delevit, fugavit, eodemque loco, ubi erat pugnatum, ad Forum Gallorum. Antonius cum equitibus, hora noctis quarta, se in castra sua ad Mutinam recepit. Hirtius in ea castra rediit, unde Pansa exierat, ubi duas legiones reliquerat, quæ ab Antonio erant oppugnatæ. Sic partem majorem suarum copiarum Antonius amisit veteranarum. Nec id tamen sine aliqua jactura cohortium prætorianarum nostrarum et legionis Martiæ fieri potuit. Aquilæ [10] duæ, signa sexaginta sunt relata Antonii. Res bene gesta est. A. d. XII kalendas maii [11], ex castris.

tirones me amicum et suarum partium esse, et ab illis nihil mali metuere. J. F. Gron.

10. *Aquilæ*. Legionum insignia, aquilæ: signa, manipulorum et centuriarum: hæc erant Romanis sacra, et pari fere religione cum diis colebantur. Ed. — Vide Plin. III, cap. 3.

11. *XII kal. maii*. Malim, *XVI kal.* ut postridie, quam gesta res est, scripserit: quod verisimile videtur. Nam, si XII kal. id est, quatriduo post prælium scripsisset; omnino aliquid de Pansæ vulneribus, ipsoque Bononiam delato, cognovisset, et Ciceroni significasset. Nam Hirtius postea, quum Antonii castra oppugnaret, occisus est. Man.

EPISTOLA XXXI.

Excusationem affert, quod studium erga rempubl. suum nondum declaraverit: seque libertatis recuperandæ percupidum ostendit. (Cordubæ, anno U. C. 710, mense martio.)

C. ASINIUS POLLIO[1] CICERONI S. D.

Minime mirum tibi debet videri, nihil me scripsisse de republica, posteaquam itum est ad arma. Nam saltus Castulonensis[2], qui semper tenuit nostros tabellarios, etsi nunc frequentioribus latrociniis infestior factus est, tamen nequaquam tanta in mora est, quanta, qui locis omnibus dispositi ab utraque parte scrutantur tabellarios et retinent. Itaque nisi nave relatæ literæ essent, omnino nescirem, quid istic fieret. Nunc vero nactus occasionem, posteaquam navigari cœptum

1. *C. Asinius Pollio*. Cæsar, Parthicum bellum cogitans, et magistratus per triennium creavit, et provinciis rectores dedit, et aliis quidem alios, Hispaniis vero duabus duos, Lepidum citeriori, Asinium ulteriori. Asinius, vivo adhuc Cæsare, in provinciam ivit. Lepidus ad Urbem mansit. Post Cæsaris necem, ubi Antonium, Lepidum, Octavianum conjunctos vidit, ad eorum partes cum duabus legionibus se contulit, primum fortunam sequutus, deinde amicitia quoque permotus Antonii. Triumphasse eum de Parthis, ex fast. Capit. intelligitur. Vixit ad extremum pæne Augusti principatum. Valuit eloquentia, orationesque scripsit multas: de quibus non semel Quintilianus. Ait idem, dictum esse omnium horarum hominem, quod seriis jocisque pariter accommodatus esset, lib. VI. In Livio deprehendisse Patavinitatem quamdam, lib. I et VIII. Tristem et jejunum in dicendo habitum esse, lib. X. Insectatum esse pluribus locis, etiam inimice, vitia orationis Tullianæ, idemque filium ejus fecisse, lib. XII. Vide et Senecam, ep. 16 et lib. I Suasoriarum. Primus bibliothecam de manubiis Romæ publicavit, et in ea M. Varronis imaginem viventis posuit, Plin. VII, 30, et XXXV, 2. Man.

2. *Castulonensis*. *Castulo* fuit Oretanorum urbs maxima. Bæticæ finis versus Orientem, sita ad Bætis ripas, hodie *Castena*, de qua vide Ludovici Noni Hispan. Antiq. cap. 64, et Sam. Bocharti Geograph. sacræ partem II, lib. I, cap. 34. Græv.

est, cupidissime et quam creberrime potero, scribam ad te. Ne moveare[3] ejus sermonibus[4], quem tametsi nemo est qui[5] videre velit, tamen nequaquam proinde, ac dignus est, oderunt homines, periculum non est. Adeo est enim invisus mihi, ut nihil non acerbum putem, quod commune cum illo sit. Natura autem mea, et studia trahunt me ad pacis et libertatis cupiditatem. Itaque illud initium civilis belli sæpe deflevi. Quum vero non liceret mihi nullius partis esse, quia utrobique[6] magnos inimicos habebam; ea castra fugi, in quibus plane tutum me ab insidiis inimici sciebam non futurum. Compulsus eo[7], quo minime volebam, ne in extremis essem, plane pericula non dubitanter adii. Cæsarem vero, quod me in tanta fortuna, modo cognitum, vetustissimorum familiarium loco habuit, dilexi summa cum pietate et fide. Quæ mea sententia gerere mihi licuit, ita feci, ut optimus quisque maxime probarit. Quod jussus sum, eo tempore atque ita feci, ut appareret, invito imperatum esse. Cujus facti injustissima invidia erudire me potuit, quam jucunda libertas, et quam misera sub dominatione vita esset. Ita, si id agitur, ut rursus in potestate omnia unius sint, quicumque is est, ei me profiteor inimicum. Nec periculum est ullum, quod pro libertate aut refugiam, aut deprecer. Sed consules[8] neque senatusconsulto,

3. Frustra Ern. et Weisk. *movear*. J. V. L.

4. *Sermonibus*. Antonii, aut Lepidi.

5. B. Weisk. conjecit legendum *vivere*. J. V. L.

6. *Quia utrobique*. Non videtur hæc ratio esse commoda, sed potius contrarium suadere, sive præcedentia, sive subsequentia respicias. Nam si utrobique erant inimici, consultius utrimque abesse. Lego *qui*. Ut tantummodo exponat æstum, in quo fuerit. J. F. Gron.

7. *Eo*. Ad Cæsaris exercitum.

8. *Consules*. Antonius et Dolabella. Non enim Hirtius et Pansa significari possunt, qui tantum ante duos menses consulatum inierant, nec multo post ad eum Pansa literas misit. Loquitur autem Asinius de toto tempore post idus martias, id est, post J. Cæsaris necem. Man.

neque literis præceperant mihi, quid facerem. Unas enim post idus martias demum a Pansa literas accepi, in quibus hortatur me, ut senatui scribam, me et exercitum in potestate ejus futurum. Quod, quum Lepidus concionaretur, atque omnibus scriberet, se consentire cum Antonio, maxime contrarium fuit. Nam quibus commeatibus, invito illo[9], per illius provinciam legiones ducerem? aut, si cetera transissem, num etiam Alpes poteram transvolare, quæ præsidio illius tenentur? Adde huc, quod perferri literæ nulla conditione potuerunt. Sexcentis enim locis excutiuntur, deinde etiam retinentur a Lepido tabellarii. Illud me Cordubæ pro concione dixisse, nemo vocabit in dubium, provinciam me nulli, nisi qui ab senatu missus venisset, traditurum. Nam de legione trigesima tradenda, quantas habuerim contentiones[10], quid ego scribam? qua tradita, quanto pro republica infirmior futurus fuerim, quis ignorat? Hac enim legione, noli acrius aut pugnacius quidquam putare[11]. Quare eum me existima esse, qui primum pacis cupidissimus sim; omnes enim cives plane studeo esse salvos: deinde, qui et me, et rempublicam vindicare in libertatem paratus sim. Quod familiarem meum tuorum[12] numero habes, opinione tua mihi gratius est. Invideo illi tamen, quod ambulat et jocatur tecum. Quæres, quanti[13] æstimem?

9. *Invito illo.* Præerat enim Lepidus Hispaniæ citeriori, et (ut scripsit Dio) Narbonensi Galliæ : quod etiam confirmatur epist. 33. Man.

10. *Contentiones.* Hic erit sensus : Quam vehementer Lepidus et Antonius literis a me contenderint. Quod sequentis epistolæ testimonio comprobatur. Sin autem, quod est in omnibus meis antiquis libris, *conciones* placet : vehementes literas, quales conciones ad populum, vel ad milites sunt, interpretemur : quod tamen paullo durius videtur : nisi si ferendum in Asinio, cujus orationem duram fuisse Tacitus auctor est. Idem.

11. Alii, « putare esse ». J. V. L.

12. Alii, « in tuorum ». J. V. L.

13. *Quæres, quanti æstimem?* Ita distinguendum. Mirabere forsan et rogabis : quanti æstimem illud ambulare et jocari cum Cicerone? J. F. Gron.

Si umquam licuerit vivere in otio, experieris. Nullum enim vestigium abs te recessurus sum. Illud vehementer admiror, non scripsisse te mihi, manendo in provincia, an ducendo exercitum in Italiam, reipublicæ magis satisfacere possim. Ego quidem, etsi mihi tutius ac minus laboriosum est, manere; tamen, quia video, tali tempore multo magis legionibus opus esse, quam provinciis, quæ præsertim recuperari nullo negotio possunt, constitui, ut nunc est, cum exercitu proficisci. Deinde[14] ex literis, quas Pansæ misi, cognosces omnia. Nam tibi earum exemplar misi. XVII kal. april. Cordubæ[15]. Vale.

— Alii habent ex multis bonæ notæ codicibus, « Quas res quanti æstimem, si umquam licuerit, etc. » J. V. L.

14. *Deinde*. Insolentius pro « quæ reliqua sunt ». SCH.

15. Alii, *Corduba*. J. V. L.

EPISTOLA XXXII.

Balbi quæstoris sui flagitia exponit : deinde de suo in remp. studio addit. (Cordubæ, anno U. C. 710, mense junio.)

C. ASINIUS POLLIO CICERONI.

BALBUS[1] quæstor, magna numerata pecunia, magno pondere auri, majore argenti[2] coacto de publicis exactionibus, ne stipendio quidem militibus reddito, duxit se a Gadibus, et triduum tempestate retentus ad Calpen[3], kal. juniis trajecit sese in regnum Bogudis[4],

1. *Balbus*. Gaditanus, filius fratris L. Cornelii Balbi, pro quo exstat Ciceronis oratio. *Minor* dicitur, ut a patre distinguatur ad Att. VIII, 9, 11, et IX, 6. MAN.

2. Cod. Stewech. *argento*. J. V. L.

3. *Ad Calpen*. Est mons præaltus Hispano litori freti Gaditani adjacens, cui opponitur in Africa Abyla, qui crediti sunt esse Herculis Columnæ. Vid. Pompon. Mel. II, 6, et Bocharti Geogr. sacræ tom. II, lib. I, cap. 34. GRÆV.

4. *Bogudis*. Regis Mauritaniæ Tingitanæ, quæ *Bogudiana* olim est dicta, quamdiu in ea rerum potiebatur Bogud. Illo autem pulso a Boccho, Tingitanæ provinciæ nomen accepit. Extenditur a fluvio Mulucha, qui perperam Chylemath dicitur, usque ad

plane bene peculiatus. His rumoribus utrum Gades referatur, an Romam (ad singulos enim nuntios turpissime consilia mutat), nondum scio.

Sed præter furta, et rapinas, et virgis cæsos socios, hæc quoque fecit, ut ipse gloriari solet, eadem, quæ C. Cæsar[5]. Ludis, quos Gadibus fecit, Herennium Gallum, histrionem, summo ludorum die annulo aureo donatum, in XIV[6] sessum deduxit: tot enim fecerat ordines equestris loci. Quatuorviratum[7] sibi prorogavit[8]. Comitia biennii[9] biduo habuit, hoc est, renuntiavit, quos ei visum est. Exsules reduxit, non horum temporum, sed illorum, quibus a seditiosis senatus[10] trucidatus, aut expulsus est, Sext. Varo proconsule.

Illa vero jam ne Cæsaris quidem exemplo: quod ludis prætextam[11], de suo itinere ad L. Lentulum proconsulem sollicitandum[12], posuit[13]. Et quidem quum ageretur, flevit, memoria rerum gestarum commotus.

Oceanum. Vide Isaac. Voss. ad Pomp. Mel. I, 5. Græv.

5. *C. Cæsar*. Fecit Balbus Gadibus, in qua urbe natus erat, eadem, quæ C. Cæsar Romæ fecerat. Man. — Cæsar Laberium, quum mimum suum egisset, annulo aureo donavit et quingentis sestertiis. Vide Sueton. Jul. cap. 39. Man.

6. *In XIV*. Hoc est, in equestria subsellia theatri; hoc est, equestri dignitate donavit. Ordines quatuordecim subselliorum in theatro assignati erant equestri ordini, quæ et *equestria* dicebantur. Idem.

7. *Quatuorviratum*. Qui summus in municipiis magistratus erat, ut Romæ consulatus. Erat autem municipium Gades. Idem.

8. *Prorogavit*. Cæsaris exemplo, qui sibi dictaturam prorogaverat. Idem.

9. *Biennii*. Iturus contra Parthos Cæsar, magistratus in tres annos creavit. Idem.

10. *Senatus*. Decuriones Gaditani. Is enim erat senatus in municipiis. Idem.

11. *Prætextam*. Fabulæ genus, in qua, romano argumento, prætextati viri, i. e. magistratus inducebantur. Id.

12. *De suo itinere ad L. Lentulum sollicitandum*. L. Cornelius Lentulus consul primo belli civilis anno Pompeium ex Urbe fugientem sequutus est, et cum eo post in Græciam transiit. Ad eum Balbus minor, ante quam ex Italia discederet, cum literis, cum mandatis, cum promissione provinciæ, si Romam revertisset, a Cæsare missus est. Epist. 9 et 11 ad Attic. lib. VIII, et ad eumdem epist. 6 lib. IX. Idem.

13. *Posuit*. Hac de re tota fabulam edidit, sive jussit ut ageretur. Corr.

Gladiatoribus autem, Fadium[14] quemdam, militem Pompeianum, quia, quum depressus in ludum[15] bis gratis depugnasset, auctore sese[16] nolebat, et ad populum confugerat, primum Gallos equites immisit in populum (collecti enim lapides sunt in eum, quum abriperetur Fadius); deinde abstractum defodit in ludo[17], et vivum combussit : quum quidem pransus, nudis pedibus[18], tunica soluta, manibus ad tergum rejectis, inambularet, et illi misero quiritanti, « Civis romanus natus sum, » responderet : « Abi nunc, populi fidem implora ». Bestiis vero cives romanos, etiam in his circulatorem quemdam auctionum[19], notissimum hominem Hispali[20], quia deformis erat, objecit. Cum hujuscemodi portento res mihi fuit. Sed de illo plura coram.

Nunc, quod præstat, quid me velitis facere, constituite. Tres legiones firmas habeo : quarum unam, duodetrigesimam, quum ad se initio belli arcessisset Antonius hac pollicitatione, quo die in castra venisset, denarios quingenos singulis militibus daturum, in victoria vero eadem præmia, quæ suis legionibus; quorum quis ullum finem, aut modum futurum pu-

14. Græv. maluit « ob Fadium ». Sed est ἀναχόλουθον. J. V. L.

15. *Depressus in ludum*. Per vim et fraudem arenæ addictus, gladiator fieri coactus. Vide notas meas ad Senec. de Ira, III, 8. Gron.

16. *Auctore sese*. Id est, auctorante sese (et forte ita scripserat Asinius) vel auctoramentum promittente. Id. — Pro *auctore*, H. Stephanus edidit *auctorari*.

17. *Defodit in ludo*. Cujusmodi exemplum a Carthaginiensibus editum, Cato senior prodidit. « Homines, inquit, defoderunt in terram dimidiatos, ignemque circumposuerunt, ita interfecerunt ». Gell.

18. *Nudis pedibus*. Contra morem romanum. Calceis enim in publico, domi soleis utebantur. Man.

19. *Circulatorem quemdam auctionum*. Solitum circumeundo, et ab una ad aliam se convertendo, nescio quam operam auctionibus dare. J. F. Gron.

20. *Hispali*. In Hispania ulteriore, Bætica dicta, cui præerat Asinius, juridici conventus quatuor fuere, Gaditanus, Cordubensis, Astigitanus, Hispalensis. Plinius lib. III, cap. 1. Man.

tavit[21]? incitatissimam retinui, ægre mehercules: nec retinuissem, si uno loco habuissem, utpote quum singulæ quædam cohortes[22] seditionem fecerint. Reliquas quoque legiones non destitit literis atque infinitis pollicitationibus incitare. Nec vero minus Lepidus ursit me et suis, et Antonii literis, ut legionem trigesimam mitterem sibi. Itaque quem exercitum neque vendere ullis præmiis volui, nec eorum periculorum metu, quæ, victoribus illis, portendebantur, diminuere, debetis existimare retentum et conservatum reipublicæ esse; atque ita credere, quodcumque imperassetis, facturum fuisse, si, quod jussistis, feci[23]. Nam et provinciam in otio, et exercitum in mea potestate tenui; finibus meæ provinciæ nusquam excessi; militem non modo legionarium, sed ne auxiliarium quidem ullum quoquam misi; et, si quos equites decedentes[24] nactus sum, supplicio affeci. Quarum rerum fructum satis magnum republica salva tulisse me putabo. Sed respublica si me satis novisset, et major pars senatus, majores ex me fructus tulisset.

Epistolam, quam Balbo, quum etiamnunc in provincia esset, scripsi, legendam tibi misi: etiam prætextam, si voles legere, Gallum Cornelium, familiarem meum, poscito. VI idus junias, Corduba.

21. Gulielm. malebat *putabit*, quod Schütz, auctore Ernestio, dedit. Sed *putarit* Grævio placuerat. J. V. L.

22. *Singulæ quædam cohortes*. Non tota simul legio, sed cohortes quædam, sejunctæ ab aliis cohortibus. Man.

23. *Si, quod jussistis, feci*. Conjicio: « Quodcumque imperassetis facturum fuisse, sicut, quod non jussistis, feci », nempe eo animo erga rempublicam. J. F. Gron.

24. *Decedentes*. Sc. de statione aut præsidiis meis. Ern.

EPISTOLA XXXIII.

Deplorat acceptam prælio Mutinensi reip. calamitatem; seque communi incendio occurrere paratum ostendit. (Ex Hispania, anno U. C. 710, mense maio.)

POLLIO CICERONI S. P.

S. V. B. E. E. Q. V. Quo tardius certior fierem de præliis apud Mutinam factis, Lepidus effecit, qui meos tabellarios novem dies retinuit: tametsi [1] tantam calamitatem reipublicæ quam tardissime audire optandum est; sed illis, qui prodesse nihil possunt, neque mederi. Atque utinam eodem senatusconsulto, quo Plancum et Lepidum in Italiam arcessistis, me quoque jussissetis venire! profecto non accepisset respublica hoc vulnus. Quo si qui lætantur in præsentia, quia videntur et duces, et veterani Cæsaris partium interiisse: tamen postmodum necesse est doleant, quum vastitatem Italiæ respexerint. Nam et robur, et soboles militum interiit; si quidem, quæ nuntiantur, ulla ex parte vera sunt. Neque ego non videbam, quanto usui reipublicæ essem futurus, si ad Lepidum venissem. Omnem enim cunctationem ejus discussissem, præsertim adjutore Planco. Sed scribenti ad me ejusmodi literas, quas leges, concionibus [2] videlicet, quas Narbone habuisse dicitur, similes, palparer [3] plane necesse erat, si

1. Alii, ut Lallem. « tamenetsi ». J. V. L.

2. Alii, « et concionibus ». J. V. L.

3. *Palparer*. In prima Pollionis epistola: « Unas enim post idus martias demum a Pansa literas accepi, in quibus hortatur me ut senatui scribam, etc. » Purgat se quod non Pansæ literis paruerit, senatuique scripserit: consilium enim ejus non sapiens esse vult, reipublicæque inutile, et maxime contrarium rationibus ejus, qui se, quæ polliceretur senatui, posse præstare, et ad exitum perducere vellet.

vellem commeatus, per provinciam ejus iter faciens, habere. Præterea verebar, ne, si ante, quam ego incepta perficerem, prælium confectum esset, pium meum consilium raperent in contrariam partem[4] obtrectatores mei, propter amicitiam, quæ mihi cum Antonio, non major tamen, quam Planco[5] fuit. Itaque a Gadibus mense aprili binis tabellariis in duas naves impositis, et tibi, et consulibus, et Octaviano scripsi, ut me faceretis certiorem, quonam modo plurimum possem prodesse reipublicæ. Sed, ut rationem ineo, quo die prælium Pansa commisit, eodem a Gadibus naves profectæ sunt. Nulla enim post hiemem fuit ante eam diem navigatio. Et hercules longe remotus ab omni suspicione futuri civilis tumultus, penitus in Lusitania legiones in hibernis collocaram. Ita porro festinavit uterque confligere, tamquam nihil pejus timerent, quam ne sine maximo reipublicæ detrimento bellum componeretur. Sed, si properandum fuit, nihil non summi ducis consilio gessisse Hirtium video.

Quum enim respublica suo exercitu in Italia indigeret, Lepidusque cum Antonio consentiret, si ipse Pollio tam aperte senatui scripsisset, se in ejus fore potestate, auctoritatemque ejus velle defendere, non potuisset suas copias in Italiam per Lepidi provinciam trajicere: nec enim commeatus suppeditasset Lepidus ei, qui contrariis partibus palam auxilio veniret. Quum igitur, quod Pansa suadebat, contrarium esse velit, docet se recte texisse consilium suum, bonaque mente semper Lepido ostendisse, se Antonii salutis rationem habiturum, ut rempublicam juvare posset, et ut Lepidum falleret. Vict. — Alii, *palmarer*. J. V. L.

4. *In contrariam partem*. Dicerent, me in Italiam venisse, non ut reip. sed ut Antonio opem ferrem. Man.

5. *Non major tamen, quam Planco*. Mecum, inquit, agatur iniquissime, si propter amicitiam, quæ mihi cum Antonio fuit, durius quidquam homines de me suspicentur: quum eumdem Antonium haud minus, quam ego, dilexerit Plancus: cui tamen vos confidere cognovi, accersito simul cum Lepido in Italiam, ut Antonium bello persequerentur. Dolet, melius erga remp. animatum inimicum suum existimari. Inimicitias, aut certe simultatem, ut credam jam tunc fuisse inter Asinium et Plancum, adducor iis, quæ scripsit Plinius præfatione librorum suorum ad Vespasianum. Idem.

Nunc hæc mihi scribuntur ex Gallia Lepidi[6], et nuntiantur : Pansæ exercitum concisum esse; Pansam ex vulneribus mortuum; eodem prælio Martiam legionem interiisse, et L. Fabatum [7], et C. Peducæum, et D. Carfulenum [8]; Hirtiano [9] autem prælio et quartam [10] legionem, et omnes peræque Antonii cæsas; item Hirtii; quartam vero, quum castra quoque Antonii cepisset, a quinta legione concisam esse; ibi Hirtium quoque periisse, et Pontium Aquilam [11]; dici etiam Octavianum cecidisse (quæ si, quod dii prohibeant! vera sunt, non mediocriter doleo); Antonium turpiter Mutinæ obsessionem reliquisse, sed habere equitum [12] *, legiones sub signis armatas tres [13], et P. Bagienni unam, inermes bene multos; Ventidium quoque se cum le-

6. *Ex Gallia Lepidi*. Est ea Gallia, quam tum Lepidus tenebat. Græv.

7. *L. Fabatum*. *Fabatus* Rosciæ gentis cognomen Lanuvio municipio oriundæ. L. autem hic *Fabatus* descriptus est in argenteo quodam denario. Ursin.

8. *D. Carfulenum*. Qui cohortem prætoriam Cæsaris Octavii, et Martiam legionem ad Pansam venientem deduxerat. Corr.

9. Alii, *Hirtino*. J. V. L.

10. *Quartam*. Quum de cæsis Antonii legionibus mentio fiat; quarta vero non Antonii, sed Hirtii fuerit, qui, ut in Philipp. XIV legitur, eduxit e suis castris contra Antonium et quartam, et septimam; et hic statim Hirtii quarta nominetur, suspicari de mendo facile possum : et fortasse pro *quarta* legendum *secunda*, non magna mutatione : nam IV et II non admodum differunt. Secundam autem cum Antonio fuisse, patet Galbæ epist. 30, et Philipp. V. Man.—*Et omnes :* duas reliquas, quintam et trigesimam quintam. Ed.

11. *Pontium Aquilam*. Unum e percussoribus Cæsaris, legatum hoc tempore D. Bruti : qui T. Munatium Plancum, Antonii ducem, paullo ante prælio vicerat : ut est in Phil. XIII, et apud Dionem lib. XLVI. Periit in eadem pugna cum Hirtio. Vide ad Brut. epist. 15. Man.

12. *Equitum* *. Numerus equitum desideratur in omnibus antiquis libris, præter unum minime recentem, in quo est *equitum* $\overline{V}$, id est, quinque millia. Nam veteres numerorum notæ, ducta supra linea, millia significant. Eam vero lineam sæpe a librariis omissam esse, ignorat nemo. Idem.—Mihi verum vidisse Bengelius videtur, qui legend. suspicatur *VM*, quæ nota facile potuit ab ultima syllaba vocabuli *equitum* absorberi. Sch.

13. *Tres*. Falsum. Vide epist. 34, et lib. XI epist. 10. *Sub signis* autem, pro non passim, sed ordinatim. Man.

gione septima[14], octava, nona conjunxisse; si nihil in Lepido spei sit, descensurum ad extrema, et non modo nationes, sed etiam servitia, concitaturum; Parmam direptam; L. Antonium Alpes occupasse.

Quæ si vera sunt, nemini nostrum cessandum est, nec exspectandum, quid decernat senatus. Res enim cogit huic tanto incendio succurrere omnes, qui aut imperium, aut nomen denique populi romani salvum volunt esse. Brutum enim cohortes XVII, et duas non frequentes tironum legiones, quas conscripserat Antonius, habere audio. Neque tamen dubito, quin omnes, qui supersint de Hirtii exercitu, confluant ad eum. Nam in delectu non multum spei puto esse: præsertim quum nihil sit periculosius, quam spatium confirmandi sese Antonio dari. Anni autem tempus libertatem majorem mihi dat, propterea quia frumenta aut in agris, aut in villis sunt. Itaque proximis literis consilium meum expedietur. Nam neque deesse, neque superesse[15] reipublicæ volo. Maxime tamen doleo, adeo et longo et infesto itinere ad me veniri, ut die quadragesimo post, aut ultra etiam, quam facta sunt, omnia nuntientur.

14. *Septima*. Fortasse aliter legendum: nam septima cum Hirtio fuit. Phil. XIV. Man.

15. *Neque superesse*. Neque vivere post interitum reip. Gell. I, cap. 22: «Superesse invenimus dictum pro superstitem esse». Plaut. in Asin. I, 1: «Tuum vis unicum gnatum tuæ superesse vitæ sospitem, et superstitem esse». Stroth. tamen putabat *superesse* hic significare idem quod superfluum esse; ut Pollio pungat senatum, qui se non æque ac Plancum et Lepidum evocasset, quasi ejus opera superflua esset. Et hæc quidem ratio postea Weiskio quoque placuit. Sch.

EPISTOLA XXXIV.

Narrat, Antonio adveniente, quid egerit, et agit gratias Ciceroni, quod iniquis de se rumoribus non crediderit. (Ex Ponte Argenteo, anno U. C. 710, mense maio.)

M. LEPIDUS, IMP. ITERUM[1], PONT. MAX. M. T. C. S. P. D.

S. V. B. E. E. V. Quum audissem, Antonium cum suis copiis, præmisso L. Antonio cum parte equitatus, in provinciam meam venire; cum exercitu meo ab confluente Rhodano[2] castra movi, ac contra eos venire institui. Itaque continuis itineribus ad Forum Vocontium veni, et ultra, castra ad flumen Argenteum[3] contra Antonianos feci. P. Ventidius suas legiones tres conjunxit cum eo, et ultra me castra posuit. Habebat antea[4] legionem secundam, et ex reliquis legionibus magnam multitudinem, sed inermorum[5]. Equitatum habet magnum. Nam omnis ex prælio integer decessit, ita ut sint amplius equitum[6] *. Itaque ad me complures

1. *Iter*, pro *iterum* scriptum esse credimus: conjungitur autem cum priore dictione *imperator*. Nam quoties felici aliquo prælio facto imperatores ab exercitu appellati essent, toties in memoriis titulisque notabant. Quod ex numismatibus, et lapidibus antiquis tam clarum et testatum est, ut non necesse sit id magis confirmare: nam ad sequentem dignitatem nullo modo pertinet. Non enim acceptum semel id sacerdotium aliquis, nisi morte amittebat. Vict.

2. *Ab confluente Rhodano*. Loco eo, quo Rhodanus cum Durentia (hodie *la Durance*) confluebat, ubi erat urbs Avenio. Sch.

3. *Argenteum*. Argenteum amnem in Gallia Narbonensi. — Hodie *Argents*. Sch.

4. *Habebat antea*. M. Antonius.

5. *Inermorum*. Pro, *inermium*, antique. Epist. 12 lib. II, et epist. 14 ad M. Brutum. Sallustius in Jug. « Ab inermis pedibus auxilium petere ». Quadrigarius apud Gellium lib. XVII, cap. 2. Man.

6. *Amplius equitum* *. Numerus ex vetustis omnibus libris excidit.—Sch. conjicit id accipi posse de triginta

milites, et equites ab eo transierunt; et in dies singulos ejus copiæ minuuntur. Silanus et Culleo ab eo discesserunt. Nos etsi graviter ab his læsi eramus, quod contra nostram voluntatem[6] ad Antonium ierant; tamen nostræ humanitatis et necessitudinis causa eorum salutis rationem habuimus. Nec tamen eorum opera utimur; neque in castris habemus, neque ulli negotio præfecimus.

Quod ad bellum hoc attinet, nec senatui, nec reipublicæ deerimus. Quæ postea egerimus, faciam te certiorem. Etsi omni tempore summa studia officii mutuo inter nos certatim constiterunt, pro nostra inter nos familiaritate, et proinde diligenter[7] ab utroque conservata sunt: tamen non dubito, in tanto et tam repentino reipublicæ motu quin nonnulla de me falsis rumoribus a meis obtrectatoribus, me indigna, ad te delata sint, quæ tuum animum magno opere moverunt, pro tuo amore in rempublicam. Ea te moderate accepisse, neque temere credendum judicasse, a meis procuratoribus certior sum factus: quæ mihi, ut debent, gratissima sunt. Memini enim et illa[8] superiora, quæ abs tua voluntate profecta sunt, ad meam dignitatem augendam et ornandam; quæ perpetuo animo meo fixa manebunt. Abs te, mi Cicero, magnopere peto, si meam vitam et studium diligentissime superioribus temporibus in republica administranda, quæ Lepido digna sunt, perspecta habes, ut paria, aut eo ampliora reliquo tempore exspectes; et proinde tua

equitum centuriis. Tria enim millia equitum facile potuit Antonius habere. Ed.

7. *Contra nostram voluntatem.* Imo ex ipsius voluntate: occulte enim favebat Antonio. Vide Dionem lib. XLVI. Man.

8. *Proinde diligenter.* Æque diligenter. Nam *proinde* interdum valet *perinde*. Idem.

9. *Et illa superiora.* Quum ei statuam equestrem inauratam in rostris ponendam censuit. Vide Philipp. V. Idem.

auctoritate me tuendum existimes, quo tibi plura tuo merito debeo. Vale. D. XI kalendas junias, ex castris, ex Ponte Argenteo.

EPISTOLA XXXV.

Recepti Antonii causam in suos milites confert, dissensionem civium inique ferentes. (Ex Ponte Argenteo, anno U. C. 710, mense maio.)

LEPIDUS, IMP. ITER. PONT. MAX. SENAT. POP. PL. Q. R. S. D.

S. v. liberique vestri v. B. E. E. Q. v. Deos hominesque testor, patres conscripti, qua mente et quo animo semper in rempublicam fuerim, et quam nihil antiquius communi salute ac libertate judicarim : quod vobis brevi probassem, nisi mihi fortuna proprium consilium extorsisset. Nam exercitus cunctus consuetudinem suam in civibus conservandis[1], communique pace, seditione facta, retinuit; meque tantæ multitudinis civium romanorum salutis atque incolumitatis causam suscipere, ut vere dicam, coegit[2]. In qua re ego vos, patres conscripti, oro atque obsecro, ut, privatis of-

1. *Consuetudinem suam in conservandis civibus.* Egregia tantæ proditionis excusatio. Sed alludit, quod refert Suetonius, Julium acie Pharsalica victorem, proclamasse, ut civibus parceretur, et cuique suorum, quem vellet, unum partis adversæ servare concessisse, cap. 75. J. F. GRON. — MSS et edd. pr. *observandis.* ED.

2. *Seditione facta.* Plutarchus quidem narrat, milites Lepidi misisse ad Antonium, eumque hortatos esse; ut si Lepidus eum non reciperet, castra ejus oppugnaret; se velle eum in hac re juvare, imo etiam Lepidum trucidare; quæ tamen omnia Lepidum astute machinatum esse Strothius existimat, cui facile assentior. SCH.

3. *Coegit.* Hoc et Dio, et Velleius, et alii prodiderunt. Vide ad hanc sententiam Planci verba, epist. 21. Hostis tamen Lepidus est judicatus. MAN.

fensionibus[4] omissis, summæ reipublicæ consulatis, neve misericordiam nostram, exercitusque nostri, in civili dissensione, sceleris loco[5] ponatis. Quod si salutis omnium ac dignitatis rationem habueritis, melius et vobis, et reipublicæ consuletis. Data III kal. a Ponte Argenteo. Valete.

4. *Privatis offensionibus.* Ciceronis potissimum odium in Antonium tangere videtur. Sch.

5. *Sceleris loco.* Proditæ scilicet reipublicæ, et caussæ optimatium desertæ. Idem.

M. T. CICERONIS

EPISTOLARUM

AD DIVERSOS

LIBER UNDECIMUS.

EPISTOLA I.

Decimus Brutus Albinus habitum cum Hirtio, designato consule, sermonem exponit: postulatam a se legationem liberam significat; suum consilium ostendit, vel migrandum ex Italia esse, vel postulandum publicum in Urbe præsidium. (Romæ, anno U. C. 709, mense aprili.)

D. BRUTUS BRUTO SUO ET C. CASSIO S.

Quo in statu simus, cognoscite. Heri vesperi apud me Hirtius fuit; qua mente esset Antonius, demonstravit; pessima scilicet et infidelissima. Nam se neque mihi provinciam[1] dare posse aiebat, neque arbitrari, tuto in Urbe esse quemquam nostrum: adeo esse militum[2] concitatos animos, et plebis. Quod utrumque[3] esse falsum, puto vos animadvertere; atque illud esse verum, quod Hirtius demonstrabat: timere eum, ne, si mediocre auxilium dignitatis nostræ habuissemus, nullæ partes iis in republica relinquerentur. Quum in his angustiis versarer, placitum est mihi, ut postula-

1. *Provinciam*. Galliam citeriorem, a Cæsare ipso, dum viveret, D. Bruto assignatam, mox, Cæsare mortuo, a senatu confirmatam. Sueton. in Augusto, Appianus, Dio, alii. Manut.

2. *Militum*. Veteranorum.

3. Grævius, «Quorum utrumque». J. V. L.

rem legationem liberam[4] mihi, reliquisque nostris, ut aliqua causa proficiscendi honesta quæreretur. Hæc se impetraturum pollicitus est; nec tamen impetraturum confido : tanta est hominum insolentia, et nostri insectatio. Ac si dederint quod petimus, tamen paullo post futurum puto, ut hostes judicemnr, aut aqua et igni interdicamur[5]. Quid ergo est, inquis, tui consilii? dandus est locus fortunæ; cedendum ex Italia; migrandum Rhodum, aut aliquo terrarum arbitror. Si melior casus fuerit, revertemur Romam; si mediocris, in exsilio vivemus; si pessimus, ad novissima auxilia[6] descendemus. Succurret fortasse hoc loco alicui vestrum. Cur novissimum tempus exspectemus potius, quam nunc aliquid moliamur? Quia, ubi consistamus, non habemus, præter Sext. Pompeium[7], et Bassum Cæcilium : qui mihi videntur, hoc nuntio de Cæsare[8] allato, firmiores futuri. Satis tempore ad eos accedemus, ubi, quid valeant, scierimus. Pro Cassio et te, si quid me velitis recipere, recipiam. Postulat enim hoc Hirtius, ut faciam. Rogo vos, quam primum mihi rescribatis (nam non dubito, quin his de rebus ante horam quartam Hirtius certiorem me sit facturus), quem in locum convenire possimus. Quo me velitis venire, rescribite. Post novissimum Hirtii sermonem, placitum est mihi postulare, ut liceret nobis esse Romæ publico præsi-

4. *Legationem liberam*. Legationes liberæ privatarum rerum causa senatoribus dabantur : tum quod iis, non permittente senatu, abesse non licebat : tum etiam, ut essent honoratiores apud exteras nationes, addito legationis nomine. Ad Attic. II, 18, et XV, 11, ad eumdem; et orat. in Rullum, pro Flacco. Man.

5. Benedictus restituit antiquam Victorii lectionem, « nobis interdicatur ». Lallem. jam fecerat. J. V. L. — Gebhardus lectionem, quam sequimur e Palat. III admisit, cui codd. favent, et quam Sch. recepit. Ed.

6. *Ad novissima auxilia*. Sic sup. X, 33 : « si nihil in Lepido spei sit, descensurum ad extrema ». Ed.

7. *Præter Sex. Pompeium*. Magni F. in Iberia. *Bassum Cæcilium* in Syria. Corr.

8. *De Cæsare*. De Cæsaris morte.

dio : quod illos nobis concessuros non puto. Magnam enim invidiam[9] iis faciemus[10]. Nihil tamen non postulandum putavi, quod æquum esse statuerem[11].

9. *Invidiam*. Odium. Indignarentur, inquit, boni cives, vindices libertatis egere præsidio. Man.

10. Alii, *faceremus*. J. V. L.

11. *Æquum esse statuerem*, i. e. mihi æquum videretur. Ed.

EPISTOLA II.

Petunt ab Antonio, utrum putet ipsos in Urbe, magna veteranorum militum frequentia, tutos fore. (Lanuvii, anno U. C. 709, mense maio.)

M. BRUTUS ET CASSIUS PRÆTORES M. ANTONIO COS.

De tua fide et benivolentia in nos nisi persuasum esset[1] nobis, non conscripsissemus hæc tibi : quæ profecto, quum istum animum habes, in optimam partem accipies. Scribitur nobis, magnam veteranorum multitudinem Romam convenisse jam, et ad kalendas junias futuram multo majorem. De te si dubitemus, aut vereamur, simus nostri dissimiles. Sed certe, quum ipsi in tua potestate[2] fuerimus, tuoque adducti consilio dimiserimus ex municipiis nostros necessarios[3]; neque solum edicto, sed etiam literis id fecerimus; digni

1. *Nisi persuasum esset*. Falsa scil. erat persuasio: nam Antonius dictatura sublata, et fugitivo illo qui in Marii nomen invaserat, necato, Cæsaris interfectoribus illuserat. Verum kalendis juniis omnia mutata; Antoniusque animum iis, qui sibi libertatis recuperatæ auctores videbantur, infestum, adhuc simulatione tectum, aperuit. Conf. Philipp. I, 2. Sch.

2. *In tua potestate*. Percussores Cæsaris, data Antonio et Lepido fide, et ab eis vicissim accepta, de Capitolio, quo post Cæsaris necem populi metu confugerant, descenderunt, Cassiusque se Antonio, Brutus Lepido credidit. Man.

3. *Nostros necessarios*. Qui, ut iis præsidio essent, in Urbem convenerant. De M. Bruto vid. Phil. X, 3.

sumus, quos habeas tui consilii participes, in ea præsertim re, quæ ad nos pertinet.

Quare petimus a te, facias nos certiores tuæ voluntatis in nos: putesne, nos tutos fore in tanta frequentia militum veteranorum, quos etiam de reponenda ara[4] cogitare audimus; quod velle et probare[5] vix quisquam posse videtur, qui nos salvos et honestos velit. Nos ab initio spectasse otium, nec quidquam aliud libertate communi quæsisse[6], exitus declarat. Fallere nemo nos potest, nisi tu: quod certe abest a tua virtute et fide; sed alius nemo facultatem habet decipiendi nos. Tibi enim uni credidimus, et credituri sumus. Maximo de nobis timore afficiuntur amici nostri: quibus etsi tua fides explorata est, tamen illud in mentem venit, multitudinem veteranorum facilius impelli ab alio quolibet, quam[7] a te retineri posse. Rescribas nobis ad omnia, rogamus. Nam illud valde leve est ac nugatorium, ea re denuntiatum esse[8] veteranis, quod de commodis eorum mense junio laturus esses. Quem enim impedimento futurum putas, quum de nobis certum sit, nos quieturos? Non debemus cuiquam videri nimium cupidi vitæ, quum accidere nobis nihil possit sine pernicie et confusione omnium rerum.

4. *Ara*. Vid. lib. IX, epist. 14.

5. Alii, « velle te probare ». J.V.L.

6. *Nec quidquam aliud lib. comm. quæsisse*. Genus loquendi sumptum a Græcis, pro, Nec quidquam aliud, præter libertatem. Sic et Horatius epist. 16, lib. I, vs. 20: « Neve putes alium sapiente bonoque beatum ». Et lib. II, epist. 1, vs. 240: « Alius Lysippo ». Man.

7. Alii, « ab aliis, quo libet, qu. » J. V. L.

8. *Denuntiatum esse*. Ut in Urbem frequentes convenirent. Man.

EPISTOLA III.

Contumeliosis et minacibus literis Antonii respondent. (Anno U. C. 709, mense sextili.)

BRUTUS ET CASSIUS PRÆTORES ANTONIO COS. S. D.

S. V. B. E. Literas tuas legimus, simillimas[1] edicti tui, contumeliosas, minaces, minime dignas, quæ a te nobis mitterentur. Nos, Antoni, te nulla lacessivimus injuria, neque miraturum credidimus, si prætores, et ea dignitate homines, aliquid edicto postulassemus[2] a consule. Quod si indignaris, ausos esse id facere; concede nobis, ut doleamus, ne hoc quidem abs te Bruto et Cassio tribui. Nam de delectibus habitis, et pecuniis imperatis, exercitibus sollicitatis, et nuntiis trans mare missis[3], quod te questum esse negas; nos quidem tibi credimus, optimo animo te fecisse: sed tamen neque agnoscimus quidquam eorum; et te miramur, quum hæc reticueris, non potuisse continere iracundiam tuam, quin nobis de morte Cæsaris objiceres. Illud vero quemadmodum ferendum sit, tute cogita: non licere prætoribus, concordiæ ac libertatis causa[4], per

1. *Simillimas edicti tui.* Quod idem supplicium minabatur optimis civibus, quod Cicero de sceleratissimis sumpsisset, ut in Philippica tertia legitur. Corr. — Schütz notat errare Corradum: est enim illud edictum mense demum decembri propositum. Ed.

2. *Edicto postulassemus.* Licebat enim magistratibus de eo, quod ad officium eorum pertinebat, edicere. Postulaverant autem, quia ultra decem dies essent ab Urbe abfuturi, ut consule ad senatum referente legibus solverentur, quod nisi factum esset, ultra decem dies peregre esse non poterant. Philipp. II, 13. J. F. Gron.

3. *Nuntiis trans mare missis.* Præsertim in Asiam ad Trebonium, et in Bithyniam ad Tullium Cimbrum. Corr.

4. *Concordiæ ac libertatis causa.* Ideo enim abesse cupiebant, ne qua in Urbe seditio propter Cæsaris mor-

edictum de suo jure decedere[5], quin consul arma minetur. Quorum fiducia nihil est quod nos terreas. Neque enim decet, aut convenit nobis, periculo ulli submittere animum nostrum: neque est Antonio postulandum, ut iis imperet, quorum opera liber est. Nos si alia hortarentur, ut bellum civile suscitare vellemus, literæ tuæ nihil proficerent; nulla enim minantis auctoritas apud liberos est. Sed pulchre intelligis, non posse nos quoquam impelli; et fortassis ea re minaciter agis, ut judicium nostrum[6] metus videatur. Nos in hac sententia sumus, ut te cupiamus in libera republica magnum atque honestum esse; vocemus te ad nullas inimicitias; sed tamen pluris nostram libertatem, quam tuam amicitiam æstimemus.

Tu etiam atque etiam vide, quid suscipias, quid sustinere possis: neque, quam diu vixerit Cæsar, sed quam non diu regnarit[7], fac cogites. Deos quæsumus[8], consilia tua reipublicæ salutaria sint, ac tibi. Si minus; ut, salva atque honesta republica, tibi quam minimum noceant, optamus. Pridie nonas sext.

tem concitaretur. Timebant autem potissimum veteranos. Epist. 2. Man.

5. Maluisset Grævius « decidere ». J.V. L. — Hanc emendationem Sch. recipit: *decidere*, scilic. cum senatu: non cum consule, ut vult Ernest. Ed. — A consule tantum postulabant (prætores) ut de ea re ad senatum referret: ut scilicet SCto legibus solverentur; id quod etiam Antonio ferente factum est. Philipp. II, 13. *Decidere* igitur hoc loco est transigere, pacisci, ut legibus solverentur, et concordiæ causa liceret abesse. Sch.

6. *Judicium nostrum.* Judicio enim nostro, non armorum tuorum timore, nihil novi cogitamus. Man.

7. *Quam non diu regnarit.* Regnavit, absoluta potestate, nullo Pompeianarum partium metu, post victos in Hispania Pompeii liberos, quinque tantum menses. Rediit enim octobri mense: occisus est idibus mart. quod Velleius lib. II, Fasti Capitolini, et aliorum testimonia docent. Idem.

8. Alii MSS, « quæsimus ». J.V.L.

EPISTOLA IV.

Res a se gestas exponit, et, ut Cicero sua se sententia in supplicationibus decernendis adjuvet, rogat. (Ex Gallia Cisalpina, anno U. C. 709, mense septembri.)

D. BRUTUS IMPER. COS. DESIGN. CICERONI S. D.

Si de tua in me voluntate dubitarem, multis a te verbis peterem, ut dignitatem meam tuerere. Sed profecto est ita, ut mihi persuasi, me tibi esse curæ. Progressus sum ad Inalpinos[1] cum exercitu, non tam nomen imperatorium captans, quam cupiens militibus satisfacere, firmosque eos ad tuendas nostras res efficere. Quod mihi videor consequutus. Nam et liberalitatem nostram, et animum sunt experti. Cum omnium bellicosissimis bellum gessi; multa castella cepi; multa[2] vastavi. Non sine causa[3] ad senatum literas misi. Adjuva nos tua sententia: quod quum feceris, ex magna parte communi commodo inservieris.

1. *Inalpinos*. Qui Alpibus inhabitant.
2. *Multa*. Loca, non castella. Ed.
3. *Non sine causa.* Habui justas causas supplicationis honorem a senatu petendi. Sch.

EPISTOLA V.

Excusat se, quod Bruti literis non responderit: hortatur ad libertatem recuperandam: et suum studium ac officia pollicetur. (Romæ, anno U. C. 709, mense decembri.)

M. CICERO D. BRUTO IMP. COS. DESIGN. S.

Lupus, familiaris noster, quum a te venisset, quumque Romæ quosdam dies commoraretur, ego eram in iis locis, in quibus maxime me tuto esse arbitrabar. Eo

35.

factum est, ut ad te Lupus sine meis literis rediret, quum tamen curasset tuas ad me perferendas. Romam autem veni a. d. quintum idus decembris, nec habui quidquam antiquius, quam ut Pansam statim convenirem: ex quo ea de te cognovi, quæ maxime[1] optabam. Quare hortatione tu quidem non eges, si[2] ne illa quidem in re, quæ a te gesta est post hominum memoriam maxima, hortatorem desiderasti. Illud tamen breviter significandum videtur, populum romanum omnia a te exspectare, atque in te aliquando recuperandæ libertatis omnem spem ponere. Tu, si dies noctesque memineris (quod te facere certo scio), quantam rem gesseris; non obliviscere profecto, quantæ tibi etiam nunc gerendæ sint. Si enim iste[3] provinciam nactus erit, cui quidem ego semper amicus fui ante, quam illum intellexi, non modo aperte, sed etiam libenter cum republica bellum gerere, spem reliquam nullam video salutis. Quamobrem te obsecro iisdem precibus, quibus S. P. Q. R., ut in perpetuum rempublicam dominatu regio liberes, ut principiis[4] consentiant exitus. Tuum est hoc munus, tuæ partes; a te hoc civitas, vel omnes potius gentes non exspectant solum, sed etiam postulant. Quamquam, quum hortatione non egeas, ut supra scripsi, non utar ea pluribus verbis: faciam illud, quod meum est, ut tibi omnia mea officia, studia, curas, cogitationes pollicear, quæ ad tuam laudem et gloriam pertinebunt. Quamobrem velim tibi ita persuadeas, me tum reipublicæ causa, quæ mihi vita mea est carior, tum quod tibi ipse fa-

1. *Quæ maxime optabam.* Te scilicet Antonio provinciam nolle tradere. Man.

2. Ernest. malit *qui.* J. V. L.

3. *Si enim iste.* M. Antonius, qui Bruto provinciam conabatur eripere. Man.

4. *Ut principiis.* Ut, quemadmodum, rege, ita nos dominatu regio liberes. Man.

veam, tuamque dignitatem amplificari velim, tuis optimis consiliis, amplitudini, gloriæ, nullo loco defuturum. Vale.

EPISTOLA VI.

Commendaverat Brutus suam dignitatem. Respondet Cicero sibi eam etiam atque etiam curæ fore : idque jam in senatu declaratum. (Romæ, anno U. C. 709, mense decembri.)

M. CICERO D. BRUTO IMP. COS. DESIGN. S.

Lupus noster quum Romam sexto die Mutina venisset, postridie me mane convenit; tua mihi mandata diligentissime exposuit, et literas reddidit. Quod mihi tuam dignitatem commendas, eodem tempore existimo te mihi meam [dignitatem[1]] commendare : quam mehercule non habeo tua cariorem. Quare mihi gratissimum facies, si exploratum habebis, tuis laudibus nullo loco nec consilium, nec studium meum defuturum. Quum tribuni plebis edixissent, senatus adesset a. d. XIII kal. jan., haberentque in animo de præsidio consulum designatorum referre; quamquam statueram in senatum ante kal. jan. non venire : tamen, quum eo die ipso edictum tuum[2] propositum esset, nefas esse duxi, aut ita haberi senatum, ut de tuis divinis in rempublicam meritis sileretur (quod factum esset, nisi ego venissem), aut, etiamsi quid de te honorifice diceretur, me non adesse. Itaque in senatum veni mane. Quod quum esset animadversum, frequentissimi senatores convenerunt. Quæ de te in senatu[3] egerim,

1. Verbum hoc Ernest. delendum censuit. J. V. L.

2. *Edictum tuum*. De Gallia retinenda in potestate sua et senatus. Ear. Conf. Philipp. IV, 3.

3. *In senatu*. Vide Philipp. III.

quæ in concione[4] maxima dixerim, aliorum te literis malo cognoscere. Illud tibi persuadeas velim, me omnia, quæ ad tuam dignitatem augendam pertinebunt, quæ est per se amplissima, summo semper studio suscepturum et defensurum : quod quamquam intelligo me cum multis esse facturum, tamen appetam hujus rei principatum.

4. *In concione.* In qua habuit Philippicam IV, quæ ad populum dicta est.

EPISTOLA VII.

Suadet, ne in salute populi rom. tuenda senatus auctoritatem exspectet, sed, quod sibi rectum videatur, faciat. (Romæ, anno U. C. 709, mense decembri.)

M. CICERO D. BRUTO IMP. COS. DES. S. D.

Quum adhibuisset[1] domi meæ Lupus me, et Libonem, et Servium, consobrinum tuum : quæ mea fuerit sententia, cognosse te ex M. Seio arbitror; qui nostro sermoni interfuit. Reliqua, quamquam statim Seium Græceius est subsequutus, tamen ex Græceio poteris cognoscere. Caput autem est hoc, quod te diligentissime percipere et meminisse velim[2], ut ne in libertate et salute populi romani conservanda auctoritatem senatus exspectes, nondum liberi[3], ne et tuum factum condemnes (nullo enim publico consilio rempublicam liberasti; quo etiam est res illa major, et clarior), et

1. *Adhibuisset.* Hic *adhibere* significat, quod alibi plenius « in consilium adhibere ». Coegerat autem familiaris D. Bruti Lupus Ciceronis domi consilium amicorum Decimi, ut illorum sententias de re Bruti exquireret, in quod etiam Ciceronem adhibuerat, id est, admiserat et receperat. Vict. — Palat. prim. « adiviset », male. J. V. L.

2. Sic Ernest. e codd. Guelferb. et Gorl. At Victor. cum aliis e MS Mediceo, *volam.* J. V. L.

3. *Nondum liberi.* Erant enim in

adolescentem, vel puerum potius, Cæsarem, judices temere fecisse, qui tantam causam publicam privato consilio [4] susceperit; denique homines rusticos, sed fortissimos viros, civesque optimos, dementes fuisse judices, primum milites veteranos, commilitones tuos, deinde legionem Martiam, legionem quartam, quæ suum consulem [5] hostem judicaverunt, seque ad salutem reipublicæ defendendam contulerunt. Voluntas senatus pro auctoritate haberi debet, quum auctoritas impeditur metu. Postremo suscepta tibi causa jam bis est, ut non sit integrum: primum idibus martiis; deinde proxime, exercitu novo et copiis comparatis. Quamobrem ad omnia ita paratus, seu animatus debes esse, non ut nihil facias, nisi jussus; sed ut ea geras, quæ ab omnibus summa cum admiratione laudentur.

senatu, qui Antonio faverent, in primisque Q. Fufius Calenus. Man.

4. *Privato consilio.* Nempe quum primum a Calatia, mox a Casilino veteranos milites excivisset, in eamque rem patrimonium suum effudisset. Sch.

5. *Consulem.* M. Antonium, quem reliquerunt, Octavium sequentes. Corr.

EPISTOLA VIII.

De legatis ad Antonium de pace missis, quæque sit omnium de Bruto exspectatio ad libertatem recuperandam, perscribit. (Romæ, anno U. C. 710, mense januario.)

M. CICERO D. BRUTO IMP. COS. DES. S. D.

Eo tempore Polla tua [1] misit, ut ad te, si quid vellem, darem literarum, quum, quid scriberem, non habebam. Omnia enim erant suspensa propter exspectationem legatorum [2]: qui quid egissent, nihildum

1. *Polla tua.* Id est, Valeria Paulla, uxor tua. *Polla* autem et Paulla dicebant veteres ἀδιαφόρως, ut copo, caupo; olla, aula; plostrum, plaustrum, etc. Lamb.

2. *Exspectationem legatorum.* L. Pi-

nuntiabatur. Hæc tamen scribenda existimavi : primum, S.P.Q.R. de te laborare, non solum salutis suæ causa, sed etiam dignitatis tuæ. Admirabilis enim est quædam tui nominis caritas, amorque in te singularis omnium civium: ita enim sperant atque confidunt, ut antea rege, sic hoc tempore regno te rempublicam liberaturum.

Romæ delectus[3] habetur, totaque Italia; si hic delectus appellandus est, quum ultro se offerunt omnes: tantus ardor occupavit animos hominum desiderio libertatis, odioque diutinæ servitutis! De reliquis rebus a te jam exspectare literas debemus, quid ipse agas, quid noster Hirtius, quid Cæsar meus[4]: quos spero brevi tempore societate victoriæ tecum copulatos fore. Reliquum est, ut de me id scribam, quod te ex tuorum literis et spero, et malo cognoscere; me neque deesse ulla in re, neque umquam defuturum dignitati tuæ.

sonis, L. Philippi, et Servii Sulpitii, qui ad Antonium erant profecti. Corr. — Vide epist. 4 lib. XII, et Philipp. VI. Oliv.

3. Alii, ut passim, *dilectus*. J.V.L.

4. *Cæsar meus*. Octavianus privato consilio ab Urbe adversus Antonium profectus. Ed.

EPISTOLA IX.

Prospiciat, rogat, ne, consulibus amissis, hostes reip. invalescant: et quid agendum videatur, monet. (Rhegii, anno U. C. 710, mense aprili.)

D. BRUTUS M. CICERONI S. D.

Pansa amisso, quantum detrimenti respublica acceperit, non te præterit. Nunc auctoritate et prudentia tua prospicias oportet, ne inimici nostri, consulibus sublatis[1], sperent se convalescere posse. Ego, ne con-

1. *Coss. sublatis*. Hirtio et Pansa, in Mutinensi prælio occisis. Corr.

sistere possit in Italia Antonius, dabo operam. Sequar eum confestim. Utrumque me præstaturum spero, ne aut Ventidius elabatur[2], aut Antonius in Italia moretur. In primis rogo te, ad hominem ventosissimum[3], Lepidum, mittas, ne bellum nobis redintegrare possit, Antonio sibi conjuncto. Nam de Pollione Asinio[4] puto[5], te perspicere, quid facturus sit. Multæ, et bonæ, et firmæ sunt legiones Lepidi et Asinii. Neque hæc idcirco tibi scribo, quod te non eadem advertere sciam, sed quod mihi persuasissimum est, Lepidum recte facturum numquam[6], si forte vobis de hoc dubium est. Plancum quoque confirmetis oro: quem spero, pulso Antonio, reipublicæ non defuturum. Si se Alpes Antonius trajecerit, constitui præsidium in Alpibus collocare, et te de omni re facere certiorem. III kal. maii, ex castris Rhegii[7].

2. *Elabatur.* Elapsus tamen est, itinere facto difficillimo. Vide epist. 17, 33, 34 lib. X, et hoc lib. epist. 10. MAN. — Is Ventidius ex Piceno tres legiones ad Antonium ducebat.— Timebat Brutus, ne Lepidus bellum redintegraret, se conjungendo cum Antonio. ED.

3. *Ventosissimum.* Levissimum, atque inprimis mobilem. Epist. 10 ad M. Brutum : « Datum Lepido tempus est, in quo levitatem ejus, sæpe perspectam, majoribus in malis experiremur ». In lib. X, epist. ad Div. 9, 11, 20, 21, et passim de ipsius incerta fide, de perfidia occurrent argumenta plurima. ED.

4. *Pollione Asinio.* Qui longius aberat, quam Lepidus; præerat enim Hispaniæ citeriori. Epist. 31, lib. X.

5. *Puto.* Propter amicitiam. Non dubito, quin ille tibi suum sensum patefaciat. MAN.

6. *Recte facturum numquam.* Favebat Lepidus Antonii partibus : tum quod percussores Cæsaris oderat, tum etiam, quod ejus filio nupserat Antonii filia, ipseque Antonii consulis beneficio pontifex max. in locum Cæsaris creatus erat. Appianus, Dio, Plutarchus. IDEM.

7. *Rhegii. Rhegium* cognomento *Lepidum*, ante *Forum Lepidi* appellatum, unde etiam Ciceroni *Rhegium Lepidi* dicitur, est oppidum Galliæ Cispadanæ in via Æmilia, etiamnunc clarum, hodie *Reggio*. Vide pluribus de hoc oppido disputantem Ph. Cluver. Ital. Antiq. lib. I, cap. 26. GRÆV.

EPISTOLA X.

Queritur de quorumdam malivolentia, et reip. periculum exponit.
(Dertonæ, anno U. C. 710, mense maio.)

D. BRUTUS M. CICERONI S. D.

Non mihi rempublicam plus debere arbitror, quam me tibi. Gratiorem me esse [1] in te posse, quam isti perversi sint in me, exploratum habes [2]: si tamen hoc temporis videatur dici causa, malle me tuum [3] judicium, quam ex alterà parte omnium istorum. Tu enim a certo sensù et vero judicas de nobis: quod isti ne faciant, summa malivolentia et livore impediuntur. Interpellent me, quo minus honoratus sim, dum ne interpellent, quo minus respublica a me commode administrari possit. Quæ quanto sit in periculo, quam potero brevissime exponam. Primum omnium, quantam perturbationem rerum urbanarum afferat obitus consulum, quantamque cupiditatem hominibus injiciat vacuitas [4], non te fugit. Satis me multa scripsisse, quæ literis commendari [5] possint, arbitror. Scio enim, cui

1. *Gratiorem me esse.* Videtur excidisse particula *nec*, ut fuerit : « nec gratiorem »; hoc sensu : Nec arbitror, me tam gratum posse esse tibi, quam isti malivoli sunt in me perversi. J. F. Gron.

2. *Exploratum habes.* Sint, an hæc temporis videantur dici causa. Idem. — *Si tamen.* Forte, « nisi tamen ». J. V. L.

3. *Malle me tuum judicium.* Sic videtur legendum. Quæ isti, qui mihi obtrectant, prætexunt, hæc sive revera ita se habeant, sive ab eis finguntur temporis causa : tu dubitare non debes, quin ego placere tibi malim, quam istis omnibus. J. F. Gron.

4. *Vacuitas.* Grævius malebat « vacivitas », quo ducunt vestigia fere omnium librorum, qui aut *civitas* aut *novitas* præ se ferunt. Quem consensum librorum cur repudiemus non est. Plautus Curcul. « Ita cibi vacivitate venio laxis lactibus ». Sic « ædes vacivæ », et « aures vacivæ ». Græv.— Ernestio nec hoc placet, nec *vacuitas* satis, putatque glossatoris esse. Ed.

5. *Literis commendari.* Est literis mandari, credi. Suspicionem autem de Octaviano significat, qui consula-

scribam. Revertor nunc ad Antonium : qui ex fuga quum parvulam manum militum haberet inermium, ergastula solvendo, omneque genus hominum arripiendo, satis magnum numerum videtur effecisse. Huc accessit manus Ventidii, quæ trans Apenninum itinere facto difficillimo ad Vada [6] pervenit, atque ibi se cum Antonio conjunxit. Est numerus veteranorum et armatorum satis frequens cum Ventidio.

Consilia Antonii hæc sint, necesse est : aut ad Lepidum ut se conferat, si recipitur; aut Apennino Alpibusque se teneat, et decursionibus per equites, quos habet multos, vastet ea loca, in quæ incurrerit; aut rursus se in Etruriam referat, quod ea pars Italiæ sine exercitu est. Quod si me Cæsar audisset, atque Apenninum transisset, in tantas angustias Antonium compulissem, ut inopia potius, quam ferro, conficeretur. Sed neque Cæsari imperari potest [7], nec Cæsar exercitui suo [8] : quod utrumque pessimum est. Quum hæc talia sint; quo minus, quod ad me pertinebit, homines interpellent [9], ut supra scripsi, non impedio. Hæc quemadmodum explicari possint, aut, a te quum explicabuntur, ne impediantur, timeo. Alere jam milites non possum. Quum ad rempublicam liberandam accessi, H-S mihi fuit quadringenties amplius. Tantum

tum petiit, quem adeptus patriæ bellum intulit. Græv.

6. *Ad Vada.* Scilicet *Sabatia*, seu *Sabatorum*. Sabata erat oppidum maritimum in ora Genuensi præcipuum, non longe Savona distans, cui adjacent campi palustres, qui *Vada* dicuntur, et *Vada Sabatorum*, seu *Sabatia*, quæ describit Lucan. I, 409 : « Quaque jacet litus dubium, etc. » Ibi etiam *portus* fuit *Vadorum Sabatiorum*, cujus meminit Plinius, III, 5. Is hodie dicitur *Vadi*, sive contracte *Vai*, vulgo *Ve*. Vide Cluver. Ital. Antiq. lib. I, cap. 8. Idem.

7. *Neque Cæsari imperari potest.* Qui jus imperii habeat ipse, et nullum sit imperium majus, quia consules non sunt. Gron.

8. *Nec Cæsar exercitui suo.* Quia non justo delectu scriptus est, sed tumultuarie collectus et sine disciplina. Idem.

9. *Homines interpellent.* Videntur

abest, ut meæ rei familiaris liberum sit[10] quidquam, ut omnes jam meos amicos ære alieno obstrinxerim. Septenum numerum[11] nunc legionum alo : qua difficultate, tu arbitrare. Non, si Varronis[12] thesauros haberem, subsistere sumptui possem. Quum primum de Antonio exploratum habuero, faciam te certiorem. Tu me amabis ita, si hoc idem me in te facere senseris. III non. maii, ex castris, Dertona[13].

prohibuisse, ne pecunia in stipendium militum ex ærario decerneretur. Ep. 26. Gron.

10. *Ut meæ rei familiaris liberum sit quidquam.* Ut rationes explicatas habeam, ut ære alieno vacem. Vid. lib. II de Pec. Vet. cap. 7. Idem.

11. *Septenum numerum.* Nec « septenæ legiones », nec « septenus numerus » hic prisci Quirites agnoscerent. Hittorp. « Septem nunc numerum legionum alo ». Sane τὸ *nunc* in nullo Guilielmiano post numerum ponitur. Legendum itaque censeo, « septem nunc numeros legionum ». *Numeri* sunt cohortes, ut sæpe apud Tacitum. Sic et legendum in epistola Cassii in lib. XII, epist. 13 : « Græcorum militum numeros, speciem exercitus effecit », ubi vulgo, « G. m. numero ». Græv.

12. *Varronis.* Corradus alludi putat ad Varronis librum περὶ πλούτου. Manutius *Varonis* sive *Baronis* mavult, ut Antonius notetur, qui thesauros Græcis rapuerat, et aliorum. Cell.— Utramque conjecturam improbat Sch. Et quum certum sit ditissimum quemdam hominem intelligi, nec ita fuerit dives M. Terentius Varro, ut in proverbium ejus divitiæ abierint, putat *Varronis* librariorum errori deberi. Ed.

13. *Dertona.* Urbs Liguriæ fuit inter Genuam et Placentiam sita, colonia Romanorum. In inscriptione antiqua dicitur *Julia Dertena*. Hodie *Tortona*. Vide Cluver. Ital. Antiq. lib. I, cap. 10, qui ibi hunc locum laudans, scripsit « ex castris Dertonæ ». Græv.

EPISTOLA XI.

Memor meritorum in se Ciceronis, iter Antonii ad Lepidum, dubiamque Planci fidem, et suum in remp. studium significat. (Ex Liguria, anno U. C. 710, mense maio.)

D. BRUTUS IMP. COS. DES. M. CICER. S. D.

Eodem exemplo a te mihi literæ redditæ sunt, quo pueri mei attulerunt. Tantum me tibi debere existimo,

quantum persolvere difficile est. Scripsi tibi, quæ hic gererentur : in itinere est Antonius; ad Lepidum proficiscitur. Ne de Planco quidem spem adhuc abjecit, ut ex libellis suis animadverti, qui in me inciderunt : in quibus quos ad Asinium, quos ad Lepidum, quos ad Plancum mitteret, scribebat. Ego tamen non habui ambiguum, et statim ad Plancum misi; et biduo ab Allobrogibus, et totius Galliæ [1] legatos exspecto, quos confirmatos domum remittam. Tu, quæ istic opus erunt administrari [2], prospicies, ut ex tua voluntate reique publicæ commodo fiant. Malivolentiæ hominum in me, si poteris, occurres. Si non potueris [3], hoc consolabere, quod me de statu meo nullis contumeliis deterrere possunt. Pridie nonas maii, ex castris, finibus Statiellensium [4].

1. *Galliæ*. Cisalpinæ. Nam Transalpina ad Planci pertinebat imperium, excepta Narbonensi, quam Cæsar, cum ei finitima Hispania, Lepido regendam attribuerat. Man.

2. *Quæ istic opus erunt administrari*. *Hæc opus sunt* latine dici scio : « hæc opus sunt administrari », quam latine dicatur, videto. Idem.

3. Alii, *poteris*. J. V. L. — Schütz autem non recepit. Ed.

4. *Finibus Statiellensium*. Hoc est, in agro, seu, ut barbari loquuntur, ditione Statiellensium. Aquæ Statiellæ, seu Aquæ Statiellonum urbs Liguriæ, inter Dertonam, et Vada Sabatia, hod. vulgari vocabulo appellatur *Acqui*, et ab incolis *Aich*. Cives hujus urbis Statiellenses, tota vero gens Statiellates, posterioribus scriptoribus Aquenses. Vide Cluver. lib. I de Ital. Antiq. cap. 10. Græv.

EPISTOLA XII.

Queritur, ab Antonio bellum renovatum, quod hominum opinione impediri a Bruto potuisset. (Romæ, an. U. C. 710, mense maio.)

M. CICERO D. BRUTO IMP. COS. DES. S.

Tres uno die a te accepi epistolas : unam brevem,

quam Flacco Volumnio dederas; duas pleniores: quarum alteram tabellarius T. Vibii attulit; alteram ad me misit Lupus. Ex tuis literis, et ex Græceii oratione, non modo non restinctum bellum, sed etiam inflammatum videtur. Non dubito autem, pro tua singulari prudentia, quin perspicias, si aliquid firmitatis nactus sit Antonius, omnia tua illa præclara in rempublicam merita ad nihilum esse ventura. Ita enim Romam erat nuntiatum, ita persuasum omnibus, cum paucis inermibus [1], perterritis metu, fracto animo, fugisse Antonium. Qui si ita se habet, ut, quemadmodum audiebam de Græceio, confligi cum eo sine periculo non possit; non ille mihi fugisse a Mutina videtur, sed locum belli gerendi mutasse. Itaque homines alii facti sunt [2]. Nonnulli etiam queruntur, quod persequuti non sitis: opprimi potuisse, si celeritas adhibita esset, existimant. Omnino est hoc populi, maximeque nostri, in eo potissimum abuti libertate, per quem eam consequutus sit. Sed tamen providendum est [3], ne qua [4] justa querela esse possit. Res se sic habet: is bellum confecerit, qui Antonium oppresserit [5]. Hoc quam vim habeat, te existimare malo, quam me apertius scribere.

1. Alii, *inermis*. J. V. L. — *Inermibus* prætulit Sch. (quamquam *inermis* possit recte dici), quod est in edd. pr. ut ὁμοιοτέλευτα vitentur. Sic et Guelf. 1, ejusque vestigia sunt et in Guelf. 2. Ernest. — Ipse Brutus supr. de Antonio: « quum..... parvulam manum militum haberet inermium », init. pag. 555. Ed.

2. *Alii facti sunt*. Non iidem sunt, qui erant: mutati sunt. Plautus in Trin. « Verbis paucis quam cito alium fecisti me ». Man.

3. Alii, *sit*. J. V. L.

4. Alii, *ne quæ*. J. V. L.

5. *Is bellum confecerit, qui Antonium oppresserit*. Idem, X, 13, 19, 20. Man.

EPISTOLA XIII.

Excusat tarditatem in persequendo Antonio : et in quo statu res sit, exponit. (Pollentiæ, anno U. C. 710, mense maio.)

D. BRUTUS M. T. C. S. D.

Jam non ago tibi gratias : cui enim re vix referre possum, huic verbis non patitur res satisfieri. Attendere te volo, quæ in manibus sunt. Qua enim prudentia es, nihil te fugiet, si meas literas diligenter legeris. Sequi confestim Antonium his de causis, Cicero, non potui. Eram sine equitibus, sine jumentis; Hirtium periisse nesciebam[1]; Cæsari non credebam prius,quam convenissem, et colloquutus essem. Hic dies hoc modo abiit. Postero die mane a Pansa sum arcessitus Bononiam. Quum in itinere essem, nuntiatum mihi est, eum mortuum esse. Recurri ad meas copiolas. Sic enim vere eas appellare possum. Sunt extenuatissimæ, et inopia omnium rerum pessime acceptæ. Biduo me Antonius antecessit, itinera[2] multo majora fugiens, quam ego sequens. Ille enim iit passim, ego ordinatim. Quacumque iit, ergastula solvit, homines arripuit. Constitit nusquam prius, quam ad Vada venit. Quem locum volo tibi esse notum. Jacet inter Apenninum et Alpes, impeditissimus[3] ad iter faciendum. Quum abessem ab eo millia passuum triginta, et se jam Ventidius conjunxisset, concio ejus ad me est allata : in qua petere cœpit a militibus, ut se trans Alpes seque-

1. Sch. addit *Aquilam periisse nesciebam :* eaque receperunt Weisk. et Bened. Grævio et Beng. auctoribus. Ed. — *Convenissem.* Convenire noluit. Appianus libro tertio. Man.

2. Addidit Grævius e MSS verbum *fecit*, quod videtur et sententiæ et compositioni orationis aptissimum. J. V. L.

3. *Impeditissimus.* Quia cœnosus.

rentur; sibi cum M. Lepido convenire. Succlamatum est, et frequenter a militibus Ventidianis (nam suos valde quam paucos habet), sibi aut in Italia pereundum esse, aut vincendum: et[4] orare cœperunt, ut Pollentiam[5] iter facerent. Quum sustinere eos non posset, in posterum diem iter suum contulit. Hac re mihi nuntiata, statim quinque cohortes Pollentiam præmisi, meumque iter eo contuli. Hora ante præsidium meum Pollentiam venit, quam Trebellius[6] cum equitibus. Sanequam sum gavisus: in hoc enim victoriam puto consistere. In spem venerant, quod neque Planci quatuor legiones omnibus suis copiis pares arbitrabantur, neque ex Italia tam celeriter exercitum trajici posse credebant. Quos ipsi adhuc satis arroganter Allobroges, equitatusque omnis, qui eo præmissus erat a nobis, sustinebant; nostroque adventu sustineri facilius posse confidimus. Tamen, si quo etiam casu Isaram se trajecerint, ne quod detrimentum reipublicæ injungant, summa a nobis dabitur opera. Vos magnum animum optimamque spem de summa repûblica habere volumus, quum et nos, et exercitus nostros, singulari concordia conjunctos, ad omnia pro vobis videatis paratos. Sed tamen nihil de diligentia remittere debetis, dareque operam, ut quam paratissimi et[7] ab exercitu, reliquisque rebus, pro vestra salute contra sceleratissimam conspirationem hostium confligamus; qui quidem eas copias, quas diu simulatione reipublicæ comparabant, subito ad patriæ periculum converterunt.

4. Alii habent *etiam*. J. V. L.

5. *Pollentiam*. Plin. lib. III, c. 5. Oppidum Liguriæ supra Albam, haud procul Tanari ac Sturæ confluentibus, nunc exiguus vicus, *Pollenza*. Græv.

6. *Trebellius*. Antonii præfectus, quem fraudatorem creditorum Cicero in Philipp. vocat.

7. Deest *et* in aliquot MSS et edd. J. V. L.

EPISTOLA XIV.

Bruti literis respondet de decemviris, de legionibus perducendis, de pecunia, de hominum admiratione ob renatum bellum, cujus exitus ne timeatur, Bruti partes et munus esse dicit. (Romæ, anno U. C. 710, mense maio.)

M. T. C. D. BRUTO IMP. COS. DES. S. P. D.

MIRABILITER, mi Brute, lætor, mea consilia, measque sententias a te probari de decemviris[1], de ornando adolescente[2]. Sed quid refert? mihi crede, homini non glorioso: plane jam, Brute, frigeo[3]. Ὄργανον enim erat meum senatus: id est jam dissolutum. Tantam spem attulerat exploratæ victoriæ tua præclara Mutina eruptio, fuga Antonii, conciso exercitu, ut omnium animi relaxati sint, meæque illæ vehementes contentiones tamquam σκιαμαχίαι[4] esse videantur.

Sed, ut ad rem redeam, legionem Martiam et quartam negant, qui illas norunt, ulla conditione ad te posse perduci. Pecuniæ, quam desideras, ratio potest haberi, eaque habebitur. De Bruto arcessendo[5], Cæsareque ad Italiæ præsidium tenendo, valde tibi assentior. Sed, ut scribis, habes obtrectatores; quos equidem facillime sustineo: sed impediunt tamen. Ex Africa[6]

1. *Decemviris.* Aut creatis, aut creandis, qui consulatus ab Antonio gesti rationem reposcerent. Ex Appian. lib. III, 82, de Bell. Civ. et inf. epist. 20, 21, et ad Attic. epist. 19, lib. XV. ED. — Patet hos creatos fuisse postquam Plancus se Decimo Bruto cum copiis suis conjunxerat; in quo gradum fuisse Appianus scribit ad Cæsaris acta antiquanda; statimque ab his decemviris edictum esse propositum, ut quisquis aliquid accepisset ab Antonio consule confestim scripto profiteretur. SCH.

2. *Adolescente.* Octaviano.

3. *Frigeo.* Languidiores factæ sunt actiones meæ. Ὄργανον instrumentum, quo utebar: quo dissoluto, quid agere possum? itaque plane jam frigeo. MAN.

4. Σκιαμαχίαι. Umbratiles pugnæ.

5. *De Bruto arcessendo.* De M. Bruto, qui erat in Macedonia.

6. *Ex Africa.* Vide epist. 24 lib. X. OLIV.

legiones exspectantur. Sed bellum istic renatum mirantur homines : nihil tam præter spem umquam. Nam die tuo natali [7] victoria nuntiata, in multa sæcula videbamus rempublicam liberatam. Novi timores retexunt superiora [8].

Scripsisti autem ad me iis, quas idibus maiis dedisti, modo, te accepisse a Planco literas, non recipi a Lepido Antonium. Id si ita est, omnia faciliora; sin aliter, magnum negotium : cujus exitum non extimesco; tuæ partes sunt. Ego plus, quam feci, facere non possum. Te tamen, id quod spero, omnium maximum et clarissimum videre cupio.

7. *Die tuo natali*. Vide epist. ad M. Brutum, cujus initium, *Messallam*. Man.

8. *Retexunt superiora*. Irrita faciunt, et vana. Cicero in Verr. II : « Omnia erant Metelli ejusmodi, ut totam illius præturam retexere videretur ». Hoc est, illius acta rescindere. Non male Hittorp. et Stewech. « Hi novi timores retexunt superiora ». Græv.

EPISTOLA XV.

Laudat officium et diligentiam Bruti: cujus et collegæ concordiam omnibus gratam esse significat: et hortatur, ut secum jam ipse certet. (Romæ, anno U. C. 710, mense maio.)

M. T. C. D. BRUTO IMP. COS. DES. S. P. D.

Etsi mihi tuæ literæ jucundissimæ sunt; tamen jucundius fuit, quod in summa occupatione tua Planco collegæ mandasti [1], ut te mihi per literas excusaret: quod fecit ille diligenter. Mihi autem nihil amabilius officio tuo et diligentia. Conjunctio tua cum collega,

1. *Planco collegæ mandasti*. Jam se Plancus Bruto conjunxerat. Vell. lib. II: « Plancus dubia, id est, sua fide, diu, quarum esset partium, secum luctatus, ac sibi difficile consentiens, et nunc adjutor D. Bruti, collegæ sui, mox ejusdem proditor ». Et vid. Appian. III, 81. Man.

concordiaque vestra, quæ literis communibus declarata est, S. P. Q. R. gratissima accidit. Quod superest, perge, mi Brute, et jam non cum aliis, sed tecum ipse[2] certa. Plura scribere non debeo, præsertim ad te: quo magistro brevitatis[3] uti cogito. Literas tuas vehementer exspecto, et quidem tales, quales maxime opto.

2. Schütz scribere jubet « tecum ipso ». Non paremus. J. V. L.

3. *Magistro brevitatis.* Brevitatem in scribendo amabat Decimus. Quod passim ex ejus literis perspicere licet, præsertim inf. epist. 24, 25. Mart.

EPISTOLA XVI.

Commendat Lamiam in petitione præturæ. (Romæ, an. U. C. 709.)

M. T. C. D. BRUTO IMP. S. P. D.

Permagni interest, quo tibi hæc tempore epistola reddita sit: utrum quum sollicitudinis aliquid haberes, an quum ab omni molestia vacuus esses. Itaque ei præcepi, quem ad te misi, ut tempus observaret epistolæ tibi reddendæ. Nam quemadmodum coram qui ad nos intempestive adeunt, molesti sæpe sunt: sic epistolæ offendunt, non loco redditæ. Si autem, ut spero, nihil te perturbat, nihil impedit; et ille, cui mandavi, satis scite et commode tempus ad te cepit adeundi; confido, me, quod velim, facile a te impetraturum. L. Lamia præturam petit. Hoc ego utor uno omnium plurimum. Magna vetustas, magna consuetudo intercedit; quodque plurimum valet, nihil mihi ejus est familiaritate jucundius. Magno præterea beneficio ejus, magnoque merito sum obligatus Nam Clodianis temporibus, quum equestris ordinis princeps esset, proque mea salute acerrime propugnaret,

a Gabinio consule relegatus est[1]: quod ante id tempus civi romano contigit nemini. Hoc quum populus romanus meminerit, me ipsum non meminisse turpissimum est. Quapropter persuade tibi, mi Brute, me petere præturam. Quamquam enim Lamia summo splendore, summa gratia est, magnificentissimo[2] munere ædilitio; tamen, quasi ea ita non essent, ego suscepi totum negotium. Nunc, si me tanti facis, quanti certe facis, quando equitum centurias tenes, in queis[3] regnas, mitte ad Lupum nostrum[4], ut is nobis eas centurias conficiat. Non tenebo te pluribus. Ponam in extremo, quod sentio. Nihil est, Brute, quum omnia a te exspectem, quod mihi gratius facere possis.

1. *Relegatus est.* Vide epist. 29 lib. XII, orationem pro Sextio, et pro domo sua. Man.

2. *Magnificentissimo.* Vocem hanc in editionibus Manutii et Lambini antecedit *usus:* quod idem valet ac *functus*, et facile abesse potest.—Ceterum L. Ælius Lamia ædilis fuit anno U. C. 708, prætor anno 711. Sch.

3. Alii, *quibus.* J. V. L.

4. *Mitte ad Lupum nostrum.* Pro, « significa Lupo nostro ». Modus loquendi Tullio familiaris. Ad Att. epist. 10, lib. XIII: « Hodie Spintherem exspecto: misit enim Brutus ad me ». Et ad Tironem, epist. 9, lib. XVI: « Curio misi, ut modico honos haberetur ». Man.

EPISTOLA XVII.

Commendat iterum eumdem Lamiam in petitione præturæ, scripta epistola brevi post superiorem. (Romæ, anno U. C. 709.)

M. T. C. D. BRUTO IMP. S. D.

Lamia uno omnium familiarissime utor. Magna ejus in me, non dico officia, sed merita, eaque sunt populo romano notissima. Is magnificentissimo munere ædilitatis perfunctus, petit præturam; omnesque intelligunt, nec dignitatem ei deesse, nec gratiam. Sed is

ambitus exstare[1] videtur, ut ego omnia pertimescam, totamque petitionem Lamiæ mihi sustinendam putem. In ea re quantum me possis adjuvare, facile perspicio; nec vero, quantum mea causa[2] velis, dubito. Velim igitur, mi Brute, tibi persuadeas, nihil me majore studio a te petere, nihil te mihi gratius facere posse, quam si omnibus tuis opibus, omni studio, Lamiam in petitione juveris : quod ut facias, vehementer te rogo.

1. Ed. Victor. *excitare*. Alii, *excitari*. Benedict. edidit, « Sed iis ambitus excitare videtur ». Schütz maluit *instare*, atque ita scribi jussit. J. V. L.

2. Ernest. conjicit, « tu mea causa ». J. V. L.

EPISTOLA XVIII.

Reprehendit in Decimo nonnullam timoris significationem. Scripta post Hirtium et Pansam consules interfectos. (Romæ, anno U. C. 710, mense maio.)

M. T. C. D. BRUTO IMP. COS. DES. S. D.

Etsi ex mandatis, quæ Galbæ[1] Volumnioque ad senatum dedisti, quid timendum suspicandumque[2] putares, suspicabamur : tamen timidiora mandata videbantur, quam erat dignum tua populique romani victoria[3]. Senatus autem, mi Brute, fortis est, et habet fortes duces. Itaque moleste ferebat, se a te, quem omnium, quicumque fuissent, fortissimum judicaret, timidum atque ignavum judicari. Etenim quum, te incluso, spem maximam omnes habuissent in tua virtute, florente Antonio[4], quis erat, qui quidquam ti-

1. *Galbæ*. Vide lib. X, epist. 30.

2. *Suspicandumque*. Nempe ne Lepidus se cum Antonio conjungeret : quod quidem eventus probavit. Ed.

3. *Victoria*. Mutinensi.

4. Schütz malit verba, « florente

meret, profligato illo, te liberato? Nec vero Lepidum timebamus. Quis enim esset, qui illum tam furiosum arbitraretur; ut, qui in maximo bello pacem velle se dixisset, is in optatissima pace bellum reipublicæ indiceret? Nec dubito, quin tu plus provideas. Sed tamen tam recenti gratulatione[5], quam tuo nomine ad omnia deorum templa fecimus, renovatio timoris magnam molestiam afferebat. Quare velim equidem, id quod spero, ut plane abjectus et fractus sit Antonius: sin aliquid virium forte collegerit, sentiet, nec senatui consilium, nec populo romano virtutem deesse, nec reipublicæ, te vivo, imperatorem. XIV kal. jun.

Antonio », ut jam Ernest. visum, poni post « te incluso ». J. V. L.

5. *Gratulatione.* Hoc est, gratiarum actione. Est proprium in hac re verbum, quum in supplicationibus diis gratias agunt. GRÆV.

EPISTOLA XIX.

Reip. vicem timet: Vicetinos commendat. (Vercellis, anno U. C. 710, mense maio.)

D. BRUTUS M. T. C. S. P. D.

AD senatum quas literas misi, velim prius perlegas, et, si qua tibi videbuntur, commutes. Necessario me scripsisse, ipse animadvertes. Nam quum putarem, quartam et Martiam legiones mecum futuras, ut Druso Paulloque[1] placuerat, vobis assentientibus, minus de reliquis rebus laborandum existimavi. Nunc vero, quum sim cum tironibus egentissimis, valde et meam, et vestram vicem timeam, necesse est. Vicetini[2] me et

1. *Paulloque.* L. Æmilio Paullo, qui consul fuerat cum C. Marcello. Epist. 12 lib. XV. Frater fuit M. Lepidi, eoque mox triumviro proscriptus.

2. *Vicetini. Vicentia* oppidum mediterraneum in Venetorum finibus, hodie *Vicenza.* Incolæ in monumentis antiquis modo *Vicentini*, modo *Vi-*

M. Brutum præcipue observant. His ne quam patiare injuriam fieri in senatu vernarum[3] causa, a te peto. Causam habent optimam, officium in rempublicam summum, genus hominum adversariorum seditiosum et inertissimum[4]. XII kalend. jun. Vercellis[5].

centini dicuntur. Vide Cluv. Ital. Ant. lib. I, cap. 18. GRÆV.

3. *Vernarum*. Vernis comparat Vicetinorum adversarios, ut homines nequam abjectosque significet. MAN. — Fortasse vernæ sunt homines libertini, aut servilis conditionis paullo ante in civitatem recepti, et in agros vicinos immissi, quibuscum fuerat Vicetinis aliquid controversiæ. SCH.

4. *Inertissimum*. Blanditur, quod in his duobus optimis libris, Hittorpiano et Palatino legitur, *incertissimum*. Hoc est, infidum, inconstans. GRÆV. — Tertius vero Palatin. habet *ineptissimum*. J. V. L.

5. *Vercellis*. Plin. lib. III, cap. 17. Oppidum Galliæ Transpadanæ. MAN.

EPISTOLA XX.

Timere se ait Ciceronis causa: eumque monet, ut veteranorum animos sibi conciliet. (Eporediæ, anno U. C. 710, mense maio.)

D. BRUTUS IMP. COS. DES. M. T. C. S. P. D.

QUOD pro me non facio, id pro te facere meus in te amor, tuaque officia cogunt, ut timeam. Sæpe enim mihi quum esset dictum, neque a me contemptum; novissime Labeo Segulius, homo sibi simillimus[1], narravit[2] mihi, apud Cæsarem se fuisse, multumque sermonem de te habitum esse; ipsum Cæsarem nihil sane de te questum, nisi [dictum] quod diceret, te dixisse, laudandum adolescentem, ornandum, tollendum[3]; se non esse commissurum, ut tolli possit. Hoc

1. *Sibi simillimus*. Idem, qui solet esse. Accipiendum in malam partem. MAN. — Alii, *sui*. ED.

2. Olim, *narrat*. J. V. L.

3. *Tollendum*. Ambiguum verbum. Nam et ad honorem, et ad necem pertinet. Velleius lib. II: « Hoc est illud tempus, quo Cicero, insito amore Pompeianarum partium, Cæsarem laudandum et tollendum censebat,

ego Labeonem credo illi retulisse, aut finxisse dictum, non ab adolescente prolatum. Veteranos vero pessime loqui, volebat Labeo me credere, et tibi ab iis instare periculum; maximeque indignari, quod in decemviris [4] neque Cæsar, neque ego habiti essemus, atque omnia ad vestrum arbitrium essent collata. Hæc quum audissem, et jam in itinere essem, committendum non putavi, prius ut Alpes transgrederer [5], quam, quid istic ageretur, scirem. Nam de tuo periculo, crede mihi, jactatione verborum, et denuntiatione periculi, sperare eos [6], te pertimefacto, adolescente impulso, posse magna consequi præmia; et totam istam [7] cantilenam ex hoc pendere, ut quam plurimum lucri faciant. Neque tamen non te cautum esse volo, et insidias vitantem. Nihil enim tua mihi vita potest esse jucundius, neque carius. Illud vide, ne timendo magis timere cogare, et, quibus rebus potest occurri veteranis, occurras: primum, quod desiderant de decemviris, facias; deinde de præmiis. Si tibi videtur, agros eorum militum, qui cum Antonio veterani fuerunt, his dandos censeas ab utrisque nobis [8]: de nummis, lente, ac ra-

quum aliud diceret, aliud intelligi vellet ». Suetonius in Augusto: « Ut cognovit, Antonium post fugam a M. Lepido receptum, ceterosque duces et exercitus consentire pro patribus: causam optimatium sine cunctatione deseruit, ad prætextum mutatæ voluntatis dicta factaque quorumdam calumniatus, quasi alii se puerum, alii ornandum tollendumque jactassent, ne aut sibi, aut veteranis par gratia referretur ». Man.

4. *In decemviris.* Creatis, ut quæ senatus legionibus exercitibusque pollicitus erat, persolverent, distribuerentque. Corr. — Sed melior est sententia Manutii. Ed.—Ideo creatis, ut ab Antonio gesti consulatus rationem reposcerent. Epist. 14 et 21. Appian. lib. III. Man.

5. *Prius ut Alpes transgrederer.* Mendosus videtur epistolarum ordo. Nam si nondum Alpes transgressus est, conjungi Planco nondum potuit. At conjunctus videtur epist. 15. Id.

6. *Eos.* Veteranos.

7. *Totam istam cantilenam.* Totum hoc quod isti jactant, atque in te conferunt. *Cantilena* enim, et id, quod canitur, et id, quod crebris sermonibus usurpatur. Man.

8. *Ab utrisque nobis.* Manut. « ab

tione habita pecuniæ, senatum de ea re constituturum. Quatuor legionibus iis, quibus agros dandos censuistis, video facultatem fore ex agris Sullanis [9] et agro Campano. Æqualiter aut sorte agros legionibus assignari puto oportere. Hæc me tibi scribere non prudentia mea hortatur, sed amor in te, et cupiditas otii; quod sine te consistere non potest. Ego, nisi valde necesse fuerit, ex Italia non excedam. Legiones armo, paro: sperò me non pessimum exercitum habiturum ad omnes casus et impetus hominum. De exercitu, quem Pansa habuit, legionem mihi Cæsar non remittit. Ad has literas statim mihi rescribe, tuorumque aliquem mitte, si quid reconditum magis erit, meque scire opus putaris. Vale. IIX kal. [10] jun. Eporedia [11].

utrisque nostrum ». Lamb. « ab utroque nostrum ».

9. Sic editiones priscæ. Victorius tamen edidit *Silani*. B. Weisk. e cod. Magd. recepit *Silanis*, quod interpretatur, nonnullis probantibus, de agris in *Sila*, silva Bruttiorum. J. V. L.— Conjecit Sch. « ex agris Stellati et Campano ». — Nam lege agraria Julii Cæsaris Campani et Stellates agri XX millibus civium divisi sunt. Sch.

10. Al. codd. *IX*, vel *VI kalend.* J. V. L.

11. *Eporedia.* Plin. lib. III, c. 17. Colonia Romanorum in Transpadana Gallia, Sibyllinis libris a populo romano condi jussa in faucibus Salassorum vallis, inter duo altissima juga in edito vertice, munimentum contra Salassos: hodie *Ivrea.* Alii vero scribunt *Eporædia.* Vid. Cluv. Ital. Antiq. lib. I, cap. 13. Græv.

EPISTOLA XXI.

Respondet superiori epistolæ. (Romæ, an. U. C. 710, mense junio.)

M. T. C. D. BRUTO IMP. S. P. D.

Dii isti Segulio malefaciant, homini nequissimo omnium, qui sunt, qui fuerunt, qui futuri sunt! Quid? tu illum tecum solum, aut cum Cæsare? qui neminem prætermiserit, quicum loqui potuerit, cui

non eadem ista dixerit? Te tamen, mi Brute, sic amo, ut debeo, quod istud quidquid essent nugarum, me scire voluisti. Signum enim magnum amoris dedisti. Nam quod idem Segulius, veteranos queri, quod tu et Cæsar in decemviris non essetis, utinam ne ego quidem essem! Quid enim molestius? Sed tamen, quum ego sensissem, de iis, qui exercitus haberent, sententiam ferri oportere; iidem illi, qui solent, reclamarunt. Itaque excepti etiam estis, me vehementer repugnante. Quocirca Segulium negligamus, qui res[1] novas quærit; non quo veterem comederit: nullam enim habuit; sed hanc ipsam[2] recentem novam[3] devoravit. Quod autem scribis, te, quod pro te ipso non facias, id pro me[4], ut de me timeas aliquid: omni te, vir optime, mihique carissime Brute, de me metu libero. Ego enim, quæ provideri poterunt, non fallar in iis: quæ cautionem non habebunt, de his non ita valde laboro. Sim enim impudens, si plus postulem, quam homini a rerum natura tribui potest. Quod mihi præcipis, ut caveam, ne timendo magis timere cogar, et sapienter, et amicissime præcipis. Sed velim tibi persuadeas, quum te constet excellere hoc genere virtutis, ut num-

1. *Res.* Ex ambiguo dictum.

2. *Hanc ipsam.* Vel hereditate acceptam, vel a C. Cæsare, quum viveret, donatam. Quod verisimilius videtur. Nam et Octaviani amicus erat, et veteranis favebat, ut ex epistola superiore intelligitur; et verbum *devoravit* usurpatur Philipp. XII de veteranis. Fortasse igitur et hic Segulius ex veteranis Cæsaris militibus unus fuit. Man.

3. *Recentem novam.* Ita differunt *recens* et *novum*, ut *vetus* et *antiquum*. Potest enim recens aliquid esse, quod novum non sit. Ut recens hereditas, quæ alicui nuper obtigit, non tamen nova, quum aliæ possint hereditates eidem antea contigisse. *Novum* est enim, non quod nuper, sed quod nunc primum habemus: *recens* vero, non quod nunc primum, sed quod nuper. Et *novum* ad rem, *recens* ad tempus refertur. Propterea, ut simul utrumque significetur, conjunguntur. Idem.

4. Legebatur olim, « id pro me facere »; sed *facere* neque exstat in pluribus MSS, neque adeo in editione pr. aut Victoriana. Quæ sequuntur, *de me*, Schütz ut superflua delevit, auctore tantum Gronovio. J. V. L.

quam perturbere; me huic tuæ virtuti proxime accedere. Quamobrem neque metuam quidquam, et cavebo omnia. Sed vide, ne tua jam, mi Brute, culpa futura sit, si ego quidquam timeam. Tuis enim opibus, et consulatu tuo, etiamsi timidi essemus, tamen omnem timorem abjiceremus; præsertim quum persuasum omnibus esset, mihique maxime, a te nos unice diligi.

Consiliis tuis, quæ scribis de quatuor legionibus, deque agris assignandis ab utrisque vestrum, vehementer assentior. Itaque quum quidam de collegis nostris agrariam curationem ligurirent; disturbavi rem, totamque vobis integram reservavi. Si quid erit occultius, et, ut scribis, reconditum, meorum aliquem mittam, quo fidelius ad te literæ perferantur. Pridie nonas junii.

EPISTOLA XXII.

Commendat App. Claudium, ut ex hostium numero eximatur. (Romæ, anno U. C. 710, mense maio.)

M. T. C. D. BRUTO IMP. S. P. D.

Cum Appio Claudio, C. F.[1], summa mihi necessitudo est, multis ejus officiis, et meis mutuis constituta. Peto a te majorem in modum, vel humanitatis tuæ, vel mea causa, ut eum auctoritate tua, quæ plurimum valet, conservatum velis[2]. Volo, te, quum fortissimus vir cognitus sis, etiam clementissimum existimari.

1. *Caii filio.* Distinguit ab aliis, qui eodem prænomine et nomine utebantur. Man.

2. *Conservatum velis.* Ne hostis cum Antonio judicetur, quandoquidem eum sequutus erat. Idem.

Magno tibi erit ornamento, nobilissimum adolescentem beneficio tuo esse salvum. Cujus quidem causa hoc melior debet esse, quod pietate adductus, propter patris restitutionem [3], se cum Antonio conjunxit. Quare etsi minus veram causam habebis, tamen vel probabilem aliquam poteris inducere. Nutus tuus potest hominem, summo loco natum, summo ingenio, summa virtute, officiosissimum præterea, et gratissimum, incolumem in civitate retinere. Quod ut facias, ita a te peto, ut majore studio, magisve ex animo petere non possim.

3. *Propter patris restitutionem.* Videtur pater ejus, quum exsularet, ab Antonio consule in patriam restitutus. Man. — Pro *se* alii *me*. J. V. L.

EPISTOLA XXIII.

Ut bene de rep. speret, hortatur Ciceronem, cujus literas exspectat. (Eporediæ, anno U. C. 710, mense maio.)

D. BRUTUS M. T. C. S. P. D.

Nos hic valemus recte; et, quo melius valeamus, operam dabimus. Lepidus commode de nobis sentire videtur[1]. Omni timore deposito, debemus libere reipublicæ consulere. Quod si omnia essent aliena[2], tamen tribus[3] tantis exercitibus, propriis reipublicæ[4], valentibus, magnum animum habere debebas, quem et semper habuisti, et nunc fortuna adjuvante augere

1. *Videtur.* Atqui quarto die post scriptam hanc ep. Lepidus Antonium recepit. Sch.

2. *Essent aliena.* Apud Lepidum. Si scilicet cum Antonio sentiret.

3. *Tribus.* Cæsaris, Planci, et meo. Oliv.

4. *Propriis reip.* Fidis et certis in defensione causæ publicæ. Sed opinio eum fefellit. Mox enim Octavianus et Plancus accesserunt Antonio. *Proprium* eleganter constans, perpetuum. Terent. Andr. IV, 3, 1: «Nihilne esse proprium cuiquam?» Plaut. Mostell.

potes. Quæ tibi superioribus literis mea manu scripsi, terrendi tui causa homines loquuntur. Si frenum momorderis[5], peream, si te omnes, quot sunt, conantem loqui ferre poterunt[6]. Ego, tibi ut antea scripsi, dum mihi a te literæ veniant, in Italia morabor. IIX kal. jun. Eporedia.

I, 3, 68 : « Atque illum amatorem tibi proprium futurum in vita ». J. F. GRON.

5. *Si frenum momorderis*. Id est, si nostris invidis et malivolis, qui velut freno coercere te volunt, ostenderis te resistere et coerceri nolle. Ab equis contumacibus et refractariis desumpta translatio. Libertatem experiri. Sall. Jug. XII. IDEM.

6. Alii, *poterint*. J. V. L.

EPISTOLA XXIV.

Respondet superiori epistolæ, qua timorem sibi exemptum dicit. Addit, quid agendum ei sit : et de pecunia decreta. (Romæ, anno U. C. 710, mense maio.)

CICERO D. BRUTO S. P. D.

NARRO tibi : antea subirascebar brevitati tuarum literarum. Nunc mihi loquax esse videor. Te igitur imitabor. Quam multa, quam paucis? Te recte valere, operamque dare, ut quotidie melius; Lepidum commode sentire; tribus exercitibus quidvis nos oportere confidere. Si timidus essem, tamen ista epistola mihi omnem metum abstersisses[1]. Sed, ut mones, frenum momordi. Etenim qui, te incluso, omnem spem habuerim in te, quid nunc putas? Cupio jam vigiliam meam[2], Brute, tibi tradere; sed ita, ut ne desim constantiæ meæ. Quod scribis, in Italia te moraturum,

1. Alii codd. habent *abstersisset*. J. V. L.

2. *Vigiliam meam*. Id est, curam meam. Translatio ab excubantibus militibus, qui succedunt per vigilias. MAN.

dum tibi literæ meæ veniant : si per hostem licet, non erraris. Multa enim Romæ[3]. Sin adventu tuo bellum confici potest, nihil sit antiquius. Pecunia expeditissima quæ erat, tibi decreta est. Habes amantissimum Servium[4]. Nos non desumus. IIX idus junias[5].

3. *Multa enim Romæ*. Multa dicuntur ejusmodi, ut in Italia diutius morandum tibi non esse videatur. MAN.

4. *Servium*. Bruti consobrinum; de quo, epist. 7 hujus libri. Alii, *Servilium*, Isaurici filium.

5. Alii addunt more suo, *Vale*, atque habent « VIII kal. jun. » J. V. L.

EPISTOLA XXV.

Exspectari a se Bruti literas ait : sibi nihil esse quod scriberet : in ipso et Planco spem omnem esse. (Romæ, anno U. C. 710, mense junio.)

M. T. C. D. BRUTO S. P. D.

EXSPECTANTI mihi tuas quotidie literas, Lupus noster subito denuntiavit, ut ad te scriberem, si quid vellem. Ego autem, etsi, quod scriberem, non habebam (acta enim ad te mitti sciebam; inanem autem sermonem literarum tibi injucundum esse audiebam), brevitatem sequutus sum, te magistro. Scito igitur, in te et in collega spem omnem esse. De Bruto autem nihil adhuc certi ; quem ego, quemadmodum præcipis, privatis literis ad bellum commune vocare non desino : qui utinam jam adesset ! intestinum Urbis malum[1], quod est non mediocre, minus timeremus. Sed quid ago ? non imitor λακωνισμὸν[2] tuum. Altera jam pagella[3] procedit. Vince, et vale. XIV kal. quintiles.

1. *Intestinum Urbis malum*. Erant enim, qui Octavianum, interfectis Pansa et Hirtio consulibus, ad petitionem consulatus impellerent. Epist. 24 lib. X, et epist. 14 ad M. Brutum. MAN.

2. Λακωνισμὸν *tuum*. Laconicam, qua tu soles uti, brevitatem. IDEM.

3. *Altera jam pagella*. Ex his recte conjecit Manutius breve hoc epistolium in codicillis scriptum. ED.

EPISTOLA XXVI.

Sollicitus ob Antonii cum Lepido conjunctionem, legiones quam primum sibi et stipendium mitti postulat. (Ex castris, anno U. C. 710, mense junio.)

D. BRUTUS IMP. M. T. C. S. P. D.

In [1] maximo meo dolore hoc solatio utor, quod intelligunt homines, non sine causa me timuisse ista [2], quæ acciderunt. Deliberent [3], utrum trajiciant legiones ex Africa, necne, et ex Sardinia, et Brutum [4] arcessant [5], necne; et mihi stipendium dent, an non [6] decernant. Ad senatum literas misi. Crede mihi, nisi ista omnia ita fiant, quemadmodum scribo, magnum [7] nos omnes adituros periculum. Rogo te, videte, quibus hominibus negotium detis, ad me legiones adducant. Et fide opus est, et celeritate. III non. jun. ex castris.

1. Abest *in*. J. V. L. — Manut. Lambin. *in maximo*.

2. *Ista*. Conjunctionem Lepidi cum M. Antonio.

3. *Deliberent*. Ironia cum stomacho. Man.

4. *Brutum*. M. Brutum, qui erat in Macedonia.

5. Stroth. edidit sine libris, « et ex Macedonia Brutum arcessant ». J. V. L. — Eum imitatus essem, nisi quod Weiskius monuit, fieri potuit ut post « ex Sardinia » quædam verba intercideriut. Strothii conjecturæ favet hoc, quod quum jam antea D. Brutus eadem postulasset, Cicero ei respondens, epist. 14 supr. tria tantum commemorat: « 1° Pecuniæ, quam desideras, ratio potest haberi. 2° De Bruto arcessendo tibi assentior. 3° Ex Africa legiones exspectantur ». Nihil de Sardinia. Ex eodem loco tamen perspicitur nihil opus esse addere *ex Macedonia*. Satis erat Decimum scribere : « Brutum arcessant, necne ». Sch.

6. Abest *non*. J. V. L.

7. *Magnum*. Verissimum augurium. Nam, novembri mense inita inter Lepidum, Antonium, Octavianum societate, et omnes, et omnia periere. Velleius, Plutarchus, Appianus, Dio. Man.

EPISTOLA XXVII.

Questus erat Matius, accusari se a Cicerone tum quod in lege quadam Cæsari suffragium tulisset, tum etiam quod ludos, Cæsari mortuo ab Octaviano datos, curasset. Cicero se ita purgat, ut alterum negari a se dicat, alterum defendi. (In Tusculano, anno U. C. 709, mense maio.)

M. CICERO MATIO S.

Nondum satis constitui, molestiæne plus, an voluptatis attulerit mihi Trebatius noster, homo quum plenus officii, tum utriusque nostrum amantissimus. Nam quum in Tusculanum vesperi venissem, postridie ille ad me, nondum satis firmo corpore quum esset, mane venit. Quem quum objurgarem, quod parum valitudini parceret; tum ille, nihil sibi longius fuisse, quam ut me videret. Num quidnam, inquam, novi? Detulit ad me querelam tuam : de qua prius, quam respondeo, pauca præponam. Quantum memoria repetere præterita possum, nemo est mihi te amicus antiquior. Sed vetustas habet aliquid commune cum multis; amor non habet. Dilexi te, quo die cognovi; meque a te diligi judicavi. Tuus deinde discessus, isque diuturnus, ambitio nostra et vitæ dissimilitudo non est passa voluntates nostras consuetudine conglutinari. Tuum tamen erga me animum agnovi multis annis ante bellum civile, quum Cæsar esset in Gallia. Quod enim vehementer mihi utile esse putabas, nec inutile ipsi Cæsari, perfecisti, ut ille me diligeret, coleret, haberet in suis. Multa prætereo, quæ temporibus illis inter nos familiarissime dicta, scripta, communicata sunt. Graviora enim consequuta sunt. Et initio

belli civilis quum Brundisium versus ires ad Cæsarem, venisti ad me in Formianum [1]. Primum hoc ipsum quanti, præsertim temporibus illis? Deinde oblitum me putas consilii, sermonis, humanitatis tuæ? quibus rebus interesse memini Trebatium. Nec vero sum oblitus literarum tuarum, quas ad me misisti, quum Cæsari obviam venisses [2] in agro, ut arbitror, Trebulano [3]. Sequutum illud tempus est, quum me ad Pompeium proficisci, sive pudor meus coegit, sive officium, sive fortuna. Quod officium tuum, quod studium vel in absentem me, vel in præsentes meos defuit [4]? quem porro omnes mei et mihi, et sibi te amiciorem judicaverunt? Veni Brundisium [5]. Oblitumne me putas, qua celeritate, ut primum audieris, ad me Tarento advolaris? quæ tua fuerit assessio, oratio, confirmatio animi mei, fracti communium miseriarum metu? Tandem aliquando Romæ esse cœpimus. Quid defuit nostræ familiaritati? In maximis rebus quonam modo [6] me gererem adversus Cæsarem, usus tuo consilio sum. In reliquis officiis, cui tu tribuisti, excepto Cæsare, præter me, ut domum ventitares, horasque multas sæpe suavissimo sermone consumeres? tum, quum

1. *Formianum.* Est villa Ciceronis, in medio oppidorum Formiæ et Caietæ in litore posita, unde etiam *Caieta* dicta est, et *villa Caietana*, in qua Cic. postea fuit cæsus. Etiamnunc hodie visuntur ejus reliquiæ et rudera, diciturque *la villa di Cicerone.* CLUV. —De hac re agitur ad Att. IV, 11.

2. *Venisses.* Manut. *venissem.*

3. *Trebulano.* Trebulæ in agro Sabino fuerunt, ubi nunc est oppidum *Mons Leo* vocatum, cujus ad radices antiqui lapides, inscripta Trebularum mentione, aliquot exstant : quibus etiam lapidibus intelligitur id, quod ait Servius in illo Virgilii versu, « Hereti manus omnis, oliviferæque Mutuscæ ». Plin. lib. III, cap. 12 : « Trebulani, qui cognominantur Mutuscei »; et cap. 5, « Balinienses ». ED.

4. Perperam olim legebant, « vel in præsentem defuit ». Princeps tamen editio et Victoriana veram lectionem dederant. J. V. L.

5. *Veni Brundisium.* Post pugnam Pharsalicam Cicero, armorum odio et victoriæ desperatione, in Italiam rediit. Ad Attic. epist. 5, 6, lib. II. MAN.

6. Vulg. « familiaritati in maximis rebus? qu. m. » J. V. L.

etiam, si meministi, ut hæc φιλοσοφούμενα[7] scriberem, tu me impulisti. Post Cæsaris reditum, quid tibi majori curæ fuit, quam ut essem ego illi quam familiarissimus? quod effeceras.

Quorsum igitur hæc oratio longior, quam putaram? quia sum admiratus, te, qui hæc nosse deberes, quidquam a me commissum, quod esset alienum nostra amicitia, credidisse. Nam præter hæc, quæ commemoravi, quæ testata sunt, et illustria, habeo multo occultiora[8], quæ vix verbis exsequi possum. Omnia me tua delectant: sed maxime maxima quum fides in amicitia, consilium, gravitas, constantia; tum lepos, humanitas, literæ. Quapropter redeo nunc ad querelam.

Ego, te suffragium tulisse in illa lege[9], primum non credidi; deinde, si credidissem, numquam id sine aliqua justa causa existimarem te fecisse. Dignitas tua facit, ut animadvertatur, quidquid facias; malivolentia autem hominum, ut nonnulla durius, quam a te facta sint, proferantur. Ea tu si non audis, quid dicam, nescio. Equidem, si quando audio, tam defendo, quam me scio a te contra iniquos meos solere defendi. Defensio autem est duplex. Alia sunt, quæ liquido[10] negare soleam, ut de isto ipso suffragio; alia, quæ

7. Φιλοσοφούμενα. Libros de Finib. Tusculanas quæstiones, et alia, quæ scripsit afflicta rep. Man.

8. Sch. e codd. Palat. et Vatican. « multa occultiora ». J. V. L.—*Maxime max. quum*. In ed. Græv. abest *maxime* sine admonitione. Ern. delet *maxima*. Nam *maxime* est necessarium, et respondet verbis *omnia tua*. Epitheto *maxima* non est locus, nec opus. Sch. *maxime tum*. Ed.

9. *Suffragium tulisse in illa lege*. Opinor legem significari, quam Cæsar, ut scripsit ipse lib. III de Bell. Civ. pro debitoribus tulit, ut arbitri darentur, per quos fierent æstimationes possessionum et rerum, quanti quæque earum ante bellum fuissent, atque eæ creditoribus traderentur. Hoc eo magis existimo, quod ad hanc partem respondens Matius, «Res, inquit, familiaris mea lege Cæsaris deminuta est». Man.

10. Quum in Mediceo fuisset *aliquido*, recte Egnatius emendavit *liquido*, idque sequuti Victorius, Manu-

defendam a te pie fieri et humane, ut de curatione ludorum [11]. Sed te, hominem doctissimum, non fugit, si Cæsar rex fuerit, quod mihi quidem videtur, in utramque partem de tuo officio disputari posse : vel in eam, qua ego uti soleo, laudandam esse fidem et humanitatem tuam, qui amicum etiam mortuum diligas; vel in eam, qua nonnulli utuntur, libertatem patriæ vitæ amici anteponendam. Ex his sermonibus utinam essent delatæ ad te disputationes meæ! Illa vero duo, quæ maxima sunt laudum tuarum, quis aut libentius, quam ego, commemorat, aut sæpius; te et non suscipiendi belli civilis gravissimum auctorem fuisse, et moderandæ victoriæ? in quo, qui mihi non assentiretur, inveni neminem. Quare habeo gratiam Trebatio, familiari nostro, qui mihi dedit causam harum literarum : quibus nisi credideris, me omnis officii et humanitatis expertem judicaris; quo nec mihi gravius quidquam potest esse, nec a [12] te alienius.

tius, Lambinus, etc. Quidam tamen ediderunt *aliquando*. J.V.L.

11. *Ludorum*. Epistola sequenti.

12. Abest *a*. J.V.L.

EPISTOLA XXVIII.

Respondet superiori Ciceronis, purgatque se adversus vituperatores. (Romæ, anno U.C. 709, mense maio.)

MATIUS CICERONI S.

Magnam voluptatem ex tuis literis cepi, quod, quam speraram atque optaram, habere te de me opinionem, cognovi. De qua etsi non dubitabam, tamen, quia maximi æstimabam, ut incorrupta maneret, laborabam. Conscius autem mihi eram, nihil a me commissum

esse, quod boni cujusquam offenderet animum. Eo minus credebam, plurimis atque optimis artibus ornato tibi temere quidquam persuaderi potuisse, præsertim in quem mea propensa et perpetua fuisset atque esset benivolentia. Quod quando [1], ut volui, scio esse: respondebo criminibus, quibus tu pro me, ut par erat, tua singulari bonitate et amicitia nostra [2], sæpe restitisti.

Nota enim mihi sunt, quæ in me post Cæsaris mortem contulerint. Vitio mihi dant, quod mortem hominis necessarii graviter fero, atque eum, quem dilexi, periisse indignor. Aiunt enim, patriam amicitiæ [3] præponendam esse; proinde ac si jam vicerint, obitum ejus reipublicæ fuisse utilem. Sed non agam astute. Fateor, me ad istum gradum sapientiæ non pervenisse. Neque enim Cæsarem in dissensione civili sum sequutus; sed amicum, quamquam re offendebar [4], tamen non deserui: neque bellum umquam civile, aut etiam causam dissensionis probavi; quam etiam nascentem exstingui summe studui. Itaque in victoria hominis necessarii, neque honoris, neque pecuniæ dulcedine sum captus: quibus præmiis reliqui, minus apud eum, quam ego, quum possent, immoderate sunt abusi. Atque etiam res familiaris mea, lege [5] Cæsaris deminuta est: cujus beneficio plerique, qui Cæsaris morte lætantur, remanserunt in civitate. Civibus victis ut parceretur, æque, ac pro mea salute, laboravi. Possum igitur, qui omnes voluerim incolumes, eum, a quo id impetratum

1. Alii, *quum*. J. V. L.

2. *Ut par erat tua singulari bonitate et amicitia nostra*. Ita legendum et distinguendum est. Sic de Div. II: « Casum autem prælii nemo nostrum erat, quin timeret, sed ita ut constantibus hominibus par erat, non aperte ». J. F. Gron.

3. Alii, « patriæ amicitiam ». J. V. L.

4. Alii, « re quamquam offendebar ». J. V. L.

5. *Lege*. Vide superiorem epist.

est, periisse non indignari; quum præsertim iidem homines illi, et invidiæ et exitio fuerint? Plecteris ergo, inquiunt, quum factum nostrum improbare audes. O superbiam inauditam! alios in facinore gloriari, aliis ne dolere quidem impunite licere! At hæc etiam servis semper libera fuerunt, timerent, gauderent, dolerent suo potius, quam alterius arbitrio: quæ nunc, ut quidem isti dictitant libertatis auctores[6], metu nobis extorquere conantur. Sed nihil agunt. Nullius umquam periculi terroribus ab officio, aut ab humanitate desciscam. Numquam enim honestam mortem fugiendam, sæpe etiam oppetendam[7] putavi. Sed quid mihi succensent, si id opto, ut pœniteat eos sui facti? Cupio enim, Cæsaris mortem omnibus esse acerbam. At debeo pro civili parte rempublicam velle salvam. Id quidem me cupere, nisi et ante acta vita, et reliqua mea spes, tacente me, probat, dicendo vincere non postulo. Quare majorem in modum te rogo, ut rem potiorem oratione ducas; mihique, si sentis expedire recte fieri, credas nullam communionem cum improbis esse posse. An, quod adolescens præstiti, quum etiam errare cum excusatione possem, id nunc, ætate præcipitata, commutem, ac me ipse retexam? Non faciam: neque, quod displiceat, committam, præterquam quod hominis mihi conjunctissimi ac viri amplissimi doleo gravem casum. Quod si aliter essem animatus, numquam, quod facerem, negarem; ne et in peccando improbus, et in dissimulando timidus ac vanus existimarer.

At ludos[8], quos Cæsaris victoriæ Cæsar adolescens

6. Schütz, ordine magis commodo, « quæ nunc isti, ut quidem dictitant, l. a. » J. V. L.

7. Sic optimi codd. Alii, *appetendam*. J. V. L.

8. *Ludos*. Eos, ut opinor, de quibus Plin. II, 25: « Cometes apparuit ludis, quos faciebat Augustus Veneri Genitrici, non multo post obitum patris Cæsaris ». Et Sueton. in Jul. c. 88:

fecit, curavi. At id ad privatum officium, non ad statum reipublicæ pertinet. Quod tamen munus et hominis amicissimi memoriæ atque[9] honoribus præstare, etiam mortui, debui; et optimæ spei adolescenti ac dignissimo Cæsare[10] petenti negare non potui. Veni etiam consulis Antonii domum sæpe, salutandi causa: ad quem, qui me parum patriæ amantem esse existimant, rogandi quidem aliquid, aut auferendi causa, frequentes ventitare reperies. Sed quæ hæc est arrogantia, quod Cæsar numquam interpellavit, quin, quibus vellem, atque etiam quos ipse non diligebat, tamen iis uterer; eos, qui mihi amicum eripuerunt, carpendo me, efficere conari, ne, quos velim, diligam? Sed non vereor, ne aut meæ vitæ modestia parum valitura sit in posterum contra falsos rumores; aut ne etiam ii, qui me non amant, propter meam in Cæsarem constantiam, non malint mei, quam sui similes amicos habere. Mihi quidem si optata contingent[11], quod reliquum est vitæ, in otio Rhodi degam; sin casus aliquis interpellarit, ita ero Romæ, ut recte fieri semper cupiam. Trebatio nostro magnas ago gratias, quod tuum erga me animum simplicem atque amicum aperuit; et quod eum, quem semper lubenter dilexi, quo magis jure colere atque observare deberem, fecit. Bene vale, et me dilige.

« Ludis, quos primo consecratos ei heres Augustus edebat, stella crinita per septem dies continuos fulsit ». Et Dio lib. XLV, scribit Octavianum ludos fecisse suis sumptibus, ob perfectam Veneris Genetricis ædem. Man. — *Cæsaris victoriæ*. Voverat enim Cæsar ædem Veneri Genitrici, si Pompeium prælio Pharsalico devicisset. Appianus. Idem.

9. Alii, *ac*. J. V. L.

10. *Cæsare*. Sic emendavimus ex MS, quum antea legeretur *Cæsari*. Man.

11. Sine causa legebat Ernest. *contingant*. J. V. L.

EPISTOLA XXIX.

Profecturus in Græciam, res suas Appio commendat, commemoratis ante beneficiis ab ipso acceptis. (Anno U. C. 709, mense quintili.)

CICERO APPIO[1] S.

Dubitanti mihi, quod scit Atticus noster, de hoc toto consilio profectionis, quod in utramque partem in mentem multa veniebant, magnum pondus accessit ad tollendam dubitationem, judicium et consilium tuum. Nam et scripsisti aperte, quid tibi videretur, et Atticus ad me sermonem tuum pertulit[2]. Semper judicavi, in te, et in capiendo consilio prudentiam summam esse, et in dando fidem; maximeque sum expertus, quum initio civilis belli per literas te consuluissem, quid mihi faciendum esse censeres : eundumne ad Pompeium, an manendum in Italia. Suasisti, ut consulerem dignitati meæ. Ex quo, quid sentires, intellexi: et sum admiratus fidem tuam, et in consilio dando religionem; quod, quum aliud malle amicissimum tuum putares, antiquius tibi officium meum, quam illius voluntas fuit. Equidem et ante hoc tempus te dilexi, et semper me a te diligi sensi. Et quum abessem, atque in magnis periculis essem; et me absentem, et meos præsentes a te cultos et defensos esse, memini. Et post meum reditum, quam familiariter mecum

1. Alii, *Oppio*. J. V. L. — Sunt, qui putent Appium hunc esse filium Sex. Clodii, P. fratris, ab Antonio restituti, quem Cicero Bruto in epist. XI, 22 ad Div. commendat. At hic numquam inter Cæsaris amicissimos occurrit. C. Oppius autem Cæsarem sequutus est in bello civili, fuitque ejus legatus in Africa: teste auctore de Bell. Afric. cap. 68. Sch.

2. Alii, « videretur. Atticus ad me sermonem tuum pertulit ». J. V. L.

vixeris, quæque ego de te et senserim et prædicarim, omnes, qui solent hæc animadvertere, testes habemus. Gravissimum vero judicium de mea fide et constantia[3] fecisti, quum post mortem Cæsaris totum te ad amicitiam meam contulisti. Quod tuum judicium, nisi mea summa benivolentia erga te, omnibusque meritis comprobaro, ipse me hominem non putabo. Tu, mi Appi, conservabis amorem tuum (etsi more magis hoc quidem scribo, quam quo te admonendum putem), meaque omnia tuebere : quæ tibi ne ignota essent, Attico mandavi ; a me autem, quum paullum otii nacti erimus, uberiores literas exspectato. Da operam, ut valeas : hoc mihi gratius facere nihil potes.

3. Vulg. « de constantia ». J. V. L.

M. T. CICERONIS
EPISTOLARUM
AD DIVERSOS
LIBER DUODECIMUS.

EPISTOLA I.

Factum Dolabellæ, quo aram Cæsaris evertit, laudat: sublato rege, regnum superesse questus, C. Cassium hortatur, ut remp. cum Bruto omni perturbatione liberet. (Romæ, anno U. C. 709, mense maio.)

M. T. C. C. CASSIO S. P. D.

Finem nullum facio, mihi crede, Cassi, de te et de Bruto nostro, id est, de tota republica cogitandi, cujus omnis spes in vobis est, et in D. Bruto. Quam quidem jam habeo ipse meliorem, republica a Dolabella meo præclarissime gesta. Manabat enim illud malum [1] urbanum, et ita corroborabatur quotidie, ut ego quidem et Urbi, et otio diffiderem urbano. Sed ita compressum [2] est, ut mihi videamur omne jam ad

1. *Illud malum*. Tumultus, a sceleratis et servis de Cæsaris sepultura et columna excitatus. Corr. — Vide Sueton. Jul. cap. 85, et Philipp. I.

2. Olim, *compressa*. Primus hanc lectionem immutavit Man. et supposuit *compressum*. Sed *compressa* sensum respicit, non præcedentem vocem. Compressa est turba, et seditio hominum perditorum, qui tectis et templis et bonis viris minabantur. Hoc enim erat illud malum, quod serpebat in dies et gliscebat. Sic de Clodio, in I ad Div. ep. 9: « Primum illa furia muliebrium religionum, qui non pluris fecerat Bonam Deam, quam tres

tempus ab illo duntaxat sordidissimo[3] periculo tuti futuri. Reliqua magna sunt, ac multa; sed posita omnia in vobis. Quamquam primum quidque explicemus. Nam, ut adhuc quidem actum est, non regno, sed rege liberati videmur: interfecto enim rege, regios omnes nutus tuemur[4]. Neque vero id solum, sed etiam, quæ ipse ille, si viveret, non faceret, ea nos, quasi cogitata ab illo, probamus. Nec ejus quidem rei finem video. Tabulæ figuntur[5]; immunitates dantur[6]; pecuniæ maximæ describuntur[7]; exsules reducuntur; senatusconsulta falsa referuntur: ut tantummodo odium illud hominis impuri, et servitutis dolor depulsus esse videatur; respublica jaceat in his perturbationibus, in quas eam ille conjecit. Hæc omnia vobis sunt expedienda. Nec hoc cogitandum, satis jam habere rempublicam a vobis. Habet illa quidem tantum, quantum numquam mihi in mentem venit optare; sed contenta non est, et, pro magnitudine et animi, et beneficii vestri, a vobis magna desiderat. Adhuc ulta suas injurias est per vos, interitu tyranni: nihil amplius. Ornamenta vero sua quæ recuperavit? an quod ei mortuo paret, quem vivum ferre non poterat? cujus

sorores ». Ut bene restituit Victorius. GRÆV. — Et ipse tamen Grævius *compressum* legi vult in emendandis, tomo suo II, pag. 416. Cod. Gruter. *comprehensa*. Oliv. retinet *compressa*, scil. turba hominum perditorum. ED.

3. *Sordidissimo*. Quod ab infima plebe, et a servis etiam impendebat.

4. Baber. ad Cic. p. 453, probat conjecturam *intuemur*. J. V. L.

5. *Tabulæ figuntur*. Æreas tabulas in publico figebat Antonius, decretum aliquod Cæsaris, aut beneficium continentes; quasi scriptum id reperisset in Cæsaris Commentariis. Phil. V, 4, et ad Att. XIV, 12. MAN.

6. *Immunitates dantur*. Homines et populi stipendiarii et vectigales tributis liberantur. Phil. V, 4. J. F. GRON.

7. *Describuntur*. Vel indicuntur et colliguntur. Justin. XVI, 3. Vel assignantur et ex ærario tribuuntur, ut fere et Manutius, sed exemplis utitur non convenientibus. Terent. Phorm. V, 8, 30: « Illud mihi argentum jube raptim rescribi, Phormio. PH. Quodque ego descripsi porro illis, quibus debui ». IDEM.

æra refigere[8] debebamus, ejus etiam chirographa defendimus? At enim ita decrevimus. Fecimus id quidem, temporibus cedentes, quæ valent in republica plurimum; sed immoderate quidam et ingrate nostra facilitate abutuntur. Verum hæc propediem et multa alia coram. Interim sic tibi persuadeas, mihi quum reipublicæ, quam semper habui carissimam, tum amoris nostri causa, maximæ curæ esse tuam dignitatem. Da operam, ut valeas.

8. *Æra refigere.* Leges antiquare, abrogare. *Æra* sunt leges æneis tabulis incisæ, proprie ipsæ tabulæ, quibus leges inscriptæ. GRÆV.

EPISTOLA II.

Invehitur in Antonii immoderatam potentiam, reique publicæ statum describit. (Romæ, anno U. C. 709, mense septemb.)

M. T. C. C. CASSIO S. P. D.

VEHEMENTER lætor, tibi probari sententiam et orationem[1] meam: qua si sæpius uti liceret, nihil esset negotii, libertatem et rempublicam reciperare. Sed homo amens[2] et perditus, multoque nequior, quam ille ipse, quem tu nequissimum occisum esse dixisti, cædis initium quærit; nullamque aliam ob causam, me auctorem fuisse Cæsaris interficiendi, criminatur, nisi, ut in me veterani incitentur. Quod ego periculum non extimesco, modo vestri facti gloriam cum mea laude communicet. Ita nec Pisoni[3], qui in eum primus invectus est, nullo assentiente; nec mihi, qui idem tri-

1. *Orationem.* Secundam in Antonium. MAN. — Sch. autem agi putat de prima, cui responsurus Antonius in villa Metelli commentatus est. ED.

2. *Homo amens.* M. Antonius.

3. *Pisoni.* L. Calpurnio Pisoni,

cesimo post die feci; nec P. Servilio[4], qui me est consequutus, tuto in senatum venire licet. Cædem enim gladiator quærit, ejusque initium a. d. XIII kal. octob.[5] a me se facturum putavit. At quam[6] paratus venerat, quum in villa Metelli complures dies commentatus esset! Quæ autem in lustris et in vino commentatio potuit esse? Itaque omnibus est visus, ut ad te antea scripsi, vomere suo more, non dicere. Quare, quod scribis, te[7] confidere, auctoritate et eloquentia nostra aliquid profici posse: nonnihil, ut in tantis malis, est profectum. Intelligit enim populus romanus, tres esse consulares[8], qui, quia, quæ de republica bene senserint, libere loquuti sint, tuto in senatum venire non possint. Nec est præterea[9], quod quidquam exspectes. Tuus enim necessarius[10] affinitate nova[11] de-

C. Cæsaris socero. Vide Philipp. I.

4. *P. Servilio*. Isaurici filio, qui consul fuerat cum C. Cæsare.

5. *A. d. XIII kal. oct.* Tota res ita se habet. Quum Cicero, post interitum Cæsaris, primum desperata rep. in Græciam abire cogitasset; deinde, allata spe quadam libertatis et otii, mutato consilio ad Urbem revertisset; M. Antonius consul kal. sept. de supplicationibus relaturus, eum de more in senatum vocavit. Cicero misit, qui se excusarent, quod de via langueret. Ille iratus, fabros se missurum, et domum illius disturbaturum esse, audiente senatu, dixit. Venit Cicero postridie in senatum, id est, IV non. sept. et loquutus est, absente Antonio, de rep. liberius, quam pericula minæque postulabant: eaque nunc exstat oratio, Philippicarum prima. Tum Antonius, furore percitus, adesse eum jussit in senatu ad XIII kal. oct. ipse interea totum illud spatium, quod est a quarto non. sept. ad XIII kal. oct. commentatus est in Tiburtino Metelli, quæ contra Ciceronem diceret. Eo die in senatum, dissuadentibus amicis, Cicero non venit; sed mox accurate scripta oratione respondit, quæ inter Philippicas secunda legitur. MAN.

6. Lallem. « Ad quam ». J. V. L.

7. Abest *te*. J. V. L.

8. *Tres esse consulares*. L. Pisonem, qui primus; Ciceronem, qui secundus; P. Servilium, qui tertius in Antonium est invectus. MAN.

9. *Nec est præterea*. Hoc tamen effecimus, multi ut doleant tam malo exemplo, sed nihil ultra, quia nemo aliquid audet, et qui maxime potentes fovere vestram causam deberent, silent. J. F. GRON.

10. *Tuus enim necessarius*. Lepidus. Nam Lepidus et Cassius duas M. Bruti sorores habebant uxores. CORR.

11. *Affinitate nova*. Antonii filia suo filio uxore data. CORR. — Vid. Dio Cassius lib. XLIV. ED.

lectatur. Itaque jam non est studiosus ludorum [12], infinitoque fratris tui plausu dirumpitur. Alter [13] item affinis novis commentariis Cæsaris delinitus est. Sed hæc tolerabilia : illud non ferendum, quod est, qui vestro anno [14] filium suum consulem futurum putet, ob eamque causam se huic latroni deservire præ se ferat. Nam L. Cotta [15], familiaris meus, fatali quadam desperatione, ut ait, minus in senatum venit. L. Cæsar [16], optimus et fortissimus civis, valitudine impeditur. Serv. Sulpicius, et summa auctoritate, et optime sentiens, non adest. Reliquos, exceptis designatis [17], ignosce mihi, si non numero consulares. Habes auctores consilii publici : qui numerus etiam bonis rebus exiguus esset, quid censes perditis?

Quare spes est omnis in vobis : qui si idcirco abestis, ut sitis in tuto; ne in vobis quidem. Sin aliquid dignum vestrà gloria cogitatis, velim salvis nobis. Sin id minus, res tamen publica per vos brevi tempore jus suum reciperabit [18]. Ego tuis neque desum, neque deero : qui sive [19] ad me referent, sive non, mea tibi tamen benivolentia fidesque præstabitur.

12. *Ludorum*. Quia ludis Apollinaribus, quos prætor urbanus M. Brutus de more dederat, plaudi a populo viderat L. Cassio tribuno pleb. fratri C. Cassii, propterea ludos non amplius amabat. Vid. epist. 2 ad Attic. lib. XIV. MAN.

13. *Alter*. Hujus nomen ignoratur, qui quidem delinitus est accepta ab Antonio pecunia. MAN.

14. *Vestro anno*. Anno vobis destinato : post biennium : nam hoc anno præturam gerebant Brutus et Cassius : et præturam consulatus, interposito biennio, sequebatur. MAN.

15. *L. Cotta*. Aureliæ gentis, qui consul biennio ante Ciceronem fuerat.

16. *L. Cæsar*. Avunculus M. Antonii. Epist. 5 et 14 lib. IX.

17. *Designatis*. Consulibus Hirtio et Pansa.

18. Alii, « recuperabit », ut supra « recuperare », et passim. J. V. L.

19. *Sive*. Sic Manut. ex uno MS restituit. Vulgo « si ne ad me referent, mea tibi, etc. »

EPISTOLA III.

Itidem in Antonium ejusque socios invehitur. (Romæ, anno U. C. 709, mense octobri.)

M. T. C. C. CASSIO S. P. D.

Auget tuus amicus[1] furorem in dies: primum in statua[2], quam posuit in Rostris, inscripsit PARENTI OPTIME MERITO: ut non modo sicarii, sed jam etiam parricidæ[3] judicemini; quid dico, judicemini? judicemur potius. Vestri enim pulcherrimi facti ille furiosus me principem dicit fuisse. Utinam quidem fuissem! molestus nobis non esset[4]. Sed hoc vestrum est: quod quum præteriit, utinam haberem, quid vobis darem consilii! Sed ne mihi quidem ipsi reperio, quid faciendum sit. Quid enim est, quod contra vim sine vi fieri possit? Consilium omne autem hoc est illorum, ut mortem Cæsaris persequantur. Itaque a. d. sext. non. octob.[5] productus in concionem a Canutio[6], turpissime ille quidem discessit; sed tamen ea dixit de conservatoribus patriæ, quæ dici deberent de proditoribus. De me quidem non dubitanter, quin omnia de meo consilio et vos fecissetis, et Canutius faceret. Cetera cujusmodi sint, ex hoc judica, quod legato tuo[7] viaticum eripuerunt. Quid eos interpretari putas, quum hoc faciunt? ad hostem scilicet portari. O rem mise-

1. *Amicus*. M. Antonius.

2. *Statua*. Cæsaris. Sch.

3. Ed. pr. et cod. Hittorp. « patricidæ ». J. V. L.

4. *Nobis non esset*. Nam eum una interficiendum curassem. Ern. — Sæpius hoc jactat Cic. ut initio ep. seq.

5. *Nonas octob*. Pighius in Fastis ad annum U. C. 709, conjicit, « nonas Octavius productus, etc. » Gern.

6. *Canutio*. T. Canutio tribuno pl.

7. *Legato tuo*. Erat enim Cassius Syriæ proconsul. *Viaticum*. De publico dari solitum. Man.

ram! dominum ferre non potuimus: conservo servimus. Et tamen me quidem favente magis, quam sperante, etiam nunc residet spes in virtute tua. Sed ubi sunt copiæ? De reliquo, malo te ipsum loqui tecum, quam nostra dicta cognoscere. Vale.

EPISTOLA IV.

De Antonio, de senatu, de populo, de legatis ad Antonium, de Dolabella, et ipso Cassio scribit, quæ sentiebat. (Romæ, anno U. C. 710, mense januario.)

M. T. C. C. CASSIO S. P. D.

Vellem idibus martiis me ad cœnam [1] invitasses! Reliquiarum nihil fuisset. Nunc me reliquiæ vestræ exercent, et quidem præter ceteros me: quamquam egregios consules habemus, sed turpissimos consulares; senatum fortem, sed infimo quemque honore fortissimum. Populo vero nihil fortius, nihil melius, Italiaque universa. Nihil autem fœdius Philippo et Pisone [2], legatis, nihil flagitiosius; qui quum essent missi, ut Antonio ex senatus sententia certas res [3] nuntiarent, quum ille earum rerum nulli paruisset, ultro ab illo ad nos intolerabilia postulata [4] retulerunt. Itaque ad nos concurritur; factique jam in re salutari populares [5] sumus. Sed tu quid ageres, quid acturus, ubi

1. *Me ad cœnam invitasses.* Ad cædem Cæsaris. Lib. X, epist. 28. Vide supra notas pag. 520. Ed.

2. *Philippo et Pisone.* L. Marcio Philippo, vitrico Octaviani, et L. Calpurnio Pisone, qui socer C. Cæsaris fuerat. Man.

3. *Certas res denuntiarent.* Ita legendum. Juberent eum abstinere Mutina, dimittere exercitum, etc. Ep. 24. J. F. Gron.

4. *Intolerabilia postulata.* Philipp. VIII. — Hic Cicero est iniquissimus, præ studio. Postulata Antonii abominari poterat; legatos accusare non debebat, quod ejus responsa ad senatum referrent. Sch.

5. *In re salutari populares.* Multi

denique esses, nesciebam. Fama nuntiabat, te isse[6] in Syriam : auctor erat nemo. De Bruto[7], quo propius est, eo firmiora videntur esse, quæ nuntiantur. Dolabella valde vituperabatur[8] ab hominibus non insulsis, quod tibi tam cito succederet, quum tu vixdum triginta dies in Syria fuisses. Itaque constabat[9], eum recipi in Syriam non oportere. Summa laus et tua, et Bruti est, quod exercitum præter spem existimamini comparasse. Scriberem plura, si rem causamque nossem. Nunc quæ scribo, scribo ex opinione hominum atque fama. Tuas literas avide exspecto. Vale.

enim in re perniciosa populares, ut duo Gracchi, P. Clodius, C. Cæsar. Max.

6. Olim *esse*, quod etiam nunc tuentur nonnulli. Sequimur *nos* edit. Mediol. et multos codices. J. V. L.

7. *De Bruto*. M. Bruto.

8. *Vituperabatur*. Jocus est elegans in his verbis. Nam senatus ademptam Dolabellæ Syriam Cassio dederat, Dolabella vero ita in Syriam iverat, quasi Cassio legitime successurus. Qua de re non insulsi, nec infaceti homines, nimium cito Dolabellam Cassio succedere, cavillabantur : itaque recipiendum omnino non esse, quoniam legitimum tempus, quo Cassius decedere deberet, exspectare noluisset. Max.

9. *Constabat*. Ideo constabat, eum recipi non oportere, quia tam *cito* succederet. Jocus : non enim succedere Dolabellam Cassio senatus voluerat, sed potius ereptam Dolabellæ Syriam Cassio tradiderat. Idem.

EPISTOLA V.

M. Brutum laudat, ut accendat ejus exemplo Cassium ad imitationem : de Mutinensi bello addit, et de statu reipublicæ. (Romæ, anno U. C. 710, mense februario.)

M. T. C. C. CASSIO S. P. D.

Hiemem credo adhuc prohibuisse, quo minus de te certum haberemus, quid ageres, maximeque ubi esses. Loquebantur omnes tamen, credo, quod volebant, in Syria te esse, habere copias. Id autem eo facilius cre-

debatur, quia simile vero videbatur. Brutus[1] quidem noster egregiam laudem est consequutus. Res enim tantas gessit, tamque inopinatas, ut eæ quum per se gratæ essent, tum ornatiores[2] propter celeritatem. Quod si tu ea tenes, quæ putamus; magnis subsidiis fulta respublica est. A prima enim ora Græciæ[3] usque ad Ægyptum, optimorum civium imperiis muniti erimus, et copiis.

Quamquam, nisi me fallebat, res se sic habebat, ut totius belli omne discrimen in D. Bruto positum videretur: qui si, ut sperabamus, erupisset Mutina, nihil belli reliquum fore videbatur. Parvis omnino jam copiis obsidebatur, quod magno præsidio Bononiam tenebat Antonius. Erat autem Claternæ[4] noster Hirtius; ad Forum Cornelium[5] Cæsar: uterque cum firmo exercitu; magnasque Romæ Pansa copias ex delectu Italiæ comparabat. Hiems adhuc rem geri prohibuerat. Hirtius nihil nisi considerate, ut mihi crebris literis significat, acturus videbatur. Præter Bononiam, Rhegium Lepidi[6], Parmam, totam Galliam tenebamus, studiosissimam reipublicæ. Tuos etiam clientes Transpadanos mirifice conjunctos cum causa habebamus. Erat firmissimus senatus, exceptis consularibus: ex

1. *Brutus*. M. Brutus. — *Res tantas gessit*. Hæ res cognosci possunt ex Phil. X, 11, quarum causa in S. C. laudatus est: « quod ejus opera, consilio, industria, virtute, difficillimo reip. tempore, provincia Macedonia, Illyricum, cuncta Græcia, legiones, exercitus, equitatus, in consulum S. P. Q. R. potestate essent ». Ed.

2. Male hic reformarunt quidam *gratiores*. J. V. L.

3. *A prima enim ora Græciæ*. Quam tenebat Brutus. *Usque ad Ægyptum*. Quam partem Cassius in potestate reipublicæ continebat. Manut.

4. *Claternæ*. Oppidum Lingonum in Gallia Cispadana, nunc *Quaderna*, juxta amnem ejusdem nominis. Corrupte scribitur *Aliterna*. Tenuia supersunt nunc vestigia. Ambrosius lib. II, epist. 8, jam suo tempore in ruinis jacuisse testatur. Græv.

5. *Forum Cornelium*. Et hoc oppidum Lingonum est ad viam Flaminiam; sic dictum a L. Cornelio Sulla. Hodie *Imola*.

6. *Rhegium Lepidi*. Oppidum Boiorum in Gallia Cispadana, quod et

quibus unus L. Cæsar firmus est et rectus. Serv. Sulpicii[7] morte magnum præsidium amisimus. Reliqui partim inertes, partim improbi: nonnulli invident eorum laudi, quos in republica probari vident. Populi vero romani totiusque Italiæ mira consensio est. Hæc erant fere, quæ tibi nota esse vellem. Nunc autem opto, ut ab istis Orientis partibus virtutis tuæ lumen eluceat. Vale.

« Forum Rhegii » dicitur. Nunc *Reggio*.—*Galliam*. Cisalpinam.

7. *Sulpicii*. In legatione ad Antonium vi morbi oppressi. Phil. IX, 1.

EPISTOLA VI.

Strabonem oblique commendat: in Cassio et M. Bruto, si res ad Mutinam male geratur, spem omnem reip. sitam esse dicit. (Romæ, anno U. C. 710, mense aprili.)

M. T. C. C. CASSIO S. P. D.

Qui status rerum fuerit tum, quum has literas dedi, scire poteris ex C. Tidio[1] Strabone, viro bono, et optime de republica sentiente: nam quid dicam, cupidissimo tui, qui, domo et fortunis relictis, ad te potissimum profectus sit? Itaque eum tibi ne commendo quidem: adventus ipsius ad te satis eum commendabit. Tu velim sic existimes, tibique persuadeas, omne perfugium bonorum in te et Bruto[2] esse positum, si, quod nolim, adversi quid evenerit. Res, quum hæc scribebam, erat in extremum adducta discrimen. Brutus enim Mutinæ[3] vix jam sustinebat. Qui si conservatus erit, vicimus: sin (quod dii omen avertant!) omnis omnium cursus est ad vos. Proinde fac animum

1. Schütz post Manutium, *Titio*. J. V. L.

2. *In te et Bruto*. M. Bruto.

3. *Brutus... Mutinæ*. D. Brutus.

tantum habeas, tantumque apparatum, quanto opus est ad universam rempublicam reciperandam. Vale.

EPISTOLA VII.

Sententiam a se in senatu ex dignitate Cassii dictam, eamdemque in concione defensam significat. (Romæ, anno U. C. 710, mense martio.)

M. T. C. C. CASSIO S. P. D.

QUANTO studio dignitatem tuam, et in senatu[1], et ad populum defenderim, ex tuis te malo, quam ex me, cognoscere. Quæ mea sententia in senatu facile valuisset, nisi Pansa vehementer obstitisset. Ea sententia[2] dicta, productus sum in concionem a tribuno plebis M. Servilio. Dixi de te, quæ potui, tanta contentione, quantum forum est; tanto clamore consensuque populi, ut nihil umquam simile viderim. Id velim mihi ignoscas, quod invita socru tua[3] fecerim. Mulier timida verebatur, ne Pansæ animus offenderetur[4]. In concione quidem Pansa dixit, matrem quoque tuam, et fratrem, illam a me sententiam noluisse dici. Sed[5] hæc non movebant: alia malebam. Favebam et reipublicæ, cui semper favi, et dignitati ac gloriæ tuæ. Quod autem et in senatu pluribus verbis disserui, et dixi in concione, in eo velim fidem meam liberes. Promisi

1. *In senatu*. Quum habuit Phil. XI. — *Ad populum*. Quæ oratio non exstat. Sch. — *Nisi Pansa*. Illa sententia captus, quæ dicta fuerat, et postea etiam in senatu valuit, ut coss. Dolabellæ persequendi causa Asiam et Syriam sortirentur. Corr.

2. *Sententia*. Mea, ut tu Syriam obtineres, et Dolabellam persequereris. Phil. XI, 7, 12.

3. *Invita socru tua*. Servilia, Catonis Uticensis sorore, matre M. Bruti et Tertullæ uxoris Cassii. Man.

4. *Offenderetur*. Mea sententia, quæ provinciam illi eriperet, et tibi daret.

5. Lallem. addit *me*. J.V. L.

enim et prope confirmavi, te non exspectasse, nec exspectaturum decreta nostra; sed te ipsum tuo more rempublicam defensurum. Et, quamquam nihildum audieramus, nec ubi esses, nec quas copias haberes; tamen sic statuebam, omnes, quæ in istis partibus essent opes copiæque, tuas esse; per teque Asiam provinciam confidebam jam reipublicæ reciperatam. Tu fac in augenda gloria te ipse[6] vincas. Vale.

6. Alii, « te ipsum ». J. V. L. Quod quidem probavit Schütz.

EPISTOLA VIII.

Renovatum a Lepido bellum esse conqueritur, et Cassium ad liberandam remp. hortatur. (Romæ, an. U. C. 710, mense junio.)

M. T. C. C. CASSIO S. P. D.

Scelus affinis tui, Lepidi, summamque levitatem et inconstantiam, ex actis, quæ ad te mitti certo scio, cognosse te arbitror. Itaque nos, confecto bello[1], ut arbitrabamur, renovatum bellum gerimus, spemque omnem in D. Bruto et Planco habemus; si verum quæris, in te et in meo Bruto[2], non solum ad præsens perfugium, si, quod nolim, adversi quid acciderit, sed etiam ad confirmationem perpetuæ libertatis. Nos hic de Dolabella audiebamus, quæ vellemus[3]; sed certos auctores non habebamus. Te quidem magnum hominem, et præsenti judicio, et reliqui temporis exspectatione scito esse. Hoc tibi proposito, fac ut ad summa

1. *Confecto bello*. Victoria Mutinensi, qua opprimendus videbatur Antonius. Ed.

2. J. F. Gronov. pro « meo Bruto » putat legendum esse « M. Bruto »; ed. Lipsiensis admisit. J. V. L.

3. *Quæ vellemus*. Scil. eum oppressum a te. Vid. ep. seq. Ed.

contendas. Nihil est tantum, quod non populus romanus a te perfici atque obtineri[4] posse judicet. Vale.

4. *Obtineri*. Obtineri ab aliquo dicitur, quod ille tuetur, cui se parem præstat, ut honores, provinciam, et similia. Ern.

EPISTOLA IX.

Eadem scribit, quæ epistola superiore : addit multum interesse, Cassium venire in Italiam. (Romæ, anno U. C. 710, mense junio.)

M. T. C. C. CASSIO S. P. D.

Brevitas tuarum literarum me quoque breviorem in scribendo facit; et, vere ut dicam, non satis occurrit, quid scribam[1]. Nostras enim res in actis perferri ad te certo scio; tuas autem ignoramus. Tamquam enim clausa sit Asia, sic nihil perfertur ad nos, præter rumores de oppresso Dolabella, satis illos quidem constantes, sed adhuc sine auctore. Nos, confectum bellum quum putaremus, repente a Lepido tuo in summam sollicitudinem adducti sumus. Itaque persuade tibi, maximam reipublicæ spem in te et in tuis copiis esse. Firmos omnino exercitus[2] habemus; sed tamen, ut omnia, ut spero, prospere procedant, multum interest te venire. Exigua enim spes est reipublicæ : nam nullam non libet dicere; sed, quæcumque est, ea despondetur[3] anno consulatus tui[4]. Vale.

1. Ern. mallet « quod scr. » J. V. L.

2. *Firmos ..... exercitus*. Nempe Planci et D. Bruti.

3. *Despondetur*. Si qua est spes recuperandæ reipublicæ, ea hominum judicio maxime nititur consulatu tuo. Consules autem M. Brutus et C. Cassius designati erant in annum abhinc tertium U. C. 712. Sch.

4. *Consulatus tui*. Et M. Bruti : eodem enim anno consules futuri erant. Man.

EPISTOLA X.

Et Lepidum hostem judicatum scribit, et omnino rem poscere, ut Cassius cum exercitu in Italiam veniat. (Romæ, anno U. C. 710, mense quintili.)

M. T. C. C. CASSIO S. P. D.

Lepidus, tuus affinis, meus familiaris, pridie kal. quintiles sententiis omnibus hostis a senatu judicatus est, ceterique, qui una cum illo a republica defecerunt: quibus tamen ad sanitatem redeundi ante kal. septemb. potestas facta est. Fortis sane senatus, sed maxima spes [1] subsidii tui. Bellum quidem, quum hæc scribebam, sane magnum erat, scelere et levitate Lepidi. Nos de Dolabella quotidie, quæ volumus, audimus; sed adhuc sine capite, sine auctore [2], rumore nuntio. Quod quum ita esset, tamen [3] literis tuis, quas nonis maii ex castris datas acceperamus, ita persuasum erat civitati, ut illum jam oppressum omnes arbitrarentur, te autem in Italiam venire cum exercitu: ut, si hæc ex sententia confecta essent, consilio atque auctoritate tua [4]; sin quid forte titubatum, ut fit in bello, exercitu tuo niteremur. Quem quidem ego exercitum, quibuscumque

1. Olim, *sed maxime spe.* MS codex, « sed maxima spes » : quæ scriptura mihi præ aliis probatur. Potest et vulgata defendi commode. Græv.

2. *Sine auctore.* Hæc vulgo adduntur : sed Schütz ea delet, et Ernestius ex interpretatione verborum *sine capite* nata judicavit. Ed.

3. *Quod quum ita esset, tamen.* Quamquam de Dolabella oppresso rumores tantum erant allati, tamen ex literis tuis persuasum erat omnibus, ut illum oppressum arbitrarentur. Itaque nihil opus est cum Gronovio particulam *tamen* in *tum* vertere. Sch.

4. *Consilio atque auctoritate tua* roboraremur. In nullis paullo antiquioribus libris *roboraremur* legi : et sane vacat, omnis enim periodi sensus ab extremo ejus verbo bis repetito pendet et regitur. Ut si hæc, inquit, ex sententia confecta essent, consilio atque auctoritate tua niteremur : sin quid forte titubatum (ut fit in bello)

potero[5] rebus, ornabo; cujus rei tum tempus erit, quum, quid opis reipublicæ laturus is exercitus sit, aut quid jam tulerit, notum esse cœperit. Nam adhuc tantum conatus audiuntur, optimi illi quidem et præclarissimi, sed gesta res exspectatur : quam quidem aut jam esse aliquam, aut appropinquare confido. Tua virtute et magnitudine animi nihil est nobilius. Itaque optamus, ut quam primum te in Italia videamus. Rempublicam nos habere arbitrabimur, si vos habebimus. Præclare viceramus, nisi spoliatum, inermem, fugientem Lepidus recepisset Antonium. Itaque numquam tanto odio civitati Antonius fuit, quanto est Lepidus. Ille enim ex turbulenta republica, hic ex pace et victoria bellum excitavit. Huic oppositos consules designatos habemus : in quibus est magna illa quidem spes, sed anceps cura, propter incertos exitus præliorum. Persuade tibi igitur, in te et in Bruto tuo esse omnia; vos exspectari; Brutum quidem jam jamque[6]. Quod si, ut spero, victis hostibus nostris veneritis : tamen auctoritate vestra[7] respublica exsurget, et in aliquo statu tolerabili consistet. Sunt enim permulta, quibus erit medendum[8]; etiamsi respublica satis esse videbitur sceleribus hostium liberata. Vale.

exercitu tuo niteremur. Ipse sententiam, structuramque verborum sine ea voce pulcherrime posse stare existimo. Quod autem inculcaverant verbum, etsi non malum est, non fortasse hic valde aptum, certe non necessarium. Vict.

5. Alii, *potuero*. J. V. L.

6. *Jam jamque*. Propius enim aberat, quum esset in Macedonia, quam Cassius, qui in Syria. Man.

7. *Auctoritate vestra*. Consiliis et sententiis in senatu dicendis. Ut supra : « consilio atque auctoritate tua ». Sch.

8. *Quibus erit medendum*. Domestica vitia notat et intestinum malum. Man.

EPISTOLA XI.

A quibus copias acceperit significat, seque et remp. commendat.
(Ex castris Taricheis, anno U. C. 710, mense martio.)

C. CASSIUS PROCOS.[1] M. T. C. S. P. D.

Si vales, bene est: ego quidem valeo. In Syriam me profectum esse scito ad L. Murcum[2] et Q. Crispum[3], imperatores. Viri fortes optimique cives, posteaquam audierunt, quæ Romæ gererentur[4], exercitus mihi tradiderunt; ipsique mecum una fortissimo animo rempublicam administrant. Item legionem, quam Q. Cæcilius Bassus[5] habuit, ad me venisse scito: quatuorque legiones, quas A. Allienus[6] ex Ægypto eduxit, traditas ab eo mihi esse scito. Nunc te cohortatione non puto indigere, ut nos absentes remque publicam, quantum est in te[7], defendas. Scire te volo, firma præsidia vobis senatuique non deesse, ut optima

1. *Procos.* Non quia consul fuisset, verum quia proconsulari imperio Syriæ præesset. Nondum tamen ei Syria a senatu decreta fuerat. Decreta est enim post mortem Trebonii, ut Philippica XI ostendit. Trebonius autem quum hanc epistolam scripsit Cassius, nondum perierat. Man.

2. *L. Murcum.* L. Statium Murcum, qui tres legiones habebat. Philipp. II. Appianus lib. IV. Dio lib. XLVII. Hunc postea Sex. Pompeius, Magni filius, quum ad eum, devictis Bruto et Cassio, se contulisset, virtutem ejus timens occidit. Dio lib. XLVIII. Idem.

3. *Q. Crispum.* Q. Marcium Crispum, ipsum quoque trium legionum ducem. Philipp. II. Appianus et Dio: quamquam Dio mendose *M. Crispum* vocat. Idem.

4. *Quæ Romæ gererentur.* Contra Antonium et Dolabellam, et pro ipso Cassio, tradita illi Syria S. C. Idem.

5. *Q. Cæcilius Bassus.* Qui præerat ei legioni, a Cæsare traditæ, quum de Parthico bello cogitaret. Philipp. XI. Strabo lib. XVI. Dio lib. XLVII. Appian. lib. IV. Idem.

6. *Allienus.* Legatus Dolabellæ. Philipp. XI. — *Ex Ægypto.* Quo missus erat a Dolabella, ut ad se quatuor illas legiones adduceret. Appian. IV.

7. *Quantum est in te.* Benedictus revocavit lectionem vulgatam *quantum opus est* e Dresd. I, II, IV, V;

spe et maximo animo rempublicam defendas. Reliqua tecum aget L. Carteius, familiaris meus. Vale. Data nonis martiis, ex castris Taricheis[8].

Lips. Asc. I; Amst. Mentel. quæ tamen ad sensum alteri non videtur præferenda. Sch.

8. *Taricheis*. Tarichea, oppidum munitum Palæstinæ in Galilæa juxta lacum Tiberiadis. Plin. V, 15.

EPISTOLA XII.

Laudata Ciceronis benivolentia, commendat suam dignitatem suosque duces et milites : in Ciliciam contra Dolabellam proficisci in animo esse significat. (Ex Asia, anno U. C. 710, mense maio.)

CASSIUS PROCOS. M. CICERONI SUO S. D.

Si vales, bene est: ego quidem valeo. Legi tuas literas, in quibus mirificum tuum erga me amorem recognovi. Videbaris enim non solum favere nobis, id quod et nostri, et reipublicæ causa semper fecisti; sed etiam gravem curam suscepisse, vehementerque esse de nobis sollicitus. Itaque, quod te primum existimare putabam, nos, oppressa republica, quiescere non posse; deinde, quum suspicarere nos moliri[1], quod te sollicitum esse et de salute nostra, et de rerum eventu putabam : simul ac legiones accepi, quas A. Allienus eduxerat ex Ægypto, scripsi ad te, tabellariosque complures Romam misi. Scripsi etiam ad senatum literas, quas reddi vetui prius, quam tibi recitatæ essent: si forte mei obtemperare mihi voluerint. Quod si literæ perlatæ non sunt, non dubito, quin Dolabella, qui,

1. *Moliri*. Apparare. *Moliri* enim absolute ponitur interdum. Terentius in Heaut. «Dum moliuntur, dum comuntur, annus est». Man.

nefarie Trebonio occiso[2], Asiam occupavit, tabellarios meos deprehenderit, literasque interceperit. Exercitus omnes, qui in Syria fuere, teneo. Habui[3] paullulum moræ, dum promissa militibus persolvo. Nunc jam sum expeditus. A te peto, ut dignitatem meam commendatam tibi habeas, si me intelligis nullum neque periculum, neque laborem patriæ denegasse; si contra importunissimos latrones arma cepi, te hortante et auctore; si non solum exercitus ad rempublicam libertatemque defendendam comparavi, sed etiam crudelissimis tyrannis eripui. Quos si occupasset Dolabella, non solum adventu, sed etiam opinione et exspectatione exercitus sui Antonium confirmasset.

Quas ob res milites tuere, si eos mirifice de republica meritos esse animadvertis; et effice, ne quem pœniteat, rempublicam, quam spem prædæ et rapinarum, sequi maluisse. Item Murci et Crispi, imperatorum, dignitatem, quantum est in te, tuere. Nam Bassus misere[4] noluit mihi legionem[5] tradere. Quod nisi milites, invito eo, legatos ad me misissent, clausam Apameam tenuisset, quoad vi esset expugnata. Hæc a te peto, non solum reipublicæ, quæ tibi semper fuit carissima, sed etiam amicitiæ nostræ nomine, quam confido apud te plurimum posse. Crede mihi, hunc exercitum, quem habeo, senatus atque optimi cujus-

2. *Occiso*. Trebonium, qui Asiæ præerat, Smyrnæ occidit Dolabella; et quæstione primum tormentis habita pecuniæ publicæ, deinde cervicibus fractis, abscisso capite: quod affixum gestari in pilo, reliquum corpus trahi, atque laceratum in mare abjici jussit. Phil. XI, 2 seq. Appianus lib. II, cap. 26. Dio lib. XLVII. Sch.

3. Alii, *habeo*. J. V. L.

4. *Misere*. Turpiter et infeliciter. Miser, quia noluit id, quod debuit. Man.

5. *Legionem*. Alii, « mihi legiones ». Nam etsi in superiore etiam epistola *legionem* scribit, historia tamen habet, legioni, quæ Bassum mortuo Sexto Julio sequuta est, alteram provincialem fuisse additam: ut supra primam, hic ambas intelligat. Corr.

que esse, maximeque tuum: de cujus voluntate assidue audiendo, mirifice te diligit, carumque habet. Qui si intellexerit, commoda sua curæ tibi esse; debere etiam se tibi omnia putabit.

Literis scriptis, audii, Dolabellam in Ciliciam venisse cum suis copiis. Proficiscar in Ciliciam. Quid egerim, celeriter ut scias, dabo operam. Ac velim, ut meremur de republica, sic felices simus. Fac valeas, meque ames. Nonis maii, ex castris.

EPISTOLA XIII.

Gratulatur de Mutinensi victoria, et res a se gestas exponit. (A Crommyu-acride, anno U. C. 710, mense junio.)

CASSIUS[1] Q. M.[2] CICERONI S. D.

Si vales, bene est: valeo. Quum reipublicæ vel salute, vel victoria gaudemus; tum instauratione[3] tuarum laudum, quod maximus consularis maximum consulem te ipse vicisti, et lætamur, et mirari satis non possumus. Fatale nescio quid tuæ virtuti datum; idque sæpe jam experti sumus. Est enim tua toga omnium armis felicior: quæ nunc quoque nobis pæne victam rempublicam ex manibus hostium eripuit ac reddidit. Nunc ergo vivemus liberi; nunc te, omnium maxime civis, et mihi carissime, id quod maximis reipublicæ tenebris[4] comperisti; nunc te habebimus testem no-

1. *Cassius.* Non is, qui scripsit duas superiores epistolas: ut infra. Man. — Fortasse L. Cassius, Cassii proooos. ex fratre nepos. Ed.

2. *Q. M.* Quæstor alterius Cassii, ut opinor, ejus qui Cæsarem percussit.

3. *Tum instauratione.* XII kalend. maii, quo die a toto pæne populo in Capitolium est deductus, maximoque clamore et plausu in rostris collocatus. Corr.

4. *Maximis reip. tenebris.* Cæsare dominante, luce libertatis exstincta. — Alii, *maxime.* J. V. L.

stri, et in te, et in conjunctissimam tibi rempublicam amoris: et, quæ sæpe pollicitus es, te et taciturum, dum serviremus, et dicturum de me tum, quum mihi profutura essent; nunc illa non ego quidem dici tantopere desiderabo, quam sentiri a te ipso. Neque enim omnium judicio malim me a te commendari, quam ipse tuo judicio digne ac mereor commendatus esse: ut hæc novissima nostra facta[5], non subita, nec inconvenientia, sed similia illis cogitationibus, quarum tu testis es, fuisse judices, meque ad optimam spem patriæ non minimum[6] tibi ipsi producendum[7] putes. Sunt tibi, M. Tulli, liberi, propinquique, digni quidem te, et merito tibi carissimi. Esse etiam debent in republica proxime hos cari, qui studiorum tuorum sunt æmuli: quorum esse cupio tibi copiam. Sed tamen non maxima me turba puto excludi, quo minus tibi vacet me excipere[8], et ad omnia, quæ velis et probes, producere. Animum tibi nostrum fortasse probavimus[9]: ingenium diutina servitus, certe, qualecumque est, minus tamen, quam erat, passa est videri.

5. *Novissima nostra facta*. Sunt ea quæ paullo post enarrat. Non enim quod Manutius putabat, ad Cæsaris cædem id est referendum. Sch. — *Nec inconvenientia*. Ita legitur in quinque libris antiquis, quos nunc habeo, et in aliis præterea, quibus olim sum usus: nec vero aliter postulat sententia. Duo veteres libri habent, *disconvenientia*: nec improbo. Nam et Horatius epist. 1, lib. I, dixit: « Æstuat, et vitæ disconvenit ordine toto ». Et epist. 14: « Non eadem miramur: eo disconvenit inter Meque et te ». Alii legunt, « nec convenientia », pro inconvenientia. Sua cuique sponsa, ut in proverbio est. Man.

6. *Non minimum*. Adverbii loco. Idem.

7. *Producendum*. *Produci* dicuntur, qui evehuntur ad dignitates, commendantur. Senec. præf. Controv. lib. IV: « Nisi illum magnitudo patris non produceret, sed abjiceret ». Augustus apud Sueton. Claud. cap. 4: « Quid est quod dubitemus, quin per eosdem articulos et gradus producendus sit, per quos frater ejus productus fuit? » Vide ibi Casaub. Græv.

8. *Me excipere*. Suscipere in curam tuam, et mihi suffragari ad honores, quibus me dignum putabis. J. F. Gron.

9. Alii, *probabimus*. J. V. L.

Nos ex ora maritima Asiæ provinciæ, et ex insulis quas potuimus naves deduximus. Delectum remigum, magna contumacia civitatum, tamen satis celeriter habuimus. Sequuti sumus classem Dolabellæ, cui Lucilius[10] præerat: qui spem sæpe transitionis[11] præbendo, neque umquam non decedendo, novissime Corycum[12] se contulit, et clauso portu se tenere cœpit. Nos, illa relicta, quod et in castra pervenire satius esse putabamus, et sequebatur classis altera, quam anno priore in Bithynia Tillius Cimber compararat, cui Turulius[13] quæstor præerat; Cyprum petivimus. Ibi, quæ cognovimus, scribere ad vos quam celerrime voluimus. Dolabellam, ut Tarsenses, pessimi socii, ita Laodiceni, multo amentiores, ultro arcessierunt: ex quibus utris-

10. *Lucilius.* Appian. IV, 60, præfectum classis Dolabellæ L. Figulum vocat. Unde Sch. conjicit *L. Figulus*, vel *Lucius*, ut Manutio placebat. Ed.

11. *Spem transitionis præbendo.* Qui simulabat identidem sese jam deditururum et ad nos accessurum, et tamen, quum audiret me venire, ulterius semper recedebat. Lege, *recedendo.* Gron. — Nihil quidem ausim contra tot veterum librorum consensum, qui hanc lectionem tuetur, nisi quod in Menteliano, omnia hæc verba omissa sint: tamen non abest, quin in animum inducam scripsisse Cassium, quod nonnullæ editiones præ se ferunt *deducendo*, scilicet ex portu et statione: aut *recedendo*, quod solebant facere pugnam detrectantes, aut ex prælio fugam molientes, ut Iones apud Justinum lib. II, cap. 12: quod proprie vocabant « inhibere remis ». Veteres enim ex prælio marino fugientes, non vertebant navem, ut puppibus quasi tergis inhærere victores possent; sed proram semper obversam habebant hosti, ac sic cessim remigabant ac retro, donec paullatim ex hostium conspectu se subducere possent, ut pridem viri doctissimi præceperunt. Dicit itaque Cassius Lucilium deducta classe sæpe speni transitionis fecisse, ejusque rei dedisse signa, sed semper (hoc enim est *neque umquam non*, pro quo vulgarius dicitur *et numquam non*) simul ac propius illius classem venisset Cassius, recessisse, nec voluisse naves tradere. *Decedere* autem hoc sensu non accipitur. Novi *decedere* præfectos provinciis, præsidia de locis, quæ tenebant, homines « de via, sententia, jure, moribus », sed classem decedere ponto in adventu hostium, Latinis, si recte memini, non dicitur. Græv.

12. *Corycum.* Non hic mons intelligitur, ut docti interpretes existimant, sed oppidum Ciliciæ Corycus, « quod portu saloque incingitur, angusto tergore continenti annexum », ut Mela ait lib. I, 15. Idem.

13. *Turulius.* Qui postea sequutus

que civitatibus, Græcorum militum numero [14], speciem exercitus effecit. Castra habet ante oppidum Laodiceam posita, et partem muri demolitus est, et castra oppido conjunxit. Cassius noster cum decem legionibus, et cohortibus viginti auxiliariis, et quatuor millium equitatu, a millibus passuum viginti, castra habet posita Πάλτῳ [15], et existimat, se sine prælio posse vincere: nam jam ternis tetradrachmis [16] triticum apud Dolabellam est. Nisi quid navibus Laodicenorum supportarit, cito fame pereat, necesse est: ne supportare possit, et Cassii classis bene magna, cui præest Sextilius Rufus, et tres, quas nos adduximus, ego, Turulius, Patiscus [17], facile præstabunt. Et volo vos bene sperare, et rempublicam, ut vos istic expedistis, ita pro nostra parte celeriter nobis expediri posse, confidere. Vale. Data idibus jun. Cypro, a Crommyu-acride [18].

Antonium contra Octavium, tandem contemptæ religionis, Valerio auctore, Æsculapio pœnas dedit. Corr.

14. *Græcorum militum numero.* Sc. coacto, tantam multitudinem paravit, ut esset justi exercitus instar. J. F. Gron.

15. Πάλτῳ. Paltus, oppidum Syriæ, non procul a Laodicea. Plin.

16. *Ternis tetradrachmis.* Hoc est, duodecim drachmis, seu denariis, qui schellingis Batavorum respondent, venditur medimnus tritici. Nam apud Livium pro «trium fere denariorum in singulis tetradrachmis argenti est pondus», legendum «quatuor fere denariorum», ut recte animadvertit Budæus de Asse, et Gronovius de Sestertiis. Græv. — Si ad nostram mensuram et pecuniam exigas, medimnus, qui paullo major erat modio Berolinensi, vendebatur duobus thaleris ac dimidio nostri argenti. Sch.

17. Alii habent *et P.* Alii deinde, «Volo igitur». J. V. L.

18. *Crommyu-acride.* Verba græca latine prolata. Nam Κρομμύου ἄκρα Cypri promontorium est, auctoribus Strabone et Ptolemæo: ἀκρὶς autem deminutiva forma dictum. Cassius, quum latine loqui vellet, ex duobus nominibus unum fecit. Man. omittit literam *u*. — Integrum edidit Grævius *Crommyu-acride*. Vid. Ind. Geog. Ed.

EPISTOLA XIV.

Exponit res a se gestas: Rhodios accusat: procurationem Asiæ petit: merita sua in remp. commemorat. (Pergæ, an. U. C. 710, mense maio.)

LENTULUS[1] CICERONI SUO S. P. D.

Quum Brutum nostrum convenissem, eumque tardius in Asiam venturum animadverterem; in Asiam redii, ut reliquias mei laboris[2] colligerem, et pecuniam quam primum Romam mitterem. Interim cognovi, in Lycia esse classem Dolabellæ, ampliusque centum naves onerarias, in quas exercitus ejus imponi posset; idque Dolabellam ea mente comparasse, ut, si Syriæ spes eum frustrata esset, conscenderet in naves, et Italiam peteret, seque cum Antoniis et reliquis latronibus conjungeret. Cujus rei tanto in timore fui, ut, omnibus rebus relictis, cum paucioribus et minoribus navibus ad illas ire conatus sim. Quæ res, si a Rhodiis non essem interpellatus, fortasse tota sublata esset, tamen magna ex parte profligata est: quandoquidem[3] classis dissipata est, adventus nostri timore milites ducesque effugerunt, onerariæ omnes ad unam a nobis sunt exceptæ.

Certe (quod maxime timui) videor[4] consequutus,

1. *Lentulus*. Filius Lentuli Spintheris, ad quem sunt libri primi epistolæ. Augur erat, ut lib. XXXIX scripsit Dio. Quæstor in Asiam profectus erat cum Trebonio proconsule. Quo mortuo, proprætoris nomen assumpserat, quo majore auctoritate sociis imperare posset: nec tamen quæstoris officium intermiserat: itaque proquæstor vocabatur, ut inscriptio docet epistolæ sequentis. Man.

2. *Mei laboris*. Quæsturæ.

3. Ernest. « quum quidem... esset ». J. V. L.—Vulgatum *ut* recte defendit Stroth. et Bened. restituit. Sch.

4. Alii, « videor etiam ». J. V. L.

ut non possit Dolabella in Italiam pervenire, nec, sociis suis firmatis, durius vobis efficere negotium. Rhodii nos et rempublicam quam valde desperaverint[5], ex literis, quas publice misi, cognosces. Et quidem multo parcius scripsi. Mirari noli[6]. Mira est eorum amentia. Nec me meæ ullæ privatim injuriæ moverunt[7] umquam : malus animus eorum in nostram salutem, cupiditas partium aliarum, perseverantia in contemptione optimi cujusque, ferenda mihi non fuit. Non tamen omnes perditos esse puto. Sed iidem illi, qui tum fugientem[8] patrem meum, qui L. Lentulum, qui Pompeium, qui ceteros viros clarissimos non receperunt, iidem, tamquam aliquo fato, et nunc aut magistratum gerunt, aut eos, qui sunt in magistratu, in sua habent potestate. Itaque eadem superbia in pravitate utuntur. Quorum improbitatem aliquando retundi, et non pati impunitate augeri, non solum utile est reipublicæ nostræ, sed etiam necessa-

5. *Nos et remp. quam valde desperaverint.* Quam insolentes erga nos fuerint, quod de rep. et bonis partibus actum putarent. Vide me ad Plin. XXII. J. F. Gron.

6. *Et quidem multo parcius scripsi. Mirari noli.* Nonnulli hic plura verba inculcant, quæ tradunt in manuscripto codice se invenisse. De quorum fide non dubito : videndum tamen est, an novæ sint, et ab aliquo appositæ, quod quidem ego facile credo; nam duriusculus in illis sermo est, neque satis concinnus. Existimarunt fortasse imperiti aliqui homines elegantem locutionem « mirari noli » sine illis mancam esse, ideoque quod deesse crediderunt, restituere. *Mirari* autem *noli* arbitror hic dictum, ut in epistola ad Sulpitium, « noli quærere ». Nihil tamen de hac re statuimus. Quid suspicaremur, solum enuntiare voluimus : multæ hujusmodi maculæ sunt in impressis libris, quorum major pars ab aliquo manuscripto fluxit. Accepi postea a doctis viris, qui summo studio has epistolas cum manuscriptis sex septemve exemplaribus contulerunt, in nullo eorum aliter atque in Mediceo legi. Vict. — Supposititia illa servavit Lambinus. Sic enim edidit : « Et quidem multo parcius scripsi, quam re vera furere eos inveni. Quod vero aliquid de his scripsi, mirari, etc. » — Aliquot codd. « scripsi, quam re vera eos facere inveni. Quod vero scripsi, mirari noli ». J. V. L.

7. *Moverunt.* Vocem hanc omittunt Vict. et Grut. Agnoscunt Lambin. et Car. Steph. Sed Manutius, *nec in me ullæ*, et subaudit *fuerunt*.

8. *Fugientem.* Ex acie Pharsalica.

rium. De nostra dignitate, velim tibi ut semper curæ sit; et, quocumque tempore occasionem habueris, et in senatu, et in ceteris rebus laudi nostræ suffragere.

Quando[9] consulibus decreta est Asia, et permissum est iis, ut, dum ipsi venirent, darent negotium, qui Asiam obtineant: rogo te, petas ab iis, ut hanc dignitatem potissimum nobis tribuant, et mihi dent negotium, ut Asiam obtineam, dum ipsorum alteruter venerit[10]. Nam, quod huc properent in magistratu venire, aut exercitum mittere, causam non habent. Dolabella enim in Syria est; et, ut tu divina tua mente[11] prospexisti et prædicasti[12], dum isti veniant[13], Cassius eum opprimet. Exclusus enim ab Antiochea Dolabella, et in oppugnando male acceptus, nulla alia confisus urbe, Laodiceam, quæ est in Syria ad mare, se contulit. Ibi spero celeriter eum pœnas daturum. Nam neque, quo refugiat, habet; neque diutius ibi poterit tantum exercitum Cassii sustinere. Spero etiam confectum esse jam et oppressum Dolabellam. Quare non puto, Pansam et Hirtium in consulatu properaturos in provincias exire, sed Romæ acturos consulatum. Itaque si ab his petieris, ut interea nobis procurationem Asiæ dent, spero te posse impetrare. Præterea mihi promiserunt Pansa et Hirtius coram, et absenti mihi scripserunt, Verrioque nostro Pansa affirmavit, se daturum operam, ne in suo consulatu mihi succedatur.

Ego porro non, medius fidius, cupiditate provinciæ produci longius spatium mihi volo. Nam mihi fuit ista provincia plena laboris, periculi, detrimenti. Quæ

9. Alii, *quum*. J. V. L.

10. Alii, *venit*. J. V. L.

11. *Ut tu divina tua mente*, i. e. vera præsagiente, divinatrice. Sic enim sæpius usurpari *divinus* notissimum est. Weisk. e cod. Magd. vestigiis extudit lectionem *divinata mente*, eamque ut elegantissimam recepit, quæ mihi quidem inaudita et σόλοικος videtur. Sch.

12. *Prædicasti*. Philipp. XI.

13. Alii, *veniunt*. J. V. L.

ego ne frustra subierim, neve prius, quam reliquias meæ diligentiæ consequar, decedere cogar, valde laboro. Nam si potuissem, quam exegeram pecuniam, universam mittere, postularem, ut mihi succederetur: nunc, quod Cassio dedi, quod Trebonii morte amisimus, quod etiam crudelitate Dolabellæ, aut perfidia eorum, qui mihi fidem reique publicæ non præstiterunt, id consequi et reficere volo. Quod aliter non potest fieri, nisi spatium habuero. Id, ut per te consequar, velim, ut solet, tibi curæ sit. Ego me de republica puto esse meritum, ut non provinciæ istius beneficium exspectare debeam, sed tantum, quantum Cassius et Bruti, non solum illius facti[14] periculique societate, sed etiam hujus temporis studio et virtute. Primus enim ego leges Antonias[15] fregi; primus equitatum Dolabellæ ad rempublicam traduxi, Cassioque tradidi; primus delectus habui pro salute omnium contra conjurationem sceleratissimam; solus Cassio et reipublicæ Syriam, exercitusque, qui ibi erant, conjunxi. Nam nisi ego tantam pecuniam, tantaque præsidia, et tam celeriter Cassio dedissem, ne ausus quidem esset ire in Syriam; et nunc non minora pericula reipublicæ a Dolabella instarent, quam ab Antonio. Atque hæc omnia is feci, qui sodalis et familiarissimus Dolabellæ eram; conjunctissimus sanguine Antoniis; provinciam quoque illorum beneficio habebam: sed πατρίδ'[16] ἐμὴν μᾶλλον φιλῶν, omnibus meis bellum indixi.

Hæc etsi adhuc non magnopere mihi tulisse fructum animadverto, tamen non despero; nec defatigabor

14. *Illius facti.* Cæsaris cædis, in qua hic Lentulus falso se Bruti et Cassii socium fuisse gloriabatur.

15. Alii habent « Antonianas », vel « Antoninas ». Alii quoque, sed plane perperam, « legiones Antonias ». J. V. L.

16. Πατρίδα. *Patriam meam magis amans.* Integrum senarium recitat Plutarchus ἐν τῷ πολιτικῶν παραγγελμάτων· « Φιλῶ τέκν', ἀλλὰ πατρίδ' ἐμὴν

permanere, non solum in studio libertatis, sed etiam in labore et periculis. Attamen si etiam aliqua gloria justa et merita provocabimur senatus et optimi cujusque officiis, majore cum auctoritate apud ceteros erimus, et eo plus prodesse reipublicæ poterimus. Filium tuum, ad Brutum quum veni, videre non potui, ideo quod jam in hiberna cum equitibus erat profectus: sed, medius fidius, ea esse eum opinione[17], et tua, et ipsius, et in primis mea causa, gaudeo. Fratris enim loco mihi est, qui ex te natus, teque dignus est. Vale. D. IIII kalend. jun. Pergæ[18].

μᾶλλον φιλῶ ». Quem dimidiatum, et parva quadam mutatione, Lentulus attulit. Man.

17. *Ea esse opinione.* Interpretandum, existimatione ac fama. Sch.

18. *Pergæ.* Perga oppidum Pamphyliæ. Vide Plin. V, 27, et Mel. lib. XIV.

EPISTOLA XV.

Res a se gestas publice memorat: in Rhodios invehitur: de Dolabella grata narrat. (Pergæ, anno U. C. 710, mense maio.)

P. LENTULUS P. F. PROQUÆST. PROPRÆT.[1] COSS. PRÆT. TRIB. PL. SEN. P. Q. R. S. P. D.

S. V. L. V. V. B. E. V. Scelere Dolabellæ oppressa Asia, in proximam provinciam Macedoniam, præsidiaque reipublicæ, quæ M. Brutus, V. C., tenebat, me contuli; et id egi, ut, per quos celerrime posset, Asia provincia vectigaliaque in vestram potestatem redigerentur. Quod quum pertimuisset Dolabella, vastata provincia, correptis vectigalibus, præcipue civibus

1. *Proquæst. propr.* Quæstor fuit, vivo proconsule Trebonio: eo mortuo, proquæstoris, et proprætoris nomen assumpsit, præsidio comparato, ut provinciam ab injuria defendere posset. Infra. Man.

romanis omnibus[2] crudelissime denudatis ac divenditis[3], celeriusque Asia excessisset, quam eo præsidium adduci potuisset : diutius morari, aut exspectare præsidium non necesse habui; et quam primum ad meum officium revertendum mihi esse existimavi, ut et reliqua vectigalia exigerem, et, quam deposui pecuniam, colligerem; quidquid ex ea correptum esset, aut quorum id culpa accidisset, cognoscerem quam primum, et vos de omni re facerem certiores. Interim quum per insulas in Asiam naviganti mihi nuntiatum esset, classem Dolabellæ in Lycia esse, Rhodiosque naves complures instructas et paratas in aqua habere : cum his navibus, quas aut mecum adduxeram, aut comparaverat Patiscus proquæstor, homo mihi quum familiaritate, tum etiam sensibus in republica conjunctissimus, Rhodum reverti, confisus auctoritate vestra, senatusque consulto, quo hostem Dolabellam judicaratis; fœdere quoque, quod cum his, M. Marcello, Serv. Sulpicio consulibus[4], renovatum erat : quo juraverant Rhodii, eosdem hostes se habituros, quos S. P. Q. R. Quæ res nos vehementer fefellit.

Tantum enim abfuit, ut illorum præsidio nostram firmaremus classem, ut etiam a Rhodiis urbe, portu, statione, quæ extra urbem est, commeatu, aqua denique prohiberentur nostri milites; nos vix ipsi singulis cum navigiolis reciperemur. Quam indignitatem deminutionemque[5], non solum juris nostri, sed etiam majestatis imperiique populi romani, idcirco tulimus, quod interceptis literis cognoramus, Dolabellam, si

2. *Omnibus.* Redundat, judice Grævio.

3. *Divenditis.* Manut. *divexatis.*

4. Abest *consulibus.* J. V. L.

5. Alii, « deminutionemque majestatis, non solum juris nostri, sed etiam imperii populique romani ». Ordinem novum primus Ernest. induxit, aliis probantibus. J. V. L. — Hoc tamen jam viderat Rubenius. Ed.

desperasset de Syria Ægyptoque, quod necesse erat fieri, in naves cum omnibus suis latronibus, atque omni pecunia conscendere esse paratum, Italiamque petere; idcirco etiam naves onerarias, quarum minor nulla erat duum millium amphorum[6], contractas, in Lycia a classe ejus obsideri. Hujus rei timore, patres conscripti, percitus, injurias perpeti, et cum contumelia etiam nostra, omnia prius experiri malui.

Itaque ad illorum voluntatem introductus in urbem, et in senatum eorum, quam diligentissime potui, causam reipublicæ egi; periculumque omne, quod instaret, si ille latro cum omnibus suis naves conscendisset, exposui. Rhodios autem tanta in pravitate[7] animadverti, ut omnes firmiores putarent, quam bonos; ut hanc concordiam et conspirationem omnium ordinum ad defendendam libertatem propense non crederent esse factam; ut patientiam senatus et optimi cujusque manere etiam nunc confiderint, nec potuisse audere quemquam Dolabellam hostem judicare; ut denique omnia, quæ improbi fingebant, magis vera existimarent, quam quæ vere facta erant, et a nobis docebantur. Qua mente etiam ante nostrum adventum, post Trebonii indignissimam cædem, ceteraque tot tamque nefaria facinora, binæ profectæ erant ad Dolabellam legationes eorum, et quidem novo exemplo, contra leges ipsorum, prohibentibus iis, qui tum magistratus gerebant. Hæc[8], sive timore (ut dictitant) de agris, quos in continenti habent, sive furore, sive potentia[9] pau-

6. *Duum millium amphorum.* Antiquissimus grammaticus Julius Romanus admonuit, *amphorum* dici, quum additur numerus; *amphorarum*, per se: ut est apud Carisium. MANUT.

7. *Tanta in pravitate.* Ita vulg. Sch. exemplo Benedicti edendum putavit «tanta importunitate». ED.

8. *Hæc.* Non est a quo verbo regatur: et subaudiri videtur, «faciunt». MAN.

9. Alii, *patientia.* J. V. L.

corum, qui et antea pari contumelia viros[10] clarissimos affecerant, et nunc maximos magistratus gerentes, nullo exemplo, neque vestro ex parte, neque nostro præsenti[11], neque imminenti Italiæ urbique nostræ periculo, si ille parricida cum suis latronibus, navibus, ex Asia Syriaque expulsus, Italiam petisset, mederi quum facile possent, noluerunt[12]. Nonnullis etiam ipsi magistratus veniebant in suspicionem, detinuisse nos, et demorati esse[13], dum classis Dolabellæ certior fieret de adventu nostro. Quam suspicionem consequutæ res aliquot auxerunt: maxime quod subito ex Lycia Sext. Marius et C. Titius, legati Dolabellæ, a classe discesserunt, navique longa profugerunt, one-

10. *Viros clarissimos.* Lentulum, et Pompeium, quos Rhodii post pugnam Pharsalicam fugientes non receperant. — *Maximos magistratus gerentes.* Qui antea pari contumelia viros clarissimos affecerant, iidem nunc maximos magistratus quum gerant. MAN. — Sch. rescripsit « nunc quum maxime nos mag. ger. » Hic enim de se ipso loqui Lentulum manifestum est. Atqui se maximos magistratus gerere dicere non poterat. Neque vero sine pronomine personali *nos* adjecto ambiguitatem effugeret hæc ῥῆσις. ED.

11. *Neque vestro ex parte.* Quidam legi volunt, « neque ulla ex parte »: et interpretantur, ne ulla quidem ex parte. Ego ex antiquæ scripturæ vestigiis repono, « neque nostræ partis »: subintellige, periculo, seu repete, ἀπὸ κοινοῦ. LAMB. — Sed præstat lectio Hittorpiani, Stewechiani, Gruter. Amstelod. et mei secundi, « neque nostra ex parte ». Hoc est, quod nostris partibus non erat proficuum. Alii dicerent « neque e re nostra ». GRÆV. — Legendum *vestro.* Ut referatur ad τὸ *periculo.* Quod quodammodo ad vos quoque pertinebat. J. F. GRON. — Alii, « neque vestra ex parte ». Et explicant: neque studio vestrarum partium. — *Neque nostro præsentium*, i. e. meo, qui præsens aderam, cum militibus meis, scil. *periculo.* Cicero pro Planc. X: « Cui nomen meum absentis honori fuisset, ei meas præsentes preces non putas profuisse ». Lib. XI ad Att. 15: « Solius enim mei peccatum corrigi non potest ». MAN.

12. *Voluerunt.* Sic duo veteres libri: reliqui, *noluerunt.* Sed latini sermonis consuetudo postulat, *voluerunt.* Non enim dicitur: « Neque nostro præsentium, neque imminenti Italiæ periculo mederi noluerunt ». Nam id esset, « mederi voluerunt »: quum ex geminata negatione fiat affirmatio. MAN. — Ex omnibus tamen, quos consului multos, nemo, præter Carolum Stephan. et Quarter. Manutio morem gessit. OLIV.

13. *Demorati esse.* Amstelodam. « demorari esse ». Mallem, « detinuisse

rariis relictis: in quibus colligendis non minimum temporis laborisque consumpserant[14].

Itaque quum ab Rhodo cum iis, quas habueramus, navibus, in Lyciam venissemus, naves onerarias recepimus, dominisque restituimus; iidemque[15], quod maxime verebamur, ne posset Dolabella cum suis latronibus in Italiam venire, timere desiimus; classem fugientem persequuti sumus usque Sidam[16]; quæ extrema regio est provinciæ meæ. Ibi cognovi, partem navium Dolabellæ diffugisse, reliquas Syriam Cyprumque petiisse. Quibus disjectis, quum scirem, C. Cassii, singularis civis et ducis, classem maximam fore præsto in Syria[17], ad meum officium reverti: daboque operam, ut meum studium, diligentiam[18] vobis, patres conscripti, reique publicæ præstem; pecuniamque, quam maximam potero, et quam celerrime cogam, omnibusque cum[19] rationibus ad vos mittam. Si percurrero provinciam, et cognovero, qui nobis et reipublicæ fidem præstiterunt in conservanda pecunia a me deposita, quique scelere ultro deferentes pecuniam publicam, hoc munere societatem facinorum cum Dolabella inierunt, faciam vos certiores. De quibus, si vobis videbitur, si, ut meriti sunt, graviter constitueritis, nosque vestra auctoritate firmaveritis; facilius et reliqua exigere vectigalia, et exacta servare poterimus. Interea quo commodius vectigalia tueri, provinciamque ab injuria defendere possim, præsidium necessarium voluntariumque comparavi.

nos, et demorari, dum classis». Non modo nos detinuisse, sed etiamnunc demorari ». Græv.

14. Alii, « consumpserunt ». J. V. L.

15. Alii, « idemque ». J. V. L.

16. *Usque Sidam.* Ultra non licuit. Nam provinciæ fines præterire leges vetabant. Sida vero in Pamphylia fuit: et Pamphylia ad imperium Asiæ pertinuit. Man.

17. Alii, *Syriam*. J. V. L.

18. Alii multi habent « et diligentiam ». J. V. L.

19. Codd. reg. ignorant *cum*. J. V. L.

His literis scriptis, milites circiter xxx, quos Dolabella ex Asia conscripserat, e Syria fugientes in Pamphyliam[20] venerunt. Hi nuntiaverunt, Dolabellam Antiocheam, quæ in Syria est, venisse; non receptum, conatum esse aliquoties vi introire; repulsum semper cum magno suo detrimento. Itaque centum circiter amissis, ægris relictis, noctu Antiochea profugisse Laodiceam versus; ea nocte omnes fere Asiaticos milites ab eo discessisse; ex his ad octingentos Antiocheam rediisse, et se iis tradidisse, qui a Cassio relicti, urbi illi præerant; ceteros per Amanum in Ciliciam descendisse; quo ex numero se quoque esse dicebant; Cassium autem, cum suis omnibus copiis, nuntiatum esse quatridui iter Laodicea[21] abfuisse, tum quum Dolabella eo tenderet. Quamobrem opinione celerius confido sceleratissimum latronem pœnas daturum. Quarto nonas junias, Pergæ.

20. *In Pamp.* Ad Pergam. Ed.

21. Alii, ut passim, *Laudicea*. J. V. L.

EPISTOLA XVI.

Ciceroni patri gratulatur de filio, quem optimis studiis deditum Athenis offenderat. Versus mittit, in civem improbum a se conscriptos: et in libro de Cæsaris interitu sui petit rationem habeat. (Athenis, anno U. C. 709, mense maio.)

TREBONIUS CICERONI S.

S. V. B. E. Athenas veni a. d. xi. kal. jun., atque ibi, quod maxime optabam, vidi filium tuum, deditum optimis studiis, summaque modestiæ fama. Qua ex re quantam voluptatem ceperim, scire potes, etiam me tacente. Non enim nescis, quanti te faciam, et quam, pro

nostro veterrimo verissimoque amore, omnibus tuis, etiam minimis commodis, non modo tanto bono, gaudeam. Noli putare, mi Cicero, me hoc auribus tuis dare: nihil adolescente tuo, atque adeo nostro (nihil enim mihi a te potest esse sejunctum), aut amabilius omnibus iis, qui Athenis sunt, est, aut studiosius earum artium, quas tu maxime amas, hoc est, optimarum. Itaque tibi, quod vere facere possum, libenter quoque gratulor, nec minus etiam nobis: quod eum, quem necesse erat diligere, qualiscumque esset, talem habemus, ut libenter quoque diligamus. Qui quum mihi in sermone injecisset, se velle Asiam visere, non modo invitatus, sed etiam rogatus est a me, ut id potissimum nobis obtinentibus provinciam faceret. Cui nos et caritate, et amore tuum officium præstaturos, non debes dubitare. Illud quoque erit nobis curæ, ut Cratippus [1] una cum eo sit, ne putes, in Asia feriatum illum ab iis studiis, in quæ tua cohortatione incitatur [2], futurum. Nam illum paratum, ut video, et ingressum pleno gradu, cohortari non intermittemus, quo in dies longius, discendo exercendoque se, procedat. Vos quid ageretis in republica, quum has literas dabam, non sciebam. Audiebam quædam turbulenta, quæ scilicet cupio esse falsa, ut aliquando otiosa libertate fruamur: quod vel minime adhuc mihi contigit. Ego tamen nactus in navigatione nostra pusillum laxamenti, concinnavi tibi munusculum ex instituto meo; et dictum, cum magno nostro honore [3] a te dictum, conclusi [4], et

1. *Cratippus.* Qui philosophiam Peripateticam eximia cum laude Athenis docebat. Epist. 21, lib. XVI, et lib. I et III de Offic. Man.

2. Alii, *incitatus.* J. V. L.

3. *Cum magno nostro honore.* Ergo non omnia Ciceroni dicta, sed ea tantum, quæ Trebonii cum honore dixerat, in eo libro continebantur. *Dicere dicta,* usitatum apud Ciceronem. Man.

4. *Conclusi.* Non simpliciter ipsa Ciceronis dicta posuerat; sed præfatus nonnulla in extremo dicta subjun-

tibi infra subscripsi[5]. In quibus versiculis[6] si tibi quibusdam verbis εὐθυῤῥημονέστερος[7] videbor, turpitudo personæ ejus[8], in quam liberius invehimur, nos vindicabit. Ignosces etiam iracundiæ nostræ : quæ justa est in ejusmodi et homines, et cives. Deinde, qui magis hoc Lucilio[9] licuerit assumere libertatis, quam nobis? quam, etiamsi odio pari[10] fuerit in eos, quos læsit, tamen certe non magis dignos habuerit, in quos tanta libertate verborum incurreret. Tu, sicut mihi pollicitus es, adjunges me quam primum ad[11] tuos sermones. Namque illud non dubito, quin, si quid de interitu Cæsaris scribas, non patiaris me minimam partem et rei, et amoris tui ferre[12]. Vale, et matrem, meosque tibi commendatos habe. D. VIII kalendas junias, Athenis.

xerat. Quod epist. 21, lib. XV, Cicero declarat his verbis : « Ante quam ad me veniatur, risus omnis pæne consumitur ». MAN.

5. *Infra subscripsi*. Præfationem non in principio, sed in fine operis contra morem posuerat. ED.

6. *Versiculis*. Non poeticis, verum oratione soluta. Nam utrique versus dicuntur. MAN.

7. Εὐθυῤῥημονέστερος. Rectiloquentior, hoc est, liberior in loquendo.— Forte respicit ad obscœna quædam quorum licentiam, ut fit in epigrammatibus, sibi sumpserat. ED.

8. *Personæ ejus*. Nullum dubium est quin Antonium significet. Neque vero non habet speciem veritatis Ernestii suspicio, dictum Ciceronis pertinuisse ad illud Trebonii factum idibus martiis, quum Antonium ante curiam seducendo ac morando impedisset, ne ille cædi Cæsaris interesset.

9. *Lucilio*. Caius Lucilius, Auruncæ, quæ Suessa quoque vocabatur, in Ausonia natus, avunculus Cn. Pompeii, primus Romæ satiras scripsit; et præsertim insectatus est R. Lupum, Carbonem, L. Tubulum, pluresque alios quorum scelera atque flagitia ferre non poterat. Horat. II, sat. 1, 62. ED.

10. Altera lectio, *par*. J. V. L.

11. *Ad tuos sermones*. Dialogos : in quos Trebonius volebat induci a Cicerone disputans super aliqua parte doctrinæ. ERN.

12. *Me minimam partem et rei, et amoris tui ferre*. Non patieris extremo loco me collocari inter eos, qui Cæsarem occiderunt, et qui a te diliguntur. Laudabis me neque minimum, neque vulgari cum indicio benivolentiæ tuæ. MAN.

EPISTOLA XVII.

Cornificio Africæ præfecto de Syriaco tumultu, et urbano otio, seu negotiorum cessatione scribit. Librum de optimo genere dicendi commendat, et suum ipsi studium confirmat. (Romæ, anno U. C. 708, mense octobri.)

CICERO CORNIFICIO, COLLEGÆ[1], S. D.

Grata mihi vehementer est memoria nostri tua, quam significasti literis: quam ut conserves, non quo de tua constantia dubitem, sed quia mos est ita rogandi[2], rogo. Ex Syria nobis tumultuosiora[3] quædam nuntiata sunt: quæ, quia tibi[4] sunt propiora, quam nobis, tua me causa magis movent, quam mea. Romæ summum otium est; sed ita, ut malis salubre aliquod et honestum negotium: quod spero fore. Video id curæ esse Cæsari. Me scito, dum tu absis, quasi occasionem quamdam et licentiam nactum, scribere audacius; et cetera quidem fortasse, quæ etiam tu concederes: sed proxime scripsi de optimo genere dicendi[5]; in quo sæpe suspicatus sum, te a judicio nostro, sic scilicet, ut doctum hominem[6] a non indocto, paullulum dissidere. Huic tu libro, maxime velim ex animo; si minus, gratiæ causa suffragere. Dicam tuis, ut eum, si velint, describant, ad teque mittant. Puto enim, etiamsi rem

1. *Collegæ.* In auguratu. Ceterum Q. Cornificius hoc tempore Africam pro prætore regebat. Sch.

2. Ernest. malebat *rogare*, vel *rogari.* Cur aliquid mutes, non video. J. V. L.

3. *Tumultuosiora.* De Q. Cæcilio Basso, et Sex. Julio inter se dissidentibus, et bello ex ea re excitato. Nisi famam de bello Parthico intelligere malimus. Corr.

4. *Tibi.* Prætori Africæ.

5. *De optimo genere dicendi.* Quem librum, *Orator* inscripsit. Epist. 18 lib. VI, et epist. 20 lib. XV. Man.

6. *Ut doctum hominem a non indocto.* Scripsit et Cornificius de arte Rhetorica, ut auctor est Quintilian.

minus probaris[7], tamen in ista solitudine, quidquid a me profectum sit, jucundum tibi fore. Quod mihi existimationem tuam dignitatemque commendas, facis tu quidem omnium more : sed velim sic existimes, me quum amori, quem inter nos mutuum esse intelligam, plurimum tribuam[8], tum de summo ingenio, et de studiis tuis optimis, et de spe amplissimæ dignitatis ita judicare, ut neminem tibi anteponam, comparem paucos.

lib. III. Man. — M. quoque Brutus a Cicerone dissidebat, in eo, nisi fallor, quod elocutioni Cicero plurimum tribuebat, Brutus autem rebus haud paullo plus, quam verbis. Man.

7. Alii, *probabis*. J. V. L.

8. *Tribuam*. Manut. et Lamb. *tribuere*.

EPISTOLA XVIII.

Infrequentiam literarum excusat, Cornificii prudentiam laudat, gravitatemque : præsertim reip. casum accusat cum Cæsaris excusatione. (Romæ, anno U. C. 708, mense octobri.)

CICERO CORNIFICIO, COLLEGÆ, S. D.

Quod extremum fuit in ea epistola, quam a te proxime accepi, ad id primum respondebo. Animum adverti enim, hoc vos magnos oratores facere[1] nonnumquam. Epistolas requiris meas. Ego autem numquam, quum mihi denuntiatum esset a tuis, ire aliquem, non dedi. Quod mihi videor ex tuis literis intelligere, te nihil commissurum esse temere, nec ante, quam scisses, quo iste, nescio qui, Cæcilius Bassus[2] erumperet, quidquam certi constituturum : id ego et speraram, prudentia tua fretus; et, ut confiderem, fecerunt tuæ gra-

1. *Facere*. In agendis causis : quum ad extrema primum respondeatis.

2. *Cæcilius Bassus*. Totam historiam vide apud Dionem lib. XLVII. Strab. lib. XVI; ad Att. XIV, 9. Is postea se cum legione C. Cassio tradidit. Ed.

tissimæ mihi literæ. Idque ut facias quam sæpissime, ut et quid tu agas, et quid agatur, scire possim, et etiam quid acturus sis, valde te rogo. Etsi periniquo patiebar animo, te a me digredi; tamen eo tempore me consolabar, quod et in summum otium te ire arbitrabar, et ab impendentibus magnis negotiis discedere. Utrumque contra accidit. Istic enim bellum est exortum; hic pax consequuta : sed tamen ejusmodi pax, in qua, si adesses, multa te non delectarent; ea tamen, quæ ne ipsum Cæsarem quidem delectant. Bellorum enim civilium hi semper exitus sunt, ut non ea solum fiant, quæ velit victor, sed etiam, ut iis mos gerendus sit, quibus adjutoribus sit parta victoria. Equidem sic jam obdurui, ut, ludis [3] Cæsaris nostri, æquissimo animo viderem T. Plancum [4], audirem Laberii et Publii poemata [5]. Nihil mihi tam deesse scito, quam quicum hæc familiariter docteque rideam. Is tu eris, si quam primum veneris. Quod ut facias, non mea solum, sed etiam tua interesse arbitror.

3. *Ludis.* Quos Cæsar dedit victor ex Hispania reversus. Suetonius. Man.

4. *T. Plancum.* Bursam, Ciceronis inimicum, lege de vi, stante republ. damnatum, a Cæsare restitutum. Ep. 2 lib. VII. Idem.

5. *Laberii et Publii poemata.* Mimos. Vide Macrobium lib. II Saturn. ubi dicitur cum Laberio sene juvenis Publius Syrus contendisse. Man. — Vide et Vossium de Poet. Lat. cap. 1 et 2.

EPISTOLA XIX.

Gratulatur de provincia Syria, Cornificio a Cæsare tributa. Si bellum sit Parthicum, ut Bibuli exemplo se mœnibus includat, per jocum monet. (Romæ, anno U. C. 709, mense februario.)

M. T. C. CORNIFICIO S. D.

Libentissime legi tuas literas : in quibus jucundissimum mihi fuit, quod cognovi meas tibi redditas

esse. Non enim dubitabam, quin eas lubenter lecturus esses: verebar, ut redderentur. Bellum, quod est in Syria[1], Syriamque provinciam tibi tributam esse a Cæsare, ex tuis literis cognovi. Eamdem rem tibi volo bene et feliciter evenire. Quod ita fore confido, fretus et industria, et prudentia tua. Sed de Parthici belli suspicione quod scribis, sane me commovit. Quantum copiarum haberes, quum ipse conjectura consequi poteram, tum ex tuis literis cognovi. Itaque opto, ne se illa gens moveat hoc tempore, dum ad te legiones eæ perducantur, quas audio duci. Quod si pares copias ad confligendum non habebis, non te fugiet uti consilio M. Bibuli, qui se oppido munitissimo et copiosissimo tamdiu tenuit[2], quamdiu in provincia Parthi fuerunt. Sed hæc melius ex re et ex tempore constitues. Mihi quidem usque curæ erit, quid agas, dum, quid egeris, sciero. Literas ad te numquam habui cui darem, quin dederim. A te, ut idem facias, peto; in primisque, ut ita ad tuos scribas, ut me tuum sciant esse.

1. *Bellum, quod est in Syria.* A Cæcilio Basso commotum.

2. *Tenuit.* Antiochiæ. Vide ad Att. lib. VI, epist. 8 extrema.

EPISTOLA XX.

Jocatur, quod Sinuessanæ villæ hospitio uti noluerat. Hæc epistola scripta videtur, quo tempore Cornificius per hæc loca in Africam proficisceretur, ut superioribus præponenda sit. (Anno incerto.)

CICERO CORNIFICIO.

Gratæ mihi tuæ literæ, nisi quod Sinuessanum deversoriolum contempsisti. Quam quidem contumeliam

villa pusilla iniquo animo feret, nisi in Cumano et Pompeiano reddideris πάντα[1] περὶ πάντων. Sic igitur facies, meque amabis, et scripto aliquo lacesses. Ego enim respondere facilius possum, quam provocare. Quod si, ut es[2], cessabis, lacessam; nec tua ignavia etiam inertiam afferet[3]. Plura otiosus. Hæc, quum essem in senatu, exaravi.

1. Πάντα. Omnia de omnibus.

2. *Ut es*. Quæ tua consuetudo est. Alii, « ut es delicatus ». Ed.

3. *Nec tua ignavia etiam inertiam afferet*. Scientiam auget exercitatio, negligentia minuit. Non agendo enim efficitur, ut male agere discamus. Quapropter ignavia parit inertiam, id est, agendi inscientiam. Man. — Lallem. addit *mi* ex codd. reg. J. V. L.

EPISTOLA XXI.

Anicium senatorem, ejusque negotia et dignitatem commendat.
(Anno U. C. 709.)

M. T. C. CORNIFICIO S. D.

Caius Anicius, familiaris meus, vir omnibus rebus ornatus, negotiorum suorum causa legatus est in Africam legatione libera[1]. Eum velim rebus omnibus adjuves, operamque des, ut quam commodissime sua negotia conficiat. In primisque, quod ei carissimum est, dignitatem ejus tibi commendo; idque a te peto, quod ipse in provincia facere sum solitus non rogatus, ut omnibus senatoribus lictores darem: quod idem acceperam[2] et cognoveram a summis viris factitatum.

1. *Legatione libera*. Quæ senatoribus ad sua negotia proficiscentibus, ut major illis ab exteris populis reverentia accederet, concedi solebat. Epist. 1 lib. XI, et ad Att. 18 lib. II. Man.

2. *Quod idem acceperam*. Duas rationes affert, quibus impulsus senatoribus qui in suam provinciam venerant, etiam non rogantibus dederit lictores: et quod ipse quum senator esset, et in aliorum provincias se contulisset, acceperit lictores eum fasci-

Hoc igitur, mi Cornifici, facies; ceterisque rebus omnibus ejus dignitati reique, si me amas, consules. Id erit mihi gratissimum. Da operam, ut valeas.

bus a præfectis; et quod hoc summi viri facere sint soliti. Mentelianus liber legit, «quod id acceperam et cognoveram a summis viris factitatum». Quod et ipsum pervulgatæ lectioni præferendum. GRÆV.

EPISTOLA XXII.

Narrat de statu reip. post Cæsaris interitum; et, ne provinciam sine senatusconsulto tradat, hortatur. (Romæ, anno U. C. 709, mense decembri.)

M. T. C. CORNIFICIO S. P. D.

Nos hic cum homine gladiatore, omnium nequissimo, collega[1] nostro[2], Antonio, bellum gerimus: sed non pari conditione, contra arma verbis. At etiam de te concionatur: nec impune. Nam sentiet, quos lacessierit. Ego autem acta ad te omnia arbitror perscribi ab aliis; a me futura debes cognoscere: quorum quidem non est difficilis conjectura. Oppressa omnia sunt; nec habent ducem boni; nostrique τυραννοκτόνοι[3] longe gentium absunt. Pansa et sentit bene, et loquitur fortiter: Hirtius noster tardius convalescit. Quid futurum sit, plane nescio. Spes tamen una est, aliquando populum romanum majorum similem[4] fore. Ego certe reipublicæ non deero; et, quidquid acciderit, a quo mea culpa absit, animo forti feram. Illud profecto, quoad

1. *Collega*. In auguratu.

2. Male in codd. nonnullis, *vestro*. Sed jam *nostro* probaverant Egnatius, Manutius, Lambinus. Et Olivet. receperat, repugnante Grævio. J. V. L.

3. Τυραννοκτόνοι. Tyrannicidæ. Brutum et Cassium designat. — *Hirtius noster*. Ægrotavit Hirtius graviter, paullo ante quam consulatum iniret, sic ut pro ejus salute pop. rom. vota fecerit. MAN.

4. *Similem*. In tuenda libertate.

potero : tuam famam et dignitatem tuebor. A. d. XIII kalendas januar. senatus frequens mihi est assensus, quum de ceteris rebus magnis et necessariis, tum de provinciis, ab iis, qui obtinerent, retinendis, neque cuiquam tradendis, nisi qui ex senatusconsulto successisset. Hoc ego quum reipublicæ causa censui[5], tum, mehercule, in primis retinendæ[6] dignitatis tuæ. Quamobrem te amoris nostri causa rogo, reipublicæ causa hortor, ut ne cui quidquam juris in tua provincia esse patiare; atque ut omnia referas ad dignitatem, qua nihil potest esse præstantius.

Vere tecum agam, ut necessitudo nostra postulat. In Sempronio[7], si meis literis obtemperasses, maximam ab omnibus laudem adeptus esses. Sed illud et præteriit, et levius est. Hæc magna res est : fac, ut provinciam retineas in potestate reipublicæ. Plura scripsissem, nisi tui festinarent. Itaque Chærippo[8] nostro me velim excuses[9].

5. *Censui.* Vid. Philipp. III.

6. *Retinendæ.* Ne C. Calvisius in Africam iret, ei traditam ab Antonio, sine senatusconsulto. — Hic, ut opinatur *Prévost*, provinciam retinere volebat, quamquam Romæ se teneret, et ideo eam administrandam legatis tradiderat. Appositus locus est, Philipp. III, 10 : « C. Calvisius Africam. Nihil felicius. Modo enim ex Africa decesserat, et, quasi divinans se rediturum, duos legatos Uticæ reliquerat ». Ceterum senatus irritam fecit sortitionem, et Cornificio aliisque provinciarum rectoribus prorogavit imperium, donec iis ex S. C. succederetur. Dio. Appian. Itaque et SCto Cornificius Africam etiam anno insequente retinuit. Deinde vero quum fœdere inter triumviros inito Octavianus Africam omnem cum vicinis insulis provinciam in quinquennium accepisset, Cornificius cum T. Sextio, qui eum Cæsaris nomine provincia decedere jubebat, bellum gessit, cujus exitum vid. inf. epist. seq. not. 2. Ed.

7. *In Sempronio.* Infra epist. 25.

8. *Chærippo.* Epist. 30 hujus libri. Hic olim cum Q. Cicerone in Asia fuerat. Corr.

9. *Excuses.* Quod ei non rescripsi. Man.

EPISTOLA XXIII.

Respondet ad ea, quæ Stratorius nuntiaverat de provincia: deinde reip. formam describit. (Romæ, anno U. C. 709, mense octobri.)

M. T. C. CORNIFICIO S. P. D.

Omnem conditionem imperii tui, statumque provinciæ mihi demonstravit Stratorius [1]. O multa intolerabilia locis omnibus! Sed quo tua major dignitas, eo, quæ tibi acciderunt [2], minus ferenda. Neque enim, quæ tu propter magnitudinem et animi et ingenii moderate fers, a te non ulciscenda sunt, etiamsi non sunt dolenda. Sed hæc posterius. Rerum urbanarum acta tibi mitti certo scio. Quod ni ita putarem, ipse perscriberem; in primisque Cæsaris Octaviani conatum: de quo multitudini fictum ab Antonio crimen [3] videtur, ut in pecuniam adolescentis impetum faceret; prudentes autem et boni viri et credunt factum [4], et probant. Quid quæris? magna spes est in eo. Nihil est, quod non existimetur laudis et gloriæ causa facturus. Antonius autem, noster familiaris, tanto se odio esse intelligit, ut, quum interfectores suos domi comprenderit, rem proferre non audeat. A. d. VII idus octobr. Brundisium erat profectus obviam legionibus Macedonicis [5] IIII, quas sibi conciliare pecunia cogitabat,

1. Manut. e Festo legendum conjicit « Statorius »; Bened. e MSS recepit « Tratorius ». J. V. L.—Is fortasse quæstor, aut legatus Cornificii, certe in ejus contubernio, quem ille Romam miserat. Ed.

2. *Acciderunt.* Dio lib. XLVIII prodidit, T. Sextium, Numidiæ rectorem, impetu in Africam facto, Adrumetum cepisse, et aliquanto post Cornificium prælio victum occidisse. Man.

3. *Crimen*. Dicebat Antonius comprehendisse se domi suæ, quos ad se occidendum Octavianus misisset. Idem.

4. *Factum*. Vere missos ab Octaviano credunt, qui Antonium domi suæ interficerent. Quod Suetonius quoque confirmat in Augusto. Id.

5. *Macedonicis*. Ex Macedonia pro-

easque ad Urbem adducere, et in cervicibus nostris collocare. Habes formam reipublicæ, si in castris potest esse respublica : in qua tuam vicem sæpe doleo, quod nullam partem, per ætatem, sanæ et salvæ reipublicæ gustare potuisti. Atque antehac quidem sperare saltem licebat : nunc etiam id ereptum est. Quæ enim est spes, quum in concione dicere ausus sit Antonius, Canutium[6] apud eos sibi locum quærere, quibus, se salvo, locus in civitate esse non posset? Equidem et hæc, et omnia, quæ homini accidere possunt, sic fero, ut philosophiæ magnam habeam gratiam, quæ me non modo ab sollicitudine abducit, sed etiam contra omnes fortunæ impetus armat; tibique idem censeo faciundum, nec, a quo culpa absit, quidquam in malis numerandum. Sed hæc tu melius. Stratorium nostrum quum semper probassem; tum maxime in tuis rebus summam ejus fidem, diligentiam, prudentiamque cognovi. Da operam, ut valeas; hoc mihi gratius facere nihil potes.

fectis. Ibi enim Cæsar eas collocarat, ducturus in Parthos, quibus inferre bellum cogitabat. Man.

6. *Canutium.* Tribunum plebis. *Apud eos*, id est, Ciceronem et similes patriæ defensores. Cell.

EPISTOLA XXIV.

Ut omni cura in remp. incumbat, hortatur. De legatis scribit ad Antonium missis. Pinarium commendat. (Romæ, anno U. C. 710, mense januario.)

M. T. C. CORNIFICIO S. P. D.

Ego nullum locum prætermitto (nec enim debeo) non modo laudandi[1] tui, sed ne ornandi quidem. Sed

1. *Laudandi.* Schütz alio ordine « non modo ornandi..... sed ne laudandi quidem ». Nam *ornare* est per S. C. decernere aliquid in honorem

mea studia erga te et officia malo tibi ex tuorum literis, quam ex meis, esse nota. Te tamen hortor, ut omni cura in rempublicam incumbas. Hoc est animi, hoc est ingenii tui; hoc ejus spei, quam habere debes, amplificandæ dignitatis tuæ. Sed hac de re alias ad te pluribus. Quum enim hæc scribebam, in exspectatione erant omnia. Nondum legati[2] redierant, quos senatus non ad pacem deprecandam, sed ad denuntiandum bellum miserat, nisi legatorum nuntio paruisset. Ego tamen, ut primum occasio data est, meo pristino more rempublicam defendi: me principem senatui populoque romano professus sum, nec postea, quam suscepi causam libertatis, minimum tempus amisi tuendæ salutis libertatisque communis. Sed hæc quoque te ex aliis malo.

[3] T. Pinarium, familiarissimum meum, tanto tibi studio commendo, ut majore non possim. Cui quum propter omnes virtutes, tum etiam propter studia communia, sum amicissimus. Is procurat rationes negotiaque Dionysii nostri[4], quem et tu multum amas, et ego omnium plurimum. Ea tibi ego non debeo commendare; sed commendo tamen. Facies igitur, ut ex Pinarii, gratissimi hominis, literis, tuum et erga illum, et erga Dionysium studium perspiciamus.

ejus, idque plus quam *laudare*. Sch.

2. *Legati.* Missi ad Antonium a senatu, ut Mutinæ obsidionem omitteret. Epist. 8 lib. XI; epist. 4 hujus ibri. Man.

3. Forte hinc altera incipit epistola. J. V. L. — *T. Pinarium.* Hæc domus Pinaria ante Romam conditam nota fuit, ut narrat Livius, lib. I, cap. 7: « Herculi sacrum, adhibitis ad ministerium dapemque Potitiis ac Pinariis, quæ tum familiæ maxime inclytæ ea loca incolebant, factum ». Vid. not. in hunc locum, Liv. nost. edit. t. I, p. 29. Cicero hunc T. Pinarium alibi commendat fratri Quintio, dum in Galliis versaretur. Ed.

4. *Dionysii nostri.* Opinor esse, qui nominatur epist. 15, lib. IV, ad Att. Man.

EPISTOLA XXV.

Ex literis Cornificii S. C. factum esse significat : ut in remp. incumbat, hortatur: Lucceio se nulla in re defuturum pollicetur. (Romæ, anno U. C. 710, mense aprili.)

M. T. C. CORNIFICIO S. P. D.

LIBERALIBUS [1] literas accepi tuas, quas mihi Cornificius altero vicesimo die[2], ut dicebat, reddidit. Eo die non fuit senatus, neque postero. Quinquatribus [3] frequenti senatu causam tuam egi, non invita Minerva[4]. Etenim eo ipso die senatus decrevit, ut Minerva nostra[5], custos Urbis, quam turbo dejecerat, restitueretur. Pansa tuas literas recitavit. Magna senatus approbatio consequuta est cum summo gaudio, et offensione Minotauri[6], id est, Calvisii et Tauri. Factum de te senatusconsultum honorificum. Postulabatur autem, ut etiam illi notarentur : sed Pansa clementior. Ego, mi Cornifici, quo die primum in spem libertatis ingressus sum, et cunctantibus ceteris a. d. XIII kal. jan. fundamenta

1. *Liberalibus*. XVI kalend. april. qui dies Baccho dicatus erat. MAN.

2. *Altero vicesimo die*. Die vicesimo secundo. Nam *alter* secundum obtinet locum.

3. *Quinquatribus*. XIV kal. aprilis Minervæ festus dies. Ovid. Fast. III, 809: «Una dies media est, et fiunt sacra Minervæ, Nominaque a junctis quinque diebus habent». OLIV.—Illo autem tempore *Quinquatria* uno tantum die, non per quinque dies, ut postea, celebrabantur. ED.

4. *Non invita Minerva*. Feliciter. Jocatur autem in nomine *Minervæ*.

5. *Minerva nostra*. Nullus est, ut existimo, qui nesciat Ciceronem, antequam Roma exiret expulsus a Clodio, simulacrum Minervæ, quod domi suæ longo tempore religiosissime coluerat, in Capitolium detulisse, ibique dedicasse, quum in basi inscripsisset «Minervæ custodi Urbis». Vide Dionem lib. XLV. VICT.

6. *Cum offensione summa Minotauri*. Quod valde doluit Calvisio, qui tuam provinciam sibi desponderat, et ejus individuo sodali Statilio Tauro. Sed priusquam eos nominet, junctim ambos vocat Minotaurum, id est, portentum, quod Pasiphae Minois uxor edidisse ferebatur, et confecisse

jeci reipublicæ, eo ipso die providi multum, atque habui rationem dignitatis tuæ. Mihi enim est assensus senatus de obtinendis[7] provinciis. Nec vero postea destiti labefactare eum, qui summa cum tua injuria, contumeliaque reipublicæ provinciam absens obtinebat[8]. Itaque crebras, vel potius quotidianas compellationes meas non tulit, seque in Urbem recepit invitus; neque solum spe, sed certa re jam et possessione deturbatus est meo justissimo honestissimoque convicio[9]. Te tuam dignitatem summa tua virtute tenuisse, provinciæque honoribus amplissimis affectum, vehementer gaudeo.

[10]Quod te mihi de Sempronio purgas, accipio excusationem: fuit enim illud quoddam cæcum tempus servitutis. Ego tuorum consiliorum auctor, dignitatisque fautor, iratus temporibus, in Græciam, desperata libertate, rapiebar[11]: quum me etesiæ[12], quasi boni cives, relinquentem rempublicam prosequi noluerunt; austerque adversus maximo flatu me ad tribules tuos[13]

in labyrintho Theseus, significans, hos duos non minus malum et portentum esse in rep. quam Minotaurus in Creta insula. J. F. Gron.—Sch. «cum summo odio et offensione Minotauri». Fere omnes MSS post, «clavis et tauri». J. V. L.

7. *Obtinendis.* Ab iisdem, qui obtinerent. Supra epist. 21. Man.

8. *Absens obtinebat.* Per legatos: quum ipse (Calvisius) ad Urbem esset cum imperio. Revertit autem in urbem, deposito imperio. Vid. epist. 30. Idem.

9. *Honestissimoque convicio.* Ad Att. I, 14: «Cato advolat, convicium Pisoni consuli mirificum facit, si id est convicium, vox plena gravitatis». J. F. Gron. — Sic olim interpungebant, «deturbatus est. Meo justissimo honestissimoque convicio te tuam dignitatem, etc.» J. V. L.

10. Alii hoc novæ epistolæ initium censent. J. V. L.

11. *Rapiebar.* Post Cæsaris necem, vexata ab Antonio consule rep. Epist. 1 lib. X. Phil. I. Offic. libro primo. *Rapiebar*, summam voluntatem discedendi ex Italia demonstrat. Discessit autem ea mente, ut adesset kal. jan. quo die novi consules, Hirtius et Pansa, senatum habituri erant. Man.

12. *Etesiæ.* Venti euntibus in Græciam secundi, in Italiam adversi. Vid. epist. 15 lib. II.

13. *Tribules tuos.* Municipia, quæ civitate donata fuerant, suffragiorum causa, certæ tribui singula adscribe-

Rhegium retulit : atque inde ventis, remis in patriam omni festinatione properavi, postridieque in summa reliquorum servitute liber unus fui. Sic sum in Antonium invectus, ut ille non ferret, omnemque suum vinolentum furorem in me unum effunderet, meque quum elicere vellet ad cædis causam[14], tum tentaret insidiis : quem ego ructantem et nauseantem conjeci in Cæsaris Octaviani plagas. Puer enim egregius præsidium sibi primum et nobis; deinde summæ reipublicæ comparavit : qui nisi fuisset, Antonii reditus a Brundisio pestis patriæ fuisset. Quæ deinceps acta sint, scire te arbitror. Sed redeamus ad illud, unde divertimus. Accipio excusationem tuam de Sempronio. Neque enim statuti quid in tanta perturbatione habere potuisti. « Nunc hic dies aliam vitam defert, alios mores postu« lat», ut ait Terentius[15]. Quamobrem, mi Quinte, conscende nobiscum, et quidem ad puppim. Una navis est jam bonorum omnium : quam quidem nos damus operam, ut rectam teneamus : utinam prospero cursu! Sed quicumque venti erunt, ars nostra certe non aberit. Quid enim præstare aliud virtus potest? Tu fac magno animo sis et excelso, cogitesque, omnem dignitatem tuam cum republica conjunctam esse debere.

[16] P. Lucceium mihi meum commendas : quem, quibuscumque rebus potero, diligenter tuebor. Hirtium

bantur. De Rhegio, supra, VII, 19.

14. *Elicere vellet ad cædis causam.* Nam, a. d. XIII kal. oct. Ciceronem Antonius adesse jussit in senatu, ut ab eo cædis initium faceret. Quod Cicero suspicatus, in senatum non ivit. Hoc dilucide narratur Phil. V, et epist. 2 huj. lib. MAN.

15. *Terentius.* Andr. I, sc. 2, 18.

16. *P. Lucceium.* Quis non videt initium esse alterius epistolæ? quum infra de Pansa mortuo, supra de vivo fiat mentio. De eodem Lucceio, ep. 39. MAN. — Illud quidem affirmare possumus in pervetere libro hanc epistolam, et sequentes ita conjunctas, atque adeo confusas fuisse, ut nullius principium appareret : unde liberum unicuique fuit, ad suum arbitrium eas describere et dividere. CORR.

quidem et Pansam, collegas nostros, homines in consulatu reipublicæ salutares, alieno sane tempore amisimus, republica Antoniano quidem latrocinio liberata, sed nondum omnino explicata : quam nos, si licebit, more nostro tuebimur, quamquam admodum sumus jam defatigati. Sed nulla lassitudo impedire officium et fidem debet. Verum hæc hactenus. Ab aliis te de me, quam a me ipso, malo cognoscere. De te audiebamus ea, quæ maxime vellemus. De Cn. Minucio, quem tu quibusdam literis ad cælum laudibus extulisti, rumores duriores erant. Id quale sit, omninoque, quid istic agatur, facias me velim certiorem.

EPISTOLA XXVI.

Heredes Q. Turii de bonis in Africa relictis, commendat. (Anno U. C. 709.)

CICERO CORNIFICIO S. D.

Q. Turius[1], qui in Africa negotiatus est, vir bonus et honestus, heredes fecit similes sui, Cn. Saturninum, Sext. Aufidium, C. Anneium, Q. Considium Gallum, L. Servilium Postumum, C. Rubellium. Ex[2] eorum oratione intellexi, gratiarum actione eos magis egere, quam commendatione. Tanta enim liberalitate se tua usos prædicabant, ut iis plus a te tributum intelligerem, quam ego te auderem rogare. Audebo tamen : scio enim, quantum ponderis mea commendatio sit habitura. Quare a te peto, ut ad eam liberalitatem, qua sine meis literis usus es, quam maximus his literis cumulus accedat. Caput autem est meæ commendationis,

1. *Turius*, alii *Tucius*, et quos heredes elegerat, erant equites romani, qui mercaturam vel argentariam faciebant.

2. Cod. Dresd. «Ex quorum». J. V. L.

ne patiare Erotem Turium[3], Q. Turii libertum, ut adhuc fecit, hereditatem Turianam avertere, ceterisque omnibus rebus habeas eos commendatissimos. Magnam ex eorum splendore[4] et observantia capies voluptatem. Quod ut velis, te vehementer etiam atque etiam rogo.

3. *Erotem Turium*, etc. Eros nomen servi; Turius liberti : hoc ab hero de more sumpserat, quum in libertatem vindicatus fuit. Ed. — *Avertere*. Scilicet pecuniis creditis Turii exigendis suo nomine et retinendis. Erat enim procurator Turii in Africa. Ern.

4. *Splendore*. Hoc pertinet potissimum ad censum equestrem. Sch. — Sic infr. seq. epist. « splendore equiti romano nemini cedit ». Ed.

EPISTOLA XXVII.

Aufidii, equitis Romani, Africana negotia commendat. (Anno U. C. 709.)

M. T. C. Q. CORNIFICIO S. P. D.

Sext. Aufidius et observantia, qua me colit, accedit ad proximos[1]; et splendore equiti romano[2] nemini cedit. Est autem ita temperatis moderatisque moribus, ut summa severitas summa cum humanitate jungatur. Cujus tibi negotia, quæ sunt in Africa, ita commendo, ut majore studio, magisve ex animo, commendare non possim. Pergratum mihi feceris, si dederis operam, ut is intelligat, meas apud te literas maximum pondus habuisse. Hoc te vehementer, mi Cornifici, rogo.

1. *Accedit ad proximos*, id est, ad amicos meos conjunctissimos. Sch.

2. *Equiti romano*. Ita vulgo editum est; sed *equitis romani* exhibent quinque codd. Dresdd. Torg. Asc. 1. Stewech. Ed.

EPISTOLA XXVIII.

Quod Cornificius in eos, qui Lilybæo minati fuerant, non animadverterat, leviter reprehendit : contra laudat ejus in remp. studium; addit de pecunia et republica. (Romæ, anno U. C. 710, mense aprili.)

M. T. C. Q. CORNIFICIO S. P. D.

Assentior tibi, eos, quos scribis Lilybæo[1] minari, istic pœnas dare debuisse; sed metuisti, ut ais, ne nimis liber in ulciscendo[2] viderere. Metuisti igitur, ne gravis civis, ne nimis fortis, ne nimis te dignus viderere. Quod societatem reipublicæ conservandæ tibi mecum a patre[3] acceptam renovas, gratum est : quæ societas inter nos semper, mi Cornifici, manebit. Gratum etiam illud, quod mihi tuo nomine gratias agendas non putas. Nec enim id inter nos facere debemus. Senatus sæpius pro dignitate tua appellaretur[4], si, absentibus consulibus, umquam, nisi ad rem novam, coge-

1. *Lilybæo*. Tria Siciliæ promontoria, Pelorus in Italiam spectans, Pachynum in Græciam, Lilybæum in Africam. Man.

2. *Ne nimis liber in ulciscendo*. Amstelod. meus secund. Stewech. Pal. pr. « ne minus liber in ulciscendo viderere ». Et sic in sequentibus Amst. Hittorp. Stewech. Pal. sex. Mentel. meus secundus, « Metuisti igitur ne gravis civis, ne minus fortis, minus te dignus viderere ». Quæ lectio omnino melior est vulgata. Sententia est, se metuisse, ne si pœnas sumpsisset de iis qui Lilybæo insidiati sint, fecisse hoc magis alterius, cui obnoxius erat, causa, quam reipublicæ, neve aliter fecisset quam gravem civem, et virum fortem deceret, quodque se esset indignum. Quid est « nimis se dignus? » Græv. — Mihi vero Græviana emendatio præ vulgata sordet. Oliv.

3. *A patre*. Q. Cornificius pater, Ciceronis in consulatu competitor fuit. Asconius in Tog. cand.

4. *Appellaretur*. Sic unus omnino vetus liber, et recte. Quamquam et « appellaret » sententiam habet, sed, ut arbitror, minus aptam. Potius enim pro alicujus dignitate senatus appellatur, quam appellat. Man.—Ed. quoque Rom. 1471 habet *appellaret*. Plures *appellaretur*, ut ed. Med. cujus lectio servata est ad Victorium, qui

retur. Itaque nec de H-S xx, nec de H-S ɪↄcc, quidquam agi nunc per senatum potest. Tibi autem ex senatus-consulto imperandum[5], mutuumque sumendum censeo. In republica quid agatur, credo te ex eorum literis cognoscere, qui ad te acta debent perscribere. Ego sum spe bona; consilio, cura, labore non desum; omnibus inimicis reipublicæ esse me acerrimum hostem, præ me fero. Res neque nunc difficili loco mihi videtur esse; et fuisset facillimo, si culpa a quibusdam[6] abfuisset.

tamen de altera monuit, et eam in notis posterioribus prætulit. Grævius edidit quidem *appellaretur*, sed probabat *appellaret,* putabatque intelligi consules. Enimvero consules aberant, nec a senatu appellari poterant; et mox est etiam *cogeretur.* Appellatur autem senatus, quum sententiam dicentes de aliqua re, egrediuntur relationem, senatumque quid decernendum sit, monent. J. V. L. improbat *appellaret*, etsi nuper id revocavit Benedictus. Ed. — *Absentibus.* Mutinam profecti erant consules ad D. Brutum obsidione liberandum.

5. *Tibi ex S. C. imperandum.* Quoniam tibi S. C. imperium est datum, potes mutuam sumere pecuniam, nempe ut milites alere possis. Man.

6. *Quibusdam.* Si hæc epistola scripta est ante prælium Mutinense, notat eos, qui Antonii causam in senatu defendebant, ut Calenum, et alios: si post, Lepidum, et eos qui Octavianum, cæsis Hirtio et Pansa, in spem consulatus impulerant. Man.

EPISTOLA XXIX.

Lamiæ negotia commendat; eum suspectum Cornificio excusat.
(Romæ, anno U. C. 710, mense aprili.)

M. T. C. Q. CORNIFICIO S. P. D.

Non modo tibi, cui omnia nostra notissima sunt, sed neminem in populo romano arbitror esse, cui sit ignota ea familiaritas, quæ mihi cum L. Lamia est. Etenim magno theatro spectata est tum, quum est ab A. Gabinio consule relegatus[1], quod libere et fortiter

1. *Relegatus.* Conf. ad Div. XII, 16. Ed.

salutem meam defendisset. Nec ex eo amor inter nos natus est : sed quod erat vetus et magnus, propterea nullum periculum pro me adire dubitavit. Ad hæc officia, vel merita potius, jucundissima consuetudo accedit, ut nullo prorsus plus homine delecter. Non puto te jam exspectare, quibus eum tibi verbis commendem[2]. Causas enim tanti amoris intelligis : quæ verba desideret, iis me omnibus usum putato. Tantum velim existimes, si negotia Lamiæ, procuratores, libertos, familiam[3], quibuscumque rebus opus erit, defenderis, gratius mihi futurum, quam si ea tua liberalitas pertinuisset ad rem familiarem meam. Nec dubito, quin sine mea commendatione, quod tuum est judicium de hominibus, ipsius Lamiæ causa studiose omnia facturus sis : quamquam erat nobis dictum, te existimare, alicui senatusconsulto, quod contra dignitatem tuam fieret, scribendo Lamiam affuisse; qui omnino consulibus illis numquam fuit ad scribendum : deinde omnia tum falsa senatusconsulta deferebantur[4]. Nisi forte etiam illi Semproniano[5] senatusconsulto me censes affuisse; qui ne Romæ quidem tum fui, deque eo ad te scripsi, re recenti. Sed hæc hactenus. Te, mi Cornifici, etiam atque etiam rogo, ut omnia Lamiæ negotia, mea putes esse, curesque, ut intelligat, hanc commendationem maximo sibi usui fuisse. Hoc mihi gratius facere nihil potes. Cura, ut valeas.

2. Alii male, « commendarem ». J. V. L.

3. *Familiam*. Servos.

4. *Deferebantur*. Antonio, ut opinor, et Dolabella coss. Vid. huj. lib. epist. 1. Ed.

5. *Semproniano*. Supra, epist. 19 et 25.

EPISTOLA XXX.

Silentium literarum, præter litigantium commendationes, excusat: de renovato bello scribit, et de angustiis pecuniæ publicæ. (Romæ, anno U. C. 710, mense maio.)

M. T. C. CORNIFICIO S. P. D.

Itane, præter litigatores, nemo ad te meas literas? Multæ istæ quidem. Tu enim perfecisti, ut nemo sine literis meis tibi se commendatum putaret. Sed quis umquam tuorum mihi dixit esse, cui darem, quin dederim? aut quid mihi jucundius, quam, quum coram tecum loqui non possim, aut scribere ad te, aut tuas legere literas? Illud magis mihi solet esse molestum, tantis me impediri occupationibus, ut ad te scribendi meo arbitratu facultas nulla detur. Non enim te epistolis, sed voluminibus lacesserem; quibus quidem me a te provocari oportebat. Quamvis enim occupatus sis, otii tamen plus habes. Aut, si ne tu quidem vacas, noli impudens esse, nec mihi molestiam exhibere, et a me literas crebriores, quum tu mihi raro mittas, flagitare. Nam quum antea distinebar maximis occupationibus, propterea quod omnibus curis rempublicam mihi tuendam putabam: tum hoc tempore multo distineor vehementius. Ut enim gravius ægrotant ii, qui quum levati morbo viderentur[1], in eum de integro inciderunt: sic vehementius nos laboramus, qui, profligato bello, ac pæne sublato, renovatum bellum[2] gerere conamur. Sed hæc hactenus. Tu tibi, mi Cornifici, fac

1. Vulg. « videntur ». Ernestianam emendationem omnes probant. J.V.L.

2. *Renovatum bellum*. Lepidi scelere, qui Antonium recepit, et auxilio

ut persuadeas, non esse me tam imbecillo animo, ne dicam inhumano, ut a te vinci possim aut officiis, aut amore. Non dubitabam equidem: verumtamen multo mihi notiorem amorem tuum effecit Chærippus. O hominem, semper illum quidem mihi aptum, nunc vero etiam suavem! Vultus mehercule tuos mihi expressit omnes: non solum animum ac verba pertulit. Itaque noli vereri, ne tibi succensuerim, quod eodem exemplo ad me, quo ad ceteros. Requisivi equidem proprias ad me unum literas; sed neque vehementer, et amanter. De sumptu, quem te in rem militarem facere, et fecisse dicis, nihil sane possum tibi opitulari, propterea quod et orbus senatus, consulibus amissis, et incredibiles angustiæ pecuniæ publicæ: quæ conquiritur undique, ut optime meritis militibus promissa solvantur; quod quidem fieri sine tributo [3] posse non arbitror. De Attio [4] Dionysio nihil puto esse: quoniam mihi nihil dixit Stratorius. De P. Lucceio nihil tibi concedo, quo studiosior ejus sis, quam ego sum. Est enim nobis necessarius. Sed a magistris [5] quum contenderem de proferendo die, probaverunt mihi, sese, quo minus id facerent, et compromisso, et jurejurando impediri. Quare veniendum arbitror Lucceio: quamquam, si meis literis obtemperavit, quum tu hæc leges, illum Romæ esse oportebit. Ceteris de rebus, maximeque de pecunia, quum Pansæ mortem ignorares, scripsisti,

exercitus sui confirmavit. Man. — Quod si verum esset, hæc ep. collocanda esset post epistolam quæ hujus libri est decima. Sed *renovatum bellum* potest significare Antonium post cladem apud Mutinam nondum debellatum esse. Sch.

3. *Tributo*. Quod impositum populo non erat post devictam ab Æmilio Paullo Macedoniam. Lib. II Offic. Man.

4. *Attio*. Si est idem, de quo in epist. 24, *Attico* legi malim quam *Attio*: ut ab Attico et cognomen, et nomen acceperit. Quod etiam Corrado placuit. Idem.

5. *Magistris*. Quum bona alicujus in auctione venirent, ut inde aut heredes aut creditores caperent partes,

quæ per nos ab eo consequi te posse arbitrarere. Quæ te non fefellissent, si viveret: nam te diligebat. Post mortem autem ejus quid fieri posset, non videbamus.

De Venuleio, Latino, Horatio[6], valde laudo[7]. Illud non nimium probo, quod scribis, quo illi animo æquiore ferrent, te tuis etiam legatis lictores ademisse. Honore enim digni cum ignominia dignis non erant comparandi; eosque ex senatusconsulto, si non decedunt, cogendos ut decedant, existimo.

Hæc fere ad eas literas, quas eodem exemplo binas accepi. De reliquo, velim tibi persuadeas, non esse mihi meam dignitatem tua cariorem.

de eorum sententia legebatur, qui præesset illi auctioni. Is dicebatur *magister*. Græv.

6. *Venuleio, Latino, Horatio.* Legatis C. Calvisii, per quos Africam provinciam absens obtinebat. Ep. 25. Man. — Iis ademerat Cornificius lictores. Ern.

7. *Laudo.* Quod lictores illis ademeris.

TABULA.

FINIS PRIMI VOLUMINIS.